

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii și comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XXXVII/II

2021

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI

XXXVII/II

Redactor șef:

Dr. Claudiu Porumbăcean

Colegiul de redacție:

Dr. Maria Lobonț-Pușcaș
Mihaela Sălceanu
Cristina Busuioc
Drd. Lőrincz Nórbert
Adela Dobrescu

Secretar de redacție:

Dr. Paula Virag

Colegiul științific:

Dr. L. Balogh Beni, Arhivele Naționale ale Ungariei, Budapesta, Ungaria
Dr. Ovidiu Ghitta, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj Napoca, România
Dr. Cornel Grad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, România
Dr. Camelia Burghel, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, România
Dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România
Dr. Németh Péter, Nyíregyháza (Ungaria)
Dr. Doru Radosav, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România
Dr. Adrian Andrei Rusu, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca, România
Dr. Ottmar Trașcă, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca, România.
Dr. Jakab Albert Zsolt, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Litere, Departamentul de Etnografie și Antropologie Maghiară ISPMN – Institutul pentru Studiul Problemelor Minorităților Naționale

Coperta: Iulian Petrescu,

(Sigiliul orașului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Adresa redacției:

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

B-dul Dr. Vasile Lucaciu, 21

440031 Satu Mare

ROMÂNIA

Tel: 04/0261/73.75.26

E-mail: muzeusm@gmail.com

www.muzeusm.ro

SATU MARE STUDII ȘI COMUNICĂRI

Seria

ISTORIE ■ ETNOGRAFIE ■ ARTĂ ■ RESTAURARE-CONSERVARE

XXXVII/II

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN / EDITURA ARGONAUT
SATU MARE / CLUJ NAPOCA
2021

CUPRINS – TARTALOM – CONTENTS

ISTORIE

DANIELA BĂLU - DIANA KINCES

Reconstituirea memoriei sătmărene. 130 de ani de viață muzeală sătmăreană - MSM 130

Reconstruction of Satu Mare memory. 130 years of Satu Mare museum's life - MSM 130

.....11-22

MATEI CIURICĂ

Pieptarele de la Bistrița și Satu-Mare – posibil model transilvan de armuri medieval

The breastplates from Bistrița and Satu-Mare - possible Transylvanian style of medieval

armors.....23-26

PAULA VIRAG

Populația Comitatului Bereg-Ugocea oglindită în datele recensământului iosefin

The population of Bereg-Ugocea County reflected in the data of the Josephine census.....27-33

MIHAELA SĂLCEANU

Obiecte și documente care au aparținut lui George Barițiu sau familiei acestuia aflate la

Muzeul Județean Satu Mare

Objects and documents that belonged to George Baritiu or his family in collection of the the

Satu Mare County Museum.....35-46

SZABÓ ZSOLT

Egy 19. század végi szatíra használhatósága, mint történeti forrás

Utilitatea unei satire de la sfârșitul secolului al XIX-lea ca sursă istorică

The utility of a satire from the end of the 19th century as a historical source.....47-54

VALENTIN ORGA

Colaborarea editorială a lui Lucian Blaga cu Sebastian Bornemisa. Debutul lui Lucian Blaga

Editorial collaboration between Lucian Blaga and Sebastian Bornemisa. The debut of Lucian

Blaga.....55-63

MARIN POP

Pagini din istoria bisericii românești din Cehal

Pages from the history of Romanian church from Cehal.....65-76

VIOREL CÂMPEAN

File din istoria satului Cehal

Pages from the history of the village of Cehal.....77-84

DELIA VOINA, ALEXANDRU BUCUR

Decesul și înmormântarea Emiliei Rațiu. Mărturii contemporane

The death and funeral of Emilia Rațiu. Contemporary testimony.....85-99

CONSTANTIN BĂJENARU

Alegerile dietale din 1910 în comitatul Făgăraș. Onoare, sacrificiu, biruință

The 1910 Diet elections in Fagaras County. Honor, sacrifice, victory 101-112

CLAUDIU PORUMBĂCEAN

Clubul Olimpia Satu Mare la aniversarea centenarului

Olimpia Satu Mare Club at the centenary anniversary.....113-155

DIANA KINCES

Un inventar din anul 1921 al Bisericii greco-catolice din Cig

An inventory of the Greek – Catholic Church from Cig dated in 1921.....157-164

MARTA CORDEA

Centenar Livia Bacăru. Frânturi de corespondență

100th anniversary of the birth of Livia Bacăru. Fragments of correspondence.....165-174

LÖRINCZ NORBERT

Un poem nepublicat al marelui artist sătmărean Aurel Popp

An “unsung” poem of one of the greatest artists from Satu Mare, Aurel Popp.....175-186

RADU DAVID

Repere din istoria învățământului sătmărean după 1989

References in the history of education from Satu Mare County after 1989.....187-201

ETNOGRAFIE

CAMELIA BURGHELE

Primăvara și vara. Sărbători sălăjene, dincolo de muncă, între religie și magie

Spring and summer.

Holidays from Sălaj county, beyond work, between religion and magic.....205-211

RĂZVAN ROȘU

Particularitățile religiozității ca markeri identitari în comunitățile moțești din Sătmar

Peculiarities of religiosity as identity markers in the moțești communities of Sătmar.....213-224

OLIMPIA MUREȘAN

Semnificația clopotului în viața bisericii și a comunităților satești (județul Sălaj)

The significance of the bell in the life of church and village communities (Sălaj county).....225-241

LAURA MELINDA TĂTĂRAN

Șura codrenească – oglinda sufletului românesc

The barn - the mirror of the Romanian soul.....243-252

ADELA DOBRESU

Un manuscris al lui Ioniță G. Andron despre portul oșenesc

A manuscript by Ioniță G. Andron about Oaș County traditional costume.....253-283

MARIA LOBONȚ-PUȘCAȘ

„Alimentația tradițională în Țara Oașului”, din Colecția Ioniță G. Andron – manuscris, autori Eleonora și Ioniță Andron

„Traditional food in the oaș country”, from the ionita g. Andron collection- manuscript.....285-322

ADRIANA ACHIM

Muzeul șvăbesc din Petrești

The museum house from Petrești.....323-334

BORCO ILIN

Fotografia digitală. Deschideri utile pentru promovarea unui muzeu

Digital photography. Useful openings for promoting a museum.....335-341

RESTAURARE

PUSKÁS ÉVA – SULYOK LÁSZLÓ

Szűz Mária ábrázolások és restaurálásuk

Reprezentări ale Fecioarei Maria și restaurarea lor

Representation of Virgin Mary and their restoration.....345-351

CRISTINA BUSUIOC – GHEORGHINA OLARIU

Starea de conservare și investigații realizate la iconostasul Bisericii Greco-Catolice din Carei, județul Satu Mare

The state of conservation and some investigations carried out at the iconostasis of the Greek-Catholic Church from Carei, Satu Mare 353-375

ARTĂ

LIUBA IRINA HORVAT, DENISA CĂRĂIAN-SĂVEANU

Scurtă prezentare a colecției Secției de Artă a Muzeului Județean Satu Mare. Partea a III-a

Short presentation of the collection of the Art section of the Satu Mare County Museum

Part 3.....379-396

RECENZII

IOAN CIORBA

Istoria Bihorului. Civilizație, Societate, Economie, Mentalități.

Coordonatori: Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Romînașu, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2019

The history of Bihor. Civilization, Society, Economy, Mentality.....399-401

ISTORIE

RECONSTITUIREA MEMORIEI SĂTMĂRENE 130 DE ANI DE VIAȚĂ MUZEALĂ SĂTMĂREANĂ - MSM 130

Daniela BĂLU
Diana KINCES

Abstract: *Reiterating 130 years of museum life is not an easy task, but it is certainly absolutely necessary, imposing the appropriate marking, especially since 130 years of the life of an institution cannot be ignored, this historical time flowing in parallel with the life and history of the Satu Mare community. In our historical-museological narrative we set out to bring back to the attention and life of the community both the information of archival documents and the fruit of concrete facts that transformed the museographic course, from passion and private initiatives, to a museum with international prestige, an institution of the third millennium, which today hoards over 400.000 patrimonial goods. We can say that the museum life of Satu Mare rises through the tumult of 3 centuries marked by large historical, political and social events, the first attempts and concerns to establish a museum collection in the city of Satu Mare dating from the second half of the nineteenth century, generated by the passion of some teachers and students of the Calvinist Gymnasium from Satu Mare.*

After a venerable history totalling 130 years of museum life in Satu Mare, the specialists of our institution, respecting tradition and valuing the importance of cultural heritage, are followers and promoters of modern methods of evidence, research and promotion of museum collections, focusing on computerization, digitization, museum technology adapted to current standards and requirements in the field, but also to the heterogeneous requirements of the visiting public. His direct involvement in celebrating the 130th anniversary of the museum, through the project Share your story, brought together over 1000 participants, eager to share with us, and carry on, the story of the museum.

In today's Romanian society, the Satu Mare museum signifies the vigorous images of our own existence, representing a mirror of the community, their identity and aspirations, a source of local pride and a direct expression of the cultural and intellectual vitality of its public.

Keywords: Satu Mare Museum, 130 years, history, exhibition.

Într-un proiect de cercetare și *Reconstituire a memoriei sătmărene*, instituția noastră a inițiat un itinerariu prin "istoria muzeului de istorie", invitându-vă la un parcurs nu doar muzeografic, ci și la o poveste a memoriei colective, la o saga ce oglindește 130 de ani de viață culturală sătmăreană în care constituirea și dezvoltarea colecțiilor muzeale au contribuit esențial la formarea patrimoniului cultural, o zestre ce conferă bogăția istoriei, tradițiilor, identității, multiculturalității și moștenirii teaurizate în muzeele sătmărene.

A reitiera 130 de ani de viață muzeală nu este un demers facil, dar, cu certitudine e absolut necesar, impunându-se marcarea cuvenită, cu atât mai mult cu cât 130 de ani din viața unei instituții nu pot fi ignorați, acest timp istoric curgând în paralel cu viața și

istoria comunității sătmărene. În narațiunea noastră istorico - muzeologică ne-am propus să readucem în atenția și viața comunității atât informația documentelor arhivistice, cât și rodul faptelor concrete ce au transformat parcursul muzeografic, de la pasiune și inițiative particulare, la un muzeu cu prestigiu internațional, o instituție a mileniului III, ce teaurizează azi peste 400.000 de bunuri de patrimoniu. Putem afirma că viața muzeală sătmăreană a răzbit prin tumultul a 3 secole marcate de evenimente istorice, politice și sociale de amploare, primele încercări și preocupări de întemeiere a colecțiilor muzeale în orașul Satu Mare datând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, generate de pasiunea unor profesori și elevi ai Gimnaziului Reformat din Satu Mare¹.

”Istoria muzeului de istorie”, formarea și evoluția sa pe parcursul celor 130 de ani, constituirea colecțiilor patrimoniale, dezvoltarea rețelei muzeistice județene, activitățile naționale sau internaționale, și bineînțeles pe cei ce le-au înfăptuit, le vom aduce în actualitate prezentându-le și publicului larg, invitându-l nu numai la lectură, ci și la o implicare participativă, de reconstituire a memoriei sătmărene.

În anul 2021 un celebru muzeu vienez împlinește tot 130 de ani - Kunsthistorisches Museum Wien - noi, ca sătmăreni, fiind mândri de bogata istorie a vieții muzeale din urbea noastră, ce coincide temporal cu cea a muzeului din capitala Austriei.

Scurt istoric

În 1891, la inițiativa municipalității și a intelectualilor pasionați de istoria și cultura locală, s-au pus bazele societății culturale „Cercul Kölcsey”, cu un an înainte aniversându-se 100 de ani de la nașterea poetului Kölcsey Ferenc. La **10 noiembrie 1891** s-a adoptat regulamentul societății², scopul acesteia fiind emanciparea spirituală, promovarea literaturii, a artelor și științelor. De asemenea, se urmărea înființarea unei „camere Kölcsey”, un spațiu cu rol memorial, în care să fie adunate bunurile ce au aparținut poetului. Din obiectivele societății făcea parte și înființarea a trei secții culturale: socială, literară și muzeală³.

Secția muzeală era compusă inițial din șase membri, avându-l ca președinte pe ofițerul Kiss Gedeon. Scopul secției muzeale era de ”a expune valorile istorice, reprezentările istorice și locurile istorice ale județului”⁴. Patrimoniul secției muzeale a fost constituit în cea mai mare parte din donații făcute de oameni de seamă ai orașului: ofițerul Kiss Gedeon, baronul Vécsey Iosif sau episcopul romano catolic Meszlényi Iuliu, dar și din partea unor instituții de stat din oraș: liceul reformat, biserica reformată sau corul sătmărean. Sarcina principală a membrilor secției muzeale era de a se ocupa de îmbogățirea patrimoniului istoric și bibliofil. Membrii secției muzeale erau obligați să țină o evidență a obiectelor și pieselor achiziționate și să prezinte anual rapoarte în acest sens, pentru adunarea generală proprie și pentru Muzeul Național de Istorie din Budapesta. Muzeul era structurat în cinci secții: Bibliotecă, Arheologie și antichități, Etnografie, Artă și Științele naturii. Muzeul a fost găzduit în trei săli situate la parterul Gimnaziului Reformat din Satu Mare⁵.

În paralel, începând cu anul 1898, o dată cu constituirea Despărțământului Sătmár – Ugocea al ASTREI, s-a inițiat o vastă activitate de colecționare a pieselor etnografice românești (țesături, port popular, obiecte casnice și artefacte specifice mediului rural românesc),

1 Borovszky Samu, *Magyarország Vármegyéi és városai. Enciklopediája. Szatmár Vármegye*, Budapesta, 1908, p. 294.

2 Diana Kinces, *Muzeul Cercului Kölcsei. Primii pași în crearea Muzeului Județean Satu Mare*, în ”Satu Mare. Studii și comunicări, XXII-XXIV/II, 2005-2007, p. 379.

3 *Regulamentul Societății Kölcsey* este un manuscris in folio alcătuit din patru file, conținând informații atât pe față cât și pe verso. Documentul a fost emis la Satu Mare, la 10 noiembrie 1891. Astăzi el este păstrat în dosarul numărul 182, Arhivele Naționale Satu Mare (ANSM), fond *Colecția de documente a Muzeului Județean Satu Mare*, număr de inventar 139.

4 ANSM, Fond *Colecția de documente a Muzeului Județean Satu Mare*, inventar 139, dosar 182, fila 4.

5 *Szatmári Kölcsey-kör. Muzeumi tárgyainak és könyvtárának. Névjegyzéke*, Szatmáron, 1905.

organizându-se la finele secolului al XIX-lea mai multe expoziții temporare, în satele din comitatul Satu Mare⁶.

Un alt nucleu al muzeografiei sătmărene îl constituie **Muzeul Comitatului Satu Mare, înființat la Carei în anul 1901**, anul acesta aniversându-se 120 de ani de la înființarea muzeului careian. Obiectele colecționate au fost expuse la sediul comitatului, piesele arheologice provenind din săpături întreprinse în special cu ocazia întocmirii monografiei comitatului Satu Mare. În acest context, Aladár Vende a săpat în așezările din epoca bronzului de la Potău-Ciuncaș și Carei-Bobald. După 1926, colecția a fost mutată la noul sediu administrativ al județului, orașul Satu Mare, contribuind la formarea Muzeului Prefecturii⁷.

La 1 iunie 1905 Muzeul Cercului Kölcsey a fost inaugurat public, primind și o nouă denumire oficială, **Muzeul Municipal Satu Mare**. Inaugurarea s-a făcut cu mare fast, participând oficialități din Budapesta, Debrecen, Carei, Baia Mare. Deschiderea oficială a avut loc în sala mare a primăriei, fiind urmată de o masă festivă la hotelul Pannonia, iar seara a fost organizat un concert la teatru. Sarcina muzeelor locale era de a fi ”imagini fidele ale dezvoltării culturale din regiunea respectivă, conservatori ai monumentelor istorice, colecționari de obiecte de istorie și date etnografice și biblioteci de produse literare”⁸.

De-a lungul anilor colecțiile muzeului s-au îmbogățit, ajungând în anul 1914 la un număr de 9.533 de obiecte, iar în 1915 la 9.944 de obiecte. În anii următori și în condițiile Primului Război Mondial, ponderea și numărul donațiilor și achizițiilor a scăzut simțitor. Un raport întocmit la 24 mai 1918 consemna ca fiind inventariate la muzeul din Satu Mare 5.354 de cărți, 3.889 obiecte arheologice, 81 obiecte de etnografie, 205 obiecte de artă și 539 obiecte de științe naturale, un total de 10.078 de obiecte⁹.

În perioada dictaturii lui Béla Kun, în luna martie 1919, lăzi întregi din bunurile muzeului au fost trimise la Budapesta, împreună cu alte bunuri sechestrate de la instituții sau persoane particulare sătmărene. Aceste bunuri culturale au fost recuperate parțial abia în anul 1922¹⁰.

După Marea Unire și eliberarea orașului Satu Mare (19 aprilie 1919), inspectorul școlar Darius Pop a întreprins vaste acțiuni de colecționare a pieselor etnografice din județ, obiecte de istorie și mai ales carte veche românească, pe care le-a donat muzeului inaugurat la 1 decembrie 1925. Acest muzeu fost înființat din inițiativa primarului Augustin Ferentiu, cu organizarea expoziției fiind desemnat artistul sătmărean Aurel Popp care s-a bucurat de sprijinul învățătorilor, profesorilor și al altor intelectuali, dintre care trebuie să-i menționăm pe Iosif Schneider (de la care ne provin unele dintre cele mai vechi fotografii păstrate și azi în colecția muzeului nostru, adevărate mărturii ale culturii tradiționale locale), alături de Andrei Litteczky, Alexandru Sarkadi, Alexandru Monaki sau Aurel Coza. Obiectele au fost adunate din 5 primpretorate: Oaș (16 sate), Halmeu (3 sate), Seini (10 sate), Baia Mare (12 sate) și Șomcuta Mare (17 sate)¹¹.

Inaugurarea expoziției a avut loc la data de **1 Decembrie 1925**, „când s-a sărbătorit unirea Ardealului cu vechiul regat”. Colecția etnografică a fost prezentată între **1 - 19 decembrie 1925 în sala mică și mare de dans a Primăriei, lângă acestea, ”în două săli fiind expuse și prezentate opere de artă din orașul Satu Mare”**¹² (lucrări ale pictorului Aurel

6 Aristide Ștefănescu, *Ghidul muzeelor*, București, 1984, p. 380; Viorel Ciubotă, Ioan Viman, Adela Dobrescu, Maria Lobonț Pușcaș, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român în nord-vestul României. Documente (1862-1947)*, Ed. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, 2011, p. 94.

7 N. Iercoșan, I. Némethi, C. Karácsonyi, *Contribuții la istoricul muzeului careian*, în ”Satu Mare. Studii și comunicări”, VII – VIII, 1986 – 1987, pp. 478 – 480.

8 *Szatmár és Vidéke*, nr. 23, Satu Mare, 6 iunie.

9 ANSM, *Fond Colecția de documente a Muzeului Județean Satu Mare*, inventar 139, dosar 184, filele 15, 18, 19, 31, 32.

10 Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, București, 1922, p. 174.

11 ANSM, *Fond Colecția Aurel Popp*, inventar 31, dosar 38, fila 2.

12 *Ibidem*, fila 6.

Popp, dar și ale lui Andrei Litteczky, Iuliu Toth, Zolnay, Sarkadi, Conțiu, Paul Borghida etc. și sculpturi ale lui Kaizer și Muhy Alexandru). Expoziția cuprindea obiecte din industria casnică, olărit și alte domenii „care prin vechimea lor și prin gustul artistic cu care au fost lucrate, ilustrau arta românească reprezentativă din diferite epoci. Au fost mult admirate cusăturile de mână din Țara Oașului, precum și covoarele din jurul orașului Baia Mare”¹³. De asemenea, în expoziție s-au regăsit fotografii și diapozitive, colecția Dariu Pop formată din 401 piese și diferite alte obiecte cu valoare de patrimoniu din Țara Oașului, Seini, Baia Mare și Șomcuta.

Succesul deosebit al expoziției de la Satu Mare l-a determinat pe artistul Aurel Popp, în memoriul adresat la 8 ianuarie 1926 primarului municipiului, să propună amenajarea unui muzeu etnografic special, alcătuit din obiecte provenite din cele două sute de sate ale județului. Conform planului întocmit de Aurel Popp, Muzeul Etnografic trebuia să includă și Muzeul „Cercului Kölcsey”, care și-a încetinit foarte mult activitatea, având mai degrabă un rol de depozitare a pieselor de patrimoniu¹⁴.

Muzeul Etnografic din Satu Mare a fost înființat prin hotărârea nr. 1370/1926 a Consiliului Orașului Satu Mare, iar prin hotărârea nr. 4615 din 4 iunie 1926 s-au stabilit formele organizatorice și activitățile muzeului¹⁵.

Un inventar al muzeului și bibliotecii municipiului Satu Mare, realizat în anul 1932, ne indică date foarte importante referitoare la colecțiile existente în muzeu și valoarea acestora. Biblioteca maghiară deținea o colecție ce însuma 992 de volume, biblioteca românească având înregistrate 824 de volume. Inventarul muzeului era împărțit în două părți. O primă parte era formată din piese de mobilier, picturi, sculpturi, fotografii, diapozitive și carte veche însumând în total 848 de bucăți. Cea de-a doua parte a inventarului muzeului cuprindea 6 categorii de bunuri și anume: ”armament, piatră (și aici se referă la piese arheologice, inclusiv piese din lut), biserică (adică obiecte bisericești), obiecte casnice, numismatică și haine țărănești (în total 419 piese)”¹⁶.

După cel de-al Doilea Război Mondial, în anul 1951, sub „îndrumarea Comitetului Orășenesc de Partid și a Comitetului Orășenesc pentru Cultură și Artă”, a luat ființă la Satu Mare **Muzeul Raional Satu Mare**, organizat în două camere, în clădirea de pe strada Horea nr. 6. Deschiderea publică a muzeului a avut loc în data de 7 noiembrie 1951, reușind ca până la sfârșitul anului să fie vizitat de 1170 de vizitatori¹⁷.

Un eveniment nefast a avut loc la 24 octombrie 1952, când clădirea ce adăpostea colecțiile muzeului s-a prăbușit peste bunurile culturale. Numărul obiectelor existente la acea dată în inventarul muzeului era de 1082. Colecțiile muzeului au fost mutate într-un nou sediu, la doar câteva clădiri distanță, pe strada Horea nr. 2¹⁸.

În acești primi ani de după război s-au organizat puține expoziții temporare, dar pot fi amintite: expoziția retrospectivă Litteczky Andrei, organizată în 1956, expoziția comemorativă Nicolae Grigorescu, expoziția de artă plastică cu lucrări ale artiștilor sătmăreni Krausz Ilona, Sztamari Agnes și Gyula Laszlo¹⁹.

În cursul anului 1958 s-a obținut, ca sediu al muzeului, casa Vecsey, situată în Piața Libertății 21 (azi Muzeul de Artă). În baza deciziei din **6 iunie 1958 a Sfatului Popular al Regiunii Baia Mare**, muzeul trece de sub autoritatea Sfatului Popular al raionului în administrația orașului, primind numele de **Muzeul Raional și Orășenesc**²⁰. Tot în anul 1958 autoritățile locale îl desemnează din nou (la fel ca în anul 1925) pe artistul Aurel Popp, pentru amenajarea

13 Satu Mare, anul VII, nr. 97, 6 Decembrie 1925, p. 1-2.

14 DJANSM, Fond Colecția Aurel Popp, inventar 31, dosar 38, fila 10.

15 Ibidem, fila 20.

16 Arhiva Muzeului Județean Satu Mare, Dosarele 1, 2, 3, 4/1932.

17 Idem, Dosar Anul 1951, fila 71.

18 Idem, Dosar Anul 1952, fila 4.

19 Idem, Dosar Anul 1956, fila 25.

20 Idem, Dosar Anul 1958, fila 149.

Muzeului Raional și Orășenesc²¹.

Muzeul organizat în noua locație din Piața Libertății a fost deschis publicului larg în luna iunie a anului 1960, dar a continuat să fie reorganizat și în anii următori. Expoziția se întindea de-a lungul a 5 săli situate la etajul clădirii, fiind amenajată, potrivit acelor vremuri, conform celor mai moderne tehnici muzeistice. De asemenea, numărul expozițiilor temporare, tematice, organizate cu anumite ocazii s-au înmulțit, 6 astfel de expoziții fiind realizate în anul 1960. Datorită bunei funcționări a muzeului și a unui control efectuat de o comisie din cadrul Ministerului Culturii, în anul 1960, muzeul din Satu Mare primește numele de *Muzeul de Istorie Satu Mare*²².

În 26 iulie 1962 a fost deschisă expoziția de bază a muzeului, tematica sa reflectând "dezvoltarea societății pe teritoriul raionului și orașului Satu Mare, începând din cele mai vechi timpuri și până la 1848"²³.

În 20 iulie 1967 a fost inaugurată noua expoziție de bază a muzeului. Aceasta se bucura de un mobilier modern, o grafică sobră și discretă, texte scurte și concise, inclusiv foarte multe hărți ce orientau vizitatorul în periplul său de-a lungul istoriei, după cum preciza chiar consultantul Consiliului Muzeelor, domnul Radu Florescu, considerându-l un succes muzeistic deosebit, fiind cel care a avizat deschiderea expoziției. La acea vreme în colecțiile muzeului existau peste 20.000 de bunuri culturale și o bibliotecă cu mai mult de 5.000 de volume²⁴.

În urma reorganizării administrativ teritoriale a țării din anul 1968, muzeul a trecut în subordinea Consiliului Popular Județean intrând în administrația acestuia Muzeul din Carei, Muzeul Etnografic al Oașului, Casa Memorială „Ady Endre”²⁵.

În vara anului 1969 s-a deschis expoziția permanentă, consacrată activității artistului sătmărean Aurel Popp²⁶.

O realizarea muzeistică aparte a constituit-o apariția anuarului *Satu Mare. Studii și Comunicări*, în anul 1969, volum în care au fost publicate rezultatele cercetărilor din toate domeniile de activitate ale muzeului sătmărean.

În anul 1970 a fost amenajată casa – muzeu de la Chilia, specifică zonei etnografice Codru, organizare realizată cu prilejul Festivalului folclorului codrenesc de la Oțeloaia.

În prima parte a anului 1972 a fost organizată expoziția temporară „Someșul în istoria sătmăreană”, expoziție ce venea la doar 2 ani după dramaticele inundații din 1970, care și-au lăsat puternic amprenta asupra locuitorilor orașului, județului și nu numai. Reorganizarea și redeschiderea expoziției de artă dedicată lui Aurel Popp și deschiderea expoziției permanente de etnografie, cu obiecte adunate din cele trei zone folclorice ale județului, sunt realizări deosebite ale anului 1972.

În cursul anilor următori colectivul muzeului și-a intensificat activitatea de cercetare în vederea creșterii patrimoniului cultural, a luat măsuri de îmbunătățire a condițiilor de conservare și evidență a valorilor acumulate. În domeniul arheologiei au fost continuate cercetările din cadrul siturilor arheologice de la Medieșu Aurit, Culciu Mare și Lazuri.

Specialiștii muzeului au îndrumat activitatea cercurilor de istorie a elevilor de la diferite școli din oraș, au contribuit la organizarea muzeelor școlare din Halmeu, Craidorolt, Culciu Mare, Păulian, au participat la sesiuni științifice organizate în București, Oradea, Baia Mare, Zalău și Tulcea, au conservat și restaurat toate obiectele folosite pentru expoziții sau provenite în urma săpăturilor arheologice. În luna iunie 1976 specialiștii secției de etnografie

21 ANSM, Fond *Aurel Popp*, inventar 31, dosar 38, fila 53.

22 Arhiva Muzeului Județean Satu Mare, Dosar Anul 1961, fila 19.

23 *Ibidem*, fila 28.

24 Arhiva Muzeului Județean Satu Mare, Dosar Anul 1967, fila 14.

25 Idem, Dosar Anul 1968, fila 28.

26 Iudita Erdős, *Colecția de artă Aurel Popp a Muzeului din Satu Mare*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", II, 1972, p. 396.

au contribuit la organizarea „Zilelor culturii sătmărene la București”²⁷.

În anul 1984 muzeul și-a îmbogățit zestrea edilitară prin atribuirea ca sediu al muzeului a imobilului situat pe B-dul Vasile Lucaciu, nr. 21, clădire în care funcționează și astăzi, vechiul edificiu rămânând destinat exclusiv secției de artă. Această clădire, monument istoric, realizată după planurile și indicațiile arhitectului G. P. Liteanu, a servit în perioada interbelică ca sediu al Prefecturii județului, iar mai apoi al organului județean de partid și stat, anul acesta împlinindu-se 85 de ani de la construirea clădirii.

După anii '90 a urmat o perioadă amplă de consolidare a instituției muzeale, de reorganizare, dezvoltare și de intensificare a activităților specifice. Se conturează o nouă direcție și o nouă viziune începe să prindă rădăcini în ceea ce privește managementul muzeal. Sunt abordate noi metode de cercetare și valorificare științifică a patrimoniului cultural, metodologie ce a evidențiat nu doar patrimoniul județului Satu Mare, contribuind substanțial la promovarea sa în context național și european.

În noul sediu prima reorganizare muzeală are loc în perioada 1990-1992, colecțiile muzeale fiind valorificate în 3 expoziții de bază: arheologie (parter), istorie (etajul I), etnografie (etajul II).

În anii 2000-2007 s-a efectuat o altă reorganizare și modernizare a expozițiilor de bază (numită *Civilizație. Identitate. Multiculturalitate*), realizându-se o simbioză a artefactelor prin intermediul cărora a fost evidențiată evoluția comunităților sătmărene din perspectivă istorică, politică, socială și identitar-culturală. Pentru prima dată s-a realizat ghidajul audio în 4 limbi, completat de fonduri muzicale aferente temei prezentate în fiecare sală. Noua expoziție a obținut numeroase premii decernate de Ministerul Culturii, unul din cei mai mari specialiști în domeniu, dl. Ioan Opriș, apreciind și încadrând tematica și modalitatea de expunere în categoria celor ”mai moderne demersuri ale noii muzeografii din România... Dinamica expozițională rezultă, cu evidență, dintr-o suită bine aleasă de reconstituiri și scenarii muzeale de calitate care apropie vizitatorul de interpretarea corectă și înțelegerea istoriei... Din studiul rezolvărilor muzeografice rezultă și calitatea expertizelor operate de către specialiști. Or, acestea sunt vizibile mai ales în planul relației obiect/mediu de expunere, în special prin asigurarea unei prezentări multiforme, cu asocieri neagresive, în respect față de regulile conservării. Dar noua muzeografie – profesată aci – o regăsim și în dotările suplimentare – optice, acustice, electronice – de tip interactiv, care vin în sprijinul mai bune recepții, îndeosebi apelând la tehnologiile IT. Expoziția de bază a Muzeului Județean Satu Mare... aparține acelor expoziții care nu se uită ușor...”²⁸.

În ultimele 3 decenii s-au intensificat colaborările cu instituții din Europa, s-au implementat peste 20 de proiecte pluridisciplinare finanțate din fonduri europene, s-au dezvoltat substanțial colecțiile muzeale (azi, în patrimoniul muzeului fiind teaurizate peste 400.000 de obiecte), s-au intensificat cercetările arheologice și etno-istorice, a crescut numărul publicațiilor de specialitate, fapt ce a determinat înființarea *Editurii Muzeului Sătmărean*, în anul 1995. În același an Laboratorul de restaurare-conservare, prin recunoașterea la nivel național a realizărilor specialiștilor săi, obține statutul de laborator zonal.

Muzeul Județean Satu Mare a devenit un pol al cercetărilor și valorificării muzeografice din regiunea transfrontalieră româno-maghiaro-ucraineană, prin specialiștii săi organizând sute de expoziții, simpozioane, sesiuni științifice naționale și internaționale ce au dus la creșterea prestigiului instituției, dar și la promovarea și conservarea moștenirii culturale, a istoriei, a valorilor identitare și relațiilor interculturale.

Rețeaua muzeografică din județ a fost dezvoltată substanțial, în anii 1992- 2012 fiind înființate sau reorganizate 19 muzee locale, menite să îmbogățească patrimoniul și potențial

27 Arhiva Muzeului Județean Satu Mare, Dosar Anul 1976, fila 28.

28 Ioan Opriș, *Cuvânt introductiv*, în Daniela Bălu, Szöcs Péter Levente (coord.), *Ghidul expoziției de istorie și etnografie*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2008, p. 4.

cultural-turistic al județului nostru, la ora actuală în structura organizatorică existând 25 de muzee, case memoriale, gospodării țărănești, situri arheologice (Muzeul Județean Satu Mare, Muzeul de Artă Satu Mare, Atelierul Memorial „Aurel Popp” Satu Mare, Atelierul Memorial „Paul Erdős” Satu Mare, Muzeul Municipal Carei, Muzeul Orășenesc Tășnad, Casa Muzeu Tășnad, Casa Memorială dr. Vasile Lucaciu Apa, Complexul Memorial Ady Endre, Casa Țărănească Călinești Oaș, Muzeul Șvăbesc Petrești, Gospodăria Codrenească Chilia, Muzeul Maghiar „Sipos László” Bogdand, Muzeul Local Turț, Casa Țărănească Certeze, Muzeul Ugocea-Oaș Tarna Mare, Muzeul Etnografic Măriuş, Muzeul Local Oraşu Nou, Muzeul Moşilor Scărişoara Nouă, Casa țăărănească Andrid, Casa țăărănească Cămărzana, Rezervația arheologică Medieşu Aurit, Rezervația Arheologică Bobald, Biserica de lemn din Apa, Biserica de lemn din Soconzel).

Muzeul Județean Satu Mare deține și o bibliotecă cu peste 50.000 de titluri, inclusiv carte veche românească și străină, întreținând schimb de publicații cu numeroase instituții din țară și străinătate.

Expoziția de bază a Secției de Artă a fost reorganizată în anul 2016, prin noile metode de expunere muzeografică fiind valorificată și promovată colecția celebrului artist Aurel Popp, alături de alți artiști sătmăreni consacrați.

În anul 2021, printr-un alt proiect finanțat din fonduri europene, clădirea de pe B-dul Vasile Lucaciu va intra în reparații capitale, expoziția de bază urmând a fi reorganizată pentru a III-a oară.

După o istorie venerabilă ce însumează 130 de ani de viață muzeală sătmăreană, specialiștii instituției noastre, respectând tradiția și valorizând importanța patrimoniului cultural, sunt adepții și promotorii metodelor moderne de evidență, cercetare și promovare a colecțiilor muzeale, punând accentul pe informatizare, digitalizare, muzeotehnică adaptate la standardele și cerințele actuale din domeniu, dar și la cerințele eterogene ale publicului vizitator. Implicarea sa directă în sărbătorirea celor 130 de ani ai muzeului, prin proiectul *Împărtășește-ți povestea – Share your story*, ne-a adus împreună peste 1.000 de participanți, dornici să împărtășească alături de noi și să ducă mai departe, povestea muzeului.

În societatea românească actuală, muzeul sătmărean semnifică imaginile viguroase ale propriei noastre existențe, reprezentând o oglindă a comunității, a identității și aspirațiilor acesteia, o sursă de mândrie locală și o expresie nemijlocită a vitalității culturale și intelectuale a publicului său.

Istoria muzeului de istorie... continuă...!

Recunoștință și gratitudine celor ce au creat-o!

La mulți ani, Muzeului Sătmărean!

La mulți ani, dragi colegi!

A kör feloszlatása

28. §. A kör feloszlik, ha az e végből össze-
hívott közgyűlésen a kör összes tagjainak
legalább fele megjelön, ezek két harmad-
da a feloszlást hirdinje. Ha a tagok
ily számban meg nem jelennek, az
elnök 14 nap múlva új közgyűlést hív
össze, melyen a megjelent tagok két
harmada a feloszlást hirdinhatja,
ezen határozatot jóváhagyás végett
a m. kir. belügyminisztériumhoz föl-
terjeszteni tartozik.

29. §. Az egyesület vagyona fölött a
kör feloszlató közgyűlés határoz, mely-
re néve aronban szükséges, hogy ezen
határozat a belügyminisztérium ál-
tal jóvá hagyassék.

*A körnek a kormányhoz írt viszo-
sa.*

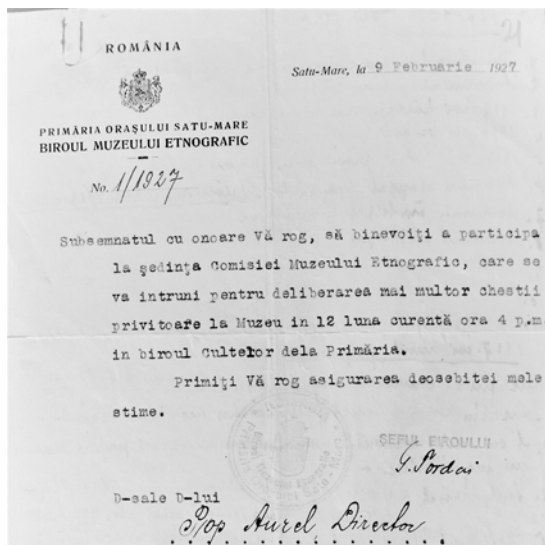
30. §. Ha az egyesület az alapszabály-
ban meghatározott erkölti és eljárási
szabályok hatáskörét meg nem tartja, a
kormány által, a mennyiben további
működésének folytatása által az ál-
lam vagy az egyesületi tagok va-
gyonai kárhoz veszelhetetnek, határozat
talannul felfüggesztetik se felfüggesz-
tés után elrendelendő szabályos vizsgá-
lat eredményéhez képest vagy leg fel is-
szellatottik, vagy esetleg az alapsza-
bályok legponosabb megtartására
kötönbeni feloszlatis terhe alatt
köteleztetik.

Hetmár. 1891. nov. 10

Kölcsey Árpád

a kör ideiglenes elnöke

1. Prima pagină a Regulamentului Societății Kölcsey –
10 noiembrie 1891

2. Document emis în 9 februarie 1927 de Biroul Muzeului
Etnografic, adresat lui Aurel Poppe

3. Interior din muzeul sătmărean – anii '60

4. Interior din muzeul sătmărean – anii '60

5. Clădirea Muzeului Județean Satu Mare – fosta Prefectură a județului – anii '40

6. Clădirea Muzeului de artă – 2021

7. Interior din expoziția de bază, arheologie – 2001

8. Interior din expoziția de bază, istorie – etnografie – 2007

9. Interior din expoziția de bază, istorie – etnografie – 2007

10. Interior din expoziția de bază "Aurel Popp", Muzeul de artă – 2020

11. Afișul unei manifestări prilejuite de aniversarea a 130 de ani de activitate muzeală sătmăreană – *Share your story – Împărtășește-ți povestea* - 2021

12. Atelier de pedagogie muzeală - *Share your story – Împărtășește-ți povestea* - 2021

Daniela Bălu
Muzeul Județean Satu Mare, RO
danielamuzeu@yahoo.com

Diana Kinces
Muzeul Județean Satu Mare, RO
dianasabou@yahoo.com

PIEPTARELE DE LA BISTRIȚA ȘI SATU-MARE - POSIBIL MODEL TRANSILVAN DE ARMURI MEDIEVALE

Matei CIURICĂ

Abstract: *There are, in the collection of the Bistrița-Năsăud Museum Complex and the Satu-Mare County Museum, two extremely interesting pieces of armor and, as we will show, extremely valuable for what they represent for the medieval military technique in the Romanian space. These are two breastplates obviously belonging to the same typology, even if they are not identical. Our short study is aimed at signaling this importance and their place in Transilvanian medieval military history.*

Keywords: *Armor, type, cuirass, the XIVth century, german*

Există în colecția Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud și a Muzeului Județean Satu Mare două piese de armură extrem de interesante și, așa cum vom arăta, extrem de valoroase prin ceea ce reprezintă ele pentru tehnica militară medievală din spațiul românesc. Este vorba desigur despre două pieptare aparținând în mod evident aceleași tipologii, chiar dacă nu sunt identice.

Suntem nevoiți însă, înainte de a trece la analiza acestora, să clarificăm o chestiune nu întotdeauna evidentă istoriografiei românești de specialitate: a existat și există în continuare tendința de a echivala originea de producție a unei arme cu tipologia căreia acesta îi aparține. Cercetătorul interesat de domeniu va descoperi astfel că există spade, scuturi, armuri etc. „românești” deși ele, la o simplă privire, se relevă ca aparținând stilului normand, gotic, maximilian ș.a.m.d. Confuzia în aceste cazuri este evidentă și vom sublinia deci o regulă clară pe baza căreia ne vom construi studiul de față: *tipologia unei piese este dată în primul rând de particularitățile sale tehnice și nu de originea geografică a piesei respective*. Desigur, există anumite tipologii specifice anumitor zone și care au fost, în mod natural, asimilate din punct de vedere terminologic ariei geografice respective, ceea ce nu este o eroare atât timp cât se pot identifica elemente tehnice care diferențiază în mod clar un tip distinct de manufactură a pieselor.

Credem că cele două pieptare răspund rigorilor enumerate mai sus. Vom începe cu modelul aparținând muzeului din Satu Mare:

-Nr. inv.: 32.558 M; Nr. inv. vechi: 30.580/346M.: Pieptar, parte a cuirasei de cavaler. Modelul este specific primelor tipuri de armuri de platoșe complete. Forma este semi-ovoidală, pieptarul propriu zis fiind compus dintr-o singură bucată de metal bătută la cald. Deschidere maximă: 38 cm, înălțime: 35 cm. În partea superioară, corespunzând zonei de protecție a omoplatului stâng se remarcă un inel de siguranță. De asemenea, în partea dreaptă, în zona inferioară, există patru inele de siguranță, de mici dimensiuni, așezate perpendicular pe lungimea piesei. Cele mai importante elemente de individualizare a modelului sunt reprezentate de două cataramae așezate în centrul jumătății inferioare a

pieptarului. Cataramele au dimensiuni diferite: cea din partea dreaptă are 6,5 cm, cea stângă 7 cm. Starea de conservare este proastă: sunt vizibile urme de coroziune pe întreaga suprafață a piesei; trei dintre șuruburile de fixare a curelelor din zona umerilor lipsesc.

Fig. 1: Pieptar, colecția Muzeului Județean Satu Mare

vizibile pe suprafața piesei. În partea dreaptă a zonei centrale există 6 orificii așezate într-un unghi de aproximativ 45 de grade față de bază. În zona umerilor se află două bretele de fier, cea din partea stângă fiind fixată cu două șuruburi, cea din partea dreaptă doar cu unul; lungimea acestora fiind de 18 respectiv 17 cm. Starea de conservare este relativ bună, urme de deteriorare fiind vizibile în special la cataramă:

Fig. 2: Pieptar, colecția Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud

Modelul din Bistrița este chiar mai interesant, fiind mai bine păstrat:

-Nr. inv.: 2.566: Pieptar, parte a cuirasei. Modelul este specific primelor tipuri de armuri de platoșe complete. Forma este semisferică, pieptarul propriu zis fiind compus dintr-o singură bucată de metal bătută la cald. Deschidere maximă: 38 cm. În partea inferioară se observă 9 șuruburi de siguranță. Cele mai importante elemente de individualizare a modelului sunt reprezentate de două cataramă așezate în centrul jumătății inferioare a pieptarului. Cataramele au ambele aceeași lățime de 7 cm. În centrul piesei, în zona interioară, se remarcă o placă suplimentară, fixată de pieptar prin 5 șuruburi de siguranță,

Ceea ce trebuie să spunem încă de la început este că cele două piese nu sunt identice - un fapt absolut normal având în vedere că armurile medievale nu erau produse în serie și trebuiau adaptate la cerințele specifice ale purtătorului și chiar la capriciile acestuia dat fiind că prețul lor ridicat justifica implicarea cumpărătorului în forma finală a produsului. Totuși, ceea ce lipsește unui pieptar este în mod fericit completat de celălalt și ne referim aici la orificiile modelului din Bistrița unde putem să intuim fără o prea mare marjă de eroare că se aflau inele de siguranță asemănătoare celor vizibile pe modelul din Satu-Mare.

Rolul acestor inele este clar și ne întăresc opinia că avem de-a face cu armuri aparținând sfârșitului de secol al XIV-lea sau cel mai târziu începutului secolului al XV-lea. În secolul al XIV-lea se poate observa că producătorii de armuri încep să adauge inele

de siguranță astfel încât coiful să poată fi legat de armură și să nu se piardă în timpul luptei. Ulterior, aceste inele s-au înmulțit astfel încât să lege coiful, spada, pumnalul și chiar teaca spadei¹. Fie că erau dificil de realizat și prea costisitoare, fie că lanțurile de siguranță au ajuns să încurce cavalerul, această modă s-a limitat la secolul al XIV-lea, inelele dispărând treptat odată cu emergența stilului gotic și maximilian, în secolul al XV-lea².

Există ilustrații de epocă ce ne susțin punctul de vedere și vom prezenta două imagini, înfățișându-i pe Gherarduccio Gherardini și Heinrich Beyer von Boppard, în care lanțurile ce legau armamentul de pieptar sunt vizibile:

Fig. 3: Gherarduccio Gherardini (m.1331)

Fig 4: Heinrich Beyer von Boppard (m.1376)

Studiul unor armuri din prima jumătate a secolului al XV-lea ne edifică și mai mult asupra problematicei și vom prezenta în continuare două dintre cele mai bine întreținute armuri ale timpului, celebrele armuri „Avant” și armura s18 din Churburg:

Fig. 5: Amura „Avant” (ca. 1440). Fabricată în Milano

Fig. 5: Armura Churburg s18 (ca. 1410) Fabricată în Italia

1 John Hewitt, *Ancient Armour and Weapons in Europe: The fourteenth century*, J. Henry and J. Parker, 1860, p. 205.

2 Vezi în acest sens Christopher Gravett, *German Medieval Armies 1300-1500*, Osprey, 1985.

Așa cum am menționat și în analiza pieselor, elementul fundamental de individualizare este reprezentat de cataramele din partea inferioară. Armura Churburg s18 ne arată foarte clar că asemenea cataramă erau utilizate pentru susținerea unei piese numită braconieră (engl. “fauld”) care, la rândul ei, în acest caz, susținea mai multe plăci inferioare (tasete)³. Luând în considerare toate elementele prezentate mai sus, rămânem în continuare convingși de datarea noastră inițială și anume: sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea și subliniem faptul că piesele militare aparținând acestui arc cronologic sunt foarte rare, iar exponatele din spațiul românesc fiind, în opinia noastră, unice merită cu prisosință statutul de piese de tezaur.

Este evident că cele două pieptare trebuie puse în legătură cu prezența comunităților germane din Satu-Mare sau Bistrița în Evul Mediu. Din nefericire însă informațiile privind breslele de meșteșugari în secolul al XIV-lea în Transilvania sunt atât de sărace încât nu avem cum, deocamdată, să ducem acest studiu mai departe limitându-ne deci la semnalarea potențialului enorm al pieptarului aparținând patrimoniului Muzeului Județean Satu-Mare.

Matei Ciurică

Muzeul Comunicațiilor și Informaticii București
București, RO
ciurica_matei@yahoo.com

---

³ Douglas Strong, *Surviving Examples of Early Plate Armour (1300-1430): Volume I: Bascinet*, ISD LLC, 2018, p. 6.

POPULAȚIA COMITATULUI BEREG-UGOCEA OGLINDITĂ ÎN DATELE RECENSĂMÂNTULUI IOSEFIN

Paula VIRAG

Abstract: *In 1874 the system of the census changed completely. Changes happened in the harmony with the Joseph II's reforms. For the first time in Hungary's history, the noble population was part of the enumeration therefore, this was the first "modern" population census. At the same time, not only the target population but the whole content, method and practice of the census changed entirely. Civil authorities counted the inhabitants in parallel with military ones settlement by settlement and household by household. In the course of the registration each household has got an own sheet containing data of household members: name, age (only in the case of males), qualification (position in the household, socio-professional status, stature and other physical character in the case of males etc.). At the same time, enumerators had to classify people into prescribed categories relating to sex, marital status, some socio-professional categories, indicating the character of their stay and the permanent absence of the household members. For females, only their marital status and foreign status had to be signed. Special sheet, much simpler household, contained the data of Israelite population.*

For Bereg-Ugocea county, the population census from 1784-87, counted the distribution of the inhabitants in the four regions of the county, in the urban or rural localities, the number of males, females and children, the religions, the activities and so on. The data of 1784-87 census proved an increase of the population unto the last enumeration. This fact is a consequence of the improvement of the life standard, of the passing through the calamities and military conflicts, but also of the colonization which were organized by the local nobles during the first part of the 18th century.

Keyword: *population, census, household, increase, enumeration*

Începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, asistăm la o îmbunătățire continuă a conținutului documentelor demografice, în sensul efectuării de recensăminte mai ample, moderne. Cifrele furnizate de documentele demografice trebuie însă analizate cu atenție deoarece ele cuprind destul de multe informații și aprecieri subiective, mai ales când dorim să analizăm compoziția națională a populației care nu este urmărită în mod direct în cadrul recensămintelor sau conscripțiilor oficiale.

Din analiza izvoarelor cunoscute se desprinde faptul că în perioada 1784-1850 asistăm la o creștere neîntreruptă a numărului populației, deși s-au înregistrat pierderi de vieți omenești provocate de războaiele purtate împotriva Franței de către Imperiul Habsburgic, dese epidemii și mai târziu de revoluția de la 1848-1849.

Această creștere demografică se datorează și politicii populaționiste duse de autoritățile de la Viena, care s-a manifestat în două ipostaze:

- prin stabilirea regimului demografic al populației băștinașe (adică prin implementarea unei legislații care să urmărească și să controleze diferitele fenomene demografice),
și
- prin colonizarea unor populații din teritoriile germanice, din alte țări ale Coroanei sau

din provincii învecinate. Procesul de colonizare s-a realizat fie sub coordonarea nobililor, fie sub coordonarea directă a Vienei (de exemplu regiunea Banatului).

În concepția împăratului Iosif al II-lea, populaționismul presupunea creșterea numărului supușilor, stabilizarea acestora, dar și ridicarea calitativă a populației prin creșterea bunăstării economice, ridicarea nivelului intelectual prin instrucție, dezvoltarea sistemului religios și a moralității prin educație, îmbunătățirea asistenței sociale, a locuinței, hranei, îmbrăcăminte, a igienei individuale și sociale.

Caracteristici ale recensământului iosefin

Sistemul de organizare a numărătoareii populației s-a modificat complet în 1784. Schimbările au avut loc în contextul reformelor realizate de Iosif al II-lea care a încercat integrarea Ungariei în cadrul monarhiei austriece. În locul unei înregistrări separate a populației din Ungaria, sistemul austriac s-a adaptat la condițiile din această regiune. S-a realizat și recensarea populației nobiliare, motiv pentru care recensământul din 1784-87 a reprezentat primul recensământ "modern" al populației din istoria acestei țări. În același timp s-a modificat nu doar populația vizată, ci și întregul conținut, metoda și punerea în practică a înregistrărilor. Așa cum sistemul conscripțiilor militare adaptat pentru Provinciile Coroanei Austriece s-a extins în anii 1770 și în Ungaria, și recensământul a început să servească și în Ungaria scopurilor militare. Autoritățile năzuiau ca și recensămintele generale ale populației să scoată în evidență numărul și distribuția regională a bărbaților de vârstă recrutării. S-au numărat locuitorii în paralel cu militarii, luând localitate cu localitate, gospodărie cu gospodărie. În cursul înregistrărilor, fiecare gospodărie a avut tabelul propriu conținând date despre membrii ei: nume, vârstă (numai în cazul persoanelor de sex masculin), calificarea (poziția în gospodărie, statutul social, statura și alte trăsături fizice ale persoanelor de sex masculin etc.)¹. În același timp, enumerările trebuiau să clasifice persoanele în categoriile bine stabilite în funcție de sex, statutul material, socio-profesional, indicând caracterul poziției lor (localnici sau străini) și lipsa permanentă a capului gospodăriei. În ceea ce privește femeile se înregistra numai statutul lor material și cel de străină. Tabelele pentru evrei erau și mai simple. Centralizând tabelele pe gospodării, recensatorii au realizat „Populationsbücher” (cărți de populație) ale fiecărei localități. Un exemplar al acestora trebuia să rămână în localitatea respectivă, pentru a putea fi completat cu modificările care vor apărea în viitor (nașteri, decese sau migrație). Pe baza acestor cărți ale populației, informațiile non-nominative ale așezărilor au fost prelucrate pentru fiecare gospodărie, ele fiind apoi centralizate la nivel regional și național.

În același timp, la nivel regional și național, autoritățile militare și-au făcut statisticile lor pentru organizarea recrutărilor din fiecare regiune. Astfel, pe baza recensământului populației, înregistrarea continuă a acestora ar fi putut ajuta, cel puțin teoretic, atât la urmărirea evoluției numărului de bărbați care puteau fi recrutați, cât și a migrației acestora. După ce s-au înregistrat toate modificările dintr-un an, o revizuire ar putea verifica și modifica cărțile de populație, astfel încât cărțile militare și civile ale populației să fie aduse la zi.

Noul sistem a trebuit să fie impus în Ungaria cu sprijinul forței militare. Recensământul de bază a fost desfășurat între 1784-85. Majoritatea tabelelor de gospodărie au fost distruse sau pierdute, păstrându-se doar o parte a centralizărilor regionale sau a unor așezări. În ciuda tuturor problemelor apărute, recensământul a acordat o atenție deosebită numărului populației, al gospodăriilor, statutului material etc. Cu toate acestea întregul recensământ a fost pentru Ungaria un mare eșec. În primul rând, după 1787, munca la înregistrare s-a oprit pe măsură ce situația politică a devenit tot mai complicată. În al doilea rând nu se cunoaște exact modul cum funcționa sistemul, existând o mulțime de dovezi cum că el nu a funcționat așa cum a fost imaginat și prevăzut. Autoritățile militare și civile nu au cooperat așa de bine precum s-a dorit, datele lor nu coincideau, iar schimbările de la nivelul populației nu au fost înregistrate în mod continuu, mai ales în orașele mai mari. Există numeroase liste care indică schimbările de populație la nivelul

1 Öri Péter, Pakot Levente, *Census and census-like material preserved in the archives of Hungary, Slovakia and Transylvania (Romania), 18-19th centuries*, MPIDR Working Paper Wp 2011-020, December 2011, p. 10.

așezărilor (naștere, deces, migrația populației), care dovedesc că modificările demografice au fost înregistrate separat față de cărțile de populație care au fost completate doar o dată sau de două ori pe an, în cursul revizuirii².

Putem concluziona că listele întocmite separat sunt cele pe care ne putem baza și pe care se bazau autoritățile în acea perioadă. Aici erau trecute și tabele cu mărimea gospodăriei, limitele ei, poziția ei, vârsta etc. Probabil, înregistrarea schimbărilor a funcționat mai mult sau mai puțin bine, dar clasificarea persoanelor care se putea schimba în urma mai multor evenimente (îmbătrânire, căsătorie, migrație, deces al capului de familie, mobilitatea socială etc.) era un lucru foarte problematic.

Organizarea administrativ-teritorială a comitatului Bereg-Ugocea

În anul 1785, împăratul Iosif al II-lea a introdus și în Ungaria și Transilvania un nou sistem administrativ. Astfel, Ungaria a fost împărțită în districte (sau cercuri), care erau parte componentă a unei administrații centralizate, ierarhice, birocratice foarte bine organizate, care se întindea de la Viena spre fiecare sat și fiecare comunitate din toate regiunile și provinciile monarhiei habsburgice. Ungaria a fost împărțită în 10 districte care includeau și Croația, dar excludeau Transilvania care, la rândul ei, a fost divizată în 1786 în 3 asemenea districte³. Un împuternicit regal (commissarius regius) a fost numit de către Iosif al II-lea drept conducător pentru fiecare district. Fiecare district era menit să funcționeze în cadrul mecanismului structurilor administrației de stat, iar împuterniciților regali li s-au dat instrucțiuni stricte despre activitatea lor și funcționarea noilor structuri administrative. Ei erau delegați confidențiali ai împăratului la nivel local. Administrația districtelor era unul dintre cele mai importante instrumente ale reformei absolutiste a lui Iosif al II-lea și succesul multor reforme care se priveau diferite aspecte ale economiei, vieții sociale, educație și religie, precum și politica tradițională, depindeau foarte mult de acești împuterniciți.

Bereg-Ugocea (cele două comitate mai mici au fost unite în urma noii organizări administrative locale), alături de comitatele Satu Mare, Maramureș și Ung, a făcut parte din districtul care avea centrul regional la Munkács. Comisarii acestui district au fost:

- 1785-1787 Révay Simon
- 1787-1790 Rosenfeld András⁴

Această organizare administrativă introdusă de Iosif al II-lea nu a durat mult timp, ea fiind desființată după moartea împăratului, datorită nemulțumirilor stârnite în rândul nobilimii.

Din punct de vedere teritorial-administrativ, comitatul Bereg-Ugocea a fost împărțit în 7 plase:

- Szolyvai-járás – cu reședința la Beregszász
- Munkácsi-járás – cu reședința la Munkács
- Mezökaszony-járás – cu reședința la M. Kászony
- Felvidéki-járás – cu reședința la Hust
- Tiszaháti-járás - cu reședința la Beregszasz
- Tiszáninneri-járás – cu reședința la N. Szöllös
- Tiszántúli-járás – cu reședința la Halmi

În zona comitatului Bereg-Ugocea existau două orașe: Beregszász și Munkács.

Este știut că în cadrul recensământului din 1784-1787, numărătoarea populației s-a făcut ținând cont de religia acestora. Astfel, populația evreiască a fost recențată pe formulare diferite față de cea creștină. Potrivit datelor păstrate, la finalul secolului al XVIII-lea în comitatul Bereg-Ugocea trăiau 91.164 de locuitori, dintre care, 88.994 erau creștini și 2.170 evrei. Aceștia din urmă au venit în principal din Galiția, așezându-se în special în zona rurală. Prin activitatea lor (comerț, meșteșuguri, mai rar agricultura), ei făceau legătura dintre lumea satului și cea urbană. Prezenți în târgurile la care aveau dreptul să participe, evreii își comercializau produsele, ducând

2 *Ibidem*, p. 11.

3 Szántay Antal, *II. József Kerületi biztosai*, in "Szazadok", 2014, p. 171.

4 *Ibidem*, p. 171.

apoi în localitatea de domiciliu mărfuri la care consătenii lor nu aveau acces decât dacă mergeau și ei la târg.

Tabelul nr. 1 - Populația comitatului Bereg-Ugocea

Comitat	Populație creștină	Populație evreiască	Total populație
Bereg-Ugocea	88.994	2.170	91.164
Satu Mare	131.990	2.569	134.559
Maramureș	83.864	2.254	86.118

Acești 2.170 de evrei trăiau în cadrul a 440 de familii, alături de 17.491 de familii creștine, întreaga populație, indiferent de religie fiind împărțită în cadrul a 16.055 de gospodării.

Tabelul nr. 2 - Număr de gospodării

Comitat	Nr. gospodării	Nr. familii creștine	Nr. familii evrei	Total	Populația creștină prezentă	Populația evreiască prezentă	Total
Bereg-Ugocea	16.055	17.491	440	17.931	88.994	2.170	91.164
Satu Mare	23.367	26.343	524	26.867	131.990	2.569	134.559
Maramureș	19.653	17.861	479	18.340	83.864	2.254	86.118

Datele demografice care datează din secolului al XVIII-lea și sunt păstrate până astăzi ne permit să analizăm câteva caracteristici importante ale structurii căsătoriei, familiei și organizării gospodăriilor din Ungaria. Chiar dacă numărul femeilor căsătorite la vârste mai mari a fost foarte mic, nu putem afirma că în Ungaria secolului al XVIII-lea, căsătoria în perioada adolescenței era dominantă. Pe baza vârstei căsătoriei, se pot identifica câteva regiuni ale țării. În comitatele din vest și nord, această vârstă medie este foarte des întâlnită - în jur de 21 de ani. În centrul și în estul țării, vârsta căsătoriei se situează pe aceeași linie cu media națională, aceasta fiind de 20 de ani, în timp ce în al treilea grup de comitate, format mai ales de cele de la marginea de est a Marii Câmpii, vârsta medie a căsătoriei este sub 20 de ani, căsătoriile realizându-se la vârste foarte timpurii potrivit teoriilor privind modelul est european de căsătorie. Există doar două zone insulare în Ungaria unde căsătoriile peste 20 de ani erau dominante (Árva, comitatul Szepes din regiunea Carpaților de Nord și comitatele Sopron, Moson și Pozsony, situate la granița cu Austria)⁵.

Cele mai multe căsătorii se realizează deci înaintea vârstei majoratului, copiii aflându-se sub dominația economică și socială a părinților. Capul familiei este cel care stabilește strategia matrimonială, el trebuind să își dea consimțământul în ceea ce privește alegerea partenerului. De cele mai multe ori viitorul partener sau parteneră era ales din interiorul comunității, preferându-se ca fiii sau fiicele să nu părăsească satul, sau dacă erau nevoiți să o facă să nu plece la distanțe foarte mari. Alte criterii în alegerea soțului sau a soției erau legate de grupul social din care făcea parte, de interesele economice, dar și de tradițiile și obiceiurile comunității. Foarte des tinerii căsătoriți rămăneau în gospodăria părinților unuia dintre ei. Existau și cazuri când cuplul își întemeia propria gospodărie imediat după nuntă.

Unii cercetători care au studiat tema vieții de familie și a copilăriei din perioada secolului al XVIII-lea au subliniat faptul că în acea perioadă a apărut o modificare a atitudinii față de copii, dar și față de viața de familie. Acestor două aspecte a început să li se acorde mai multă importanță, mai multă grijă și afecțiune. Însă, acest punct de vedere este contrazis însă de cercetătorii britanici

⁵ Faragó Tamás, *Different household formation system in one country at the end of the eighteenth century: variations on John Hajnal's thesis*, MPIDR Working Paper Wp 2011-020, December 2011, p. 161.

Foyster și Marten care afirmă că viața de familie putea evolua de la aspecte emoționale și intime la violență și brutalitate la fel ca și în oricare altă perioadă anterioară⁶.

Indiferent de opiniile divergente ale unor cercetători este sigur faptul că atât în secolul al XVIII-lea, cât și în perioadele anterioare și ulterioare, Biserica a și-a manifestat controlul asupra societății civile, control manifestat în primul rând asupra vieții de familie. Pe o poziție evident inferioară se aflau copiii care trebuiau să fie într-un totu supuși părinților cărora le datorau respect și supunere. Aceste cerințe se prelungeau chiar și după majorat sau după desprinderea lor de celula de bază a familiei și încadrarea într-un alt grup social. Femeia avea și ea o poziție inferioară față de bărbat, statutul ei fiind bine stabilit de către canoanele Bisericii, dar și de tradițiile fiecărei regiuni. Ea trebuia să fie fidelă și supusă bărbatului, aceste două aspecte fiind esențiale în raporturile conjugale. Capul familiei era bărbatul, el având responsabilități față de fiecare membru al familiei. Lui i se acordau puteri sporite atât din partea Bisericii, cât și din partea autorităților civile. Astfel, el trebuia să își manifeste controlul asupra fiecărui membru al familiei, având o autoritate deplină asupra soției și fiicelor, asupra fiilor până la căsătorie, dar care se poate prelungi în cazul nerespectării „normelor” minime de comportament social, cerute de comunitate, de societate, de raporturile sociale nescrise, importante însă în reglarea vieții cotidiene⁷. Prima care trebuia să se supună acestei autorități era soția, bărbatul putând să o pedepsească începând de la lovirea cu palma pentru diferite greșeli, putând ajunge până la ucidere în cazul adulterului. Controlul asupra copiilor se manifesta de la naștere până la căsătorie, în unele cazuri, mai ales dacă era vorba de fiice, chiar și după aceasta. Însă această putere de care se bucura capul familiei nu vine însă fără anumite responsabilități. El trebuia să asigure baza economică a familiei și să muncească în folosul celorlalți, să-și hrănească copiii, să le asigure zestre și să îi căsătorească. Dacă era un „slab” și nu reușea să își susțină sau să își controleze familia, el putea fi sancționat atât de către autoritățile civile și ecleziastice, cât și de comunitatea din care făcea parte.

Tabelul nr. 3 - Populația comitatului Bereg-Ugocea pe sexe

Comitat	Bărbați creștini	Femei creștine	Total	Bărbați evrei	Femei evreice	Total	Total bărbați	Total femei	Total populație
Bereg-Ugocea	45.590	43.404	88.994	1.106	1.164	2.170	46.696	44.468	91.164
Satu Mare	67.610	64.380	131.990	1.318	1.251	2.569	68.631	65.631	134.559
Maramureș	42.949	40.915	83.864	1.214	1.040	2.254	44.163	41.955	86.118

Unul dintre punctele negative ale recensământului iosefin este acela că populația nu a fost recenzată și din punct de vedere etnic. Pornind de la confesiune este foarte dificil să realizăm o astfel de împărțire a locuitorilor comitatului Bereg-Ugocea. Putem afirma că populația reformată era, în general, de etnie maghiară, evangheliștii erau reprezentați de populație germană, greco-catolicii erau fie români, fie ruteni, iar romano-catolicii se împărțeau între maghiari, germani și slovaci. La toate aceste grupuri etnice se mai adaugă și evreii care erau concentrați, în general, în zona rurală.

De-a lungul secolului al XVIII-lea, populația evreiască avea un statut aparte față de cea creștină. Maria Tereza a fost ultimul monarh din Europa secolului al XVIII-lea care i-a mai persecutat activ pe evrei. Toți cei care au locuit în Boemia au fost alungați în anul 1775, iar în 1777, ea le-a interzis evreilor să locuiască în Viena, motivând că sunt o rasă diferită care complota

6 Andrea Fehér, *Family life in eighteenth century Transylvania. Case study: the Halmágyi family*, in AMN, an 50, II, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2013, p. 154.

7 Constanța Vintilă – Ghițulescu, „Să-mi ridic piatra de față din casă”: strategii matrimoniale și conflicte familiale în societatea românească (sec. al XVIII-lea), în coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean, *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 96.

să îi transforme pe austrieci în cerșetori⁸. Urcarea pe tron a lui Iosif al II-lea a schimbat orientarea politică față de populația evreiască, noul suveran dorind elaborarea unor soluții care să îi integreze pe evrei în cadrul societății Imperiului Habsburgic. Scopul lui era acela de a-i transforma în cetățeni supuși, utili, plătitori de taxe și impozite, care să fie asimilați treptat din punct de vedere cultural.

Modalitatea concretă a aplicării unor astfel de percepțe, în cazul problemei evreiești, a fost adoptarea edictelor de toleranță pentru majoritatea provinciilor din imperiu. Actul emis pe data de 31 martie 1783, sub titlul *Systematica gentis Judaicae Regulatio*, pentru evreii din Ungaria și-a exercitat influența și asupra statutului evreilor din părțile apusene ale Transilvaniei, respectiv din Banat, deschizându-se accesul la locuirea în toate regiunile țării, cu excepția celor miniere, la învățarea și practicarea tuturor meseriilor, la primirea în bresle, la arendarea pământului cultivat în regie proprie, înlăturându-se și semnele distinctive umilitoare⁹.

S-a permis evreilor să frecventeze școlile publice, de toate gradele, cu dreptul de a fi tratați la fel cu elevii sau studenții creștini. De asemenea, s-a creat posibilitatea de a-și înființa propriul sistem școlar, care să fie susținut financiar de către comunitățile evreiești. Elevii de aici puteau studia după manuale similare cu cele din școlile de stat, având ca element specific doar predarea religiei iudaice.

În plan economic s-au respins propunerile locale privind limitarea fierberii rachiului de către evrei, a accesului acestora la comerțul cu cereale și la practicarea comerțului ambulant, considerându-se că aceste ocupații permit punerea în valoare a produselor proprietarilor de domenii. S-a interzis încasarea de taxe de căsătorie de la evrei pentru a acoperi obligațiile restante față de stăpânii de pământ. S-a acordat evreilor dreptul de a lucra duminica și în perioada sărbătorilor creștine. S-a interzis apoi, sub pedepse drastice, botezarea de către moașe a copiilor evrei la naștere, ei având posibilitatea de a-și schimba apartenența confesională doar la vârsta de 18 ani¹⁰.

Tabelul nr. 4 - Distribuția populației după confesiune/ religie pe baza numărărilor din 1782 și 1804 calculat pe 1778

Comitat	Totalul populației	Romano și greco-catolici	Calvini	Luterani	Ortodocși	Evrei
Bereg-Ugocea	91.164	66.104	80	22.800	10	2.170
Satu Mare	134.559	95.230	450	36.300	10	2.569
Maramureș	86.118	80.364	100	3.400	0	2.254

Categoria socială cu cel mai mare număr de membrii este cea a iobagilor (10.467). Probabil, în această grupă au fost cuprinși și libertinii care și-au cumpărat scrisori de eliberare din iobăgie, taxaliști, adică acei care se ocupau cu unele meșteșuguri plătind obligațiile feudale sub forma unor sume de bani. Faptul că aceste categorii sociale atât de eterogene au fost trecute sub numele generic al jelerilor subliniază faptul că în ce privește categoriile sociale nu putem trage o linie de despărțire între o categorie sau alta. Elementele acestor categorii se întrepătrund, societatea feudală fiind de fapt un mozaic al acestor elemente care se aflau pe poziții foarte diferite, din punct de vedere economic și social¹¹.

Clasa nobilimii cuprinde un număr de 3.542 de persoane. Trebuie să subliniem faptul că nici această categorie nu este unitară din punct de vedere economic. O categorie aparte o

8 Remus Câmpianu, Anca Câmpian, Varga Attila, Greta Monica Miron, Mirela Popa Andrei, Anton E. Dörner, În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului terezian și iosefin (1740-1790), Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2009, p. 16.

9 *Ibidem*, p. 55.

10 *Ibidem*, p. 56.

11 Rudolf Wolf, *Populația din comitatul Crasna în lumina unor conscripții din 1720*, în AMP, X, Zalău, 1986, p. 246.

reprezintă marii magnați, conți, baroni etc.

Tabelul nr. 5 - Ocupațiile bărbaților creștini în anul 1786

Ocupațiile bărbaților creștini	Număr
Preoți	238
Nobili	3.542
Funcționari	31
Cetățeni și meșteri	78
Țărani liberi	6.924
Iobagi	10.467
Soldați lăsați la vatră	51
Băieți între 1-12 ani	13.785
Băieți între 13-17 ani	3.608

Trebuie precizat faptul că, în secolul al XVIII-lea, preotul reprezenta o persoană extrem de importantă, care asigura coeziunea comunității. În climatul spiritual al lumii rurale, religia ocupa un loc central. Într-o măsură mai mare sau mai mică decât formele politice, ea asigura unitatea comunității deoarece stătea la baza tradițiilor și credințelor populare. Explicarea creștină a lumii într-o formă simplă determina gândirea țăranului despre evenimentele majore ale vieții: nașterea și moartea. Biserica și sfinții săi reprezentau pentru oamenii simpli un sprijin constant. În momentele grele (foamete, calamități naturale, conflicte militare) se organizau slujbe, procesiuni menite să îi ajute să depășească greutățile. În toate aceste momente era prezent preotul. El era acela care boteza noii născuți, care cununa tinerii, care înmormânta morții. El era prezent în cele mai importante momente ale vieții oamenilor și a întregii comunități. Conștiente de această realitate, autoritățile politice, dar și cele ecleziastice au încercat să reglementeze cât mai eficient activitatea acestuia. Astfel a fost precizate obligațiile preoților în materie de stare civilă și evidență. Pentru îmbunătățirea statisticii populației, în 1778 curtea Vienei a ordonat instituirea registrelor matricole ca evidențe de stare civilă (căsătorie, naștere, deces), introduse cu începere din 1779. Decretul pentru instituirea registrelor matricole datează de la sfârșitul anului 1778. În același timp cu registrele matricole se introduc și protocoalele de circulare, cele mai vechi datând din 1780. Însă deficiențele constatate de autoritățile laice sau bisericești în consemnarea regulată a evidenței de stare civilă au impus revenirea cu noi precizări în acest sens: prin decretul din 22 februarie 1787 sau prin circularele bisericești¹².

Diferența mare dintre numărul copiilor cu vârstă între 1-12 ani și cei cu vârstă între 13-17 ani (10.177) se datorează în mare parte mortalității infantile care în perioada secolului al XVIII-lea reprezenta un factor important care influența evoluția populației.

Paula Virag
Muzeul Județean Satu Mare, RO
pcvirag@yahoo.com

¹² Nicolae Bocșan, *op. cit.* p. 82.

OBIECTE ȘI DOCUMENTE CARE AU APARTINUT LUI GEORGE BARIȚIU SAU FAMILIEI ACESTUIA AFLATE LA MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

Mihaela SĂLCEANU

Abstract: *George Baritiu, a well known personality of the 19th century was a pedagogist, a politician, a historian and journalist. Author of numerous articles, he is considered to be the founder of Romanian press in Transilvania and one of the important personalities in the Romanian history, succeeding in combining the cultural, political and economical concerns. He is the author of dictionaries, travel stories, he is a folklorist, ethnographer, a promoter for the Romanian theatre from Transilvania, founder of Astra Association, founder member of the Romanian Academy, militant for the political and national rights of the Romanian people. There are no unknown aspects of his life and activity as he was offered the gratitude of his nation when he was still alive.*

The paper presents a number of 16 objects and documents which belonged unconditionally to George Baritiu or to his brother's family (Octav Baritiu), a teacher at Greek-Catholic Highschool in Năsăud. The tri-coloured scarf is obviously the most valuable object of the collection and generally of Baritiu's family inheritance which wasn't known at all by the speciality literature. The scarf was offered by the Cultural League to George Baritiu when he was 80 years old.

The documents in this clection help us to establish more accurately the relationships between the members of Baritiu family as they were special. The material represents just a tiny episode from the very inhereating and active history of a big Romanian family from Transilvania. Showing to the public this thesaurus of objects which belonged to Baritiu family, we contribute to the wholeness of an important personality of Transilvania's history in the 19th century.

Keywords: George Baritiu, document, tricolor scarf, Liga Culturală, Octavia, Victoria

În anul 2001 Muzeul Județean Satu Mare achiziționa de la Moldovan Ludovic din Satu Mare mai multe documente și obiecte care aparținuseră unei nepoate a lui George Barițiu, Octavia Barițiu, fiica fratelui lui George Barițiu, fost profesor la Gimnaziul Românesc din Năsăud. Octavia fusese căsătorită cu judecătorul Bogdan Elek (Alexa) de la Judecătoria de Ocol Târgu Lăpuș, iar după moartea soțului se recăsătorise cu Ioan Moldovan, comerciant din aceeași localitate. Vânzătorul era nepot al comerciantului, familia acestuia mutându-se la Satu Mare în perioada interbelică.

Pentru a lămuri cum au ajuns aceste obiecte și documente la Satu Mare, într-o familie maghiară, trebuie să ne întoarcem la familia Barițiu și să remarcăm că o parte a acestora au aparținut lui George Barițiu, iar o altă parte au aparținut Octaviei Barițiu, fiica cea mai mică a lui Octav Barițiu, profesor la Gimnaziul din Năsăud.

Cele care au aparținut lui George Barițiu sunt obiecte foarte importante pentru a completa cu noi date viața marelui român transilvănean. După cum bine se știe George

Barițiu s-a născut în 12/24 mai 1812 în localitatea Jucul de Jos din comitatul Cluj, în familia preotului greco-catolic Ioan Pop alias Barițiu (era născut în anul 1785 ca fiu al cantorului Vasile Pop), cu origini nobiliare în Țara Chioarului¹. Mama era fiica preotului ortodox Simion Cornea, cu origini în Moldova. După studii făcute la Cluj Napoca și Blaj, Barițiu ocupă un post de profesor la Blaj la facultatea filosofică a liceului, iar după un an de zile, în 1836, acceptă invitația românilor din Brașov de a le conduce școala din oraș și a le educa tinerimea. Aici rămâne trei decenii și jumătate ca director de gimnaziu, profesor și publicist, pentru că nu trebuie uitat că Barițiu înființează încă din anul 1838 cele trei ziare românești, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Foaia Literară* și *Gazeta de Transilvania*, astfel el devenind părintele ziaristicii române din Transilvania². Pe această bază, probabil, este ales în 1866 printre cei 19 membri fondatori ai Academiei Române (din Transilvania mai erau Timotei Cipariu și Gavriil Munteanu)³. Între timp, la Brașov printre multele lui preocupări a fost și fabrica de hârtie de la Zărnești (de lângă Brașov) la care a fost acționar și director, care a dat faliment prin anii 1877-1878. Astfel, Barițiu, dezamăgit și supărat din cauza intrigilor din societatea brașoveană, se mută la Sibiu în anul 1877, după 42 de ani de locuire neîntreruptă la Brașov⁴.

Vom mai menționa că Barițiu a avut un rol de primă mărime în înființarea și apoi dezvoltarea Asociației Transilvane pentru Cultura Poporului Român în anul 1862, iar apoi, ca secretar general și președinte al asociației va milita neobosit pentru școală și educație națională prin care credea că neamul său se va ridica la lumină și demnitate umană. Pe această linie vom sublinia că a fost un adept fervent al emancipării femeii, mai ales prin școală, cea mai mare realizare a lui în acest domeniu fiind fără îndoială înființarea, sub egida Astei, a primei Școli Civile de Fete cu internat, care și-a deschis porțile la Sibiu, în 15 septembrie 1886. Aceasta este o încununare a credinței pe care Barițiu a mărturisit-o încă din anul 1879: „Nu admir atât pe acei eroi care într-o zi fac fapte mari, ci admir pe acela - și acela este un adevărat erou pentru mine - care de dimineața până seara își face cu conștiință datoria”⁵.

În anul 1892, George Barițiu împlinea 80 de ani astfel că Academia Română s-a gândit să-i facă o surpriză sărbătorindu-l la el acasă, la Sibiu. Și Comitetul Central al Astei dorea realizarea unei sărbătoriri a președintelui ei, dar fără mare ceremonie, mai ales că din punct de vedere politic atmosfera în Transilvania era explozivă, biroul Partidului Național Român hotărând încă în ședința din 25-26 martie ca până la sfârșitul lunii mai 1892 să se înmâneze la Viena împăratului Francisc Iosif un Memorandum care să cuprindă toate problemele grave cu care se confrunta națiunea română din Transilvania, precum și remediile de rezolvare a acestei situații. Toți cei care doreau să facă parte din delegație trebuiau să fie la Viena în data de 16/28 mai 1892⁶. Textul circularei a fost publicat integral în ziarul *Voința Națională*, ziar liberal din București și era semnat de dr. Ioan Rațiu, președintele P.N.R. și S. Albin, secretarul general⁷. Bineînțeles că autoritățile maghiare care erau la curent cu toate agitațiile din sânul românilor transilvăneni erau pregătite să dea o ripostă fermă la toate manifestările de nemulțumire ale acestora. Probabil că din această cauză nu se dorea să se dea o amploare deosebită zilei lui George Barițiu. Zaharia Boiu, unul dintre fruntașii români ardeleni, într-un articol intitulat „Aniversarea 80 a Domnului George Barițiu”, publicat în revista *Transilvania*, a încercat să explice cum s-a produs transformarea, astfel că aniversarea lui George Barițiu a

1 Vasile Netea, *George Barițiu Viața și activitatea sa*, Ed. Științifică, București, 1966, pp. 21-26.

2 C. Diaconovich, *George Bariț, 12/24 mai 1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 11; Idem, *Enciclopedia Română*, tom I, Sibiu, 1898, pp. 400-401 și George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani din urmă*, Ediția a II-a, vol. I, Brașov, 1993, p. 21-22.

3 *George Barițiu*, Sibiu, 2007, p. 37.

4 *Ibidem*, pp. 37-38.

5 George Bariț, *Părți alese...*, I, p. 82.

6 Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Ed. Dacia, Cluj, 1973, pp. 201-202.

7 „*Voința Națională*”, anul IX, nr. 2261 din 7/19 mai 1892, pp. 1-2

devenit o sărbătoare a întregii națiuni române: „Onoratul Comitet al Asociațiunii a voit să serbeze aniversarea 80 a preaméritatului său președinte în mod intim familiar, serbarea însă, din liberul îndemn al poporului nostru, pe lângă toată modestia în formă, a luat un avânt, care a făcut din această zi o zi de serbare națională. Presa noastră cotidiană din toate părțile „până unde mai răsună limba dulce și străbună”, a adus „cele mai călduroase descrieri ale serbării”⁸

Delegația Academiei Române⁹ care s-a prezentat la Sibiu pentru a înmâna mesajul de felicitare lui George Barițiu era formată din vicepreședintele V. A. Urechia (care era și membru a Ligii Culturale!), Petru Poni, Grigore Ștefănescu, Grigore G. Tocilescu (și acesta era membru al Ligii) și cunoscutul redactor și proprietar al revistei „Familia” din Oradea Iosif Vulcan¹⁰. Vom spicui câteva fraze din mesajul Academiei: „Scumpe coleg! Rar dar de la Dumnezeu este a ajunge la vârsta înaintată de optzeci de ani; mai rar însă este să fi parcurs un period atât de lung al traiului omenesc ca frunțaș al națiunii, în muncă neobosită și și rodnică.

Cel Atotputernic Ți-a trimis aceea virtute, aceea vigoare, care Te-a oțelit, spre a putea trece prin toate furtunile vieții. Stai astăzi în mijlocul nostru ca un stejar verde, neatins de vijelie, spre bucuria neamului întreg.

Primește dar, scumpe coleg, cu ocaziunea zilei solemne de douăsprezece mai, în care închei opt decenii, deodată cu felicitările noastre cele mai călduroase, expresiunea iubirei și a venerațiunii ce-Ți păstrăm.

Dumnezeu să-Ți dea încă mulți ani, ca să ne mai înveți, precum ne-ai învățat totdeauna, a ne iubi neamul și a lucra pentru mărirea lui!” Mesajul era datat în București în 11/23 mai 1892 și era semnat de președintele Academiei Ioan Ghica, de cei trei vicepreședinți, P. S. Aurelian, V. A. Urechia și dr. D. Brandza, secretarul general D. Sturdza, precum și 12 membri, dintre care amintim pe Gr. G. Tocilescu, Spiru Haret, G. Sion, P. Poni, G. Cobălcescu și Iosif Vulcan¹¹. Problema care se pune este dacă delegația i-a înmănat medalia pe care Academia anunțase că o va scoate. Niciunul dintre ziarele prezente la ceremonie nu amintesc despre înmânarea medaliei. Mai mult, într-o scrisoare pe care i-o adresează lui Costi Iuga¹², ginerele său, care era angajat casier la Academie, datând din 2 iunie 1892, după ce-și exprimă surprinderea față de demersul Academiei (...iar la o sărbătorire precum a fost cea inițiată de către Academie, nici ca prin vis nu aș fi cugetat...) amintește că „Domnii membri mi-o spuseră aici (la Sibiu n. n.) că se prepară și o medalie. Este însă întrebare : cum s-a putea aceea strecura, dacă nu de-a dreptul la Sibiu, încai la Brașov...”¹³ Ce rezultă de aici? În iunie 1892 medalia care a fost comandată la un gravor din Berlin, celebru în acea epocă, Paul Telge (1846-1909) nu era gata. Telge este autorul a foarte multe din ordinele și medaliiile românești ale vremii: Ordinul național Steaua României (1877), Ordinul Coroana României, Ordinul Carol I, medalia Bene Merenti, medalia comemorativă „Aniversarea a 25 de ani de domnie a Regelui Carol I și 10 ani de la proclamarea Regatului (1891), medalia de bronz pentru aniversarea a 25 de ani de la înființarea Academiei Române (1891), medalia I. C. Brătianu (1891), plachetă de fier pentru comemorarea războiului antiotoman (1902), medalia jubiliară „40 de ani de domnie Regele Carol I” (1906)¹⁴. Așadar, medalia închinată lui George Barițiu, din aramă, făcea parte dintr-o onorantă serie de omagii prin care națiunea română a știut la vremea aceea să-și cinstească eroii!¹⁵ Când și-a primit George Barițiu medalia? Putem bănui

8 ”Transilvania”, anul XXIII, nr. 6 din 15 iunie 1892, p. 163.

9 Delegația a fost aleasă în ședința din 8 mai 1892 când s-a hotărât componența și textul de felicitare. Cf. *Analele Academiei Române. Partea administrativă și dezbaterile*. Seria 2, Tom 15, 1892-1893, București, 1893, p. 3.

10 V. Netea, *op. cit.*, pp. 304-305.

11 C. Diaconovich, *George Barițiu...*, p. 43.

12 *Anuarul Bucurescilor pe anul 1891-1892*, București, 1891, p. 64 îl amintește ca locuind pe Bulevardul Elisabeta și având funcția de casier-contabil.

13 *George Barițiu și contemporanii săi*, Ed. Minerva, București, 1887, pp. 136-137.

14 ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Telge.

15 N.G. Krupensky, *Medaliile române 1839-1895*, Ediție nouă, Bucuresci, 1894, p. 139 și George Buzdugan, Gheorghe Niculiță, *Medalii și plachete românești*, București, f. a., pp. 76 și 244-257.

că într-una din desele lui deplasări la București din cursul anului 1892 el a primit un număr oarecare de medalii, care, nu au putut fi prea multe, deoarece nu credem că au fost emise mai mult de 100-200 de exemplare, din care una a putut ajunge la fratele său Octav, din Năsăud. Oricum în luna iunie 1893 medalia era deja la vânzare în mai multe puncte din București¹⁶.

Medalia aflată în colecția Muzeului Județean Satu Mare are următoarele caracteristici: este făcută din aramă, având diametrul de 5 cm, grosimea de 3 mm, greutatea 50.49 gr. Pe avers este bustul în profil a lui George Barițiu, iar jos, sub bust, este numele autorului medaliei „P. Telge Berlin. Pe revers ocupând toată suprafața, este inscripția pe șase rânduri: ACADEMIA/ ROMÂNĂ/LUI/GEORGE BARITIU/MAIU/ 1812-1892/¹⁷. Nu este mai puțin adevărat că la București trăiau în acea perioadă mai mulți membrii ai familiei Barițiu: Leon, fratele său care locuise în Turda și care fusese silit să se refugieze în România în urma marilor datorii acumulate din cauza unui faliment răsunător, fiul său Ieronim care era la studii în București, încă de prin anul 1885, ginerele său Constantin Iuga care era casier la Academie după ce fabrica de la Zărnești dăduse faliment și chiar fiica lui Octav, Virginia, oaia neagră a familiei era în București încă din anul 1885. Oricare dintre aceștia ar fi putut să primească medalii emise de Academie și să le înmâneze apoi lui George Barițiu.

Alături de delegațiile prezente la Sibiu și care reprezentau cele mai însemnate instituții românești din Transilvania¹⁸ surprinde numărul mare de telegrame care au sosit pe adresa sărbătoritului și care proveneau din toate părțile locuite de români. În special surprinde numărul mare de telegrame care provin din fostul comitat Satu Mare. Din Nir, denumire generică a Câmpiei Careiului clerul și poporul trimetea următoarele rânduri: „Te felicităm și admirăm la serbarea jubileului de 80 de ani împliniți. Clerul și poporul”¹⁹. Din Baia Mare sosise următoarea telegramă: „Gratulăm din suflet la această sărbătoare sublimă. Inimile tuturor saltă de bucurie și depun omagiile și cununa de eternă recunoștință bărbatului nostru binemeritat pentru națiune, patrie și domnitor. Ideal ne-ai fost și far conducător. Inteligența română.”²⁰

Din Șișești, dr. Vasile Lucaciu și poporenii săi îi adresa o entuziastă telegramă marelui

16 În ziarul „Voința Națională”, an XI, nr. 2560 din 21 mai/2 iunie 1893 se putea citi următorul anunț: „Medalia lui George Barițiu. Pe o parte figura în profil a ilustrului patriot. Pe cealaltă inscripțiunea: „Academia Română George Barițiu, Maiu 1812-1892. Medalia de bronz se vinde la Academia Română, librăria Socec et companie și la tipografia Carol Göbl. Prețul 5 lei”.

17 Muzeul Județean Satu Mare, colecția George Barițiu, inv. nr. 15635.

18 Vezi C. Diaconovich, *George Barițiu...*, pp. 43-48.

19 *Ibidem*, p. 59.

20 *Ibidem*, p. 65.

sărbătorit: „Mintea Ta ne-a luminat, inima ta ne-a înălțat. Bindecuvântăm cerul, care ni te-a dat. La aniversarea a optzecea a nașterii Tale ne gratulăm că Te avem. Sărbătorim și noi cu toți românii urându-ți fericire în nemurirea ce Ți-ai asigurat. Dr. V. Lucaciu și poporeni săi”²¹.

Din Moftinu Mic, unde activa preotul George Șuta²², se trimetea o telegramă în numele românilor sătmăreni: „Vă salutăm din adâncul inimei la aniversarea de 80 ani ai vieții și implorăm darul ceresc asupra vieții scumpe a bărbatului providențial și Vă poftim să ajungeți în deplină sănătate, îndestulare și fericire acel termin al vieții, ca să puteți zice cu bătrânul Simion, că ați văzut cu ochii proprii mântuirea neamului românesc, pentru a cărui luminare și înaintare peste o jumătate de veac ați lucrat și suferit. Dumnezeu să vă trăiască. Românii din părțile Sătmăreului”²³.

Din Șomcuta Mare venea o telegramă în numele românilor chioreni: „Din incidental jubileului de 80 de ani petrecuți întru apărarea și promovarea cu multă înțelepciune a intereselor noastre generale, sunt mândri a vă putea felicita și a dori ca să vi se lungească firul vieții spre a vă putea bucura de fructele muncii aduse pe altarul national. Românii Chioreni”²⁴. Din Satu Mare sosea o telegramă în numele lui Alexe Berinde, preotul și protopopul districtului Seini cu următorul conținut: „Ai zis că e timpul suprem e să-și ajute românii ei însăși, ne-ai dat sfatul să ne aruncăm pe terenul activității înființând institute de credit și economii”²⁵. Atunci aveam numai unul, acum sunt peste 30. Succesul acesta îmbucurător s-a realizat prin sfatul vostru. Felicitiez deci pe ilustrul bărbat la a 80-a aniversare în numele tânărului institut de credit și economii „Sătmăreana” Alexiu Berinde”²⁶.

Din partea de sud a județului Satu Mare era expediată o lungă telegramă care a fost publicată în Gazeta „Transilvaniei”: „În ziua de astăzi festivă, jubiliară și onomastică a Veneratei Domnia Voastră, vă rugăm să primiți și de la noi cești de pe Limitele Nordice ale pământului patriei române genetice cele mai prețioase felicitări de bine a inimei. Acum când Providența V-a încununat cu adânci bătrânețe până la ciclul de octogenar, Ginta Română vă întâmpină în ochi lăcrimând de bucurie - cu laurii recunoștinței, împletindu-vă prin Geniul său *aureola nemuririi*, ca un scump tribut al iubirii de neam, care toată viața ni-a împodobit sufletul; tribute al laboarei (muncii n.n.) neobosite și al luptei continue un jumătate de veac delungat a mâna cu *arma luminilor* politice și literare. Dorim ca Dumnezeu să vă dăruiască încă multe zile fericite și senine pentru binele poporului roman și pentru prosperarea patriei dosădite (triste, pedepsite n.n.)”²⁷. Dat la Eriul Sătmăreului în ziua de Sân Giorgiu 1892: Ioan Sălăjan m.p. protopop; Vasile Păcașiu m.p. paroh; George Kerezsi m. p. paroh; Demetriu Pop advocate; Gavrilă Borșia m. p. proprietar; Demetriu Kövari m.p. fost medic cercual”²⁸.

Ne vom opri un pic și asupra telegramelor sosite din partea diferitelor organizații locale ale Ligii pentru Unitatea Culturală a Românilor care deși nu a fost prezentă la Sibiu a ținut să-și manifeste sentimentele de aleasă prețuire pentru ilustrul sărbătorit. Sunt numai puțin de cinci telegrame ale ligii publicate! În primul rând președintele Ligii Alexandru Orăscu trimite o telegramă extrem de sugestivă: „Liga salută cu respect pe părintele presei române. Fie ca serbarea veteranului publicist să înalțe entuziasmul de stăruință în aceste timpuri grele. Orăscu, președintele „Ligii culturale””²⁹.

Secțiunea Craiova a ligii „Salută cu inima plină de speranță pe ilustrul fondator al

21 *Ibidem*, pp. 65-66.

22 Vezi pe larg V. Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmăre*, Ed. Citadela, vol. III, Satu Mare, pp. 168-177.

23 C. Diaconovich, *George Barițiu...*, p. 67.

24 *Ibidem*, p. 68.

25 Menționăm că „Sătmăreana” s-a înființat în anul 1892, cf. Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Kereskényi Sándor, *Oameni din Seini*, Ed. Vasile Goldiș University Press Arad, Ed. Muzeului Sătmărean, 2013. pp. 35-36.

26 C. Diaconovich, *George Barițiu...*, p. 68.

27 A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1879, p. 100.

28 „Gazeta Transilvaniei”, anul LV, nr. 95 din 29 aprilie/11 mai 1892, p. 2.

29 C. Diaconovich, *George Barițiu...*, p. 76.

presei române și pe bătrânul luptător al drepturilor fraților subjugăți³⁰.

Din Drăgășani secțiunea ligii trimetea o telegramă de sprijin: „Urăm roade fericite luptelor Voastre patriotice. Trăiască românismul și ilustrul lui apărător”³¹. Din Slatina sosea o altă telegramă de felicitare: „Primiți omagiile noastre de respect, iubire și venerațiune cu prilejul aniversării a 80-a a nașterii, urându-vă mulți ani întru apărarea drepturilor poporului roman, la care a-Ți lucrat cu atâta devotament. Comitetul Ligei Olt”³². Ultima telegramă este din Bârlad: „Ai luptat vreme de două vieți într-o viață pentru luminarea neamului nostru, pentru deșteptarea conștiinței naționale, pentru apărarea drepturilor noastre strămoșești. Ți-ai încoronat fruntea înălbită adunând și publicând un tezaur de documente ale tragediei noastre naționale. Liga Culturală din Bârlad. Te felicită cu respect și admirațiune, cu ocazia aniversării a 80-a a nașterii D-tale și dorește să trăiți mulți ani pentru ca să povățuiești poporul nostru mult încercat, pe calea cea dreaptă și mântuitoare. Comitetul Ligei, secțiunea Bârlad”³³.

Însă cea mai mare formă de respect pe care i-a acordat-o Liga Culturală lui George Barițiu a fost confecționarea și înmânarea unei eșarfe tricolore din mătase cu două fețe, roșie, galben și albastră, cu inscripție cu fir de argint, cu majuscule: „APRIGULUI LUPTĂTORIU PENTRU ROMÂNISM”, „LIGA PENTRU UNITATEA CULTURALĂ A ROMÂNILOR”.

Pigmentul roșu a migrat pe toată suprafața peste galben și albastru. Eșarfa se termină la capete cu ciucuri argintii, care au o lungime de 7,50 cm. Lungimea este de 379 cm, lățimea 22 cm, împărțită în 3 culori, roșu, galben, albastru. Culorile sunt dispuse orizontal, (roșu-șters, galben-șters, albastru-șters).

Întrebarea firescă care se pune este când i-a fost înmănată această eșarfă deosebită, tricolor? Noi credem că acest eveniment s-a putut petrece în lunile februarie-martie 1893,

30 *Ibidem*, p. 76

31 *Ibidem*.

32 *Ibidem*, p. 78.

33 *Ibidem*, p. 73.

când Barițiu a fost prezent la București la sesiunea generală a Academiei Române³⁴. Faptul că ziarele bucureștene nu pomenesc evenimentul probabil că este o măsură de precauție din partea lui George Barițiu de a nu trezi furia autorităților maghiare care erau extrem de agitate din cauza atitudinii ligii față de problemele neamului românesc din Transilvania. Sau ar fi putut fi înmănată cu ocazia sărbătoririi de la Sibiu pentru că nu trebuie să uităm că Academia a fost reprezentată la serbări de către doi membri care erau și membri ai Ligii culturale: V. A. Urechia și Gr. Tocilescu. Ultimul amintit la Congresul Ligii Culturale ținut la București în 25 mai 1892 declara, încă sub impresia vizitei de la Sibiu, că: „Dacă voiți să cunoașteți pe români, dacă voiți să validați naționalismul, mergeți în Transilvania...”³⁵ Sau de ce nu, eșarfa a putut fi ridicată de unul dintre membrii familiei Barițiu aflați în această perioadă la București. Noi ne gândim la Costi Iuga, ginerele lui Barițiu sau la fiul său Ieronim și astfel că de la aceștia a putut ajunge la Octav Barițiu și apoi la Octavia prin moștenire? Sau s-ar fi putut foarte bine ca eșarfa să fi fost adusă la Sibiu de delegația Academiei Române prezentă la Sibiu cu ocazia înmormântării lui George Barițiu și din care a făcut parte: N. Ionescu, Calinderu, V. Maniu, Quintescu și I. Bianu care a fost „în același timp însărcinat să reprezinte comitetul „Ligei pentru Unitatea Culturală a Românilor”³⁶. Remarcăm că anunțul mortuar publicat de presa românească transilvăneană este dat de sora sa Veronica, Leon Barițiu și Octav Barițiu, ca frați, Victoria, Aurelia, Octavia și Maria ca fiice, Ieronim ca fiu și ginerii Constantin Iuga, Mihail G. Stănescu și Mihail Bontescu³⁷. Muriseră deja o parte din frați: Alexandru, preot, Iosif, fratele care rămăsese la Petrid în gospodăria părintească³⁸. Oricum bibliografia consultată, dar și presa vremii nu pomenesc despre această eșarfă tricoloră confecționată de Liga Culturală în semn de omagiu deosebit pentru George Barițiu³⁹.

Tot dintre obiectele din fondul Barițiu de la Muzeul Județean face parte și o cheie festivă din metal (probabil fier bronzat) acordată lui Barițiu cu ocazia vreunui eveniment la care acesta a luat parte. Cheia are partea inelară mai mare, în formă de cruce, în partea centrală se află un înțel, pe o singură față, cu aripile desfăcute, tija are la capăt o plăcuță fără dinți, lungimea este de 8.3 cm, lățimea mânerului este de 2,4 cm.

Noi credem că ea i-a fost acordată cu prilejul deschiderii Școlii de Fete și a internatului de la Sibiu în anul 1886. Spre această concluzie ne îndreaptă un detaliu al cheii și anume înțelul cu care se termină partea inferioară a obiectului, ceea ce ar putea semnifica puritatea și gingășia care sunt legate îndeobște de fete. Oricum presa nu pomeneste nimic despre această cheie. Vor trebui efectuate cercetări aprofundate în arhiva ASTREI, aflată la Sibiu pentru a lămuri misterul acestei chei.

Octav Barițiu a fost fratele care era mai apropiat ca preocupări de George Barițiu. Era născut în 22 februarie 1833 la Petridu de Mijloc. Și el a învățat la Gimnaziul romano-catolic din Cluj Napoca unde și-a însușit foarte bine limba maghiară. Cariera de dascăl și-a

34 „Familia”, anul XXVIII, nr. din 17/29 martie 1892, p. 263.

35 *Ibidem*.

36 „Foaia Poporului”, anul I, nr. 18 din 2/14 mai 1893, p. 1.

37 *Idem*, nr. 17 din 25 aprilie/7 mai 1893, p. 1 și „Familia”, anul XXIX, nr. 17 din 25 aprilie stil vechi/7 mai 1893, p. 201.

38 *George Barițiu și contemporanii săi*, vol. VIII, Ed. Minerva, București, 1987, p. 5.

39 Pentru susținerea afirmațiilor de mai sus credem că este folositor apelul la documentele Academiei și să subliniem că în prima parte a anului 1893 G. Barițiu a fost prezent la București la Sesiunea Generală a Academiei care începe în data de 23 februarie 1893 și se încheie cu ședința din 24 martie 1893 când Barițiu conduce adunarea de închidere având funcția deosebit de onorantă de președinte al Academiei Române pentru sesiunea 1893-1894. Cf. *Analele Academiei Române...* Seria 2, tom 15, p.63, 79, 85, 87, 114, 142, 154, 155, 161.

început-o în anul 1857 în târgul Elisabetpole (Ibășfalău), azi Dumbrăveni, o veche așezare situată în Transilvania și care era populată cu foarte mulți armeni greco-catolici, în mare parte maghiarizați la jumătatea secolului al XIX-lea. Aici s-a căsătorit cu Veronica Lukácsfy, o armeană provenind dintr-o familie de negustori, din căsătoria lor având o fată, Victoria, care mai târziu i-a creat nenumărate probleme. La 1 septembrie 1858 este mutat la Gimnaziul romano-catolic din Odorheiu Secuiesc, unde a predat limba maghiară până la sfârșitul anului școlar 1863-1864⁴⁰. Se mută apoi ca profesor suplinitor și apoi definitiv (din 1876) de limbă maghiară la Gimnaziul Greco-catolic din Năsăud până la pensionarea lui la 1 septembrie 1888⁴¹. Destinul i-a fost marcat de tragedii familiare extrem de dureroase, murindu-i, rând pe rând, cele trei soții, Veronica Lukácsfy, Ana Marcian și Maria Mărginean și o copilă, Cornelia, din a doua căsătorie. Din a treia căsătorie încheiată în anul 1883 a avut o a treia fiică, Octavia, despre care am amintit în prima parte a lucrării⁴².

Cu multe sacrificii Octav Barițiu a reușit ca în anul 1868 să-și cumpere cu 300 de florini un loc de casă în Năsăud pe care în anul următor și-a ridicat o casă cu „4 odăi, una cămară, o culină (bucătărie n.n.) și 2 pivnițe, 1 fântână în curte” așa cum reiese din două scrisori pe care le adresează fratelui său George în 13 decembrie 1868 și 9 noiembrie 1869. Și toate acestea se suprapuneau cu boala soției a doua care necesita cheltuieli mari cu doctorii și medicamentele și care a și murit în 31 decembrie 1869, după cum reiese dintr-o scrisoare din 1 ianuarie 1870, adresată tot lui George⁴³.

Cea de-a treia soție Maria Mărginean era fiică de judecător regesc din Bistrița și prin 1880 deja a născut pe Octavia. Într-o scrisoare din 10 septembrie 1883 Octav îl anunța pe George că cele „două copile ale mele, adică Victoria și Octavia sunt sănătoase”⁴⁴.

Pe lângă activitatea de dascăl de limba maghiară pe care o exercita la cote foarte înalte și pentru care i s-a propus funcția de profesor la Universitatea din Cluj, Octav Barițiu a fost și autor de manuale și dicționare de limba maghiară, foarte apreciate în epocă și care și-au păstrat valabilitatea și astăzi. Amintim aici *Gramatica limbei maghiare curs teoretic și practic pentru clasele gimnaziale inferioare, precum și pentru privați* apărută la Cluj în anul 1866 și care avea 133 pagini și *Dicționar portativ maghiar-român. Pentru școale și privați*, apărut tot la Cluj în anul 1870 și care avea 239 pagini⁴⁵. Din 1 septembrie 1888 trece în pensie și va mai trăi încă până în 24 ianuarie 1901. Din cuvântul funebrel rostitor de profesorul I. Păcurariu aflăm câteva din calitățile lui Octav Barițiu care „a fost un puritan extrem, care a urât și combătut totdeauna viciile sociale și calitățile perverse ale oamenilor, iar din punct de vedere al vieții familiare a fost un fel de Brutus inexorabil, care n-a voit să ierte nici pe propriul său fiu”⁴⁶.

Într-adevăr cea mai mare problemă a vieții acestui profesor strălucit de la Năsăud n-au fost greutățile materiale cu care se confruntau majoritatea dascălilor vremii, ci fata cea mai mare, Victoria Maria, care se născuse în anul 1863 din prima căsătorie cu Veronica Lukácsfy din Dumbrăveni. Probabil că dorind să-i asigure o educație cât mai bună și o supraveghere

40 *Raportul al XXXVIII-lea despre gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlastic 1900/1901*. Publicat de Ion Gheție (director gimnazial substituit), Bistrița, 1901, pp. 1-4. Acest raport face parte din moștenirea Barițiu de la muzeu (inv. nr. 30749), are 124 de pagini (75 în lb. română, 49 lb. maghiară). Dimensiuni: lungime 22 cm, lățime 14,5 cm, tipărit la tipografia Carol Csallner. Coperta este din carton subțire, de culoare roz șters.

41 *Ibidem*.

42 *George Bariț și contemporanii săi*, vol. VIII, Ed. Minerva, București, 1987, pp. 318, 331, 358, 359, 372, 376, 384-385 385 și Teodor Tanco, *Virtus Romano Rediviva*, vol. IV, Bistrița, 1981, pp. 178-181. Ultimul autor greșește când o consideră pe Victoria fata mai mică a lui Octav Barițiu și când afirmă că aceasta ar fi fost internată într-un azil de alienați, pierzându-i-se urma. Documentele păstrate la instituția noastră demonstrează că ea a trait din anul 1887 la București.

43 *George Bariț și ...*, vol. VII, pp. 351, 357-358, 372.

44 *Ibidem*, p. 376 și 385.

45 Octaviu Barițiu, *Gramatica limbei maghiare curs teoretic și practice pentru clasele gimnaziale inferioare, precum și pentru privați*, Edițiunea IV, Ed. Ioan Stein, Cluj, 1886 și *Idem, Magyar-román zsebszótár tanodai és magán használatra* (*Dictionariu portativ maghiar-român. Pentru școale și private*), Kolozsvár, 1893, 210 pagini.

46 *Raportul al XXXVIII-lea...*, p. 3.

mai atentă, Octav ia hotărârea să o trimită pe Victoria la familia Lukacsfi la Dumbrăveni care nu a reușit să o controleze în mod adecvat, astfel că ea începe o viață libertină care o aduce pe prima pagină a ziarelor maghiare, provocând bineînțeles reacția familiei Barițiu, inclusiv a lui George Barițiu, mai ales după ce între fiul său Ieronim și Victoria s-a înfiripat o relație de dragoste condamnabilă. În 3 septembrie 1885 Octav îi scria o lungă scrisoare lui George în care îi descria toate faptele rele ale Victoriei, afirmând că „fata mea suferă de morbul dragostei într-un grad mare și ori că nu se poate stăpâni, ori că nu vrea”⁴⁷. Comportarea Victoriei provoacă reacția și a lui George Barițiu care într-o scrisoare adresată ginerului său, Costi Iuga, în 6 noiembrie 1885, afirma că „îmi veni de la Leon (fratele lui George aflat la București) altă scrisoare, din 21 octombrie st. n. plină de spurcăciuni decopiate din gura fetei lui Octavie, care suferă de nimfomanie, fantazează și minte câte pășește, care și până acum a făcut familiei cele mai mari rușini...” și refuză categoric să intervină ca să fie angajată la Sibiu, afirmând că „Dar cine să primească pe o fată cu nume rău, pe lângă ceea leneșă și imputită? Să-și vază el (Leon n.n.) de capul său și al fetei sale, să nu voiască a se face tutorul fetei lui Octavie care suferă de moarte din cauza blestămațiilor și a minciunilor ei armeneste...”⁴⁸. Nu știm dacă Victoria a trecut în România încă din anul 1885 sau dacă plecarea ei s-a petrecut cândva pe la sfârșitul anului 1886 sau începutul anului 1887, oricum o parte din documentele fondului Barițiu sunt legate de pretențiile ei față de moștenirea mamei sale Veronica pe care le-a cerut, pe cale procesuală de la tatăl său. Din acte rezultă că ea locuia în București pe strada Academiei nr. 18. Până la urmă a primit suma de 140 florini așa cum o dovedesc actele eliberate de consulatul austro-ungar din București (documentul cu nr. de inventar 33107).

Cel mai interesant act dintre cele păstrate este un contract de vânzare-cumpărare încheiat în București în 31 august 1904, la Consulatul austro-maghiar, între Victoria Maria Barițiu, în calitate de vânzător, și dr. Bogdan Alexa (Elek), judecător la Judecătoria rurală din Târgu Lăpuș, în calitate de cumpărător, prin care prima își vinde partea de casă din Năsăud, moștenire de la tatăl ei, Octav Barițiu, mort în 1901, celui de-al doilea, pentru suma de 3000 coroane. Probabil că Octavia se măritase cu câțiva ani înainte cu Bogdan Alexa iar acum, pentru a evita experiența dureroasă a tatălui ei, au luat măsuri de rezolvare a succesiunii declanșată încă din data de 24 ianuarie 1901, la moartea tatălui⁴⁹. Ultimul act din care rezultă că era încă soția lui Bogdan Alexa datează din 12 februarie 1908. Un act din 9 martie 1910 ne dovedește că revenise la numele de fată, Octavia Barițiu (documentul cu nr. de inventar 33116). Dintr-o declarație amiabilă datând din 9 martie 1915, încheiată în fața notarului Kropfer Győző din Târgu Lăpuș, rezultă că era căsătorită cu Moldovan János, comerciant din localitate, semnând deja Moldovan Jánosné (doamna lui Moldovan János), așa cum se utilizează în limba maghiară pentru a desemna o persoană feminină căsătorită, conform documentului cu nr. de inventar 33115.

Suntem conștienți că materialul prezentat de noi reprezintă doar o primă etapă în lungul drum de a elucida episoade deosebit de interesante din viața și activitatea unei familii românești ilustre transilvănene din a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Vor trebui efectuate cercetări în arhivele din Baia Mare, Cluj Napoca și București pentru a elucida toate problemele care astăzi încă prezintă multe semne de întrebare. Considerăm că prin publicarea acestui tezaur de obiecte și documente aparținând familiei Barițiu contribuim la întregirea vieții și personalității celui mai mare român transilvănean al secolului al XIX-lea.

47 *George Bariț și contemporanii săi*, vol. VIII, pp. 386-387.

48 *Ibidem*, pp. 112-113.

49 Muzeul Județean Satu Mare, colecția *George Barițiu*.

Anexa Fotografii

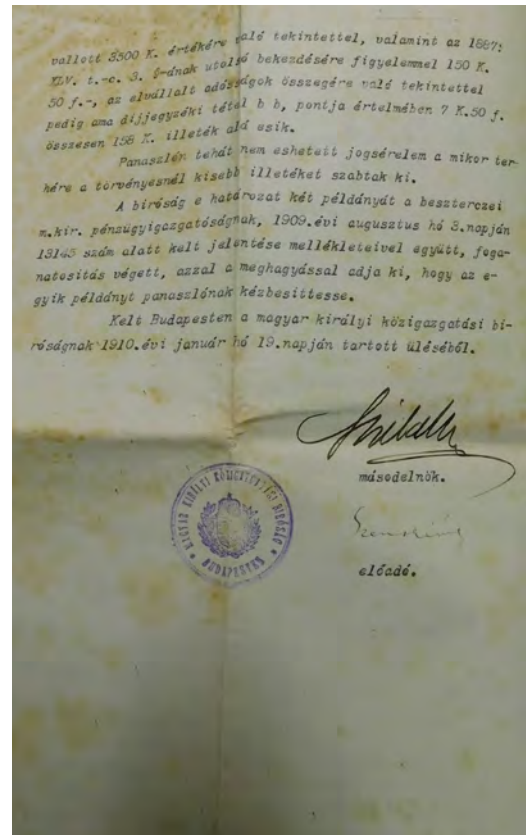

Foto 1-2 . Documentul datat în 1910 ne dovedește că Octavia Barițiu a revenit la numele de fată

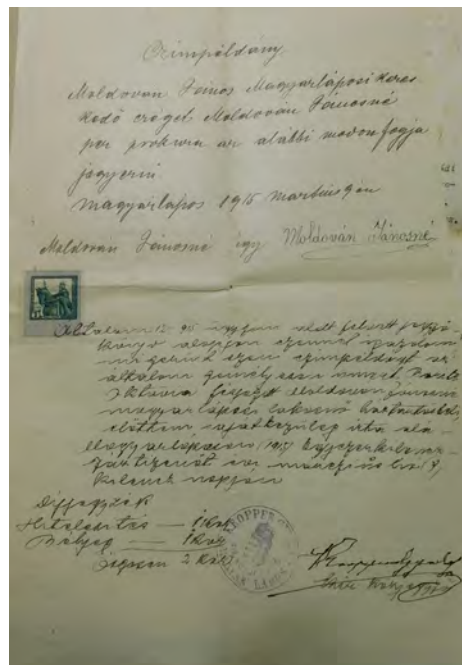

Foto 3. Dintr-o declarație din anul 1915 aflăm că era căsătorită cu Moldovan Janos din Târgu Lăpuș

OBIECTE ȘI DOCUMENTE CARE AU APARTINUT LUI GEORGE BARIȚIU SAU FAMILIEI ...

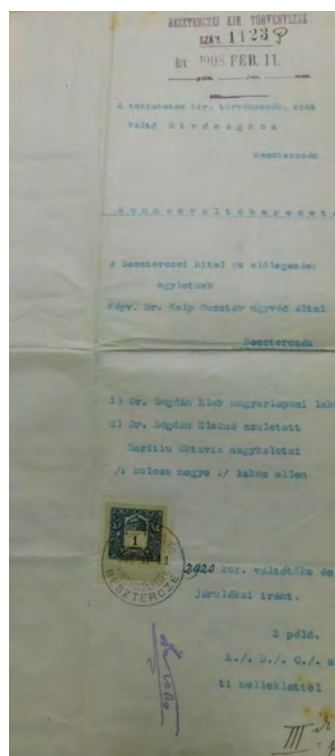
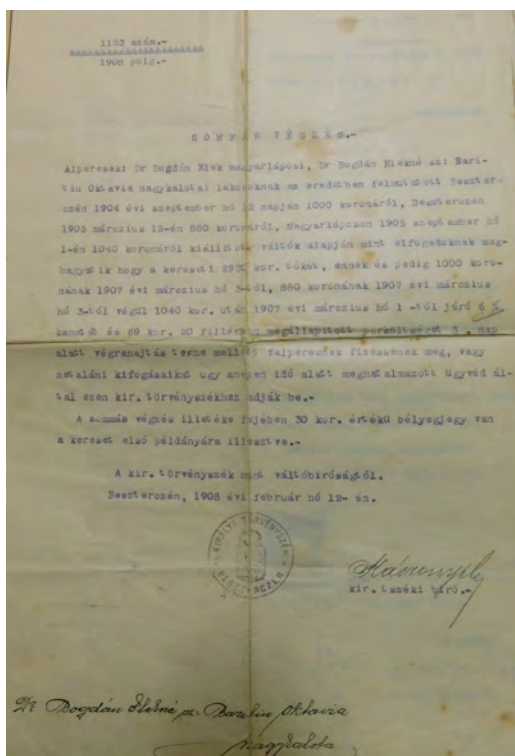

Foto 4 - 5. Documentul cu nr. de inventar 33111 din care reiese că la data de 12 februarie 1908 Octavia era soția lui Bogdan Alexa (Elek)

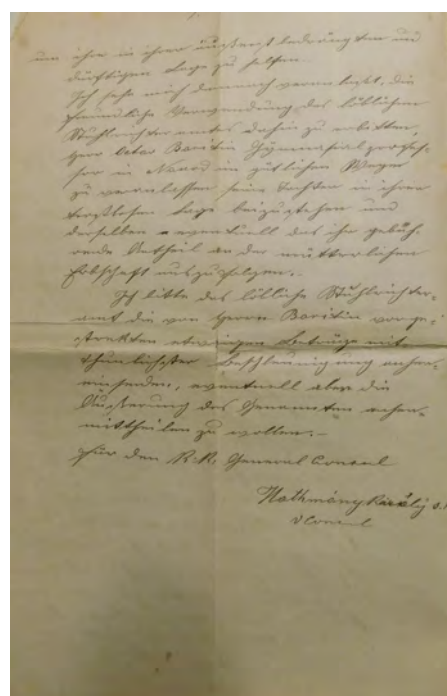
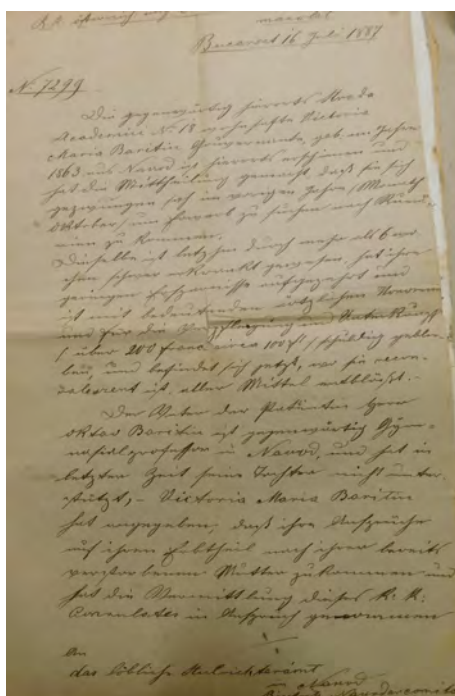

Foto 6 - 7. Actul cu nr. de inventar 33108, din care reiese că Octavia Barițiu locuia la București

Spitzung
über 140 fl. Sage! Ein hundert
vierzig fl. Sage! welche die
Opferung der mitternächtl.
Geldes hat. Note der Bank
unter der Kassee von
18. Sept. 1834 N. 5484.
Vom 18. Okt. 1834.
Consulat in Bucurest
wurde die angedachte
Gabe bekräftigt.
Bucurest am 25. Sept. 34

Aus dem Viktorie H. Baritus

Kassamangirung
U. Conne

Chanc

Ant. H. J. 1834

Foto 8. Documentul cu nr. de inventar 33.107 Mo care dovedește că Octavia a primit suma de 140 florini, conform actelor eliberate de consulatul austro-ungar din București

Mihaela Sălceanu
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
ela_1975@yahoo.com

EGY 19. SZÁZAD VÉGI SZATÍRA HASZNÁLHATÓSÁGA, MINT TÖRTÉNETI FORRÁS

UTILITATEA UNEI SATIRE DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA CA SURSĂ ISTORICĂ

SZABÓ Zsolt

Abstract: Ferenczy János a fost unul dintre cei mai proeminenți jurnaliști din Satu Mare din perioada dualistă. A publicat în ziarul Szamos, creând un personaj fictiv cu numele de Rekettye Filep, membru al consiliului orașenesc. Prin acest personaj el prezintă într-o serie de articole satirice cum funcționează administrația orașului și cum arată reprezentanții și funcționarii orașului. Articolele au fost compilate în trei volume consecutive și cuprind anii 1886-1902. Nivelul detaliilor diferă de la volum la volum, cel mai detaliat fiind primul; următoarele sunt mai puțin detaliate din cauza unui conflict dintre autor și redacția ziarului Szamos. Volumele pot fi folosite ca și surse istorice fiindcă ne prezintă „practicile informale” prin care funcționa administrația orașului, informații care nu reies din alte surse. Pot fi de folos în special la analize prosopografice, fiindcă arată motivațiile individuale ale funcționarilor, care nu reies dintr-un studiu prosopografic axat în principal pe motivațiile grupurilor. În volume au fost publicate și tabelele despre funcționarii și reprezentanții orașului, cât și lista viriliștilor, așa că poate fi util și pentru studierea istoriei administrației. Autorul prezintă și comportamente tipizate ale unor categorii ocupaționale, ca și funcționarii, moșierii și negustorii, așa că pot fi folosite și pentru studierea istoriei mentalităților. Totodată prezintă foarte bine - prin nararea dezbaterilor din consiliul orașului - dificultățile sociale create de procesul modernizării, deci poate fi util și pentru cei interesați de istoria orașului Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Cuvinte cheie: János Ferenczy, satiră, sursă istorică, istoria administrației, istoria mentalităților, proces de modernizare.

Abstract: János Ferenczy was one of the most prominent journalist of the city of Satu Mare during the dualist period. He published much of his important works in the newspaper entitled Szamos, in which he created the fictive character of a city councilor called Rekettye Filep. Through the lens of this character, he creates a satiric depiction of the city administration, its functionaries and councilors, published in a series of articles in the aforementioned newspaper. These articles were later compiled in three volumes, which tell the story of the city administration between 1886 and 1902. The volumes differ in detail – the first being the most thorough – because of a conflict between the author and the editorial board of the newspaper. The books can prove to be a valuable historical source, because they present us with the „informal ways” by which the city was run, and by which functionaries and councilors were elected into office. They can prove useful especially in the case of a prosopographical study, because the method focuses especially on group interest, while Ferenczy’s work focuses on the individual interest of the people running the administration, thus it could give a much-needed nuance to the study. The volumes also contain lists of the names of the functionaries, city councilors and virilists of Satu Mare, which can be helpful in the study of the history of the administration of the city. The author also presents to us a stereotypical description of occupational categories such as functionaries, traders and landowners, making the source eligible for the study of the history of mentalities. By telling the story of council meetings, it also presents us with the social problems created by the process of modernization, making the books invaluable sources for the study of the city’s history in the late 19th century.

Keywords: János Ferenczy, satire, historical source, history of administration, history of mentalities, modernization process.

Magyarországon a 19. század második felében indult hódítóútjára a sajtó. Ez magával hozta a hírlapirodalom fejlődését és egyre több teret nyert a kisebb vidéki településeken is. A politikai témák mellett megjelentek a társadalmi lapok is, melyek vegyesebb felhozatalt kínáltak az egyre táguló olvasóközönség számára¹. A sajtó befolyásának növekedése érezhető volt Szatmár vármegyében is, ugyanis a dualista korszak elején alapították a *Szamos*t. Ennek hosszadalmas működése számos forrást tartalmaz a vármegye történetével kapcsolatosan. A következőkben, egy ilyen forrást fogok bemutatni, mely az újság egyik munkatársának, Ferenczy Jánosnak a tollából származtatható. Írásomban kitérek arra, hogy mit tárgyal, és mi a célja a szerzőnek a kötetben, munkája hogyan használható fel a 19. század végi Szatmárnémeti történetének a kutatására és hogy, milyen kritikai szempontokat kell figyelembe venni, ha a művet történeti forrásként kezeljük.

A mű szerzője Ferenczy János a 19. század végi Szatmárnak egy kiemelkedő alakja. Sokoldalú tevékenysége kiterjedt az újságírára, szerteágazó egyleti munkásságra és a városi közigazgatásban való szerepvállalásra. 1884–1893 között, illetve 1902–1904 között a *Szamos* főmunkatársa, majd 1905-től az *Északkeleti Újságnak*, 1907-től pedig a *Szatmár Németinek* a főszerkesztője². Közéleti szerepvállalását tekintve, 1894 és 1904 között a Vöröskereszt Egylet katonai tudósítója, 15 éven keresztül jegyzője az Uri Kaszinónak, 20 éven keresztül tagja a Szatmári Tüzoltó Egyesületnek – melyből 10-et az egylet parancsnokaként szolgált le –, háznagya a Katolikus Kaszinónak és elnöke a Szatmárnémeti Ipari Hitelszövetkezetnek³. Közéleti szerepvállaláshoz tartozik továbbá az is, hogy több évtizeden át tagja volt Szatmárnémeti képviselőtestületének, 1896 és 1904 között pedig a város pénztári ellenőre volt⁴. Tevékenysége kiterjedt az egész régióra, irodalmi és tudományos munkássága pedig számos országos hírlapban is megjelent, itt azonban csak azokat az információkat említettem, amelyek a téma szempontjából relevánsak⁵.

Ferenczy hírlapirodalmi munkásságának egyik érdekes alakja Rekettye Filep, aki a *Szamos* hasábjain egy cikksorozatban számol be a városi közgyűlésben szerzett élményeiről. A cikkeket végül három kötetbe összegyűjtve adta ki a szerző. Az első kettő kizárólag Rekettye Filep írásainak van szánva, az utolsó kötetben viszont Ferenczy János tudományos munkásságával egyhelyen jelenik meg. A három kötetben főképp az 1886 és 1902 közötti városi közgyűlések eseményei vannak bemutatva, eltérő részletességgel. Az első kötet a legrészletesebb, mely az 1886 és az 1887 közötti eseményeket mutatja be. A következő kötet csak 1898-ba jelenik meg, mivel a szerző konfliktusba került a *Szamos* szerkesztőségével⁶. A második könyv az 1888 és 1897 – leszámítva az 1893 és 1896 közötti hiátust – időszakot dolgozza fel, de ezek korántsem olyan részletbemenőek, hanem áttekintő jellegűek. Ugyan ez mondható el a harmadik kötetéről is, mely az 1897 és 1902 közötti történéseket meséli el.

Nem lehet egy olyan átvéelő narratíváról beszélni, amely áthatná mindhárom kötetet, a szerzőnek valószínűleg volt egy elképzelés arra, hogy hogyan fogja összefonni a *Szamosban* megjelent cikkeit (az első kötetben ez érezhető is), feltehetően a szerkesztőséggel támadt vitája miatt, ezt a koncepciót nem tudta megvalósítani. Így a három kötet egy nem teljesen összefüggő művet alkot, viszont lehet találni olyan témákat, amelyek végig kísérik az olvasót. Mint már említve volt,

1 Dobszay Tamás: *Magyarország kulturális élete a dualizmus idején*. In: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 478–480.

2 Megyessy Emil (szerk.): *Ferenczy János művei, ötödik kötet*. Szatmár, Boros Adolf Könyvnyomdája, 1910, 1.

3 Uo. 4.

4 *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1896. Budapest, Pesti Könyvnyomda- és Részvénytársaság, 1896, 247; *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1904. Budapest, Pesti Könyvnyomda- és Részvénytársaság, 1904, 178.

5 Megyessy, i.m. 4–6.

6 Ferenczy János: *Rekettye Filep városatya csevegései a tekintetes közgyűlésből meg a rájuk adott nyomtaték*. Szatmár, Szabadsajtó Nyomda 1898, 9.

a kötetek főszereplője Rekettye Filep, a rekettyesori kerület városi képviselője⁷. Ő a közgyűléseken szerzett tapasztalatai által mutatja be Sebjada (Szatmárnémeti) város működését. A város hangulatát egy szerethető közöny uralja, a közigazgatás lassan működik, a közgyűlésen egymást követő hosszú, az unalomig részletbemenő városfejlesztési tervek követik egymást, melyekből végül egyik sem valósul meg.

Általános jellemzője a műnek, hogy a városvezető rétegről szól leginkább, de politikai fennhangokat nehezen lehet benne találni. Ezeket leginkább akkor lelheti fel az olvasó, amikor a szerző az önkormányzatban uralkodó inerciának az okát keresi. Ezt a közigazgatás centralizációjában találja meg, amely annyira megcsorbította a városok jogait, hogy érthető a tisztviselők léha magatartásmódja, hiszen – kis hatáskörük miatt – gyűléseiknek nincs nagy tétje. Ez a korabeli Magyarországon leginkább a baloldali pártok gondolkodásmódjának egyik sajátossága. Ezentúl viszont nagyon ritka, hogy Ferenczy bármely írásának is erős politikai éle lenne⁸. Ennek magyarázata abban kereshető, hogy akkor, amikor ezeket a cikkeket írta, maga is politikai szereplő volt, feltehetően városvezetői ambíciókkal, ezért az újságban megjelenő cikkeiben is óvatosan kellett fogalmazzon. Ezzel magyarázható talán az is, hogy célzott támadást is ritkán indít egy-egy tisztviselő ellen, művében inkább általános rendszerkritikát folytat. Ugyanakkor, az érvényben lévő sajtótörvény is tiltotta a köztisztviselők és a köztisztviselők rágalmazását, amit pénzbírsággal, de bizonyos esetekben börtönnel is büntetett⁹. Ez nem zárta ki a kritika lehetőségét, de óvatosságra ösztönözte az újságírókat is, mert a határ a rágalom és a kritika között nem volt mindig egyértelmű a kortársak számára, a sajtót pedig lehetett politikai fegyverként is használni.

A szerző célja az volt, hogy szatirikus hangnemben, közérthető nyelvezettel mutassa be a városi közigazgatást, görbe tükröt állítva a városi képviselőknek és tisztviselői karnak. Ez azért lehet értékes forrás, mert a városi képviselők és tisztviselők parodizálásán keresztül tipizálható magatartásmódokat mutat be, ezen keresztül utalva azokra az „informális praxisokra” és készségekre, amelyek alapján működik a város, és amelyeknek birtokában kell legyen egy személy, hogy tagja legyen a városvezetésnek. A városi képviselők esetében fontos, hogy választások előtt minél nagyobb számban „megvendégeljék” szavazótáborukat, ezt megtudjuk abból, ahogyan beszámol, az 1887-es választási győzelméről: *A választóim kijelentették, hogy éhesek. Adjatok tehát nekik abból az omló, dagadóbélű, puha fehér cipőből, melyet az aranyos Zsuzsika leányom rózsaszínű két kacsójával lisztlángból dagasztott [Ennek köszönhetően] aztán csakhamar magasra csapkodtak népszerűségemnek hullámai s ezeknek forgó árján kikötőbe eveztem csónakommal*¹⁰.

A választók étellel és itallal való megvesztegetése azonban nem elegendő, a képviselők el kell sajátítsanak egy bizonyos viselkedésmódot. Ennek egyik fontos eleme az irreális dolgok ígérgetése: *Megígértem a teljes adóelengedést s az alkotmány revízióját*. Fontos ugyanakkor, hogy a képviselőjelöltnek legyen 48-as múltja, és azt mindenképp hangoztassa is: *Hivatkoztam a hontalanság és a bujdosás és a száműzetés keserű kenyerére, melyet véres napok idején a szabadságharc leverése után nagy Törökországban, a Rákóczy hamvai felett ettem*¹¹. Mindezek mellett, a siker elengedhetetlen kelléke volt az is, hogy az illető jelölt tagja legyen a város valamely felekezeti kaszinójának. A fiktív

7 A Honvéd (ma Unirii Sugárút) utcához közeli lankákba nyúló terület, a korszakban a *legsötétebb Németiként* ismerték a helyi lakosok. Fechtel János: *Szatmár-németi város leírása*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyei és városai, Szatmárnémeti*. Budapest, Légrády Testvérek Könyvnyomdája, 1908, 56. <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0021/9.html> (2021. szept. 01).

8 A reformkorig lehet visszavezetni azokat a dilemmákat, amiket a közigazgatás modernizálása okozott a kortársak számára. Ez két táborra osztotta őket. A centralisták úgy gondolták, hogy a modern parlamentáris rendszer nem összeegyeztethető a rendi korszakból örökölt széleskörű vármegyei autonómiával. Ezzel szemben a municipalisták azt gondolták, hogy a kettő összeegyeztethető és nem kívánták megcsorbítani a vármegyei autonómiát, csak a működését akarták modernizálni és demokratizálni. A törésvonal megmaradt még a centralista álláspont fölülkerekedése után is egyes baloldali pártok célként kitűzve az önkormányzati jogoknak a kiterjesztését. Csorba László: *A reformkor (1830–1848)*. In: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 227.

9 1848. évi XVIII. törvénycikk, sajtótörvény. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800018.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (2021. szept. 02); Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században, szöveggyűjtemény*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 457–458.

10 Uo. 72.

11 Uo. 72.

karakter által felsorolt tényezők valóban fontosak voltak. A választók etetése és itatása a korteskedésnek egy általános jellemzője a dualizmus kori választási rendszernek, önkormányzati és parlamenti választások esetében egyaránt¹². A különböző egyesületek és kaszinók gyakran szolgáltak informális döntéshozatali fórumokként, ahogyan ezt a régióra vonatkozó kutatások is alátámasztották már¹³.

A képviselőt megválasztása után a városi testületben, nem a közérdek, hanem a családja érdekei és az önérdeke fogja vezérelni: *A családi érdekeimet nem áldozhatom fel teljesen a közügyeknek. Rokonságomból okvetlen be fogok hozni az új tisztikarba egy-kettőt. Majd lesz rá gondom, hogy a kandidáló bizottság választásánál néhány hozzám húzó nevet kurjantsak, hogy biztosítsam az apró Rekettye Filepek kijelölését*¹⁴. Ugyanakkor a magánérdek sem elhanyagolható: *Molnár Mihály képviselőtársam a háza alatt apró csatornácska rendezését kérte. A mérnöki tudomány, bár a hosszú lére eresztett szakértői magyarázatból alig értettem valamit, fényesen bebizonyította, hogy tulajdonképpen a Molnár háza alatt van az egész csatornázási rendszerünk Akhillesz sarok*¹⁵. A szavazókerületével szemben pedig patriarchális viszonyt ápol, erre utal az, hogy a karakter gyakran, a szavazóival szemben úgy utal magára, mint *Rekettye Filep, a ti második szülő apátok*¹⁶.

A rekettyesori képviselő szerint a tisztviselők nem szakképzettség vagy érdem szerint kerülnek funkcióba, ennél sokkal fontosabb a származás és a közösségi életben való részvétel: *Nagy névvel igen könnyen lehet haladni a hivatalok rangfokán. Ha az előkelő származáshoz nagyvilági módor és némi szellemesség járul, éppen felesleges a mélyebb tudomány [...] Aki tud jól táncolni, apró ötletekben csillog, kifogástalan vadász, ügyes játékos, jó vívó, szellemes társalgó, képes megállni a helyét a sikamlós parketten, vakmerően udvarol s még hozzá szép is: az ne cseréljen senki tudományával, mert bizonyos, hogy pajtáskodás, társaság és asszonyok révén a mai divatok szerint legközelebbi megyei választáskor szolgabírónak teszik. Sőt, ezekkel a kvalitásokkal tovább vezet az út a ranglétrán felfelé: Kerületében aztán népszerűséget szerez, csakhamar képviselő válik belőle s jó lesz a parlamentbe – párbajsegédnek*¹⁷. Ferenczy János valószínűleg azért tudja ilyen plasztikusan leírni ezt a világot, mert ő maga is hozzátartozott. Láthattuk a bevezetőben, hogy számos együletnek a tagja, emellett pedig a város mindegyik felolvasó körének a meghívottja volt. A tűzoltó együletben folytatott tevékenysége és az ezt követő hivatalos elismerések, illetve katonai háttere miatt valószínűleg tekintélyes szereplője lehetett a városi közéletnek¹⁸. Így ellentmondásos helyzetbe kerül, mert a gúny tárgyává pont azt a miliőt tűzte ki célpontul, amiben ő nagyon is jól el tudott helyezkedni, és aminek a fennmaradásától függhetett saját tekintélye és jóléte is.

Rekettye Filep meglátásában a tisztviselői élet nehézségeinek mértékét tulajdonképpen a családi kapcsolatok határozták meg. Ilyen az élete egy állami tisztviselőnek, aki nem előkelő családból származik: *Tizenhat esztendeig tanultam. Ezen idő alatt elúszott a kis apai-anyai örökségem. Végre hát a sok hányattatás után biztos révpartra jutottam. Összes rokonságom és pártfogóim közbenjárásával kineveztek soron kívüli, rendelkezés alatt álló, tiszteletbeli változás alá eső, rangnélküli fizetéstelen ideiglenes iroda gyakornokjelöltnek*¹⁹. Az előrelépés lehetősége is zárva van előtte: *A pénzügyi tanácsos [...] engem fiamnak szólít, de mit ér, ha nem akar előléptetni; hiába a gyakornok urak fiatalok, tehát rendszerint hosszú életűek s nehezen támad az üresedés*²⁰. Ezzel szemben, az előkelő származású állami tisztviselők élete gondtalanul telik: *Tizenhat esztendeig kerülgettem az iskolát. Ezen idő alatt értem sok nagy bankója úszott el az apámnak. A szép rózsás remények közt államvizsgálaton végtére is megbuktam. Még nagybátyám vigasztalt a legjobban, aki osztálytanácsos a minisztériumban: „Soha se búsulj öcsém, megtörtént az már okosabb emberen is”. Az apám teljes világeletében kitűnő kormánypárti kortes volt:*

12 Pál Judit – Vlad Popovici – Fehér Andrea (szerk.): *Parliamentary elections in Eastern Hungary and Transylvania (1865–1918)*. Berlin, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018, 30.

13 Cieger András: *A dualizmus kori helyi politikai elit kutatása regionális szinten*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Központ, 2004, 299–300.

14 Ferenczy János: *Rekettye Filep városatya csevegései a tekintetes közgyűlésből*. Szatmár, Szabadsajtó Nyomda, 1887, 7.

15 Uo. 18.

16 Uo. 68.

17 Uo. 93.

18 Megyessy, i.m. 4–6.

19 Ferenczy 1887, 109.

20 Uo. 110.

öt ellenzéki követjelöltet buktatott meg egymás után, ujjain forgatta a választókerületet. Aztán meg az atyafiságból is akadt egy-két képviselő, akik kotyvasztanak az ország konyháján. Így a könnyen szerzett hivatalban töltött ideje is jól telik: Napjaim egyébiránt szerelmeslevelek küldése és szundikálás között csöndes és zajtalan boldogságban telnek el. Rövid idő alatt várom előléptetésemet, mely bosszantóan késik²¹.

Ezt a részt azért volt érdemes olyan részletesen idézni, mert mutatja, hogy mennyire óvatosan kell kezelni ezt a forrást. A tekintélyes rokoni kapcsolatok valóban segítséget jelenthettek a kezdő tisztviselők számára. Viszont 1883-tól kezdve a jogi szakképzettség már előfeltétele volt a hivatalviselésnek vármegyei szinten és állami szinten – ahol ráadásul a professzionalizáció folyamata már hamarabb elkezdődött – is²².

Az a fajta magatartásmód, amit Ferenczy a kitalált karakterén keresztül leír, nem szokatlan, gyakran jelenik meg a kornak az irodalmában, ezért nem is találtunk benne semmi újat. Az ilyesfajta írások leginkább prozopográfiai vizsgálatok kiindulópontjaként szolgálhatnak. Itt főleg azokat az állításokat érdemes ellenőrizni, amik úgy jelennek meg, mint helyi sajátosságok. Ferenczy, fiktív karakterén keresztül hangsúlyozza a felekezeti kaszinóknak a fontosságát a társadalmi beágyazódás terén²³, ez egy olyan állítás, amit – ha rendelkezésre állnak a megfelelő források – ellenőrizni lehet egy prozopográfiai vizsgálat során. Ugyanakkor azt is lehet ellenőrizni, hogy az általa említett tényezők mennyire befolyásoltak az egyes tisztviselők karrierútvonalaikat. A kötetekben Rekettye gyakran említi a tisztviselők és a városi képviselők magánérdekeit, amely ugyancsak hasznos lehet egy prozopográfiai vizsgálat kiegészítésére, ugyanis ez utóbbi gyakran túlzott hangsúlyt fektet a csoportérdekre²⁴.

A kötet hasznos lehet mentalitástörténeti vizsgálódásra is, ugyanis Ferenczy foglalkozáskategóriák szerint jól elkülöníthető viselkedésmódokat ír le. Az első kategória a tisztviselőké. Rájuk leginkább a lustaság és a közöny a jellemző, így néz ki egy napjuk: [...] reggel 10-ig elalussza a hivatalos órát. 10–11-ig körömtisztogatás a hivatalban s gondolatok afelett, hogy mit is dolgozik tulajdonképpen a fogalmazói osztály? 11–12-ig újságolvasás. Szórakozás és ebéd délutáni 2 óráig. 2–3-ig evés utáni jótékony álom. 3 órakor a hivatalos helyiségeknek szigorú arccal való bejárása s a hanyag tisztviselők alapos lehordása. 4 órakor képzelődés az előléptetésről. 5 órakor az esti lapok gondos átolvasása s 6 óráig névaláírások²⁵. Említésre méltó még a közöttük megjelenő hierarchikus megoszlás, melynek egyik megnyilvánulási formája a megszólítási megkülönböztetés. A főispánt mindig méltóságos úrnak, a polgármestert pedig nagyságos úrnak nevezi²⁶.

A következő foglalkozáskategória a magyar földbirtokosé. Egy ilyen csoport fellelhető a városi képviselőtestületben is, amely „úri” magatartásával elkülönül²⁷. Az úri viselkedés a földbirtoklással volt társítva: Amikor a könnyelmű vidéki földesúr mulatni akar, és pénze nincsen, előre eladja repczéjét. Mit sem gondol bele, hogy még Isten kezében a termés, hanem csengő-lobogó fogaton berobog a városba. [...] Mindenkit magáz, a négyest iszonyú hangon rendezi, a körtáncokban pedig sorba lökdösi a szembejövő párokat: végre, ha a táncot meguntá, éjfél után 2 óráig gúnyos tekintettel méregeti a városi elemet, aztán a balterem legfeltűnőbb szögletében asztalt szorít és elhalassza a vigalom közönségének orra elül a bandát. Éveken át folyik a mulatság, de utoljára a legszebb ősi javakról is lefogy a repcze a történetnek aztán előbb-utóbb az a vége, hogy [...] dobra került nemesi kastélyában Icziknek szól a falu harangja virradóra²⁸. Ebben az idézetben a korban elterjedt dzsentri képe jelenik meg, azé a nemesé, amely nem volt képes alkalmazkodni a dualizmus kapitalista berendezkedéséhez, viszont minden áron ragaszkodott – még a teljes elszegényedés árán is – a nemesi életmódhoz²⁹. A szerző gyakran név szerint említette azokat az embereket, a város vezetéséből, akikre jellemző volt ez a magatartás. Ezeket vizsgálat alá vonva, meg

21 Uo. 110–111.

22 Pál Judit – Ferenczi Szilárd: *Cadrul legislativ al administrației din Transilvania în epoca dualistă (1867–1918)*. Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2021, 13–14.

23 Ferenczy 1887, 6.

24 Lawrence Stone: *Prosopography*. In: *Daedalus*, C. kötet, 1. sz., 59.

25 Uo. 94.

26 Uo. 11.

27 Uo. 71.

28 Uo. 94–95.

29 Hanák Péter: *A magyar „középosztály” fejlődésének problémájához*. In: *Valóság*. V. évf. (1965) 2. sz., 23–30.

lehet nézni, hogy ez a fajta magatartásmód hogyan befolyásolta szereplésüket a városvezetésben.

A magyar földbirtokossal szembe állítva – olykor antiszemitizmusba torkolló módon – jelenik meg a zsidó kereskedő-földbérlő. A zsidó – a magyar földbirtokossal szemben, aki iszákos és pazarló, de alapvetően jóindulatú – takarékos, ravasz és elvtelen: *E kisebb zászlós urak a regálébérlők. Közjogi szerepük fontossága első tekintetre szembeötlő: ők igazgatják zsebüNKet, gyomrunkat, fejüNKet, tehát tulajdonképpen az országot. [...] Ez a zengő-bongó, sírva vígadó, édesen búsuló, bánatos szép ország az Új Izráel birodalma kelettől, nyugatig. [...] S ez ránk nézve annyival veszedelmesebb, mert őseinktől örököltük az országos eszem-izsomra való hajlamot. Ha a családban gyermek születik: iszunk, ha névnap van: iszunk, ha házasság vagy egyéb baj történik csak ismét iszunk. S ha végig ettük és ittuk az élet ezer alkalmát és búcsút mondunk az árnyékvilágnak, akkor meg a kesergő atyafiság felettünk iszik. [...] Az eszes regálébérlő így okoskodik: „Megveszem az együgyű becsületes termelők borát 4 krajcárért: felpancsolom, kiadom hegyaljaiinak s elárúsítom pisztolyokban 90 krajcárért. Feljebb viszem a bor árát, rossz az időjárás, tegnap is majd elverte a jég a határt. Szép az idő, fizethetnek a gazdák, arassunk. Háború van: katonaság bort iszol, vagy nem harcolsz”³⁰.*

A műben uralkodó ironikus hangvétel miatt nehezen állapítható meg, hogy mennyire gondolja komolyan a szerző ezeket a gondolatokat, viszont az tény, hogy a korban létező sztereotípiákra épít. A dzsentrí magyar földbirtokosnak és a földbérlő-kereskedő zsidóságnak a szembeállítás sem véletlen. A kornak a közgondolkodásában a középosztály kettészakadt a magyarságra és a zsidóságra, eltérő viselkedésmódjuk miatt kibékíthetetlen ellentét jellemezte viszonyukat. A társadalomtörténeti vizsgálatok azonban nem igazolják ennek az állításnak a hitelességét, az átjárás és az átfedés a két kategória között nagyobb volt, mint amilyennek a kortársak azt látták³¹. Az antiszemita fennhangok pedig azzal magyarázhatóak, hogy Ferenczy pont abban az időszakban írta munkáját, amikor az antiszemita mozgalom népszerűsége ideiglenes növekedésben volt Magyarországon³².

Számba kell venni azt is, hogy maga Ferenczy János is egy jól elkülöníthető modern foglalkozáskategóriába tartozik, az újságíróiba, és ha számba vesszük szerteágazó egyleti tevékenységét és intellektuális munkáját, akkor tágabban az értelmiséghez lehet sorolni. Így a mű bizonyos szintén azt is bemutatja, hogy az értelmiségi hogyan lát más foglalkozáskategóriákat.

A köteteknek kultúrtörténeti haszna is van. Előfordul olyan eset, hogy az élcelődést abbahagyva, Rekettye Filep leírja azt is, ahogyan öltözködtek az emberek, néha olyan magasrangú tisztviselők viseletét is leírja, mint a főispáné, a leírásból pedig ki lehet következtetni azt is, ahogyan a ruhák a politikai reprezentációt szolgálták³³. A kötetek tartalmazznak leírásokat, a 19. századi végi szatmári polgárok hétköznapijaiból, milyen gondokkal küzdöttek és hogyan töltötték szabadidejüket³⁴. Ugyancsak érdekes részletek vannak a nőkről. Rekettye Filep gyakran elmélkedik a nőknek társadalomban elfoglalt helyéről³⁵. Egy dolgot többször is határozottan kijelent: fontos szerepük van egy tisztviselő vagy egy politikus pályafutásában. Ugyanis gyakran fordult elő olyan, hogy a ranglétrán való előmenetelt egy befolyásos ember feleségének a jó szava biztosította. Így női történeti szempontból is hasznosíthatóak lehetnek a kötetek³⁶.

Habár a szatirikus hangvétel a domináns, a kötetek túlmutatnak a szatíra műfaján, ugyanis a cikkek fontos mellékleteket és életrajzokat is tartalmaznak, melyek a közigazgatástörténet szempontjából hasznosnak bizonyulhatnak. A mellékletek tartalmazzák a városi tisztviselői kar teljes névsorát, segéd- és kezelőszemélyzettel együtt, a városi bizottság tagjait, akik fel vannak osztva aszerint,

³⁰ Ferenczy, 1887, 111.

³¹ Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006, nincs oldalszám. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyarorszag_tarsadalomtortenete/ch01s06.html (2021 szept. 1).

³² Szabó Dániel – Boros Zsuzsanna: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Parlament, pártok, választások. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, nincs oldalszám. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_parlamentarizmus/ch03.html (2021 szept. 1)

³³ Ferenczy, 1887, 9–10.

³⁴ Uo. 92–93.

³⁵ Uo. 112.

³⁶ Uo. 93.

hogy adójuk alapján³⁷, vagy választás útján kerültek a bizottságba. Ugyanakkor kereszttel jelezve van azoknak a tisztviselőknek és városi képviselőknek a neve, akik időközben meghaltak³⁸. Gyakran megemlíti azoknak a tisztviselőknek is a nevét, akiket időközben nyugalmaztak³⁹. Az életrajzok szintén tartalmaznak fontos adatokat a város fontosabb tisztviselőiről. Ezek segíthetnek enyhíteni a tisztí címtárak pontatlanságait. Fontosak Ferenczynek a közgyűlésekről írt beszámolóit is. Tisztviselők kinevezése, vagy megválasztása során néha megemlíti ezeknek a politikai hovatartozásokat, és beszámol a közgyűléseknek olyan részleteiről, amelyek nem szerepelnek a közgyűlési jegyzőkönyvbe. Néha említi azokat a szempontokat, amelyek szerint a kijelölő bizottság kiválasztja azokat a személyeket⁴⁰, akik pályáznak egy bizonyos tisztségre⁴¹. Szintén ide tartoznak azok a megjegyzések, amelyek a városi bizottsági tagok foglalkozására utalnak⁴², ezeket gyakran nehéz más forrásokból azonosítani, ezért, ha a kötetben lévők nem is nyújthatnak egy teljes képet, de egy foglalkozásszerkezeti vizsgálat során, segíthetnek a meglévő információk kiegészítésében. Ezeket az információkat azonban kritikával kell illetni, ugyanis maga a szerző is aktív tagja volt a városi közigazgatásnak, részese lévén valamelyik politikai csoportosulásnak, ezért aligha lehetett teljesen elfogulatlan.

A köteteknek a helytörténeti értéke sem elhanyagolható. Ferenczy nagyon jól bemutatja azokat a gondokat, amikkel a modernizáció folyamata szembesítette a városatyákat. Korszerű épületeket csak nagy kölcsönök árán lehetett megépíteni⁴³. Ugyanakkor, a nagy kölcsönök felvételére és pótdadók kivetésére, illetve az állami segélyek biztosítására erős érdekérvényesítő erőre volt szükség Budapesten a kormánynál⁴⁴. Sokan voltak a városvezetésben, akik csak óvakodva voltak hajlandóak kölcsönöket megszavazni. Viszont Rekettye Filep kedvenc célpontjai azok a városatyák voltak, akik teljes mértékben háttal fordítottak a modernizációnak. Szerinte ez a tábor főleg németi protestáns földbirtokosokból állt, akik veszélyeztetve érezték hagyományos életmódjukat. A modernizációt a katolicizmus még erősebb térfoglalásával azonosították. A modernizáció elleni érvként azt hozták fel, hogy az új épületek létesítése egyszerűen haszontalan, szerintük erre a legjobb példa a színház, melynek megépítésére kölcsönt kellett felvegyen, és pótdadót kellett kivessen a város⁴⁵, ennek ellenére felépülése után alig látogatták páran⁴⁶.

Ennek a rétegnek a megtestesítője Kábai István városi képviselő és állatorvos. Őt Rekettye Filep egy műveletlen és maradi személyként mutatja be, aki nem képes értékelni a modern kor vívmányait, ráadásul erős tájszólással is beszél: *A minapába, hogy kevés tavaji búzámat akartam eladni, befordultam az új színház sikátorába. Majd hanyatt estem az indulatosságtól. Mikor felnizek, akkor látom, hogy két oszlop tetejibe sok draót van csumókba felaggatva. Ez vón a vellamos világiétás! Erre mengyen az a sok ezrek! Én ebbe a nagy keőcsigbe nem megyek bele. Az új kutak építése is fölősleges pénz pazarlásnak tűnik számára: Amikor a 3 ezer foréntokból a Keőcsey utcai kutat ásták*

37 Az 1870: LXII törvény bevezette a virilizmus intézményét. Ennek lényege az volt, hogy a községben, városban vagy vármegyében legtöbb adót fizető személyeknek járt az említett közigazgatási egységek önkormányzati szerveiben a helyeknek a fele. Az 1870. évi XLII. Törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87000042.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (2021 szept. 01).

38 Uo. 13–16.

39 Uo. 62.

40 Ha egy városi tisztség üresen maradt, a sajtóban meghirdettek egy pályázati lehetőséget az illető állásra. Miután a pályázók leadták irataikat, a kijelölő bizottság feladata volt azoknak a pályázóknak a kiválogatása, akik indulhattak a közgyűlés tisztviselőválasztásán, ezért a kijelölő bizottságot gyakran lehetett politikai fegyverként használni, hogy nemkívánatos politikai beállítottságú személyeket távol tartsanak a közigazgatástól.

41 Ferenczy 1887, 10.

42 Uo. 73–74.

43 Ferenczy 1898, 87–91.

44 A dualizmusban a közigazgatás fokozatosan centralizálódott. Így a tág jogkörrel rendelkező városok is, mint Szatmárnémeti, csak úgy vehettek fel nagyobb összegű kölcsönt, ha arra érkezett minisztériumi jóváhagyás. Ugyan így, olyan dolgok előtt, mint a csatornázási rendszer kiépítése, előbb szükség volt arra, hogy az illetékes minisztérium jóváhagyja az építési terveket. Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, 180.

45 A pótdadó olyan különleges adófajta volt, melyet a városok és a vármegyék vethettek ki plusz költségek fedezésére, a város jogállásától és a pótdadó mennyiségétől függően voltak olyan esetek, amikor ezeket csak miniszteri engedéllyel lehetett kivetni.

46 Ferenczy 1898, 119–121.

(ezek a fiatal tudás urak tán a más világról akarnak inni, holott én mindég 3-4 öcs kútból ittam, mégis itt vagyok) akkor is felszólaltam⁴⁷. Ez a fajta viselkedés valószínűleg összeköthető a fentebb említett „úri” magatartásmóddal. Egy ilyen következtetés levonása előtt azonban szükséges a városi bizottság foglalkozásszerkezetének az alapos vizsgálata. Ugyanakkor számon kell tartani azt is, hogy a szerző valószínűleg túloz ezeknek a személyeknek a leírásánál. Ráadásul Ferenczy a Katolikus Kaszinónak is tagja volt, és ha a felekezeti ellentét valóban erős törésvonalat képzett a városi elit sorain belül, akkor aligha lehet elfogulatlan megfigyelőnek tekinteni az újságíró.

Összeségében tehát, Ferenczy János műve sokoldalú történeti forrásnak bizonyulhat. Alkalmas lehet prozopográfiai vizsgálatok kiegészítésére. A könyvekben szereplő mellékletek és a tisztviselők nyugdíjazásáról szóló részletek, illetve az ezekben feltüntetett „informális praxisok” és a közgyűlésekről szóló beszámolók alkalmassá teszik közigazgatástörténeti vizsgálatokra, ugyanis gyakran közölnek olyan információkat, amelyek más forrásokban csak hiányosan, vagy egyáltalán nem szerepelnek. A foglalkozási kategóriákhoz fűzött magatartásmódok, amelyek megjelennek a könyvben, alkalmassá teszik mentalitástörténeti és imagológiai vizsgálatokra is. A közgyűléseken zajló viták által pedig nyomon lehet követni azokat a konfliktusokat, amelyeket a modernizációs folyamat generált, ezek hasznos helytörténeti forrásoknak bizonyulhatnak. Ebben az írásban sikerült bemutatni a könyveknek a tartalmát, ezek hasznossága azonban feltételes marad, mert alaposabb forráskritikát kell alkalmazni a mű történeti használhatóságának felméréséhez. Jövendőbeli vizsgálatok feladata lesz Ferenczy János életének pontosabb feltérképezése, a Szamoshoz fűződő viszonyának a kutatása és a különböző foglalkozáskategóriákról tett állításoknak a társadalomtörténeti vizsgálata.

Szabó Zsolt

Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
szabo_zsolti2003@yahoo.com

---

⁴⁷ Uo. 119.

COLABORAREA EDITORIALĂ A LUI LUCIAN BLAGA CU SEBASTIAN BORNEMISA. DEBUTUL LUI LUCIAN BLAGA

Valentin ORGA

Abstract: *Sebastian Bornemisa was a Transylvanian journalist, publisher and politician. He began his career as a journalist before the Union of 1918 in the editorial office of the newspapers from Orăștie.*

During that period he founded Cosinzeana magazine, to which he attracted a number of young writers and set up a publishing house and a bookstore. A series of young or well-known authors published here; among others, Liviu Rebreanu with his first volume of short stories, Frământări.

After the First World War, he lived for a short time in Sibiu, being the editor-in-chief of Patria, the Romanian National Party newspaper (Ion Agârbiceanu was the manager). Sebastian Bornemisa founded, also in Sibiu, Cosinzeana Publishing House, and the first two volumes belonged to the young Lucian Blaga: Poemele luminii (poems) and Pietre pentru templul meu (aphorisms). The publication of the volumes attracted the attention of the public thus widening the circle of those who knew and appreciated the young writer Blaga.

Keywords: *history of publishing houses, Lucian Blaga, Sebastian Bornemisa, history of culture, Transylvania, history of the press*

În anii comunismului, multe personalități locale, cu o activitate mai mult sau mai puțin vizibilă, dar cu însemnate contribuții la viața culturală, socială, economică sau chiar politică transilvăneană ori națională, au fost trecute „la index”. O astfel de soartă a avut și Sebastian Bornemisa, ziarist, editor, scriitor, om politic, care și-a început activitatea punându-se în slujba mișcării naționale a românilor din Transilvania, la începutul secolului al XX-lea, dobândind o mai mare vizibilitate în perioada interbelică, când ajunge în două rânduri primar al orașului Cluj, parlamentar și chiar secretar de stat în guvernul Goga-Cuza. Această din urmă demnitate, precum și articolele publicate în timpul regimului antonescian, prin care se afirmase ca un veritabil anticomunist, i-au adus condamnarea după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial.

Sebastian Bornemisa s-a născut în comuna Burjuc (lângă Deva) în 12 iunie 1890, în familia învățătorului Anghel Bornemisa, căsătorit cu Elena (Lina) Stana. Dascăl în școala confesională, „fiindcă salariul nu-i ajungea să-și întrețină familia, îndată ce termina școala pleca la munca câmpului”¹.

Își începe studiile în localitatea de baștină, pentru ca după doi ani să treacă la școala de stat din comuna Zam. Motivul acestei treceri era justificat, cum scria chiar el: „să învăț limba maghiară”. Aici rezistă doar un an; „limba însă nu am putut învăța-o prea bine, căci imensa

1 Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare ANCSAS), Fond operativ: Sebastian Bornemisa, dosar nr. 165.833 (cota CNSAS I-4.815), f. 17.

majoritate a copiilor erau băieți de țărani români veniți de prin satele vecine și noi vorbeam în afară de ore, tot timpul, în limba maternă.” Prin urmare, este trimis la Orăștie, la școala reformată. Aici încheie clasa a patra și urmează clasele de liceu în intervalul 1901-1906. A trebuit să plece și de la Orăștie, „deoarece Liceul Reformat «Kun Geza» nu vedea cu ochi bucuroși ridicarea băieților de români și le făcea fel și fel de mizerii. Mi-amintesc astfel perfect că în clasa I de liceu eram 84 de băieți, 42 în clasa A, 42 în clasa B. Din aceștia 84, români erau jumătate, 42, iar în clasa a V-a de liceu am ajuns numai 5 elevi români. Ceilalți plecaseră care-ncotro”².

În toamna anului 1906 se înscrie în clasa a VI-a, la Liceul „Șaguna” din Brașov. Deoarece tatăl său nu putea acoperi cheltuielile de întreținere, liceul îi asigură prânz gratuit la masa săracilor³, iar pentru cină și locuință dădea „lecții la băieții înstăriți, care nu învățau prea bine. Atmosfera de înaltă morală din școala aceasta m-a influențat pentru tot restul vieții mele”⁴.

Tot în această perioadă petrecută la Brașov își dezvăluie interesul și talentul pentru literatură. Traduce poezii, dar scrie și el versuri pe care ajunge să le publice în *Foaia Interesantă* din Orăștie, *Gazeta Transilvaniei* din Brașov, *Luceafărul* (Sibiu). Cei dintâi auditori sunt colegii săi, membrii societății studențești⁵. De altfel, în clasa a VIII-a de gimnaziu, făcea parte din comitetul de conducere al Societății de lectură „Ioan Popasu”. În anul școlar 1908/1909 a avut o activitate bogată în cadrul acesteia, prezentând fie poezii proprii, fie referate⁶.

Calitățile care l-au orientat spre presă și le-a exploatat încă din anii de studii, când colaborează la mai multe publicații românești, cel mai adesea cu texte folclorice culese de el și mai rar cu creații proprii: *Tribuna* (Arad), *Luceafărul* (Budapesta, Sibiu), *Transilvania* (Sibiu), *Libertatea* și *Foaia Interesantă*⁷ (Orăștie) etc.

Debutul editorial se produce în toamna anului 1909, când apare în *Foaia Interesantă* poezia *Cântec de toamnă*, urmată de *Gândiri de toamnă*⁸. Constatăm că la finalul aceluiași an a publicat în mult mai pretențioasa revistă *Luceafărul*, în paginile căreia îi apar două poezii: *Reverie* și *Cântec trist*⁹. În anul 1913 găsim o altă poezie publicată în *Calendarul Amicul Poporului*¹⁰. În revista de la Orăștie debutează și cu proză în vara anului 1910, povestirea *George, brodarul*, care se întinde pe o pagină mare de revistă¹¹. La acestea mai adăugăm altele, descoperite în paginile din anul 1910: *Frăgarul nostru*, *Răvaș*, *Poveste*, *Morții noștri*¹², *Cântec trist*¹³, *Cântece*, *Dorință*, *Mărturisire*, *Anghel Andriș* (povestire)¹⁴.

Întâlnirea cu politica se produce în timpul campaniei electorale din 1910, când se implică alături de alți studenți în organizarea adunărilor populare în circumscripția Beiuș, pentru candidatul național V. Lucaciu. Cu această ocazie cunoaște mai mulți lideri politici, printre care Ioan Suci, dr. Ioan Ciordaș și Ioan Moța. Acesta din urmă îl convinge să intre în

2 ANCSAS, Fond operativ: Sebastian Bornemisa, dosar nr. 165833, f. 17/v.

3 *Anuarul XLIV al Gimnaziului gr.ort. român din Brașov, al școalei reale și a școalelor centrale primare, pe al 58-lea an școlar, 1907-1908*, Brașov, 1908, p. 67; *Anuarul XLV al Gimnaziului gr.ort. român din Brașov, al școalei reale și a școalelor centrale primare, pe al 59-lea an școlar, 1908-1909*, Brașov, 1909, p. 62.

4 ANCSAS, Fond operativ: Sebastian Bornemisa, dosar nr. 165833, f. 18.

5 *Ibidem*.

6 *Anuarul XLV al Gimnaziului... pe al 59-lea an școlar, 1908-1909*, Brașov, 1909, p. 112-113. Este vorba de poeziile: *Loc pustiu*, *Mai cântă*, *Cântec*, respectiv referatele: *Carol Robert*, *Eminescu în poeziile sale postume*, *Despre novelele lui Agârbiceanu*.

7 „Foaia Interesantă”, IV, nr. 3 din 10/23 ian. 1909, p. 15; nr. 24 din 11/26 iun. 1909, p. 104.

8 *Ibidem*, IV, nr. 38 din 19 sept/2 oct. 1909, p. 157; nr. 44 din 31 oct./13 nov. 1909, p. 183. În ambele cazuri e vorba de câte o poezie de patru strofe.

9 „Luceafărul”, VIII, nr. 24 din 16 dec. 1909, p. 558 (o poezie de patru strofe); *idem*, IX, nr. 20 din 16 oct. 1910, p. 485 (o poezie din cinci strofe).

10 *Calendarul foii Amicul Poporului pe anul comun 1913*, LIII, Sibiu, p. 59.

11 „Foaia Interesantă”, V, nr. 26 din 1/14 iul. 1910, p. 102-103.

12 *Ibidem*, nr. 27 din 8/21 iul. 1910, p. 105; *Ibidem*, nr. 29 din 22 iul./4 aug. 1910, p. 114; *Ibidem*, nr. 32 din 12/25 aug. 1910, p. 125; *Ibidem*, nr. 34 din 26 aug./8 sept. 1910, p. 129. Avem de-a face cu cea mai lungă poezie a sa - 16 strofe.

13 Apăruse și în *Luceafărul* cu un an înainte. *Foaia Interesantă*, V, nr. 43 din 4/17 nov. 1910, p. 170.

14 „Foaia Interesantă”, V, nr. 47 din 2/15 dec. 1910, p. 185; *Ibidem*, nr. 48 din 9/22 dec. 1910, p. 189; *Ibidem*, nr. 49 din 16/29 dec. 1910, p. 193; *Ibidem*, V, nr. 13 din 18/31 mart. 1910, p. 49.

redacția ziarului *Libertatea* din Orăștie. Acceptă și astfel ajunge să intre în contact cu alți lideri ai mișcării naționale: Aurel Vlad, Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu, Victor Bontescu, Teodor Mihali, chiar președintele partidului, Gh. Pop de Băsești¹⁵.

Despre gazetărie, Bornemisa opinează că „este o meserie, dar nu ca oricare, ci cea mai grea și cea mai nobilă...” și subliniază că a învățat-o la Orăștie, sub îndrumarea preotului-ziarist Moța. „Eram de 18 ani și mi-aduc și acum aminte de cele dintâi versuri plătând, pe care izbutisem să le public. Pusesem în ele tot visul tinereții mele și când mi-am văzut strofele imprimate de hârtia gălbuie a *Foii Interesante* de la Orăștie, o fericire dulce mi s-a strecurat în suflet și deodată cu ea o otravă care m-a înlănțuit pentru totdeauna de masa de scris. La 18 ani rezoluțiile se iau repede și în înfrigurarea visurilor mele mă hotărâsem să-mi închin toată viața și tot rostul ei numai scrisului (...) Dar soarta a vrut pe semne altfel, căci într-un amurg de vară (...) mi-a venit o scrisoare care m-a dus de-a dreptul în redacția gazetei *Libertatea*. Părintele Moța (...) mă invita să mă duc pentru câteva săptămâni la gazeta dânsului. Este ușor de închipuit ce înrâurire a avut asupra sufletului meu invitația aceasta. A doua zi am făcut rost de cele două coroane, care-mi trebuiau, ca să pot lua trenul până la Orăștie și la două ceasuri după amiază am bătut sfios la ușa redacției *Libertatea*. Nu voi uita niciodată această clipă. Era zi de joi, zi grea de expediție și părintele era grăbit foc. După câteva cuvinte încheiate cu făgăduiala că vom vorbi mai mult deseară, la un concert care se ținea tocmai atunci la sala restaurantului *Central*, a trecut în sala de expediție. Cum până la amurg era încă mult și cum nu aveam ceva bun de făcut, l-am urmat și eu. Zgomotul mașinilor, care zoreau să tipărească cele vreo 12.000 de foi, cât era în 1910 tirajul *Libertății*, vrăful de gazete erau într-o clipită făcute, adresate și pachetate (...) deschideau înaintea mea o viață nouă, de muncă și înfrigorat avânt. Mi-a plăcut din cea dintâi clipă viața aceasta și hotărârea mea luată în ajun, fu definitivă: *Voi încerca să fiu de folos în locul unde mă târește soarta*. Și poate tot ea a vrut, ca tot în aceeași după amiază învolburată să zăresc în treacăt și doi ochi câprui de copilă bălaie, care mi-au rămas apoi dragi toată viața¹⁶.

Așa am intrat în școala de gazetărie a părintelui Moța. (...) Ce era pe atunci *Libertatea*, aceasta o știe toată generația mea. Cel mai răspândit ziar popular în Ardeal și Banat, scris de un condeiu excelent și cu o înrâurire covârșitoare în viața politică și culturală a poporului nostru. Cuvântul lui era magic și faima era dusă până în cele mai ascunse cătune. Aici am învățat că a fi gazetar la noi în Ardeal însemnează de cele mai multe ori o viață plină de zbucium, de muncă neîntreruptă și o încordare supraomenească de fiecare zi. Viața părintelui Moța, care trecea de la masa de scris la masa de administrație și de la masa de administrație la masa de expediție, era pentru mine o pildă de muncă eroică cum nu mai văzusem. Acesta era, deci, gazetarul ardelean¹⁷.

Forjat în această meserie, Sebastian Bornemisa pornește propria întreprindere, cu siguranță având sprijinul viitorului său socru, investind într-o librărie, o editură („Librăria Națională”) și o revistă literară, *Cosinzeana*. Ion Agârbiceanu, care îl cunoscuse foarte bine, aprecia: „Înainte de Unire era greu să editezi o revistă literară în Ardeal și mai greu să-i dai câțiva ani de existență. Era o dovadă de curaj, căci nu te ajuta nimeni, numai entuziasmul tău. Sebastian Bornemisa a avut sprijinul socrului său, Ioan Moța, bun publicist și priceput administrator. Dar și-a pus și el tot sufletul în revistă¹⁸”.

Ideea unei reviste literare apăruse pe fondul unui gol resimțit de presa ardeleană și care, în urma unei analize atente a listei cu publicații apărute în Transilvania în acea perioadă, este ușor de observat. Cu excepția prestigioasei reviste *Luceafărul*, care polariza energiile creatoare ale scriitorilor români de pretutindeni, nici o altă revistă ardeleană nu mai egalase o asemenea

15 „Ardealul”, I, nr. 20 din 5 iulie 1941.

16 Este vorba de fiica preotului-ziarist, Ana. Cei doi se vor căsători în 15 august 1915, în Biserica Sfinții Voevozi din București. *Tribuna*, I, 1915, nr. 23 din 23 aug.

17 „Cosinzeana”, X, 1926, nr. 2, p. 15-16.

18 Ion Iliescu, *Din corespondența lui Ion Agârbiceanu*, în „Analele Universității din Timișoara”. Seria Filologie, V, 1967, p. 253.

performanță. Desigur, paginile ziarelor, în ansamblul lor, se deschid tot mai mult producțiilor literare, reflectând, totodată, revirimentul cunoscut de viața literară din Ardeal¹⁹. După cum se aprecia la scurtă vreme de la apariția sa, *Cosinzeana* era o publicație de o remarcabilă amplitudine și de largă respirație, apropiindu-se de valoarea *Luceafărului*²⁰.

Valoarea revistei poate fi demonstrată prin numele colaboratorilor săi: I. Agârbiceanu (care a fost un colaborator permanent și a publicat aici nuvele inedite)²¹, N. Iorga, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, Dimitrie Anghel, Șt. O. Iosif, I.A. Bassarabescu, Em. Gârleanu, Jean Bart, V. Eftimiu, Elena Farago, Z. Bârsan, Al. Ciura ș.a. Alături de aceștia semnează și economistul Vasile C. Osvadă, medicul N. Hârșu, precum și Tit Liviu Blaga și G. Todica, ce redactau articole de popularizare a științei. Contribuții umoristice primește și de la Ermil Borcia, mai vechi colaborator al lui Ioan Moța, redactor la suplimentul *Bobârnaci* al ziarului politic *Libertatea*.

Întreprinderea culturală a lui Sebastian Bornemisa era completată de înființarea unei edituri pe care a intitulat-o semnificativ „Librăria Națională”. În această idee, își propunea să editeze autori români, nu doar din Transilvania și Banat – provincii aflate în hotarele Austro-Ungariei –, ci și din România, subsumând efortul său demonstrației unității de etnie, limbă și cultură.

În cadrul editurii, era gândită o colecție intitulată *Biblioteca scriitorilor de la noi*, „în care se vor tipări rând pe rând toți scriitorii români din Ardeal, Țara Ungurească și Bănat, morți și în viață”. Volumele de literatură ce urmau să apară trebuiau să treacă prin filtrul lui O.C. Tăslăuanu și al lui Ion Agârbiceanu.

Prima realizare editorială o reprezintă *Almanahul scriitorilor de la noi* (octombrie 1911), în care își propune să „prezinte publicului românesc de pretutindeni mănunchiul scriitorilor români în viață din Transilvania, Ungaria și Banat, sau cel puțin originari de aici”. Chiar dacă nu reușește să realizeze „un tablou cu totul complet” – căci nu toți au răspuns invitațiilor sale –, inițiativa este una laudabilă. „Am scos la iveală – atrăgea el atenția în nota de editor – și scriitori care unor cercuri ale obștei românești vor fi poate puțin cunoscuți, ori chiar necunoscuți. Dar, pentru ca tabloul talentelor literare de la noi să fie cât de cât complet, trebuia să-i pun. Și apoi, în orice mănunchi de flori în apropierea trandafirilor, se face bine și câte o viorea smerită...”²². Efortul său nu trebuie neglijat, având în vedere că fiecare dintre cei 46 scriitori care i-au răspuns solicitării au pe lângă un text de prezentare (anul, locul nașterii, domiciliul, spicuiuri din operă, colaborările în presă), o fotografie și texte ilustrative (poezii, nuvele, schițe).

În partea a doua, editorul *Almanahului* inventariază ziarele și revistele românești din același spațiu. Argumentul realizării acestei secțiuni îl găsim în legătura ce există între scriitori și presă: „Că lupta pentru existența noastră națională servindu-se ca de bună armă de presă, ne cere scriitori tot mai talentați și instruiți în slujba ziarelor. Și directorii noștri de ziare sunt tot cu ochii în patru doar descopăr și atrag spre redacțiile lor astfel de talente. (...) Iată pentru ce aflăm că din *Almanahul scriitorilor de la noi* nu pot lipsi ziarele, revistele, foile noastre, fiind și ele, așa cum sunt, tot atâtea manifestări ale sufletelor celor mai militante de scriitori de la noi”²³.

Almanahul realizat la Orăștie îl devansează pe cel realizat de Societatea Scriitorilor Români, apărut în anul 1912 la București²⁴.

Conform programului său, Sebastian Bornemisa începe editarea unor autori. El a parafat încă din anul 1911 o înțelegere pentru volumul de versuri *Poemele singurătății. Imnuri*

19 D. Curticeanu, *Cosinzeana (1911-1915, 1922-1928). Indice bibliografic*, Cluj-Napoca, 1985, p. III.

20 B. Gruia, *Receptivitatea „Cosinzenei”*, în „*Luceafărul*”, 1973, nr. 23; M. Popa, V. Tașcu, *Istoria presei literare românești din Transilvania până la 1918*, Cluj-Napoca, 1980, p. 183.

21 Rodica Andruș, *Periodice hunedorene din colecțiile muzeului județean Deva (1876-1948)*, în „*Sargeția*”, XVIII-XIX, 1984-1985, p. 411; vezi și M. Zăciu, *Ion Agârbiceanu*, București, 1972.

22 *Almanahul scriitorilor de la noi*, Orăștie, 1911, p. 3.

23 *Ibidem*, p. 186.

24 Al. Bogdan considera că cei de la București preluaseră ideea de la *Almanahul* tipărit de Bornemisa, recunoscând că din punctul de vedere al graficii este mai reușit, dar din punctul de vedere al structurii este mai complex cel de la Orăștie.

creștine. *Cântece de oraș*, semnat de Victor Eftimiu²⁵. De asemenea, în numărul 4 din 1 decembrie 1911 era anunțată apariția volumului semnat de Alexandru Ciura, *Amintiri* (264 p.), în colecția „Biblioteca scriitorilor de la noi”, dovadă că înțelegerea între editor și autor a fost parafată cu mult înainte, dacă luăm în calcul și procesul tipografic (cca o lună).

În vara anului 1911 – probabil când proiectul său cultural fermenta –, a debutat la Orăștie un alt tânăr, Aron Cotruș, cu volumul *Poezii*. Acesta a fost convins să își strângă într-un volum poeziile publicate prin gazetele din Ardeal²⁶. Mâna întinsă tânărului poet a fost răsplătită prin evoluția acestuia, demonstrând că cei de la Orăștie au avut inspirație când i-au editat volumul²⁷.

Deosebit de fructuoasă a fost și colaborarea cu Ion Agârbiceanu, care a publicat o serie de texte în paginile *Cosinzenei*, dar și la editura condusă de Bornemisa, unde, în 1912, vede lumina tiparului ediția a II-a a volumului *Schițe și povestiri* (300 p.).

În anul 1913 mai publică volumul lui Gheorghe Stoica *Alte vremuri* (300 p.), precum și cel al lui Ion Dragoslav, *Volintirii*.

Printre autorii editați la Orăștie îi mai amintim pe Ermil Borcia, Horia Petra Petrescu, Stefan Lázár, Vasile Stoica, Gavril Todica ș.a.

Până la Marele război, cea mai importantă colaborare editorială avea să fie cu tânărul scriitor Liviu Rebreanu, pe care îl debutează în anul 1912, cu volumul *Frământări*.

* * *

Ajuns în ianuarie 1915 la București, unde se afla deja Ioan Moța, precum și un număr mare de activiști ardeleni refugiați de teama represaliilor autorităților maghiare, Sebastian Bornemisa se aliază mișcării pro Antanta, publicând în ziare precum *Epoca*, *Neamul Românesc*, *Curentul*, *Naționalul*, *Universul* etc.²⁸ Chiar mai mult, alături de socrul său, începe să tipărească în Capitala Regatului *Libertatea din Ardeal* și „adausul” său *Foaia Interesantă*²⁹.

Prin publicațiile *Tribuna*, *România Mare*, *Libertatea* și *Foaia Interesantă*, „gazetarii Transilvaniei, în majoritatea lor la București, au afirmat timp de un an și jumătate, cu demnitate și curaj, crezul lor hotărât, crezul Transilvaniei, în spiritul tribunist dărz, pentru realizarea unității naționale.” Au făcut aceasta cu sacrificii, curaj și dedicație, după care, din 27 august 1916, au depus condeiele și au luat în schimb armele³⁰.

Bornemisa va cunoaște și privațiunile refugiului din Moldova, însă își va spori experiența jurnalistică, dar și cea politică, prin colaborarea cu Onisifor Ghibu la evenimentele revoluționare din Basarabia. Aici contribuie la editarea ziarului *Cuvânt Moldovenesc*, condus de Pantelimon Halippa, dar îl regăsim printre semnatarii ardeleni ai *Marii Declarații*, apărută ca editorial în nr. 1 din 24 ianuarie 1918 al ziarului *România Nouă*³¹, alături, printre alții, de Onisifor Ghibu³², Axente Banciu, Nicolae Colan, Andrei Oțetea (transilvăneni), George Tofan,

25 Apare în luna mai 1912, având 224 p.

26 Calitatea acestor poezii de începuturi a făcut ca volumul să nu îl impună ca un poet cu resurse. E. Lovinescu considera că volumul este caracterizat de o „intemperanță verbală”; după I.D. Bălan, *Aron Cotruș*, București, 1994, p. 32.

27 Ion Breazu scria în 1933: „Cotruș este un nume cunoscut în publicistică, încă de dinainte de război. Periodicele de dincoace de Carpați aduceau, din când în când, câte una din acele poezii pe care autorul lor le-a strâns în volumul apărut în 1911. Toate acele versuri sunt crescute în umbra marilor noștri poeți, de la Eminescu la Coșbuc și [Șt.O.] Iosif. Departate de a-și fi definit o siluetă sufletească proprie, autorul lor nu face nici măcar o bună operă de imitație. (...) Nimic din el nu rezistă exigențelor de astăzi. Dacă îl amintesc, totuși, o fac pentru a arăta cât de jos a plecat Cotruș, pentru a ajunge la poezia de autentică marcă pe care o scrie astăzi”. După I.D. Bălan, *op. cit.*, p. 32.

28 V. Orga, *Moța - pagini de viață, file de istorie*, ediția a 2-a, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2018, p. 135.

29 Primul număr apare la data de 29 septembrie/11 octombrie 1915, iar ultimul număr avea să vadă lumina tiparului în 9/17 august 1916 (odată cu intrarea României în război).

30 După Elie Bunea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei*, Baia Mare, 2010, pp. 89-90.

31 Vezi în Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918)*. *Amintiri*, Chișinău, 1992, p. 515-516; *Cartea Neamului. Marea Unire din 1918: documente istorice*, ed. V. Arimia, I. Ardelean, C-tin Botoran, București, 1993, p. 88-91: *Declarație a reprezentanților românilor din Transilvania, Basarabia, Bucovina, România, Macedonia și Serbia privind necesitatea unirii acestor teritorii cu România*, 24 ian. 1918.

32 El a redactat *Declarația*, fiind prim-redactorul publicației.

Dimitrie Logigan, Ovidiu Țopa (bucovineni), Vasile Harea, Vladimir Cazaciu, Ion Văluță, Al. Văleanu (basarabeni), G. Murgoci, D. Munteanu-Râmnic, P.V. Haneș, V. Tempeanu (regățeni), Atanasie Popovici (din Serbia), Epaminonda Balace, Constantin Noe (din Macedonia)³³.

* * *

După evenimentele din noiembrie-decembrie 1918, se decide tipărirea la Sibiu a ziarului *Patria*, ca organ de presă al Partidului Național, sub conducerea lui Ioan Agârbiceanu în calitate de director și Sebastian Bornemisa ca prim-redactor³⁴. Desemnarea acestuia din urmă pentru o asemenea poziție se datora experienței sale jurnalistice începută în „trustul” de presă al părintelui Moța din Orăștie, forțată în colaborările la ziarele din București, Iași sau Chișinău în anii războiului.

Tot în 1919, Sebastian Bornemisa își propune să reia, încă din perioada când se afla la Sibiu, în slujba Consiliului Dirigent, editarea *Cosinzenei*, „cunoscuta revistă a familiilor românești”, cum scria G. Todica în *Convorbiri științifice*³⁵. El începe să anunțe apariția revistei odată cu primul număr din 1/14 februarie 1919 al ziarului *Patria* și până la începutul lunii martie (nr. 14). Deși îi este anunțată apariția cu această dată, în fapt, tipărirea acesteia devine posibilă numai după stabilirea proprietarului ei la Cluj.

Debutul lui Lucian Blaga

Planurile de viitor ale lui Sebastian Bornemisa sunt foarte clare, dorind să se întoarcă la vechile îndeletniciri: presa, editura și tipografia. Un prim pas ferm îl face în acest sens, înființându-și editură (probabil cu perspectiva completării cu tipografie), „Biroul de imprimare «Cosinzeana»”. Sub această titulatură publică în prima parte a anului 1919 două volume ale lui Lucian Blaga: *Poeemele luminii* - poezii (100 p.) și *Pietre pentru templul meu* - aforisme (79 p.). Pe cel dintâi îl tipărește la Orăștie, în Tipografia „Libertatea”, pe cel de-al doilea la Sibiu, în Tipografia „Iosif Drotleff”. Putem spune că în acest an se produce debutul editorial al lui Blaga, atât ca poet, cât și ca filosof³⁶.

Tânărul Blaga îi destăinuise în iarna anului 1917 vărului său, învățătorul Romulus Bena, însoțindu-l la munte, că are pregătite poezii și aforisme de câte un volum: „...în lunile din urmă am scris chiar foarte multe. Mă deprind într-un gen fără rime...” Cu toate că nu publicase încă dintre aceste poezii și nu considera definitiv conținutul, își făcea planuri: „când s-a isprăvi războiul, am să ies cu un volum întreg. Și cu toate că volumul nu e gata, i-am găsit și un titlul... Ți-l spun - se confesa vărului Romi -, dar să nu râzi: *Poeemele luminii*.” Despre aforisme îi povestea cu aceeași vervă: „știi că dascălii din Sebeș mi le-au poreclit «ghicitori»... Am și aforisme de un volumaș. Toată recolta am adus-o cu mine și, cât voi sta pe plai, aceste două luni (...) mai cioplesc și mai netezesc și poeziile și aforismele”³⁷.

După cum reiese din amintirile sale, la reînceperea cursurilor universitare, în octombrie 1918, volumele plănuite erau în faza editării, primul lector al poeziilor fiind prietenul și tovarășul său de studii la Universitatea din Viena din acei ani (1917-1918), D.D. Roșca³⁸, dar, se pare, și Cornelia Brediceanu, pe care o curta. Aceasta din urmă îi face o surpriză și îi trimite manuscrisul poeziilor, fără știrea lui Blaga, lui Sextil Pușcariu, la Cernăuți. Profesorul și criticul literar îi răspundea printr-o scrisoare din care răzbăteau aprecieri „mai mult decât măgulitoare”³⁹. Despre moment, tânărul poet îi scria Victoriei Bena-Medean, citând din epistola trimisă de profesorul universitar ardelean Cornелиei Brediceanu: „Poeziile trimise sunt

33 Onisifor Ghibu, *Amintirile unui pedagog militant*, București, 2004, p. 347.

34 „Ardealul”, I, nr. 20 din 5 iulie 1941.

35 „Convorbiri științifice”, an. III, nr. 1-2, martie-aprilie 1919, p. 28.

36 Prima poezie publicată a fost *Pe țărni* (1910), în ziarul „Tribuna” din Arad, iar în 1914 publică primul său studiu, *Reflecții asupra intuiției lui Bergson*, în ziarul „Românul” (Arad).

37 Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, București, 2012, pp. 217-219.

38 După Bazil Gruia, *Lucian Blaga inedit: amintiri*, Cluj-Napoca, 1974, p. 213.

39 Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, pp. 217-231-232.

frumoase și autorul lor e un talent cu scânteie divină (...) Mi-au plăcut îndeosebi, în afară de limba frumoasă, imaginile originale și cu adevărat poetice. Unele dintre ele sunt adevărate comori. (...) Are atâta dar dumnezeiesc.... (...) Natura ce-o privește deșteaptă în acest creier disciplinat de gândire filosofică idei atât de originale, iar dragostea deșteaptă în inima sa capabilă de sentimente pline de pasiune note atât de personale”⁴⁰.

Iată cum rememora, peste ani, acele momente: „Mă găseam neașteptat, negândit, în fața întâielor păreri ale unei terțe persoane asupra încercărilor mele, iar cuvintele ce umpleau cele câteva pagini erau într-adevăr destinate să-mi dea încredere și să mă întărească în hotărârea de a tipări volumul, de îndată ce se va termina războiul”⁴¹.

Odată încheiat războiul, trecând și evenimentele ce au umplut de euforie și speranță pe românii ardeleni, Lucian Blaga cumpăna asupra oportunității tipăririi celor două volume: „Nu aveam înclinarea de a mă pripi, dar, prin freământul celor aduse de timp, îmi făcea semne un drum, drumul meu. Țineam gata de tipar cele două volume (...) Ezitam însă. Mă întrebam dacă n-ar fi bine să mai amân publicarea. Față de atmosfera generală de entuziasm, ce înconjura ca o luminoasă aură împlinirea visului de unire națională, aveam modestia de a recunoaște că «poezia» și «cugetările» mele nu aduceau nimic, dar absolut nimic în legătură cu realitățile istorice palpabile sau în legătură cu izbânzile concrete ale destinului nostru politic, la care luam parte totuși cu toată căldura și puritatea tinereții. Poeziile și cugetările mele ar fi putut deci să pară cu totul străine de aspirațiile inerente peisajului nostru spiritual. De aici șovăirea să le dau sau nu tiparului”⁴².

Apariția sub semnătura lui Sextil Pușcariu în cel dintâi număr al *Glasului Bucovinei* a unei prezentări ample despre *Poezele luminii* îl surprinde plăcut pe Lucian Blaga, determinându-l să se decidă. Publicului românesc îi era prezentat „în chipul cel mai elogios cu putință” un volum ce n-a văzut încă lumina tiparului. „După citirea articolului - scria tânărul poet -, mă simții ca o piatră prețioasă ce ar voi să se elibereze din strângerea unui inel de rând. Articolul îmi săltase juvenila conștiință mai mult decât se cuvenea, și luai hotărârea de a tipări volumele de îndată ce voi fi descoperit undeva hârtia necesară.” Fratele său, Lionel, îi promisese chiar sprijin financiar⁴³.

La mijlocul lunii martie apare oferta lui Bornemisa de a „tipări relativ mulțumitor, dacă se ține seama de condițiile postbelice și provinciale de atunci cele două volume”⁴⁴. El îi scria Cornелиei Brediceanu, la 11 martie 1919: „sunt în Sibiu de trei zile. Alerg în toate părțile ca un prost pentru permisuri de-a cumpăra hârtie și pentru concesiuni de transport. Am vorbit cu Bornemisa. Bucuros îmi tipărește volumele. Dacă aș avea hârtie pe la Paști ar fi gata amândouă. Trebuie să mai aștept pentru că hârtia de abia acum se fabrică. Mă costă amândouă laolaltă cam 4-5.000 lei”⁴⁵. Din aceeași scrisoare aflăm că Octavian Goga îl îndemna să le tipărească la București, probabil convins că ar fi avut o vizibilitate mai mare și, considerăm noi, o distribuție mai bună. Chiar dacă vin încurajări din toate părțile în privința poeziilor („Vorba e, că pe aici sunt deja un om despre care se vorbește cu admirație” - scria el), sunt publicate poeziile în *Unirea*,

40 Lucian Blaga către Victoria Bena-Medean, [Viena, 1918], în Lucian Blaga, *Correspondență* (A-F), Cluj-Napoca, 1989, p. 48; vezi scrisoarea reprodușă integral de Dorli Blaga în *Amfiteatru*, IV, nr. 10 din octombrie 1969, p. 16: Sextil Pușcariu către Cornelia Brediceanu, Cernăuți, 23 oct. 1918.

41 Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, pp. 217, 231-232.

42 *Ibidem*, pp. 241-242.

43 *Ibidem*, p. 242. Lucian Blaga către Cornelia Brediceanu, 27 ian. 1919, în Lucian Blaga, *Correspondență* (A-F), Cluj-Napoca, 1989, p. 162. Acesta îi scria: „Din articolul scris de Sextil Pușcariu despre mine în *Glasul Bucovinei* - vezi că sunt înșirat deja între poezii mari ai noștri (...) Articolul a avut asupra lumii de aici efectul unui trăsnet! Oțetea îmi scrie astăzi că a citit lui Agârbiceanu vro două trei poezii de mine. A fost nespus de încântat (...) Lui Sextil i-am scris printr-un călător o scrisoare de mulțumită, în care i-aduc totodată la cunoștință pregătirea volumului *Pietre pentru templul meu*. O să-l dau de rușine, dovedind că pot fi și poet și filosof...”

44 Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, p. 244.

45 Lucian Blaga beneficiase la finalul anului 1919 de 80.000 de lei bursă, care urma să îi fie mărită la începutul anului 1920. Lucian Blaga, *Correspondență* (A-F), p. 175.

„foaia poetului [Eugen] Hulea” sau în *Patria*, respinge ideea de a tipări în Capitală volumele: „Eu însă - scria Corneliiei -, probabil mă hotărăsc totuși pentru Bornemisa”⁴⁶.

În numărul din 12 martie al ziarului *Patria*, al cărui redactor șef era Bornemisa, apar trei poezii sub titlul generic „Poemele luminii...”, cu explicația „volum ce va apărea curând”⁴⁷.

Chiar Sextil Pușcariu îi face o ofertă de tipar pentru volum, după ce află cine este autorul poeziilor trimise de Cornelia Brediceanu și după ce a început să tipărească dintre acestea în *Glasul Bucovinei*: „Noi acum ne batem să întemeiem o casă de editură. Îndată ce vom avea tipografia noastră și o hârtie convenabilă aș dori să public într-un mic volum, poate cu articolul meu ca prefață, aceste poezii”⁴⁸.

Din amintirile poetului răzbate emoția legată de acele momente, când își vede primele realizări: „Coalele ieșeau din teascuri că nu pridideam cu corecturile. Pe la sfârșitul lunii cărțile se iveau în lumina vitrinelor”⁴⁹. În 20 aprilie îi cerea scuze iubitei sale, Cornelia Brediceanu, pentru perioada lungă în care nu i-a mai scris: „Am alergat grozav de mult, și-o săptămână întreagă am stat tot la spatele tipografului, să nu-mi facă greșeli de tipar. L-am necăjit așa de mult, încât m-a declarat «nărod». Știa, bietul, că toți poeții sunt «nărozi»...”⁵⁰. În fapt, așa cum rezultă din corespondență, perioada de muncă tipografică s-a derulat între 11 martie și 20 aprilie 1919. Astfel că, în 20 aprilie, apare volumul de poezii, la câteva zile distanță cel de aforisme. Cu tot efortul la care a fost supus, emoțiile, bucuria publicării l-au făcut pe Lucian Blaga să afirme că a fost „timpul cel mai frumos al vieții lui”⁵¹. Bucuria o împărtășește cu Cornelia Brediceanu, cea care îi va deveni soție: „Astăzi pășește volumul de poeme în «vileag» și peste o săptămână cel de cugetări. În numărul de astăzi al *Patriei* e reprodus articolul lui Sextil [Pușcariu]. (...) Am mai publicat câteva din poezii în *Patria* și în *Renașterea română* pentru pregătirea publicului”⁵². Publicarea poeziilor, precum și a prezentării favorabile făcute de S. Pușcariu, în *Patria*, nu este întâmplătoare, redacția fiind condusă de I. Agârbiceanu (director) și S. Bornemisa (redactor-șef).

Terenul pentru reușită era pregătit, așa cum îi prezenta iubitei sale aflate la Viena la studii: „Îți înșir acum câteva din ecourile ce le-am produs înainte de a apărea volumul. Oțetea a arătat câteva în București unui profesor universitar de estetică (Ștefănescu), care a rămas uluit. Apoi un salt dincolo: Nichifor Crainic, îmi spune tot Oțetea, că va scrie «un articol cu laude mari», în *Dacia*, ziarul lui Vlahuță și Brătescu-Voinești. Un alt profesor universitar, Panaitescu, a ținut la Sibiu o vorbire despre Regina Maria, în care, în nu știu ce legătură, mi-a adus elogii frumoase. (...) Acum sunt în așteptare să văd efectul volumului”⁵³.

Cele două volume se bucură de bună primire. Ion Agârbiceanu saluta apariția celor două volume astfel: „Suflet de prooroc ai, iubite frate (...) În primenirea de care neamul nostru are nevoie, un prooroc ar fi neprețuit. (...) Lucian Blaga este un poet filosof în *Poemele luminii* și un filosof poet în *Pietre pentru templul meu*”⁵⁴.

Cărțile ajung foarte repede și la București, căci încă la finele lunii aprilie, în *Neamul Românesc*, însuși N. Iorga scria *Rânduri pentru un tânăr*, în care făcea frumoase aprecieri

46 L. Blaga către Cornelia Brediceanu, Sibiu, 11 mart. 1919, în Lucian Blaga, *Correspondență* (A-F), Cluj-Napoca, 1989, p. 164.

47 „*Patria*”, I, nr. 22 din 12 mart. 1919. E vorba de poeziile *Frumoase mâini*, *Din părul tău* și *Stelelor*.

48 Sextil Pușcariu către Lucian Blaga, Cernăuți, 14 febr. 1919. După *Amfiteatrul*, IV, nr. 10 din oct. 1969, p. 16.

49 L. Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, p. 244.

50 L. Blaga către Cornelia Brediceanu, Sibiu, 20 apr. 1919, în Lucian Blaga, *Correspondență* (A-F), p. 165.

51 L. Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, p. 278.

52 Lucian Blaga către Cornelia Brediceanu, Sibiu, 20 apr. 1919, în Lucian Blaga, *Correspondență* (A-F), Cluj-Napoca, 1989, pp. 165-166.

53 Lucian Blaga către Cornelia Brediceanu, Sibiu, 20 apr. 1919, în Lucian Blaga, *Correspondență* (A-F), Cluj-Napoca, 1989, p.166.

54 „*Patria*”, I, 1919, nr. 72 din 15 mai. Mai apare o recenzie favorabilă și în *Patria*, II, nr. 9 din 15 ian. 1920. În Suplimentul cultural al numărului de Paști din 20 aprilie 1919 sunt redată două poezii din volum, precum și o selecție de aforisme, dar, foarte important, este reprodus articolul publicat de Sextil Pușcariu în „*Glasul Bucovinei*” (nr. 49 din 3/16 ian.1919).

asupra poeziilor și talentului poetului ardelean: „E aici un tânăr care întinde brațe de energie către tainele lumii. Tainele nu se prind niciodată, căci avem un singur chip de a le prinde: să le trăim. Dar avântul acestor brațe drept și nobil întinse trebuie prețuit și el, ca și distincția de o așa naturală grație, a formei. Pierdem zilnic atâtea forțe. E o mare bucurie când vedem cum din fondul binecuvântat al neamului răsar totuși altele pentru a le înlocui.

În rândurile rărite îngrijorător, ale cântăreților simțirii noastre de astăzi, fii bine venit, tinere Ardelean!”⁵⁵.

A fost suficient ca, rând pe rând, tot mai multe publicații din București să acorde atenție celor două volume, dar mai ales talentatului lor autor, văzut ca un „dar pe care Ardealul îl face României în ziua marii uniri”⁵⁶. Însăși Regina Maria a fost impresionată de poeziile din volumul *Poezele luminii*, invitându-l la Palat.⁵⁷

Conjunctura acelor luni de început de an 1919, experiența de editor a lui Bornemisa, dar și relațiile de rudenie pe care îi lega de familia Moța⁵⁸ pe cei doi, au creat premisele acestei fericite colaborări.

LUCIAN BLAGA

LUCIAN BLAGA

POEMELE LUMINII

Pietre pentru templul meu.

SIBIU
DIPOUL DE ÎMPRIMATE „COSINZEANA”
1919

SIBIU
Biroul de imprimărie „Cosinzeana”
1919

Valentin Orga

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj Napoca
Cluj Napoca, RO
valiorga@yahoo.com

55 „Neamul românesc”, XVI, nr. 88 din 30 apr. 1919.

56 Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, p. 246.

57 *Ibidem*, pp. 257-261; vezi și Lucian Blaga către Cornelia Brediceanu, Sebeș, 13 iul. 1919, în Lucian Blaga, *Correspondență* (A-F), Cluj-Napoca, 1989, p. 166.

58 L. Blaga îi scria prietenului său, Vasile Băncilă, referitor la moartea lui Ionel Moța: „Scrisoarea d-tale despre Moța m-a impresionat profund. L-am cunoscut de aproape, fiind din părțile mele de țară și intrucâtva înrudiți prin alianță.” L. Blaga către V. Băncilă, Berna, 23 mart. 1937, în Vasile Băncilă, Lucian Blaga, *Correspondență*, ediție de Dora Mezdrea, Brăila, 2001, p.52.

FILE DIN ISTORIA SATULUI CEHAL

Marin POP

Abstract *The locality Cehal or Cehalul Român is documented in 1330, under the name of Chohal. From an administrative point of view, until 1950, Cehal was part of the historical Sălaj, and since 1968, with the re-establishment of the counties, it was assigned to Satu-Mare county.*

In the present study we aimed to highlight some aspects related to the historical evolution of the locality, geographical location, toponymy, social and demographic aspects. Also, the activity of the teachers from Cehal, within the Reunion of the Romanian Teachers from Sălăjeni, which was founded in 1871, in Șimleu Silvaniei, and after 1918 it was called the Association of Teachers from Sălăjeni. A special extracurricular activity was carried out by the teachers from Cehal and within the cultural circles, which were established and activated after the Great Union of 1918.

An unprecedented episode in the life of the community in Cehal took place in 1938, when King Carol II of Romania baptized the sixteenth son of the local blacksmith, gave him his name and ruled it with a large area of land.

Keywords: *Cehal, Historical Salaj, demography, teachers, cultural circles*

Localitatea Cehal sau Cehalul Român este atestată documentar la anul 1330 sub denumirea de Chohal. De-a lungul timpului, ea a avut următoarele denumiri: Chohol - la 1358; Felsewchahol - 1429; Felső Chahol - 1484; Minkét și Oláh Chahol - 1490; Olahcsaholy - 1551; Olachahol - 1589; Olah Csaholy - 1615; Chiaholy - 1628; Ciokol - 1634; Cehald - 1733; Oláh-Csaholy - 1760-1762; Csehulicza - 1850¹.

Din punct de vedere administrativ, până la raionarea de tip sovietic din anul 1950, localitatea Cehal, la vremea respectivă cu rang de comună, a aparținut județului Sălaj, iar din anul 1968, odată cu reînființarea județelor, a fost arondată județului Satu Mare. Ea se află situată de-a lungul pârâului Cehal, la o altitudine de aproximativ 200 m deasupra nivelului mării, la 47° 22' latitudine nordică și 22° 16' longitudine estică. Localitățile limitrofe sunt: Orbou, Zalnoc, Almaș, Boian, Păgaia și Cehăluț.

De ambele părți ale văii sunt dealuri care adăpostesc o mare parte a satului. Din cauza acestui relief căile de comunicație prin localitate sunt uneori foarte anevoioase.

Caracteristica solului este argila, cu diferite variațiuni, rar infiltrații nisipoase și calcare. Rareori și la adâncime sunt locuri mai mari de pietriș.

Pârâul Cehal are întotdeauna apă, cu debit mai mare în anotimpul ploios, reușind, pe la anul 1900, conform documentelor, să pună în mișcare mai multe mori. Stratul de apă freatică se găsește la 3-5 m, apa fiind săracă în săruri minerale.

Vegetația este formată din păduri de goron și cer, care acopereau în trecut o parte a hotarului satului. Ici, acolo, mai apăreau câte un mestecăn și tufișuri.

Fauna era săracă, formată din câprioare, mistreți, lupi, vulpi și iepuri.

Din cauza pădurilor apropiate, climatul localității este mai bun față de alte localități. Tot

1 Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol I, 1967, p. 130.

din această cauză, umiditatea este destul de ridicată. În valea localității este permanent un vânt, mai ales seara, și variază mult ca direcție și intensitate².

În vremurile de demult, satul se afla situat în partea dinspre răsărit a hotarului. La început de secol XX, în vechea vatră a satului se mai observa fundamentul bisericii vechi. Pe la anul 1700, vatra satului se mută pe un nou amplasament.

Biserica de piatră s-a terminat de construit la anul 1893, pe cheltuiala credincioșilor și un ajutor de 400 cor. primite din partea regelui Francisc Iosif I. Un an mai târziu s-a terminat și construcția școlii confesionale greco-catolice care, deși avea dimensiuni mici, era construită din piatră³.

Un document istoric cu o importanță deosebită pentru satul Cehal, și nu numai, îl reprezintă chestionarul lui Pesty Frigyes, membru al Academiei Maghiare, care ne oferă o adevărată radiografie a localității, la mijlocul secolului al XIX-lea. Mai mult, din respectivul chestionat, completat și de frunțașii satului Cehal, aflăm informații foarte importante privind istoricul localității și originea unor toponime.

La mijloc de secol XIX, conform chestionarului, satul Cehal, împreună cu hotarele, avea o suprafață de 5431 holde (un hold avea 0,50 ha), care erau împărțite în 28 locuri de hotar. Locul A reprezenta vatra satului, iar Laz era descrisă ca o vale lungă spre est, teren arabil și fâneată, cu multe izvoare cu apă potabilă, care se adunau într-un pârau. Despre locul Pusta Bătrână se spunea că în acest loc s-ar fi aflat vechea vatră a satului, înaintea năvălirii tătarilor, și aici se găseau terenuri arabile, fâneată, izvoare bune și pruni fructiferi. Locul Cizer era descris ca o vale lungă între păduri, la sud de sat, cu teren arabil, fâneată, și izvoare cu apă bună. Locul Blidarița, întâlnit la mai multe sate sălăjene, se referea la un loc aflat lângă o pădure și avea forma unei farfurii (în termen popular blid). Locul Pământuri era descris ca un pământ argilos în care aproape fiecare gospodar avea câte o parcelă, de aici și denumirea lui. Locul Izvatz era un loc cu vie, situat pe un vârf de deal. Locul Boianu Mic era un loc în care aveau terenuri agricole parohiile din Cehal și Cehăluț și aparținea de Boianul Mare, iar în locul Baiu Mare se afla situată pădurea celor două parohii amintite, un loc greu accesibil, la care se ajungea cu mare „bai”, de aici și denumirea lui.

La fel ca în multe alte sate apare toponimul Cetate, rămas în memoria colectivă ca un loc unde a existat cândva o cetate, afirmându-se că șanțul cetății se vedea și la vremea respectivă, locul fiind o pădure cu copaci bătrâni⁴. În vârful dealului ar fi fost o fântână care a fost umplută.

Existau locuri în care se aflau mai multe izvoare, denumite Ciurgău. Vârful Ciurgău era o pădure situată pe un deal unde se aflau multe izvoare. De asemenea, locul Ciurgău avea mai multe izvoare cu apă bună.

Și locurile cultivate cu vie existau în mai multe părți ale satului. Dealul Rogoz era cultivat cu viță de vie, iar la poalele lui erau terenuri cu rogoz. Dealul Bătrân a fost plantat cu vie dar a fost distrusă, probabil în urma unor boli care le-a afectat, iar Dealul Piscicilor (Matska hegy) era o vie situată în apropiere de sat în care pisicile mergeau la vânat de șoareci.

Locul Kis Peter (Petru Mic) era o pădure tânără, mică, Făgețel era un loc deluros și cu văi, cu fagi mai bătrâni din care au rămas doar „cioatele”, iar locul Husasău era descris ca o vale situată între păduri cu o privesc deosebită, unde strigătul avea ecou, de aici și denumirea lui.

Locul Semeraga era descris ca un teren foarte sărac, Lipoaie era un teren umed, Dealul pepenilor, un loc unde în trecut s-au cultivat pepeni, iar Cărbunar și Aristia erau locurile unde țigani ardeau cărbune, având și apă în apropiere.

Tot cu păduri erau ocupate locurile Ursoi, Culmea și Cizer, iar locul numit Cornețel era un teren arabil cu mulți corni răzleți.

2 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare S.J.A.N. Sălaj), *fond Prefectura județului Sălaj. Monografii sanitare*, dosar 49, pp. 3-5.

3 Dionisie Stoica, Ioan P. Lazăr, *Schița monografică a Sălajului*, Șimleu Silvaniei, 1908, p. 220.

4 Arheologul I. Néméti amintește de existența unei cetăți gen castel medieval aflat la circa 3 km de satul Cehal înspre izvorul pâraului Cehal (cf. I. I. Néméti, *Repertoriul arheologic al zonei Carei*, București, 1999, p. 93).

La final, aflăm că satul Cehal a trimis chestionarul la data de 5 octombrie 1864, fiind semnat de primarul Tyivoran Todor⁵.

Evoluția demografică și socio-economică a localității până la cel de-al Doilea Război Mondial

Primele date referitoare la populația satului Cehal le avem din preajma anului 1600, când domnitorul Mihai Viteazul obținea strălucita victorie de la Guruslău, la 3 august 1601. La vremea respectivă, se spune într-un studiu, Cehalul avea două porți și o populație de 40 locuitori. Spre comparație, Zalăul avea 90 de porți și 1350 de locuitori, iar Tășnadul 56 porți și 860 locuitori⁶.

La mijlocul secolului al XVIII-lea, conform „Statisticii românilor ardeleni din 1760-1762”, în Cehal erau 41 de familii⁷.

Țăranii practicau o agricultură arhaică, obținând o productivitate foarte slabă după terenurile cultivate. La cereale, productivitatea este apreciată la momentul respectiv, conform unor documente, la 2-3 ori sămânța cultivată.

Din punct de vedere tehnic, situația era la fel. Pământul era arat cu 6 sau chiar 8 boi. Pășunile și pădurile satisfăceau nevoile localnicilor, dar fânețele erau mai slabe.

Datorită faptului că agricultura nu reușea să asigure traiul de zi cu zi al țăranilor, mulți dintre ei părăseau moșiile și migrau spre șes. Însă, iobagii erau legați de glie și nu aveau dreptul de a o părăsi. Mulți dintre ei erau prinși de către stăpâni și aduși înapoi pe moșie.

Schimbări mai importante se petrec abia spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, când se va introduce, treptat, sistemul cu trei asolamente. De asemenea, și tehnica va evolua, răspândindu-se un nou tip de plug, care va putea fi tras de doi, maxim 4 boi. Toate aceste progrese vor duce la o productivitate mai mare în agricultură⁸.

În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea situația economică și socială în satul Cehal nu diferă mult de restul satelor din Transilvania. În perioada 1784-1787 are loc și primul recensământ general al populației din întreaga Transilvanie, realizat la comanda împăratului Iosif al II-lea. Evident că scopul recensământului a fost acela de a cunoaște forța de muncă existentă în Imperiu, cu scopul de a o folosi atât în plan economic cât și militar. Totodată, pentru a stabili impozite, în special nobilimii transilvănene, care s-a opus cu îndârjire efectuării recensământului. Recensământul a durat mai mult și datorită faptului că aproape întreaga Transilvanie a fost cuprinsă de răscola condusă de Horea, Cloșca și Crișan.

Pentru noi, însă, datele recensământului au o valoare istorică deosebită. Avem astfel posibilitatea de a ne face o imagine asupra evoluției socio-economice și demografice a satului.

Din datele recensământului rezultă că în satul Cehal existau deja 107 case și 126 familii. Structura populației era următoarea: populația locală - 663; plecați - 4; veniți - 6; nr. populației prezente - 665; bărbați căsătoriți - 134; necăsătoriți - 207; total bărbați - 341; nr. femeilor - 322; preoți - 1; nobili - 1; țărani - 86; moștenitorii țăranilor - 72; jeleri - 47; alții - 16; militari lăsați la vatră - 0; copii între 1-12 ani - 98; între 13-17 ani - 20; total bărbați - 341⁹. După cum se poate observa, tabelul se încheie prin a evidenția, încă odată, numărul de bărbați. Probabil că se dădea o mare importanță bărbaților, fiindcă ei erau folosiți atât din punct de vedere economic, cât și militar.

La început de secol XIX, agricultura se afla în faza de trecere de la două la trei asolamente,

5 Camelia Burghel, Viorel Ciubotă, Miszer Lajos, *Solnocul de Mijloc la 1864. Chestionarele academicianului Pesty Frigyes*, Ed. Caiete Silvane și Ed. Eikon, Zalău, 2014, pp. 229-230.

6 Ernest Wagner, *Sălajul în epoca luptei pentru unire a lui Mihai Viteazul*, în "Mihai Viteazul și Sălajul. Guruslău 375 - (3 august 1601 - 3 august 1976)", Zalău, 1976, p. 384.

7 Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762*, în "Anuarul Institutului de Istorie Națională", III, 1924-1925, Cluj, 1926, p. 662.

8 Kovach Geza, *Conscripția satelor din comitatul Crasna din 1720-1722*, în "AMP", IX, Zalău, 1985, pp. 343-357.

9 Ernest Wagner, *Populația Sălajului la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în "AMP", VI, Zalău, 1982, p. 187.

fiind în urmă față de comitatele Bihor, Sătmar sau Arad, unde ajunseseră deja la trei asolamente. În aceste condiții și recolta era mai slabă, ridicându-se la o cantitate de aproximativ 4 ori sămânța cultivată.

Situația pășunilor și pădurilor era haotică, nefiind un sistem organizat. Predomina proprietatea obștească, ele fiind folosite în comun de feudali și comunitățile de iobagi. Ghindăritul se dădea în arendă, la fel ca și cârciumăritul. Se recunoștea dreptul iobagului de a-și vinde liber vinul de la sărbătoarea Sfântului Mihail (28 septembrie) și până la Crăciun sau în unele cazuri până la Sfântul Gheorghe (23 aprilie).

Dintre cele mai grele sarcini iobăgești amintim următoarele: robota, care reprezenta zilele de lucru pe care iobagii trebuiau să le presteze pentru stăpân; obligațiile în natură (dijmă din toate produsele) către nobili și biserica romano-catolică; obligații în bani - dări pentru pământ, poartă, vite, pentru capul de familie și pentru membrii acesteia, dările de Sfântul Mihai, dări pentru întreținerea armatei etc.

Robota se ridica la cantități enorme. Nu se știe dacă aceste sarcini erau cerute după sesii sau după familii. La robotele generale se adăuga și robota femeilor, care era cerută în tors și țesut (fuior de cânepă, saci) și unele munci ocazionale. La dijmă mică se cereau, în general, fuior de cânepă (2-3 legături pe an), pui și găini, ouă, ovăz sau unt.

Dacă iobagii nu respectau aceste obligații, se declarau nemulțumiți sau se răzvrăteau erau aspru pedepsiți. În funcție de gravitatea faptei sau de toanele celor care judecau, pedepsele erau: condamnare la moarte, prin spânzurătoare, decapitare, tragere în țeapă, atârănare în furci, ardere pe rug, tragere pe roată, înecare, îngropare de viu sau sugrumare; mutilare, prin scoaterea ochilor, tăiere de limbă, de urechi sau dezmembrare; bătaie cu toiagul, cu buzduganul, cu lopata, nuiiele, cu biciul, la tâlpi, imobilizați sa alergați pe uliță de săteni.

Datorită agriculturii înapoiate, mulți țărani încercau diferite alternative de a-și asigura existența zilnică, printre care și practicarea unor meșteșuri casnice. Acestea erau, însă, limitate de restricțiile breslelor, care aveau regulamente și statute strict reglementate din punct de vedere juridic¹⁰.

La mijloc de secol XIX, în anul 1850, satul Cehal avea 177 case și o populație de 881 locuitori. După naționalitate, 860 erau români, 5 maghiari, 9 țigani și 7 evrei. După sex, 423 erau bărbați și 458 femei. Din totalul persoanelor de sex bărbătesc, numărul celor căsătoriți era de 181, 228 erau necăsătoriți, 14 văduvi și 88 incorporabili, cu vârsta între 17 și 26 de ani. Din cele 458 persoane de sex femeiesc, 182 erau căsătorite, 232 necăsătorite și 44 văduve, de unde rezultă faptul că speranța de viață era mult mai mare la femei decât la bărbați. După religie, 862 persoane se declarau aparținători cultului greco-catolic, 12 la cultul reformat și 7 izraeliți. Interesant este faptul că din cei 9 țigani, doi s-au declarat greco-catolici și 7 reformați. În localitate se creșteau în special bovine (158 capete) și cai (42)¹¹.

Peste 30 de ani, conform recensământului din anul 1880, în Cehal existau 183 case și o populație de 798 locuitori. După apartenență religioasă, 769 erau greco-catolici, un romano-catolic, 6 reformați și 22 izraeliți. După limba maternă vorbită, 753 persoane se declarau vorbitori de limba română, 29 de limbă maghiară și unul alte naționalități și 15 cu limba maternă necunoscută. După cum se poate observa la rubrica privind apartenența religioasă, existau 22 evrei, care se declarau vorbitori de limbă maghiară. Din totalul populației, doar 47 persoane știau carte¹².

La început de secol XX, conform recensământului populației din anul 1900, satul Cehal avea o suprafață totală de 5.409 jugăre, mai mare decât satele Cehăluț (4.030 jugh.) sau Orbou (doar 697 jugh.). Numărul caselor a crescut la 233, iar populația la 1121 persoane. După limba maternă, 1.082 se declarau vorbitori de limbă română și 39 maghiară. După religie, 1.080

10 Kovach Geza, *Situația iobăgimii din Sălaj la începutul secolului al XIX-lea*, în "AMP", V, Zalău, 1981, pp. 431-450

11 Studia Censualia Transsilvanica, *Recensământul din 1850. Transilvania*, Cluj, Ed. Staff, 1996, pp. 268-269.

12 Studia ..., *Recensământul din 1880. Transilvania*, Cluj, Ed. Staff, 1997, pp. 278-279.

persoane se declarau aparținând cultului greco-catolic, 15 la cultul reformat și 26 la religia izraelită (evreii). După sex, 562 erau bărbați și 559 femei. După stare civilă, 443 erau căsătoriți, 616 necăsătoriți și 62 văduvi. După vârstă, situația se prezenta în felul următor: între 0-5 ani erau 167 persoane; 6-11 ani - 213; 12-14 ani - 103; 15-19 ani - 115; 20-39 ani - 268; 40-59 ani - 203; peste 60 de ani erau 52 persoane. Din cele 233 de case nici una nu avea pereții din cărămidă, doar una avea pereții de piatră sau pământ, 41 din chirpici sau pământ și 191 din lemn sau altceva. Nici o casă nu avea acoperiș din țiglă, la 9 era din șindrilă, iar la restul (224) acoperișul era din trestie sau paie. Știau scrie și citi 273 persoane, iar 156 știau ungurește¹³.

Conform „Schiței monografice a Sălajului”, în anul 1908 localitatea Cehal avea 240 de fumuri și 1.229 locuitori de religie greco-catolică. Hotarul satului era de 5.408 jugăre, din care 4.500 erau ale românilor. Structura proprietății era următoarea: de la 1-5 jugăre - 68 persoane; 5-10 jugăre - 39 persoane; 10-15 jugăre - 40 persoane; 15-20 jugăre - 28 persoane; 20-30 jugăre - 26 persoane; 30-40 jugăre - 12; 40-50 jugăre - 10; 50-100 - 6; 100-200 - 3 și 200-300 un singur proprietar. Prețul unui jugăr de pământ era între 300 și 400 coroane. Numărul cornutelor era de 350 capete, iar populația se ocupa cu „plugăritul”¹⁴.

Așadar, majoritatea populației se ocupa cu agricultura, însă și aici, ca de altfel în întreaga țară, problema agrară se cerea rezolvată fără nici o întârziere. Cu toate aceste neajunsuri, înainte de război „starea economică a țăranului poate fi privită de mulțumitoare”. Marea lor majoritare posedau câteva jugăre de pământ. Muncitorii care nu aveau pământ lucrau cu ziua și își asigurau subzistența, având casă, curte și grădină, în care semănau porumbul, considerat la vremea respectivă „pâinea cea de toate zilele a sălăjanului”. Alții lucrau pământul altora, împărțind recolta în jumătate, dacă dădeau ei sămânța sau primind numai 1/3 parte, dacă sămânța era dată de către proprietar. Înafară de porumb se semăna grâu, mai ales pentru comercializare, orz, ovăs, secară, cartofi, fasole, linte, mazăre etc. Se mai practica pomicultura și viticultura, dar viile au fost lovite de filoxeră.

Cu toate că situația economică a populației era relativ mulțumitoare, satul Cehal, la fel ca toate celelalte sate sălăjene, avea o înfățișare săracă. După cum se poate observa din recensământul anului 1900, majoritatea caselor erau acoperite cu paie, erau scunde și cu pereții din lemn. Străzile erau neregulate, cu case împrăștiate, la aceasta contribuind și așezarea satului pe două coaste de deal¹⁵.

Conform recensământului populației din anul 1910, localitatea Cehal avea o suprafață de 5.432 jugăre, 274 case și 1.421 locuitori (satul Cehăluț avea 1.161, iar Orbăul doar 411 locuitori). După limba maternă, 1.392 se declarau vorbitori de limbă română, 26 de limbă maghiară, iar două persoane erau trecute la alte limbi, în speță țigani. În plan religios observăm că țiganii se declara acum aparținând cultului greco-catolic. După religie, 1.382 persoane erau greco-catolici, 3 romano-catolici, 12 reformați și 24 izraeliți. După sex, 722 erau bărbați și 699 femei. După starea civilă, 585 erau căsătoriți, 760 necăsătoriți și 76 văduvi. După vârstă, situația se prezenta astfel: 0-5 ani - 262 persoane; 6-11 ani - 174; 12-14 ani - 82; 15-19 ani - 166; 20-39 ani - 393; 40-59 ani - 274; peste 60 de ani erau 70 de persoane. Din cele 274 de case, 3 aveau pereții din piatră sau cărămidă, 8 din piatră sau pământ, 125 din chirpici sau pământ și 138 din lemn sau altceva. Dacă în anul 1900 nici o casă nu era acoperită cu țiglă, acum existau 18 case, 4 erau acoperite cu șindrilă, iar restul (252) erau încă acoperite cu trestie sau paie. Știau scrie și citi 206 persoane, iar 253 știau ungurește¹⁶, mai mult cu aproape 100 de persoane față de anul 1900, ceea ce evidențiază procesul de maghiarizare forțată a populației românești.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, la recensământul din anul 1930 Cehalul avea o populație de 1420 locuitori, din care 702 erau de sex bărbătesc și 718 femeiesc. După

13 Studia ..., *Recensământul din 1900. Transilvania*. Cluj, Ed. Staff, 1999, pp. 482-485.

14 D. Stoica, I.P. Lazăr, *Schița monografică a Sălajului*, Șimleu, 1908, p. 220

15 *Ibidem*, pp. 94-95.

16 Studia ..., *Recensământul din 1910. Transilvania*, Cluj, Ed. Staff, 1999, pp. 460-463.

naționalitate, 1406 erau români și 14 evrei. La fel și după religie, 1406 erau greco-catolici și 14 mozaici.

Din punct de vedere economic, locuitorii satului se ocupau, în marea lor majoritate cu agricultura și puțini dintre ei cu creșterea vitelor. Mai mulți se ocupau cu exploatarea lemnului din pădurile satului. La anul 1937, suprafețele cultivate erau următoarele: 256 ha cu grâu, 21 ha ovăz, 223 ha porumb, 40 ha orz, 60 ha secară, 4 ha livezi, restul fânaș, zarzavat și păduri. În gospodăria erau 524 vite cornute, 1908 oi, 46 cai, 14 măgari, 72 capre, 1084 porci, 22 iepuri de casă.

Ca meșteșugari, în sat erau doi fierari, doi cizmari, un dogar și un rotar. Mai era și un măcelar. Din păcate, nu se mai întebuița forța apei pentru mori.

În sat erau 519 proprietari de casă. Nu exista nici o locuință dată în chirie, cine nu avea casă nu se căsătorea până nu își construia propria locuință. Locuințele erau, însă, de slabă calitate, neigienice, doar câțiva gospodari locuind în case bine edificate. Cu toate acestea, în multe case locuiau 2-3 generații. La fel și edificiul școlar avea săli vechi și urma a fi construit un nou local școlar.

Solul fiind de calitate slabă se lucra foarte mult, până la 12-16 ore în zilele lungi de vară. Zilierii primeau aproximativ 50-60 lei/zi. De la munca câmpului nu erau scutiți copiii și femeile, chiar și cele însărcinate, subliniindu-se că „femeia gravidă nu cunoaște noțiunea de menajare”.

Din cauza stării materiale precare, copiii erau întrebuințați de mici la munca câmpului, ca urmare frecvența școlară era redusă, în special în timpul campaniilor agricole. Astfel, mai ales printre persoanele în vârstă, aproximativ 20% erau analfabeți.

În caz de epidemii se făcea deparazitare și „formolizare” cu aparatele serviciului sanitar din Tășnad. Dureros era că din cauza stării sanitare precare mortalitatea infantilă ajungea la cifre record, cu toată stăruința și lupta depusă.

Administrația sanitară a localității se făcea prin medicul de circumscripție din Tășnad, care găsea din partea autorităților locale „suficientă înțelegere”. Exista și o moașă, care era absolventă a unei școli de moașe, și o agentă sanitară de circumscripție, la rândul ei absolventă a școlii de agenți sanitari.

Nu exista în sat dispensar, singurul „loc cald” pentru consultațiile gratuite fiind locuința moașei. Din bugetul sanitar anual de 7420 lei, moașa primea 6000 lei, necroscopul 600 lei, iar 640 lei anual primea medicul de circumscripție pentru cheltuielile de transport la vaccinări. Costul sănătății publice per capita era de 5 lei.

Bugetul localității era deficitar și se echilibra prin cote suplimentare. Impozitele se încasau cam 80%, iar satul nu avea împrumuturi contractate¹⁷.

Anii 30 ai secolului XX, și în special anii 1934-1938 au însemnat pentru satul Cehal o perioadă de importante realizări edilitare. Era perioada de după marea criză economică mondială, iar noua guvernare liberală a adoptat legea conversiilor agricole ale țăranilor, prin care aveau posibilitatea de a presta muncă în folosul comunității, calculată în schimbul datoriilor pe care le aveau față de stat.

În acea perioadă, primar al satului era Dumitru Prohanca, iar membri ai Consiliului Local erau următorii: Ilie Chejan, Teodor Biro, Gligore Ciordaș și Nicolae Crișan. Notar delegat: Dumitru Miclea.

Cea mai importantă realizare a constituit-o biserica română unită, reconstruită și amplificată. Atât forma arhitectonică, cât și proporțiile care i s-au dat, făceau din acest lăcaș de cult „o adevărată operă în mediul rural unde se găsește”. Începută în anul 1931, biserica a fost terminată, inaugurată și sfințită în anul 1934. Întreaga lucrare a costat 700.000 lei, adăugându-se la aceasta lucrul prestat în natură de credincioși.

În anul 1934, în cadrul programului edilitar, s-au reparat în general toate căile de comunicație ale satului, cu prestație executată de contribuabili în contul rămășițelor de impozite

¹⁷ S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura județului Sălaj. Monografii sanitare*, dosar 49, pp. 3-8.

și taxe comunale. Totalul restanțelor compensate și lichidate a fost de 91.109 lei.

În anul 1935, tot în cadrul programului de realizări, recomandat de autoritățile superioare și adoptat de Consiliul Local, s-au construit trei poduri: „Al Luncilor”, „Al Biloagelor” și „La Lunca”. De asemenea, s-a mai efectuat reparație radicală a localului Primăriei din Cehal.

În vederea plasării trotuarelor de piatră, sau de scânduri, s-a făcut umplutură de pământ pe bordura străzilor principale pe o lungime de 950 m. Trotuarele urmau, apoi, să fie pavate și prelungite.

Pentru adăpostul taurilor și a celorlalți reproducători masculini ai satului, în anul 1934 s-a construit un grajd comunal, lucrare care a costat suma de 25.000 lei, plus prestația unor contribuabili.

O lucrare destul de importantă a fost și canalizarea „Văii Cehalului”, pe o întindere de 2 ½ km. lungime, făcută cu prestația benevolă a locuitorilor.

În cadrul „ofensivei” agricole, în toamna anului 1935 s-a destinat, amenajat și înșămânțat un teren de 400 stj. pentru pepiniera comunală.

În anii 1936-1937, s-a construit un gard de scânduri de stejar în lungime de 600 m. S-au reparat două poduri și s-a făcut o fântână. S-au reparat și desfundat drumurile vicinale, în lungime de 4 km¹⁸.

Regele Carol al II-lea, naș de botez în Cehal - 1938

La începutul anului 1938, în casa fierarului din Cehal, Pop Gligor, se năștea cel de al doisprezecelea fiu. Împreună cu soția sa, Terezia Borotan, probabil la sfatul autorităților locale, a înaintat o scrisoare regelui Carol al II-lea, rugându-l să accepte să fie naș de botez al copilului nou născut. Regele a acceptat, desigur, și în scop propagandistic, deoarece tocmai în acea perioadă, la 10 februarie 1938, instaura un regim autoritar personal și dorea să arate că era un adevărat „părinte” pentru popor.

În acest context, ziua de Duminică 3 aprilie 1938, ziua botezului noului născut, s-a transformat într-o adevărată sărbătoare pentru populația românească din zona Tășnadului. Prefectul județului Sălaj, colonel Petrescu Gheorghe, prin Înaltul ordin al regelui Carol al II-lea, însoțit de șefii autorităților județene, s-a deplasat în comuna Cehal, reprezentându-l la eveniment pe rege, la solemnitatea botezului.

Întreaga populație din Cehal și din zonă s-a pregătit pentru aceste evenimente, „poavazându-și casele cu drapele și îmbrăcând haine de sărbătoare”. La ora 11, conform programului stabilit, s-a făcut primirea oficială a prefectului, la poarta triumfală din mijlocul satului, de față fiind toate autoritățile locale și din jur, în frunte cu primpretorul plasei Tășnad, Gheorghe Pop, care rostește un cuvânt de bun sosire, iar din partea bisericii a vorbit preotul greco-catolic din Cehal, Pereni Ioan.

Botezul a fost oficiat în biserica greco-catolică din Cehal de către un sobor de preoți, în frunte cu preotul local. În timpul slujbei religioase prefectul ține în brațe copilul fierarului, care prin sfânta taină a botezului a primit numele Carol, după nașul său de botez, regele Carol al II-lea. Pe lângă părinții copilului erau prezenți și cei 11 frați ai săi în viață: Tiberiu (26 ani), Irina (21), Grigore (20), Vasile (16), Victoria (14), Terezia (11), Octavian (9), Corneliu (7), Florica (5), Ileana (3), Petre (2 ani).

După oficierea serviciului religios s-a transmis personal familiei noului născut, de către prefectul Petrescu, cadourile pentru noul născut și suma de 16.000 lei, bani cu care să-și cumpere pământ și să devină un bun gospodar, iar „de câte ori va munci pe brazda aceluia pământ, Carol Pop să-și ridice privirea către cer și să mulțumească binefăcătorului său”, adică regelui Carol al II-lea.

A urmat o masă comună în sala școlii primare, în cursul căreia prefectul a toastat în

18 S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura județului Sălaj - Cartea de Aur*, 1937, f. 185.

cinstea regelui Carol al II-lea, după care fanfara țărănească din Cehal și întreaga asistență au intonat Imnul Regal¹⁹.

În acest context, izbucnea cea de a doua mare conflagrație mondială, care a afectat și satul Cehal. Din păcate, la sfârșitul războiului țara noastră a intrat în sfera de influență sovietică, ultimul bastion al democrației interbelice, monarhia, căzând pradă noilor cuceritori la 30 decembrie 1947 și astfel începea noaptea totalitară.

Activitatea dascălilor din Cehal în cadrul Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni

La data de 10 septembrie 1871 are loc adunarea de constituire a Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni, la Șimleu Silvaniei, asociația având ca scop „luminarea poporului romanu”²⁰. În funcția de președinte al reuniunii a fost ales vicarul Șimleului, Demetriu Coroianu, Ioan Jarda, învățător în Aghireșul de Zalău a fost ales vicepreședinte, Ioan Nichita, învățător în Pria – secretar primar, Alesandru Bellu, învățător în Chilioara - secretar secundar, Ioan Cosma, învățător în Hidig (azi Măieriște) - casier, Teodor Taloș, învățător în Giurtelecul Șimleului – controlor, iar Dr. Ioan Nichita, avocat în Zalău, a fost ales ca avocat al reuniunii. Ca membru în Comitetul central a fost ales și învățătorul Teodor Alesutianu din Cehal.

În anul 1878 îl găsim ca membru al reuniunii pe învățătorul Dionisie Văleanu, făcând parte din Cercul Sărvadului²¹. În cadrul adunării generale a reuniunii din data de 3 iulie 1884, care a avut loc la Santău, învățătorul din Cehal, Dionisie Văleanu a susținut dizertația „Despre educațiune”²².

Învățătorii din zona Tășnadului erau împărțiți în două filiale sau cercuri: Sărvadului și Eriului.

Filiala Sărvadului și-a început activitatea în anul 1874. La început era împreună cu cea a Eriului, dar deja după prima adunare a ambelor tracte, ținută în Boianul Mare, sub prezidiul protopopului tractual Vasile Pop, fost canonic, s-a hotărât separarea lor. Au fost de față 18 învățători, nu toți calificați, notar al adunării fiind Mihail Bob, învățător în Unimăt. Pentru tractul Sărvadului a fost ales ca notar (așa se numea funcția de conducere a filialei) Nicolae Murășan, învățător în Sărvad.

La data de 24 noiembrie 1879, adunarea cercuală s-a ținut în Cehal, iar pe învățătorul Dionisie Văleanu îl găsim în fruntea cercului Sărvad între 1886-1895. I-a urmat în funcție Iosif Cosmuția, învățător în Cehalul român, între 1898-1901, apoi Ioan Coaciu, învățător în Cehal în perioada 1904-1907.

În anul 1910, filiala avea 24 de învățători, „conștii de chemarea lor”. Pe toți îi caracteriza „solidaritatea, iubirea colegială și interesarea de lucrurile ce ating învățământul poporal, și însuși învățătorimea”.

În cadrul adunărilor cercuale au fost susținute numeroase dizertații și lecții model. Le amintim aici doar pe cele susținute de către învățătorii din Cehal: Iosif Cosmuția, „Influența cântatului asupra inimei în școala poporală”; Ioan Coaciu, „Instrucțiunea în școala poporală”; Ioan Coaciu, Scris-cetiv, litera „u”, lecție model, iar la Istoria patriei, „Bătălia de pe câmpul pâinii”²³.

Activitatea învățătorilor din Cehal în cadrul Cercurilor culturale

Cercurile culturale învățătorești și-au intensificat activitatea după Marea Unire, fiind cunoscute în zilele noastre sub denumirea de cercuri pedagogice. Cercurile culturale se organizau odată pe lună, în ziua de Duminică. Întrunirile se făceau la fiecare școală din cercul respectiv, în sala cea mai încăpătoare. Începea la ora 9 dimineața, când întreg corpul didactic trebuia să

19 „Gazeta Sălajului”, nr. 15, 9 aprilie 1938, p. 1.

20 Gavril Trifu, *Analile Reuniunii Învățătorilor Români Selagieni (1869-1880)*, Gherla, 1880, p. 10; Simion Oros, *Memorialul jubiliar al Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni (1870-1910)*, Șimleu, 1911, pp. 13-15.

21 Gavril Trifu, *op. cit.*, p. 76.

22 Simion Oros, *op. cit.*, pp. 39-40.

23 *Ibidem*, pp. 86-91.

fie prezent la școală. Între orele 9 și 10 avea loc o ședință publică, după care toți participanții se deplasau la biserică. Preotul local sau mai mulți preoți din cercul cultural respectiv oficiau slujba religioasă, iar elevii dădeau răspunsurile liturgice.

Conferințele organizate în cadrul cercurilor culturale erau de două feluri: intime și publice. La ședințele intime se dezvoltă un singur subiect, care trebuia pregătit de cel puțin trei membri desemnați în ședința anterioară și era prezentat fie prin înțelegerea dintre cei trei, fie prin tragere la sorti. Toți membrii prezenți participau la discuțiile ce urmau. Subiectele (de metodică, igienă, istorie, geografie, etc.) erau tratate atât teoretic cât și practic. Partea teoretică era lecția propriu-zisă, iar partea practică consta în predarea unei lecții. După predarea lecției urmau discuțiile.

Ședințele publice luau caracterul unor serbări școlare, în cadrul cărora se căuta să se dea un rol cât mai însemnat elevilor, care participau activ la reușita acțiunilor prin recitări de poezii, piese teatrale, coruri școlare, jocuri naționale etc.

Conferințele culturale trebuiau să fie scurte și pe înțelesul tuturor. Pentru învățătorii care nu aveau darul oratoriei se recomanda să citească intervențiile lor.

Pentru fiecare ședință se încheia un proces verbal, prin îngrijirea și răspunderea președintelui cercului cultural, asistat de un secretar. Președinții cercurilor culturale aveau sarcina de a informa regulat Revizorul școlar județean despre activitatea desfășurată.

Participarea la ședințele cercurilor culturale era obligatorie. La ședințele publice erau invitați să participe toți intelectualii satelor (preoți, notari, primari, medici, percepatori etc.).

Revizorul școlar, prin intermediul oficiosului său, revista „Școala Noastră”, publica inclusiv programul ședințelor, temele ce trebuiau discutate și bibliografia ce trebuia studiată.

La începutul fiecărei ședințe membrii corpului didactic intonau „unison sau pe mai multe voci”, Imnul Regal.

O altă recomandare strictă era ca la aceste ședințe să se discute numai probleme culturale și economice. Erau interzise aluziile politice.

Conform împărțirii comunelor pe cercuri culturale, în anul școlar 1925-1926 Cehalul făcea parte din circumscripția Tășnad, cercul cultural „Silvaș”, din care mai făceau parte localitățile Silvaș, Cean și Cehăluț. Președinte al cercului cultural era Ioan Silaghi, învățător în Silvaș²⁴.

La Cehal, întrunirea cercului cultural a avut loc, conform programării, în a doua Duminică a lunii mai 1926. Tema principală a conferințelor populare din acel an a fost Legea învățământului. La Cehal ea a fost prezentată de către învățătorul Ioan Pop, care a mai prezentat tema „Igiena casei”. Conferința didactică și lecția practică a fost susținută de Andrei Bodi, învățătorul din Cehal. Tot el a fost programat să susțină și conferința populară din cadrul întrunirii de la Cehăluț, cu tema „Legea strămoșească” și „Legea învățământului”²⁵.

În anul școlar 1926-1927, întrunirea de la Cehal a avut loc în data de 5 decembrie 1926. Învățătorul local, Andrei Bodi a susținut conferința didactică „Cultivarea mândriei și demnității”, Laura Pereni, proaspăt detașată pe postul II la Cehal a susținut lecția deschisă, având ca temă „Propunerea (predarea - n.n.) unei litere”, iar conferința populară a fost susținută de către C. Titcos, și a avut ca temă „Respectul față de lege”. Laura Pereni a mai susținut conferința populară la Cehăluț, cu tema „Boalele molipsitoare”, în data de 10 aprilie, iar Andrei Bodi la Silvaș, cu tema „Dragostea de limbă”, la 30 ianuarie 1927²⁶.

Din anul școlar următor, cercul cultural poartă numele de „Dumitrie Bolintineanu”, președinte fiind tot învățătorul Ioan Silaghi. În Cehal, întrunirea cercului cultural a avut loc în data de 6 decembrie 1927. Învățătorul local, Gheorghe Chiorean a susținut conferința didactică cu tema „Metodica aritmetică”, Laura Pereni a susținut lecția practică, cu tema „Seria numerelor ce urmează a se preda în cl. I”, iar Vasile Pop a susținut conferința populară, care a avut ca

24 „Școala Noastră”, an II, nr. 17-18, 1-15 noiembrie 1925, p. 377.

25 *Ibidem*, p. 382.

26 *Idem*, an III, nr. 21-22, decembrie 1926, pp. 447-448.

temă personalitatea lui Tudor Vladimirescu. Învățătorii din Cehal au mai susținut următoarele conferințe: Gheorghe Chiorean a susținut conferința poporală la Silvaș, în data de 5 februarie 1928, cu tema „Războiul pentru întregirea neamului”; Laura Pereni a susținut conferința poporală cu tema „Originea și formarea poporului român”, la Orbou, în data de 20 mai 1928²⁷.

Activitatea începută de către membrii corpului didactic primar va continua și în cursul anului școlar 1928/1929, programul de muncă fiind publicat în revista cultural-pedagogică „Școala Noastră”. Conducerea învățământului sălăjean sublinia că fiecare învățător era convins de importanța cercurilor culturale, atât pentru dascăli, cât și pentru populația de la sate, „împrejurare care îl va îndemna să muncească cu același zel și seriozitate ca și în cursul anilor precedenți punând în aplicare și experiențele câștigate în trecut”. Cu această ocazie, erau anunțate temele care urmau să fie dezbătute în cursul întrunirilor din acel an școlar, și anume metodică geografiei, divizată în următoarele subiecte : a) importanța geografiei; b) importanța desenului geografic; predarea geografiei în cl. II; d) predarea geografiei României; e) predarea continentelor, în legătură cu situația culturală, economică, fauna și flora; f) predarea geografiei fizice; g) influența situației geografice asupra stării culturale și economice, adică determinismul geografic.

După fiecare conferință urma o lecție de model, din materialul cel mai apropiat subiectului conferinței și anume: a) predarea unei țări din Europa; b) o lecție în legătură cu desenul geografic; c) o lecție cu clasa a II-a, conform programei analitice; d) bogățiile naturale și producțiile României, pentru clasele de a IV-a; e) un continent, în afară de Europa; f) o lecție din geografia fizică; g) comparație între trei țări cu diferite clime (caldă, rece, temperată).

Conferențiarilor didactici erau desemnați din timp, pe când dascălii care urmau să susțină lecția deschisă urmau să fie trași la sorți.

Pentru conferințele populare din acel an școlar erau stabilite următoarele subiecte: a) „Însemnătatea și îndatoririle votului obștesc”; b) „Relele de azi sunt datorite în mare parte războiului mondial”²⁸.

Totodată, erau reorganizate și cercurile culturale. Astfel, în plasa Tășnad, se desființează cercul cultural „Dumitrie Bolintineanu” Silvaș, iar Cehalul a fost arondat cercului cultural „Dr. Ioan Nichita” Tășnad, care mai avea în componență localitățile Blaja, cean, Cehăluț, Moarabanfi și Orbou. În plasa Tășnad mai existau, la momentul respectiv, următoarele cercuri culturale: „Ioan Agârbiceanu” Santău, „Mihaiu Pavel” Unimăt, „Dr. Ioan Rațiu” Ghirolt, „Ioan Vidu” Boian, „Mihai Eminescu” Chereușa.

La Cehal, întrunirea cercului cultural a avut loc în data de 26 mai 1929. Conferința didactică a avut ca temă „Predarea geografiei continentelor în legătură cu situația culturală, economică, faună și flora”, susținută de învățătorul C. Titcoș, lecția practică „Din geografie” cu cl. VI, despre un continent. Conferințele populare, la fel ca în celelalte localități ale cercului cultural, au fost susținute de următorii învățători: Ioan Filip, „Însemnătatea și îndatoririle votului obștesc” și C. Titcoș, „Relele de azi sunt datorite războiului mondial”²⁹.

În vederea organizării activității cercurilor culturale, prin Decizia Ministerului Instrucțiunii Publice, din 15 octombrie 1929, s-a „statorit” problemele care urmau să formeze obiectul conferințelor și a dat anumite instrucțiuni cu privire la executarea lor. Astfel, în fiecare ședință urma să fie tratate două subiecte, în afară de cel care făcea obiectul lecției practice. Ședințele cercurilor se țineau în fiecare lună, începând din octombrie, până la sfârșitul lunii mai. Pentru ședințele publice subiectele se fixau de către membrii cercului, în prima ședință, și erau supuse aprobării revizorului școlar.

Pentru ședințele „intime” se propuneau următoarele subiecte: 1) „Mijloacele practice de a desvolta gustul de cetit la elevi. Bibliotecile școlare”; 2) „Primele săptămâni de școală în cl.

27 Idem, an V, nr. 1-2, 1-15 ianuarie 1928, pp. 74-75.

28 Idem, an VI, nr. 1-2, 1-15 ianuarie 1929, pp. 28-29.

29 Ibidem, pp. 46-47.

I –a primară (teoretic și lecțiuni practice)”; 4) „Experiențe și descrieri de experiențe cu cele mai simple mijloace pentru predarea cunoștințelor fizico-naturale în școala primară”; 5) „Exerciții de compunere în școala primară (teoretic și lecțiuni practice); 6) „Metodica gramaticii și lecțiuni practice”; 7) „Desemnul în școala primară (teoretic și lecțiuni); 8) „Învățământul moral religios în școala primară. Îndrumări practice pentru deprinderea elevilor cu aplicarea principiilor morale”; 9) „Metodul cel mai lesnicios pentru predarea limbei”; 10) „Oboseală intelectuală”; 11) „Problema orientării profesionale”; 12) „Recenzii de lucrări din domeniul pedagogiei”³⁰.

În toamna anului 1929 au loc noi restructurări ale cercurilor culturale. Astfel, în plasa Tășnad, care cuprindea 6 cercuri culturale, rămân cercurile culturale din Tășnad, Santău, Chereușa și Boian, cercul cultural „Dr. Ioan Rațiu” își mută sediul de la ghirolt la Căuaș, iar cercul de la Sărăuad este înființat un cercu cultural nou, care va purta numele vrednicului înaintaș sălăjean Grigore Maior.

Întrunirea cercului cultural în Cehal a avut loc în data de 13 aprilie 1930. Conferința didactică a fost susținută de către Gheorghe Nichita Perva, cu tema „Probleme, orientări profesionale”. Lecția practică a avut ca temă „Din cultura socială”, la cl V-a, conform programei. Conferințele populare au fost susținute în toate localitățile cercului cultural de către următorii dascăli: G. Nichita, „Hărnicia în muncă, întrebuintarea rațională a timpului și cumințenia în păstrarea câștigului”, C. Titicoș, „Temelia unui neam este familia” și V. Nichita, „Datoria cetățeanului față de comună și țară”³¹.

Și în anul școlar următor, dascălii erau invitați „la muncă serioasă pentru culturalizarea poporului și perfecționarea profesională” a tuturor dascălilor sălăjeni. Referitor la ședințele culturale, ele trebuiau „ridicate pe un pedestal înalt de unde vor radia binefăcătoare pentru satisfacerea necesităților sufletești atât a publicului auditor cât și a învățătorilor”, deoarece „armonizarea sistematică a muncii dascălești”, dintr-un cerc cultural, constituia „una dintre cele mai puternice arme în ofensiva culturală întreprinsă de școală împotriva celei mai crâncene boli sociale, a analfabetismului”. În acest context, se face un apel călduros către toți membrii corpului didactic primar din județul Sălaj, „să prefacă ședințele cercurilor culturale în tot atâtea momente de încurajare și primenire sufletească în viața trudită a satelor și să întărească tradițiile, datinile și mai vârtos credința poporului nostru și sentimentele nobile: religioase și morale”³².

La Cehal, întrunirea anuală a cercului cultural „Dr. Ioan Nichita” a avut loc în luna aprilie 1931. Conferința didactică a fost susținută de către Gh. Nichita Perva, cu tema „Problemele orientării profesionale”, iar lecția practică a avut ca temă „Compunerea”, la clasa a IV-a. Conferințele populare, la fel ca în celealte localități ale cercului cultural, au fost susținute de către aceiași dascăli și au avut aceeași temă ca în anul precedent³³.

Pentru anul 1932, conducerea inspectoratului școlar sălăjean cerea ca ședințele intime să cuprindă trei părți: a) o lecție practică; b) critica lecției; c) recenzia unei cărți. Ședința publică urma să fie organizată ca o serbare școlară, deschisă printr-o conferință a directorului școlii, care să aibă ca temă preocupările satești.

Întreg programul cercurilor culturale era fixat de către revizorul școlar, iar temele dezbătute urmau să aibă la bază „preocuparea de probleme actuale ale pedagogiei, cu aplicație la școala românească și la viața comunității sociale” în care se găsea școala.

În localitatea Cehal, ședința cercului cultural din anul școlar 1932-1933 s-a ținut tot în luna aprilie, având programate următoarele: 1) Lecție practică la obiectul Lucru Manual, clasa a V-a, cu subiectul „Modelaj din lut-cofa”; 2) Critica lecției; 3) Recenzie: Cursurile de la Brașov. Pentru ședința publică se recomanda programe scurte cu elevii, constând din monoloage, dialoge, poezii, coruri pe două sau trei voci și dansuri naționale. Tot din acest program a făcut

30 Idem, an VI, nr. 20, 15 decembrie 1929, p. 697.

31 Ibidem, pp. 735-736.

32 Idem, an VII, nr. 16-17, 1-15 noiembrie 1930, p. 555.

33 Ibidem, p. 589.

parte și expunerea tuturor obiectelor care au fost lucrate de către elevi la lecția practică, într-o sală care a fost vizitată de către părinții elevilor, la sfârșitul ședinței. Conferința publică a avut ca temă „Cauzele scăderii prețurilor la produsele agricole”³⁴.

Din următorul an școlar, atât lecțiile practice cât și conferințele trebuiau să fie pregătite de către toți membrii cercului cultural, urmând ca cel care le susține să fie desemnat prin tragere la sorți, cu o oră mai înainte de începerea ședinței. De asemenea, președinții și secretarii cercurilor culturale aveau obligația ca în termen de trei zile de la ținerea fiecărei ședințe să înainteze Revizoratului școlar județean un proces verbal despre modul cum au decurs ambele ședințe, „cuprinzând concluzii clare și concrete”³⁵.

Cercul cultural regional Tășnad, care avea în componență 8 cercuri mici, urma să-și țină ședințele în a patra Duminică a lunii. Cercul cultural „Dr. Ioan Nichita” îl avea acum în frunte pe Ioan Filip, iar ca secretar pe Gheorghe Balaj³⁶.

Ședința de la Cehal a fost programată în aprilie 1934. Pentru lecția practică, de această dată a avut ca obiect Istoria, la clasa a V-a, iar ca subiect „Starea românilor căzuți sub stăpânirea ungurească”. Recenzia trebuia să aibă ca temă muzeul școlar, iar conferința ședinței publice „Educația casnică a femeii de la țară, arta și industria casnică”³⁷.

Pentru anul școlar 1934-1935 ședința cercului a fost fixată, la Cehal, tot pentru luna aprilie. De această dată, lecția practică a fost susținută din Geografie, la clasa a III-a, având ca subiect „Localitățile istorice din Sălaj”, iar conferința didactică „Înființarea și funcționarea cooperativelor școlare”. Pentru conferința publică au fost fixate ca teme „Desvoltarea conștiinței și demnității naționale” și „Importanța locuitorilor la graniță în apărarea patrimoniului național”³⁸.

În anul școlar următor, ședința de la Cehal a fost fixată tot pentru luna aprilie 1936, lecția practică urmând să fie susținută la obiectul Științele Naturale, având ca subiect „Plantarea și altoirea pomilor”. Școala avea obligația de a se îngriji ca la partea practică să se poată planta și altoi câte doi pomi din grădina școlară. Pentru conferința didactică era fixată ca temă „Înjghebarea muzeului școlar”, iar pentru cea publică „Cooperativele satești, cu ilustrarea practică a rezultatelor obținute în sporirea averii individuale și naționale”³⁹.

Pentru anul școlar următor, lecția practică a fost susținută la clasa I, la scris și citit, având ca temă „Deprinderea literelor compuse: ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi. Pentru conferința didactică a fost fixată tema „Buna funcționare a cooperativelor școlare”, iar pentru cea publică „Societatea de ajutor reciproc mutual”⁴⁰.

În anul școlar 1937-1938, ultimul an pentru care am mai găsit informații despre cercurile culturale, ședința de la Cehal era programată pentru luna martie 1938. Pentru lecția practică a fost fixat ca obiectul „Exerciții intuitive la clasa I”, subiectul „Animalele văzute la casa părintească”. Pentru conferința didactică a fost fixată tema „Metodele pedagogice și aplicarea lor”, iar pentru conferința publică „Hărnicia în muncă și cumințenia în păstrarea câștigului”. Se recomanda ca în cadrul conferinței să se vorbească și să fie combătute „bolile sociale”⁴¹.

Marin Pop

Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău

Zalău, RO

marinpop07@yahoo.com

34 Idem, an IX, nr. 10/decembrie 1932, pp. 404-405.

35 Idem, an XI, nr. 1/ianuarie 1934, p. 40.

36 *Ibidem*, p. 44.

37 *Ibidem*, p. 46.

38 Idem, nr. 10/decembrie 1934, pp. 448-449.

39 Idem, an XII, nr. 9/noiembrie 1935, p. 443.

40 Idem, an XIII, nr. 9/noiembrie 1936, p. 318.

41 Idem, an XIV, nr. 8-9/octombrie-noiembrie 1937, pp. 370-373.

PAGINI DIN ISTORIA BISERICII ROMÂNEȘTI DIN CEHAL

Viorel CÂMPEAN

Abstract: *The study follows an aspect of the history of the Romanian parish in Cehal. Short biographies of the priests who have served the faithful in this community throughout history are presented. We notice here the names of some priests like Demetriu Pop, Vasile Corbu or George Moody. There is information about the wall church nowadays, but also about the old churches. Part of the paper tells about old books that were or still are owned by Cehal Parish.*

Keywords: *The Greek Catholic Church, the Romanian parish Cehal, priest Demetriu Pop, priest Vasile Corbu, priest George Moody.*

Una dintre parohiile importante din împrejurimile Tășnadului este Cehal. Localitate aparținătoare Sălajului istoric, astăzi este aparținătoare județului Satu Mare, făcând parte din comuna omonimă care are însă reședința la Cehăluț. Vom încerca în cele ce urmează să vorbim despre unele aspecte privitoare la istoricul parohiei Cehal.

Prezentăm pentru început scurte portrete ale parohilor care au funcționat de-a lungul anilor în Cehal. Primul slujitor al altarului, pe care îl cunoaștem după nume, a fost *popa Georgie*. Știm că era orthodox **și că păstorea** la Cehal în jurul anului 1733¹.

Conscripția efectuată între anii 1760-1762 precizează că Cehalul avea 41 familii „non-unite” (ortodoxe), preot și biserică, nu este amintită însă existența unei case parohiale și nici numele parohului².

Se știe că multe parohii situate în apropierea locului de baștină a lui Grigore Maior (s-a născut la Sărauad, după cum bine se știe) au fost convertite la unire tocmai în anii vlădiciei acestuia. Astfel, în 1772 a trecut la unire parohia Ghirolt, în 1773 s-au convertit la unire Sărauadul, Săuca, Mecențiu (astăzi Ady Endre) și Sudurăul; în 1774 Hotoan și Pir, în 1775 Silvaș, iar în 1776 parohiile Santău, Cig, Unimăt și Cehal³.

În anul 1776, când episcopul Grigore Maior face o vizită, și în parohia Cehal, găsește o biserică nouă, deci înainte existase alta, desigur ambele fiind construite din lemn. Și, vorbim despre vatra nouă a satului, de după anul 1700. Probabil că și în vatra veche românii aveau o biserică⁴. Ierarhul constată că parohia Cehal avea două cărți de cult, un *Catavasier* și o *Cazanie*. Existau însă în zonă multe parohii fără nicio carte (Chisău, de exemplu), cu o carte (Acăș, Satu Mic, Pir, Giorocuta) sau cu două cărți cum era cazul Cehalului; la finalul articolului nostru vom vorbi și despre cărțile de cult care au trecut de-a lungul secolelor prin parohia Cehal. O stare modestă avea parohia Cehal și din punct de vedere al dotării cu

1 Petri Mór, *Szilágy vármegye monográphiája*, vol. III, Zilah-Budapest, 1902, p. 219.

2 Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762 - conscripția lui Bucow*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, 1924-1925, Cluj, 1926, p. 662.

3 Ioan P. Lazăr, Dionisie Stoica, *Schița monografică a Sălajului*, Institutul tipografic și de editură „Victoria”, Șimleu-Silvaniei, 1908, p. 60.

4 Vezi articolul semnat de dr. Marin Pop în acest număr al publicației „Satu Mare. Studii și comunicări”.

pământ ecleziastic: arabil de 4 cubuli și 3 mierțe, fânaș de 7 care⁵.

Abia către sfârșitul secolului al XVIII-lea aflăm numele altui slujitor, *popa Nistor*, preot în 1787 la Cehalul Românesc. Știm acest lucru de pe o însemnare aflată pe o *Liturghie*, tipărită în anul 1756 la Blaj. Reproducem însemnarea care a fost făcută cu caractere chirilice: „Această dumnezeiască carte a fost cumpărată de dumnealui Chioran Ion... lu popa Nistor să slujească pă ea până a trăi, iară după moartea lui neamul să poată da-o unde va fi lipsă. Și așa părintele Nistor murind o ia neamul... în s[fânta] Beserica Cehalului ca să se slujească pe dânsa... Iară cine o a restrămuta de aci îi afurisit. În martie 1787, Cehalului românesc”⁶.

Un alt preot slujitor în Cehal la sfârșitul secolului al XVIII-lea a fost *Grigorie Hadași* (*Hodoș, Hodászi*). S-a născut în 1770. În anul 1797 slujea la Cehal⁷, ajutat de cantorul Zarie (*Zaharie*) Juhász; la Cehal îl găsim pe acest preot și în anul 1812. A slujit apoi la Sărvăzel cel puțin din 1825 până în 1830. În 1827 a suplinat la Blaja. La Sărvăzel a și repausat, în luna mai a anului 1830, fiind înmormântat în cimitirul comunal⁸.

Ceva mai multe informații avem despre *Demetriu Papp* care s-a născut în 1782. Era originar din părțile Crasnei și-a făcut studiile la Blaj și Târgu-Mureș, iar cele teologice la Blaj⁹. S-a căsătorit cu Ana Balint (1795-1849). Probabil că a fost profesor la Blaj, învățător la clasa a II-a „normală” - primară, iar în anul școlar 1811-1812 profesor la „sintaxiști” la liceu¹⁰. Din 1812 până la repausare a funcționat ca paroh la Cehalul Românesc. În 1815 un anume Dimitrie Pop reușește tipărirea unui catehism la Blaj¹¹. Nu avem certitudinea că ar fi vorba despre Dimitrie Pop, parohul din Cehal, dar nici nu putem exclude această posibilitate.

Aici trebuie să subliniem faptul că, fără îndoială, meritul aducerii în părțile Sălajului a unor preoți bine pregătiți din punct de vedere al studiilor teologice, se datorează vicarilor de la Șimleu¹². Dimitrie Pop a consemnat în registrele parohiale cu caractere latine începând din anul 1835. Despre familia sa putem spune că în 1832 se naște la Cehal fiica Ana, iar în 1838 fiica Maria.

Semnătura lui olografă se găsește pe o *Evanghelie*, tipărită în anul 1765 la Blaj, aflată pe rând în posesia parohiilor Cehal și Blaja: „Ex libris Ecclesiae g[reco] catholicae M Csahoelyiensis. Sig. M Csaholly, parrocho Demetrio Papp, 13 Aug. 1823”¹³.

Dragostea și nevoia de carte este vădită și de compactarea unui exemplar din *Liturghie*, tipărită în anul 1756 la Blaj, lucru pe care îl știm de pe o însemnare făcută în anul 1827: „Ex libris Ecclesiae MCsahallyiensis, compactus hic liber, anno 1827, existente curatore Rugan. Demetriu Papp”¹⁴.

A trecut la cele veșnice în 14 septembrie 1852, fiind înmormântat în cimitirul sătesc din Cehal. Slujba înmormântării a fost oficiată de către protopopul Ioan Pop-Suduranul, viitor canonic al Episcopiei de Gherla.

Un portret mai elaborat am putut realiza pentru parohul *Vasile Corbu* care s-a născut în vecinătatea Cehalului, în anul 1821 la Sărauad, în familia cantorului local; a mai avut un

5 Greta-Monica Miron, *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, pp. 344, 361-362, 405.

6 Elena Bărnăuțiu, *Carte românească veche* în colecții sătmărene, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1998, p. 105.

7 Petri Mór, *op. cit.*, p. 216.

8 Constantin Mălinaș, *Catalog de carte românească veche 1643-1830. Carte românească veche la Oradea*, Ed. „Mihai Eminescu”, Oradea, 1993, p. 80.

9 N. Comșa, T. Seiceanu, *Dascălii Blajului. 1754-1948*, Ed. Demiurg, București, 1994, p. 54.

10 *Ibidem*, p. 57.

11 Ioan Chindriș, *Îmbogățirea bibliografiei românești vechi (sugestii exemplificative)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, Satu Mare, vol. VII-VIII, 1986-1987, p. 277.

12 Ioan Ciocian, *Biserica și societatea românească din Transilvania. Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2000, p. 67.

13 Elena Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 130.

14 *Ibidem*, p. 105.

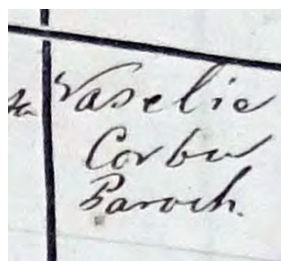
frate mai mare pe care îl chema Alexandru, ajuns și el preot greco-catolic¹⁵. Vasile Corbu s-a căsătorit cu Theodora Therezia Moroșan. A fost hirotonit în anul 1844.

După hirotonire a slujit probabil la Fetindea (azi localitate componentă a comunei Meseșeni de Sus, jud. Sălaj), unde s-a născut în 1847 fiul Ioan (a urmat cariera de învățător, în 1873 el având post la Cehal), iar în 1848 fiica Ana (căsătorită cu pr. Vasile Sfura).

Din martie 1853 până la repausare a slujit ca paroh la Cehal, iar din 1863 și în filiile Cehăluț și Orbău. În toți acești ani foarte rar a trebuit să fie înlocuit. Până în 1857 semna „Korb”. În 1862 era abonat la „Foaie pentru minte, inimă și literatură”¹⁶. A luptat pentru bunul mers al școlii românești din localitate, în 1863 cerând protopopului, împreună cu credincioșii, să-l înlocuiască pe învățătorul Ioan Budușian, cu toții fiind nemulțumiți de activitatea acestuia¹⁷.

A rămas văduv din 1858, soția decedând la vârsta de 35 de ani (era născută în 1823 la Badon), „în urma nașterii grele”.

La Cehal s-au născut copiii: Nicolae (1853), Iuliu (în 1855, notar cercual, a decedat în 1879 la Blaja) și Iuliana.

Vasile Corbu a repausat în 14 martie 1877, după aproape un sfert de veac de slujire la Cehal¹⁸. A fost înmormântat în cimitirul bisericii din această localitate¹⁹.

Pentru că am vorbit deja despre *Vasile Sfura*, să menționăm faptul că a asigurat pentru câteva luni interimatul în Cehal, parohia socrului său. S-a născut în 1843 la Vezendiu, în familia lui Teodor Sfura și a Anei Geran. A absolvit liceul la Beiuș în 1863. A studiat apoi teologia la seminarul din Gherla, absolvind în 1867²⁰. S-a căsătorit cu Ana Corbu. Cununia a avut loc în Cehal la 20 noiembrie 1867. Martori înainte de cununie au fost protopopul de Sărăuad, Vasile Pop, Ioan Roman (paroh la Silvaș) și Mihai Buteanu (paroh în Blaja), iar la cununie arhidiaconul Eriului, paroh în localitatea de naștere a mirelui, George Popp, cununia fiind oficiată de către Ioan Roman, parohul din Silvaș²¹. A fost hirotonit în 1868.

Imediat după hirotonire, până în 1872 a slujit la Corund. La Corund s-a născut în 1871 fiul Patriciu (farmacist, apoi casier al băncii „Vulturul”, căsătorit cu văduva Maria Lobonțiu-Sarkadi; Patriciu a decedat în 1953 la Tășnad). Va sluji apoi pentru trei ani la Pățalușa (jud. Sălaj)²².

Multă vreme a fost legat de parohia Blaja și filia Cehăluț, slujind aici între noiembrie 1875 și 1925. S-a remarcat ca un activ membru al Despărțământului Tășnad al „Astra”, dar funcționând cu mult înainte de înființarea acestui despărțământ.

La Blaja s-a născut fiica Cornelia (1876, căsătorită cu învățătorul Teodor Mureșan, care rămăsese văduv). Mai avea un fiu, Vasile, care în 1925 era șef de gară. Din 1905 Vasile Sfura a rămas văduv. A trecut la cele veșnice în 4 decembrie 1925. Era protopop onorar, paroh

15 A trăit între 1818-1863. Teologia a studiat-o la Blaj, fiind coleg de an cu Petru Bran. Alături de acesta, a fost și el implicat în cunoscutul proces lemenian. Din 1853 până la moarte a slujit în parohia Ciumești, din Episcopia Greco-Catolică de Oradea. Vezi Viorel Câmpean, *Preoți din Sătmar*, ms.

16 „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, decembrie 1862.

17 Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania ctitor de școală (1850-1867)*, Ed. Echinoc, Cluj-Napoca, 1994, p. 136.

18 *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujvárensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1882*, Typis Typographiae dioecesanæ, Gherla, 1882, p. 253.

19 Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale, *Colecția Registrelor Parohiale de Stare Civilă*, Registrul nr. 435, ff. 34 v.-35 r.

20 *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujvárensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1900*, Typis Typographiae Dioecesanæ, Gherla, 1900, p. 339.

21 Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale, *Colecția Registrelor Parohiale de Stare Civilă*, Registrul nr. 431, ff. 22 v.-23 r.

22 *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujvárensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1900*, Typis Typographiae Dioecesanæ, Gherla, 1900, p. 339.

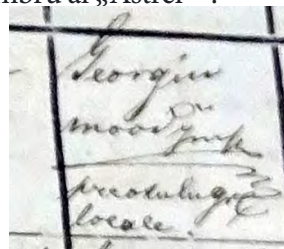
în aceeași localitate de care și-a legat destinul, Blaja²³. Dintr-un document aflăm că nu a rămas avere în urma morții sale²⁴.

De notat că în ultimul an al vieții reușise ridicarea unei frumoase biserici românești în Cehăluț, o localitate populată în special cu credincioși de confesiune calvină și abia 22 de familii românești. Sfințirea lăcașului a fost onorată de prezența arhiereului Iuliu Hossu, precum și a multor credincioși din jur, „cu procesiune” venind toate satele²⁵.

Următorul paroh al Cehalului făcea parte dintr-o veche și foarte bogată familie românească din părțile noastre. *George Moody sen.* a slujit aproape patru decenii la Cehal. S-a născut în 1833 la Mineu (localitate în comuna Sălățig, jud. Sălaj). A urmat atât clasele de liceu, cât și teologia la Blaj, absolvind în anul 1854²⁶. S-a căsătorit cu Eleonora Pop și a fost hirotonit în anul 1855.

Între 1867-1877 a funcționat ca paroh la Cristelec și filia Belgez, în cadrul districtului Ip. Acolo s-a născut în 1875 fiica Maria. Încă din acești ani era membru al „Astrei”²⁷.

A slujit după aceea multă vreme în parohia Cehal și filia Orbău, din 22 august 1877, lucru consemnat pe o *Liturghie* tipărită în anul 1747 la București²⁸. A fost mai întâi administrator parohial, iar după aceea a fost numit paroh. În mai 1878 s-a născut la Cehal fiica Ludovica, decedată în aceeași lună. A mai avut un fiu, Augustin (Aurel), învățător, pensionat la data morții tatălui său.

A reușit ridicarea bisericii de piatră din Cehal în 1893, construcția fiind suportată de către comunitatea locală, dar s-a primit și un ajutor de 400 de coroane de la împăratul Francisc Iosif I²⁹. Biserica, având hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil”, edificată pe un deal din centrul satului, este construită în stil răsăritean. Inițial a fost construită în formă de navă, acum are însă formă de cruce, având 42 m lungime, lățimea de 12 m, iar turnul are o înălțime de 25 m³⁰.

La Cehal a și trecut la cele veșnice în 30 octombrie 1915, după 83 de ani de viață și 60 de preoție. A rămas după el o avere frumoasă, constând în 20 de jugăre cadastrale, o casă și o ogradă³¹.

În ultimii ani de slujire parohul *George Moody* l-a luat ca preot-ajutor pe un alt membru al familiei sale, nepotul *Vasile Moody*. Acesta s-a născut în 26 ianuarie 1888 la Mecențiu (astăzi localitatea se numește Ady Endre, județul Satu Mare), în familia învățătorului Augustin Moody și a Tereziei Szirmay. S-a căsătorit cu *Aurelia*, fiica preotului Emil Vicaș și a Eleonorei Pop. A fost hirotonit în 4 octombrie 1912.

După hirotonire a funcționat ca preot cooperator la Cehal. Din 1914 a fost numit ca

23 Viorel Câmpean, *Vezendiu - 750 de ani de atestare documentară*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2012, pp. 106-107.

24 Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale Cluj, fond Episcopia Greco Catolică Gherla, *Protocolul preoților repausați ai Diecezei Gherla/1856-1948*, ff. 159 r.-160 v.

25 „Gazeta de Duminică”, Șimleu Silvaniei, an VI, nr. 46-47, 8-15 nov. 1925, cf. Dănuț Pop, *Cultură și societate în județul Sălaj (1918-1940)*, Ed. Caiete silvane, Zalău, 2000, pp. 182-183.

26 *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1900*, Typis Typographiae Dioecesanæ, Gherla, 1900, p. 317.

27 Ioan Musca, *Membrii sălăjeni ai „Astrei” (1861-1918)*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, Zalău, XVI, 1992, pp. 513, 517; Idem, *Documente privind activitatea „ASTREI” în Sălaj (1865-1878)*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, Zalău, XX, 1996, p. 275.

28 Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 82.

29 Ioan P. Lazăr, Dionisie Stoica, *op. cit.*, p. 220.

30 Augustin Dorel Silaghi, *Istoricul Comunităților Confesionale din Protopopiatul Ortodox Român - Carei (Județul Satu Mare)*, Ed. Universității de Nord, Baia Mare, 2009, p. 131.

31 Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale Cluj, fond Episcopia Greco Catolică Gherla, *Protocolul preoților repausați ai Diecezei Gherla/1856-1948*, ff. 130 r.-131 v.

administrator parohial la Peceiu (localitate componentă a comunei Bănișor, jud. Sălaj)³². În această parohie a trebuit să treacă peste necazul morții soției.

Din noiembrie 1920 până în 1938, cel puțin, a slujit în parohia II la Șimleu Silvaniei³³. S-a implicat în înființarea și buna funcționare a Asociației „Familile preoților decedați”³⁴. În anul 1926 a fost numit asesor supleant al Episcopiei de Gherla³⁵.

A avut, probabil, trei copii: Iustin (născut la 9 noiembrie 1913), Emil (născut la 15 mai 1915) și Victor George Alexandru (născut la 20 aprilie 1917, a decedat la scurt timp după naștere, la 13 decembrie 1917). Nu cunoaștem ce s-a întâmplat cu părintele Vasile Moody după 1938.

După atât de lungă slujire a părintelui George Moody sen., a urmat un paroh care a slujit doar un deceniu la Cehal, repausând la o vârstă foarte tânără, Ioan Fărcaș, care s-a născut în 1880. A urmat teologia la Gherla, în aceeași generație cu Emil Ostate și Titus Demian³⁶. S-a căsătorit cu Luiza Lobonțiu, fiica preotului Emil Lobonțiu din Boian. Cununia a avut loc în 8 septembrie 1904 la Boian³⁷. A fost hirotonit în 1904.

După hirotonire până în iunie 1915 a administrat parohia Eriu Sâncrai. Acolo s-au născut copiii: Ioan Liviu (1906), Victor Teodor (1907) și Emiliu Gregoriu Leontin (1910). A activat cu însuflire în cadrul „Astrei” încă din anul 1908³⁸.

A funcționat din 25 iulie 1915 la Cehal³⁹. În calitate de paroh acolo s-a mutat la Domnul, în 13 noiembrie 1923, la doar 43 de ani de viață și 19 de preoție. La data decesului său, toți cei trei băieți erau la școală în Baia Mare⁴⁰.

Interimatul de după repausarea părintelui Fărcaș a fost asigurat de către Ioan Dan Butean Bereanul. S-a născut la Doh în 15 august 1874, în familia parohului local, Mihai Buteanu și a Iulianeii Muste⁴¹. A fost hirotonit în 7 aprilie 1901. A funcționat vreme îndelungată la Zalnoc și filii, cel puțin între 1903 și 1928. Între 1923 și 1925 a asigurat interimatul la Cehal și filia Orbău.

După trecerea Zalnocului la Episcopia de Oradea, a ocupat funcțiile de canonic școlastic al bisericii catedrale unite din Oradea, asesor al Consistoriului episcopal și al Exactoratului diecezan, precum și controlor al Oficiului Administrativ al fundațiilor diecezane.

Despre biserica din Zalnoc a scris un articol omonim în „Plugarul”, II, 1924, nr. 16, în aceeași publicație tipărind și alte pagini monografice despre localitatea unde a slujit cu devotament. În 1925 a câștigat premiul I (1200 lei) la concursul organizat de către publicația „Cultura poporului”, pentru lucrarea *Din monografia satului Zalnoc*, „colecție foarte interesantă și frumos aranjată”⁴². Monografia a trezit interes în rândul folcloriștilor din țară, care îi cer autorului să le trimită lucrarea. Acesta le răspunde: „Tuturor cititorilor foilor române din țară și al celor minoritare, precum și domnului Gh. T. Kirileanu, ..., care mi-au cerut să le trimit <<Monografia satului Zalnoc>>, le fac cunoscut că încă nu am tipărit-o în

32 Șematismul Venerabilului Cler al Diecezei greco-catolice Române de Gherla pe anul 1914, Tip. Diecezană, Gherla, 1914, pp. 219, 344.

33 Șematismul provinciei Mitropolitane Române-Unite de Alba Iulia și Făgăraș, Ed. Gazeta „Unirea Poporului”, Dicioșanmărtin, 1938, p. 161.

34 „Vestitorul”, Oradea, an VII, nr. 4, 15 februarie 1931, p. 6.

35 „Curierul creștin”, Gherla, an VIII, nr. 5, 1 martie 1926, p. 27.

36 *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosújváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1900*, Gherla, Typis Typographiae Dioecesane, 1900, p. 257.

37 „Familia”, Oradea, an XL, nr. 36, 5/18 septembrie 1904, p. 432.

38 *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea Statului național unitar român. Documente 1848-1918*, ediție de documente întocmită de: Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasil-Marinescu, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1989, p. 345.

39 Elena Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 82.

40 Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale Cluj, *fond Episcopia Greco-Catolică Gherla, Protocolul preoților repausați ai Diecezei Gherla/1856-1948*, ff. 153 r.-154 v.

41 Necrolog.

42 Leontin Ghergariu, *Folcloriști din Sălaj*, „Acta Musei Porolissensis”, Zalău, II, 1978, p. 402.

volum. Foaia Plugarul a promis că ea, ori chiar însăși Academia Română va tipări-o. Dacă îmi va succede tipărirea și îmi va fi posibil, o voi trimite-o tuturor celor care au comandat-o, gratis”⁴³. A fost arestat după 1948, iar mai multe proprietăți i-au fost confiscate⁴⁴.

Următorul paroh la Cehal a fost *Ioan Emil Pereni*, care a văzut lumina zilei în 16 decembrie 1880 la Țeghea, în familia cantorului-învățător George Pereni și a Tereziei Cozmuța. A urmat o perioadă liceul la Blaj. În anul 1901 a fost stipendiat de către Institutul de credit și economii „Silvania” din Șimleu cu suma de 20 de coroane⁴⁵. Teologia a absolvit-o la Gherla⁴⁶.

S-a căsătorit la 24 septembrie 1905 cu Marieta, fiica pr. Teodor Pop din Ortelec. A fost hirotonit în 5 noiembrie 1905. Probabil că după hirotonire până în 1909 a slujit în parohia Moigrad, districtul Bred⁴⁷.

Au avut cinci copii: Laura, Eugenia, Coriolan, Minerva și Teodor⁴⁸. În 1914 era administrator parohial la Ortelec, districtul Bred. În noiembrie 1918 a fost implicat în organizarea națională în cercul electoral Zalău⁴⁹. A fost prezent în 1 Decembrie 1918 la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Din 12 septembrie 1924, când a fost introdus în parohie⁵⁰, până în aprilie 1939, cel puțin, a fost paroh în Cehal și filia Orbău. În anul 1932 a fost realizat iconostasul bisericii, sculptat în tei de către artistul plastic Samuil Keresztesi din Tășnad⁵¹. În intervalul 1930-1934, biserica a căpătat formă de cruce, adăugându-se două abside laterale și o cupolă pe mijloc, sprijinită pe patru piloni, în felul acesta lăcașul câștigând în dimensiune. Iconostasul a fost executat în anul 1932.

Despre următorul paroh al Cehalului, *Mircea Groza*, știm că s-a născut la Căuaș în anul 1922. Era **căsătorit cu Veronica Filep (1925-2013) din Săuca. A funcționat la începutul preoției în parohia Săcărâmb**, în Munții Apusenii. A trecut apoi în parohia Cehal, unde l-a prins desființarea Bisericii Române-Unite. A activat în clandestinitate la Căuaș, Săuca, Carei, etc. A intrat în învățământ, lucrând ca profesor de matematică **în Căuaș și Chegea. Din cauza participării la înmormântarea unor preoți-călugări greco-catolici**, precum frații Mihai și Gavril Sălăjean, și a activității sale, a fost scos din învățământ.

În ultimii ani din viață a lucrat în calitate de inspector apoi contabil la Banca de Stat din Carei. A repausat în anul 1985 și a fost înmormântat la Carei⁵².

În șirul preoților slujitori la Cehal îl mai găsim pe Ioan Lucăcel, despre a cărui viață și activitate momentan nu avem informații. Următorul paroh la Cehal a fost *Ioan Muth*. El s-a născut în 12 (22, după altă sursă) februarie 1902 la Terebești, în familia cantorului-învățător local Ioan Muth și a *Floarei Merciu*. *Tatăl său a slujit peste trei decenii școala din Terebești, fiind decorat cu „Răsplata Muncii” pentru învățământ cl. II. A fost căsătorit cu Valeria Cupșa (1910-1993), după cununie fiind hirotonit, ceremonie săvârșită la 6 decembrie 1926.*

Și-a început misiunea sacerdotală prin a sluji, din 1927 până în 1929 la Racova. Între 1934 și 1948, cel puțin, a fost administrator parohial în Chegea. În 1941 a reușit renovarea bisericii din localitate. Din 1939 a slujit și la Orbău. A trecut la cele veșnice în 1977. Este înmormântat în cimitirul central din Oradea.

43 *Ibidem*, p. 403.

44 Marin Pop, *File din istoria satului Zălnoc*, Ed. Porolissum, Zalău, 2017, p. 108.

45 „Revista economică”, Sibiu, an III, nr. 14, 15 aprilie 1901, p. 172.

46 *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1903*, Typis Typographiae Dioecese, Gherla, 1903, p. 32.

47 *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1906*, Typis Typographiae Dioecese, Gherla, 1906, p. 165.

48 Marin Pop, *File din istoria satului Zălnoc*, Zalău, 2017, p. 106.

49 *Lupta românilor din Țara Silvaniei pentru drepturi politice și făurirea statului național unitar român (1905-1918)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, pp. 210-211.

50 Elena Bărnăuș, *op. cit.*, p. 82.

51 Augustin Dorel Silaghi, *op. cit.*, p. 131.

52 Vasile Părau, *Istoricul parohiei Căuaș*, ms., 2002, p. 2.

I-a urmat întru slujire pr. *Ioan Jeleriu*, sub păstorirea căruia trebuie remarcat faptul că a fost acoperită cu tablă biserica din Cehal, lucru întâmplat în anul 1958.

Apoi slujitor a fost preotul *Gheorghe Jula*. Preot greco-catolic, s-a născut la 20 martie 1915 în Seini. A absolvit Liceul „Mihail Eminescu” din Satu Mare în 1932. A studiat apoi teologia, probabil la Blaj. S-a căsătorit cu fiica adoptivă a unui om credincios din Roșiori, *Gheorghe Ghițu*⁵³. A fost hirotonit în 1936 la Blaj⁵⁴.

A slujit la începutul preoției în Rona⁵⁵, iar după aceea la Bicău, între anii 1941-1959, deci și ca ortodox. Din 1959 a slujit la Cehal, mutându-se în protopopiatul Careilor.

Între 1975-1990 paroh la Cehal a fost *Gheorghe David*, în timpul căruia a fost realizată pictura în tehnica frescă, între anii 1982-1984. Sfințirea a fost săvârșită la 7 octombrie 1984 de către episcopul ortodox de Oradea, dr. Vasile Coman, cu acest prilej parohul David fiind investit cu gradul de iconom⁵⁶.

Din 1990 până astăzi slujitor al altarului este preotul Ștefan Turău (născut în anul 1962)⁵⁷. Între anii 2000-2003 s-au făcut lucrările de restaurare a exteriorului sfântului lăcaș.

Prezentăm acum o scurtă biografie a unui preot care s-a născut la Cehal. Este vorba despre *Mihai Pop* care s-a născut în 13 septembrie 1881 în familia morarului Ștefan Pop și a soției acestuia, *Iuliana*⁵⁸.

A absolvit liceul la Beiuș în 1901, într-o generație cu viitorii preoți sătmăreni: Vasile Barbul, Iuliu Erdős, Victor Pop, Victor Popovici, Ioan Turdean, dar și cu avocatul Eugen Nyéki sau cu directorul de Poștă, Ioan Bolchiș⁵⁹. Teologia a studiat-o la Oradea. S-a căsătorit cu Ana Filepp (născută în 1889, fiica parohului din Căuaș, George Filepp). A fost hirotonit în 15 aprilie 1906.

Și-a început misiunea prin a sluji până în octombrie 1906 în calitate de capelan al parohului George Stanciu la Botiz. A trecut apoi la administrarea parohiei Nadăș (jud. Arad), unde a slujit un deceniu. Căsnicia soților Pop a fost încununată de nașterea copiilor: Augusta (născută în 1908 la Căuaș), Maria Georgina (născut în 1914, a decedat în decembrie 1935, era studentă)⁶⁰, Silviu (născut în 1916) și Patriciu Ioan (născut în 1921).

Din septembrie 1916 preotul Mihai Pop a slujit cu fidelitate la Sânmiclăuș, ca administrator parohial, iar din 22 septembrie 1923 ca paroh. A rămas alături de credincioși și după Dictatul de la Viena. În 1944 a trecut la cele veșnice⁶¹.

Așa cum am afirmat, încheiem acest excurs prin parohia Cehal cu câteva informații despre cărțile vechi bisericești care au aparținut parohiei de-a lungul secolelor. Am extras din literatura de specialitate aceste informații și le-am ordonat cronologic, în funcție de anul apariției.

Pe o *Liturghie*, tipărită la Blaj în 1756, pe fila de gardă 1 putem citi: „Cehalul român 10/8 1901. Ioanad Mitru dir. 13/VIII 1912 ian. Până la 10 ani au jurat că nu va be nimica băutură amețitoare, 1922”. Iar pe fila de gardă 2: „În 6 V 1908 Nistor Nicolae și soția lui, Racolță Maria, au jurat că la crăsmă ori la orice casă în Cehal nu vor be nici pălincă, nici vin, până de a ști în bani. Niculae Nistor și Racolță Maria globa noi o ... 5 fl. (10 cor.)”⁶².

Pe o *Evangelhie*, care a văzut lumina tiparului la Blaj în 1817, în aceeași notă, găsim

53 Ioan Soran, *Cronica parohiei gr. cat. rom. din Roșiori*, ms., 1945, p. 7.

54 Cornel Sigmirean, *Intellectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Ed. Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2007, p. 281.

55 „Unirea”, Blaj, an LI, nr. 50, 13 decembrie 1941, p. 4.

56 „Telegraful român”, Sibiu, an 131, nr. 43-44, 15 noiembrie 1984, p. 4.

57 <https://www.episcopiammsm.ro/carei/cehal.htm>

58 Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale, *Colecția Registrelor Parohiale de Stare Civilă*, Registrul nr. 426, ff.

59 Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Tiparul Tipografiei „Doina”, Beiuș, 1928, p. 255.

60 „Flori de Crin”, Șimleu, anul V, nr. 1, ianuarie 1936, p. 15.

61 Silviu Orha, *Monografia comunei Sânmiclăuș*, [s. n.], Oradea, 2004, p. 207, 212.

62 Elena Bărnăuțiu *op. cit.*, pp. 104-105.

făgăduieli și jurăminte. Astfel, pe fila de gardă 1: „21/V1908 Chioran Ion au jurat că nu va mai bea 3 ani nici vin, nici pălincă!”, „9 VI 1908 Chereji George s-a jurat că nici vin, nici pălincă nu va be până în Rusaliile fiitoare în 1911”. Pe fila de gardă 2: „A 3-a zi de Rusalii a pus jurământ că nimic nu va be până de a fi în 2 ani, Covaciu Simion. Talos Andras VIII/26 1916 – 3 ani” și „În 3 I 1932 Ioan Vezendan a lui Simion a depus jurământul că nu va bea nici o beătură bețivă în timp de 3 ani. Ioan Pereni paroh”. Pe coperta 2 interior: „În vinerea mare a anului 1913 s-a jurat Demetriu Rugan că se va reține de la orice băutură spirtoasă pe toată viața sa”, „În 3 Iunie (Înălțarea Domnului) 1913 s-a jurat Nistor Nicolau că nu va bea în 20 de ani nici un feliu de beătură spirtoasă”, „În 7 VI 1913 Bora Alexă s-a jurat pe 2 ani că nu va bea”, „Nicolau Moldovan din 23 Iulie 1919-1920 nu va bea” și „În 30 IX 1919 Hendrea Alex au jurat pe un an”⁶³.

Pe un *Octoih*, apărut la Blaj în anul 1825, există următoarele însemnări: „Elevul Păcurar Vasile din Orbău, județul Sălaj, plasa Tășnad”, pe coperta întâi, iar pe fila liminară de la început: „Acest Octoih bogat și carte bisericească sfântă sau bine învoit de o au plătitu pe sama bisericii din Orbău, cu numele Rotar Vasile, fiind încă june și au plătitu pentru e 4 fl[orini] și 75 z[loți] cu totul. M.O.D. fiind Georgiu Moody învățătoriu și cantoru doținte. Ioan Vezendi și tot odată adusă prin mine. Datu în Orbău 28 sept. 1894”⁶⁴.

De remarcat faptul că uneori locuitorii din Cehal făceau daruri în cărți pentru bisericile satelor din jur. Avem exemplul din 1796 al lui Simion Tătăran care donează o *Cazanie* tipărită în anul 1768 la București, pe seama bisericii din Cehăluț, volumul ajungând la un moment dat în proprietatea bisericii din Blaja: „Această sfântă și dumnezeiască carte s-au cumpărat de jupânul Tătăran Simion din Cehal pe seama s[finte]i Biserici de Cehăluț ca purure să ... pomenire la s[fân]tul Oltariu cu tot neamul său dinpreună până ce ... iară cine s-au afla să o smintească de aice până or ... și i-or învrednici ... să fie afurisit de cei 318 părinți care au fost adunați. S-au cumpărat prin noi curatori Pop Ionaș și Pop Gabor, fiind preot aici Hudac Grigorie în anul 1796 în 9 martie”⁶⁵.

De asemenea, pe o *Evanghelie*, tipărită în 1817 la Blaj, este însemnată cu caractere latine o altă donație: „Această santa Evanghelia e a baserici gr[eco] cat[olice] dein Morabanfi”⁶⁶ cumpărându-o spre gloria lui Domnedieu și ertarea pecatelor domnielorusale Pușcașiu Nuțiu și Pap Maria din Cehalulu românesc”⁶⁷.

Din literatura de specialitate aflăm că în proprietatea parohiei Cehal s-au mai aflat de-a lungul timpului următoarele cărți de cult: *Strastnic*, tipărit la Blaj, 1817; *Liturghier*, tipărit în anul 1746 și *Liturghii*, volum apărut cu 5 ani mai târziu, tot la Blaj⁶⁸, precum și o *Liturghie*, tipărită în anul 1747 la București⁶⁹.

Viorel Câmpean

Biblioteca Județeană Satu Mare
Satu Mare, RO
marticordea@yahoo.com

63 *Ibidem*, pp. 293-294.

64 Doru Radosav, *Catalogul cărții tipărite și manuscrise din nord-vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, Ed. „PHILOBIBLON” a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 1995, p. 42.

65 Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 151.

66 Valea Morii, azi localitatea este componentă a orașului Tășnad.

67 Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 298.

68 Doru Radosav, *op. cit.*, p. 42.

69 Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 82.

DECESUL ȘI ÎNMORMÂNTAREA EMILIEI RAȚIU. MĂRTURII CONTEMPORANE

Delia VOINA
Alexandru BUCUR

Abstract: *The death and funeral of Emilia Rațiu. Contemporary testimony.* The present study presents information on the biography and events that took place on the occasion of the funeral of Emilia Ratiu, the second wife of Dr. Ioan Ratiu, one of the initiators of the feminist cause in Transylvania. The documents we used to paint the life and work of Emilia Rațiu are from periodicals and materials published later. Benefiting from national funerals, Emilia Rațiu had a funeral worthy of a personality who dedicated her family life and national interest, important moments from the ceremony being immortalized in photos and reported in the national press of that time. The photos mostly in the collection of the Brukenthal National Museum are unique and show the route taken by the funeral procession on the day of Emilia Rațiu's funeral.

Keywords: Emilia Rațiu, Turda, Sibiu, collection, struggle, emancipation, funeral.

Pentru comunitatea sibiană, și nu numai, decesul și înmormântarea Emiliei Rațiu - soția politicianului și patriotului dr. Ioan Rațiu - au fost evenimente triste. Deoarece a beneficiat de funeralii naționale, Emilia Rațiu a avut o înmormântare demnă de o personalitate care și-a dedicat viața familiei și interesului național. Din fericire, câteva momente importante de la ceremonie au fost imortalizate în fotografii, dar și prezentate în periodicele vremii.

Surse documentare. În primul rând, am fructificat fotografiile existente și inedite. Acestea sunt păstrate în colecția de *Grafică Documentară* a Muzeului Național Brukenthal, Muzeul de Istorie „Casa Altemberger” din Sibiu¹. Cele utilizate de noi cuprind două seturi de fotografii care conțin: secvențe de la parastasul de 10 ani de la moartea lui Ioan Rațiu (3 buc.); din viața soției lui Ioan Rațiu (2 buc.); din privegherea, conducerea pe ultimul drum și înmormântarea Emiliei Rațiu (9 buc.). Primele trei au fost realizate la data de 16/29 aprilie 1913, iar ultimele, la 4 februarie 1929. Celelalte sunt: una (foto 3), realizată de Emil Fischer în 1915², cealaltă (foto 6), către sfârșitul vieții³. Am mai descoperit și alte trei fotografii ale ei care se găsesc: una (foto 1, 2), la Biblioteca Județeană „ASTRA”, *Colecții Speciale, Iconografie*⁴; a doua (foto 4), la Muzeul „Casa Mureșenilor” din Brașov⁵; a treia (foto 5), publicată de Groza

1 Citat, în continuare, MNB, MI, GD.

2 Realizată de Emil Fischer, în anul 1915, după cea din 1875. Reprodusă și în Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902). 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Tipografia „Foaia Poporului”, Sibiu, 1928, p. 71.

3 Publicată și în *Transilvania*, anul 60, nr. 3, martie 1929, p. 163.

4 Biblioteca Județeană „ASTRA”, *Colecții Speciale, Iconografie* (în continuare, BA, CSI), nr. inv. 6.482. Reprodusă și în *Personalități feminine*, Biblioteca „ASTRA” Sibiu, Colecția iconografică, Sibiu, 1975, p. 51.

5 Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, *Arhiva Mureșenilor* (în continuare, MM, AM), nr. inv. 1301, realizată de Alexandru Roșu, după cea din 1875. A fost reprodusă și în Dariana Groza, *op. cit.*, p. 37.

Dariana⁶.

Documentele pe care le-am utilizat, pentru a creiona viața și activitatea Emiliei Rațiu, sunt din periodicele vremii dar și materiale apărute ulterior. Din păcate, prea puțini istorici s-au aplecat spre studierea acestui subiect.

Biografia Emiliei Rațiu. Dorim să prezentăm scurte descrieri ale existenței Emiliei Rațiu, pe care le vom argumenta cu citate din scrierile celor care au cunoscut-o. Dintre toți, cel care a fost un apropiat al familiei a fost medicul Gheorghe Preda. Descrierile lui sunt elocvente privitor la evoluția, trăirile, proiectele și lupta Emiliei Rațiu.

Emilia Rațiu s-a născut la Brașov, în anul 1846, ca fiică a preotului ortodox Dumitru Orghidan și a soției sale Revia⁷. Familia sa i-a oferit o educație aleasă care își va dovedi efectul pe tot parcursul vieții sale. A fost a doua soție a lui Ioan Rațiu⁸ cu care s-a căsătorit în anul 1862⁹, naș fiindu-le episcopul Caransebeșului, Nicolae Popea¹⁰. Emilia s-a mutat alături de soțul său la Turda, dăruindu-i cinci copii, doi băieți și trei fete¹¹: Aurel, decedat la vârsta de 9 ani; Iancu, decedat la vârsta de 4 ani; Emilia¹²; Felicia¹³; Dorina¹⁴. Ea a susținut permanent idealurile politice ale soțului și a militat, la rândul său, pentru drepturile și libertățile românilor din Transilvania. „Nobila sa soție de o rară frumusețe, Emilia, i-a fost o demnă și mult iubitoare partașă în viața sa zbuciumată, ajutându-l, cu inimă înflăcărată de româncă, în toate acțiunile sale.”¹⁵ „Emilia Dr. Rațiu a fost bună soție și devotată mamă a căminului. Iubirea, încrederea și armonia dintre soți și dintre membrii familiei ei, venea: prin dragostea, prin observațiile și aprecierile reciproce ale calităților lor, prin împărtășirea în comun a bucuriilor și suferințelor, prin nutrirea ideilor, principiilor și sentimentelor sănătoase și prin lupta dusă cu toții pentru triumful lor.”¹⁶

Emilia Rațiu a fost una dintre inițiatoarele mișcării feministe din Transilvania, militând pentru ridicarea nivelului cultural și profesional al fetelor și femeilor române. Ea a subliniat faptul că ideea de a înființa instituții și societăți pentru copii și femei i-a fost sugerată de Iacob Mureșanu: „Când am plecat cu iubitul meu soț, dr. Ioan Rațiu, din Brașov la Turda mi-am luat rămas bun de la toți prietenii și cunoscuții. Între alții a fost și bătrânul Andrei Mureșanu. Tot acolo se afla și Iacob Mureșanu care a ținut un inimos cuvânt de adio prin care îmi lega de suflet: să faceți o școală centrală în care să se crească în spirit românesc atât copiii din Turda cât și cei din scaunul Arieșului care au început a se înstrăina. Faceți în Turda

6 Groza Dariana, *Eroinele României. Emilia Rațiu - Măicuța noastră*, în „Eroii neamului”, s.n., anul XIII, nr. 1 (46), Satu Mare, 2021, p. 37.

7 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 21; Eugenia Glodariu, M. Rațiu, *Emilia Rațiu, reprezentantă de seamă a mișcării femeilor din Transilvania*, în „Potaissa. Studii și comunicări”, II, 1980, p. 253; Groza Dariana, *op. cit.*, p. 37.

8 Prima fiind Ana-Nina Rațiu, cu care a conviețuit o scurtă perioadă.

9 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 21; *Chemarea Tinerimei Române*, anul V, nr. 23, 8 iunie 1930 (în continuare, CTR, nr. 23/1930), p. 3 (*Viața marelui român Dr. Ioan Rațiu*). Unii biografi au specificat, ca an al căsătoriei, 1863. Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 163; Groza Dariana, *op. cit.*, p. 37.

10 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 163.

11 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 21; Lucia Pop Hossu Longin, *Amintiri. 1880-1930*, Tipografia P. Barițiu, Cluj, 1932, p. 57.

12 Măritată de două ori: prima dată cu inginerul Onoriu Tilea (la 4/16 iulie 1880), cu care a avut patru copii: Eugen, Marioara (căsătorită Pertia), Ioan și Viorel Virgil; rămasă văduvă, s-a recăsătorit cu dr. Octavian Rusu. *Familia*, anul XVI, nr. 47, 26 iunie/8 iulie, p. 307 (*Hymen*); Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 21.

13 Necăsătorită, a rămas alături de mama sa. Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 21.

14 Căsătorită cu dr. Iuliu Coroianu, fratele Clarei Coroianu (căsătorită Maniu), mama lui Iuliu Maniu. A decedat la 7 iunie 1904, ora 12.00, la Cluj, după opt ani de căsătorie, și a fost înmormântată la Sibiu, la 9 iunie 1904, ora 14.00. *Răvașul*, anul II, nr. 24, 11 iunie n. 1904, p. 103 († *Dorina Coroianu n. Rațiu*); Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 21. Gheorghe Preda, *op. cit.*, pp. 162-163. Elena Aciu, *Clara Maniu*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1937, pass.

15 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 21.

16 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 168.

o societate de lectură a femeilor române.¹⁷

Ajunsa la Turda, Emilia s-a angrenat în organizarea unei reuniuni a femeilor astfel că, în 1879, a luat naștere *Societatea de lectură a femeilor române din Turda*, ale cărei statute au fost aprobate la 21 martie 1881. „Plecând la Turda, tânăra, frumoasa și înflăcărata româncă Emilia Dr. Rațiu a căutat imediat să pună în aplicare ideile și sentimentele ei, creând reuniuni de binefacere, societăți de ajutor reciproc, de lectură, biblioteci etc.”¹⁸ Totodată, încă din tinerețe a colaborat la periodicele *Familia*, *Românul*, *Gazeta Transilvaniei* și a avut o intensă corespondență cu oamenii politici și intelectualii vremii¹⁹. „A ținut o vie corespondență cu bărbați politici de samă, ca C.A. Rosetti, Ioan Brătianu, M. Kogălniceanu, Papiu Ilarian, ș.a.”²⁰

În aprilie 1877, medicul și scriitorul I.C. Drăgescu i-a solicitat sprijinul pentru a ajuta armata română care lupta la Vidin și Plevna. Emilia a lansat un apel pentru colecte, la 20 septembrie, și a înființat un centru de colectare la Turda. „Venind războiul din 1877, Emilia Dr. Rațiu lansează un înflăcărat apel către femeile române din cuprinsul părților ardelen, cerând ofrandele necesare vitejilor ce luptau cu atâta elan pentru independența țării lor.”²¹ În ianuarie 1878 a organizat, împreună cu mai multe femei din Turda, o loterie cu obiecte lucrate și donate de acestea, suma obținută fiind trimisă Crucii Roșii din România²². Pentru activitatea de sprijinire a soldaților români, prin decretul din 16 noiembrie 1878, a fost decorată cu *Crucea Comemorativă „Elisabeta”*²³ iar, mai târziu, și cu *Crucea „Meritul sanitar”*²⁴, probabil din aur²⁵.

Bunătatea și spiritul de ajutorare au fost calități majore ale Emiliei Rațiu. „Va rămâne veșnic în mintea acelor ce au mai apucat vremurile de atunci ajutorul prompt și eficace, depus de Emilia Dr. Rațiu celor 300 familii de Tofăleni, aruncați pe drumuri, în toiul iernei, de către nemilosul maghiar Apor Karóly.”²⁶ Pentru a diminua impactul, Emilia a organizat o colectă cu care le-a asigurat supraviețuirea²⁷.

Emilia Rațiu a fost o participantă activă la acțiunile și adunările organizate și desfășurate

17 Apud. Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *Reuniunea meseriașilor români din Turda în slujba idealului național*, în „Acta Musei Napocensis”, nr. 35-3/II, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1999, p. 146.

18 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 163; Lucia Pop Hossu Longin, *op. cit.*, p. 57; Groza Dariana, *op. cit.*, pp. 37-38.

19 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 149; Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș (edit.), *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973, pp. 221-222, 284-285, 297-299, 310-311; *Personalități feminine*, p. 53; Eugenia Glodariu, M. Rațiu, Emilia Rațiu, *reprezentantă de seamă a mișcării femeilor din Transilvania*, în „Potaissa. Studii și comunicări”, II, Muzeul de Istorie, Turda, 1980, pp. 253-254; Marcel-Dumitru Ciucă, Elena-Teodora Ciucă (edit.), *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență, I, (scrisori primite 1866-1895)*, Ed. Progresul Românesc, București, 1994, pass.; Idem, *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență. II, (scrisori primite 1896-1919)*, Trustul de presă RH Printing&Publishing, București, 2002, pass.; Groza Dariana, *op. cit.*, pp. 38-39.

20 *Calendarul „Asociațiunii” pe anul 1927*, anul XVI, nr. 139, Ed. „Asociațiunii”, Sibiu, 1926, p. 13 (Emilia Dr. I. Rațiu).

21 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 164; Lucia Pop Hossu Longin, *op. cit.*, p. 57.

22 *Ibidem*; Eugenia Glodariu, M. Rațiu, *op. cit.*, p. 254; Groza Dariana, *op. cit.*, p. 39.

23 *Crucea Comemorativă „Elisabeta”*, cunoscută și sub numele de *Crucea Elisabeta* sau *Crucea Alinare și Mângâiere*, a fost o medalie comemorativă, instituită de regele Carol I prin Înaltul Decret nr. 2.270 din 6 octombrie 1878, pentru a recompensa femeile care au participat la îngrijirea răniților și bolnavilor, fie direct în ambulanțele și spitalele de campanie (medici și infirmiere), fie indirect, prin donații sau alte acțiuni.

24 *Crucea „Meritul Sanitar”* a fost o decorație, inițial civilă, instituită de regele Carol I prin *Decretul Regal* 6.471 din 25 noiembrie 1913, și s-a acordat persoanelor care s-au distins prin fapte, donații, scrieri sau alte lucrări, care au contribuit la îmbunătățirea stării sanitare a țării, precum și funcționarilor sanitari sau altora, care s-au distins prin serviciile lor în interesul general sanitar.

25 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 166 (specifică eronat: «Crucea de aur „Regina Elisabeta” și medalia comemorativă», informație preluată de toți biografi); Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 152; Eugenia Glodariu, M. Rațiu, *op. cit.*, p. 255 (eronat specificat: «și alte două distincții»); Groza Dariana, *op. cit.*, p. 42. Medaliile i-au fost furate, împreună cu alte obiecte, de către cei care au efectuat o percheziție riguroasă, în perioada Primului Război Mondial.

26 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 164. Avocat, la procesul celor din Tofalău (azi în jud. Mureș), a fost Ioan Rațiu și a câștigat procesul. Ioan Georgescu, *op. cit.*, pp. 27-31.

27 Groza Dariana, *op. cit.*, p. 39.

de despărțământul ASTRA din Turda, inclusiv la importanta adunare generală din vara anului 1880²⁸. S-a implicat și în viața politică, însoțindu-l pe Ioan Rațiu la Viena, alături de cei 300 de români ai delegației care au prezentat *Memorandul* împăratului. Împreună cu fiicele ei, Felicia și Dorina, a fost prezentă la Cluj, în perioada desfășurării procesului *Memorandului*. Apoi, alături de Felicia, Emilia a fost la Seghedin, pentru susținerea soțului închis, dar și a celorlalți condamnați. Totodată, a desfășurat o intensă propagandă, în Transilvania, România și străinătate, pentru susținerea cauzei memorandiștilor²⁹. **«Pe timpul procesului „Memorandului” Emilia Dr. Rațiu, a căutat să obțină și i-a succes să câștige pentru cauza noastră simpatia femeilor străine, din alte țări. Nu numai prin corespondență, dar și prin trimiterea (la diferite doamne și societăți feminine străine) de fotografii, costume, țesături, broderii naționale etc., a putut mișca sufletul lor, făcându-le să intre în lupta pentru apărarea intereselor noastre românești.»**³⁰

Din anul 1892, după devastarea casei din Turda de către vandali unguri, familia Rațiu s-a mutat la Sibiu³¹, în casa ginerelui - Octavian Rusu - unde a rămas până la sfârșitul vieții. Proprietatea este situată azi pe Bulevardul Victoriei, nr. 12 (foto 7).

La 29 aprilie 1913, a participat - alături de ceilalți membri ai familiei și personalitățile vremii - la parastasul solemn pentru Ioan Rațiu, organizat și desfășurat la Biserica parohială greco-catolică (azi Biserica „Dintre brazi”) din Sibiu. Parastasul a fost oficiat de canonicul din Blaj, dr. Vasile Suci (care a rostit și un panegiric), asistat de protopopii Nicolae Togan, Arseniu Bunea și Valeriu Florianu. Au fost prezenți și: dr. Iuliu Maniu, avocat în Blaj; Iuliu Bardosy, inspector de școli; un public numeros. După parastas, s-a mers la mormânt unde s-au citit rugăciuni și s-a cântat „În veci pomenirea lui!”³². Apoi s-au depus coroane de flori (foto 8, 9). Emilia Rațiu, „în 1913, cu ajutorul preotului I. Papp din Ohio, colectează bani, pentru înființarea unui mare orfelinat român. Era un fapt prevestitor pentru cele ce trebuiau să urmeze mai târziu”³³.

„La izbucnirea războiului mondial, Emilia Dr. Rațiu a putut câștiga pe eminentul filoromân Roberto Fava care, prin o publicație scoasă în românește și italienește, pledă cu multă căldură pentru înfrățirea româno-italiană.”³⁴ Periodicul a fost editat la Padova, iar în conținutul său susținea și rezolvarea problemei naționale a românilor transilvăneni³⁵.

«Deși a fost îndrumată mereu de rude și prietini să se refugieze, ea a refuzat propunerea, spunând că „o viață întreagă a muncit și luptat ca să vadă momentul solemn al intrării armatei române în Ungaria.” Și i-a fost dat, în adevăr, în ziua de 24 Dec. 1919, să vadă și acest lucru, căci în acea zi, poporul român din Sibiu, cu un entuziasm nemaipomenit, a pregătit și serbat în mod strălucit intrarea armatei române în oraș³⁶.»

Împreună cu fiicele sale, Felicia și Emilia, și-au manifestat adeziunea de unire cu România, fapt atestat pe documentul intitulat „Hotărârea noastră”, datat la Sibiu, în 13/26 noiembrie 1918, unde se regăsesc semnăturile acestora³⁷.

28 Eugenia Glodariu, M. Rațiu, *op. cit.*, p. 255.

29 Ioan Georgescu, *op. cit.*, pp. 91, 92, 125-137, 145-146; Emil Micu, *Memorandul*, Tipografia „Astra” Brașov, 1944, pass.; Eugenia Glodariu, M. Rațiu, *op. cit.*, pp. 256-257; Groza Dariana, *op. cit.*, p. 41.

30 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 165; Lucia Pop Hossu Longin, *op. cit.*, p. 58.

31 În 13 iunie 1892. Felicia Rațiu, *Vandalismul de la Turda. Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu*, Ed. Ligei Culturale, Secțiunea Olt, București, 1893, pass.; Ioan Georgescu, *op. cit.*, pp. 69-70, 72-73; Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 164; CTR, nr. 23/1930, p. 3; Lucia Pop Hossu Longin, *op. cit.*, p. 57; Groza Dariana, *op. cit.*, pp. 39-40.

32 *Gazeta Transilvaniei*, anul LXXVI, nr. 85, 18 aprilie (1 mai) 1913 (în continuare, GT, nr. 85/1913), p. 1, 3 (*Dr. Ioan Rațiu - Pro Memoria; Parastas pentru Dr. Ioan Rațiu*).

33 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 165.

34 *Ibidem*, pp. 165-166.

35 Elena Pop Hossu-Longin, *op. cit.*, p. 58; Eugenia Glodariu, M. Rațiu, *op. cit.*, p. 257.

36 Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 166. Vezi și: Elena Pop Hossu Longin, *op. cit.*, p. 58; Groza Dariana, *op. cit.*, p. 42.

37 Silviu Borș, Alexiu Tatu, Andriescu Bogdan (coord.), *Participanți din localități sibiene la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, Ed. Armanis & Ed. Mega, Sibiu & Cluj-Napoca, 2018, pp. 153, 160-162.

După Marea Unire din 1918, Emilia Rațiu a desfășurat o intensă activitate pentru emanciparea femeilor din România și s-a poziționat în fruntea *Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeii române*. Alături de alte 27 de femei a semnat un apel adresat guvernului în care se solicita modificarea noii Constituții, prin introducerea de drepturi pentru femei. Totodată, a pus la dispoziția celor interesați materiale referitoare la activitatea soțului, pentru a reînvia acele vremuri de zbateri și luptă³⁸.

„Emilia Dr. Rațiu, cu mintea ei luminată, cu puternica intuiție, cu cunoștințele ei, sociale și politice, cu experiența din viață, a știut nu numai să însoțească și chiar uneori să călăuzească pe soțul ei, în grelele împrejurări, dar după moartea lui a urmărit de aproape frământările noastre politice și, purtând interes deosebit întăririi neamului nostru, a căutat, prin sfaturi înțelepte, să cimenteze și să aducă armonia între frați și între partidele politice.

Patriotismul ei cald, acel sentiment, care-i dicta de care parte este dreptatea, o ajutau să cerceteze și să aprecieze cât mai exact soluționările problemelor ce se iveau la orizontul politic al României-Mari.³⁹”

Casa ei a rămas permanent primitoare pentru toți cei care doreau să o vadă sau să-i ceară sfaturi și sprijin. „Ca una ce suferise în viață pentru sine și neamul ei, știa ce va să zică durerea, suferința, știa să consoleze, să iubească, să unească indulgența cu ceea ce era just și drept⁴⁰”.

„Cu o amabilitate și bunăvoință ce-i arată nobila sa origină, [...] primește pe toți acei ce doresc să o cunoască și să o viziteze⁴¹” „din dragoste, dar și pe acei ce-i solicitau vre-un sfat sau ajutor. Și acest instinct de solidaritate, de naționalitate și umanitate, o făcea nu numai să poarte compătimirea celor suferinzi, dar să împrăstie cuvinte binevoitoare, sfaturi bune, povește salutare, să intervină cu numele și reputația ei, oriunde și ori cum putea, numai și numai să poată veni cât mai mult și cât mai bine în ajutorul solicitantului. **În amicitia ce o arăta cuiva Emilia Dr. Rațiu puneă toată afecțiunea, cordialitatea, spiritul de devotament și de sinceritate**⁴².

Casa ei nu a fost nici odată locaș de cancanuri, de urzeli pentru învrăjbiri sau dușmăanii și această casă cu drept cuvânt a păstrat aspectul sanctuarului de spovedanie, de armonie și de reculegere sufletească⁴³”.

Trăsăturile de caracter, educația, patriotismul, au determinat ca Emilia Rațiu să fie percepută **în mod diferit de către ceilalți, majoritatea iubind-o și admirând-o**. „Unii găseau în personalitatea ei modul demn de admirat și imitat; alții o dorință, un ideal spre care tindeau. Unii se puteau arăta geloși, alții invidioși iar alții prin prezența ei se incitau și mai mult la muncă pentru ridicarea la un nivel egal al prestigiului lor. Conștientă și mândră de actele ei, Emilia Dr. Rațiu voia și a reușit să rămână la înălțimea la care se ridicase, prin factorul prețios al perseverenței⁴⁴.

Emilia Dr. Rațiu prin voința ei a acționat mereu, aducând în câmpul luptei cât mai multe sentimente bune, pentru a învinge rezistențele interioare și cele exterioare. Tot această stăpânire de sine și perseverență a voinței, cu care a bravat amenințările și frica, au contribuit la calificarea ei de femeie curajoasă. „Emilia Dr. Rațiu a fost ființa, care prin stăpânirea de sine, prin concentrarea energiilor voluntare, în vederea îndeplinirii datoriilor ei conjugale, familiare, sociale și naționale, prin transformarea individualității în personalitate, a știut să obțină cele mai multe victorii ale binelui, menținându-se până la moarte demnă și respectată

38 GT, nr. 85/1913, p. 3 (*Idealele lui Dr. Ioan Rațiu*); Eugenia Glodariu, M. Rațiu, *op. cit.*, p. 257.

39 Gheorghe Preda, *op. cit.*, pp. 168-169.

40 *Ibidem*, p. 167.

41 Gheorghe Preda, *O vrednică octogenară*, în „*Transilvania*”, anul 57, nr. 1, Sibiu, ianuarie 1926, pp. 41-42.

42 Gheorghe Preda, † Emilia Dr. I. Rațiu, în „*Transilvania*”, anul 60, nr. 3, martie 1929, pp. 167-168.

43 *Ibidem*, p. 168.

44 *Ibidem*, p. 167.

de toți⁴⁵”

A decedat, la 83 de ani, în 1 februarie 1929 ora 19, la locuința sa din Sibiu, situată pe actuala stradă Dr. Ioan Rațiu. Periodicele vremii au publicat în paginile lor mai multe necrologuri. Dintre acestea, scoatem în evidență pe cele din *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român* care au descris pe larg desfășurarea funeraliilor. Guvernul României a luat o decizie justă și importantă și a hotărât să i se facă funeralii naționale⁴⁶.

În 3 februarie, la ora 17.00, corpul defunctei a fost transportat la Catedrala Mitropolitană, fiind așezat în mijlocul acesteia, pe catafalc (foto 10). Lângă sicriu au fost depuse coroane (foto 11), din partea membrilor familiei, Reginei Maria, Iuliu Maniu, Camera deputaților și senat, societăți culturale și naționale etc.

La data de 4 februarie, ora 11.00, au sosit la Sibiu, pentru a participa la funeralii, următorii: dr. Iuliu Maniu, președinte al Consiliului ministerial; Alexandru Vaida-Voevod, ministru de interne; Voicu Nițescu, ministrul Ardealului; Ștefan Cicio Pop, președintele Camerei deputaților; Ioan Clinciu, senator și vicepreședinte al Senatului. La gară au fost întâmpinați de: dr. Vasile Bologna; dr. George. Proca; generalii din garnizoana Sibiu, în frunte cu generalul Constantin Găvănescu, comandantul Corpului VII Armată; senatorii și deputații județului; dr. Coriolan Ștefan, prefectul județului; dr. W. Goritz, primarul Sibiului; o parte din membri familiei decedatei; mulțime mare de oameni. După depunerea mai multor coroane la sicriul Emiliei Rațiu, s-au deplasat la locuința senatorului Octavian Rusu, unde au prezentat condoleanțe familiei îndurerate. Apoi au mers la Catedrală (foto 12) pentru a asista la slujba religioasă și la funeralii⁴⁷.

La ora 14.00 s-a început prohodul oficiat de mitropolitul Nicolae Bălan asistat de 10 preoți și doi diaconi. Cântările funebre au fost realizate de corul Academiei teologice, condus de profesorul G. Popa. În partea dreaptă a sicriului s-au dispus numeroșii membri ai familiei, iar în stânga lui: miniștrii; generalii; deputațiunea bisericii evanghelice, condusă de episcopul dr. Friedrich Teutsch; dr. Victor Macaveiu și dr. Iuliu Florian, canonici în Blaj; alte deputațiuni (foto 13). Pe strada Mitropoliei, în fața Catedralei, era dispusă o companie de onoare din *Regimentul 90 infanterie* și *Muzica militară*⁴⁸.

După serviciul divin au rostit cuvântări următorii: mitropolitul Nicolae Bălan; Voicu Nițescu; Ștefan Cicio Pop; Ioan Clinciu; dr. Victor Macaveiu. Apoi, sicriul cu corpul defunctei a fost scos din Catedrală (foto 14) și s-a organizat cortegiul funerar. În fruntea cortegiului s-a așezat o mare mulțime de locuitori din satele sibiene, cu prapori și drapele. A urmat carul cu coroane și cununi, corul *Academiei teologice* și preoțimea celebrantă. După ei erau poziționați: carul mortuar, membri familiei, mitropolitul Bălan, miniștrii, corpul ofițeresc și autoritățile civile. Cortegiul se încheia cu *Muzica militară* și *Compania de onoare*.

Traseul convoiului a fost următorul: strada Mitropoliei, strada Tribunei, strada Regina Maria (azi Nicolae Bălcescu), Piața Regele Ferdinand (azi Piața Mare), strada Ocnei (foto 15, 16, 17), strada Faurilor (azi Faurului), strada Turnului și strada Podului (azi Reconstrucției). A fost depusă în mormântul familiei, la Biserica „Dintre brazi” (foto 18)⁴⁹. Lucia Pop Hossu Longin a scos în evidență dispariția Emiliei Rațiu, astfel: „Neamul românesc a răsplătit faptele ei cu o jale unanimă dela un colț până la celalalt al țării, făcându-i o înmormântare cum până atunci nici unei femei române nu i s'a făcut⁵⁰”

45 *Ibidem*, p. 162.

46 *Gazeta Transilvaniei*, anul al XCII-lea, nr. 12, 6 februarie 1929 (în continuare, GT, nr. 12/1929), p. 1, 4 (*Emilia Dr. Ioan Rațiu; Funerariile d-nei Emilia Rațiu*); „Telegraful român”, anul , nr. 11, 9 februarie 1929 (în continuare, TR, nr. 11/1929), p. 2, 3 († *Văduva Emilia Dr. I. Rațiu*; Știre personală); Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 161; Groza Dariana, *op. cit.*, p. 42.

47 GT, nr. 12/1929, p. 4; TR, nr. 11/1929, p. 3.

48 *Ibidem*, p. 2.

49 GT, nr. 12/1929, p. 4; TR, nr. 11/1929, p. 2.

50 Lucia Pop Hossu Longin, *op. cit.*, p. 59.

După 40 de zile, familia Rațiu a publicat un anunț în *Telegraful român* invitând prietenii și cunoscuții să participe, la 17 martie 1929, ora 11.00, la parastasul din Catedrala de la Sibiu „pentru odihna sufletului adânc regretatei și în veci neuitatei noastre măicuțe⁵¹”.

Cu ocazia dezvelirii statuii lui Ioan Rațiu, la Turda, în programul festivităților din 6 octombrie 1929, la ora 08.30, s-a prevăzut ca în toate bisericile românești din localitate să se țină liturghii și parastase „pentru odihna sufletelor lui Dr. Ioan Rațiu și a soției sale, Emilia n. Orghidan⁵²”.

În micul cimitir al Bisericii „Dintre brazi”⁵³ din Sibiu, între mormintele unor personalități greco-catolice marcante ale Transilvaniei⁵⁴, se află și mormântul familiei Rațiu (foto 19, 20). Acolo sunt înmormântați: Ioan (1828-1902); Dorina, fiică (1872-1904); Emilia, soție (1846-1929); Felicia, fiică (1868-1938). Mormântul a fost confecționat din lezezi de piatră prelucrată și are următoarele dimensiuni: lungime, 280 cm; lățime, 160 cm; înălțime, 30 cm. Lespedea funerară are următoarele dimensiuni: lungime, 220 cm; lățime, 97 cm; înălțime, 20 cm. Pe marginea lezezii a fost amplasat un gard metalic, din fier forjat, cu următoarele dimensiuni: lungime, 260 cm; lățime, 127 cm; înălțime, 47 cm; înălțimea stâlpilor de susținere, 61 cm. Deasupra lezezii - central - a fost așezată o jădineră, confecționată din beton. Mormântul este străjuit de un obelisc confecționat⁵⁵ din marmură neagră, compus din patru piese suprapuse, dreptunghiulare în secțiune, așezate pe un soclu din fragmente de piatră încastrate în beton. Pe primul segment (cel superior) sunt incizate următoarele: „† / Nobilului și / adoratului meu soț / Dr. Ioan Rațiu / 1828-1902 / și dulcii noastre fiice / Dorina / 1872-1904. / În semn de profundă / pietate și vecinică iubire, / adânc întristată / soție și mamă⁵⁶. / Felicia Rațiu / 1868-1938 / Nobila fiică își doarme somnul / alături de adorații ei părinți.” Al doilea segment are următoarea inscripție: „Cea mai ideală tovarășă de viață, / înflăcărată româncă și duioasă / mamă / Emilia Dr. Rațiu / n. Orghidan / 1846-1929 / își doarme somnul de veci aici, / lângă ai săi, pe care atât de mult / i-a iubit și deplâns.” Al treilea segment conține însemnarea: „Fie-le memoria etern / binecuvântată”⁵⁷. Obeliscul are următoarele dimensiuni 35⁵⁸ (80)⁵⁹ x 32⁶⁰ (76)⁶¹ x 275 cm înălțime.

Considerații finale. Emilia Rațiu a fost una dintre valoroasele femei românce ale Transilvaniei. Încă din tinerețe s-a angrenat în activități culturale, apoi și politice. Soție și mamă devotată, cultă, inteligentă, naționalistă, curajoasă, consecventă și verticală, și-a susținut permanent soțul în lupta lui pentru drepturi naționale ale românilor. La Turda a înființat reuniuni și biblioteci. De la Sibiu a militat consecvent pentru emanciparea femeilor române. Prin firea ei deschisă, prin amabilitate și bunătate, a reușit să sensibilizeze opinia publică din România și din străinătate.

Întreaga sa viață și activitate au făcut ca Emilia Rațiu să rămână în memoria urmașilor săi ca exemplu de dăruire, de luptă pentru îndeplinirea idealurilor la care a ținut și pentru care a luptat.

51 „Telegraful român”, anul LXXVII, nr. 22, 16 martie 1929, p. 3 (*Părăstas*).

52 „Gazeta Transilvaniei”, anul al XCII-lea, nr. 105, 6 octombrie 1929, p. 2 (*Festivitățile dela Turda*).

53 Cea mai veche biserică românească din municipiul Sibiu, cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, construită între 1778-1788, situată pe strada Reconstrucției, nr. 17.

54 George Barițiu, Aurel Barițiu, David baron Urs de Margina, Iosif Sterca Șuluțiu, Alexandru Papiu Ilarian, Alexandru Vaida Voievod ș.a.

55 Probabil de același celebru pietrar din Sibiu, care a confecționat și alte câteva monumente funerare - de același fel - existente în cimitirul Bisericii „Dintre brazi” (George Barițiu, Ioan Vișa), J.R. Roubischek, care își avea atelierul în Piața Gării, nr. 4.

56 Text existent la 29 aprilie 1913.

57 Inscripții adăugate după decesul Felicie Rațiu.

58 Lungimea la partea superioară.

59 Lungimea la bază.

60 Lățimea la partea superioară.

61 Lățimea la bază.

Foto 1, 2. Emilia Rațiu, în anul 1866 (BA, CSI, nr. inv. 6.482)

Foto 3, 4. Emilia Rațiu, în anul 1875
(MNB, MI, GD, nr. inv. 14.604; MCM, AM, nr. inv. 1.301)

Foto 5. Emilia Rațiu, la maturitate
(Dariana Groza, *op. cit.*, p. 40)

Foto 6. Emilia Rațiu, la bătrânețe
(MNB, MI, GD, nr. inv. 14.602)

Foto 7. Casa lui Octavian Rusu, din Sibiu, unde a locuit familia Rațiu
(Foto Al. Bucur, 20 iulie 2021)

Foto 8. Parastas pentru dr. Ioan Rațiu (MNB, MI, GD, inv. nr. 27.468)

Foto 9. Parastas pentru dr. Ioan Rațiu (MNB, MI, GD, inv. nr. 27.466)

Foto 10. Emilia Rațiu pe catafalc (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.605)

Foto 11. Coroanele depuse la catafalcul Emiliei Rațiu (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.606)

Foto 12. Oameni politici alături de mitropolitul Nicolae Bălan (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.598)

Foto 13. Slujba pentru defuncta Emilia Rațiu (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.599)

Foto 14. Scoaterea sicriului din Catedrală (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.601)

Foto 15. Cortegiul funerar (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.603)

Foto 16. Cortegiul funerar (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.600)

Foto 17. Cortegiul funerar (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.596)

DECESUL ȘI ÎNMORMÂNTAREA EMILIEI RAȚIU. MĂRTURII CONTEMPORANE

Foto 18. Spre mormântul de la Biserica „Dintre brazi” (MNB, MI, GD, inv. nr. 14.597)

Foto 19, 20. Mormântul familiei Rațiu în 1913 și azi
(MNB, MI, GD, inv. nr. 27.604; Foto Al. Bucur, 19 iulie 2021)

Delia Voina
Muzeul Național Brukenthal
Sibiu, RO
deliavoina@gmail.com

Alexandru Bucur
Sibiu, RO
albucur61@gmail.com

ALEGERILE DIETALE DIN 1910 ÎN COMITATUL FĂGĂRAȘ. ONOARE, SACRIFICIU, BIRUINȚĂ

Constantin BĂJENARU

Abstract: *The old Romanian historiography tangentially approached the Transylvanian parliamentary election subject during the Austro-Hungarian dualism period, linking it to the Romanian national movement. Conversely, in the last decades appeared some scientific elaborate researches on a local or areal level, to whom will join our demarche, especially based on „Gazeta Transilvaniei” correspondents’ reports.*

Since the first electoral scrutiny (1869) after the completion of the Austro-Hungarian dualist pact and until 1910, when there took place the last parliamentary elections, two deputy seats were assigned each time to the Fagaras County, whose election was made in two electoral conscriptions – Fagaras and Arpas. During this time, the County was represented by 12 deputies, most of them not Romanians; the only Romanian deputies were Nicolae Șerban (1892-1918) and Alexandru Vaida-Voevod (1910-1918).

After the elections from 1st of June 1910, through honor, courage and many sacrifices, including human sacrifices, the Romanians from the county provided the biggest surprise, not only for the Hungarian governors, but also for the all the Romanians from Transylvania, choosing and sending in the Budapest Parliament two Romanian deputies, in the context in which in the entire Transylvania there were chosen only three Romanian deputies. In the present article, we will reproduce the thread of the main events which led to this historical victory, which represented the effect of coagulation of all the Romanian forces, which never happened in the most Romanian Transylvanian County.

Keywords: *elections, Parliament, Fagaras County, 1910, honor, sacrifice, victory, Nicolae Șerban, Alexandru Vaida-Voevod*

Abordarea de către istoricii români din secolul trecut a subiectului alegerilor parlamentare din Transilvania pentru Dieta (Camera Deputaților) de la Budapesta în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918) a fost relativ insuficientă pentru a sublinia caracterul special al procesului electoral din această provincie. În istoriografia mai veche s-a atins doar ocazional tema și aproape exclusiv în legătură cu mișcarea națională românească, iar în cea recentă au apărut câteva cercetări aprofundate la nivel local sau zonal, ori prosopografice,

inclusiv pentru fostul comitat Făgăraș¹, în prima categorie înscriindu-se și demersul de față.

După anul 1865, în Transilvania s-a aplicat tot legea electorală din 1848 (articolul de lege II), deși s-au inițiat modificări, dar fără aplicare practică, până în anul 1874 când s-au finalizat dezbaterile pentru noua lege electorală care încă menținea diferența de cens între Ungaria și Transilvania. Cadrul legislativ în chestiunile electorale din perioada dualistă a constatat în mod fundamental în următoarele legi (articole de lege): legea electorală sau articolul de lege XXXIII din 1874; articolul de lege VI din 1875 privind alegerea deputaților; articolul de lege X din 1877, care stabilea circumscriptiile electorale; altele două (XXIII din 1913 și XVII din 1918) n-au mai putut fi aplicate din cauza Primului Război Mondial².

Preliminarii. Deși au existat multe propuneri de-a lungul timpului, în întreaga perioadă dualistă pentru, inițial districtul și apoi din 1876 comitatul Făgăraș - care începând cu 1863 cuprindea vechea Țara Oltului/Făgărașului, satele din zona Branului, câteva localități de la estul Munților Perșani și din 1876 unele localități aflate la nord de râul Olt - au fost atribuite în permanență două circumscriptii/cercuri electorale - al Făgărașului (pentru zona de est) și al Arpașului (vest) - în care se alegea câte un deputat pentru Dieta maghiară. Cele două cercuri electorale grupau la începutul deceniului doi al secolului al XX-lea următoarele localități:

1. Cercul electoral Făgăraș (cuprinzând 36 de localități): Bran, Bucium, Comăna de Jos, Comăna de Sus, Cuciulata, Făgăraș, Fundata, Grid, Holbav, Lupșa, Măgura, Mândra, Moieciu de Jos, Moieciu de Sus, Ohaba, Părău, Perșani, Peștera, Poiana Mărului, Predeluț, Sohodol, Șercaia, Șercăița, Șimon, Șinca Nouă, Șinca Veche, Șirnea, Toderița, Tohanu Nou și Tohanu Vechi (aflate astăzi în componența orașului Zărnești), Țânțari (astăzi Dumbrăvița), Vad, Veneția de Jos, Veneția de Sus, Vlădeni și Zărnești;

2. Cercul electoral Arpaș (51 localități): Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Beclean, Berivoii Mari și Berivoii Mici (astăzi contopite în satul Berivoi), Beșimbac (astăzi Olteț), Breaza, Cârța, Cârțișoara-Oprea și Cârțișoara-Streza (astăzi o singură localitate – Cârțișoara), Colun, Copăcel, Corbi, Dejani, Drăguș, Dridif, Feldioara, Galați (astăzi cartier al municipiului Făgăraș), Găinari (astăzi Poienița), Hârseni, Hurez, Iași, Ileni, Lisa, Ludișor, Luța, Mărgineni, Netot (astăzi Gura Văii), Nou Român, Pojorta, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Râușor, Recea-Telechi și Recea-Vaida (astăzi contopite în Recea), Rucăr, Sărata, Săsciori, Săvăstreni, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus Apuseană și Sâmbăta de Sus Răsăriteană (ambele formând astăzi localitatea Sâmbăta de Sus), Scoreiu, Sebeș, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Viștea de Jos, Viștea de Sus, Voila, Voivodenii Mari și Voivodenii Mici (astăzi contopite în Voivodeni)³.

În perioada 1869-1918, prin cele două cercuri electorale, comitatul a fost reprezentat în Parlamentul ungar de 12 deputați, unii dintre ei deținând mai multe mandate. Primele alegeri au avut loc în anul 1869 și s-au soldat, ca și următoarele de până la 1892, datorită adoptării pasivismului ca linie politică de către români (până în 1905 când s-a revenit la activism), cu

1 Vlad Popovici, *Reprezentanții Sebeșului în Parlamentul Ungariei (1866-1918)*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabensiensis”, 6, 2014, pp. 451-471; Judit Pál, *Representation of the Transylvanian Towns in the Hungarian Parliament and Town MPs after the Austro-Hungarian Compromise (1867-1875)*, în Judit Pál, Vlad Popovici (eds.), „Elites and Politics in Central and Eastern Europe 1848-1918”, Frankfurt am Main etc., 2014, pp. 225-248; Idem, *The Representation of Transylvanian Towns in Parliament in the Period 1878-1910*, în „Transylvanian Review”, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, XXII, 4, 2013, pp. 46-67; Andrea Fehér, *The Political Message of Electoral Speeches Published in the Hungarian Press of Cluj (1869-1910)*, în „Transylvanian Review”, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, XXII, 4, 2013, pp. 32-45; Ovidiu Emil Iudean, *Deputați guvernamentali români în parlamentul de la Budapesta (sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX)*, teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2012; Idem, *The Involvement of Romanian Candidates in the Hungarian Parliamentary Election during the Last Decade of the 19th Century Reflected in the Transylvanian Romanians Press*, în „Transylvanian Review”, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, XX, suppl. 2, vol. 1, 2011, pp. 385-396; Gheorghe Faraon, *Alegerile pentru Dieta Ungariei din anul 1910 reflectate în săptămânalul făgărașean „Olteanul”*, în „Țara Bârsei”, serie nouă, VII, 2008, pp. 133-139; Stelian Mândruț, *Dinamica electoral-politică în Transilvania între anii 1892-1910*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, XLII, 2003, pp. 313-323, ș.a.

2 Toate aceste articole de lege pot fi consultate pe site-ul: <http://www.1000ev.hu>.

3 „Românul”, nr. 65, 1914, p. 6.

izbânda pe linie a candidaților maghiari. Astfel, în primul ciclu parlamentar, din anii 1869-1873, mandatele au fost deținute de Benedek Gyula (cercul Făgăraș) și vicarul Făgărașului, Ioan Antonelli (cercul Arpaș), dar acesta a refuzat să participe la lucrările forului legislativ maghiar. Pentru următoarea legislatură, 1872-1875, reprezentanți în Dietă au fost Máday Sándor (Făgăraș) și Teleki Sándor (Arpaș); apoi: 1875-1878 – Boér Antal (Făgăraș) și Kossy Sándor (Arpaș); 1878-1881 – Boér Antal (Făgăraș) și Pál Móricz (Arpaș); 1881-1884 – Boér Antal (Făgăraș) și Kapocsányi Móricz (Arpaș); 1884-1887 – Boér Antal (Făgăraș) și Ullmann Sándor (Arpaș); 1887-1892 – Boér Antal (Făgăraș) și Ullmann Sándor (Arpaș).

În urma alegerilor pentru legislatura 1892-1896 s-a consemnat un eveniment major, anume pătrunderea în Dietă a primului reprezentant român al comitatului - tânărul pe atunci avocat român Nicolae Șerban⁴ - care candidase ca independent în cercul Arpașului, încălcând astfel principiul politic pasivist, și care până în anul 1918 va deține din partea electoratului român făgărașean mandate consecutive; ca reprezentant al cercului Făgăraș a fost ales Mikszáth Kálmán. Aceiași doi deputați vor reprezenta comitatul și în legislaturile 1896-1901, 1901-1905, 1905-1906⁵ și 1906-1910⁶.

În anul din urmă, 1910, aveau loc ultimele alegeri parlamentare pentru Dieta de la Budapesta din perioada dualismului austro-ungar, căci în 1914 nu s-au mai organizat datorită declanșării Primului Război Mondial. Au fost ultimele, dar pentru românii din comitatul Făgăraș au constituit un moment de entuziasm și mândrie națională, aceștia, și prin sacrificiul suprem, reușind să obțină o victorie absolută și surprinzătoare - trimiterea în Dietă a doi deputați români. Despre această reușită senzațională vom încerca să relatăm în cele ce urmează, majoritatea informațiilor provenind din relatările inserate în paginile „Gazetei Transilvaniei”.

Pregătirea alegerilor. Cum aminteam, în mai/iunie 1910 au avut loc alegerile generale parlamentare și în Transilvania, iar românii din comitatul Făgăraș le-a revenit și cu ocazia aceasta „greul luptei electorale. Guvernul maghiar și-a dat bine seama de greutatea ce va întâmpina în acest cel mai românesc județ din Ardeal, de aceea și-a concentrat aici toată iscusința și toate mijloacele de combatere și de persuasiune”⁷.

Inițial, în 14 martie 1910, adunarea generală a Clubului comitatens al Partidului Național Român (PNR), întrunită sub președinția vicarului Iacob Macaveiu (liderul Clubului), a propus drept candidați pentru deputați dietali pe avocatul Iancu Meșianu din Zărnești pentru cercul Făgăraș și pe N. Șerban (revenit în rândurile PNR) pentru Arpaș⁸. În cursul aceleiași luni, unul dintre liderii PNR, Alexandru Vaida-Voevod, fusese propus pentru candidare în cercul Ighiului (jud. Alba)⁹, iar ulterior Comitetul Central al PNR a validat candidatura sa și în cercurile Arpaș și Șomcuta Mare (jud. Maramureș). Doar alți doi fruntași, Vasile Lucaciu și Aurel Vlad, mai candidau astfel, dar pentru câte două cercuri electorale - primul pentru Boroșineu (astăzi Ineu,

4 Nicolae Șerban (1866-1932). S-a născut în Voila, provenind dintr-o veche familie boierească, tatăl său, purtând același nume, fiind preot greco-catolic. Studiile universitare le-a urmat la Facultatea de drept din Budapesta, după care în iunie 1896, pe când era deputat, și-a susținut cu succes examenul de licență și a devenit avocat. Un an mai târziu își deschidea cabinet de avocatură în Făgăraș. De foarte tânăr (26 de ani), a avut curajul de a se arunca în vâltoarea politică, prin candidatura pentru un loc în Camera Deputaților a Parlamentului maghiar, poziționându-se împotriva deciziei politice naționale românești de a urma pasivismul. S-a implicat activ în evenimentele care au condus la săvârșirea Marii Uniri, iar din 1919 a fost deputat și în Parlamentul României.

5 La începutul anului 1906, datorită fricțiunilor existente între Viena și Budapesta a fost instituită starea de „ex-lex”. Evenimentele s-au precipitat în 19 februarie odată cu ocuparea prin forță a Parlamentului din Budapesta și dizolvarea acestuia, acțiune care a condus la reacții de împotrivire față de această drastică măsură imperială până în luna aprilie, când au avut loc noile alegeri.

6 Pentru mai multe informații, vezi Constantin Băjenaru, *Comitatul Făgăraș (1876-1918)*, Ed. Altip, Alba Iulia, 2016, pp. 203-207.

7 Victor Cornea, *Țara Făgărașului în luptele politice din Ardeal*, în „*Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul. 1918-1928*”, vol. III, Cultura Națională, București, 1929, p. 1510.

8 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 53, 1910, p. 2.

9 Idem, nr. 62, 1910, p. 1.

jud. Arad) și Beiuș, al doilea pentru Caransebeș și Orăștie¹⁰.

În 5 aprilie, s-a întrunit Conferința națională de la Sibiu, la care au participat 266 delegați din 18 comitate, din Ardeal și Banat, pentru a decide organizarea în vederea apropiatelor alegeri. Unul dintre punctele importante de pe agenda de lucru l-a constituit stabilirea listei finale a candidaților români, iar sediul Biroului electoral român a fost stabilit provizoriu la Orăștie; pentru comitatul Făgăraș candidaturile erau stabilite astfel: cercul Arpaș - Al. Vaida-Voevod; cercul Făgăraș - N. Șerban¹¹.

Mai târziu, în 25 aprilie, liderii românilor făgărășeni au convocat o întrunire la hotelul „Paris” din Făgăraș, spre „a se consfătui asupra mijloacelor și măsurilor ce au să se ia pentru izbândă în lupta electorală în cercurile Făgăraș și Arpaș”, după ce în prealabil cei doi candidați români declaraseră că sunt siguri de izbândă în ambele cercuri electorale¹². La întrunire au participat aproximativ 200 de fruntași făgărășeni, iar în acest cadru entuziast N. Șerban a motivat cedarea cercului său electoral lui Al. Vaida-Voevod și candidarea în cercul Făgărașului. Apoi, a ținut un discurs înșuflețit protopopul N. Borzea, care a apelat la solidaritatea tuturor românilor din comitat „în aceste momente istorice pentru redeșteptarea poporului românesc” de aici. S-a decis și tipărirea în mai multe mii de exemplare a unui apel către alegătorii români din comitat, care urma să fie semnat de aproximativ 150 de fruntași români¹³.

Din cuprinsul acestui „Apel” electoral redăm doar câteva pasaje relevante care îndemneau românii din comitat la luptă, onoare și curaj: „*Fraților! Cunoașteți cu toții situația tristă în care a ajuns țara noastră iubită, din cauza nenorocitului sistem de guvernare, (...) care nu vrea o dată cu capul să scape din mână puterea (...).*”

Ocaziunea cea mai potrivită ni se oferă acum prin noile alegeri (...). Acum ori niciodată cele nouăzeci de mii de suflete românești din acest comitat sunt chemate să spulbere vechea urgie, ce ne urmărește ca o fatalitate, ca asupra destinului sale politice, economice și culturale să dispună aici la noi acasă, ca niște oaspeți răsfățați, o mână de străini de sufletul, de graiul, de datinile, de pământul nostru strămoșesc.

Alegătorii români, (...) au sfânta și măreața datorință față de interesele patriei întregi, față de interesele poporului nostru și în special față de binele și fericirea acestui comitat, ca să se grupeze cu toții în jurul bărbatilor care sunt candidați ca deputați dietali (...).

Subsemnații îi recomandăm cu toată căldura inimii noastre, căci ei sunt sânge din sângele nostru, suflet din sufletul nostru, gata de a aduce orice jertfă pentru mântuirea patriei și a poporului românesc.

(...) Bucuria în urma biruinței noastre va fi nemărginită, dacă niciunul dintre noi (...) nu-și va înscrie (...) numele în pomelnicul lașilor, trădătorilor sau al transfugilor ordinari. După alegere vom da în publicitate numele atât ale acelor care au votat cu candidații naționali, precum și ale acelor care au votat cu dușmanii noștri politici (...)”¹⁴.

Programul întâlnirilor din turneul electoral al ambilor candidați români era stabilit astfel:

- Cercul Făgăraș: în Comăna de Jos (unde se mai grupau localitățile Comăna de Sus, Cuciulata, Lupșa), Veneția de Jos (Veneția de Sus, Părau, Grid), Mândra (Toderița, Râușor); Mărgineni (Ileni, Hârseni, Copăcel, Sebeș, Bucium), Șinca Veche (Vad, Ohaba, Șercăița, Perșani, Vlădeni, Țanțari, Șinca Nouă), Poiana Mărului (cu Holbav), Tohanu Vechi (cu Tohanu Nou), Zărnești; în Bran, cu toate satele arundate.

- Cercul Arpaș: Vaida-Recea (Hurez, Săsciori, Iași, Săvăstreni, Berivoiul Mare și Mic, Dejani, Telechi-Recea, Netot), Lisa (Breaza, Ludișor, Voivodenii Mari și Mici, Pojorta), Drăguș

¹⁰ Idem, nr. 94, 1910, p. 1.

¹¹ Idem, nr. 68, 1910, p. 3.

¹² Idem, nr. 77, 1910, p. 1.

¹³ Idem, nr. 84, 1910, p. 2.

¹⁴ Idem, nr. 85, 1910, p. 2.

(Viștea de Sus, Sâmbăta de Sus Apuseană și Răsăriteană), Voila (Dridif, Beclean, Luța, Sâmbăta de Jos); Viștea de Jos (Corbi, Rucăr, Feldioara, Beșimbac, Ucea de Jos), Arpașu de Jos (Arpașu de Sus, Nou Român, Streza și Oprea-Cârțișoara, Găinari, Cârța), Porumbacu de Jos și „după posibilitate” și în Porumbacu de Sus¹⁵.

Campania electorală. În cercul Arpașului, Al. Vaida-Voevod înfrunta un român făgărășean renegat -fostul primpretor George Urdea - care începuse din vreme a-i ademeni pe oameni chiar și cu bani spre a ieși victorios. Dincolo, în cercul Făgăraș, oponent al lui N. Șerban era „un oarecare” Werner Gyula¹⁶.

Pentru candidații propuși de Guvern, era pus la dispoziția comitelui suprem Széll József un aparat electoral de prim ordin, campania urmând să se desfășoare „într-o atmosferă încărcată de patimă și dintr-o parte și din alta. Autoritățile se străduiau din răspuțeri să câștige majoritatea voturilor cu ajutorul agenților administrației. Însuși prefectul Széll umbla din comună în comună după voturi ...”¹⁷.

Pe de altă parte, inspectorul regal școlar al comitatului, Szabó Elemér, a început să „colinde pe la învățători”, făcând propagandă în favoarea candidaților guvernamentali, călcând astfel în picioare limitele atribuțiilor sale¹⁸. Și nu s-a rezumat doar la atât, ulterior trecând la amenințări cu demiterea din învățământ a dascălilor români care și-au respectat onoarea națională, și chiar la fapte¹⁹, suspendându-i din învățământ.

Campania electorală a fost deschisă, conform ordinelor venite de la Budapesta, de candidatul guvernamental Werner, fiind ajutat de funcționarii de la Domeniile Statului, de pretori și funcționarii de la Prefectură, dar și de alți agenți electorali, toți aceștia fiind susținuți și protejați de jandarmi, fără care nu îndrăzneau a face nici un pas la sate, dar și de armată.

Prin tot arealul cercului Făgăraș s-a dat ordin să i se facă lui Werner porți de triumf și să se trimită în calea lui călăreți „dintre românii cumpărați cu bani. S-au trimis înainte până și care cu furaje pentru caii de la trăsurile utilizate în propagandă de către agenții oficialității”²⁰. Însă pretutindeni a fost întâmpinat cu ostilitate: românii din Șinca Veche le-au ținut drumul agenților săi electorali și au răsturnat carele cu furaj în șanțul șoselei; în Râușor, unde a avut loc prima sa întâlnire cu electoratul, s-a petrecut o scenă amuzantă pentru noi, care s-a mai repetat în alte sate, dar ofensatoare pentru candidat și alaiul său electoral - aici s-au adunat toți locuitorii „într-o perfectă ordine de luptă; rândul prim l-au ocupat femeile cu copiii în brațe și înarmate cu ouă clocite; după ele au urmat bărbații, având o grămadă de pietre ascunse. La un semn dat, bărbații - alegători sau nu -au început să arunce cu pietre în candidatul guvernului și însoțitorii săi, care, până să intervină jandarmii, au fost nevoiți să se refugieze”; la Ileni asemenea, cei câțiva călăreți comandați pentru întâmpinarea lui Werner au fost bătuți în trecerea prin sat „cu ouă luate de sub cloști” și cu pietre. Tot aici, doar norocul a făcut ca jandarmii să nu tragă asupra unui grup numeros de țărani, care îi provocaseră, încercând să-i dezarmeze²¹.

Cel mai tragic eveniment al campaniei lui Werner, care s-a soldat cu jertfa supremă românească, a avut loc în Mărgineni. Primele informații în privința aceasta provin dintr-o relatare telefonică a unui corespondent al „Gazetei Transilvaniei”, care afirma că după ce Werner a mers să-și țină discursul în localitățile amintite, în cercul Făgăraș au început să se facă „cele mai mari presiuni și brutalități”. Cel mai grav caz s-a consumat în Mărgineni, unde jandarmii au împușcat cinci oameni, dintre care doi au murit pe loc și trei „sunt răniți de moarte”. În urma acestei fapte criminale, candidatul român, N. Șerban, a făcut informare telegrafică ministrului de interne Károly Khuen-Héderváry, cerându-i să intervină de urgență printr-un ordin pentru

15 *Ibidem*, p. 3.

16 *Idem*, nr. 77, 1910, pp. 1-2.

17 V. Cornea, *op. cit.*, p. 1510.

18 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 82, 1910, p. 2.

19 *Idem*, nr. 100, 1910, p. 1.

20 V. Cornea, *op. cit.*, p. 1510.

21 *Ibidem*.

anularea „presiunilor și actelor de violență”²².

Într-o altă corespondență, scrisă cu „adâncă indignare”, publicul era informat că în afara celor doi tineri morți pe loc alți doi decedaseră în spital în urma rănilor grele. Se sublinia faptul că, conform legii, jandarmii n-aveau dreptul de a folosi arma decât în cazul în care erau atacați, ceea ce nu se întâmplase la Mărgineni, și totuși „4 cetățeni ai Ungariei, au fost uciși cu gloanțele, ca niște câni, și unul rănit”. Apoi urma o avertizare răspicată: „Să nu gândească însă d-nii de la administrație că prin astfel de acte violente românii se vor speria, se vor intimidă și se vor lăpăda de candidații lor. Efectul e tocmai contrarul, căci fiecare știe că tocmai candidații români au luptat și vor lupta ca să se caseze sistemul dușmănos poporului și care se r[e]azimă pe puștile jandarmerești și pe baionete. Azi oamenii nu sunt nici proști, nici orbi. N-au văzut ei că în turneul frumos al d-lor Vaida și Șerban n-au fost nică[i]eri bătați, tumulturi sau neorânduiești, pe când pe unde se ivește Werner, cu oamenii lui, gâlceava și primejdia e gata?”²³.

„Baia de sânge” de la Mărgineni a produs în toată Țara Făgărașului „o agitație nemaipomenită”, având drept urmare „redeșteptarea în plină putere a simțului de datorință ce-l are fiecare alegător român” de aici. Sentimentului de datorie, provocat de sângele victimelor românești, urma să i se dea expresie și „printr-un grandios act de pietate la săvârșirea înmormântării” celor patru români omorâți. Corespondentul încheia cu afirmația că terorizarea populației depășise orice limită, fiind sprijinită de numeroasele unități militare și jandarmerie aduse aici pe durata campaniei: „Terorismul e la culme! Întreg comitatul e ticsit de miliție și jandarmerie, husari, honvezi etc., care se poartă provocator față de locuitorii nevinovați, și nu știm ce va aduce nici momentul următor. Teroarea (...) este indescriptibilă și fără pereche”²⁴.

După cum se anticipase, înmormântarea a trei dintre victimele jandarmilor a fost una „strălucită”, luând parte la ea, conform altei corespondențe, aproximativ 10.000 de români făgărășeni și aproape toți preoții din arealul făgărășean. De teama vreunei revolte ce putea fi pricinuită de eveniment, au fost concentrați în Mărgineni 60 de jandarmi și honvezi²⁵.

Ca justificare a actului de cruzime al jandarmilor, presa maghiară arunca vina tot pe români, acuzându-i de naționalism, după cum reiese dintr-o preluare în presa românească: „(...) «în ambele cercuri electorale bântuie cea mai sălbatică agitație naționalistă». (...) «Se văd adese[a] purtându-se *insigne oprite*. Manifestul politic al candidaților *se afișează pe ușile bisericilor*. Amenință cu *repetarea evenimentelor sângeroase de la 1848* și auzi strigând pe câte un corteș (agent electoral-n.n.): *Facem România mare*. În urma agitației fără margini în comunele Râușor, Ileni și Scorei s-au petrecut scene sălbatice de *câteva zile*. În Mărgineni jandarmii *au fost siliți să puște în popor etc.*». Acest raport cu totul fals și-a făcut turneul prin toate ziarele ungurești. Iată deci cum se informează opinia publică maghiară!”²⁶.

S-a ajuns în cele din urmă la anchete și la un proces penal îndreptat tot împotriva celor agresati, al căror apărător a fost avocatul N. Șerban, și în urma căruia, după luni de zile, în ianuarie 1911 li s-a dat câștig de cauză jandarmilor: „Din cei 5 acuzați, George Vlad, care și acum zace în spitalul Brâncovenesc din București, a absentat. Din cei patru prezenți, tribunalul (...) a condamnat pentru opunere față de autorități, în calificația de «delict», pe Ilie Tempea la 3 luni, George Pandrea a lui David și pe Teodosiu Conțos la câte 2 luni temniță. Iar Ioan Judele a fost absolvit (...)”²⁷.

Cazul „măcelului” de la Mărgineni a fost ridicat și în cadrul adunării generale a congregației comitatului din 25 mai, mânia membrilor români fiind provocată și de purtarea ostentativă a comitelui suprem. Vicarul I. Macaveiu lua cuvântul și într-un discurs „pe cât de admirabil, pe atât de violent, dar obiectiv”, apostrofa întreaga administrație a comitatului

22 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 102, 1910, p. 3.

23 Idem, nr. 103, 1910, p. 1.

24 *Ibidem*.

25 Idem, nr. 104, 1910, p. 2.

26 Idem, nr. 108, 1910, p. 1.

27 Idem, nr. 4, 1911, p. 3.

și îndeosebi pe comitele suprem, pe care îl acuza de inițierea tuturor acțiunilor de violență, intimidare și corupere, propunând congregației să-i dea un vot de neîncredere și să părăsească sala, ceea ce se va și întâmpla.

Ulterior, în urma refuzului vicecomitelui (român) Alexandru Belle de a-i da cuvântul lui N. Șerban, „s-a întâmplat ceea ce nu s-a mai văzut în comitatul Făgărașului. *Delegații români, formând un cerc* încep de-odată cântecul nostru național «*Deșteaptă-te Române*». Sala întreagă răsună de imnul nostru național. O scenă admirabilă, frumoasă și maiestuoasă. Ungurii, pe care i-a găsit imnul nostru pe neașteptate, în surprinderea lor primă își uită să se pună jos și astfel se întâmplă că și ultimele acorduri ale imnului nostru (...) îl ascultă involuntar stând în picioare”.

Abia la final maghiarii „o iau razna spre ușile sălii”, iar românii plecau în frunte cu Iuliu Maniu, „care de pe galerie a fost martor ocular la toate aceste”. În fața Prefecturii o mulțime de români din toate părțile Țării Făgărașului îi întâmpina pe conducătorii naționali, fiind „primiți ca niște glorioși învingători”, deși pe străzi circulau jandarmi. Iuliu Maniu, după ce ținuse un discurs electrizant, și-a manifestat admirația față de făgărășeni înainte de a pleca spre Brașov: „*N-am ce să caut aici, unde văd că poporul român e conștiu (conștient-n.n.) de sine, de datorințele sale și unde fără îndoială steagul românesc va fi învingător*”²⁸.

Cum era de așteptat, această manifestare națională a membrilor români ai congregației nu a rămas fără urmări răzbunătoare: la „arătarea oarecui, dacă nu a procurorului”, au fost citați la tribunalul din Brașov 13 români care urmau să dea seamă de „păcatul săvârșit”: vicarul I. Macaveiu, protopopul N. Borzea, preoții Trandafir Dragomir (Arpașul de Jos), Gavrilă Cornea (Ileni), Ioan Fulicea (Șinca Veche), Moise Brumboiu (Tohanu Vechi), Ioan Banciu (Viștea de Sus), Alex. Șerban și George Vasu (Voila), Alexandru Bugner (Nou Român), Emilian Aldea (Veneția de Jos), avocații I. Popescu și Nicolae Bolcaș (Făgăraș). Faptul că această acțiune a constituit o nouă răzbunare a administrației maghiare este evident, căci unii dintre cei citați nici nu se aflau în sală în momentul intonării imnului, iar unul nici măcar nu era în Făgăraș²⁹.

Și în cercul administrativ Bran situația era identică, după cum relatează un corespondent de presă, indicând numeroasele presiuni, „momelile și șicanările” care parcă nu se mai sfârșeau, iar administrația, „de dragi ce ne au”, trimițând și acolo jandarmi și husari care „să ne păzească, vezi Doamne, să nu ne fure cineva”. Proiectatele adunări electorale ale lui Werner au fost anulate în zonă, deși în Zărnești i se făcuse „o pomană strașnică, la care au luat parte și vreo câțiva primari de ai noștri, pe cari brănenii noștri i-a[u] ales să ducă votul comunei la alegere, nu al lor”. De asemenea, notarul din Bran dăduse ordin la toți primarii ca din fiecare comună să fie trimiși câte doi călăreți, iar câțiva agenți electorală umblau cu niște liste de subscriere, „înfrișându-i cu tot felul de minciuni” pe românii brăneni³⁰.

Și în Tohanu Vechi lucrurile luaseră o turnură neplăcută pentru locuitori, aici fiind trimiși 50 de husari, „echipați ca pe timp de război, vezi Doamne, ca să ne apere. De cine?”. Cu toate acestea nu s-au lăsat intimidați și s-au solidarizat „strâns la onoarea steagului” național ridicat de N. Șerban, refuzând orice promisiune și ferindu-se de momelile funcționarilor și agenților electorali, deși nici aici nu ajunsese Werner personal³¹. Faptul s-a datorat în special înfrângerilor suferite în fața românilor din Țara Oltului, dar și a informațiilor primite din cercul Branului, unde românii i-ar fi pregătit primiri similare cu cele ale făgărășenilor. „În ciuda acestui fiasco umilitor, (...) ne trezirăm cu vreo 50 de husari călări în Tohan și alți 50 în Zărnești, așezați cu duiumul pe la frunțașii luați la ochi ca aderenți (...) ai deputatului Șerban”³².

Candidații români și-au început turneul electoral în cercul Făgărașului, în 2 mai, însoțiți

28 Idem, nr. 108, 1910, pp. 2-3.

29 Idem, nr. 148, 1910, p. 3.

30 Idem, nr. 108, 1910, p. 1.

31 Idem, nr. 103, 1910, pp. 2-3.

32 Idem, nr. 105, 1910, p. 2.

fiind de mai mulți lideri și prieteni din Făgăraș. Peste tot, scenariul campaniei s-a desfășurat aproape identic, suferind puține modificări: porți de triumf, călăreți, steaguri, cântece și hore românești, sute sau mii de participanți, aclamații etc. Relevăm traseele electorale ale celor doi candidați cât se poate de succint, căci relatările corespondenților de presă sunt foarte ample.

Mai întâi au ajuns la Comăna de Jos, „unde au intrat cu triumf”, întâmpinați fiind de călăreți cu steaguri, și „vreo 20 de trăsură”, încărcate de locuitori din satele din împrejurime. Aclamațiile mulțimii i-au petrecut până la tribuna ridicată în piață, unde a luat cuvântul N. Șerban, urmat de Vaida-Voevod, ambii vorbind despre situația existentă și prezentându-și programul de candidați naționali. Au fost prezenți între 600-800 de români din cele două Comăne (de Jos și de Sus-n.n.), Cuciulata și Lupșa. Apoi s-au întors în Veneția de Jos, unde erau prezente sute de români, iar la Mândra au participat aproximativ 2.000 de oameni.

A doua zi s-au îndreptat către Ileni, unde se aflau cel puțin 1.000 de oameni de aici și din alte sate vecine. Au mers apoi în Hârseni și de aici la Mărgineni, „unde se adunase deja poporul din comunele Ileni, Hârseni, Sebeș și Bucium” în curtea școlii grănicerești, iar ordinea a fost „exemplară”.

Ulterior au trecut prin Bucium, unde era adunată multă lume, ca de altfel și în Șercăița, de aici pornind spre Șinca Veche (în care erau concentrați și românii din Vad, Ohaba, Perșani, Vlădeni, Șinca Nouă, Șercăița și Țântari), unde s-a petrecut o singură „neplăcere”: jandarmii i-au oprit pentru existența unui steag tricolor pe care l-au rupt pentru ca acțiunea să poată continua, apoi au rupt și insignele tricolore. Și aici, „ulițele comunei erau înghesuite de popor (circa 2.000-3.000 de oameni-n.n.), venit din comunele învecinate”. La finalul adunării, candidații au plecat spre Șinca Nouă, unde sunt întâmpinați de întreg satul, deși nu era proiectată ținerea unei adunări. Au fost apoi prezenți la adunarea din Poiana Mărului, de unde au trecut în Tohanu Vechi, românii de aici primindu-i la rândul lor cu cântece naționale și însuflețire. A treia zi, în 4 mai, au poposit în Bran, unde, deși „sunt oamenii mai împrăștiați, ne-a surprins uimitor prezența celor 4.000 de asistenți” în frunte cu toată preoțimea³³.

După terminarea turneului în acest cerc, Al. Vaida-Voevod și-a început campania în cercul Arpaș însoțit fiind, la rândul său, de o numeroasă suită compusă din fruntași făgărașeni. Turneul său, spun sursele, „a semănat cu o cale triumfală”, pretutindeni fiindu-i organizate manifestări „cum nu s-au mai pomenit în acest cerc”. Și-a prezentat programul în peste 20 de sate mari, fiind primit „în haine de sărbătoare, iar poporul a [i]eșit în număr de câteva mii (...) într-o întâmpinarea adoratului lor candidat”³⁴.

Prima întâlnire cu electoratul a avut loc în Recea. Însă, până să ajungă acolo, în fața școlii din Hurez românii au ridicat o frumoasă poartă de triumf, pe care era scris „Trăiască dr. A. Vaida-Voevod”, iar tinerele de aici i-au cântat următorul vers ocazional: Frunză verde foi mărunte,/Nici un pom nu e la munte,/Ca bradul de crăcuros (rămușor-n.n.)//Ca Vaida de inimos.//Frunză verde măracine,/S-ar bucura ori și cine/Să [i]eșiți domnule bine,/Să [i]eșiți aleși, cinstiți,/La dușmani să dovediți,/Că nu-ți pasă de dușman/Că ești viță de roman”³⁵.

Ajunși în Recea, a luat cuvântul mai întâi N. Șerban, care, emoționat de cele șapte alegeri consecutive, la care „totdeauna a fost sprijinit și îmbrățișat, purtând așa zicând pe brațe de bravi receni, lămurind situația și indicând motivele care l-au îndemnat ca din bună voie să cedeze cercul celui mai aprig luptător pentru drepturile poporului, își ia un duios adio de la alegători”. Recomanda cu căldură sprijinirea totală a lui Vaida-Voevod.

Cu ocazia discursului acestuia din urmă aflăm și unele dintre punctele principale ale programului electoral al PNR: drept de vot pentru bărbații care au împlinit 24 de ani, impozit progresiv, serviciul militar de doi ani, „ba și de votul pentru femei” a vorbit. Apoi apelează la alegători să-l onoreze cu încrederea lor, iar ceilalți români „să stăruiască *ca nici un bărbat, nici*

33 Idem, nr. 89, 1910, pp. 2-3.

34 Idem, nr. 92, 1910, p. 2.

35 *Ibidem*.

un frate, nici un tată și nici un moș să nu șovăiască și să nu greșească în ziua alegerii”.

Alaiul electoral a mai trecut prin Netot, Pojorta, unde au sosit și românii din Breaza, ajungând împreună la proiectata adunare din Lisa. A deschis impozanta adunare protopopul N. Borzea, care l-a prezentat pe Vaida-Voevod și i-a dat cuvântul lui N. Șerban. Printre altele, acesta a afirmat că dacă guvernul „vrea să fim frați cu maghiarii, să ne dea și nouă pășuni (precum secuilor-n.n.), pământ, drepturi egale, libertate în școală și biserică, cu limba noastră românească, și să nu ne dobitocească copiii în școlile elementare cu învățarea limbii maghiare, de care, ca plugari, n-avem nici un folos. Cerem votul universal egal și cinstit. Pe lângă preoți, nu-i permis nici unui *învățător român*, nici unui *notar ori primar* să voteze la alegeri contra poporului, contra sângelui său”. Urmându-i la cuvânt, Al. Vaida-Voevod și-a prezentat și aici programul electoral. Apoi, preotul satului, Alexandru Popa, îl asigura pe candidat de voturile românilor de aici: „(...) precum noi Oltenii am trimis pe Radu-Negru, peste acești munți, ca să întemeieze Muntenia din dosul munților noștri, așa te trimitem și pe D-Ta în dieta din Budapesta să întemeiezi și să urzești cu colegii D-tale o soartă mai bună pentru neamul nostru din această patrie iubită. Te asigurăm de dragostea și iubirea noastră nemărginită”.

În Sâmbăta de Sus au fost întâmpinați cu nu mai puțin de 28 de porți de triumf. Apoi, cu greu au putut înainta „pe stradele pline de lume aclamatoare” din Drăguș, pentru a ajunge la tribuna ridicată în fața bisericii. A cuvântat mai întâi N. Șerban, care a spus între altele: „Fiți și lui (Vaida-n.n.) sprijinul, fala și bucuria care mi-ați fost mie (...). Să cerem să ni se facă dreptate, în școală și în biserica noastră noi să fim stăpâni cu limba noastră strămoșească. Nu dușmănim pe maghiari, ci vrem să fim frați cu ei, iar nu fiii vitregi ai acestei patrii (...)”³⁶.

Și în Voila era ridicată o poartă de triumf, înconjurată de mulțime oameni din Voila și de peste Olt (Cincșor, Cincu), iar de la tribună au vorbit candidații. De aici au mers la Beclean, unde, deși nu era anunțată adunare, sătenii au decorat podul din centrul satului și au ridicat la mijlocul lui o poartă de triumf. Mulțimea i-a primit cu marșul: „Astăzi cu bucurie/Românilor veniți,/Pe Vaida din câmpie/Cu toți-îl însoțiți etc./”, cântat de sutele de participanți.

Până să ajungă la Făgăraș, suitei i s-au mai alăturat călăreți din Beclean, Luța și Dridif, astfel încât numărul lor a ajuns la 140, „un adevărat escadron cu care s-ar fi putut mândri orice armată. Doi cu doi, la distanța prescrisă și în trap regulamentară”, au intrat călăreții în Făgăraș; le-au urmat automobilele și trăsurile. „Călăreții cântau, caii nechezau, copitele scăpărau, (...) podoabele cailor și călăreților fâlfâiau, automobilele gâfâiau și sirenele lor vâjâiau, trăsurile durăiau, iar lumea (...) se grămădea aclamând, și s-a făcut astfel o intrare triumfală în Făgăraș a iubiților noștri deputați, cum nici unui rege nu i s-ar fi făcut mai strălucită”³⁷.

A doua zi au pornit spre Viștea de Jos unde s-au bucurat din nou de o „primire regească”. La tribună s-au adunat mai multe mii de români din Viștea și din comunele învecinate: Beșimbac, Viștea de Sus, Rucăr, Feldioara și altele. Au cuvântat N. Șerban, Al. Vaida-Voevod, I. Șenchea și protopopul Borzea.

De aici s-au îndreptat spre Arpașu de Jos, unde îi așteptau alte „mii de olteni. Ba și ardeleni din comunele de peste Olt, ce nu aparțin comitatului. De pildă din Săsăuș au venit (...) 70 de oameni”, apoi din Nou Român și Fofeldea. Au luat cuvântul candidații, avocatul Octavian Vasu și învățătorul I. Berescu.

A urmat Scoreiul, unde au fost așteptați de românii de acolo și de cei din Colun (de peste Olt). Aici li s-a dat vestea că adunarea e oprită din cauză că pe cel mai înalt brad de lângă drum, „de vreo 50 de metri, fâlfâie un măreț tricolor din mătase, lung de 5 metri și lat de 2 metri. Pe sub fâlfâiala tricolorului vreo 2.000 de oameni «în extaz și în uimire» își legănavu sufletele”. Prim-pretorul locului a avertizat că deși adunarea e oprită o acceptă, doar dacă steagul este dat jos. Însă, „zadarnic. Scoreienii nu se dau. «Să-l vedem noi pe ăla care l-a da jos. (...) Steagul ăla ne vorbește mai bine și mai pe înțeles decât toți domnii”. Despre steag s-a aflat că în zorii

36 Idem, nr. 94, 1910, p. 3.

37 Idem, nr. 100, 1910, pp. 3-4.

zilei lumea s-a trezit cu el acolo, iar cel care l-a pus, când s-a dat jos, a curățat toate crengile, ca nimeni să nu mai poată ajunge la el. Ca urmare a acestei situații, candidații au fost siliți a renunța la ținerea adunării proiectate și ca să nu ațâțe poporul au plecat spre Porumbacu de Jos, unde au fost primiți ca de fiecare dată³⁸.

După finalizarea campaniei electorale, candidații au adresat „Cuvinte de mulțămintă” românilor „olteni, brăneni, bârseni și ardeleni”, din al căror cuprins reținem: „(...) cu ocaziunea turneului nostru electoral (...), ne-ați făcut o primire regească, nemaipomenită. (...) Ne-ați [i]eșit înainte (...) și ne-ați oferit în capul satelor pâ[i]nea și sarea tradițională, ca vechilor voievozi (...). Pentru toate acestea și altele, vă mulțămim din adâncul sufletelor noastre. (...) Și mulțămindu-vă (...), vă rugăm a fi și a rămânea tot așa, ca la ziua cea mare a alegerilor, din comit[atul] Făgărașului, să ducem la izbândă steagul partidului național român (...)”³⁹.

Represalii și răzbunări. De-a lungul campaniei electorale și, în special, după sunt semnalate multe astfel de cazuri inițiate de autoritățile comitatului atât împotriva elitelor, cât și a simplilor locuitori, dintre care vom aminti în acest context doar câteva. De pildă, vicecomitele Al. Belle, la ordinul comitelui suprem, a suspendat din post pe viconotarul comitatului, George Ganea, acțiunea fiind pusă în legătură cu implicarea sa în campanie și alegeri⁴⁰.

Cum afirmam, persecuțiile au continuat mai ales după ziua scrutinului. Mai întâi, publicul român era informat că au fost suspendați din funcție notarii din Galați și Râșor, vice-notarul din Tohanu-Vechi și se mai preconiza suspendarea altor trei notari. De asemenea, învățătorii confesionali erau pe rând citați la inspectorul regal școlar pentru a da socoteală⁴¹.

Cu altă ocazie, se amintea cum comitele suprem pune zilnic la cale „suspendări, terorizări, amenzi și alte volnicii de soiul acesta. Administrația nu se dă înapoi nici de la cea mai detestabilă apucătură ca să se răzbune asupra alegătorilor noștri naționaliști”. Erau indicate cazurile unui comerciant din Zărnești, care făcuse „*agitație în contra ideii de stat maghiar și în contra locuitorilor de limbă maghiară*”, și al notarului din Scoreiu, suspendat din funcție⁴².

Apoi, amintitul învățător I. Berescu a fost denunțat la pretura din Șercaia că în timpul turneului electoral al candidaților români „a agitat cu tricolorul românesc”, iar tribunalul din Brașov l-a condamnat la o amendă de 30 coroane. Fusese acuzat de un jandarm că „a avut ascuns în buzunar un buchet legat cu fundă tricoloră de 2 cm lată. Crimă nu glumă!”⁴³.

În septembrie 1910 s-au pus în aplicare pedepse în bani și închisoare pentru purtarea brâielor tricolore: mai mulți tineri și femei din Mărgineni au fost denunțați de jandarmi preturii din Făgăraș, care i-a pedepsit cu amendă și două zile de închisoare. Prin alte sate (Ohaba, Șinca Nouă ș.a.), „s-a bătut doba ca să nu mai cuteze nimeni a purta cingătoare, căci va fi pedepsit cu temniță grea”, pentru agitație împotriva statului⁴⁴.

Și în decembrie se mai pronunțau sancțiuni pentru purtarea tricolorului: pretura din Șercaia pedepsea pentru „purtarea de culori străine” pe timpul alegerilor, cu amenzi, mai mulți români din Perșani, Vad, Șercaia, Șona, Comăna de Sus și Grid, ordonând totodată „nimicirea brâurilor tricolore confiscate de la dâșii”⁴⁵. Tot în decembrie, comitele suprem suspenda 18-19 notari, învățători și primari⁴⁶.

Alegeri și rezultate finale. În ziua alegerilor (1 iunie 1910), din câteva informări telefonice și telegrafice aflăm că în Făgăraș domnea o „însuflețire uriașă”, din cerc fiind aproximativ „700 de alegători” (de fapt au fost mai mulți), iar „*Învingerea noastră e sigură*”;

38 Idem, nr. 106, 1910, pp. 2-3.

39 Idem, nr. 100, 1910, p. 6.

40 Idem, nr. 115, 1910, p. 2.

41 Idem, nr. 126, 1910, p. 3.

42 Idem, nr. 139, 1910, pp. 2-3.

43 Idem, nr. 184, 1910, p. 3.

44 Idem, nr. 193, 1910, p. 3.

45 Idem, nr. 269, 1910, p. 1.

46 Idem, nr. 270, 1910, p. 2.

identică era situația și în cercul Arpașului: „Însuflețire mare. Reușita lui dr. Vaida sigură”.

Apoi, în 2 iunie, erau deja comunicate telegrafic „Gazetei Transilvaniei” rezultatele finale ale scrutinului - Arpașu de Jos: „*Dr. Alexandru Vaida-Voevod a fost declarat ales după o luptă înălțătoare*. Cu toate presiunile administrației a întrunit o majoritate de 200 voturi față de contra-candidatul Urdea”. Aici, „s-au purtat brav preoții și învățătorii. Nici un preot n-a votat cu Urdea. (...) *Peste tot preoțimea din comit. Făgăraș a fost la culmea chemării!*”⁴⁷.

În privința alegerilor din Făgăraș, din ziua anterioară, se relatează că lupta electorală „a fost strașnică”, administrația săvârșind „un terorism și o presiune nemaipomenită”. Cu toate acestea, N. Șerban a fost ales cu o relativ mică majoritate de 27 voturi și la comunicarea rezultatului final alegătorii români „au fost cuprinși de o însuflețire nemaipomenită”⁴⁸.

Într-o altă corespondență se spunea că scrutinul a reprezentat „o frumoasă învingere a românilor, cu atât mai frumoasă cu cât presiunea și teroarea dezvoltată de autorități a fost foarte mare”, și a constituit „botezul de sânge al făgărășenilor”. Autoritățile comitatului, cele cercuale și comunale au dezvoltat toată presiunea posibilă, iar acolo unde au văzut că nu izbutesc cu presiunile au început cu banii, de care „au dispus din belșug. Dar și oamenii noștri au fost treji”.

Votarea s-a făcut după localități, iar în fruntea fiecăreia a mers preotul, împreună cu „vreun fruntaș din sat”, dacă nu erau doi preoți din acel loc, și astfel agenții electorali și cumpărătorii de voturi din satele de alegere nu au putut să-și ducă la capăt treaba murdară. De altfel, a făcut o foarte bună impresie prezența preoților și a învățătorilor, atât a celor făgărășeni, cât și a acelor din cercul Branului⁴⁹.

Votarea a început la 8 dimineața, în amândouă cercurile. La Făgăraș au votat 1.343 alegători, dintre care N. Șerban a primit 675 de voturi, iar Werner Gyula 648, prin urmare primul devenind „întâiul deputat român în neaoșul cerc românesc al Făgărașului”. Cu atât mai prețuită a fost victoria cu cât pentru a împiedica alegerea românilor au fost aduse pentru intimidare trupe militare și jandarmi: două companii de pionieri, două de infanterie „și jandarmi mai mulți ca destui”.

La Arpaș au votat 737 alegători, Al. Vaida-Voevod primind 538 voturi, iar „renegatul pripășit” G. Urdea 199, cu toate că administrația comitatului a făcut cele mai „nemaipomenite încercări și înfricări (terorizări) ca să împiedice însuflețirea cea vrednică de toată cinstea (...)”. Cu toate că pe cei mai mulți alegători i-au adus sub «escortă» militară la Arpaș, totuși nu și-au putut ajunge scopul”. Și aici au fost aduse patru companii de infanterie, două escadroane de husari „și din darul părinteștei stăpâniri și vreo 100 jandarmi; poliția de graniță cu căpitanul ei. Dar cu toată mulțimea de puști și baionete, nu s-a întâmplat nici cea mai mică neplăcere”.

Astfel, 1 iunie 1910 „va rămâne o zi istorică de cea mai mare cinste pentru românii olteni”⁵⁰, însă pentru românii ardeleni alegerile au adus mari pierderi. Dintre candidații naționali au mai ieșit câștigători doar alți trei: Teodor Mihali în cercul Ileana Mare, Vasile Damian în Zarand și Ștefan Cicio Pop în Șiria. Pentru acest eșec major, în presă se vehiculau drept cauze principale „volniciile, terorismul (înfricarea) și mituirile făcute de cei de la putere. Apoi diferite amenințări și apucături, prin care înșelau, zăpăceau sau băgau spaimă în oameni (...)”⁵¹.

În privința victoriei categorice a românilor din comitat, extrem de surprinzătoare dacă ne raportăm la starea anterioară a electoratului de aici, se mai spunea răspicat: „Cine ar fi putut crede că în ultima campanie electorală românii din comitatul Făgărașului să-și elupte (obțină-n.n.) prin izbânda lor în amândouă cercurile locul întâi de onoare între cele trei milioane de români de sub coroana sfântului Ștefan?! Făgărășenii erau doară cunoscuți ca unii dintre cei mai puțin însuflețiți și mai slab organizați și pregătiți pentru lupte atât de glorioase.

47 Idem, nr. 113, 1910, p. 1.

48 Idem, nr. 112, 1910, p. 1.

49 Idem, nr. 113, 1910, pp. 1-2.

50 „Olteanul”, nr. 21, 1910, pp. 4-5.

51 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 117, 1910, p. 1.

(...) A voit însă bunul Dumnezeu ca în aceste zile mari să unească pe conducătorii poporului din acest comitat într-o formidabilă solidaritate națională.

(...) Aceasta a fost ziua de 1 iunie, când alegătorii români însoțiți de simpatia tăcută a cetățenilor maghiari din Făgăraș, în ciuda tuturor opintirilor disperate ale fișpanului, au cucerit cele 2 mandate de deputat⁵².

Încă înainte de alegeri oamenii comitelui suprem afirmaseră că de va ieși învingător vor contesta mandatul lui N. Șerban. Și această știre s-a adeverit după scrutin, când 17 alegători maghiari din Făgăraș au inițiat această acțiune, afirmând între altele că oamenii lui N. Șerban au răspândit și știrea că în cazul eșecului candidaților români „va năvăli în Țara Oltului armata României și va fi vai de cei ce și-au dat votul pentru candidații unguri”⁵³.

Evident, N. Șerban a reacționat indignat la „impertinența nemaipomenită” a celor 17, alcătuind un răspuns prin care nega vehement acuzele aduse: *„Astfel de declarații n-am făcut și n-am putut face nici eu, nici vreunul din alegătorii mei. În cazul dacă s-ar dovedi despre mine un astfel de lucru, nu numai că mi-aș depune mandatul, dar mi-aș părăsi și patria. Totodată rog pe d-l ministru de justiție ca să pornească cercetare criminală, pentru ca să dovedească că sau eu sunt mișel, sau acei domni cari au subscriș protestul (...)”*⁵⁴.

În septembrie încă era dezbătută într-o comisie a Dietei petiția în contra mandatului lui N. Șerban, dar cauza a fost amânată pentru 15 decembrie. Din unele surse se afirma, însă, că reclamanții urmau să-și retragă petiția⁵⁵. Cert este că avocatul N. Șerban și-a dus la îndeplinire mandatul până în preajma Marii Uniri din decembrie 1918.

Considerații finale. Și comitatul Făgăraș a reprezentat până în 1892 unul dintre centrele de alegere a deputaților proveniți din partidele de guvernământ, în majoritatea lor fără a avea vreo legătură cu cercul electoral de alegere. Însă, în 1892, eludând decizia de pasivism politic a PNR și candidând independent în cercul Arpașului, tânărul avocat N. Șerban obținea o victorie pe cât se surprinzătoare, pe atât de importantă pentru românii făgărașeni – trimiterea primului deputat român în Parlamentul de la Budapesta.

Anul 1910 a reprezentat organizarea ultimelor alegeri parlamentare din era dualistă, deoarece în anul când urma a avea loc următorul scrutin, 1914, a izbucnit Primul Război Mondial. Este din nou un an de referință pentru românii din comitatul Făgăraș, care revenindu-și din letargia electorală, în care intrase de mulți ani, și din lipsa de unitate a liderilor politici de aici, au demonstrat de această dată, precum multe decenii în urmă, că au onoare și unitate națională, că pot recurge și la sacrificiul suprem pentru cauza românească, dând din nou o lecție demnă de urmat de toții românii din imperiul dualist. În urma acestei demonstrații de forță românească, au intrat în Parlamentul de la Budapesta ambii candidați români – N. Șerban și Al. Vaida-Voevod –, în vreme ce din întreaga Transilvania n-au mai izbutit acest lucru decât doar trei alți români.

Constantin Băjenaru

Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”

Făgăraș, RO

bjnrcosti@yahoo.com

52 Idem, nr. 119, 1910, p. 1.

53 Idem, nr. 135, 1910, p. 2.

54 Idem, nr. 136, 1910, p. 2.

55 Idem, nr. 208, 1910, p. 1.

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

Claudiu PORUMBĂCEAN

Abstract: *This year marks 100 years since the establishment of the Satu Mare Olimpia Club. For this reason, at the centennial anniversary moment, we considered that it is appropriate to give a brief presentation of the history of this soul club for the Satu Mare people, especially of the football team. The Olympic sportive club, the pride of the interwar Satu Mare, was established before many famous Romanian clubs.*

After the formation of Great Romania, the Romanian Kingdom governments were very concerned about the development of large-scale sport, launching several promotion campaigns to attract the public to such activities.

Olimpia is the sports club that has dominated the sport from Satu Mare since its establishment to present. Documentary sources inform us that in the autumn of 1920, the first football players are legitimized for the teams of the Satu Mare Sports Society and the Carei Athletic Club. Then in 1921, they were legitimized for the Olimpia Satu Mare and Stăruința Satu Mare. Great football players such as Alexandru and Iuliu Borbil, Andrei Sepci and others, had prominent presence in the national team of interwar Romania.

Overall, the sports life of the Satu Mare during the inter-war period has been intensely active even if the performances did not reach the highest levels, but instead they formed the basis on which sportsmen with famous names were raised and formed for the Romanian and international sport.

Keywords: *Olimpia Satu Mare, sport, football, interwar period, 1921*

Anul acesta se împlinesc 100 de ani de la înființarea Clubului Olimpia Satu Mare. Din acest motiv, la ceas aniversar centenar, am considerat oportună o scurtă prezentare a istoriei acestui club de suflet al sătmărenilor, în special a echipei de fotbal. Cercetarea noastră are în vedere perioada anilor 1921-1940, o istorie mai puțin cunoscută, în special datorită lacunelor documentare¹. Sperăm ca acest demers incipient să trezească curiozitatea și pasiunea altor istorici sau iubitori ai sportului sătmărean, care să ducă mai departe istoria Olimpiei Satu Mare.

*

* *

După constituirea României Mari, guvernele Regatului Român au fost foarte preocupate de dezvoltarea sportului la scară largă, lansând în acest sens mai multe campanii de promovare pentru atragerea publicului spre astfel de activități. Se insista foarte mult pe acțiunea benefică a sportului asupra sănătății și dezvoltării tinerilor. În ciuda reticenței manifestate la început, mai ales în mediul rural, rezultatele nu au întârziat să apară.

Autoritățile locale din județul Satu Mare au răspuns pozitiv solicitărilor venite de la

---

¹ În anul 2006 am alocat ca temă de licență unui admirabil student, David Sabin, o istorie a sportului sătmărean din perioada interbelică. Această colaborare a dat roade, rezultând o cercetare foarte bună pentru acest nivel. Pornind de la acest episod, am decis reluarea cercetării doar pentru Clubul Olimpia Satu Mare.

București pentru promovarea și dezvoltarea activităților sportive, după cum reiese și din corespondența guvernului cu Prefectura județului Satu Mare. În urma ordinului Ministerului de Interne nr. 39316 din 10 iunie 1922, prin care se comunică faptul că în conformitate cu art. 36 din legea Casei Culturii Poporului, publicată în Monitorul Oficial No. 173 din 3 Noiembrie 1921 prin care statul cedează terenuri în fiecare comună „pentru câmpurile de sport”, conducerea județului solicită instrucțiuni pentru aplicarea acestui ordin. Fiecare comună urbană sau rurală are obligația de a aloca terenuri pentru „câmpurile de sport și tir”, în conformitate cu articolul 36 din legea amintită, în următoarele condiții²:

1. să fie în imediata apropiere a comunelor;
2. să nu fie expusă inundațiilor;
3. să aibă cel puțin 150m/100m (2 ha. Total);
4. să fie neted sau ușor netezit;
5. să aibă apă în apropiere;
6. dacă e posibil la poalele unui deal.

Pentru poligoane de tir erau fixate următoarele condiții:

1. să fie aproape și în afara comunei;
2. lungime 200m-300m/50-100 m lățime;
3. cât mai izolate de locuri de trecere și pășune;
4. „fundul și laturile câmpului să fie sprijinite pe un deal.”

Măsurile luate de autorități urmau să fie transmise Oficiului Național de Educație Fizică din București³. Implementarea acestor măsuri a fost destul de dificilă, răspunsul Preturilor de plasă fiind negative în prima fază, fie din lipsa terenurilor adecvate activităților de acest gen sau datorită lipsei de interes din partea localnicilor. Spre exemplu, redăm răspunsul pretorului din Baia Mare adresat subprefectului din Satu Mare, la data de 11 ianuarie 1923:

„La ordinul No. 10502/1922 am onoarea a vă raporta că în comunele rurale aparținătoare de această plasă nu sunt și nici nu se pot înființa câmpuri de sport din motivul că țărănimea nu face sport”⁴.

La insistența Prefecturii, lucrurile încep să se miște, iar rezultatele se fac simțite, mai ales în plășile Carei, Ardud, Ugocea sau Satu Mare. Forurile locale sunt îndemnate să popularizeze Buletinul de Educație Fizică și să atragă populația și cluburile să încheie abonamente pentru această publicație.

Sub egida Aeroclubului Regal al României, aflat sub patronajul Principelui Carol, sunt lansate și la Satu Mare liste de înscriere în Aeroclub⁵.

2 Arhivele Naționale Satu Mare (în continuare ANSM), *fond Prefectura județului Satu Mare* (în continuare PJS), dos. nr. 30/1922, f. 1.

3 *Ibidem*, f. 2.

4 *Ibidem*, f. 5, 8.

5 *Ibidem*, f. 25-39.

Clubul sportiv care a dominat sportul sătmărean de la înființarea sa și până în zilele noastre este Olimpia. Sursele documentare ne informează că în toamna anului 1920 sunt legitimați primii jucători de fotbal pentru echipele Societatea Sportivă Satu Mare și Clubul Athletic Carei, apoi în 1921 pentru Olimpia Satu Mare și Stăruința Satu Mare. Fotbal se juca cu cel puțin un deceniu mai devreme. Fotbaliști de mare calibru precum Alexandru și Iuliu Borbil, Andrei Sepci și alții, au avut prezențe notabile în echipa națională a României interbelice⁶.

Înființată în 1921⁷ de un grup de tineri intelectuali români, susținuți de primarul Augustin Ferentiu⁸ și secretarul Virgiliu Băliban⁹, Societatea Sportivă Olimpia va activa mai întâi în campionatul regional de fotbal pe care îl câștigă în intervalul 1926-1927 și se va califica în campionatul național, fiind eliminată în sferturile de finală de echipa Chinezul Timișoara¹⁰.

Cu toate că era un sport relativ nou pentru sătmăreni, cel puțin din punct de vedere al întrecerilor organizate, fotbalul a fost, cu precădere, cea mai îndrăgită și mai populară ramură sportivă din Satu Mare. Fotbal neorganizat s-a jucat și înainte cu aproximativ un deceniu, până în 1923, când societățile sportive se afiliază Federației Societăților Sportive Românești, pentru a se putea înscrie în competițiile care aveau loc în cadrul diverselor serbări și aniversări orașenești.

Primii jucători de fotbal au fost legitimați la Societatea Sportivă Satu Mare (Sz. S.E.) în 1920, club sportiv înființat de altfel în același an. Tot în 1920 se înființează și societatea sportivă Torekves (Munkas Testedzo Egyesulet) a muncitorilor maghiari, care va avea în activitate și o secție de fotbal¹¹. Societatea sportivă care va domina însă fotbalul sătmărean, ia ființă în 1921 purtând numele orașului antic care stă la baza Jocurilor Olimpice, Olimpia Satu Mare.

Un alt club sătmărean care va contribui la activitatea fotbalistică a orașului, este cel al comunității evreiești Bar- Kochba și care va participa la campionatul regional până în jurul anilor 1933-1934, după care documentele vremii încetează să mai amintească despre ea.

Până la afilierea la F.S.S.R (Federația Societăților Sportive Românești)¹², asemenea celorlalte societăți sportive, Olimpia va juca doar meciuri amicale cu echipe din județ și din țară, sau chiar din străinătate. Meciurile se jucau de obicei în zilele de duminică, deoarece atunci se putea conta pe numărul mai ridicat al spectatorilor, aceștia fiind nu numai un mijloc de finanțare pentru societățile sportive, ci și unul de propagare a noțiunii de sport în adevăratul sens al cuvântului, în rândurile populației. Propaganda sportivă, se realiza în mare măsură prin intermediul presei, care anunța în prealabil meciurile, invitând publicul spectator să vină în număr cât mai mare. „Sfătuim pe români să meargă pe arena de întrecere, de câte ori joacă Olimpia pentru că nu vor regreta”.

La Satu Mare sportul predominant fiind fotbalul, în 1932 se organizează cursuri de

6 Alexandru Contraș, *Sportul sătmărean. Origini, tradiții, activități*, în Doru Radosav, Claudiu Porumbăcean (coord), *Monografia județului Satu Mare*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2016, pp. 325-326.

7 Tanckózi Gyula, *Satu Mare Város Képes Tükre*, Presa Liberă, Satu Mare 1936, p.144; Mihai Ionescu, Mircea Tudoran, *Fotbal de la A-Z*, Ed. Sport Turism, , București, 1984, p. 83.

8 Primul primar român al municipiului Satu Mare de după eliberare (19 aprilie 1919), Augustin Ferentiu vede lumina zilei în localitatea Mădăras, la 28 august 1872. Absolvent al Facultății de Drept din Budapesta, A. Ferentiu va intra în administrația orașenească cu data de 1 aprilie 1902. Din 1908 a fost numit notar al consiliului orașenesc, iar mai târziu a fost consilier economic. Când armata română a intrat în Satu Mare, autoritățile locale și primarul Lénárd István l-au desemnat, cunoscând foarte bine și limba maghiară, ca translator în relațiile cu generalul Lascăr Davidoglu. Din încredințarea Consiliului Dirigent va fi numit primar la 19 aprilie 1919, funcție pe care o deține timp de 10 ani, până la 1 septembrie 1929. Ulterior, va fi ales din nou primar în perioada 1 august 1930 – 23 mai 1931. S-a remarcat, în tot acest timp, ca un excelent gospodar, contribuind substanțial la înflorirea economică și sub aspect edilitar a orașului de pe Someș. Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solstițiu, Satu Mare, 2000, pp. 98-99.

9 Ioan Virgiliu Băliban este fiul lui Antoniu Băliban. În 1918 va fi desemnat ca delegat oficial al localnicilor din Unimăt la Adunarea de la Alba Iulia, *Ibidem*, p. 26.

10 Mihai Ionescu, Mircea Tudoran, *op. cit.*, p. 181.

11 Gyula Tanckózi, *op. cit.*, p. 144.

12 Mihai Ionescu, Mircea Tudoran, *op. cit.*, p. 181.

arbitraj, prima serie promovată fiind formată din: Bogdan Andrei, Husciuc Ioan, Iluți Teofil, Masulet Mihai, Ursu Ioan, Vercu Vasile¹³.

Spicuind câteva dintre disputele fotbalistice din 1922, aflăm din presa vremii că meciul Olimpiei cu Törekvés din luna martie se încheie la egalitate 2:2. În cadrul lunii următoare Olimpia se va deplasa la Careii Mari, unde va învinge pe Victoria din localitate cu scorul de 2:1. Tot în aprilie, Olimpia va juca contra echipei formate din cei mai buni jucători ai cluburilor de fotbal din Baia Mare și Baia Sprie, meci încheiat cu 3:0 în favoarea clubului sătmărean. În același an au loc întâlniri cu echipe din țările vecine cum ar fi: Cehoslovacia, unde Olimpia este invitată la o „mare emulație de football” în orașul Cassova¹⁴, iar în luna august are loc meciul Ungaria de West - Olimpia încheiată cu 4:0 în favoarea echipei maghiare „rezultat obținut grație norocului nu superiorității”¹⁵.

Onorarea invitațiilor de către unele cluburi românești cu renume din țară devenea o adevărată sărbătoare pentru sătmăreni, organizându-se cu aceste prilejuri întreceri sportive și banchete. În numărul 47 al ziarului „Satu Mare” din 11 iunie 1922, este descrisă o adevărată ceremonie de întâmpinare a „Victoriei” din Cluj cu „muzică miliară a Regimentului 87 Infanterie, de primarul orașului și întreg clubul Olimpiei”, apelându-se la populație să vină în număr cât mai mare pentru primirea invitațiilor. Programul sportiv consta în următoarele atracții:

- „3 matchuri: - Törekvés - Olimpia ora 2³⁰;
- echipa funcționarilor “ Bancei de escont” - cu echipa ziariștilor (match comic) la ora 4³⁰;
- culmea zilei Victoria-Olimpia.
- 9³⁰-Banchet la care sunt rugați românii să ia parte”.

Meciul dintre Victoria și Olimpia se încheie cu 4:1 și lasă o frumoasă impresie asupra publicului. Se constată deci că, încă din primii ani de fotbal, autoritățile locale au sprijinit activitatea sportivă, cum de altfel o vor face în toți anii care vor urma dorind să amplifice înclinațiile sportive ale sătmărenilor. Eforturile depuse nu au rămas fără ecou, manifestațiile sportive având priză la publicul care se aduna la toate întrecerile organizate, fie cu ocazia anumitor sărbători sau în scopuri caritabile. O astfel de serbare sportivă s-a organizat în 25 aprilie 1922 de societățile sportive și cele de binefacere a orașului, la convocarea colonelului Abegg, veniturile încasate urmând să fie împărțite aproape în întregime societății orfanilor de război¹⁶.

Campionatul regional

După afilierea societăților sportive sătmărene la F.S.S.R., acestea vor intra într-o strânsă concurență atât între ele, cât și cu cluburile din județele învecinate. Articolele sportive din presa vremii nu au o regularitate, astfel încât nu se cunosc exact numărul meciurilor jucate sau adversarele echipelor sătmărene din cadrul campionatului.

Avem astfel câteva informații despre primele meciuri jucate în cadrul campionatului regional Oradea Mare din care făceau parte și cluburile din Satu Mare:

Olimpia - Törekvés Satu Mare	1:0
Törekvés-Unio Dej	0:0
Olimpia - Baia Sprie	4:3
Machabea Oradea Mare - Olimpia	1:3

Primăvara anului 1925 o găsește pe Olimpia în postura de câștigătoare a Campionatului de fotbal clasa a II-a a regiunii, urmând să joace un meci de departajare cu Samson din Sighetul Marmăției, pentru alegerea în eșalonul superior a regiunii de clasa I. Pe 26 august 1925 Olimpia joacă pe teren propriu cu Samson, dar scorul rămâne 0:0 datorită jocului slab „de nerecunoscut”

13 „Satu Mare”, nr. 37 din 28 august 1932.

14 Idem, nr.27 din 2 aprilie 1922.

15 Idem, nr.70 din 30 august 1922.

16 Idem, nr.34 din 26 aprilie 1922.

al Olimpiei, meciul urmând să se rejoace la Sighet.

O săptămână mai târziu Olimpia se deplasează la Sighet unde pierde calificarea în categoria I cu scorul de 3:2. În opinia gazetarilor însă, înfrângerea s-a datorat „arbitrajului net în favoarea echipei Samson”. Un rezumat al meciului prezentat în presă¹⁷, arată că portarul Olimpiei a fost lovit intenționat, producându-i-se acestuia o fractură de claviculă determinând astfel scoaterea acestuia din joc. Probabil că echipa sătmăreană ar fi câștigat meciul, ținând cont de faptul că cele două goluri ale Olimpiei au fost marcate în primele zece minute, de la începerea jocului, înaintea incidentului în care a fost implicat portarul.

Meciul a fost anulat însă de către Comitetul Regional al F.S.S.R. Oradea la protestele Olimpiei, urmând ca acesta să fie rejucat, lucru care nu se întâmplă datorită înființării de către Comitetul Central al F.S.S.R. București al unui subcomitet regional la Satu Mare. În urma acestei decizii toate echipele aparținătoare județului Satu Mare precum Olimpia Satu Mare, Sz.S.E. Törekvés Satu Mare, Victoria Careii Mari, C.S.B. Baia Mare, Samson și M.S.E. din Sighet devin cotate ca echipe de categoria I.

Noul campionat începe, iar Olimpia își revendica locul I în clasament în urma disputelor cu C.S.B. Baia Mare 4:1 și 2:0 cu Samson Sighet. Primul clasament al regiunii Satu Mare redactat în presă arăta astfel¹⁸:

		Jucate	Câștigate	Pierdute	Nedecise	Goluri Date	Goluri Primate	Puncte
1.	Olimpia	2	2	-	-	6	1	4
2.	Victoria	3	2	1	-	6	4	4
3.	Törekvés	2	1	-	1	3	2	3
4.	Barkochba	1	-	-	1	1	1	1
5.	M.S.E.	1	-	1	-	1	2	0
6.	Samson	1	-	1	-	0	2	0
7.	C.S.B.	2	-	2	-	2	7	0

Meciurile din campionat se derulează în continuare, nelipsind diferitele incidente sportive sau de organizare cum ar fi spre exemplu cele de arbitraj. Un semn de întrebare se ridică asupra modului de organizare sau de implementare a arbitrajului în acea vreme.

La meciul dintre Olimpia și Törekvés Satu Mare din 18 Octombrie 1925, arbitrul clujean dr. Morar Teofil nu se prezintă, împiedicând începerea partidei. „D-ul Vadász și Lengyel (probabil arbitri legitimați, n.n.) nefiind în localitate, iar Törekvés neacceptând pe oricine ca arbitru, a fost găsit D-ul Herscovici membru al clubului Törekvés, care însă a arbitrat acceptabil”. Disputa a fost câștigată de Olimpia cu 2:0, ultimele 25 minute jucându-se în altă zi, meciul fiind întrerupt din cauza lăsării întinericului.

La finalul lunii Octombrie 1925 protagonista campionatului este tot Olimpia, urmată în clasament de Törekvés și Sz.S.E., Bar-Kochba fiind pe ultimul loc.

¹⁷ Idem, nr.79 din 4 octombrie 1925.

¹⁸ *Ibidem*.

Poziția din clasament	Echipele	Nr. puncte
1.	Olimpia	8
2.	Torekves	5
3.	Sz.S.E.	4
4.	Victoria	4
5.	C.S.B.	3
6.	Samson	2
7.	M.S.E.	1
8.	Bar-Kochba	1

Conform Art.22 din statutul Olimpiei, Adunarea Generală a societății era obligată ca în fiecare an, în prima săptămână a lunii februarie, să se întrunească pentru alegerea noului Comitet de conducere. Un astfel de nou comitet este ilustrat în paginile ziarului Satu Mare din 3 martie 1926, fiind compus din¹⁹:

- *Prim Președinte de onoare*: Augustin Ferențiu (Primar).
- *Președinte de onoare*: Protopop Dragoș (deputat); Frâncu D-tru, Danasio (inspector gen. C.F.R.), Dr. Gheție Vasile (prefect), Ing. Oresu, Grigorescu (șef de gară), Popan Augustin (dir. de bancă), Dumitrescu D-tru (insp. de poliție).
- *Vicepreședinți de onoare*: Dr. Giurgiu, Cpt. Braicu, Cpt. Petruc.
- *Membri de onoare*: Dr. Ilie C. Barbul, Dr. Demian, Dr. Erdős, Jud. Dumitru.
- *Președinte executiv*: Demeter Teofil.
- *Secretar*: Ioan Bârsan.
- *Prim casier*: Lct. Dumitrașca.
- *Casieri*: Herman etc.
- *Prim notar*: Dr. Trifan Traian.
- *Notar*: Sălăjan.
- *Director sportiv*: Studnika Paul.
- *Șefi de secții*: Fotbal: Lct. Dumitrșcu.
Atletică: Prof. Maghiar
Patinaj: Ghereny Paul
Tenis: Dr. Șerban
Gimnastică: Th. Chirilă

Anul 1926, o găsește pe Olimpia în continuă ascensiune, nu numai în ce privește numărul de victorii, ci și al stilului de joc practicat și al dăruirii cu care abordează aproape toate meciurile. Încrezătoare în forțele ei, Olimpia își permitea uneori să alinieze în fața adversarelor doar rezervele, fiind și așa superioară și reușind să-și adjudece victoria²⁰. Presa sătmăreană elogia eforturile echipei de fotbal care, „...deși cea mai puțin organizată, a ajuns ca prin priceperea și munca unor Românași cari s'au sacrificat, precum și prin tehnica superioară a jucătorilor săi distinși să fie cea mai temută din întreaga regiune”²¹.

Articolul pare să transmită o oarecare tentă naționalistă, caracteristică destul de des întâlnită și pe viitor, dar ținând cont de contextul în care se afla Transilvania la acea vreme, se pare că exista o doză de justificare. De altfel, conflictele sau disputele naționaliste, au existat din păcate și vor exista întotdeauna, neexcluzând nici domeniul sportiv. O astfel de dispută, a fost cauzată de alegerea componenței Comitetului Regional al F.S.S.R. Satu Mare din 1926, în a cărui

19 Idem, nr. 18 din 3 martie 1926.

20 Idem, nr. 20 din 10 martie 1926.

21 Idem, nr. 21 din 14 martie 1926.

componentă majoritatea membrilor erau din rândurile populației minoritare²². Noul comitet se prezenta astfel:

❖	Președinte	Demeter Teofil (Olimpia)
❖	Vicepreședinte	Cpt. Vlaicu (Olimpia)
❖	Secretar	Milan O. (Sz.S.E.)
❖	Casier	Herz (Bar-Kochba)
	Subcomisia F.B.A.	
❖	Președinte	Vadász (Sz.S.E.)
❖	Membri:	Nemes (M.S.E.) Kele (Victoria) Bârsan (Olimpia - a demisionat) Ban (Bar-Kochba)
	Subcomisia de Judecată	
❖	Președinte	Patoi (Olimpia)
❖	Membri:	Huber (C.S.B.) Sommel (Samson) Herscovici (Törekvés)

Cele două subcomisii vor fi acuzate ulterior de sancțiuni abuzive acordate jucătorilor români, comparativ cu cele date celor de altă naționalitate.

Revenind însă la campionatul subregional al județului, la sfârșitul anului 1926, Olimpia era tot în fruntea clasamentului, restul cluburilor ocupând următoarele locuri²³:

1. **Olimpia**
2. **Sz.S.E.**
3. **Victoria (Careii Mari)**
4. **M.S.E. (Sighet)**
5. **C.S.B. (Baia Mare)**
6. **Bar-Kochba**
7. **Samson (Sighet)**
8. **Törekvés**

Datorită poziției din clasament, Olimpia urma să joace cu campioana din Oradea Mare, Törekvés, într-un meci care conta pentru calificarea în campionatul național al României. Întâlnirea dintre cele două cluburi are loc la Oradea, unde Olimpia este la un pas de victorie, dar pierde „inexplicabil” cu scorul de 4:3, o parte din vină având-o portarul, dar și „...aceeași teamă a jucătorilor în fața echipelor mari și în deplasare, cu toate că prestează un joc bun”, după cum avea să relateze ziarul „Satu Mare” din 20 Iunie 1926.

În 1927 activitatea sportivă a Olimpiei este destul de slab ilustrată de presa sătmăreană, mai ales că acest an va reprezenta apogeul fotbalului pentru județul Satu Mare. Ceea ce știm însă este că Olimpia era din nou campioană a subregiunii Satu Mare, iar în urma meciului disputat cu echipa Stăruința Oradea Mare (fostă Törekvés) și pe care o învinge cu 1:0, se califică în sferturile de finală din campionatul național.

Redutabila adversară pe care o aveau de înfruntat însă, Chinezul Timișoara, a dominat fotbalul românesc până în 1927, fiind de șase ori campioană națională și care a reușit, după cum era de așteptat, să elimine Olimpia, cu toate că deschiderea scorului a aparținut sătmărenilor. „Ne prezentăm la Timișoara, unde susținem un match cu cea mai redutabilă formație de football de-atunci din România: cu Chinezul. Suntem învinși, căci năveam rutina echipei recunoscută chiar și în țări streine, dar am avut mângâierea, că scorul l'am deschis noi prin golul lui Borbil”²⁴.

22 Idem, nr. 22 din 17 martie 1926.

23 Törekvés se retrage din campionatul anului 1926, în cursul lunii martie, „urmând ca aceasta să joace doar pentru a nu perturba programa de desfășurare a F.S.S.R. - ului”, „Satu Mare”, nr. 26 din 31 martie 1926.

24 Idem, nr. 6 din 29 ianuarie 1933.

La 29 ianuarie 1929 în Registrul pentru Asociațiunile recunoscute ca persoane juridice din cadrul Tribunalului Județean Satu Mare, este înregistrată fuziunea Clubului Sportiv Olimpia din Satu Mare cu Clubul Sportiv CFR din Satu Mare²⁵.

La acea dată din conducerea Clubului Olimpia făceau parte printre alții dr. Ștefan Chereș președinte executiv, Mihai Popp președinte general și Adrian Demian membru în Comitet.

Așadar, Clubul Sportiv Olimpia fuzionează cu Clubul Sportiv C.F.R. devenind Clubul Sportiv Olimpia-C.F.R., fuziune care aducea speranța unei dezvoltări viitoare, din toate punctele de vedere. „Se așteaptă și se speră la o cât mai bună organizare și conducere a clubului, pentru înflorirea sportului sătmărean și în același timp la aportul publicului sătmărean, atât moral, cât și material”. Odată cu înființarea noului club, statutul va fi reînnoit și el, iar informațiile cu privire la acesta ne parvin dintr-o dare de seamă, înaintată prefectului din Satu Mare de către conducerea clubului în 1940. Noul statut cuprindea 31 de articole în care erau prevăzute următoarele²⁶:

STATUT

Art.1 Se înființează în orașul Satu Mare o societate sportivă cu denumirea de Clubul Sportiv Olimpia - C.F.R.

Art.2 Această societate va avea un semn distinctiv culorile galben - albastru.

Art.3 Numărul membrilor societății este nelimitat.

Art.4 Durata societății este nelimitată.

Art.5 Limba oficială întrebuințată dată de autoritățile și organele de conducere a sporturilor va fi româna.

Art.6 Scopul acestei societăți este practicarea sporturilor pentru dezvoltarea fizică a membrilor săi și organizarea de competițiuni cu caracter sportiv.

Art.7 Societatea va întreține și va organiza concursuri sportive numai cu grupări afiliate la federațiile care fac parte din U.F.S.R.

Art.8 Doritorii de a face parte din societate, vor înainta o cerere comitetului și vor fi admiși dacă vor întruni, 2/3 din voturile membrilor prezenți ai comitetului, consemnându-se aceasta în procesul verbal al ședinței.

Conform dispozițiilor legii și regulamentului, Oficiului de Educație Fizică a Tineretului Român, societatea va aplica în mod obligatoriu, programul de educație națională, morală și fizică al O.E.T.R cu toți tinerii de ambele sexe între 7-18 ani, aflători în grupare.

a) În cazul când numărul tinerilor între 7-18 ani, ce nu execută permanent programele O.E.T.R. în școală sau altă organizație străjărescă vor trece de 20, societatea va înființa gruparea străjărescă, în care toți tinerii vor executa programul.

b) În caz că numărul tinerilor, din condițiile de mai sus este mai mic de 20, gruparea va executa programul străjăresc, fie în unire cu altă societate sportivă din localitate, fie în altă organizație străjărescă recunoscută de O.E.T.R., rămânând răspunzătoare de frecvența lor regulată.

c) Pe timpul concursurilor de vară, programul străjăresc se va executa zilnic, cu toți tinerii de ambele sexe sub 18 ani.

e) Despre activitatea străjărescă, sportivă și financiară, se va trimite secretarului O.E.T.R. o dare de seamă detaliată, o dată pe an după adunarea generală.

Art.9 Societatea se compune din:

a) Membri fondatori, adică cei cari au semnat actul constitutiv și prezentele statute
b) Membri activi, adică cei admiși în societate. Ei vor avea drept la vot de la vârsta de 18 ani.

c) Membri donatori, adică acei cari donând cel puțin 10 lei în numerar, sau obiecte de

25 ANSM, *fond Tribunalul Județean Satu Mare, seria Dosare de firme*, reg. nr. 26, ff. 104-105.

26 Loc. cit., *fond PJSM*, dos. nr. 23/1940, ff. 1-3.

valoare echivalentă, vor fi admiși de comitet în această calitate.

d) Membrii de onoare, adică acei cari prin pozițiunea lor socială, au adus sau pot aduce reale foloase societății. Ei vor fi admiși și proclamați ca atare, de adunarea generală și sunt scutiți de orice taxă și nu au drept de vot.

Art.10. Taxele de înscriere și cotizațiile sunt următoarele:

Taxa de înscriere pentru membrii fondatori și sportivi; lei 50.

Cotizația lunară; lei 10-150

Art.11 Membrii demisionați sau excluși pentru neplata cotizațiilor, nu vor putea fi admiși din nou decât dacă vor plăti toate cotizațiile la zi până la darea demisiunii sau excluderi.

Art. 12 Încetează a face parte din societate orice membru:

a) Prin demisiune comunicată în scris și aprobată de comitet

b) Orice membru care nu a plătit cotizațiunea pe trei luni consecutive, după un prealabil avis prin scrisoare recomandată din partea comitetului.

c) Prin excluderea pronunțată de comitet, cu 2/3 din voturile membrilor prezenți, aceasta pentru fapte contrarii prezentelor statute, cari este contrarii legilor onoarei și bunelor credințe.

Art.13 Conducerea societății este încredințată unui comitet, însărcinat să aplice prevederile statutului în toate chestiunile, interesând societatea din punct de vedere sportiv, administrativ și financiar.

Art.14 Comitetul este ales de Adunarea Generală a societății.

Art.15 Comitetul se compune din opt persoane și anume: un președinte, doi vicepreședinți, un secretar, un casier precum și trei membri cari verifică gestiunea comitetului.

Art.16 Comitetul se convoacă de președinte, sau vicepreședinte care țin locul președintelui, când acesta lipsește.

Art.17 Hotărârile comitetului vor fi valabile când membrii prezenți sunt în majoritate și se ia cu majoritate de voturi. În caz de paritate, votul președintelui decide. Pentru chestiuni de persoane, votul poate fi secret.

Art.18 Comitetul are toată puterea pentru puterea administrației societății, conform prezentului statut, în afară de chestiunile rezervate în mod expres Adunării Generale.

Art.19 Comitetul convoacă Adunarea Generală cu 15 zile înainte de data fixată și pe cea extraordinară cu cel puțin 5 zile, aceasta ori de câte ori, va fi cerută în scris de cel puțin 1/3 membri cu drept de vot, comunicând membrilor chestiunile din ordinea de zi.

Întocmește bugetul care se aprobă de Adunarea Generală și are facultatea de-a face cheltuieli necesare în limitele prevederilor acestui buget.

Art.20 Procesele verbale ale ședințelor sunt semnate de președinte și secretar. Hotărârile de absență a membrilor comitetului, sunt apreciate de comitet și în cazul de trei absențe consecutive, orice membru se consideră demisionat, cooptându-se un altul.

Art.21 Societatea este angajată față de terți, prin președinte și secretar.

Art.22 Adunările Generale sunt compuse din totalitatea membrilor votanți.

Adunarea Generală ordinară, se va întruni odată pe an, în prima săptămână a lunii Februarie și este convocată de comitet. În caz când Adunarea Generală, nu va întruni trei pătrimi din numărul membrilor, se va întruni după opt zile considerându-se constituită, oricare ar fi numărul membrilor prezenți.

Oricare membru poate da delegație pentru a fi reprezentat, cu drept de vot la Adunarea Generală de un alt membru. Comitetul este singur în drept a decide asupra valabilității mandatelor.

Art.23 Adunarea Generală examinează, discută și aprobă darea de seamă, asupra activității pe anul expirat elaborat de comitetul societății și raportul cenzorilor, asupra gestiunii financiare, după care dau cuvenita descărcare, dacă au fost găsite în regulă.

Alege membrii viitorului comitet, prin vot secret.

Alege din sânul său pentru anul care începe trei cenzori.

Se pronunță asupra tuturor chestiunilor și propunerilor, cari se află pe ordinea de zi.

Art.24 În Adunarea Generală, toate hotărârile sunt luate cu simpla majoritate a membrilor prezenți.

Se procedează la vot secret dacă o treime din membrii prezenți, vor aceasta.

Art.25 Nici o propunere nu va fi luată în considerare de Adunarea Generală, dacă nu va fi depusă la comitetul societății, cu cel puțin zece zile înainte.

Art.26 Comitetul va elibera și va supune Adunării Generale spre aprobare un regulament administrativ și unul de sport, ambele pe baza principiilor prezentului statut și ale statului și regulamentului sportiv al U.F.S.R.

Art.27 Modificarea prezentelor statute, nu se vor putea face decât de Adunarea Generală, în prezența a cel puțin două treimi a membrilor societății și cu majoritatea a cel puțin a două treimi din voturile exprimate.

Propunerile modificărilor statutelor se vor face de comitet dau de cel puțin o treime din membrii activi cu drept de vot.

Art.28 Orice modificare a statutelor, va trebui să fie comunicată federației respective, care va putea să respingă modificările aduse, dacă acestea sunt contrarii prevederilor fundamentale a statutelor federațiilor.

Art.29 Lichidarea societății nu se va putea face, decât de Adunarea Generală, în prezența a cel puțin cinci șesimi din membrii societății și cu o majoritate de cel puțin trei pătrimi din voturile exprimate, aceasta pe baza unui raport justificat.

Art.30 În caz de desființare, fondul și întreaga avere mobilă și imobilă va trece în patrimoniul unei societăți sportive care va fi hotărâtă de Adunarea Generală

Art31 Societatea se consideră înființată dela 29 Ianuarie 1929.

Președinte

Dr. Octavian Ardelean

Secretar

Ioan Radu

Secretari verificatori:

Teofil Demeter

Felician Zaciuc

Art. 29. lichidarea societății nu se va putea face decât de adunarea generală în prezența a cel puțin cinci cincimi din membrii societății și cu o majoritate de cel puțin trei pînă în din voturile exprimate, adăugate pe baza unui raport justificat. -

Art. 30. - în caz de desființare, fondul și întreaga avere mobilă și imobilă va trece în patrimoniul unei societăți sportive care va fi hotărîtă de adunarea generală. -

Art. 31. Societatea se consideră înființată dela 29 Ianuarie 1929.

Președinte /sa/ Dr. Octavian Ardelean.

Secretar: /sa/ Ioan Radu. -

Scrutatori-verificatori:

/sa/ Teofil Demeter.

/sa/ Felician Racu.

Art. 29. lichidarea societății nu se va putea face decât de adunarea generală în prezența a cel puțin cinci cincimi din membrii societății și cu o majoritate de cel puțin trei pînă în din voturile exprimate, adăugate pe baza unui raport justificat. -

Art. 30. - în caz de desființare, fondul și întreaga avere mobilă și imobilă va trece în patrimoniul unei societăți sportive care va fi hotărîtă de adunarea generală. -

Art. 31. Societatea se consideră înființată dela 29 Ianuarie 1929.

Președinte /sa/ Dr. Octavian Ardelean.

Secretar: /sa/ Ioan Radu. -

Scrutatori-verificatori:

/sa/ Teofil Demeter.

/sa/ Felician Racu.

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

Închiderea sezonului de toamnă 1929-1930, o situează pe Olimpia-C.F.R. pe locul secund în clasament:

		Jucate	Câștigate	Nedecise	Pierdute	Goluri Date	Goluri Primate	Puncte
1.	Tisza	8	5	3	-	28	10	13
2.	Olimpia-C.F.R.	8	6	-	2	35	12	12
3.	Törekvés	8	5	1	2	16	4	11
4.	C.S.B.	8	4	0	4	23	13	8
5.	SZ.S.E.	8	3	2	3	17	15	8
6.	Tricolor	8	3	2	3	12	12	8
7.	Stadion	8	2	1	5	5	26	4
8.	Victoria	8	1	2	5	5	26	4
9.	B a r - Kochba	8	-	1	7	9	35	1

Deși clasată pe locul II, Olimpia-C.F.R. spera la câștigarea campionatului, mizând pe faptul că toate meciurile din retur urmau să se joace acasă. Într-adevăr, Olimpia-C.F.R. își atinge scopul, câștigând pentru a treia oară campionatul subregional, după ce o învinge pe Törekvés Satu Mare cu scorul de 1:0. Din nou își dispută titlul de campioană a regiunii, cu aceeași Törekvés Oradea Mare, pe care o învinse-se și în anul precedent. Meciul s-a disputat pe data de 4 mai 1930, jucătorii Olimpiei reușind să deschidă scorul și să conducă la pauză cu 1:0, însă, după încheierea celor 90 minute regulamentare de joc, tabela arăta 2:2. Prelungirile meciului aduc titlul de campioană echipei din Oradea, care învinge cu scorul de 6:2.

O adevărată sărbătoare sportivă s-a organizat în 4 octombrie 1931, cu ocazia aniversării a 10 ani de la înființarea clubului Olimpia - C.F.R. Organizatorii au pregătit un impresionant program. Activitatea a fost organizată sub patronajul dr. Coriolan Tătaru, vicepreședinte a F.S.S.R. București, care începea la orele 9 ale dimineții și se încheia după miezul nopții²⁷:

❖ „Orele 9-10:

- Primirea Patronului și invitațiilor;
- Recepția generală;
- Muzică militară.

❖ Orele 10-12 :

- Arena; Te-deum;
- Sfințirea tribunei;
- Sfințirea drapelului „Olimpia-C.F.R.”;
- Baterea cuiei în drapel;
- Ședința jubiliară a Clubului „Olimpia-C.F.R.”
- Cuvântări și saluturi;
- Distribuirea premiilor jubiliare;
- Match de fotbal, jocurile cercetașilor;
- Intrarea la arenă: Tribuna 60 lei, Corso 40 lei, Stal 20 lei.

❖ După masă ora 13:

²⁷ „Satu Mare”, Idem, nr. 42 din 27 septembrie 1931.

- Defilarea cortegiului de automobile;
- Premiarea automobilelor decorate;
- Muzică militară.
- ❖ La ștrand orele 14-16:
  - Muzică, tir de porumbei;
  - Distribuirea premiilor;
  - Defilarea regatței;
  - Defilarea gondolierilor;
  - Marinarii cercetași;
  - Intrare 40 lei.
- ❖ Orele 19-20:
  - Inaugurarea localului, clubului "Olimpia-C.F.R."
- ❖ Ora 20:
  - Banchet la Dacia;
  - De persoană 100 lei.
- ❖ Ora 22:
  - Serată dansantă la Dacia;
  - Intrare familie 100 lei, persoane 60 lei".

La aniversarea celor 10 ani a Clubului Olimpia-C.F.R. au fost invitate nu numai restul cluburilor sătmărene, ci și echipe din alte județe, precum „România-Cluj”, în vederea disputării unor meciuri amicale. Publicul numeros format din „oficiali, intelectuali români dar și minoritari și multă lume din toate păturile sociale”, au asistat la sfîntirea steagului și a tribunei de către părintele Meleție Răutu, într-o atmosferă în care (...) nu numai românii ci și confrății minoritari sportmani au trăit clipe de înfrățire sportivă”.

Pentru stimularea activității sportive a sătmărenilor, vicepreședintele F.S.S.R. Dr. Coriolan Tătaru, „a donat o cupă care să revină acelei societăți din Satu Mare, care va practica cele mai multe ramuri de sport, dar în care să arate și rezultate bune”²⁸. În același număr al ziarului Satu Mare părerea gazetarilor era că „Serbarea jubiliară a Clubului Sportiv Olimpia - C.F.R., constituie o piatră de hotar nu numai în viața românească de aici, ci și în cea culturală-națională”.

Anul jubiliar 1931 aduce clubului „Olimpia-C.F.R.”, pe lângă aniversarea celor zece ani de activitate, noi surse de finanțare prin închirierea ștrandului municipal. Pe plan fotbalistic însă, va reuși să ocupe doar locul II, campioană fiind tot o echipă sătmăreană, „Stăruința” (fostă Törekvés) Satu Mare.

Va reveni în fruntea clasamentului în 1932, înregistrând rezultate categorice față de majoritatea adversarelor, exceptând înfrângerea în fața Victoriei din Careii Mari, care începuse să fie privită ca o rivală a Olimpiei-C.F.R.²⁹

Olimpia-C.F.R. --- Stăruința Satu Mare	5:0
Olimpia-C.F.R. --- Tricolor Baia Mare	4:1
Olimpia-C.F.R. --- Reun. Sp. Sighetul Marmației	3:0
Olimpia-C.F.R. --- Maramureș	9:1
Olimpia-C.F.R. --- C.S. Baia Mare	2:0

Invingând aceste echipe, Olimpia - C.F.R., avea programată din nou pe data de 22 Mai 1932 la Oradea cu campioana locală, meciul pentru titlul campionatului regional, al cărui rezultat însă nu ne este cunoscut. Știm doar componența echipei de jucători care urma să se deplaseze

²⁸ Idem, nr. 44 din 11 octombrie 1931.

²⁹ Idem, nr. 17 din 22 aprilie 1932.

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

la Oradea, lot care, se pare că, era format din cei mai buni jucători ai momentului de la clubul Olimpia - C.F.R.³⁰.

Portar - *Sepsi*

- Fundași - *Sabău, Moldovan*
- Mijlocași - *Bartá, Török, Vaida*
- Înaintași - *Öri, Mozes, Borbil, Sabău II, Pop Ștefan.*

Sesiunea sportivă de toamnă este începută mai slab, de echipa „Olimpiei-C.F.R.”, pierzând primele două meciuri în deplasare, campioană de toamnă fiind C.S. „Phonix” Baia Mare³¹.

Soc. Muncitorească Tricolor --- Olimpia-C.F.R.	2:1
Victoria Creii Mari --- Olimpia-C.F.R.	3:0
Olimpia-C.F.R. --- Sz.S.E	1:0

În retur Olimpia va câștiga toate meciurile, în afară de cel jucat cu C.S. Baia Mare³², revenind din nou în fruntea clasamentului până în 1934, după care, chiar dacă sursele documentare existente nu ne mai oferă informațiile necesare, știm că Olimpia a participat în eșalonul secund al campionatului național, ocupând următoarele poziții:³³

**Olimpia Satu Mare
în anii primarului
Ștefan Benea**

Locul în clasament	Ediția de campionat
V	1934-1935
II	1935-1936
IV	1936-1937

30 Idem, nr. 20 din 15 mai 1932.

31 Idem, nr. 41 din 25 septembrie 1932.

32 Idem, nr. 19 din 28 mai 1933.

33 Mihai Ionescu, Mircea Tudoran, *op. cit.*, p. 181.

În ediția din anul 1937-1938 a campionatului național de fotbal, Olimpia-C.F.R. activează în Divizia A, ocupând locul X în seria I, după care joacă din nou în Divizia B clasându-se pe locurile șase (1938-1939), respectiv nouă (1939-1940)³⁴.

Presa sătmăreană a anilor 1933 și 1934, amintește de câteva meciuri ale Olimpiei-C.F.R. în cadrul Cupei României, însă, deși prestația echipei de pe Someș a fost bună realizând rezultate pozitive, relatările se rezumă strict la scorurile partidelor, fără a ilustra realizările ulterioare în cadrul acestei competiții.³⁵

Olimpia-C.F.R. - Tricolor Baia Mare	1:1
Olimpia-C.F.R. - Tricolor Baia Mare	1:0
Soc. Gimnastică Arad -- Olimpia-C.F.R.	1:3 (0:0)
Olimpia-C.F.R. - Brașovia	6:1 (2:1)

În ceea ce privește fotbalul de la sfârșitul perioadei interbelice, raportul prefecturii pentru mandatul deținut de Octavian Ardelean, menționa următoarele:

„Datorită concursului dat de autoritățile județului avem două echipe de fotbal în Divizia Națională A, Olimpia din Satu Mare și Phoenix din Baia Mare, cari au repercutat succese remarcabile chiar și față de echipe străine (cehoslovace). Acest sport al județului nostru este într-o continuă ascensiune”³⁶.

Echipa de football „Olimpia“.

SECȚII ALE CLUBULUI OLIMPIA SATU MARE

Deși este cunoscut în special datorită echipei de fotbal, Clubul „Olimpia” Satu Mare a avut mai multe compartimente. Amintim aici secțiile de tenis, scrimă, box, canotaj sau ciclism. În perioada 1935-1937, președintele Clubului era dr. Octavian Ardelean, prefectul județului

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ „Satu Mare”, nr 12 din noiembrie 1933; Idem, nr.6 din 8 aprilie 1934.

³⁶ *În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor îndeplinite în județul Satu Mare. 1933-1937*, Prefectura Satu Mare, 1937, p. 291.

Satu Mare, președinte executiv Alexandru Popp, secretar general Zăciu Felician³⁷.

În această perioadă, guvernul a acordat o atenție deosebită dezvoltării vieții sportive din această parte a țării. În acest context, sunt organizate pentru prima dată evenimente sportive de ansamblu, cu ocazia zilei de 8 iunie. La 10 mai 1936, sub egida Prefecturii din Satu Mare, s-a organizat pentru prima dată un raliu denumit „Tura Județului Satu Mare”³⁸, cu scopul de a promova turismul și sportul automobilistic în Satu Mare. Traseul competiției, în lungime de 274,5 Km, a pornit din Satu Mare pe ruta Botiz - Livada - Orașu Nou - Negrești - Bixad - Baia Mare - Cărbunar - Copalnic Mănăstur - Surdești - Șomcuta Mare - Mireșu Mare - Hideaga - Pomi - Căărășeu - Satu Mare. Competiția a fost organizată și în anul 1937, cu implicarea Automobil Clubului Regional Cluj.

La 10 mai 1937, Prefectura Satu Mare, condusă de dr. Octavian Ardelean, care deținea și funcția de președinte al Clubului „Olimpia” Satu Mare, împreună cu Virgil Astaluș, secretarul Secției de ciclism a Clubului „Olimpia”, a organizat „Tura Ciclistă a Județului Satu Mare”³⁹. Competiția s-a desfășurat pe traseul Satu Mare - Orașu Nou - Seini - Ioșib - Livada - Satu Mare, în lungime de 40 km.

În cadrul acestor cluburi s-au dezvoltat și alte ramuri sportive precum Atletismul, scrima, luptele boxul, tenisul canotajul sau natația, dar și sporturi de iarnă (patinaj, schi sau bob), motiv pentru care s-au construit mai multe terenuri de sport, sau ștrandul Clubului „Olimpia” din Satu Mare, ștrandul din Baia Mare, terenuri de fotbal, tenis sau patinaj, dar și pârtii de schi la Baia Mare și Baia Sprie⁴⁰.

Concurs de ciclism la Satu-Mare.

1931 ~ concurs national in sala mare a Daciei

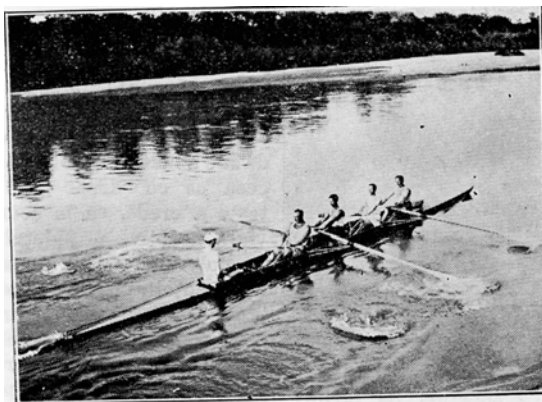
37 Tanckózi Gyula, *op. cit.*, p. 144.

38 *În serviciul patriei...*, p. 289.

39 *Ibidem*, p. 290.

40 *Ibidem*, p. 292.

O regată pe Someș.

Distribuirea premiilor dela concursul automob. T. J. S.

Arena sportivă din Satu Mare

Sportul sătmărean s-a confruntat și în trecut, nu doar astăzi, cu diferite lipsuri, atât de ordin financiar, cât și material, aspecte care, în mare parte, au fost rezolvate, sau cel puțin atenuate, cu ajutorul autorităților locale. Cea mai stringentă și mai mediatizată problemă în presa vremii, era cea a lipsei unei arene de fotbal corespunzătoare nivelului la care ajunse-se să joace Olimpia. În 1927, anul când "Olimpia" atinge apogeul ei fotbalistic, presa sătmăreană semnalează, în numeroase rânduri pe parcursul anului, necesitatea construirii unei arene sportive. De exemplu în nr. 16 din 17

aprilie 1927 se menționa: „Sportul sătmărean trăiește zile negre. Actualul stadion s-a parcelat iar posesorii cer chirii enorme. Consilierii orașului au votat contra construirii unei arene în Grădina Romei, și-au destinat arenei groapa de gunoi a orașului, numită și groapa lui Tot Ianși lângă gara Sânjeni”.

Un alt număr al ziarului Satu Mare⁴¹ informa cititorii că „din cauza lipsei unei arene cu tribună tot mai puțini spectatori vin la meciuri. Deși sportivii sătmăreni se plâng de această situație iar străinii râd, primăria nu face nimic cu toate că se zvonește că s-ar fi prevăzut în bugetul pe 1927, 200.000 lei în acest scop. Și armata a promis ajutor cu soldați pentru construirea unei arene. Ce mai așteaptă primarul? Cum ar putea fi iubit și respectat dacă nu-și dă interesul. Întrecerile locale pierd din interes, iar de invitat echipe mari nici vorbă”.

Problema arenei va fi rezolvată în anul 1932, care, după cum relata presa locală, „...ar face față și este invidiată de orașe mult mai mari și mult mai bogate ca al nostru”⁴².

Dintr-un raport privind realizările județului Satu Mare în domeniul sportiv, reiese că s-au investit 800.000 lei, pentru realizarea unei arene sportive pe o suprafață de aproximativ 4 junghere, ridicându-se trei tribune cu amenajările sanitare necesare. Stadionul a fost construit între anii 1936-1942 și avea o capacitate de 18.000 de locuri.

Situația financiară și organizatorică a Clubului Olimpia Satu Mare

Sumele alocate sportului de la bugetul local nu au avut tot timpul continuitate, mai ales în perioada Marii Crize economice mondiale din anii 1929- 1933. În situația creată, Clubul

41 „Satu Mare”, nr.25 din 19 iunie 1927.

42 Idem, nr. 20 din 21 iunie 1933.

Sportiv Olimpia-C.F.R. înaintează la 8 martie 1934 prefectului de Satu Mare o cerere cu nr. 22/1934⁴³, prin care își prezintă situația financiară, critică, în speranța obținerii de fonduri de la buget, explicând în același timp importanța sportului în rândul tinerilor:

„Domnule Prefect,

Având în vedere întocmirea bugetului pe exercițiul anului 1934, Clubul Sportiv Olimpia C.F.R. cu onoare Vă roagă să binevoiți a-l trece în noul buget cu o sumă oare-care sub titlul de subvenție din următoarele considerente:

Generației următoare îi incubă sarcina de-a îmbrățișa cu toată vigoarea și cu tot entuziasmul câmpul de rodnică activitate a îndeletnicirilor sportive cari până acum a prezentat putine atracții a elementelor destoinice- fie din neinteresarea tineretului, fie din lipsa sprijinului autorităților, ori chiar din sabotarea acută a celor străini de neamul nostru.

Am putut constata și observa în ultimii ani, durere însă, de la străini, că cel mai eficace mijloc de propagandă și afirmare națională peste hotare este sportul.

Având în vedere deci percepțiile moralei ai cărei pedestal este caracterul, pe care tineretul nostru trebuie să-l cultive și să-l pună în slujba binelui comun prin urmare noi credem ca această inițiativă de îndrumare și de-a pregăti spiritele tineretului în acest sens, de-a naște acea emulațiune fericite, care creează îndemnuri pentru spirit este dată în sarcina oficialităților și a persoanelor de înalta autoritate morală.

Tineretul ocupat în orele libere cu sportul nu va avea puțința să-și petreacă timpul cu alte distracții periculoase cari nu prezintă altceva, decât anarhie morală cari este germeul distructiv al însăși națiunei.

Pentru a obține cel mai bun rezultat în ce privește educarea tineretului este necesar de-a construi o voință colectivă realizatoare prin cari vom ajunge la înființarea adevăratelor falange de tineri bine educați și destoinici. Azi când suntem în preajma pregătirei preregimentare a tineretului credem că atât inițiativa cât și organizarea acestei instrucțiuni o vor avea societățile sportive românești, deci și din acest punct de vedere autoritățile trebuie să sprijine și să încurajeze societățile sportive fie prin diferite concesiuni ori subvenții prin cari aporturi, Societatea nu mai prospera poate.

Stim și noi cât de precară este situația financiară azi, însă oricât de mare ar fi greutățile de învins, ele pot fi îndepărtate dacă bunăvoința, înțelepciunea și patriotismul tuturor ar conlucra la îndeplinirea acestui nobil scop al orientării și educării tineretului spre căile noi ale ridicării noastre naționale.

În temeiul celor de mai sus și în speranța ca cererea noastră va găsi ecoul bine meritat în înțelegerea dvs.- primind un rezultat favorabil-

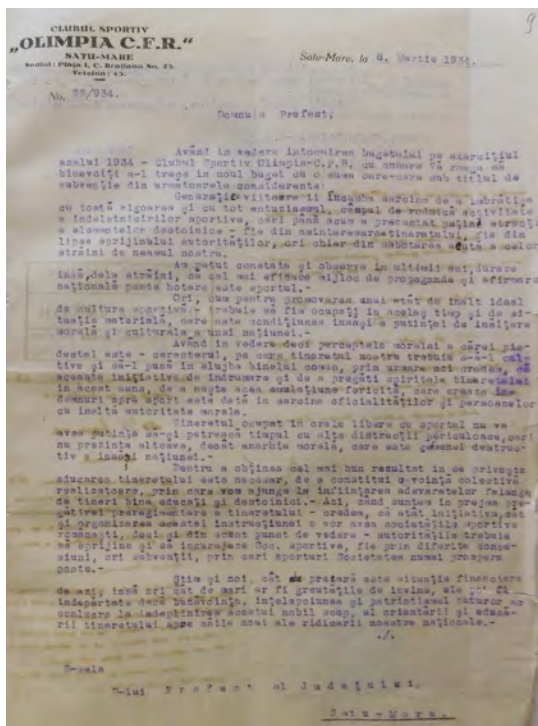
Primiți domnule prefect asigurarea deosebitelor noastre considerațiuni.

Presedintele Clubului Sportiv Olimpia C.F.R.

Capitan Braicu

43 ANSM, fond PJS, dos. nr. 13/1934, f. 9.

Prefectura Satu Mare va da curs acestei cereri alocând suma de 40.000 lei, după cum reiese din raportul comisiei financiare, asupra propunerii serviciului financiar⁴⁴.

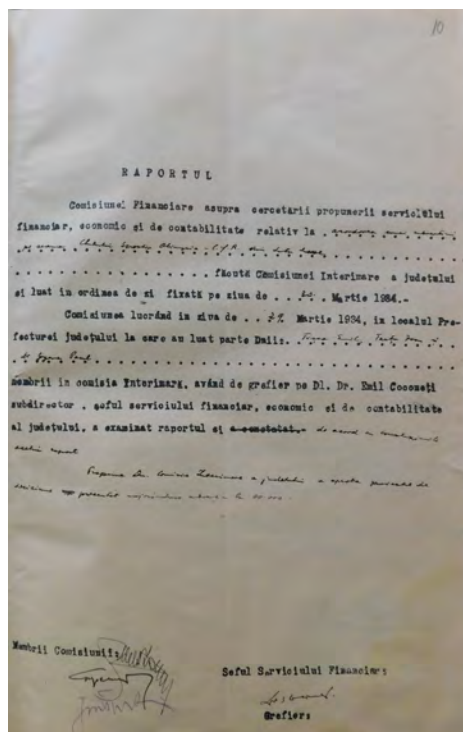
Raportul

Comisiunii financiare asupra propunerii serviciului financiar, economic și de contabilitate relativ la acordarea unei subvenții pe seama Clubului Sportiv „Olimpia - C.F.R.” Satu Mare făcută comisiei interimare ale județului și luat în ordinea de zii fixată pe ziua de 30 martie 1934.

Comisiunea lucrând în ziua de 29 martie 1934, în localul prefecturii județene la care au luat parte domnii Țișcă Emil, Tarța Ioan și Dr. Gyure Paul, membrii în Comisia Interimară având grefieri pe d-ul Dr. Emil Coconeti subdirector, șeful serviciului financiar, economic și de contabilitate al județului, a examinat raportul și de comun acord cu concluziile aceluia raport.

Propune Comisia Interimară a Județului a aproba proiectul de deciziune pronunțat majorându-se subvenția la 40.000 lei.

Dealtfel, donații și ajutoare financiare au existat încă din primii ani de la constituire Clubului. Aminitm aici suportu oferit de Banca „Casa Noastră”⁴⁵ care a donat 10.000 lei în 1924, sumă deloc neglijabilă la aceea vreme, sau din parte unor membrii ca Diamant Adolf cu 1000 lei, Suta Ioan cu 200 lei⁴⁶ și mulți alții

44 Ibidem, f. 11.

45 „Satu Mare”, nr. 28 din 13 aprilie 1924.

46 Idem, nr. 79 din 4 octombrie 1925.

În 1933 presa va pune din nou în pagină, o listă a membrilor comitetului, care însuma câteva sute de persoane,⁴⁸ astfel încât nu îi vom enumera aici.

La fel avem onoare a Vă înainta în copie bilanțul de pe anul bugetar 1938 și 1939, care bilant arată totodată și situația gestiunii bănești pentru anul acesta.

<https://biblioteca-digitala.ro>

Mai departe avem onoare a Vă comunica că:

1. Clubul nostru poartă numele juridic de „Clubul Sportiv Olimpia C.F.R. Satu Mare”

2. Funcționează dela data de 29 Ianuarie 1929

3. Personalitatea juridică s-a aprobat de către Tribunalul Satu Mare cu sentința No. C. I. 1487-1929-3 din 24 Septembrie 1929.

4. Sediul Clubului se află în Satu Mare strada Ștefan cel Mare No. 24, firmă afișată nu are.”

Documentul este semnat de președintele Clubului, ing. Petru Marcu.

TABLOU
despre membrii Clubului Sportiv Olimpia C.F.R. cari au compus Comitetul de Conducere
în anul bugetar 1938-1939⁵⁰

Nr. Crt.	Nume și Prenume	Funcția	Demnitatea ce o are în Club
1.	dr. Giurgiu Emil	Șef medic	Președinte Executiv
2.	Demeter Teofil	Șef Serviciu la Primarie	Secretar General
3.	Bogdan Victor	Inginer la serviciul apelor	Președinte Secție Futbol
4.	ing. Marcu Petru	Director al Liceului de Arte și Meserii	Președinte Arenei de Sport
5.	dr. Ardelean Octavian	Șef medic Spital	Membru
6.	Ursu Ioan	Director bancă	Președinte Strand
7.	dr. Bota Valer	Sef medic	Membru
8.	ing. dr. Bota Eugen	Director Uzina Electrică	Vicepreședinte Ștrand
9.	Pelle Aurel	Director la Fabrica D.A.C.	Casier General
10.	Molnar Vasile	Director la Fabrica D.A.C.	Membru
11.	Sorescu Mircea	Administrator Spital	Membru
12.	Ardelean Victor	Impiegat mișcare C.F.R.	Membru
13.	Florescu Gheorghe	Comisar de Poliție	Membru
14.	Bogdan Andrei	Șef Birou la Primărie	Membru
15.	Peter Gheorghe	Șef portărel	Membru
16.	Bretan Patriciu	Director Școlar	Presedinte Secție Box și Luptă
17.	Varvas Paul	Șef Serviciu la Primărie	Președinte Secție Tenis
18.	Marian Romul	Șef Serviciu la Primărie	Membru
19.	Turdeanu Grigore	Șef Serviciu la Primărie	Membru

⁵⁰ Ibidem, f. 6.

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

20.	dr. Chișiu Nicolae	Director la Prefectura Județului	Membru
21.	Tinca Vasile	Șef Serviciu la Prefectura Județului	Membru
22.	Chirilă Teodor	Profesor Gimnastică	Președinte Secție Gimnastică
23.	Gallin Ioan	Administrator Finanțe	Membru
24.	ing. Spârchez Zeno	Șef Ocol Silvic	Membru
25.	prof. Dabija Alexandru	Profesor la liceu	Membru
26.	ing. Meghie Andrei	Șef de Departament de Turism	Membru
27.	Zaciu Felician	Advocat	Membru
28.	Erdeus Francisc	Secretar la Camera de Muncă	Membru

Clubul Sportiv Olimpia C. F. R.
Lutu-Mare.

6

Tablou

despre membrii Clubului Sportiv Olimpia C. F. R., cari au compus
Comitetul de conducere in anul bugetar 1938/1939.

No. ut.	Numele si prenumele	Functi- unea.	Permunitatea ce o are in Club.	Observatie.
1.	dr. Ciungu Emil	sf. medic.	Presed. execut.	
2.	Bemeter Teofil	sf. de serv. la Primarie	Secretar general	
3.	Bogdan Victor	inginer la serv. operat.	Presedinte execut.	
4.	ing. Morcu Petru	Presed. al Lic. int. clas.	Presed. Sectiei atletice sport.	
5.	Al. Urdolean Octavian	sf. medic spit.	membru	
6.	Urdu Ioan	direct. banca	Presedinte execut.	
7.	dr. Bota Valer	sf. medic	membru	
8.	ing. dr. Bota Eugen	inginer la Lucrari elect.	sf. de serv. la Primarie	
9.	Pelle Aurel	inginer la Lucrari elect.	Casier general	
10.	Molnar Vasile		membru	
11.	Torrescu Mircea	administrat.		
12.	Artolean Victor	inginer la Lucrari elect.		
13.	Florescu Theorghe	com. san. de sf. de serv.		
14.	Bogdan Andrei	sf. de serv. la Primarie		
15.	Peter Theorghe	sf. de serv. la Primarie		
16.	Bretan Patriciu	Inspector scol	Presedinte execut.	
17.	Vinvas Paul	sf. de serv. la Primarie	Presedinte execut.	
18.	Marian Romul		membru	
19.	Turdeanu Grigore			
20.	dr. Chisiu Nicolae	inginer la Lucrari elect.		
21.	Tica Vasile	sf. de serv. la Primarie		
22.	Chirila Teodor	sf. de serv. la Primarie	Presedinte execut.	
23.	Galin Ioan	sf. de serv. la Primarie	membru	
24.	ing. Spaschea Zeno	sf. de serv. la Primarie		
25.	prof. Tabija Alecsandru	sf. de serv. la Primarie		
26.	ing. Meghie Andrei	sf. de serv. la Primarie		
27.	Zacui Felician	advocat		
28.	Indeas Francisc	sf. de serv. la Primarie		

Lutu-Mare, la 28. Februarie 1940.

Presedinte execut.

Secretar

Ing. Morcu

Feb. 1940

TABLOU
despre membrii Clubului Sportiv Olimpia C.F.R. cari compun Comitetul de Conducere în
anul bugetar 1939-1940⁵¹

<i>Nr. Crt.</i>	<i>Nume și Prenume</i>	<i>Funcția</i>	<i>Demnitatea ce o are în Club</i>
1.	ing. Marcu Petru	Director al Liceului de Arte și Meserii	Președinte Executiv
2.	Straton Neagu	Administrator financiar	Președinte ștrand
3.	Radu Vasile	Șef contabil la administrația financiară	Secretar general
4.	ing. Simionescu Stanca	Inginer în port	Vicepreședinte
5.	Cosma Matei	Chestor de Poliție	Vicepreședinte
6.	Florescu Gheorghe	Comisar de Poliție	Președintele secției de fotbal
7.	Gherasim Ioan	Sef perceptor	Cassier general
8.	Heredea Nicolae	Șef de birou la administrația financiară	Secretar
9.	dr. Chișiu Nicolae	Director la Prefectura Județului	Membru
10.	Demeter Teofil	Șef Serviciu la Primarie	Membru
11.	Vasile M. Gheorghe	Controlor financiar	Președinte Arena Sportivă
12.	Bogdan Andrei	Șef de borou la Primar	Membru
13.	Bretan Patriciu	Director școlar	Președintele secției de box și lupte
14.	ing. dr. Bota Eugen	Director Uzina Electrică	Vicepreședinte Ștrand
15.	dr. Bota Valer	Sef medic	Membru
16.	Varvas Paul	Șef Serviciu la Primărie	Președinte Secție Tenis
17.	Vardoagă Constantin	Șef de gară	Membru
18.	Selegeanu Vasile	Impiegat la CFR	Membru
19.	Matei Ioan	Impiegat la CFR	Membru
20.	Popa Dumitru	Impiegat la CFR	Membru
21.	Peter Gheorghe	Șef portărel	Membru

⁵¹ *Ibidem*, f. 5.

22.	Pelle Aurel	Director la Fabrica D.A.C.	Casier General
23.	Molnar Vasile	Director la Fabrica D.A.C.	Membru
24.	Culic Grigor	Şef de serviciu la Administrația financiară	Membru
25.	Militaru Constantin	Şef de birou la Administrația financiară	Membru
26.	Sălăgan Constantin	Agent poliție	Membru
27.	Măguran Petre	Arendaş primărie	Membru
28.	Iacobuț Vasile	Agent poliție	Membru
29.	Pop Ioan Conte	Şef de birou la Administrația financiară	Membru
30.	Chiș Teodor	Mecanic la CFR	Membru

Clubul Sportiv Olimpia C. S. P.

Tablou

despre membrii Clubului Sportiv Olimpia C. S. P. care compun
Comitetul de conducere în anul bugetar 1939/40.

Nr. ord.	Numele și prenumele.	Funcția, Denumirea Club.	Observații.
1.	ing. Marcu Petru	președinte	
2.	Abram Ion	președinte	
3.	Rada Vasile	președinte	
4.	ing. Simionescu Ștefan	președinte	
5.	Cosma Mihail	președinte	
6.	Popescu Gheorghe	președinte	
7.	Ștefan Ion	președinte	
8.	Ardelean Nicolae	președinte	
9.	de Chiriac Vasile	președinte	
10.	Teodorescu Vasile	președinte	
11.	Popescu N. Gheorghe	președinte	
12.	Popescu Vasile	președinte	
13.	Popescu Vasile	președinte	
14.	ing. de Gola Eugen	președinte	
15.	de Gola Vasile	președinte	
16.	Văduva Vasile	președinte	
17.	Văduva Constantin	președinte	
18.	Popescu Vasile	președinte	
19.	Măci Ștefan	președinte	
20.	Popescu Vasile	președinte	
21.	Popescu Vasile	președinte	
22.	Popescu Vasile	președinte	
23.	Popescu Vasile	președinte	
24.	Popescu Vasile	președinte	
25.	Popescu Vasile	președinte	
26.	Popescu Vasile	președinte	
27.	Popescu Vasile	președinte	
28.	Popescu Vasile	președinte	
29.	Popescu Vasile	președinte	
30.	Popescu Vasile	președinte	

Lata, Mare la 28. Februarie 1940.

Președinte executiv

Președinte

Președinte

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

O imagine de ansamblu asupra încasărilor și cheltuielilor, secției de fotbal “Olimpiei - C.F.R.”, este ilustrată de bilanțurile anuale pentru anii 1938 și 1939 înaintat prefecturii județului⁵².

Bilanțul

Despre încasările și cheltuielile Clubului Sportiv Olimpia C.F.R. secția de Fotbal dela 1 ianuarie până la 31 Decemvrie 1938.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Încasări</i>	<i>Lei</i>	<i>Nr. crt.</i>	<i>Cheltuieli</i>	<i>Lei</i>
<i>1.</i>	Sold la 31 Decemvrie 1937	181	<i>1.</i>	Pentru leafa antrenorului	74.050
<i>2.</i>	Dela concursurile sezonului 1938	255.408	<i>2.</i>	Pentru leafa magazionerului	19.300
<i>3.</i>	Din cotizația încasărilor de la membri	60.933	<i>3.</i>	Pentru diferența de leafă a jucătorilor	164.008
<i>4.</i>	Din subvenția primită dela funcț. Primăriei	44.947	<i>4.</i>	Pentru ajutoarele date jucătorilor	53.871
<i>5.</i>	Subvenția primită dela Prefectura Județului.	10.000	<i>5.</i>	Pentru premiile jucătorilor	14.580
<i>6.</i>	Din subvenția dela Primărie	135.500	<i>6.</i>	Pentru echipamente și întreținerea acestora	17.587
<i>7.</i>	Din subvențiile dela Ștrand	61.577	<i>7.</i>	Cheltuieli efective dela concursuri	239.270
<i>8.</i>	Din subvenția primită dela Arena Sportivă	1.700	<i>8.</i>	Pentru achitarea datoriilor către Federație.	32.093
<i>9.</i>	Ajutoarele primite dela mr. Stoicescu și dir .Kandel	22.000	<i>9.</i>	Pentru amortizarea datoriilor către bănci etc	140. 381
<i>10.</i>	Din vânzarea locurilor de casă	45.000	<i>10.</i>	Deslegarea resp. răscumpărarea de jucători	32.093
<i>11.</i>	Din vânzarea jucătorilor	95.000	<i>11.</i>	Subvenția secției de Box	1.539
<i>12.</i>	Din diverse alte venituri	35.616	<i>12.</i>	Subvenția secției de Luptă.	4.075

⁵² *Ibidem*, f. 7, 9.

13.	Sold deficitar cu datorii la Federală, Ligă, District, e.t.c.	27.056	13.	Imprimare, hârtie, confecționare bilete etc.	1.644
	Total	794.918	14.	Diferite alte cheltuieli.	10.620
				Total	794.918

Satu Mare, la 31 Decembrie 1938,

Președintele secției fotbal
ing. Victor Bogdan

Casier general
Aurel Pelle

Cassier
Sebastian Botte

Bilanțul
Despre încasările și cheltuielile Clubului Sportiv Olimpia C.F.R. secția de Fotbal dela
1 ianuarie până la 31 Decembrie 1939.

Nr. crt.	<i>Incasări</i>	<i>Lei</i>	Nr. crt.	<i>Cheltuieli</i>	<i>Lei</i>
1.	Sold la 31 Decembrie 1938	65	1.	Pentru leafa antrenorului	14.150
2.	Dela concursurile jocurilor în anul 1939	78.235	2.	Pentru leafa magazionerului	21.300
3.	Din cotizația membrilor	44.109	3.	Pentru ajutoarele date jucătorilor	28.796
4.	Din subvenția primită dela Primărie	70.000	4.	Pentru premiile jucătorilor	3.700
5.	Din subvenția primită dela secția Plaja Someșană	68.000	5.	Cheltuieli dela concursurile jocurilor	155.976
6.	Din subvenția primită dela dl. Gramma Anton	30.500	6.	Pentru leafa jucătorului Konrad Ladislau	52.060
7.	Din subvenția primită dela dl. Schwartz Sigismund	8.700	7.	Pentru material la repararea ghetelor	2.328
8.	Din subvenția primită dela dl. Erdei Iuliu	1.000	8.	Pentru crăitul la localul Clubului	2.200
9.	Din subvenția primită dela dl. Weis Martin	7.000	9.	Pentru procentele încasatorului cotizațiilor	2.600
10.	Din subvenția primită dela dl. Demeter Teofil	2.900	10.	Pentru amortizația datoriilor împrumutate dela dl. Marian Rom.	16.648

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

11.	Subvenția primită dela Prefectura Județului.	5.000	11.	Pentru amortizația datoriilor împrumutate dela Prefectura Județului	8.550
12.	Din subvenția primită dela dl. Bogdan Victor	1.500	12.	Pentru amortizația datoriilor împrumutate dela bănci	12.237
13.	Din subvenția primită dela dl. Florescu Gheorghe	5.000	13.	Pentru amortizația datoriilor împrumutate dela dl. Sorescu	24.500
14.	Din subvenția primită dela dl. Peter Gheorghe	1.000	14.	Pentru achitarea datoriilor pentru cumpărarea jucătorului Szegedi	5.000
15.	Din împrumutul dela Banca de Crediti	10.000	15.	Pentru achitarea datoriei împrumutate de la dl. Bogdan Victor	1.500
16.	Din împrumutul dela mai mulți membri	22.032	16.	Pentru achitarea datoriei împrumutate de la dl. Peter Gheorghe	1.000
17.	Din încasările dela balul Olimpiei	46.128	17.	Pentru achitarea datoriei împrumutate de la dl. Florescu Gheorghe	5.000
18.	Din despăgubirea vânzarea jucătorilor	23.822	18.	Pentru achitarea datoriei împrumutate de la dl. Ceghi Paul	3.300
19.	Din diverse alte venituri	2.250	19.	Pentru subvenția secției de Luptă.	500
20.	Sold deficitar	2.103	20.	Pentru cheltuielile de telegrame și poștă	2.608
	Total	429.344	21.	Pentru costul efectelor cumpărate	5.691
			22.	Pentru indemnizația reprezentantului în București	6.829

			23.	Pentru imprimate și rechizite de birou	623
			24.	Pentru răscumpărarea echipamentului de la „Oșana”	1.337
			25.	Pentru garanția depusă la federație	20.000
			26.	Pentru amenda achitată la federație	1.000
			27.	Pentru cotizația federației	2.000
			28.	Pentru cheltuielile ivite cu aranjarea balului	16.780
			29.	Pentru sumele achitate Clubului Sportiv CFR Satu Mare	3.687
			30.	Pentru despăgubirea orelor pierdute a jucătorilor dela serviciu	2.200
			31.	Pentru cheltuieli ivite cu 1 masă comună dată jucătorilor	2.691
			32.	Diferite alte cheltuieli	3.553
				Total	429.344

Satu Mare, la 31 Decembrie 1939,

Președinte executiv
Marcu Petre

Președintele secției fotbal
Florescu Gheorghe

Casier general
Gherasim Ioan

În urma raportului trimis Prefecturii, aceasta din urmă a efectuat o verificare la sediul societății, constatând mai multe lipsuri care au fost aduse la cunoștință în data de 9 martie 1940⁵³:

„Pentru completarea lipsurilor și funcționarea Societății în condițiuni legale veți executa următoarele lucrări:

- Pe frontispiciul localului Asociației, veți fixa o firmă cu numele arătat în actul de aprobare a personalității juridice private.

- Registrele de contabilitate și registrul pentru scrierea proceselor-verbale ale ședințelor comitetului de conducere și a adunării generale se va purta în limba română și se vor păstra într-un birou aparte, nu în locuințe particulare.

- Veți convoca adunarea generală până la 15 Aprilie a.c. pentru a se face darea de

⁵³ Ibidem, f. 8.

seamă asupra activității pe anul trecut, inclusiv verificarea gestiunii.

- În adunarea generală se va preciza numărul membrilor, cari vor fi trecuți într-un tablou, afișat în birou.

- Veți întocmi bugetul pe anul curent.

Binevoiți a ne comunica în scris de executare.”

CONCLUZII

Din rândurile jucătorilor de fotbal sătmăreni dintre cele două războaie avem figuri consacrate precum Alexandru și Iuliu Borbil sau Andrei Sepci, acesta având în palmares prezențe notabile în echipa națională a României interbelice.

Născut la 7 octombrie 1911 în comuna Barnabas, Maramureș, a fost legitimat în 1922 la Școala sportivă Sătmăreana Satu Mare, iar din 1927 activează la Olimpia⁵⁴. În 1932 este transferat la Universitatea Cluj, „care a învins echipa elvețiană Joung-Fellows cu 4-2 (3-0) cu Sepși în poartă”⁵⁵. Un an mai târziu va apăra poarta „echipei de aur” a României la Balcaniada din 1933, care va fi câștigată de reprezentativa țării noastre cu scorul general de 13-0⁵⁶.

În următoarele rânduri se pot vedea numele tuturor fotbaliștilor care au jucat la “Olimpia” în perioada interbelică și care și-au adus și ei aportul la performanțele fotbalului sătmărean, chiar dacă n-au atins palmaresul lui Sepci: Boroș, Abrudan, Szabo I, Szabo II, Vaida I, Szereny I, Szereny II, Rakosi, Huniade, Pop, VaidaII, Metișan, Tatu, Sikola, Astalos, Slivăț, Neubauer I, Neubauer II, Iovicin, Toth, Kovacs, Nicola, Micu, Barbu, Cornea, Schlaunetz, Kis, Birlea, Fluieraș, Olteanu, Hodișan, Scheler, Boteanu, Seifert, Conrad, Feher, Lotea, Gheorghiu, Roșianu, Prassler II, Molnar, Mirișan, Farkas, Szeghedi, Surcudan, Mendel, Măgureanu, Fărcășean, Erdei, Rusu, Mădianu, Condrea, Weiser, Năstureanu, Dragoș⁵⁷.

Fotbalul sătmărean a dominat Nord-Vestul României, impunându-se de multe ori și în fața unor cluburi mari din alte orașe românești, prin intermediul „Olimpiei” care, după cum s-a văzut a întâmpinat diverse greutăți și neajunsuri, dar a reușit să contribuie la scrierea unor pagini în istoria fotbalului românesc.

În ansamblu, viața sportivă a sătmărenilor în perioada interbelică a cunoscut o intensă activitate chiar dacă performanțele n-au ajuns pe cele mai înalte trepte, dar au constituit în schimb bazele pe care s-au ridicat și s-au format sportivi cu nume sonore în sportul românesc și internațional.

Clubul sportiv „Olimpia”, mândria Sătmăruului interbelic, înființat înaintea multor cluburi românești cu renume din țară, este pe cale să se desființeze, din motive pe care cei ce iau pus bazele le-ar fi fost greu să le înțeleagă.

„Trecutul cu paginile sale de onoare este o cheazășie pentru ce-a fost, dar în același timp ne dă siguranța unui viitor, la care nu ne putem gândi, decât cu toată încrederea și cu cele mai bune speranțe.” Astfel suna discursul unui membru din conducerea „Olimpiei-C.F.R.”, citat într-unul din numerele presei sătmărene a vremii⁵⁸. Din păcate speranțele de viitor ale celor de atunci sunt departe de-a fi realizabile în situația actuală a „Olimpiei” de azi, care se află în poziția, deloc plăcută, de a se zbate în anonimat prin ligile inferioare ale campionatului, însă, dar după cum spune un vechi proverb, „speranța moare ultima”, astfel încât, cu sprijinul inimoșilor suporterți grupați în jurul noii echipe Olimpia MCMXXI, așteptăm renașterea echipei.

Indiferent de cauzele care au dus la decăderea sportului „rege” sătmărean, ne rămâne speranța într-un viitor care să depășească performanțele trecutului, un trecut care a făcut istorie pentru locuitorii Sătmăruului, o istorie pe care nu avem voie s-o dăm uitării, pentru că istoria

54 Mihai Ionescu, Mircea Tudoran, *op. cit.*, p. 393.

55 „Satu Mare”, nr.37 din 28 august 1932.

56 Mihai Ionescu, Mircea Tudoran, *op. cit.*, p. 393.

57 *Ibidem*, pp. 181-182.

58 „Satu Mare”, nr. 20 din 21 iunie 1933.

Claudiu Porumbăcean

așa cum spunea Cicero în *De oratore*, „...este martorul timpurilor, lumina adevărului, viața memoriei, călăuza vieții, mesagerul celor vechi”.

ANEXE FOTOGRAFICE⁵⁹

⁵⁹ Fotografii referitoare la echipa de fotbal Olimpia Satu Mare din perioada interbelică provin din *Colecția Muzeului Județean Satu Mare*, nr. inv. 8543C-8563C. Din păcate, fotografiile nu sunt însoțite de explicații care să ne permită identificarea unor personaje sau alte detalii legate de evenimentele surprinse.

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

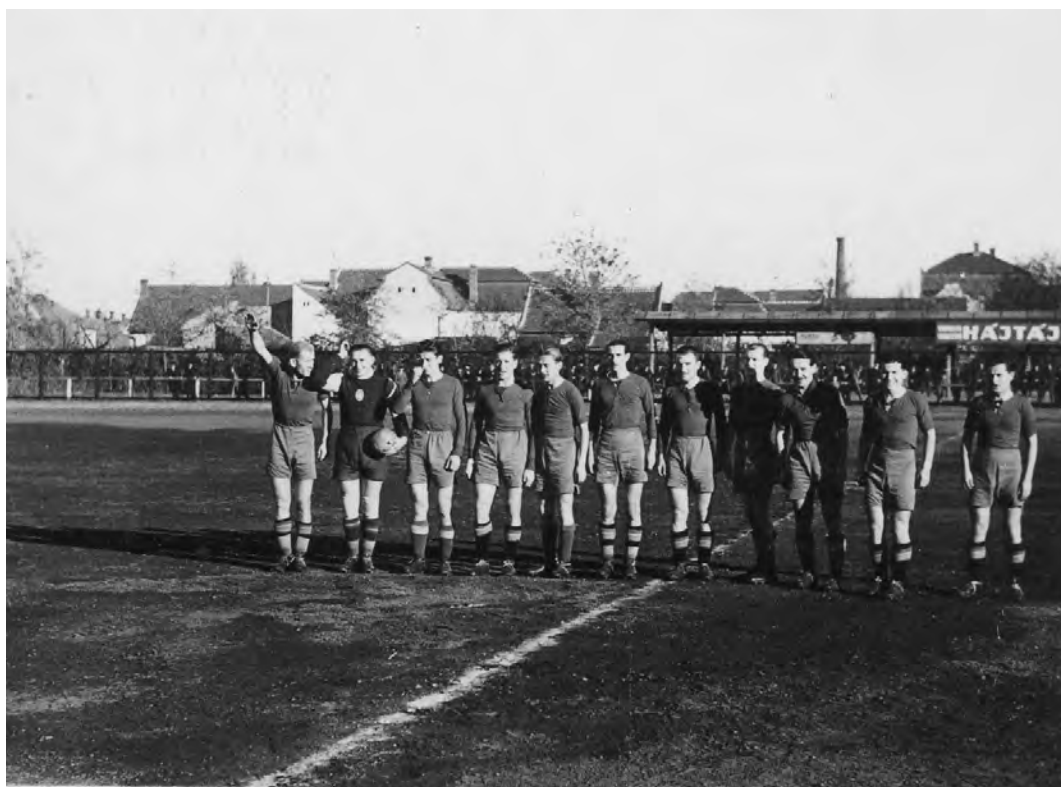
CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

CLUBUL OLIMPIA SATU MARE LA ANIVERSAREA CENTENARULUI

Caudiu Porumbăcean
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
claudiupp@yahoo.com

UN INVENTAR DIN ANUL 1921 AL BISERICII GRECO-CATOLICE DIN CIG

Diana KINCES

Abstract: *An inventory made in 1921 by the archpriest of Eriu, Antoniu Băliban, the local parish priest Paul Nodiș and other members of the parish council gives us the cultic endowment and the condition of the church, the parish house and the school from Cig in the first years of the 20th century. This inventory captures beyond the details, the peculiarities of the community, the problems, the daily worries that affect the life of the village and the beauty of the local language used in the early twentieth century, a language full of archaisms and regionalisms, some lost forever. That is why, this inventory made 100 years ago is even more valuable, documents of this kind being sometimes lost due to negligence or harsh historical conditions. The inventory has a special importance because it gives us data about the village community, about the church, about the school. All these help us to recompose the history through the perspective of the “little ones”, of those who through their observations managed to offer small fragments of what the Romanian village meant at the beginning of the 20th century. The locality Cig was documentary attested in 1215. In the Middle Ages the locality belonged to the domain of Tășnad and was owned by the bishop of Transylvania, the Csögi family, the Habsburgs, starting with the 17th century belonged to Gheorghe Rákóczy and in the 18th century appeared as lords the families Wesselényi, Vay and the family of Count Károly.*

Keywords: *Cig, 1921, inventory, Greek – Catholic church, Antoniu Băliban, school*

Localitatea Cig a fost atestată documentar în anul 1215 sub denumirea de Sugu, Chug, iar din anul 1519, sub forma Chög ce a fost păstrată pe tot parcursul stăpânirii maghiare (Csög)¹. În evul mediu localitatea a aparținut domeniului Tășnad și i-a avut ca proprietari pe episcopul Transilvaniei, familia Csögi, pe Habsburgi, începând cu secolul al XVII-lea pe Gheorghe Rákóczy, iar în secolul al XVIII-lea apar ca stăpâni familiile Wesselényi și Vay și, în final, familia grofului Károly.

În anul 1569 localitatea aparținea de domeniul Tășnadului și avea înscriși în urbariu 68 de capi de familie din care 24 de coloni cu sesie întreagă, 34 de coloni cu jumătate de sesie și 10 jeleri care locuiau în casele altora, o localitate foarte mare, cu o populație totală de 350-400 de suflete. Locuitorii nu plăteau cens, nici dijmă sau nonă din semănături, vie, miei sau stupi, dar trebuiau să ofere daruri cu ocazia sărbătorii de Sănmartin (unt și brânză), dădeau dijmă din porci și o nonă convenită împăratului din cânepă, în și mei².

1 Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 148.

2 Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 333.

În conscripția din anul 1733, întocmită de Inochentie Micu Klein și organele administrative ale comitatului Solnocu de Mijloc, localitatea apare ca și românească, având o biserică ortodoxă din lemn, în frunte cu preotul Mihai. Existau 46 de contribuabili, aceasta însemnând că localitatea avea cel puțin 200 de locuitori³. La 1750, conscripția întocmită de Petru Pavel Aron nota în Cig 283 de persoane, o biserică de lemn, un preot și un cantor⁴. În conscripția aulică realizată de Curtea de la Viena în anii 1760-1762 găsim în localitate 59 de familii ortodoxe (cca. 320 de suflete), cu un preot și biserică și doar o singură familie de greco-catolici⁵. În perioada 1788-1789, localitatea Cig apare menționată ca și unul dintre cele 11 protopopiate ale comitatului Solnocu de Mijloc, ulterior localitatea fiind încadrată în protopopiatul Eriu⁶. În conscripția nobililor din 1797 apar ca mari proprietari familiile Cserey și Vay, Tezaurariatul, iar ca proprietari mai mici apar familiile Bánfy, Csögi și un mare număr de nobili de origine română: Vitéz, Deák, Gosa, Major, Tógyer, Magyar, Demeter, Rájter, Ursz, Oros (care aveau casă proprie în sat). Tot în lista nobililor erau trecuți și cei doi preoți Nagy Nicolae și Nagy Gheorghe (notați ca și români), precum și cantorul de la biserică românească, Békés Petre. În anul 1805 sunt reamintite familiile de mici nobili români menționate mai sus, apărând în plus familiile: Balaban, Hodaszi, Racz⁷. În anii 1819-1820 trăiau în Cig 13 familii de mici nobili, 74 de familii de iobagi și 4 familii de libertini. Recensământul din anul 1850 consemna 564 persoane locuind în 141 de case, din care 513 erau români greco-catolici, 13 maghiari și 34 evrei⁸. În 1857 erau consemnați 537 de locuitori, din care 489 erau greco-catolici, 21 reformați și 34 izraeliți, fiind menționați un preot, un funcționar, 62 de proprietari de pământ și 10 industriași⁹. Recensământul din 1880 menționa 415 locuitori locuind în 90 de case din care 374 erau greco-catolici, 17 reformați și 20 izraeliți¹⁰. La recensământul din 1900 erau notați în Cig 673 de locuitori, majoritatea trăind în locuințe făcute din chirpici (106 case) și acoperite cu paie sau trestie. Mai existau 4 case construite din cărămidă și una din lemn, fiind acoperite cu șindrilă sau țiglă¹¹. În anul 1910 localitatea avea 734 de persoane, atingând maximul în anul 1938 când Cigul avea 816 suflete, din care 800 erau români și 16 evrei¹².

Sistemul educațional s-a limitat la existența unei școli confesionale care a existat în sat în paralel cu biserică, șematismul din anul 1877 menționându-l pe învățătorul Nicolae Mureșianu predând în școala de lemn, la nu mai puțin de 50 de copii¹³. Noua școală de cărămidă a fost construită în anul 1902, în 1908 fiind frecventată de 68 de copii¹⁴, iar în 1914 învățătorul Andrei Bulzan predă la 97 de elevi¹⁵. Începând cu 1922 școala confesională a fost transformată în școală de stat.

Comunitatea românească din Cig a avut o biserică de lemn înainte de 1733,

3 Augustin Bunea, *Din istoria bisericii. Episcopul Ioan Inocențiu Klein 1728-1751*, ed. A II-a, Ed. Napoca Star, 2012, p. 373.

4 Idem, *Statistica românilor făcută de vicarul episcopesc Petru Aron*, în „Transilvania”, anul XXX, IX/1901, p. 285.

5 Virgil Ciobanu, *Statistica românilor din Ardeal făcută de administrația austriacă la anul 1760-1762*, în „Anuarul Institutului de Istorie națională”, III, Cluj, 1926, p. 662.

6 Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, ed. A II-a, Ed. Argonaut, 2007, p. 357.

7 Petri Mor, Szilágy Vármegye Monographiája, Zalău, 1901-1904, <https://mek.oszk.hu/04700/04750/html/239.html>

8 Rotariu, Traian, *Recensământul din 1850. Transilvania*, Cluj, 1996, pp. 266-267.

9 Idem, *Recensământul din 1857. Transilvania*, Cluj, 1997, pp. 420-421.

10 Idem, *Recensământul din 1880. Transilvania*, Cluj, 1997, pp. 274-275.

11 Idem, *Recensământul din 1900. Transilvania*, Cluj, 1999, pp. 476-477.

12 Arhivelor Naționale Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj, dosar Monografii sanitare 1938, f. 9.

13 *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Szamosujvariensis pro anno a Christo nato 1877*, Gherla, 1877, p. 140.

14 Dionisie Stoica, Ioan P. Lazăr, *Schiță monografică a Sălagiului*, Șimleul Silvaniei, 1908, p. 229.

15 *Șematismul veneratului cler al diocezei greco-catolice române de Gherla pe anul 1914*, Gherla, 1914, p. 198.

ea fiind menționată în cadrul conscripției lui Micu Klein. Biserica de zid s-a edificat la inițiativa preotului Grigore Pop, în anul 1886, costând 10.000 de koroane¹⁶. În 1935 biserica greco-catolică a fost restaurată pentru suma de 40.000 lei, fiind consemnată în Cartea de Aur a Sălajului ca o realizare de seamă a comunității¹⁷.

În urma cercetării realizate la Serviciul Cluj al Arhivelor Naționale ale României, am descoperit un inventar realizat în anul 1921¹⁸ de protopopul de Eriu, Antoniu Băliban¹⁹, de parohul local Paul Nodiș²⁰ și de alți membri ai consiliului parohial local. Acesta ne redă înzestrarea cultică și starea bisericii, a casei parohiale și a școlii din Cig în primii ani ai secolului al XX-lea.

Inventarul are o importanță deosebită deoarece ne oferă date despre comunitatea sătească, despre biserică, despre școală. Toate acestea ne ajută să recompunem istoria prin optica „celor mici”, a celor care prin observațiile lor au reușit să ofere frânturi din ceea ce a însemnat satul românesc la începutul secolului al XX-lea.

Printre bunurile care aparțineau bisericii din Cig trebuie menționate cărțile liturgice folosite în cadrul slujbelor religioase. Cea mai veche carte amintită în acest inventar era un *Penticostar* tipărit la Râmnic în anul 1743, restul fiind cărți tipărite în secolul al XIX-lea (o *Evanghelie* și un *Strastnic* de la Blaj din anul 1817, un *Apostol* apărut tot la Blaj în 1878) și al XX-lea (un *Octoih* mic tipărit la Blaj în 1907, un *Penticostar* mic realizat la Blaj în 1912 etc.). Erau menționate și o *Evanghelie*, un *Ceaslov* și un *Octoih* mare care se aflau într-o stare de degradare accentuată, acestea nemaifiind folosite în procesul liturgic.

În biserică se găseau 28 de bănci împărțite între „biserica” bărbaților și „biserica” femeilor, 8 prapori, un steag, 8 rânduri de veșminte preoțești, 4 rânduri de stihare și mai multe textile bisericești, scaune, statui, cruci, icoane, cădelnițe, cununi, pahare, sfeșnice, potire etc.

Documentul cuprinde informații referitoare și la școala confesională care era construită din văioagă și cărămidă, acoperită cu șindrilă. Clădirea era formată dintr-o sală de clasă și 2 camere de locuit cu bucătărie și cămară. Una dintre camere avea ca sursă de încălzit o sobă din fier, iar în bucătărie exista un cuptor. În curte mai exista un grajd pentru 10 vite făcut din lut și acoperit cu paie, un coteț din lemn pentru 3 porci, coteț pentru animale mici. Gospodăria era împrejmuită cu un gard din scânduri. În școală existau 16 bănci, tablă, hărți, masă pentru învățător, scaun, lămpi, cuier etc.

În urma acestui inventar se poate reconstitui foarte ușor componența unei gospodării preoțești de la sat, aceasta fiind alcătuită din casa parohială formată din 3 camere, bucătărie și cămară, grajdul care putea adăposti 15 vite, șopron, cămară pentru

16 Dionisie Stoica, Ioan P. Lazăr, *op.cit.*, p. 229.

17 Diana Kinces, *Tășnad. Ghid cultural istoric*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2015, pp. 14-15.

18 Arhivele Naționale Cluj, *fond Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla*, dosar nr. 466/1921, ff. 3-8.

19 Antoniu Băliban (1867-1947) s-a născut la Cig la 31 mai 1867, într-o familie cu origini preoțești. Studiile și le-a făcut la Satu Mare, Oradea, Beiuș, absolvind teologia la Gherla. A fost căsătorit cu Terezia Bran din Unimăt unde a și fost hirotonit în anul 1891, fiind numit protopop de Eriu în 1915. A mai slujit la Acâș și Băsești, fiind secretarul particular a lui George Pop de Băsești. A fost implicat în lupta de emancipare națională, politică și culturală a românilor fiind un susținător înfocat al unirii tuturor românilor. În anul 1892 a făcut parte din delegația celor 300 de români care au mers la Viena pentru a-i prezenta împăratului Memorandumul românilor transilvăneni, iar 2 ani mai târziu a participat la procesul memorandiștilor de la Cluj. A fost unul dintre puținii români care au asistat la procesul dr. Vasile Lucaciu de la Debrecen, luând parte și la alte procese ca reporter pentru gazetele românești. A fost în fruntea sătenilor din Unimăt în noiembrie 1918, când s-a pregătit Marea Unire în satele de pe Valea Eriului, fiind ales președinte al Consiliului Național. Vezi: Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oamenii din Sătmărean*, Ed. Solștiu, Satu Mare, 2000, pp. 24-26; Diana Kinces, Anca Deaconu, *Oamenii ai Tășnadului*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2012, pp. 30-31; Viorel Câmpăan, *Oamenii și locurile din Sătmărean*, vol. 4, Ed. Citadela, Satu Mare, 2020, pp. 102-111.

20 Paul Nodiș, preotul slujitor în parohia Cig în momentul realizării inventarului, era căsătorit cu Victoria, fiica preotului Patriciu Lobonțiu. A fost membru al Despărțământului Crasna al Astrei și membru fondator al băncii Vulturul din Tășnad.

grâne, coteț pentru animale mici, cămară pentru lemne. Lipseau la parohia din Cig cămara de alimente, șura și magazia de cereale. În grădină existase o mică livadă de meri, peri și pruni, toată gospodăria fiind înconjurată cu un gard din scânduri. Documentul ne precizează că anterior casa parohială și toată gospodăria aveau asigurare.

Acest inventar surprinde dincolo de detaliile, de particularitățile comunității, de problemele, de grijile zilnice care se abat asupra vieții satului și frumusețea graiului local folosit la începutul secolului al XX-lea, un limbaj plin de arhaisme și regionalisme, unele pierdute pentru totdeauna. Tocmai de aceea acest inventar realizat în urmă cu 100 de ani este cu atât mai valoros, documente de acest fel pierzându-se uneori datorită neglijenței sau a condițiilor istorice vitrege.

Datorită complexității documentului, redăm în continuare documentul transcris.

Document

Inventarul bisericii greco-catolice parohiale, a caselor parohiale, cantorale și școlare din comuna bisericească Cig, care se află în județul Sălaj și în protopopiatul Eriului făcut în ianuarie 1921

I Biserica

Biserica e din cărămidă, are boltitură de scânduri. Are 9 ferestre, sunt prevăzute cu vâртеge, sunt în stare bună. Ușile bisericii au țâțâni bune, zar bun și cheie bună. E podită pe jos, acoperișul e bun. Peste tot e în stare bună. E de 16 m,20 lungă și de 6 m,50 lată.

II Fondul instruct sau mobilele (uneltele) bisericii

În altarul bisericii se află masa altarului, de lemn, în stare bună, învelită cu 3 învelitoare, 2 de jolj și 1 de catifea. Pe altar stă tabernaculul în care se ține S. Cuminecătură în Cibariu de aramă, pe altariciu stă o cruce de aramă, icoană nu se află, Antimisul sfințit de Ioan Alexi episcop în 1858, S. Evanghelie tipărită în Blaj în anul 1817, bine legată, se mai află o Evanghelie stricată, un Liturghion, tipărit în Blaj în 1905, e bun, 6 sfeșnice de lemn, 2 de aramă, un discos de purtat S. Cuminecătură la bolnavi cu linguriță de aramă cu săculețul și purificatoriul.

Una naviculă de aramă cu linguriță de aramă pentru ținerea tămâiei.

Se află în altariu 5 învelitoare de jolj și 2 de pânză de culoare albastră și una cu chipul în mormânt a D. I. Hristos. Se mai află 6 statue mici: a D. N. I. Hristos, a P. V. Maria, a Sf. Antoniu, Sf. Iosif, a lui Adam și a Evei.

Se află în altariu 8 rânduri de veșminte preotești și anume un rând de mătăasă verde cu flori roșii. Un rând roșu. Un rând de culoare albă cu flori galbene. Un rând galben cu flori verzi. Unul roșu cu flori galbene, unul alb, unul albastru cu flori roșii și unul negru. Se mai află 2 feloane vechi, unul galben și unul albastru.

4 stichare albe de jolj comun, 4 cămeși albe pentru ministranți și 2 colorate.

Se află în altar un scaun cu spate, 3 cădelnițe de aramă, dintre aceste una e stricată, nu se poate folosi, un clopoțel, un mucariu de fier, un vas de plev de purtat focu.

În altar se mai află 3 ștergări. În altar este Mesa punerei înainte (a proscomediei) învelită cu 2 învelitoare, una de jolj și una de catifea pe care stă icoana D. Hristos (Înălțarea), un potir de aramă cu discosul, steaua și lingurița sa toate de aramă, mai este un potir vechi de aramă, mai sunt vase pentru ținerea S. Mir și oleiului, Litieriul, 2 sfeșnice de lemn.

9 purificatoare de jolj, 2 glugiuțe pentru vin și apă, una copie de fier cu pleasă de aramă, un tavier de sticlă pentru anafură, una moantă pentru ținerea prescurilor cu învelitoare de jolj. În altar se mai află un tabernacul vechi așezat pe o măsută, o cruce de lemn și o măsută care se folosește la cetirea Evangheliei învelită cu învelitoare de pânză, 2 cununi de plev folosite la cununie și 2 pahare de plev în cari se țin flori pe altar.

În biserica bărbaților

Iconostas nu este, strane pentru cântăreți nu sunt. Se află următoarele cărți: un Octoih mic tipărit la Blaj în anul 1907, legat bine, un Triodion tip. la Blaj în anul 1890, legat bine, Mineiul tip. la Blaj în anul 1910, legat bine, un Mineiu vechi, rupt, lipsesc foi din el, locul și anul tip. nu să știe, Pentecostar tip. în sf. Episc. a Rîmnicului în anul 1743, Strajnic cu binec. lui Bob tip. în Blaj, Ciaslov vechiu și rupt și Octoih Mare în stare slabă, Pentecostar Mic tip. în Blaj în anul 1912, Apostolier tip. în Blaj în anul 1878, Euhologhiu tip. în Blaj anul 1913, un luster de aramă cu 12 crengări, 14 bănci, 8 prapori (4 roșii și 4 negrii), 2 cruci, un steag național, o măsuță cu acoperitoare de pânză pe care stă icoana Preac. V. Maria cu crucea, una cruce de lemn, un cuier, 2 icoane a Verg. Maria.

În biserica femeilor

Una măsuță cu învelitoare de jolj pe care e așezată o icoană a Verg. Maria, cu cruce de sărutat, una cruce mare de lemn, 4 sfeșnice de lemn, 2 statue a Verg. Maria, una e vechie, iar una nouă cu 2 lumânări de fier și cu picior, Rosariul, 14 bănci, 2 bănci m ici, una pentru preoteasă și una pentru învățătoare, un credenț vechi de ținut lumini.

În turnul bisericeii

Sunt 2 clopote, unul cam de 60 kgr, al doilea cam de 30 kgr inscripțiunea numai dacă s-ar scobori din turn s-ar putea ceti. Sunt 2 cruci, sunt în stare bună. Nu au fond capitalizat pentru susținere.

III Pomintele bisericești

1. Cintirismul bisericeii e de 580[□], e fânarț, nrul. 67. Vecinii: la răsărit școala, la apus George Chiș, la miază-zi casa parohială, la miază-noapte Vasile Șuta. E îngrădit bine, prevăzut cu cruce, în stare bună.

2. Grădina cușniței (ferăriei), de 145[□], arător nrul. 110 – 111. Aici să află casă pentru faur. Antistia până acum nu a voit să plătească arândă deși e datoare să plătească. Vecinii: la răsărit Petru Șerban, la apus Ioan Țucuian, la miază-zi George Goja, la miază-noapte Teodor Craiț.

3. Grădina, 980[□], arător, nrul. 130 – 1. Vecinii: George Farcău, la apus acaretul (moșia) lui Fodor, la miază-zi Teodor Șerbu, la miază-noapte acaretul (moșia) preotească.

4. Cintirimul vechi 1560[□], arător și fânarț. Vecinii: la răsărit Ludovic Daranfelf, la apus moșia lui Fodor, la miază-zi Iosif Szöbösi, la miază-noapte George Mendre nr. 139.

5. Cintirimul nou, 6 jug. 546[□], nu e îngrădit, nu e prevăzut cu cruce nrul. 189. Vecinii: la răsărit Vasile Bichiș, la apus moșia Imbre, la miază-zi George Cămpan și Ion Sas, la miază-noapte Nicolae Hoblea.

IV Casele bisericești

Casa în care locuiește faurul. E din lut, acoperită cu paie, are una chilie, are ferești și ușă bunișoare.

V Fondul instruct a caselor bisericești. Nu este.

VI Pomintele caselor bisericești. Nu sunt.

VII Casa parohială

E din lut, acoperită cu paie, are 3 chilii, culină și cămară, fereștile și ușile sunt bunișoare, zarurile sunt cam slabe, chei sunt numai 2, celelalte lipsesc, fereștile și ușile au țâțânile sale, toată înfierătura peste tot e slabă. Se află un cuptor în chilia de durmit, în celelalte lipsesc. În culină se află cuptor de fiert și copt. Ușile dela cuptoare le-au depărtat preoteasa văduvă Sabina Vaida n. Hoblea. Podul are ușă fără zar. N-are scară. Nu este celariu, casa peste tot e în stat rău. Este un grajd pentru vreo 15 vite, acoperit cu paie, de lut, are 2 uși rele, țâțânile sunt slabe, n-au zaruri, nu sunt prevăzute chici, are iesle bună,

21 Simbolul [□] folosit de autor reprezintă unitatea de măsură stânjeni pătrați (st. p.). Un jugăr cadastral este egal cu 1.600 st. p.

scară la cai n-are. Podul deasupra e slab, cel de jos l-a depărtat din grajd văduva preoteasă Hoblea condusă fiind de ură și pizmă.

Șură parohială nu este. Grănariu nu este, de grănariu se folosește o cămară care nu e de sine stătătoare ci sub un acoperământ cu casa parohială.

Au fost 2 cotețe, cari le-au depărtat văduva preoteasă deși a fost oprită de primar, pentru care faptă nesocotită va fi improcesată.

Să mai află un șopron acoperit cu paie cu grajdurile la uliță. Colnița de ținut lemne e din lemn, acoperită cu paie, acoperișul e stricat.

Cotețul pentru galițe e din scânduri, e în stat slab.

Retiroda e din scânduri, acoperită cu șindrilă, e în stat slab.

În odorul parohiei se mai află un coș de nuele, jumătate la distrus văduva preoteasă Hoblea, deci fiind stricat nu poate folosi și nu să poate pune în el cucuruzul. A mai fost un coș de lețuri de lemn, care l-a dus văduva preoteasă.

Gardurile casei parohiale sunt de scânduri. Sunt în stat rău. Odorul parohiei are porți bune, încuietori n-are.

A mai fost la casa parohială o grădinuță cu pomi, meri, peri, pruni etc., cari i-au tăiat văduva preoteasă în noaptea când s-a depărtat din casa parohială. Tot atunci a tăiat și 2 brazi frumoși.

După cum spune curatorul primar bisericesc, casa parohială și superedificatele au asecurate la Transilvania, dar acum nu sunt asecurate.

VIII Fondul instruct sau mobilele casei parohiale

Matriculele începând cu anul 1824, dar și din aceste lipsesc mai multe foi sunt rupte și așa de stricate, încât dacă ar fi lipsă cu greu s-ar putea da câte un extras. Mai sunt puține circulare cari nu sunt puse în ordine după ani. Lada bisericeii și un dulap. Protocolul ....

IX Pominte parohiale

1. Odorul casei parohiale cu grădina, 1 jug. 1410[□] arător și fânaș, nrul. 65-6. Vecinii: la răsărit George Șeiner, la apus George Chiș, la miază-zi Vasile Cigan și Ion Chișde, la miază-noapte biserica

2. Acaretul (moșia) preotească. Se află aproape de comună, 41 jug. 1357[□], arător, nr. 337. Vecinii: la răsărit moșia lui Rosman, la apus Nicolae Hoblea și Șuta, la miază-zi moșia lui Fodor și grădina bisericeii, la miază-noapte moșia cantorală.

X Casile parohiei. Nu sunt.

XI Fondul instruct a caselor parohiei. Nu este.

XII Pomintele caselor parohiei. Nu sunt.

XIII Casa cantorală. Nu este.

XIV Fond instruct a casei cantorale. Nu este

XV Pominte cantorești

Acaretul (moșia) cantorească. Se află aproape de comună, 10 jug. 1200[□]. Vecinii: la răsărit moșia lui Rosman, la apus Ion Silaghi și Demetriu Struța, la miază-zi acaretul preoțesc, la miază-noapte acaretul cantoral unguresc din Sărăuad.

XVI Casa școlară confesională

E din voioage și cărămidă, acoperită cu șindrilă, are sală de învățământ, 2 chilii de locuit, culină și cămară, aceste au ferești și uși bune, ușile au zaruri și chei bune și toată înferătura este bună. Numai una chilie are cuptor de fier. În culină este cuptor de fiert și de copt. Podul nu are ușă cu zar. Scară are. Celariu nu este. Peste tot casa e în stat bun. Are un grajd pentru 10 vite, acoperit cu paie, de lut. Are ușă cu lăcată. Are iesle bună, e podită bine deasupra și pe jos. Șură nu are. Coteț de lemn, acoperit cu scânduri, pentru 3 porci. Are ușa bună, nu are țițini, podit deasupra, pe jos nu, nu are valău.

UN INVENTAR DIN ANUL 1921 AL BISERICII GRECO-CATOLICE DIN CIG

Retiroda de lemn, acoperită cu șindrilă. Aceasta pentru învățător, are ușă cu țâțâni de fier. Mai este una pentru pruncii școlari, care nu are ușă. Cotețul pentru galițe e bun. Gardurile sunt bune, de scânduri, acoperite cu scânduri. Odorul școalei are porți. N-au încuietori.

XVII Fondul instruct al școalei

Un cuptor, 16 bănci, una tablă de lemn, mapele: Europa de Kogutovica Morno, mapa fostei Ungariei, un armareu, masă, scaunul învățătorului, protocoale începând cu anul 1903/904, toate recuizetele prescrise de lege. În sală mai sunt 2 lămpi, ciubăr de adus apă, scaun pe care se pune ciubăru, una ulcică de plev de băut apă, una perie de curățit praful, cuier de lemn.

XVIII Păminte școlare. Școala nu are păminte.

XIX Păminte învățătoresți

Grădina locuinței învățătoresți, 560[□], arător, nrul. 64. Vecinii: la răsărit Nicolae Marincu, la apus biserica, la miază-zi parohia, la miază-noapte Petru Struța.

Păminte școlari . Nu sunt.

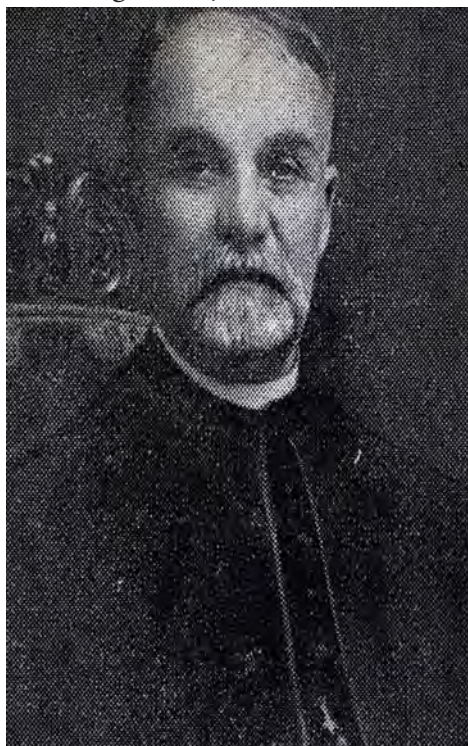
P. S. în cintirimul bisericeii se mai află un coș de lețuri și un grânariu în cari se pun bucatele bisericii.

Înaintea noastră

*Antoniou Băliban
prot. tract. Eriu*

*Paul Nodiș
paroh primitor
Vasile Șuta
Ioanu Silaghi curatorul ...a bisericii din Cig*

*Blasiu Dersidan, primariul din Cig
George Bichiș*

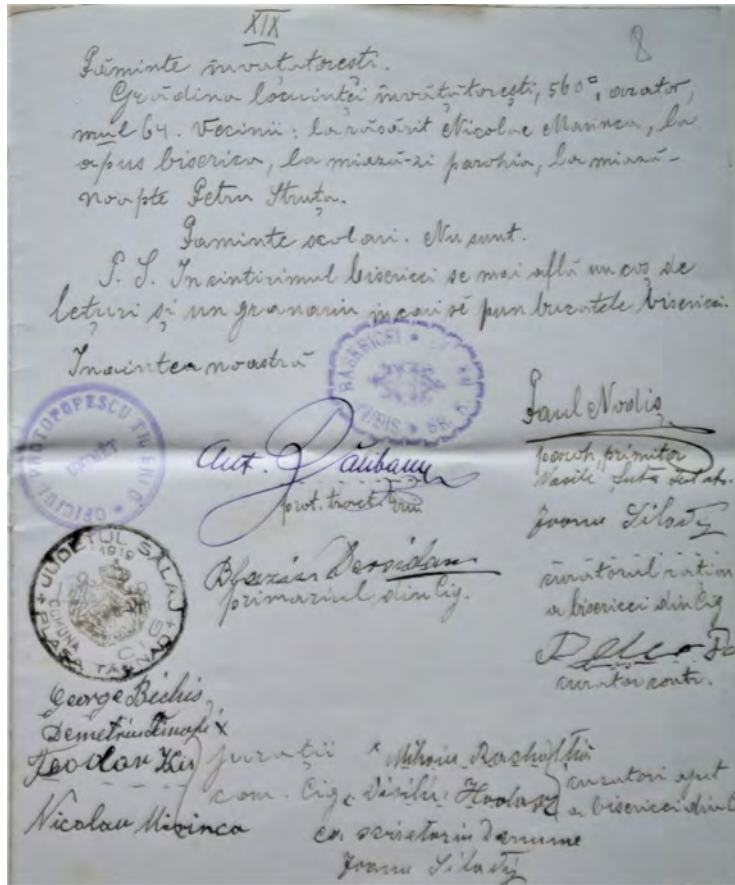

1. Antoniu Băliban

2. Biserica din Cig – fotografie anii '30

3. Ultima pagină a documentului – inventar al bisericii din Cig

Demtriu Timofi

Teodor Kis

Nicolau Marinca, jurații com. Cig

Mihailu Racholță, Vasiliu Hodosz, curatori ajut. a bisericii din Cig

Ca scrietoriu ....Ioanu Silaghi

Diana Kinces

Muzeul Județean Satu Mare

Satu Mare, RO

dianasabou@yahoo.com

CENTENAR LIVIA BACĂRU. FRÂNTURI DE CORESPONDENȚĂ

Marta CORDEA

Abstract: *This year marks the 100th anniversary of the birth of Livia Bacăru, a specialist in bibliology and paleology, translator and poet. Born in Satu Mare county in Valea Vinului, she worked at the Library of the Romanian Academy. She elaborated numerous studies and articles in the field of watermarks, romanian ex-libris and bibliophile rarities, being preoccupied with the treasure of the rare book and the local history of Satu Mare.*

Enjoying the appreciation and friendship of many national level personalities, he also corresponded extensively with them. Our article presents excerpts from Livia Bacăru's correspondence with Șerban Cioculescu, Jakó Zsigmond, Constantin Turcu, Ioan Lupu and Viorica Ursu, reflecting their common concerns for books and culture in general.

Keywords: *Livia Bacăru, 100th anniversary, bibliology, correspondence, personalities.*

Se împlinesc anul acesta 100 de ani de la nașterea în județul Satu Mare a doi bine-cunoscuți oameni ai cărții, pe care îi considerăm *adevărați părinți spirituali*: Livia Bacăru și Nae Antonescu. Născuți în același an, 1921, doar la o lună distanță, noiembrie, respectiv decembrie, *bibliologul* Livia Bacăru și Nae Antonescu, „*părintele revuisticii românești contemporane*”, și-au desfășurat activitatea în aceeași perioadă și s-au apreciat reciproc.

Livia Bacăru (n. 10 noiembrie 1921 Valea Vinului, jud. Satu Mare - m. 11 august 1999, în ziua ultimei eclipse totale de soare a secolului al XX-lea - la București), fiică a localității Valea Vinului, a fost specialistă în bibliologie, paleologie, traducătoare și poetă.

Și-a făcut studiile liceale la Satu Mare. După absolvirea liceului, s-a înscris la Facultatea de Istorie din București. În anul 1946 debutează publicistic în ziarul sătmărean „Buciumul”, probabil cu poezia „Privighetoarea”, apoi a publicat în *România literară* și *Atelierul literar*.

A avut o activitate rodnică în cadrul colectivelor Bibliotecii Academiei Române, a Bibliotecii Centrale de Stat, fiind mulți ani redactor la „Revista Bibliotecilor”. A elaborat numeroase studii și articole în domeniul filigranelor, a ex-librisului românesc și a rarităților bibliofile. De asemenea, a fost preocupată de tezaurul cărții rare și a istoriei locale sătmărene. În cursul activității sale, a mai lucrat ca cercetător și redactor la revista „Călăuza bibliotecarului”, devenită ulterior revista „Biblioteca”. A publicat unul dintre puținele studii dedicate cărțurului Ioane

Marcu¹, precum și un articol despre „Stampe medievale reprezentând cetatea Satu Mare aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei”², (rezumat în lb. franceză), vol. III, 1975, p. 77-86, 7 fig.

În anul 1970 publică două lucrări deosebit de importante pentru cercetarea bibliologică românească: „Catalogul incunabilelor din Biblioteca Academiei” și „Stolnicul Constantin Cantacuzino: un umanist român” (lucrare scrisă în colaborare cu Corneliu Dima-Drăgan).

Specialistă în bibliologie, a îmbinat formația de istoric cu activitatea de bibliotecar și de cercetător înzestrat în domeniul istoriei cărții. S-a ocupat de carte sub toate aspectele ei: ca obiect, conținut, ilustrație, legătură, fără să negligeze nici posesorii și însemnele de proprietate. Catalogul Incunabilelor din Biblioteca Academiei Române, întocmit de Livia Bacăru în 1970 a fost al treilea din țara noastră, fiind una dintre lucrările de pionierat de acest gen de la noi.

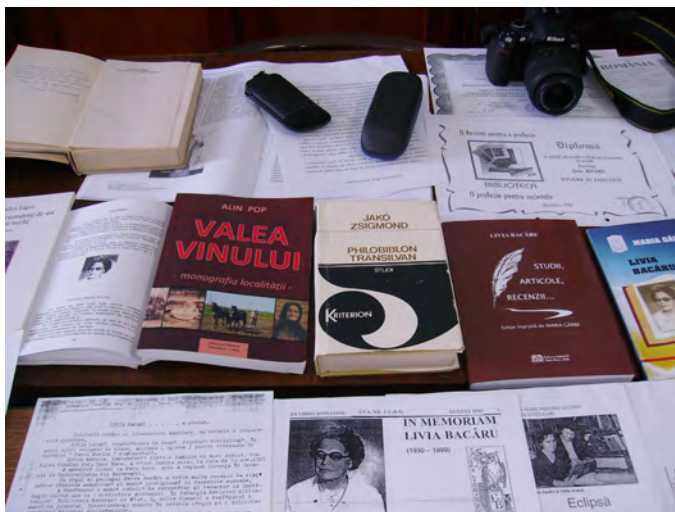
Creația lirică a poetei Liviei Bacăru a apărut postum cu titlul „Călătorii”.

De asemenea, Livia Bacăru a tradus poezii din mai mulți autori, din limbile maghiară, germană, franceză și ucraineană, din care majoritatea (50 de poezii) au apărut în lucrarea „Simbolismul european”, volumul III, apărut în 1983.

Cititorii români ai literaturii maghiare au putut să citească în traducerea ei, clasicii și contemporanii literaturii maghiare: Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrincz, Jancsó Elemér, Csehi Gyula, Kemény János, Méliusz József, Lőrincz László, Mester Zsolt, Méhes György.

A fost membră a Uniunii Scriitorilor, a Organizației Internaționale a Ziariștilor și a Asociației Române pentru ex libris. Iuliu Stier³ scria despre Livia Bacăru că „a atras atenția asupra comorilor multor biblioteci tradiționale, pentru identificarea și inventarierea fondurilor tradiționale”.

În anul 2006 au intrat în patrimoniul bibliotecii noastre, prin dărnicia familiilor Hebe și Andercău, cărți și manuscrise provenind din fondul Liviei Bacăru, precum și corespondența

1 Livia Bacăru, *Ioane Marcu, personalitate multilaterală a vieții culturale sătmărene din secolul trecut*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, Satu Mare, vol. V-VI, 1981-1982, pp. 325-332.

2 Idem, *Stampe medievale reprezentând cetatea Satu Mare aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, Satu Mare, vol. III, 1975, p. 77-86, 7 fig.

3 Iuliu Stier, bibliotecar sătmărean, pasionat de ex-libris și limba esperanto, a publicat pentru prima dată informații legate de incunabilele sătmărene în revista „Biblioteca”. A publicat și un articol despre Livia Bacăru.

sa personală.

Biografia Liviei Bacăru, Maria Gârbe⁴, s-a îngrijit și în an de centenar să-i ofere postum un nou volum⁵.

Livia Bacăru, cercetătoare de excepție, s-a bucurat de aprecierea și prietenia unor personalități ca: Șerban Cioculescu, Dan Simonescu, Gabriel Ștrempel, Ioana Lupu, Jakó Zsigmond etc.

Cu majoritatea dintre cei enumerați a și corespondat, ani în șir. Dintre scrisorile păstrate în fondul nostru se numără cele semnate de Șerban Cioculescu⁶, Jakó Zsigmond⁷, Ludovic Demény, pr. Petru Bologa⁸, Ecsedy Judith⁹, Viorica Ursu¹⁰, Constantin Turcu¹¹, Ludovic Demény¹², Gernot Nussbächer¹³, Ioan Lupu¹⁴ ș.a.

4 Maria Gârbe, bibliotecară, autoare a numeroase volume dedicate unor personalități băimărene și sătmărene, printre care câteva dedicate Liviei Bacăru: Maria Gârbe, *Livia Bacăru: Caiet biobibliografic*, Baia Mare, Eurotip, 2009, Ediția a II-a, 2013, Livia Bacăru, *Studii, articole, recenzii...* (ediție îngrijită de Maria Gârbe), Baia Mare, Eurotip, 2009.

5 Maria Gârbe, *Livia Bacăru, o viață dedicată cărții*, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2021.

6 Șerban Cioculescu, unul dintre cei mai importanți critici și istorici ai literaturii române. Absolvent al Facultății de Litere și Filosofie la București; a studiat filologia romanică la Sorbona și la École Pratique des Hautes Études din Paris. A publicat la *Vremea*, *Vitrina literară*, *România literară*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Lumea*, *Viața Românească*, *Gazeta literară*, *Cahiers roumains d'études littéraires*, *Manuscriptum*. A editat revistele *Viața universitară* și *Kalende*, alături de Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu și Tudor Șoimaru. Redactor-șef la *Viața Românească*. A editat *Corespondența dintre I.L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905-1912)*. Dintre lucrările publicate, amintim: *Viața lui I.L. Caragiale, Aspecte lirice contemporane, Istoria literaturii române moderne*, vol. I, (în colab. cu Vladimir Streinu și Tudor Vianu), Dimitrie Anghel. *Viața și opera, Introducere în poezia lui Tudor Arghezi, Viața lui I.L. Caragiale. Caragialiana (1977)*, Prozatori români. De la Mihail Kogălniceanu la Mihail Sadoveanu, *Poeți români, Introducere în opera lui Dimitrie Anghel, Introduction à la poésie de Tudor Arghezi, Argezhiana, Eminesciana, Dialoguri literare*.

Vezi și <https://humanitas.ro/autori/%C5%9Fserban-cioculescu>.

7 Jakó Zsigmond, istoric, cercetător, membru de onoare al Academiei Române. A întemeiat institutul de cercetare al Asociației Muzeul Transilvan, a revigorat revista de specialitate *Erdélyi Múzeum*. A publicat numeroase volume de specialitate, dintre care amintim: *Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania 1575–1841: Problema reorganizării arhivelor vechi din Transilvania*, București, 1958; *Scrierea latină în evul mediu*, București, 1971 (împreună cu Radu Manolescu); *Írás, könyv, értelmiség: Tanulmányok Erdély történelméhez*, Bukarest, 1976 (tradusă de Livia Bacăru); *Philobiblon Transilvan*, București, 1977 (tradusă de Livia Bacăru); *Erdélyi okmánytár* [Colecția arhivei transilvane], *Erdélyi Történelmi Adatok* [Baza de Documente Istorie Transilvane]: seria Liber Regius ale domnitorilor ardeleni, protocoalele locurilor de adevărire din Alba Iulia și Mănăstur – Cluj, procese verbale de comitate și orășenești. Vezi și <http://omie100.ro/portret/jako-zsigmond/>.

8 Pr. Petru Bologa, cunoscut ca mare bibliofil, o mare parte a fostei sale biblioteci se află la Muzeul Județean de Istorie Satu Mare. Vezi și Nicolae Pop, *100 de ani de la nașterea preotului-cărturar Petru Bologa*, în „Eroii Neamului”, Satu Mare, an VII, Nr. 2 (23), iun. 2015, pp. 51-54.

9 V. Ecsedy Judith, cercetătoare a cărților vechi din Ungaria, a cerut informații de la Livia Bacăru pe când era doctorandă. A publicat: *A könyvnyomtatás története Magyarországon a kéziszámítógépek korában 1473-1830*, 2021; *Magyarország Bibliográfiája 1712-1860 - IX. Pótlások*, 2017 (în colab. cu Kovács Eszter), *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei - XVII. század - 1. kötet*, 2010.

10 Viorica Ursu, cercetător, istoric, director al Muzeului Județean Satu Mare, șef de secție la Muzeul Județean Maramureș, a publicat numeroase studii și a făcut parte din colectivele de redacție ale revistelor „Marmăția”, „Graiul Bisericii Noastre”, „Astra Lăpușană”. Vezi și Maria Gârbe, „În memoriam Traian și Viorica Ursu”, „Mărturii culturale”, Satu Mare, an II, nr. 4 (8), 2017, pp. 69-71.

11 Constantin Turcu, istoric, cercetător științific, ziarist și publicist. Și-a desfășurat activitatea peste 20 de ani la Institutul de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol. I se atribuie merite în descoperirea istoriei transilvane medievale și a epocii moderne timpurii (istoria localităților, a instituțiilor și a culturii). A publicat numeroase studii și mai multe volume, în limbile maghiară, română, germană și franceză.

Vezi și <https://www.slineamt.ro/apostolul/arte-si-meserii/in-memorial-prof-constantin-turcu/>

12 Ludovic Demény, istoric, cercetător, membru al culturii, din 1995 membru corespondent al Academiei Maghiare, timp de mai multe decenii a fost șef de secție la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”.

13 Gernot Nussbächer, istoric, arhivar, scriitor de limba germană, a lucrat la Arhivele Statului din Brașov.

14 Ioan Lupu, specialist în biblioteconomie, bibliografie, documentaristică. Și-a desfășurat activitatea timp de 45 de ani la Biblioteca Academiei. A avut contribuții la organizarea Catalogelor sistematice pentru periodicele Bibliotecii Academiei (1953-1954) și pentru bibliotecile diferitelor Institute ale Academiei Române. A coordonat: „Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine” și „Bibliografia istorică a României”. De asemenea a întocmit (în colaborare) „Bibliografia analitică a periodicelor românești”.

Vezi și <https://saladelecturafocsani.wordpress.com/2012/04/20/bibliologi-romani/>

Pentru că este anul centenarului nașterii acestor două personalități sătmărene, care și-au îngemănat viețile cu cele ale cărților și periodicelor, și pentru că de-a lungul timpului, încă de la primele mărturii în domeniul scrisului pe care ni le-au lăsat, ei au cultivat o prietenie trainică, vom reproduce în continuare câteva pasaje dintr-un interviu pe care Nae Antonescu i l-a luat Lievei Bacăru pentru „Sztalmári Hírlap” în anul 1979.

Interviul cu titlul „Portretul unei traducătoare de excepție”¹⁵, aduce prețioase informații legate de activitatea de traducător a cercetătoarei de origine sătmăreană:

„Cercetătoarea de origine sătmăreană, poetă sensibilă, înzestrată cu harul traducerii artistice se străduiește de mai bine de 10 ani să transpună frumusețe versurilor maghiare pentru cititorii români”.

Iată ce mărturisește Livia Bacăru despre începuturile muncii sale de traducător: „Am început într-un mod deosebit prin traducerea unor texte din perioada uceniciei unui mare scriitor român Liviu Rebreanu. Apoi am ajuns la tălmăcirea – traducerea – unor lucrări literare și științifice. Este vorba despre grupajul de nuvele satirice anterioare anului 1908 scrise (în limba maghiară) adunate sub titlul *Szamár létra* (*Scara măgarului*) și fragmentul de roman *Cazarma* (*Kaszárnya*). [...] Nuvelele au apărut în volumul I de opere, publicat în ediția critică din anul 1968, iar fragmentul de roman în revista «Manuscriptum» nr. 3-4 din 1975. În anul 1976, am tradus din versurile lui Kosztolányi, pe care Editura Albatros le-a publicat în volumul *Cele mai frumoase poezii*. După aceea au urmat studiile de istoria cărții și a bibliotecilor ale eminentului cercetător clujean prof. Jakó Zsigmond, intitulat *Philobiblon transilvan*, apărut în anul 1977 la editura Kriterion. La sfârșitul anului au ieșit de sub tipar, tot în seria colecția Biblioteca Kriterion, traducerea volumului de studii a prof. Csehi Gyula originar din Satu Mare, intitulat *Clio și Caliope*.”

Traducând în limba română din literatura maghiară, clasică și contemporană, „talentata și sânguincioasa traducătoare, de pe meleagurile liricii a trecut, și pe tărâmurile literaturii și istoriei culturii maghiare. Așa a devenit punte de legătură a spiritualității celor două popoare lucrarea lui Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan* și *Clio și Caliope* de Csehi Gyula”¹⁶.

Volumul deosebit de valoros pentru bibliologia din Transilvania, *Philobiblon transilvan*, scris de cercetătorul clujean, Jakó Zsigmond și tradus în limba română de Livia Bacăru – este o „evocare a contribuției pe care cărturarii maghiari din Transilvania au adus-o la creația culturală prin scris și tipar din țara noastră, la răspândirea învățaturii și a ideilor prin cărți și biblioteci”¹⁷. Volumul cuprinde „cele mai însemnate contribuții la cunoașterea istoriei cărții, tiparului și bibliotecilor maghiare din Transilvania publicate vreodată în limba română. Ele sunt datorate unui cărturar care s-a devotat de mulți ani, cu aceeași pasiune și competență istoriei culturii, bibliologiei, codicologiei”¹⁸.

Cu cercetătorul Jakó Zsigmond, Livia Bacăru a dus o corespondență culturală bogată pe o perioadă lungă de timp. Una dintre scrisori aduce la lumină invitația lui Jakó Zsigmond făcută Lievei Bacăru de a traduce *Philobiblon*-ul lui Richard de Bury, tradus în limba maghiară de Bodor András: „Este binevenită ridicarea problemei traducerii în limba română a acestui text reprezentativ al trecutului bibliofiliei europene. Problema ar fi ușor de rezolvat prin colaborarea dvs. care ați putea să-i dați o potrivită haină literară românească traducerii prof. Bodor; sau în așa fel dvs. ați traduce din textul maghiar și prof. Bodor ar confrunța traducerea dvs. cu originalul latin, sau stilizând traducerea românească a lui András Bodor. [...] Cu mult respect și veche prietenie Vă sărut mâinile. Jakó Zsigmond”.

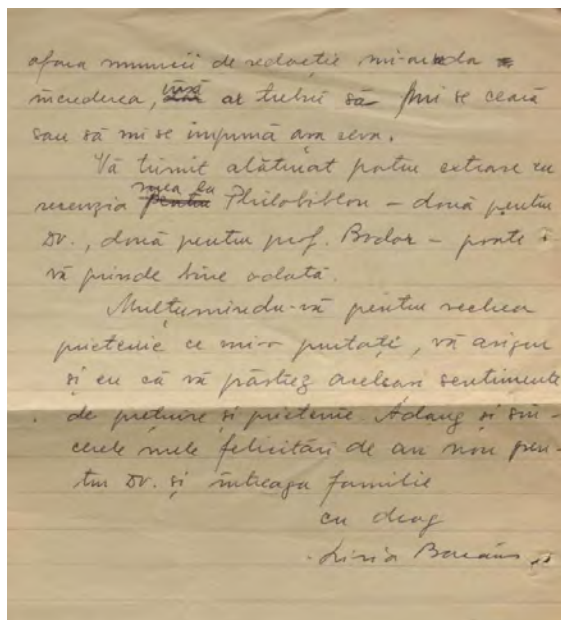
Ni s-a păstrat și o schiță a unei scrisori a Lievei Bacăru, către Jakó Zsigmond, în care și ea face referire la *Philobiblon*-ul lui Richard de Bury:

¹⁵ În „Sztalmári Hírlap”, Satu Mare, 27 mai 1979.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Virgil Cândea în „Introducere” la Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*.

„Mult stimat Domnule Profesor

Am primit scrisoarea Dv. care mi-a făcut o deosebită plăcere. Într-adevăr, o versiune românească a lui De Bury - cu introducerea Dv. cu tot - sunt convinsă că ar fi bineprimită de foarte mulți cititori din țară. M-ar bucura desigur să pot lucra eu versiunea românească, dar fiți sigur că oricui i s-ar încredința, ea ar fi o înfăptuire meritorie. Să sperăm că se va găsi în viitor o cale - poate totuși Societatea Română de Bibliofilie, căreia ar fi bine să i se propună acest lucru.

[...] Vă trimit alăturat patru extrase cu recenzia mea la *Philobiblon* - două pentru Dv., două pentru prof. Bodor - poate vă prinde bine odată.

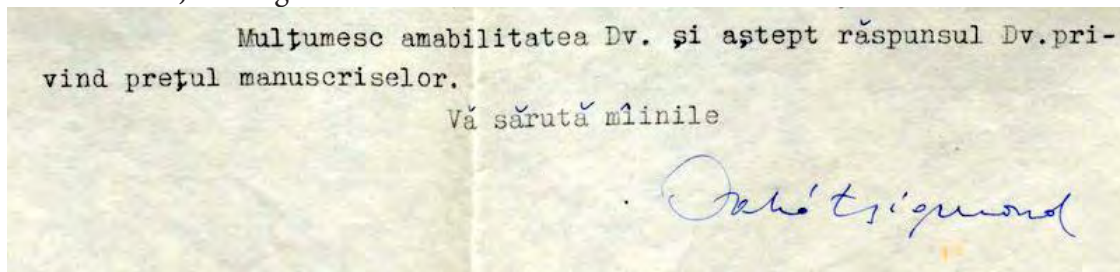
Mulțumindu-vă pentru vechea prietenie ce mi-o purtați, vă asigur și eu că vă păstrez aceleași sentimente de prețuire și

prietenie. Aaug și sincerele mele felicitări de an nou pentru Dv. și întreaga familie.

Cu drag

Livia Bacăru”

Chiar dacă traducerea lucrării lui De Bury, nu s-a materializat, au urmat alte traduceri semnate de Livia Bacăru din literatura maghiară și alte scrisori de apreciere din partea cercetătorului Jakó Zsigmond:

Mulțumesc amabilitatea Dv. și aștept răspunsul Dv. privind prețul manuscriselor.

Vă sărută mâinile

Jakó Zsigmond

„Cluj, la 23 noiembrie 1980, str. Racoviță 4

Dragă doamnă Livia,

[...]

Dvs. cunoașteți bine părerea mea despre importanța activității dumneavoastră de traducătoare a creațiilor literare și științifice maghiare. Și importanța bunului Dvs serviciu crește cu fiecare zi ce trece. Vorbele s-au devalorizat întru totul și numai faptele pozitive pot influența conștiința oamenilor. Sunt dezamăgit în ceea ce privește prezentul nostru. S-au împuținat oamenii cinstiți și clarvăzători. Chiar de aceea suntem recunoscători celor ce servesc înțelegerea între oameni.

Traducerea Dvs este excelentă, o adevărată creație literară, care este demnă de original. Ați redat foarte reușit atmosfera istorică a romanului. Înalt nivel literar, exigența, conștiințiozitatea caracterizează și această nouă traducere a Dvs.

Vă felicit pentru această frumoasă realizare, care desigur va fi apreciată și în presă. Vă doresc multă perseverență și succese noi pe drumul ales. Activitatea Dvs reprezintă un luminii în sumbrul nostru front cultural, un punct însoțit care mai trezește speranța pentru valabilitatea idealurilor noastre multe ori batjocorite.

[...]

Vă sărută mâinile prietenul Dvs devotat și sincer
Jakó Zsigmond”

Cu Șerban Cioculescu a fost colegă la Biblioteca Academiei, iar faptul că au fost călăuziți de aceleași idealuri legate de Carte și cuvântul scris, le-a dat motiv să corespundă și în timpul concediilor, dându-și vești despre preocupările literare comune cât și despre activitățile din instituția la care amândoi lucrau:

„15.5.1973

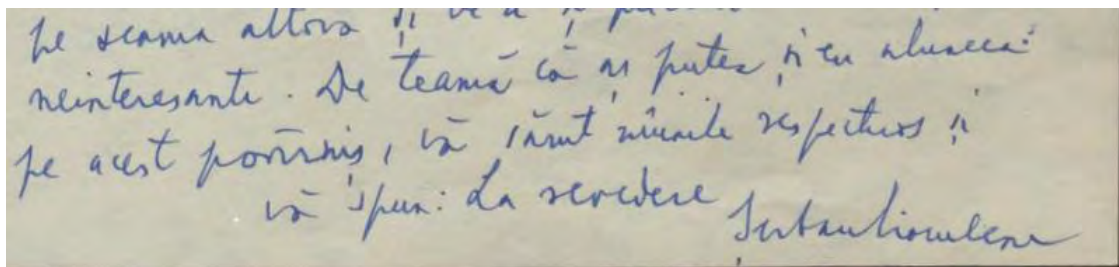
Am primit chiar acum schița „naivă” a vaporului Libertatea, după ce, cu o jumătate de oră înainte, la Academie, am ascultat comunicarea lui Radu Ionescu despre pictura naivă (gen Rousseau-Vameșul și urmașii săi). Nu e nevoie să vă spun că am preferat en-tête-ul misivei întregii arte plastic internațional și că vă rog să perseverați în această fericită inițiativă?

Mă bucur că vedeți locuri noi, aspect de viață și de civilizație inedite pentru dumneavoastră și pentru mulți alții și că astfel vă întregiți mai bine ca noi toți, imaginea Patriei, vai! terra incognita pentru atâția dintre fiii ei necunosători și nerecunosători.

Să mă credeți și că compătimim împreună pentru lipsa de timp spre a-l traduce pe Rebreanu. Dar asta-i reparabil și se compensează prin noile experiențe pe care le acumulați. Sărbătoarea bujorilor e ceva nemaiauzit. Am rămas încă o dată surprins de cât de puțin cunosc Datinile noastre și cât de frumoase sunt cele mai multe, din păcate în curs de dispariție. Ne civilizăm, în schimb, ne europenizăm, devenim cetățeni ai Universului, ne prăpădim după jazz (rog pronunțați „jez”, cum am auzit la TV), după artă abstracționistă, după ermetism și după alea alea, ejusdem farinae. Bucurați-vă că sunteți încă la izvoarele tradițiilor noastre, că le puteți compara cu altele, din frumoasa Transilvanie și din toate ținuturile românești, pe care le-ați străbătut și le străbateți mereu, cu atâta zel și înțelegere caldă.

Aici, la Bibliotecă, plictis și... așteptări de tot felul (cele generale, mai neinteresante, sunt referitoare la schema și la rezultatele unor cercetări, după cum știți!). [...]

Bârba ar putea continua, dar mi-e teamă să nu alunec. În fiecare om zace nevoia de a trăncăni pe seama altora și de a-și plictisi amicii cu palavre neinteresante. De teamă că aș putea și eu aluneca pe acest povârniș, vă sărut mâinile respectuos și vă spun: La revedere
Șerban Cioculescu.

pe seama altora și de a-și plictisi amicii
neinteresante. De teamă că aș putea și eu aluneca
pe acest povârniș, vă sărut mâinile respectuos și
vă spun: la revedere Șerban Cioculescu

P.S. Am redactat azi dimineață, între orele 5 și 7½, în limba franceză, un sfert din conferința mea despre Cantemir – partea cea mai grea – [...] (fără cea mai mică osteneală, ca un vrednic hamal al literelor române, ce mă aflu cu onor!)”.

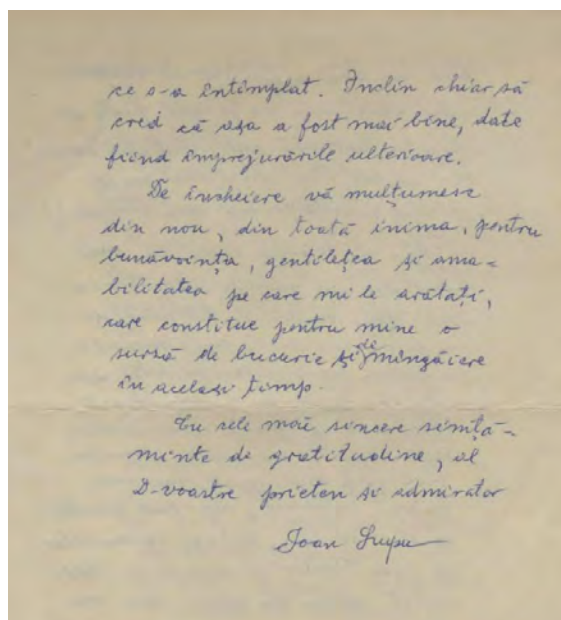
O interesantă scrisoare, care vorbește despre dragostea pentru carte și pentru meseria de bibliotecar, se păstrează de la bibliograful Ioan Lupu, de asemenea lucrător în lanurile cu cărți ale Bibliotecii Academiei Române. Am putea spune că este chiar o mărturisire de credință

pentru profesiile legate de carte, în dauna profesiei de scriitor. Pe de altă parte, scrisoarea aduce informații despre un prețios volum datând din anul 1928, autorul scrisorii fiind chiar traducătorul cărții:

„București, 1 I. 1981

Scumpă Doamnă Bacăru,

Doresc ca și pe această cale să vă mulțumesc pentru urările de bine pe care mi le-ați adresat cu ocazia noului an și în același timp să vă răspund la rându-mi cu tradiționala urare: la mulți ani cu sănătate: și cu dorința sinceră ca anul 1981 să vă aducă numai bucurii, succese și mulțumire sufletească.

Cu acest prilej vă trimit alăturat un exemplar – uitat și descoperit întâmplător în înghesuia mea bibliotecă – din antologia: «Povestitori unguri ardeleni», publicată în 1928, la zece ani de la Unire, lucrare ce mi-a fost solicitată ca răspuns la unele acțiuni similare din partea scriitorilor unguri ardeleni, atunci pe cale de a se împăca și acomoda cu noua lor situație.

Pot deci să exclam și eu pe latinește: «Et in Arcadia ego!...»

Cartea la vremea ei a fost foarte bine primită de critica literară română (Perpessicius, Cioculescu, Bucuța ș.a.), ca și de cea maghiară din Ardeal. Regretatul Ion Chinezu a ținut să-mi spună personal că i-a plăcut în mod deosebit cum am tradus pe românește aceste povestiri ungurești și m-a îndemnat să continui. Iar Tabéry Géza într-o recenzie publicată în ziarul Nagyvárad - pe

care mi-a trimis-o împreună cu o scrisoare - susținea că unele dintre povestiri - nespecificate - ar fi mai frumoase în traducere decât în original. (Dacă nu era o dorință de măgulire pentru mine, apoi va fi fost poate o săgeată adresată unor confrăți adversari ai săi. În orice caz nu se referea [la] povestirea lui din volum!).

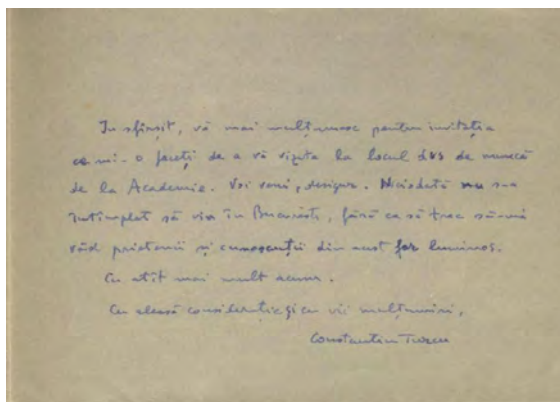
Dar în timpul Acela eu mă hotărâsem să rămân definitiv la Biblioteca Academiei Române și să devin un «bibliotecar model», în dauna unui viitor scriitor discutabil. Poate că n-am greșit, doar atât că dintr-un bibliotecar model am ajuns doar un bibliograf mai mult sau mai puțin cunoscut dar care poartă în el nostalgia tuturor romanelor și povestirilor pe care le-a plăsmuit mereu în gând, dar nu le-a scris.

Țin însă să vă mărturisesc că acum nu regret nimic din tot ce s-a întâmplat. Încin chiar să cred că așa a fost mai bine, date fiind împrejurările ulterioare.

De încheiere vă mulțumesc din nou, din toată inima, pentru bunăvoința, gentilețea și amabilitatea pe care mi le arătați, care constituie pentru mine o sursă de bucurie și de mângâiere în același timp.

Cu cele mai sincere simțăminte de gratitudine, al D-voastră prieten și admirator
Ioan Lupu”.

O altă epistolă, semnată de istoricul Constantin Turcu, aduce în prim plan, cum de-altfel putem citi în mai toată corespondența acestei cercetătoare, ajutorul necondiționat pe care aceasta l-a acordat confrăților săi de pe tot cuprinsul țării, oferind informații legate de exemplare de carte, de manuscrise sau de periodice:

„21 august 1965
Stimată d-nă Bacăru,

Răspund cu mare întârziere la amabila dvs scrisoare din 12 iulie, fapt pentru care vă rog să mă scuzați. Am sperat, de la început, că voi putea să vă trimit ediția Creangă promisă, în câteva zile. Dar, până s-o găsesc, a trebuit să răscolesc destul de mult prin pachetele și lădițele cu cărți ale anticăriei mele, ce se află în plină ascensiune a neregulei, drept consecință a mutării mele în altă locuință, de vreo doi ani. A mai durat apoi, un timp, până s-a legat cartea și astfel am ajuns în pragul lunii august. [...]

Vă mulțumesc mult pentru toată osteneala și amabilitatea dvs, de a-mi fi procurat și trimis fascicola care-mi lipsea din vechiul Dicționar al Academiei, tipărit parțial până în 1949. Bunăvoința dvs nu se va uita, cât va trăi... Dicționarul!

În completarea plăcutelor amintiri despre călătoria dvs la Iași – și în special la mănăstirea Golia, unde eu v-am primit... fără pâine și fără sare, dar cu bunăvoință – vă trimit, dvs personal, un articol al meu, conținând și unele lucruri mai noi (adică necunoscute) despre vechea biserică ce v-a încântat. Cu recunoștință că mă țineți totuși minte, vă mai adaug încă două mici broșuri ale mele.

În sfârșit, vă mai mulțumesc pentru invitația ce mi-o faceți de a vă vizita la locul dvs de muncă de la Academie. Voi veni, desigur. Niciodată nu s-a întâmplat să vin în București, fără ca să trec să-mi văd prietenii și cunoștințele din acest far luminos.

Cu atât mai mult acum.

Cu aleasă considerație și cu vii mulțumiri,
Constantin Turcu”.

Există printre manuscrisele rămase de la Livia Bacăru și schițe de scrisori și însemnări care rețin atenția prin precizia cu care sunt consemnate informații referitoare la cărți vechi și rare. Fiecare cerere trimisă din țară, indiferent dacă venea de la un simplu bibliotecar sau de la un ilustru cercetător, era onorată. Ne și întrebăm, cum de îi rămânea timp Lievei Bacăru pentru propriile cercetări, pentru studiile și volumele publicate de-a lungul timpului. Răspunsurile formulate denotă minuțiozitate și o pricepere, cum rar se întâlnește, chiar la specialiști consacrați.

Și cercetătoarea băimăreană Viorica Ursu a găsit sprijin în persoana Lievei Bacăru:

„Satu Mare, 27. IX. 70

Dragă Doamnă Bacăru,

Am scăpat din lagărul de la Sovata; mi s-a părut așa pentru că eram singură și la tratament. Timpul a trecut greu și plictisitor.

M-am bucurat mult că mi-ați scris acolo. Se pare că n-ați revenit la Satu Mare în toamna asta, cel puțin până acum. E adevărat că «surechiul» strugurilor încă n-a început aici, dar de frig s-a făcut tare frig.

Toată vara mă gândeam la o expoziție temporară de manuscrise și tipărituri vechi

românești sau nu numai românești. Din ceea ce are muzeul, din ce am mai văzut la parohii sau particulari, eventual aş fi apelat pentru câteva exemplare la fondul acela tabu care se află sigilat la Satu Mare, se pare că pentru vecie, deşi nu ştiu ce şanse aveam, etc.

Dacă planul meu ar fi prins viaţă, aş fi îndrăznit să vă cer un ajutor, sau un sfat în legătură cu expoziţia. De fapt unele sugestii, mai ales că nu mă pot lăuda cu multe expoziţii văzute, de acest fel, sau cu niciuna, dacă e vorba de expoziţii de cărţi vechi, pentru public.

Ştiam că nu voi avea exemplare prea grozave dacă nu cumva s-ar putea împrumuta în acest scop câteva mai interesante de la bibliotecă, nu ştiu dacă în principiu acest lucru ar fi posibil. Ar fi minunat. Dar oricum, cărţile acestea pe care le avem în judeţ tipărite la Bucureşti, Iaşi, au ajuns aici ca şi în toate părţile între români şi asta spune destul de mult.

Mă gândesc (pentru că n-am renunţat la planul meu) că înafară de a oferi mai ales tinerilor, elevilor posibilitatea să vadă o carte veche, se mai poate vorbi sătmărenilor şi despre circulaţia cărţilor vechi româneşti şi ce a însemnat treaba aceasta.

Dar înainte de a întocmi tematica, ideea expoziţiei a căzut deocamdată, sau s-a amânat. [...] Dar până problema s-ar reactualiza cred că o să vă întâlnesc şi o să vă exploatez un pic. Să nu vă supăraţi pe mine, dar sunteţi tare bună şi de aceea îndrăznesc.

Fiindcă tot am vorbit de expoziţii, pregătim la muzeu una cu istoria Someşului şi a inundaţiilor la Satu Mare (fotografii, documente).

[...] vă aşteptăm cu mult drag să veniţi la Satu Mare şi la noi.

Vă îmbrăţişez

Viorica”.

Livia Bacăru, vizitând locurile natale, cu un grup de scriitori din judeţul Satu Mare; în centrul imaginii prim-secretarul Iosif Uglar

Pentru tot ceea ce a realizat Livia Bacăru, a fost nevoie de pricepere, dăruire şi... timp... care, din păcate, nu iartă pe nimeni... la împlinirea vârstei de 77 de ani scria următoarele versuri:

„Aniversară '77

*Și dacă anii trec în zbor
Și nu vrei să-i mai numeri,
E că pe chip n-ai urma lor
Și nu-i porți grei pe umeri.*

*Și dacă-n tine ard vulcani
Și nimenea nu știe,
E că îi stăpânești prin ani
Senin și cu mândrie.*

*Și dacă treci îngândurat
Și singur printre semeni,
E că în har nemăsurat
Cu nimeni nu te-asemeni.*

*Și dacă-n eul tău ascuns
Doar tu știi ce dureri-s,
E că în viață te-a pătruns
Eternul «Solus eris».*

Avea să ne părăsească nu mult după scrierea acestei poezii, în Ziua ultimei Eclipse totale de Soare din 1999. Ultimele ei versuri denotă un spirit încă tânăr, așa cum credem că se păstrează mințile iscoditoare, însetate de a cerceta cele mai tainice și misterioase documente scrise de-a lungul vremurilor. Manuscrisul lăsat moștenire *Introducere în istoria scrisului, a cărții și a tiparului*, este încă o dovadă vie a priceperii, migalei și dăruirii ei în munca de cercetare. Sperăm ca și această lucrare, mult așteptată de specialiștii din țară, care nu au uitat-o nici azi pe cercetătoarea cu origini sătmărene, să vadă lumina tiparului, spre a sta mărturie peste timp că și aceste locuri au dat oameni care ne-au dus faima în capitală și în lume.

Marta Cordea
Biblioteca Județeană Satu Mare
Satu Mare, RO
marticordea@yahoo.com

AN “UNSUNG” POEM OF ONE OF THE GREATEST ARTISTS FROM SATU MARE, AUREL POPP.

UN POEM NEPUBLICAT AL MARELUI ARTIST SĂTMĂREAN AUREL POPP

LŐRINCZ Norbert

Rezumat: *A înțelege în complexitatea ei arta lui Aurel Popp, un om de mare cultură, un intelectual adevărat înzestrat cu un talent incontestabil, este o adevărată provocare. Înainte de a examina această poezie încă nepublicată trebuie să facem o scurtă referire la biografia artistului, să parcurgem calea vieții sale, astfel încât să putem să înțelegem, să simțim și să gândim ca el. Doar în acest mod vom reuși să descifrăm mesajele subtil ascunse în rândurile textului.*

Poezia “Istenek rémtette - Sztirikus álom” - “Terrifying deed of Gods - A satiric dream” a fost scrisă în anul 1950, la o vârstă mai înaintată, fapt ce face posibilă exprimarea suferințelor și regretelor pe care le-a avut pe parcursul vieții. Să nu uităm că Aurel Popp, după finalul celui de al Doilea Război Mondial, a fost pentru mult timp într-o situație delicată și dificilă, iar anii 50 marcau perioada celui mai dur tip de comunism din România, și anume cel de tip stalinist. Astfel e de înțeles sentimentul de neputință și regret care, ca un adevărat ecou, rezonază în rândurile acestei poezii interesante, sentiment codificat într-un limbaj ecleziastic. Situația complicată a autorului, precum și complexitatea realităților politice și sociale sunt prezentate și cu ajutorul parabolelor și legendelor religioase inspirate din Biblie. Vom încerca astfel să analizăm această poezie punând-o într-un context istoric, reflectând asupra evenimentelor politice care s-au petrecut în țară în acea perioadă și subliniind modul în care aceste evenimente au afectat viața de zi cu zi a marelui artist sătmărean.

Documentul face parte din patrimoniul Secției de Istorie a Muzeului Județean Satu Mare, Colecția “Aurel Popp”, având numărul de inventar: 5.781C.

Cuvinte cheie: *Aurel Popp, biografie, poezie, satiră, politică, comunism, religie, criticarea societății, 1950, stalinism, Satu Mare.*

Aurel Popp, a man of multicultural layers

In order to understand the unpublished poem of the artist, we will shortly need to take a brief look at the highlights of his lifelong career, to understand and to feel him, from where he is coming from, with this dark pessimistic toned poem, that makes the reader feel helpless, saddened and laughing in despair having to live in a new created cruel world. Aurel Popp writes this poem in the year of 1950, at an old age at the peak of Stalinist type communism in the country, therefore the negativity and criticizing of the current communist regime is foreshadowed already in the title of the poem: “*Terrifying deed of Gods – A satiric dream*”, this poem will take us on a journey with hidden messages, codified in a religious context, delivering at the end hidden political messages and with various possibilities of interpretation, representing the complex and brilliant mindset of one of the greatest artist to ever live in Transylvania.

Aurel Popp – brief biographical overview

Aurel Popp (or Papp Aurél) was born on the 30th of August, 1879 in the small village

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXVII/II, 2021, p. 175 - 186

of Cauaş (Érkávás in Hungarian). This region is in Satu Mare County today but when he was born it was part of the historical Sălaj County. On his birth the region belonged to the Austro-Hungarian Empire thus his citizenship was automatically established. He was born in the 4th generation of a Greek-Catholic priests' family¹.

He had strong roots to his native village therefore the author will attend his elementary school years in Cauaş, in the school that was built by non-other than his grandfather². A tragedy will hit the artists life at a very fragile young age of five, when he will lose his father. This tragic chain of events will force her mother together with her four children to move to the city of Carei³.

In Carei, Aurel Popp still at a very early age but promising prodigy is classmates with the famous to become Hungarian poet, Ady Endre. Ady was also a very promising young lad during his class years at the Piarist High School from Carei during its youth⁴. Aurel Popp's mother wanted his young son to follow in the footsteps of his father, and to become at an adult age a Greek-Catholic priest, to continue this generational tradition in their family. However, Aurel encouraged by the remarks of his professors and fellow students, who have seen the yet undiscovered talent in him persuaded the author to follow his dreams and enroll in a fine arts school. So, he did, in 1899 he decided to study at the Academy of Fine Arts in Budapest⁵.

He will finish his studies and will return to his home city of Satu Mare as a fresh arts teacher, he will teach in Huedin and of course in Satu Mare. Aurel Popp will also decide to enroll in the Austro-Hungarian Army for him to be able to access special trips to the West. Vienna was his main goal and target, joining the army allowed him to visit Vienna frequently. He therefore during its time there, frequented the visit of museums, exhibitions and art galleries to his liking, this was a perfect opportunity for him to gain inspiration to his own work, he was in the capital of Secessionism after all⁶.

After his time in Vienna, a valuable time in the lifetime of one of our greatest artists from Transylvania, Aurel Popp will decide it is time come home to Satu Mare, where he will teach art at the Royal High School (today Colegiul Național Mihai Eminescu)⁷. During this period of its lifetime in the early 1900's the artist is mainly drawn to depict landscapes of the local natural beauties such as the landscape of the Someș River, and also enjoys drawing paintings about the local folk, as we know Satu Mare County was, is and will always be a multicultural mosaic.

From 1908 onwards Aurel Popp will frequent the exhibitions in Budapest, these art expos will be hosted by the National Salon and The Hall of Art⁸. He will write the project entitled *"The Arts and Crafts of Satu Mare"*, this will gain acknowledgement allowing him to win a one-year scholarship in Paris in the year of 1910⁹. According to André Dunoyer, these last few years of the 1900's were crucial in the formation of the so called "modern" contemporary art forms, inherently marking the end of the previously dominant Impressionist School¹⁰. This inherently meant that quite simply put Aurel Popp was at the right place at the right time for its evolutionary journey as a fine arts master. Aurel Popp will profit of this fully, during his

1 Dumitru Păcuraru; postf.: Pavel Șușară; catalog ilustrații: Oana Mirabela Păcurar; documentare: Maria Adriana Zaharia, *Aurel Popp - Între două culturi*, Ed. RAO Distribuție, București, 2017, p. 453.

2 Dumitru Păcuraru, *op. cit.* pp. 453-455.

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*, *op. cit.* p. 453.

6 Iudit Erdős, *Aurel Popp - La capătul unei vieți...fragmente de jurnal și alte scrieri*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999, p. 31.

7 *Ibidem*, p. 32.

8 *Ibidem*, p. 45.

9 *Ibidem*, p. 46.

10 *Ibidem*, pp. 50-51.

time in the West, he will not only remain in Paris for the duration of the year. Instead, he will focus on travel, destinations on the list where culturally significant capitals such as: London, Madrid, Cologne, Düsseldorf and Brussels¹¹.

This was during the time he enrolled in the Julian Academy. He will also frequent the places in the Netherlands where the world-famous artist Van Gogh stepped before him. This is no surprise because Aurel Popp was an adept admirer of Western cultural heritages. This heritage he aimed to bring back to Romania, by doing so he organizes exhibitions and workshops inspired by his European journey.

The first year of the Great War or World War I, as we historians today call it, will forever change the authors vision on arts and life in general. He is called to duty on the 1st of August 1914 while he is working in his garden on one of his paintings. Then in 1920 once the war and revolution has settled down, he will call this painting "*Interrupted on the 1st of August 1914, during midday to the sound of the church bells, when I received my formal invitation to join the World War*". So, he did, as a soldier, he fought in the trenches of World War I, on both the Italian and Russian fronts.

This lifechanging event will also mark him and his artistic creations from here onwards. During his time on the frontlines, he will stay active as an artist, the war will not fully engulf him, using his art will give him peace at mind. Often, he will draw sketches on the postcards of fellow soldiers who will send them home to their loved ones, and sometimes he will even paint his comrades when he got the opportunity to do so. He will mainly stay behind to paint, his fellow comrades allowed him this luxury, yet he was constantly in a life-threatening situation, in a war death is around every corner and he served from 1914-1918. During his time in the war, he constantly tried to send messages home to his beloved wife, and on some occasions, he succeeded, one such letter is from 1917, when he already had the rank of Captain within the military ranks, managing to attach a photo of him¹².

After the war has ended, and marked him for life, he attempts to get as quickly as possible home from Budapest to Satu Mare. He writes a letter to his wife on the 28th of August begging her to do what she can to get him home. Once home he will start working on new projects instantly with an unwearied heart, yet the poet was still in a shock state after the tragedies he has witnessed during its time in the war, but the same year in 1919 on the 27th of January his childhood friend, Ady Endre will die (after a prolonged battle with his disease) this influenced Aurel Popp even more to take a more serious tone in his art¹³. His art will strongly resemble an antiwar sentiment from here forward which will be remarked by fellow contemporary artists and critiques of his work. Most notably important writers, of the time will also praise Aurel Popp's new art, writers like Emil Isac, Lucian Blaga and Octavian Goga, would want this artistic mastermind to represent the artists and the people of Transylvania in the united Romania's Parliament in Bucharest. He is appreciated by many even in the political world, yet Aurel Popp decides to stay home in Satu Mare and to continue working on his artistic creations¹⁴. Both Romanians and Hungarians alike appreciated his work, the press has also acknowledged him, as the greatest painter alive from Transylvania.

During the Interwar period Aurel Popp will continue to create arts of various size, shape and form, and will become one of the most influential figures of Transylvania. He will become friends with many Romanian artists, and will soon develop a rouge and charismatic personality.

When World War II shakes our region again, this time around a now older artist decides to isolate himself, from yet another tragic series of events, in short, he will decide it is

11 Dumitru Păcuraru, *op. cit.* p. 453.

12 *Ibidem*, p. 153.

13 *Ibidem*, p. 434.

14 Iudit Erdős, *op. cit.*, p. 143.

the perfect time to move to a more secluded place in Baia Sprie to a house, which he bought in 1932¹⁵. It is here where he will paint his iconic shirtless portrait of himself, called the “Self-Portrait” from 1941, symbolizing that, this is all he has got left, and everyone will be left with nothing once this new World War will end¹⁶. The strong antiwar sentiment will awake in the author, once the war has started yet again. He is one of the lucky few intellectuals who have witnessed the frontlines and can live to tell, about its horrors, yet war is yet again around the corner.

Despite a World War roaring through Transylvania, he manages to hold an exhibition in Cluj in the year of 1943, ascending to all time greatness amongst the artists of our region. The real battle for Aurel Popp, will begin after the end of the second World War II. A battle for survival a war of attrition will start for him, despite him being a sympathizer with the communist revolutionary ideas from (as early as 1917) 1919, after 1945 and with the implementation of the Stalinist type communism in the new “liberated” Romania, his former art style will not really be compatible with the new “Socialist Realism”¹⁷. This new “World Order” will humiliate and refuse him countless times, only after he will be welcomed in the Artists’ Union with the help of some influential colleagues who appreciated his former work, Aurel Popp will manage to gain some valuable recognition once again¹⁸.

However, it is in this time period from 1950-1960, that the famous artist from Satu Mare, will fight its worst “demons” and will truly feel the helplessness, the grief of what old age brings and of course the darkness that has engulfed the whole artistic work¹⁹.

It is in this period when he will write one of his unpublished poems, entitled “*Istenek rémtette - Szatirikus álom*”, this poem is written in Hungarian, the title translated would mean the following: “*Terrifying deed of Gods – A satiric dream*”. In this “unsung” poem we will examine the moral and the hidden messages of the artist, his antiwar sentiment, his helplessness and criticizing attitude towards the current communist regime will shine through the lines of this unpublished poem from 1950.

One of Aurel Popp’s “unsung poem”: “*Terrifying deed of Gods - A satiric dream*”

The poem, “*Terrifying deed of Gods - A satiric dream*”, is part of the Satu Mare County Museum collection of Aurel Popp, a collection from the period of contemporary history. It has the inventory number of 5781C. This poem is 120 pages long, short definition of a poem is the following, a piece of writing in which the expression of feelings and ideas is given intensity by particular attention to diction, this can sometimes involve rhymes, or various rhythms and of course imagery. Yet more often than once, during those 120 pages, you have the feeling that this poem can be sung, this is not a surprise because of its religious nature often times it resembles a psalm, a sacred song a hymn, one that is present in the biblical Book of Psalms and used in both Christian and Jewish worship²⁰.

The subtitle of the poem sets the tone for the rest of the read, it is indeed a work of satire the style resonates throughout the artistic creation. The beginning of the poem is called “*Recommendation*”, here the author sends a subliminal message thanking everyone, who has still stayed by his side over the years. No one is mentioned concretely but there are references to real friendships that were formed in those dark times of his life. Here probably he refers to the comrades he had during the years of the First World War but He also thanks his wife and

15 Krilek Sándor, *Papp Aurel, a nagy szatmári művész*, Szamoshat, 1990/7.

16 *Ibidem*.

17 Iudit Erdős, *op. cit.*, pp. 108-110.

18 *Ibidem*, pp. 115-120.

19 *Ibidem*, pp. 132-140.

20 Both the [poem](#) and the [psalm](#) were taken from the Oxford Learner’s Dictionaries (29.08.2021). The terms are hyperlinked.

children for helping him through dark times. This part is on the first two pages of his poem²¹.

The first chapter is called **the first song**, which also hints at the religious psalm factor of the poem by calling its parts songs instead of capitols, here the artist reflects on his view on war and the antiwar sentiment is well shown in this part. The first song is called after all "Pusztulás" or Decay, the sentiment of regret, loss and criticism is shown here, that God instead of creating things allows mankind to destroy themselves in wars. Therefore, Aurel Popp criticizes society in general as well here, by remarking that mankind has lost its moral values, that is the reason why such atrocities have occurred in the past decades, acts of horror himself had to witness in trenches of World War I, during 1914-1918. This song ranges from pp. 3-14.

The **second song** is titled, the death of the Almighty Himself. This chapter ranges from pp.15-69. Here yet again we can witness a criticism of its contemporary society. Metaphorically speaking he mentions that God will be executed by other divinities, and no one will do anything to stop this blasphemy from happening. This can be witnessed as a historic parallel, we know from his biography that he had a very hard time integrating himself in the new arts desired by "Socialist Realism" after 1945, and how the people did absolutely nothing to stop the communists from taking over every aspect of their lives, all they wanted is some food and a shelter becoming satisfied with the new regime. Only the old "Jupiter" warned the people and other divinities, that the death of the "old" God will bring curses and tragedies upon them. The general anti-war sentiment after the Second World War, was everywhere, yet no one could have imagined what a devastating world will come once the Stalinist type of communism and terror, famine will be brought upon a former more or less democratic kingdom. Jupiter may be the artist Aurel Popp himself as the old wise man who remembers the glorious prosperous past, and warns the young generations that communism will bring nothing but despair and an eternal struggle, especially for the intellectual part of society, who basically had two choices. Either one to accept the new totalistic regime and become a servant to the new political system, or to emigrate, and continue their work as political refugees in the West. Also, there were intellectuals who choose suicide instead of serving the communists or have simply been exterminated by the secret police Siguranța. Symbolic is the scene where God is forced to take off his clothes and the divinities are shouting at him in Russian to do so. Lucifer the fallen angel from the Bible, also makes a grand entrance, trying to convince widows, mutilated ones, orphans, the ill and others to blame the "old God" for everything bad that has happened and worship him instead from now on. This can also be examined as a political paradox from history. We know for fact that this was a tried and tested part of communist propaganda, who blamed the Nazis and Fascists for the events of World War II, and depicted themselves as liberators, heroes of the people, who have brought the real "people's democracy" for the masses to worship and prosper in. "Lucifer" can be viewed as the communist leadership who forced his country into this new political system that is very unfriendly towards men of culture like himself, despite once he was a strong believer in communism calling it and Christianity the two most beautiful things in the world. This was of course in 1917 when the Bolshevik revolution had convinced many intellectuals of the time, that this is THE political regime we should all be living in, the false promises it proclaimed spread like wildfire across the European Continent in the closing days of the First World War.

The **third song**, is entitled not surprisingly therefore the arrival of a new God. This chapter ranges from pages 70-111. Here Aurel Popp yet again demonstrates in a brilliant *ars poetica*, his brilliance of an intellectual, that has lived long enough to draw comparisons

21 Popp Aurél, - *Istenek Rémtette - Szatirikus álmok*, Ed. „PURGATORIUM”, Satu Mare, 1950. pp. 1-2.

Please take note that, this is a fictitious editor implying satire and irony, calling it the Purgatory also mentioning that the printing of this poem was crafted slowly and painfully through pain and sufferings, "Nyomatotta Kínok-kínja nyomdávalalata lassú sajtóján".

between the regimes in his past and present. Basically, this chapter, presents the cruel world after the end of the Second World War, how famine was an everyday thing for the poor people, which inherently led to the arrival of a new God, that being the “belly” for many peasants and workers. There are also hints between the lines here, that shows us how the author critiques the forced events of collectivization, as if it would be the single most important thing to do in this new political system, that brainwashes its working class, in making them believe that after the war the only thing important is to satisfy their appetite. It is understandable that for an intellectual like Aurel Popp, there are greater things than just having to satisfy hunger, but for the civilians, who had suffered in the past years during the war, collectivism seemed like at start, an okay ideological prospect of communism.

The **next chapter** breaks tradition, it will no longer be called a song, instead two very talkative words will be used to depict the tone: prayers and bread. This capitol will range from pages 112-115. In these two pages basically, he continues to critique society, that they only needed some food to fill their bellies, guaranteeing the communists that the citizens will roll over and accept the new totalitarian regime, an oppressing one, but one that feeds them. Aurel Popp is revolted by this, in his mind he would have wanted a far greater resistance from the people, but was left utterly disappointed when he witnessed how easily the communists have managed to persuade them to join their ranks. Even being cheerful for their success at the beginning of the new “world order” and for the arrival of the new “God”.

The **next two chapters** will be the concluding parts of the poem. It will be a two-chapter conclusion for his work. The first being called “*Epilogos*” or epilogue, this chapter is also two pages in length, 116-118. In this chapter the author has a sudden awakening from his dream. Hence reference back to the subtitle, of this being a satirical dream. As we know satire uses humor, irony, exaggeration, or ridicule to expose and criticize people’s stupidity or vices, particularly in the context of contemporary politics and other topical issues. He yet again uses the metaphor of Lucifer, saying that all he has said earlier was forced by the devil itself. Aurel Popp, confirms his believes here in God, remarking himself as being a good Christian, and critiques communism yet again, that it forces people in serving that ideology as a religion, oppressing the role of the real divine sentiment. We know from history that, the communist’s regime wasn’t really keen on religion and religious figures, they would have wanted their ideology to take the place of religion but in countries where religion played a key factor in the lives of its citizens, they had to accept and compromise with the religious leadership. That is why in Romania the Orthodox Church of Romania was “accepted” by communist rule, while other religions like Greek-Catholics, Protestants, Roman-Catholics and the Jewish religions were persecuted by the political system often oppressing their priests, them being hunted by the secret police Siguranța and by its successor the Securitate in the 1950’s (for example the persecution of the Roman Catholic priest Márton Áron)²². Or the Greek-Catholic bishop later cardinal Alexandru Todea (5 June 1912 - 22 May 2002) was also a victim of persecution and at one point even cellmates at Sighet, with Márton Áron.

The second final part of the **last chapter**, called Sources and Works, ranging from pages 119-120, yet again uses the elements of satire to its finest degree. He depicts a gathering with lots of good food and drinks at Viile Satu Mare, where he resides at the time, inviting over lots of old friends talking with nostalgia about the “old world”. This is obviously yet again a brilliant reference and a critique towards current society. Historians know that this is quite frankly impossible in 1950 when he writes this poem, such gesture would immediately make him an enemy of the communist state, and would probably jeopardize his arts career and even end up imprisoned if this was a reality and not a “satirical dream”. He uses the

²² Márton Áron (28 August 1896-29 September 1980), was an ethnic Hungarian Roman Catholic, priest then he became the Bishop of Alba Iulia in 1938 and served until his resignation in 1980. During his time as bishop, he was persecuted by the communist’s secret police, and countless times imprisoned.

exaggeration and irony of satire to express a world that is no longer present in their current reality, concluding the poem with this bitter sweet awakening from his dream, where he witnessed how the world has changed during his lifetime.

Conclusion

In conclusion, this satire poem is a masterpiece and it is no wonder that it remained unpublished. It has buried in it fierce critiques targeted towards the communist society and leadership on how they treat modern art, how they treat intellectuals and how the ordinary citizen doesn't care about this they just worship their new "God" their "bellies". A satire is a ridicule of contemporary politics and Aurel Popp in a masterclass of a poem manages to do exactly just that.

In the last years of his life, Aurel Popp will wage a bitter battle with the communist leadership trying to persuade them to create an arts museum and to create a museum at the birth house of his former good friend Ady Endre, he will be extremely occupied by these two endeavors, making him more bitter towards the end of his life seeing how difficult it is to convince the communist leadership to understand the artistic needs of intellectuals like himself, whenever he had the opportunity he critiqued communism and had a clear stance in this predicament.²³ Aurel Popp will eventually pass away on the 8th of August 1960, leaving behind him brilliance unrivaled till this day in the world of fine arts in his hometown of Satu Mare.

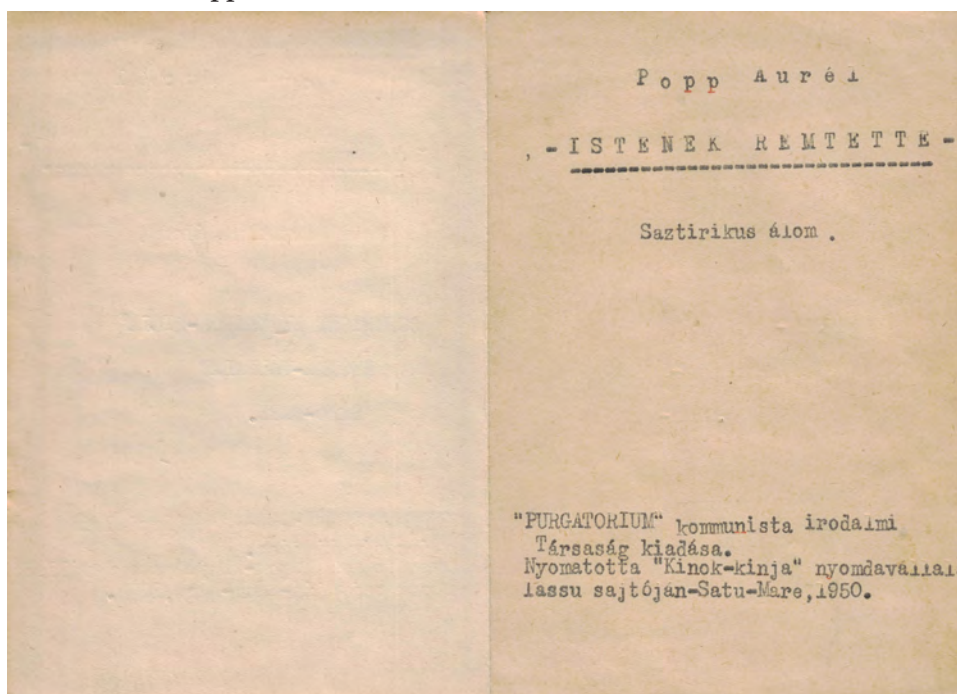
---

23 Dumitru Păcuraru, *op. cit.* p. 455.

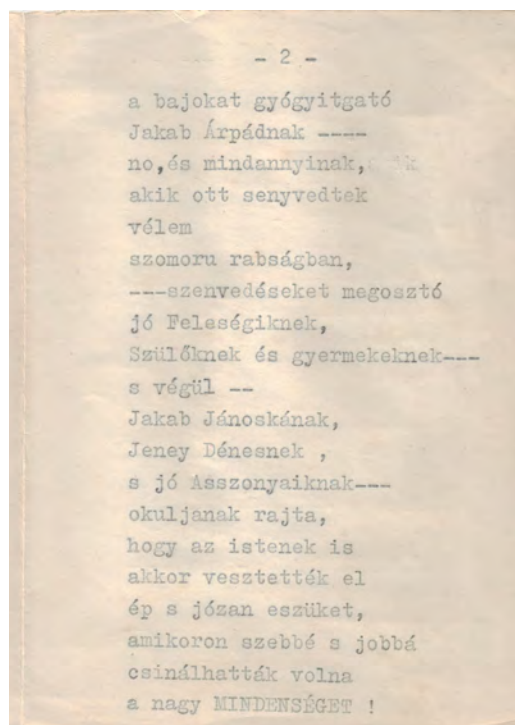
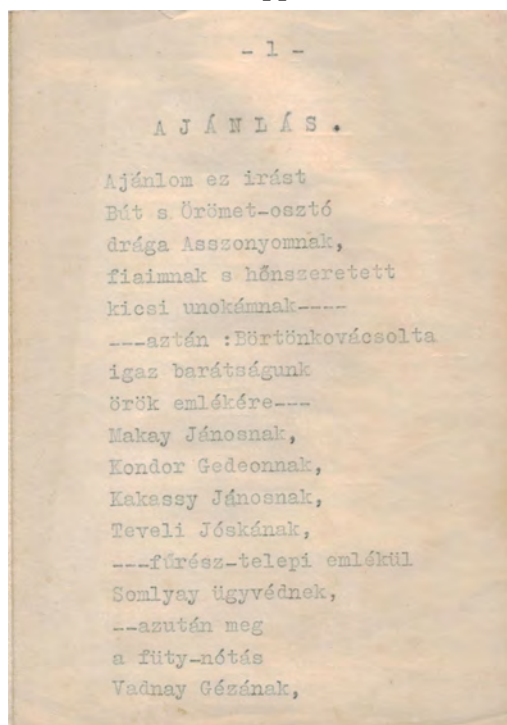
Lőrincz Norbert

Appendixes

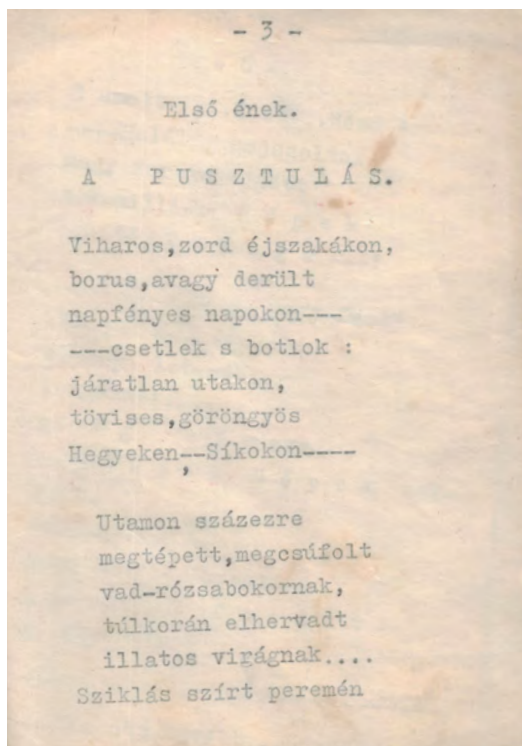
Appendix nr. 1, "Istenek rémtette – Szatirikus álom" - "Terrifying deed of Gods – A satiric dream", Aurel Popp, Satu Mare. 1950.

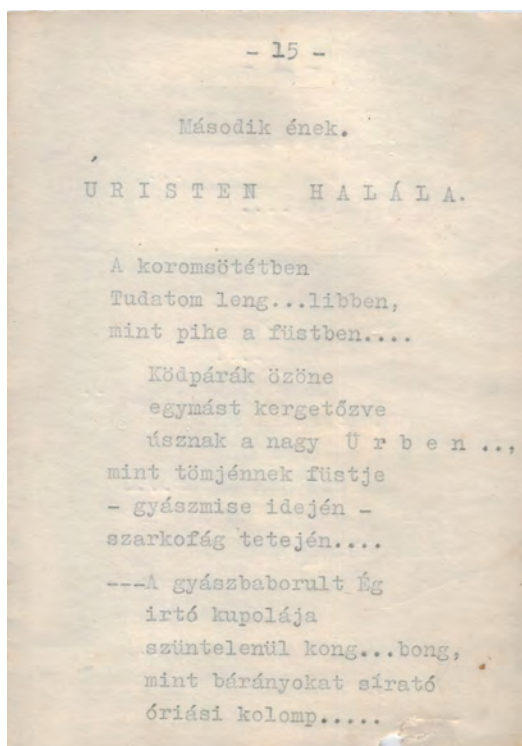
Appendix nr. 2, "Istenek rémtette – Szatirikus álom" - "Terrifying deed of Gods – A satiric dream", Aurel Popp, Satu Mare. 1950, pp. 1-2.

Appendix nr. 3, "Istenek rémtette – Saztirikus álom" - "Terrifying deed of Gods – A satiric dream", Aurel Popp, Satu Mare. 1950, p. 3.

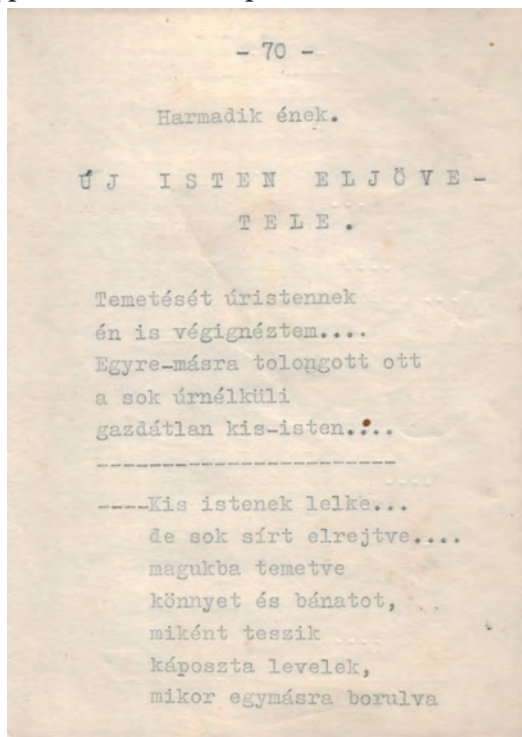

Appendix nr. 4, "Istenek rémtette – Saztirikus álom" - "Terrifying deed of Gods – A satiric dream", Aurel Popp, Satu Mare. 1950, p. 15.

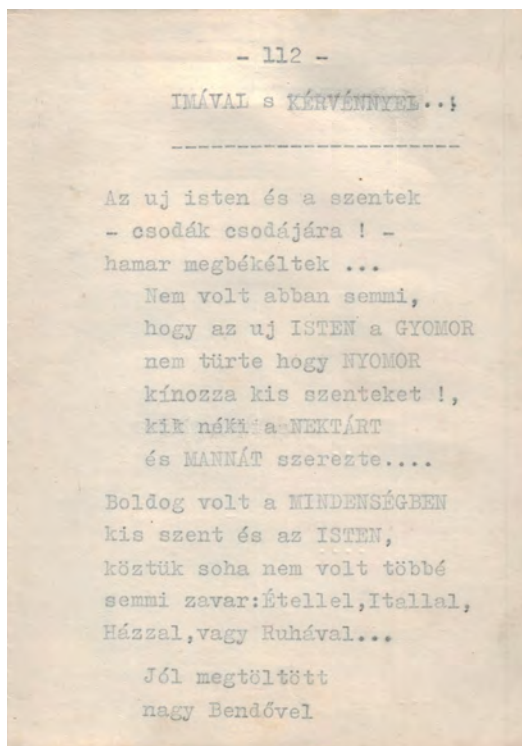

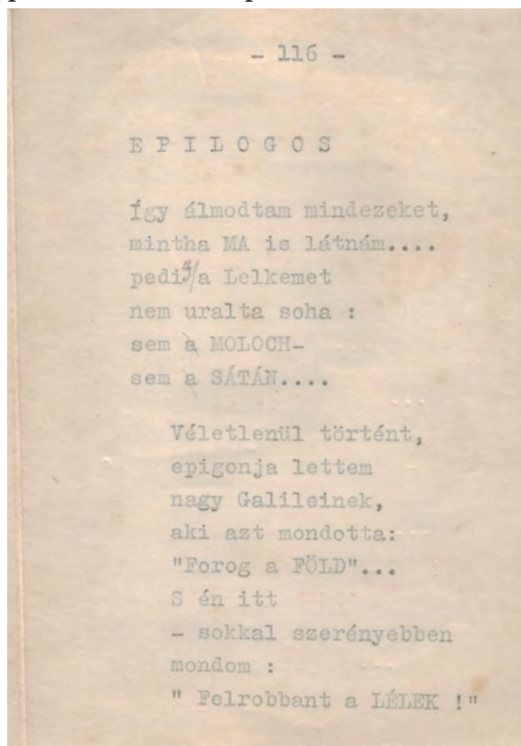
Appendix nr. 5, "Istenek rémtette – Szatirikus álom" - "Terrifying deed of Gods – A satiric dream", Aurel Popp, Satu Mare. 1950, p. 70.

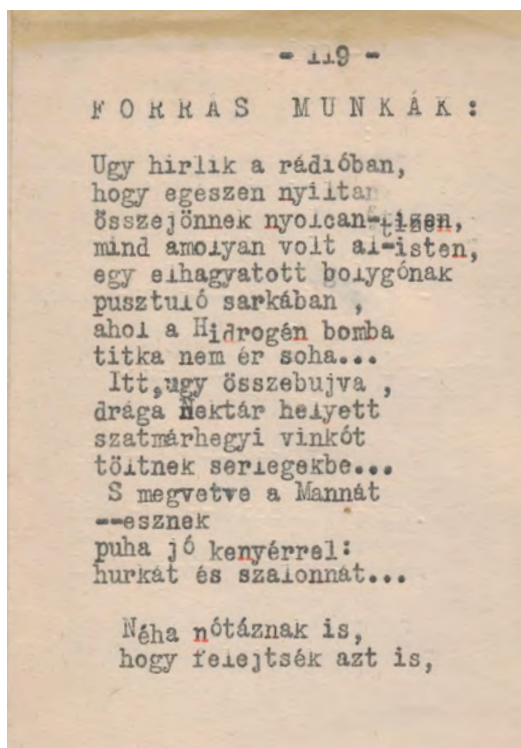
Appendix nr. 6, "Istenek rémtette – Szatirikus álom" - "Terrifying deed of Gods – A satiric dream", Aurel Popp, Satu Mare. 1950, p. 112.

Appendix nr. 7, "Istenek rémtette – Sztirikus álom" - "Terrifying deed of Gods – A satiric dream", Aurel Popp, Satu Mare. 1950, p. 116.

Appendix nr. 8, "Istenek rémtette – Sztirikus álom" - "Terrifying deed of Gods – A satiric dream", Aurel Popp, Satu Mare. 1950, p. 119.

Appendix nr. 9, "*Istenek rémtette – Szatirikus álom*" - "*Terrifying deed of Gods – A satiric dream*", Aurel Popp, Satu Mare. 1950, p. 123.

- 123 -

T A R T A L O M :

1-2 old.	---Ajánlás
3-14 "	---Első ének- A pusztulás.
15 -69"	---Második ének - Uristen há- iása.
70 -115	---Harmadik ének-Uj isten ei- jövetele.
116 - 118	---Epilogus.
119 -120	---Forrás munkák.
123	-----Tartalom.

Lőrincz Norbert
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
lorinczn9@gmail.com

REPERE DIN ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SĂTMĂREAN DUPĂ 1989¹

Radu DAVID

Abstract: *After the collapse of the communist regime in Romania in December 1989, the education system underwent a series of qualitative and quantitative changes. We consider that the main things that define Satu Mare county educational system in the period 1990-2020 are the following: the accentuated decrease of the number of students; concentration of rural educational units in the commune center; the partially failed attempt to "lead" schools of arts and crafts in rural areas (only three of those established in 2003 were still operating in September 2020, in the form of technological high schools); the re-establishment of the confessional education units and the re-establishment of the high school education units belonging to the vocational branch (art, pedagogical, sports); merging of schools and high schools; increasing the number of high schools (in the conditions of decreasing school population); In the process of identifying / defining their own ethos, many schools in the county gave up communist numbering, choosing a spiritual patron.*

Keywords: *education reform, general education, postcommunist period, schools, Satu Mare county*

1. Cadrul legislativ al învățământului românesc după 1989

În decembrie 1989, cadrul juridic unitar de organizare a învățământului avea ca bază „Legea educației și învățământului”, nr. 28 din decembrie 1978, „Statutul personalului didactic” din 1969 și „Regulamentul privind activitatea elevilor din învățământul primar, gimnazial, liceal, profesional și de maiștri”, publicat în 1983.

În perioada 1990-1995, cadrul legislativ al învățământului a fost asigurat de noua Constituție, adoptată în anul 1991, cu referiri explicite la dreptul la educație și, în plan concret, punctual, de Hotărârile de Guvern anuale, care stabileau structura și organizarea învățământului la începutul fiecărui an școlar. Cum legea învățământului din anul 1978 nu fusese abrogată, această combinație între legea constituțională și hotărârile de guvern asigura un cadru operațional necesar situației de tranziție.

Prima modificare a legii care guverna învățământul se realizează în anul 1990, printr-o hotărâre de guvern. Acest prim act normativ a avut numărul 521/12 mai 1990 cu denumirea „Hotărâre privind organizarea și funcționarea învățământului în România în anul școlar (universitar) 1990/1991”². Prin aceasta s-a renunțat la învățământul obligatoriu de 10 ani,

1 Acest articol este o continuare a două materiale publicate în anii trecuți: Radu David, *Reperes din istoria învățământului sătmărean între 1945-1968*, în „Satu Mare. Studii și Comunicări”, seria Istorie - Etnografie - Artă - Restaurare - Conservare, vol. XXXV/2, 2019, pp. 229-241 și Radu David, *Reperes din istoria învățământului sătmărean între 1968-1989*, în „Satu Mare. Studii și Comunicări”, seria Istorie - Etnografie - Artă - Restaurare - Conservare, vol. XXXVI/2, 2020, pp. 113-130. Pentru o perspectivă mai amplă asupra sistemului educațional sătmărean postbelic trimitem la un volum publicat recent: Radu David, Daniela Govor, *O istorie a învățământului sătmărean postbelic*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2019. Precizăm încă odată că cercetarea noastră se referă doar la învățământul preuniversitar.

2 Legislația și istoricul școlii românești de după 1989 se regăsesc într-o lucrare de sinteză: Florin Diac, *O istorie a învățământului românesc modern*, vol. III, 1989-2006, Ed. Oscar Print, București, 2007.

fiind preferat un sistem în care obligatorii erau doar 8 ani de școală. Sistemul de învățământ preuniversitar era structurat în: învățământ preșcolar, primar (clasele I-IV), gimnazial (V-VIII), liceal (IX-XII-XIII), profesional (de 3 sau 4 ani), complementar sau de ucenici (de 2 sau 3 ani), tehnic de maiștri (de 2 sau 3 ani), învățământ postliceal de specialitate (de 2 sau 3 ani). Învățământul liceal era reorientat în favoarea liceului teoretic. S-au înființat numeroase licee teoretice cu profilurile real și umanist (de regulă prin transformarea unor licee industriale, unele dintre ele aparținând filierei teoretice înainte de 1977). Au fost reintroduse o serie de discipline care fuseseră marginalizate de regimul comunist, cum sunt: psihologia, sociologia și logica. Alte măsuri au vizat: desființarea examenului de „treaptă” (generația care a absolvit clasa a X-a în 1991 a fost ultima care a susținut acest examen) și reînființarea unităților de învățământ pentru cultele religioase, recunoscute de stat.

Prevederile conținute de diversele hotărâri de guvern au fost revizuite și completate odată cu aprobarea „Legii Învățământului” nr. 84, din 1995, la care se adaugă „Legea nr. 128 privind Statutul Personalului Didactic”, din 12 iulie 1997. „Legea Învățământului nr. 84” din 1995 a fost o lege organică care a reglementat toate problemele învățământului. Principiile de bază ale acesteia erau: educația ca prioritate națională; șanse egale de acces la educație pentru toți cetățenii țării; gratuitatea învățământului de stat; introducerea religiei ca materie de studiu; adaptarea rețelei unităților de învățământ la evoluția demografică și la nevoile de instruire profesională etc. Structura sistemului de învățământ nu a suferit modificări față de anii anteriori. Legea a menținut învățământul obligatoriu de 8 ani, liceul rămânând facultativ. La finalul gimnaziului, elevii clasei a VIII-a urmau să susțină un examen de capacitate (care existase și în perioada interbelică), pe baza căruia se puteau înscrie la liceu. Primul examen de capacitate s-a desfășurat în anul 1999. Legea a reglementat și funcționarea unităților de învățământ particular.

Din 1998-1999, anul școlar a fost organizat pe semestre, iar la clasele primare notele au fost înlocuite de calificative. Din anul școlar următor s-a aplicat un nou curriculum național³, introducându-se programe noi și la liceu, după ce la gimnaziu acestea au fost aplicate din anul școlar 1996-1997. Tot din anul școlar 1996-1997 au fost introduse manualele alternative la gimnaziu, pentru clasa a V-a, apoi în ceilalți ani, treptat, pentru toate clasele, iar din 1999-2000 acestea au fost introduse și la nivel liceal, tot treptat, începând cu clasa a IX-a. Noul curriculum lăsa școlilor posibilitatea de a introduce discipline opționale, în proporție de 20% la ciclul primar, 25% la gimnaziu și între 20 - 30% la liceu.

În anul 2003, la nivelul învățământului secundar, s-au introdus două schimbări majore. În primul rând, clasele a IX-a și a X-a de liceu au redevenit obligatorii, învățământul general obligatoriu fiind astfel extins la 10 ani. Această măsură a fost luată pentru a armoniza școala cu piața muncii - absolvenții de 8 clase nu aveau 16 ani, vârsta legală care le-ar fi permis să se angajeze, astfel că au fost adăugați încă doi ani de școală obligatorii. În al doilea rând, din același an, locul școlilor profesionale a fost luat de școlile de arte și meserii. Acestea permiteau elevului, ca după cinci ani de școală, urmând clasa a XI-a (anul de completare) și ruta progresivă (clasele a XII-a și a XIII-a) să-și poată susține examenul de bacalaureat. Școlile de arte și meserii au fost înființate în cadrul grupurilor școlare industriale, însă s-a permis înființarea acestor școli și în zonele rurale. În timp, această măsură nu s-a dovedit a fi fost una foarte inspirată, deoarece acestea nu aveau dotările necesare pentru activitatea practică (ateliere, laboratoare) și nu s-au asigurat nici fonduri suficiente în această direcție. În plus, personalul didactic de predare a fost „improvizat” de multe ori din „resursele locale”, oameni cu diverse profesii, ajungând să predea, după o recalificare sumară, materii care nu aveau nici o tangență cu pregătirea lor. Din start, problema cea mai mare a acestor școli a fost calitatea foarte slabă a elevilor înscriși, în general absolvenți ai gimnaziului care nu promovaseră examenul de capacitate, sau luaseră medii foarte mici. S-a ajuns într-o situație opusă perioadei comuniste, după 1990 și mai ales după 2000, învățământul tehnic fiind desconsiderat de societate, munca manuală nemaifiind un ideal al

3 *** Curriculum Național. Planuri cadru pentru învățământul preuniversitar, Ed. Corint, București, 1999.

noilor generații.

Din perspectiva măsurilor care au fost luate cu privire la sistemul de educație după 1989, specialiștii în educație apreciază că acest domeniu a trecut prin mai multe etape. Prima etapă (1990) a fost numită de către *etapa deconstrucției*, acum demolându-se structura și conținuturile școlii din timpul regimului comunist⁴. A doua etapă (1991-1992) a fost cea a *stabilizării* și a avut drept scop reșezarea și reconstrucția învățământului. A treia etapă (1993-1995), *restructurarea*, a pregătit terenul pentru legea din 1995. Au urmat apoi două etape de reformă curriculară: 1995-2003 și 2003-2011 și mai multe încercări de a definitiva o nouă lege a educației. Practic, aproape că nu a existat ministru, după anul 2000, care să nu aibă acest obiectiv.

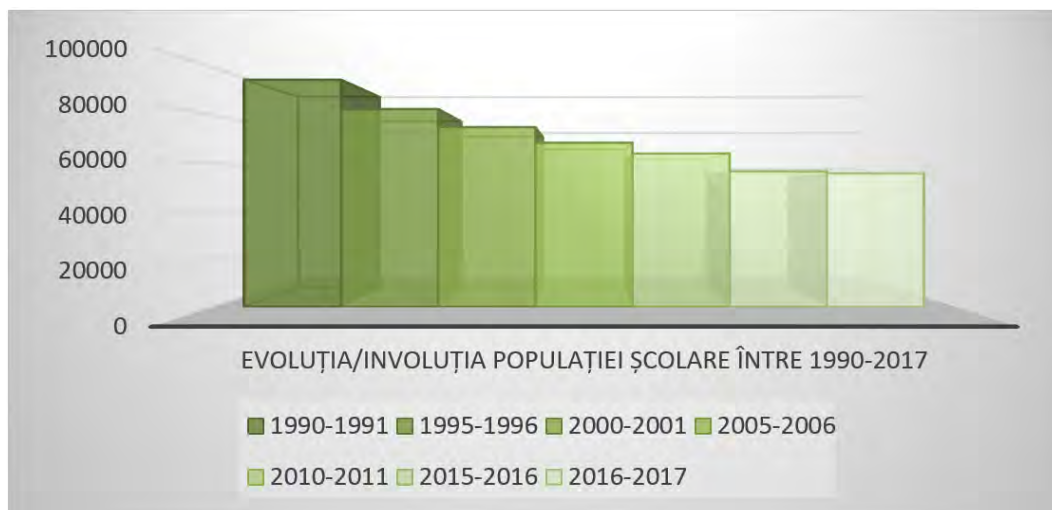
„Legea Educației Naționale”/Legea nr.1/2011⁵ aducea măsuri cu privire la descentralizarea procesului educativ, revigorarea învățământului tehnic/profesional, inclusiv prin încurajarea parteneriatelor cu agenții economici (așa-numitul învățământ dual), muta clasa pregătitoare de la grădinițe la școli (de la învățământul preșcolar la cel primar) și introducea principiul finanțării pe elev. Din anul 2012, odată cu clasa pregătitoare, debuta și o nouă reformă curriculară, aflată încă în curs, al cărei scop declarat a fost centrarea procesului de educație pe achiziția și formarea de competențe, în dauna acumulării de cunoștințe.

2. Date statistice cu privire la învățământul sătmărean

2.1. Evoluții și involuții numerice ale populației școlare totale⁶

Anul școlar	1990-1991	1995-1996	2000-2001	2005-2006
Populația școlară totală	94.870	82.626	75.069	68.586
Anul școlar	2010-2011	2015-2016	2016-2017	
Populația școlară	64.087	56.628	55.828	

Tabel nr. 1 – Evoluția/involuția populației școlare între 1990-2017

Grafic nr. 1 – Evoluția/involuția populației școlare între 1990-2017

Se observă, fără nicio dificultate, că populația școlară totală a scăzut într-un sfert de

⁴ Cu privire la aceste etape din evoluția postdecembristă a școlii românești: Florin Diac, *op. cit.*, pp. 91-93.

⁵ Textul legii este disponibil la mai multe adrese de Internet. Trimitem la una dintre acestea: <https://legeaz.net/legea-educatiei-nationale-1-2011/> (ultima accesare la 08.01.2018).

⁶ Pentru anii școlari cuprinși între 1990-1995 a se vedea *Anuarul statistic al județului Satu Mare* 1992, p. 61; *Anuarul statistic al județului Satu Mare* 1993, p. 109; *Anuarul statistic al județului Satu Mare* 1995, p. 129. Pentru ceilalți ani datele au fost preluate de pe site-ul Institutului Național de Statistică, <http://www.insse.ro> (ultima accesare la 15.01.2018).

secol cu 39.042 persoane, ceea ce reprezintă 41,15%. În același timp, populația totală a județului Satu Mare a scăzut de la 400.789 în 1992⁷ la 336.562, cât este estimarea Institutului Național de Statistică pentru data de 1 ianuarie 2017⁸. Rezultă o diferență totală de 64.227 locuitori, ceea ce reprezintă o scădere de 16,02%. Constatăm că populația școlară a scăzut într-un ritm mult mai accelerat, decât populația totală a județului. Acest fapt se explică, în principal, prin schimbarea comportamentului demografic al sătmărenilor, marcat printr-o natalitate mai redusă și scăderea numărului de copii în familie. Un rol important l-a jucat și fenomenul migratoriu, mulți părinți plecați la muncă în străinătate alegând să își ia și copiii cu ei.

2.2. O comparație – numărul elevilor în învățământul liceal și cel tehnic profesional⁹

Anul școlar	1990-1991	1995-1996	2000-2001	2005-2006
Învățământ liceal teoretic, tehnic și vocațional	17.222	13.013	10.191	12.120
Învățământ profesional tehnic	6.416	4.659	4.633	6.030
Școli postliceale și de maiștri	386	808	948	608
Anul școlar	2010-2011	2015-2016	2016-2017	
Învățământ liceal teoretic, tehnic și vocațional	15.479	10.129	9.614	
Învățământ profesional tehnic	1.096	1.625	2.038	
Școli postliceale și de maiștri	824	1.699	1.686	

Tabel nr. 2 – Comparație număr elevi – învățământ liceal - învățământ profesional

Grafic nr. 2 – Comparație număr elevi: învățământ liceal - învățământ profesional

⁷ Vezi în acest sens *Anuarul statistic al județului Satu Mare* 1995, pp. 48-49.

⁸ <http://statistici.insse.ro/shop> (ultima accesare 15.01.2018). Remarcăm că datele furnizate de Institutul Național de Statistică (în continuare INS) diferă sensibil de cele prezentate în unele rapoarte ale Inspectoratului Școlar Județean Satu Mare (ISJ). De exemplu ISJ estimează populația școlară din județul Satu Mare în anul școlar 2010-2011 ca fiind de 61.884 de elevi, în 2015-2016 de 53.991 de elevi, iar în 2016-2017 de 55.147 de elevi. Preferăm să utilizăm informațiile furnizate de INS, deoarece acesta furnizează serii de date mai complete și pe perioade mai îndelungate (pe site începând din anul 1992).

⁹ Pentru anii școlari cuprinși între 1990-1995 a se vedea *Anuarul statistic al județului Satu Mare* 1992, p. 61; *Anuarul statistic al județului Satu Mare* 1993, p. 109; *Anuarul statistic al județului Satu Mare* 1995, p. 129. Pentru ceilalți ani datele au fost preluate de pe site-ul Institutului Național de Statistică, <http://www.insse.ro> (ultima accesare: 15.01.2018).

¹⁰ Pentru anul școlar 1990-1991 la învățământul profesional tehnic am încadrat și școlile complementare de ucenici.

Este evidentă o scădere accentuată a numărului de elevi cuprinși în învățământul profesional. Dacă numărul de elevi cuprinși în învățământul liceal a scăzut cu 44,18% în intervalul 1990-2017, în cazul învățământului profesional acesta a scăzut cu 82,92%, dacă ne raportăm la anul școlar 2010-2011 și cu 68,24% în 2016-2017, față de același an 1990-1991. Acest fapt de datorează atât politicilor educaționale, care au culminat cu desființarea aproape totală a școlilor profesionale, spre finalul primului deceniu al secolului al XXI-lea, cât și opțiunii elevilor pentru învățământul liceal teoretic. Revirimentul de la mijlocul primului deceniu al secolului în care ne aflăm, se datorează înființării mai multor școli de arte și meserii (cum au fost rebotezate școlile profesionale, începând din 2003) în mediul rural. În județul Satu Mare s-au înființat astfel de școli la: Dorolț, Halmeu, Hrip, Lazuri, Păulești, Poiana Codrului, Supuru de Jos, Tarna Mare, Turț. Cu excepția ultimelor trei, celelalte au fost desființate treptat, după 2009 nemaiprimind cifră de școlarizare (cea din Lazuri a revenit la statutul de școală gimnazială de la 1 septembrie 2018). De altfel, din anul școlar 2009-2010, nu s-a mai înființat clasa a IX-a pentru școlile de arte și meserii, renunțându-se la această formă de învățământ la nivel național. Din 2012 acestea au devenit licee tehnologice, alături de fostele grupuri școlare. Dublarea numărului de elevi în școlile profesionale, între anii 2010-2016, se datorează măsurilor de încurajare a acestui tip de educație, inclusiv prin Legea Educației Naționale din 2011 și încurajării formei de învățământ dual, prin implicarea agenților economici în formarea viitorilor meseriași (sistem care a existat de altfel și înainte de 1990). Elevii sunt stimulați să aleagă învățământul profesional și prin burse oferite de stat, dar și prin burse sau alte facilități oferite de antreprenori. Ultima școală profesională înființată în mediul rural este cea de la Medieșu Aurit, unde, la solicitarea antreprenorilor locali s-au înființat clase de profil începând din septembrie 2017.

În schimb, este evident interesul pentru școlile postliceale și de maiștri (în special pentru postliceale). În 2016-2017 erau de 4,5 ori mai mulți elevi înscriși în acest tip de școli, decât în 1990-1991. Doar între 2010-2011 și 2016-2017 s-a produs o dublare a numărului de elevi. Pentru acest interval, creșterea afluenței spre acest tip de educație se explică și prin faptul că în școlile postliceale sunt acceptați și elevi fără diplomă de bacalaureat. Mărirea exigenței la acest examen, începând din 2011 (camere de supravegheat etc.), a făcut să crească numărul absolvenților de liceu, care nu promovează acest examen și, în consecință, nu se pot înscrie în învățământul superior. În aceste condiții, școlile postliceale au devenit o „țintă” pentru acești elevi. O altă comparație utilă credem că este aceea între numărul de elevi înscriși în liceele teoretice și în cele tehnice (cuprinzând aici și învățământul profesional, însă nu și cel postliceal și de maiștri¹¹).

2.3. Distribuția elevilor pe filiere de școlarizare

Anul școlar	1990-1991	1994-1995 ¹²	2000-2001	2005-2006
Număr elevi în licee și colegii, filiera teoretică	3.120	4.959	4.867	5.338
Număr elevi în învățământul liceal și profesional tehnic și vocațional	20.518	12.276	9.957	12.812
Anul școlar	2010-2011	2015-2016	2016-2017	
Număr elevi în licee și colegii, filiera teoretică	6.132	5.388	5.260	
Număr elevi în învățământul liceal și profesional tehnic și vocațional	10.443	6.366	6.392	

Tabel nr. 3 – Comparație – numărul de elevi pe filiere de studiu

11 Învățământ post secundar, neechivalent primului nivel universitar, de nivel 4 - ISCED 97 (până în anul 2013)/ISCED 2011 (după anul 2013), spre deosebire de cel liceal și profesional care este de nivel 3 - ISCED 97 (până în anul 2013)/ISCED 2011 (după anul 2013).

12 Ne raportăm la anul școlar 1994-1995 deoarece INS nu dispune de date pentru filiera teoretică înainte de 1997. În schimb, pentru anii școlari 1990-1991 și 1994-1995, am utilizat anuarele statistice ale județului Satu Mare citate anterior. Începând cu anul școlar 2000-2001, datele sunt preluate de la INS - <http://statistici.insse.ro/shop/> (ultima accesare: 15.01.2018).

Grafic nr. 3 – Comparație – numărul de elevi pe filiere de studiu

Conform datelor, pentru întreg intervalul studiat, numărul de elevi cuprinși în învățământul tehnic și vocațional a fost mai mare decât cel al elevilor care au studiat în cadrul filierei teoretice. Este la fel de evident, însă că numărul elevilor cuprinși în învățământul tehnic și vocațional a scăzut de peste trei ori între 1990 și 2016, în timp ce numărul elevilor ce studiază în cadrul filierei teoretice s-a dublat în același interval. Acest fapt a fost posibil deoarece, începând cu 1990, numeroase licee au redevenit teoretice, așa cum fuseseră până în anul școlar 1976-1977. În această categorie se încadrează Liceul Teoretic Carei¹³, Liceul Teoretic Negrești-Oaș, Colegiul Național „Ioan Slavici” și Colegiul Național „Kölcsey Ferenc”, ultimele două din Satu Mare. O bună parte din anii '90 și Liceul din Arduș a funcționat ca liceu teoretic. Practic, în anul școlar 1989-1990, existau doar două licee teoretice în tot județul: Liceul de Matematică-Fizică (azi Colegiul Național „Mihai Eminescu”) și Liceul de Filologie-Istorie (azi Colegiul Național „Doamna Stanca”). Acestea aveau alocate și clase aparținând filierei tehnice. În schimb, în 1990-1991¹⁴, din totalul de 22 de licee, nouă erau teoretice (unele cu clase tehnice aflate în curs de lichidare), iar 11 erau industriale. Mai existau un liceu economic și unul sanitar (ambele în municipiul Satu Mare). Și alte licee au încercat să își schimbe filiera de școlarizare, pentru a deveni licee teoretice. Un exemplu în acest sens este Liceul nr. 1 din Carei, în prezent Colegiul Tehnic „Iuliu Maniu”. Conducerea școlii și comitetul de părinți au înaintat în 1990 mai multe adrese și memorii către Inspectoratul Școlar Județean Satu Mare și către Ministerul Educației, arătând că școala fusese până în 1977 liceu teoretic, continuând tradițiile interbelice ale Liceului de Băieți „Vasile Lucaciu”¹⁵. Memoriile nu au avut succes, școala rămânând, până astăzi, în cadrul filierei tehnologice.

În același timp, au fost înființate clase aparținând filierei teoretice în cadrul unor licee industriale/grupuri școlare/licee tehnologice. Este cazul Liceului Tehnologic Tășnad (care de altfel între 1990-1992 se redefinise ca liceu teoretic, iar din 1992 ca grup școlar). Clase aparținând filierei teoretice au fost înființate și în cadrul liceelor confesionale (care țin de filiera vocațională):

13 În 1983, în clădirea Liceului Pedagogic a fost instalat Liceul Industrial nr. 2. În 1990 acesta a devenit Liceul Teoretic Carei. Ioana Cîcu, Alina Iacobuț, Măceș Sorina, Muszka Ágnes, Putovits Tünde, Szabó Csilla, *Liceul Teoretic Carei 1990-2010*, Carei, 2010, p. 4.

14 Arhiva Inspectoratului Școlar Județean Satu Mare, fond: *Rețea școlară - Plan școlarizare*, dos. nr. 1/1990-1991, ff. 34-36.

15 Unul dintre aceste memorii se păstrează la: loc. cit., ff. 53-54.

Liceul Teologic Romano-Catolic „Ham Janos”, Liceul Reformat (a început să funcționeze în 1991¹⁶) și Liceul Ortodox „Nicolae Steinhardt” (înființat în 2006), toate trei din municipiul Satu Mare.

Un adevărat avânt a luat învățământul vocațional, prin înființarea liceelor teologice amintite mai sus și a și Liceul Romano-Catolic „Josephus Calasantius” în Carei (înființat în 1992¹⁷). Clase de învățământ teologic greco-catolic au funcționat între 1995-2002, în cadrul Colegiului Național „Ioan Slavici”¹⁸ și ulterior în cadrul Colegiului „Doamna Stanca” (această specializare nu mai există în prezent în județ). Tot de învățământul vocațional țin și liceele de artă și sportive. **În anul 1992** este reînființat Liceul de Artă în municipiul Satu Mare. **În anul 1999, Liceul de Muzică și Arte Plastice Satu Mare primește numele de Liceul de Artă „Aurel Popp”, iar ceva mai târziu, în 2012, Liceul de Arte „Aurel Popp” Satu Mare**¹⁹. Liceul cu Program Sportiv din Satu Mare a fost înființat în anul 1992. Din 1993, Clubul Sportiv Școlar a devenit secție anexă a acestuia, instituția purtând denumirea de Liceul cu Program Sportiv – Clubul Sportiv Școlar²⁰.

În cadrul învățământului vocațional sunt incluse și specializările aparținând domeniului pedagogic. După desființarea liceului de profil din Carei, în 1983, județul Satu Mare nu a mai avut clase de acest tip. Ele vor reveni la Colegiul Național „Ioan Slavici”, în toamna anului 1990²¹, în aceleași clădiri în care funcționase Școala Normală Romano-Catolică de Învățătoare încă din 1857. Clasele de pedagogic formau Școala Normală, în primul deceniu de după 1989 revenindu-se la vechea denumire pentru școlile de acest profil. Liceul Teoretic „Ioan Slavici” și Școala Normală utilizau în comun aceeași bază materială, aveau conducere comună, dar oficial erau instituții educative separate. Școala Normală va deveni și centru de perfecționare pentru învățătoare și educatoare. Din anul școlar 1994-1995, clasele de pedagogic au avut dublă specializare: învățător-educatoare (firește că începând cu elevele din clasa a IX-a din acel an școlar). În septembrie 1996 Liceul Teoretic „Ioan Slavici” și Școala Normală fuzionează, instituția numindu-se în continuare Colegiul „Ioan Slavici”.

Învățământul sanitar este de asemenea unul vocațional. După desființarea liceului de profil din municipiul Satu Mare la finalul anilor '90, învățământul sanitar a continuat să existe în cadrul școlilor postliceale. Școala Postliceală Sanitară de Stat, continuatoarea Liceului Sanitar funcționează în campusul Liceului Tehnologic „Constantin Brâncuși”. Învățământ sanitar de nivel postliceal există și în cadrul filialei Satu Mare a Universității „Vasile Goldiș” Arad și în cadrul altor două instituții de învățământ privat, „Henri Coandă” și „Christiana”.

16 <http://reformatusgimnazium.ro/tortenetunk.html> (ultima accesare la 08.01.2018).

17 <http://www.jcalasantius.ro/ro/misiune---viziune> (ultima accesare la 08.01.2018).

18 Radu David, *Colegiul Național „Ioan Slavici” Satu Mare (1842-2017). File de istorie*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2017, p. 227.

19 <http://www.aurelpoppsm.ro/page.php?id=44> (ultima accesare la 07.01.2018).

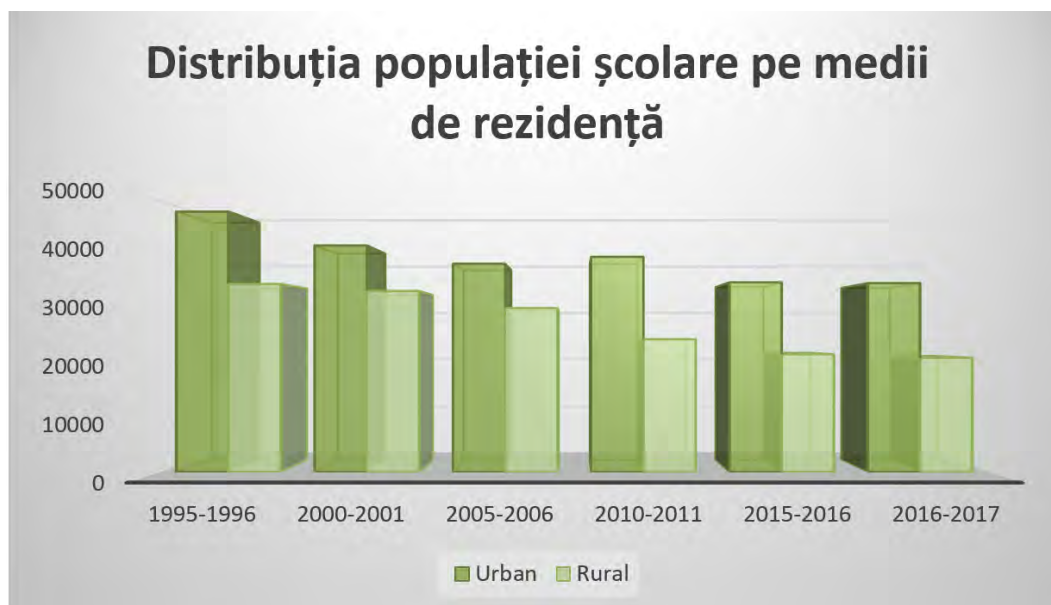
20 <https://lps-sm.ro/> (ultima accesare la 08.01.2018).

21 Radu David, *op. cit.*, p. 226.

2.4. Distribuția populației școlare pe medii de rezidență²²

Anul școlar	1995-1996	2000-2001	2005-2006
Urban	47.977	41.724	38.373
Rural	34.649	33.345	30.213
Total	82.626	75.069	68.586
Anul școlar	2010-2011	2015-2016	2016-2017
Urban	39.636	34.946	34.789
Rural	24.451	21.682	21.039
Total	64.087	56.628	55.828

Tabel nr. 4 - Distribuția populației școlare pe medii de rezidență

Grafic nr. 4 - Distribuția populației școlare pe medii de rezidență

Pentru a avea termeni de comparație²³, menționăm că populația urbană, la 1 ianuarie 1995, este estimată la 190.374, la 1 ianuarie 2000 – 188.439, 2005 – 191.039, 2010 – 194.320, 2015 – 189.529, 2016 – 188.373. Populația rurală: 1995 – 219.811, 2000 – 215.243, 2005 – 207.870, 2010 – 201.598, 2015 – 202.751, 2016 – 202.566.

Remarcăm că într-un interval de 20 de ani, populația școlară în mediul urban a scăzut cu aproape 28%. În același interval, populația școlară din mediul rural a scăzut cu aproape 40%. Considerăm că rata mai mare de scădere în mediul rural, a avut două cauze. O primă cauză a fost reprezentată de fenomenul de îmbătrânire a populației din mediul rural, ceea ce a generat și o natalitate mai scăzută. Remarcăm că în același interval, populația totală din mediul rural a scăzut cu 8%, în timp ce populația urbană a scăzut doar cu 1%. O a doua cauză este reprezentată de trecerea unor localități rurale în categoria celor orășenești, precum Ardud și Livada, populația acestora și a satelor dependente fiind inclusă la mediul urban.

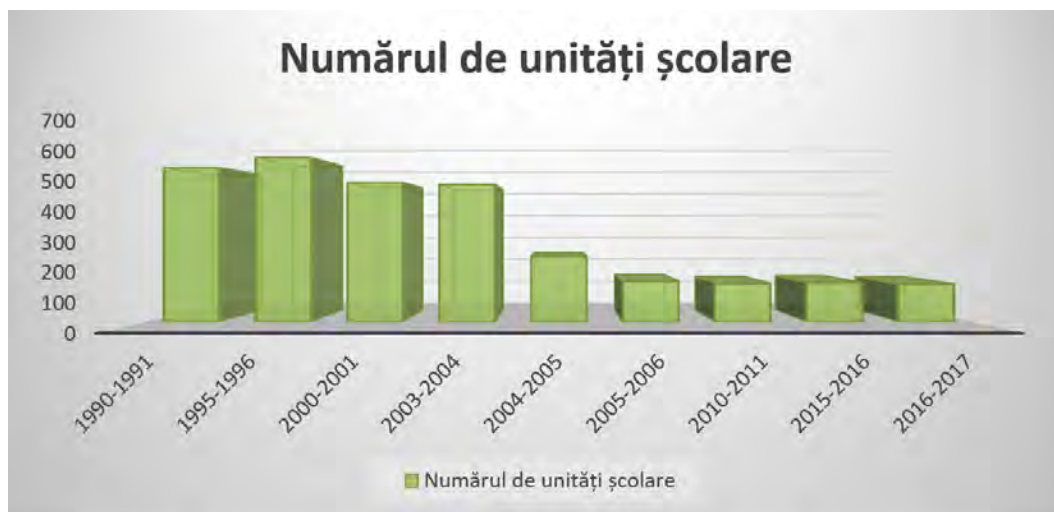
22 INS oferă date în acest sens doar din 1995, în timp ce anuarele statistice ale județului Satu Mare pentru anii 1992, 1993 și 1995 precizează mediul de rezidență doar pentru elevii cuprinși în învățământul preșcolar, primar și gimnazial.

23 INS - Populația după domiciliu la 1 ianuarie pe grupe de vârstă și vârste, sexe, medii de rezidență, macroregiuni, regiuni de dezvoltare și județe - accesibil la <http://statistici.INSSE.ro/shop/> (ultima accesare la 15.01.2018).

III.2.5. Numărul de unități școlare²⁴

Anul școlar	1990-1991	1995-1996	2000-2001	2003-2004	2004-2005
Nr. de unități școlare	566	604	512	505	241
Anul școlar	2005-2006	2010-2011	2015-2016	2016-2017	
Nr de unități școlare	149	141	144	139	

Tabel nr. 5 – Evoluția/involuția numărului de unități școlare între 1990-2017

Grafic nr. 5 – Evoluția/involuția numărului de unități școlare între 1990-2017

La o primă vedere scăderea numărului de unități școlare este dramatică – peste 75%. În realitate, trebuie să fim atenți la definiția unității școlare, care s-a schimbat față de anul 1990. Până în anul școlar 2003-2004, prin unitate școlară se înțelegea aproape orice școală sau grădiniță²⁵. Ulterior noțiunea a fost reformulată în „unitate școlară cu personalitate juridică”. De exemplu, înanite de anul școlar 2003-2004, într-o comună puteau exista mai multe școli, fiecare având director, director-adjunct, secretariat etc., indiferent de numărul de copii. Pentru o eficientizare a cheltuielilor, s-a impus ca numărul minim pentru o unitate de învățământ cu personalitate juridică să fie de 300. În consecință, în anii școlari 2004-2005 și 2005-2006 școlile mai mici au fost arondate unor unități mai mari, devenind „structuri” ale acestora. Acest fenomen s-a întâmplat mai ales în mediul rural. În acest fel a fost redus și personalul de conducere și cel funcționăresc. S-a ajuns ca în prezent, în multe comune ale județului, să existe o singură unitate școlară cu personalitate juridică.

Ca urmare a acestei reorganizări a rețelei școlare s-au închis numeroase școli cu un număr redus de elevi, mai ales de nivel gimnazial, devenind curentă naveta elevilor spre centrul de comună. Nici orașele nu au fost scutite de comasări și închideri de unități școlare. De exemplu, în orașul Satu Mare, au fost închise Școala nr. 13 (de pe str. Botizului), Școala nr. 5 (de pe str. Wolfenbüttel, cu o clădire ce datează din 1903), Școala nr. 3 (str. George Călinescu – cartier Solidarității) și Școala „Darius Pop” (str. Crizantemei – cartier Micro 16). Elevii au fost repartizați la școli din apropiere. În același timp, școala din cartierul Sătmărel, a devenit o structură a Școlii „Lucian Blaga” (și mai recent a fost repartizată școlii „Octavian Goga”). În localul Școlii nr. 3 a

²⁴ Date furnizate de INS - <http://statistici.insse.ro/shop/> (ultima accesare la 15.01.2018).

²⁵ Conform datelor INS, în 1990, în județ existau 268 grădinițe, în timp ce în anul școlar 2016-2017 mai erau doar 24 grădinițe. Între timp majoritatea grădinițelor au fost alocate ca structuri subordonate unor unități școlare care au personalitate juridică. Din această cauză ele nu mai sunt contabilizate separat. Cele 24 de grădinițe existente în anul școlar 2016-2017 sunt unități mari, cu numeroși preșcolari și le regăsim în special în orașe.

fost amplasat nou înființatul (2006) Liceu Ortodox „Nicolae Steinhardt”, în cel al fostei Școli nr. 13 a fost amplasat Centrul de Educație Incluzivă, iar în cel al Școlii „Darius Pop” a fost mutat Liceul Tehnologic „George Emil Palade”.

Închideri de unități și comasări s-au realizat și la nivelul învățământului liceal. În Carei, Grupul Școlar „Simion Bărnuțiu” a asimilat Grupul Școlar „Anghel Saligny” în 2010. Noua unitate școlară poartă numele lui Simion Bărnuțiu, dar ocupă fostul local al Grupului Școlar „Anghel Saligny”. În municipiul Satu Mare, la mijlocul anilor '90, s-au închis Liceul de Mecanică și Liceul de Construcții. Mai recent, în 2014, Grupurile școlare „UNIO” și „Traian Vuia” au fuzionat, formându-se astfel Colegiul Tehnic „UNIO – Traian Vuia”.

Paradoxal, deși numărul elevilor a scăzut radical față de 1990, în descreștere fiind și numărul de unități școlare, numărul liceelor a crescut. Astfel, în 1990 existau 22 de licee, în timp ce în anul școlar 1993-1994 funcționau deja 29²⁶. În anul școlar 2016-2017 erau înregistrate 29 de unități școlare de nivel liceal²⁷. Numărul de licee și colegii teoretice a crescut în 20 de ani (între 1997-2017) de la 9 la 13. Numărul de licee tehnice, s-a mărit în același interval de la 7 la 13. Creșterea numărului de licee se datorează următorilor factori:

- înființării celor două licee vocaționale în municipiul Satu Mare – Liceul de Arte „Aurel Popp” și a Liceului Sportiv;
- înființării unor licee confesionale precum: Liceul Romano-Catolic „Josephus Calasantius” Carei, Liceul Romano-Catolic „Ham Janos” Satu Mare, Liceul Ortodox „Nicolae Steinhardt” Satu Mare, Liceul Reformat Satu Mare. Acestea, de regulă, au o clasă ce ține de filiera vocațională – profil teologic, celelalte clase aparținând filierei teoretice – profil real și uman și chiar clase aparținând filierei tehnologice (la liceele catolice);
- înființarea Liceului German „Johann Ettinger” în 1997²⁸ (liceu teoretic);
- înființarea după anul 2003 a Școlilor de Arte și Meserii în mediul rural (menționate de noi anterior). Cele care au rezistat (Supur, Tarna Mare, Turț) au devenit din 2012 licee tehnologice, la fel ca grupurile școlare din mediul urban.

2.6. Personalul didactic²⁹

Anul școlar	1990-1991	1995-1996	2000-2001	2005-2006
Numărul de cadre didactice	5.084	5.698	5.010	4.742
Anul școlar	2010-2011	2015-2016	2016-2017	
Numărul de cadre didactice	4.295	4.022	3.928	

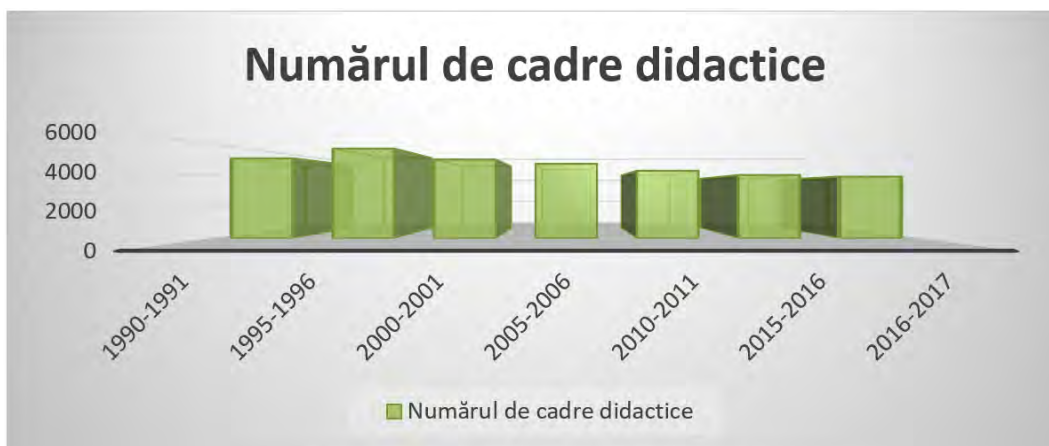
Tabel nr. 6 – Evoluția/involuția numărului de cadre didactice

26 Arhiva Inspectoratului Școlar Județean Satu Mare, *fond Rețea școlară. Plan școlarizare*, dos. nr. 1/1994-1995, ff. 10-12.

27 INS - „Unitățile școlare pe categorii de unități școlare, forme de proprietate, macroregiuni, regiuni de dezvoltare și județe” - accesibil la <http://statistici.insse.ro/shop/> (ultima accesare la 15.01.2018).

28 <http://www.lgerm-ettinger.ro/despre%20noi.html> (ultima accesare la 08.01.2018).

29 Pentru anul școlar 1990-1991 datele le-am extras din *Anuarul statistic al județului Satu Mare 1992*, p. 61. Pentru ceilalți ani școlari datele sunt preluate de pe site-ul INS - „Personalul didactic pe niveluri de educație, județe și localități” - accesibil la <http://statistici.insse.ro/shop/> (ultima accesare la 15.01.2018).

Grafic nr. 6 – Evoluția/involuția numărului de cadre didactice

Urmare firească a scăderii numărului de elevi, între 1990 și 2017, personalul didactic a scăzut cu 22,74 %. Amintim că pentru același interval, numărul de elevi a scăzut cu 41,15%. Această diferență a condus la o diminuare a numărului de elevi ce revin unui cadru didactic. Acest raport îl prezentăm în tabelul de mai jos.

Anul școlar	1990-1991	1995-1996	2000-2001	2005-2006
Raportul număr elevi/cadre didactice	18,66/1	14,5/1	14,98/1	14,46/1
Anul școlar	2010-2011	2015-2016	2016-2017	
Raportul număr elevi/cadre didactice	14,92/1	14,07/1	14,21/1	

Tabel nr. 7 – Numărul de elevi ce revin în medie unui cadru didactic

Grafic nr. 7 – Numărul de elevi ce revin în medie unui cadru didactic

Se evidențiază faptul că în ultimii 20 de ani s-a stabilizat un raport de 14-15 elevi pentru un cadru didactic, similar cu cel de la nivel național și încadrabil în media europeană. Astfel, în anul școlar 2010-2011, în România raportul era de 14,3/1. La nivelul Uniunii Europene, cel mai mare ecart era înregistrat în Marea Britanie 17,3/1, iar cel mai mic în Lituania cu 8,3/1. În Franța raportul era de 14,4/1, în Germania de 16,1/1, în Ungaria de 11,4/1, pentru a da doar câteva exemple³⁰.

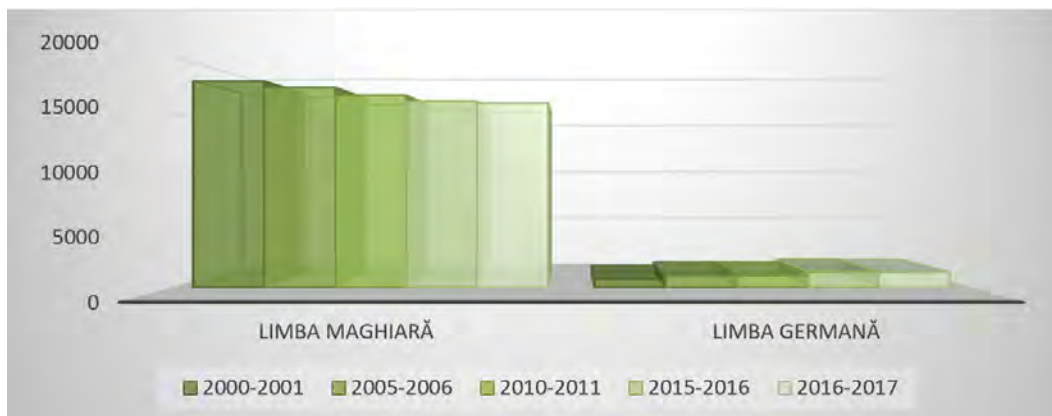
30 Arhiva Inspectoratului Școlar Județean Satu Mare, *Raport privind starea învățământului preuniversitar în județul Satu Mare - 2016*, p. 7.

2.7. Învățământul în limba minorităților

Vom prezenta în continuare situația învățământului în limba minorităților naționale³¹. În tabelul următor sunt cuprinși elevii care studiază în limba lor maternă, nu și elevii minoritari care studiază la secția română.

Anul școlar	2000-2001	2005-2006	2010-2011	2015-2016	2016-2017
Limba maghiară	17.815 (23,73 %)	17.283 (25,19 %)	16.616 (25,92 %)	16.089 (28,31 %)	15.920 (28,51 %)
Limba germană	710 (0,94 %)	1.072 (1,56 %)	1.064 (1,66 %)	1.336 (2,35 %)	1.323 (2,36 %)
Limba ucraineană	26 (0,03 %)	26 (0,03 %)	23 (0,03 %)	24 (0,04 %)	16 (0,02 %)
Total învățământ în limba minorităților	18.551 (24,7 %)	18.381 (26,78 %)	17.703 (27,61 %)	17.449 (30,7 %)	17.259 (30,89 %)

Tabel nr. 8 – Numărul de elevi ce studiază în limba maternă și procentul lor din total

Grafic nr. 8 – Numărul de elevi ce studiază în limba maternă

Se observă că numărul de elevi ce au studiat în limba maghiară a scăzut, ca de altfel și al elevilor de naționalitate română, dar procentual aceștia sunt mai mulți în 2016-2017 decât în 2000-2001. În cazul elevilor ce studiază în limba germană, creșterea este evidentă, atât sub raport numeric, cât și procentual. Subliniem că la Liceul German „Johann Ettinger” din Satu Mare și la secțiile cu predare în limba germană de la Carei, nu studiază numai elevi aparținând minorității germane (șvabești), aici înscriindu-se și numeroși elevi de naționalitate română și maghiară. Aproape nesemnificativ este numărul de elevi ce studiază în limba ucraineană. De fapt, în județ, există o singură școală (Școala Gimnazială „Gellért Sándor” Micula), cu secție în limba ucraineană.

Per total, numărul elevilor ce studiază în limba maternă s-a redus cu aproape 1.300 în ultimii 17 ani, dar ponderea acestora în total a crescut cu 6%, ceea ce înseamnă că scăderea numerică și procentuală cea mai mare se înregistrează în rândul elevilor ce studiază în limba română. În cazul acestora scăderea este de aproape 18.000 în ultimii 17 ani în cifre absolute, și de la 75,3% la 69,11% în procente. Rezultă o diminuare procentuală cu 6% a numărului de elevi

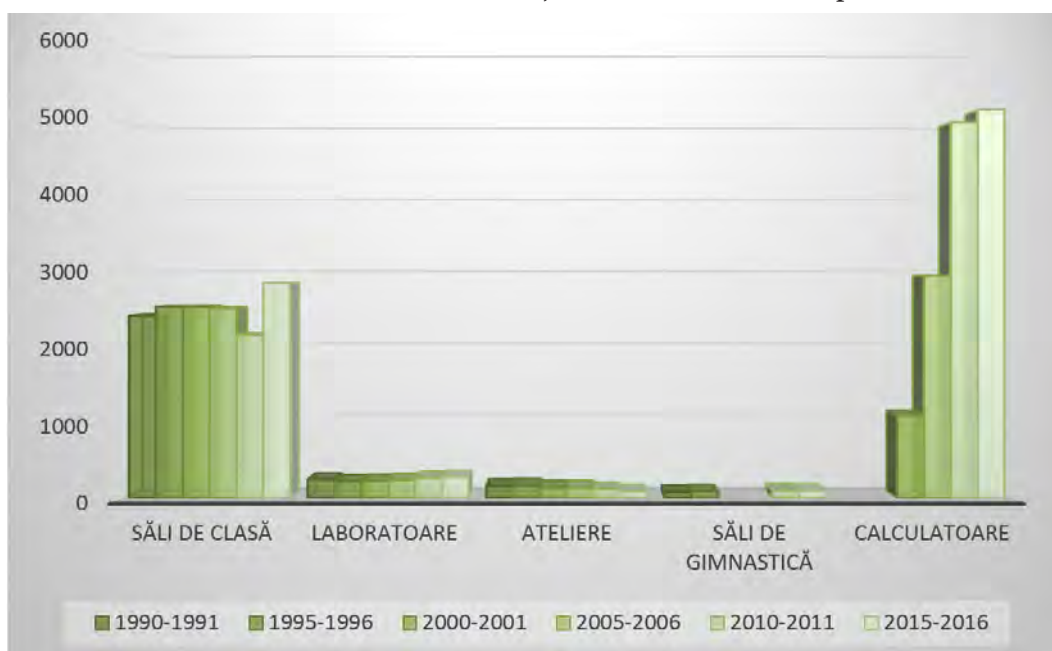
31 Site-ul INS conține date cu privire la această problemă doar începând cu anul 1997.

ce studiază în limba română.

2.8. Baza materială a învățământului sătmărean după 1989³²

Anul școlar	1990-1991	1995-1996	2000-2001	2005-2006	2010-2011	2015-2016
Săli de clasă	2.413	2.532	2.535	2.514	2.157	2.846
Laboratoare	246	221	227	240	269	280
Ateliere	164	169	145	143	120	88
Săli de gimnastică	81	88	?	?	99	98
Număr computere	?	?	1.099	2.947	4.972	5.139

Tabel nr. 9 – Baza materială a învățământului sătmărean după 1989

Grafic nr. 9 – Baza materială a învățământului sătmărean după 1989

Se observă o ușoară creștere în privința numărului de săli de clasă între 1990-2006. Urmează apoi o scădere a numărului acestora, datorată închiderii și comasării unor unități școlare. În schimb creșterea cu aproape 25% a numărului de săli de clasă într-un interval de doar cinci ani (2011-2015)³³, nu o putem explica, deoarece clădiri cu destinație școlară nu s-au construit prea multe. Numărul de laboratoare a crescut cu aproximativ 12%, fapt explicabil prin înființarea de noi unități școlare, mai ales de rang liceal. Scăderea numărului de ateliere la aproximativ jumătate în anul școlar 2015-2016, față de 1990-1991, se explică atât prin scăderea ponderii învățământului tehnic-profesional, cât și prin desființarea orelor de atelier la gimnaziu. A crescut și numărul de săli de sport, mai ales după demararea unui program național în acest sens, după anul 2003. În 15 ani numărul de computere s-a mărit de aproape cinci ori, pentru anul școlar 2015-2016 revenind un computer la 9 elevi³⁴. Și acest indicator prezintă, însă diferențe însemnate la o analiză mai fină. Astfel, în timp ce în învățământul de nivel liceal, raportul este

³² Pentru anul școlar 1990-1991 datele au fost preluate după *Anuarul statistic al județului Satu Mare pe anul 1992*, p. 72. Pentru ceilalți ani școlari datele sunt preluate de pe site-ul INS - accesibil la <http://statistici.insse.ro/shop/> (ultima accesare la 15.01.2018).

³³ Dacă datele INS sunt corecte.

³⁴ Am luat în calcul doar elevii din învățământul primar și secundar.

de cinci elevi la un computer³⁵, în cel primar și gimnazial este de 11 elevi la un computer³⁶. Din păcate nu există statistici cu privire la acest indicator pe medii de rezidență la nivel de județ și nici cu privire la vechimea unităților informatice.

Nici cu privire la numărul internatelor, cantinelor și a elevilor ce utilizează aceste unități nu există date, decât de la începutul anilor '90³⁷. În 1990-1991 numărul internatelor scăzuse la 17, după ce atinsese un maxim de 26 în anul școlar 1980-1981. În 1990-1991 erau cazați 2.903 elevi față de 4.675 în 1980-1981. Existau 16 cantine, în 1990-1991, față de 25 în 1980-1981. Luau masa în cadrul acestora doar 2.903 elevi, în comparație cu 4.675 în 1980-1981. În 1991-1992 numărul de internate s-a redus la 16. Erau cazați 1.941 de elevi (cu aproape 1.000 mai puțini, față de anul școlar anterior sau circa 33% în procente). Numărul de cantine s-a redus cu două – ajungând la 14, iar numărul elevilor ce luau masa la cantină era de doar 2.409 (cu peste 1.100 mai puțini față de anul anterior sau 31% în procente). În prezent, în municipiul Satu Mare, mai există patru internate și cantinele aferente: la Liceul Tehnologic „Constantin Brâncuși”, Liceul Teoretic German „Johann Ettinger”, Liceul Teologic Romano-Catolic „Ham Janos” și la Colegiul Național „Kölcsey Ferenc”. Aceste scăderi au, în principal, două cauze. În primul rând, trebuie să remarcăm dispariția sistemului de învățământ profesional finanțat de către întreprinderi, în cadrul căruia elevii aveau masa și cazarea suportată de către întreprinderea, în care de altfel urmau să lucreze după finalizarea studiilor. În al doilea rând, trebuie amintită dezvoltarea transportului rutier, practic aproape orice sat din județ fiind legat prin diverse curse de zonele urbane, fapt care i-a determinat pe mulți elevi să prefere naveta, în dauna cazării în internat, dar și pentru că transportul elevilor este parțial subvenționat de către stat, în timp ce cazarea în internate reprezintă o povară financiară greu de suportat de către multe familii din mediul rural.

3. Câteva concluzii

În anul școlar 2019-2020 în învățământul sătmărean funcționau 127 unități școlare cu personalitate juridică, dintre care 62 în mediul urban (49%) și 65 în mediul rural (51%)³⁸. Alte 152 de unități de învățământ erau arundate ca „structuri” ale acestor unități cu personalitate juridică. Dintre acestea 35 se regăseau în mediul urban și 117 în mediul rural. Pe lângă acestea mai existau cinci unități conexe și cinci unități de învățământ particulare (două grădinițe, un liceu și două școli postliceale)³⁹. Numărul elevilor care au studiat în învățământul preuniversitar de stat a fost de 51.716 elevi, din care 32.617 (63,07%) în mediul urban și 19.099 în mediul rural (36,93%)⁴⁰. Din cei 51.716 elevi și preșcolari 20,37% erau cuprinși în învățământul preșcolar, 30,75% în cel primar, 24,08% în ciclul gimnazial, 17,42% în învățământul liceal, 4,64% în cel profesional și 2,74 % în cel postliceal⁴¹. La clase cu predare în limba română erau înscriși 68% dintre elevi și preșcolari, la secția maghiară – 28%, iar la secția germană – 3%⁴². În unitățile de învățământ particulare erau înscriși 616 elevi (60 la nivel preșcolar, 80 la liceu și 486 la nivelul postliceal)⁴³. Credem că aceste date, cu care încheiem periplul nostru prin istoria învățământului sătmărean din ultimii 30 de ani, confirmă evoluțiile evidențiate în paginile anterioare.

Considerăm că principalele lucruri ce definesc învățământul sătmărean în intervalul 1990-2020 sunt următoarele: scăderea accentuată a numărului de elevi; concentrarea unităților

35 2116 computere la 10.129 elevi înscriși în clase liceale în anul școlar 2015-2016, conform datelor furnizate de INS.

36 2.721 computere la 30.771 elevi.

37 Pentru datele referitoare la anii 1980-1981, 1990-1991 și 1991-1992 am utilizat *Anuarul statistic al județului Satu Mare* 1992, p. 71.

38 *Starea sistemului de învățământ din județul Satu Mare din perspectiva indicatorilor de bază. Anul școlar 2019-2020*, p. 8, document accesibil la: <https://www.satmar.ro/web/uploads/files/Starea%20invatamantului%202019-2020.pdf> (ultima accesare: 20.06.2021)

39 *Ibidem*.

40 *Ibidem*, p. 11.

41 *Ibidem*.

42 *Ibidem*, p. 13.

43 *Ibidem*, p. 12.

de învățământ din mediul rural în centrul de comună; comasarea de școli și de licee; încercarea parțial eșuată de a „duce” școlile de arte și meserii în mediul rural (doar trei dintre cele înființate în 2003 mai funcționau în septembrie 2020, sub forma liceelor tehnologice); reînființarea unităților de învățământ confesional și a unităților de învățământ liceal aparținând filierei vocaționale (artă, pedagogic, sportiv); creșterea numărului de licee (în condițiile scăderii populației școlare); în procesul de identificare/definire a unui etos propriu, numeroase unități școlare din județ au renunțat la numerotarea de tip comunist, alegându-și un patron spiritual.

Radu David
Colegiul Național „Ioan Slavici” Satu Mare
Satu Mare, RO
raduholod@yahoo.com

ETNOGRAFIE

PRIMĂVARA ȘI VARA. SĂRBĂTORI SĂLĂJENE, DINCOLO DE MUNCĂ, ÎNTRE RELIGIE ȘI MAGIE

Camelia BURGHELE

Abstract: *Field research over the last 20 years supports the idea that the villages from Sălaj county preserve the whole set of traditional holidays, with all the related customs, taxonomically listed by ethnologists, with the activation of the paradigm of rites and/ or adjacent ceremonies.*

In this coherent system of holidays in the traditional village, the customs built in the wake of holidays related to the calendar – mixtures of pre-Christian and Christian holidays – are distributed relatively evenly over a time segment covered by spring and summer, in which the daily life marked by work is happily interrupted by the celebrated religious or magical – ritual celebration.

Keywords: *holidays, customs, magic, religiosity, research.*

A fi „în rând cu lumea”: rostul aproape instituționalizat al obiceiurilor din satul sălăjean tradițional.

Fiecare sărbătoare a țaranului are, spune Irina Nicolau, „un miez de sfințenie”¹, astfel încât, în universul satului tradițional, *sărbătoarea* se construiește deopotrivă la confluența cu timpul de lucru și în procesul de reglare și menținere a raporturilor omului cu sacru; se asigură, prin această dublă asumare, o gestionare corectă a relațiilor și raporturilor în interiorul comunității dar și în exteriorul acesteia, configurându-se astfel un conglomerat spiritual dar și social format din sărbători, rituri și obiceiuri, toate integrate în economia internă a calendarului popular.

Satele sălăjene conservă întreg setul de sărbători și obiceiuri aferente, repertoriate taxonomic de etnologi, cu activarea paradigmei de rituri și/ sau ceremonialuri adiacente.

Obiceiurile construite în sîajul **sărbătorilor aferente calendarului** – melanjuri de sărbători precreștine și creștine – sunt distribuite relativ uniform de-a lungul unui segment temporal anual în care cotidianul marcat de muncă este fericit întrerupt de sărbătoreșcul asumat religios sau magico-ritual.

Sărbătorile de primăvară – vară: muncă, rugăciune dar și un pic de magie.

Despre **Baba Dochia (Ișdotea)** se știa sporadic în satele sălăjene, iar despre Dragobete, sub această denumire, nu avem informații:

*La Ișdotea, să punea războiu, da nu să lucra de Ișdote. Marțea nu torceam; scărmanam pene ori ceva, da nu torceam. Ișdotea era zuua de 1 martie, atunci să merea la curățenie pă pășune, cum meream cu vacile. Zuua aceie era țânută și zuua de 9, când era zuua tuturor sfinților*².

La **lăsata secului** se preparau mari cantități de mâncare; urma postul pascal, un post

1 Irina Nicolau, *Ghidul sărbătorilor românești*, Ed. Humanitas, București, 1998, pp. 13-14.

2 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

sever, precedat de *săptămâna albă*:

Nu să mănca laptele numa în săptămâna albă, așe s-o ținut aicea, săptămâna albă. S-o putut mânca lapte înaintea postului cu o săptămână înainte de post, când să mănâncă lapte, ouă și brânză, ca să nu fie ruptura așe de mare, da carne nu să mai mănâncă până la Paști. Și amu încă să mai țină pă la noi săptămâna albă³.

Să țânea postu, tare să țânea, vai, nime nu mănca în casă. Mai ales postu Paștelui. Și copiii, și bătrânii. Dîn prima duminică când să intra în post și până la Paști nu să mai mănca carne deloc⁴.

Florile marcau intrarea în *săptămâna patimilor*, cea mai importantă și cea mai grea săptămână de post, ultima înaintea marelui praznic. După un post aspru și greu, se dădea dezlegare la pește. Ramurile de salcie sfințite acum la biserică erau duse acasă, într-o încercare de extindere a sacralității peste toată gospodăria:

Meream la beserică și aduceam mâțișori sfințiți. Îi puneam în casă, la icoane ori la cruce, da și în jam, să nu intre p-acolo năcuratu, că aveau putere, că erau sfințiți⁵.

Sărbătoarea **Paștelui**, **Paștile Domnului**, fructifică cu precădere scenarii ale religiei canonice, care constituie, însă, un fundal potrivit pentru performarea unor acte magico-ritualice teurgice. Alimentele rituale consumate acum țin de o retorică arhetipală: *mielul*, imaginea lui Hristos - se ducea, în satul arhaic, la biserică, pentru a fi sfințit de preot; *pasca* (colacul de Paști) - respecta un cod al purității prin care cei care o consumau erau consacrați religios; *ouăle roșii* - amintesc deopotrivă de sângele lui Hristos, ca și de regenerarea ciclică; conotațiile pietale sunt dublate, cum spuneam anterior, de valențe magico-rituale: se spune că cine nu mănâncă miel la Paști, nu va avea noroc în acel an; pasca se frământă și se coace de femei ce performează anterior scenarii de curățenie rituală, atât fizică (spălat, pieptănat, îmbrăcat), cât și spirituală (semnul crucii este replicat succesiv, peste făină, aluat, masă, cuptor) iar pasca se face numai din făină albă, cernută prin sită curată și deasă; în fine, cojile ouălor roșii se pun în apa cu care se spală fetele pe față, să fie frumoase și roșii în obraji, se aruncă în curte și grădină, pentru belșug și rod, se folosesc în scenariile de magie erotică, pentru legarea sau dezlegarea cuplurilor sau în cele de magie premaritală, pentru aflarea alesului și grăbirea căsătoriei.

În Vinerea Mare se înroșeau ouăle:

Așe era, că în post să mănca ceapă multă, cu păsulă, ori așe, numa cu pită și oloi și-apui strânjeam cojile alea de ceapă într-on vas și acolo fierbeam ouăle, cu cojile alea de ceapă roșii. Erau tare frumoase așe, roșii câtă galbăn. Când erau gata, le unjeam cu clisă, să fie lucioase și le puneam într-on vas și puneam pospan verde su ele⁶.

Sâmbăta de dinaintea Paștilor însemna o maximă solicitare pentru femei: *femeile, săracele, aveau atunci tare mult de lucru: gătau hainele de lăut, de uscat, de voșorlit, și fie mândre pântru mârșu la Înviere și la beserică de Paști. Apui tăt atunci cicileau ștergurile după blide, să steie fain, să fie frumoase și arătoase. No, atunci era gata și curățenia pân casă, lipitu, murluitu, ștergeau jamurile, tăt era ca nou atuncea. Și făceau mâncarea: coceau pântru trii zâle atunci, că zăcea că trăbă și îți ajungă pita până după astea trii zâle de Paști, că nu era sclobod și mai umbli cu foc, la cuptor, până după Paști.*

Alimentația rituală cunoștea un moment de sinteză atunci când gospodinele din fiecare casă pregăteau *coșara de dus la beserică*; aceste alimente sunt „semne ale sacrificiului împlinit, consacrate religios și apoi mâncate *sacramental* la masa de sărbătoare; ele conferă obiceiului de a merge cu *coșul de Paște* la biserică un marcant caracter sacrificial”⁷:

3 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

4 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

5 Ludovica Gui, Valcău de Jos - Sălaj.

6 Ludovica Gui, Valcău de Jos - Sălaj.

7 Ofelia Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, București, 1996, p. 167.

Apui pregăteam coșara pântru dus la beserică: era o coșară cu toartă, largă la gură. Pă fund să așeza o ștergură albă, cu alesături, cu cipcă, păstă care puneam așe: on colac răsucit, împletit, ala cum să face la Paști, într-o parte să pune a iagă cu vin roșu, dâncolo să pune șonca de porc ori picioru de miel, cine avea, niște ouă vopsite roșii, și păstă ele trăjeam capetele ștergurii, până la beserică, și le acuperim, iară când le puneam în beserică, le dăscopeream și tomneam frumos capetele alea pă lângă coșară, așe, pă dinjos, să fie faină coșara.

Tătă lumea ducea atunci coșară la beserică, la sfințit. Le puneam tăte în fața altarului, așe, pă lângă icoana ceie care să țuca, de era în mijlocu bisericii. Și popa ieșea afară din altar, când să găta sclujba de Înviere și le sfințea pă tăte. Când era gata sclujba, tătă lumea merea pă rând și țuca icoana și își lua coșara lui și o ducea acasă. No, alea erau primele care să mâncau, că erau sfințite. Acasă, găzdoaia tăia colacul dăraburi mici și turna păstă el vin sfințit din iagă și dădea la tăți din casă să mânânce colac sfințit cu vin. No, alea erau paștile, tătă lumea zăcea: Cristos a Înviat! și i să răspundea: Adevărat a înviat! și să ciocneau ouăle și să mânca paștile alea și numa după aceie să așezau la masă și mâncau. Asta o fost până când s-o făcut paști la beserică. Amu, mai aproape, să fac paști la beserică și tătă lumea le primește în pahar de plastic, da atunci așe o fost⁸.

Noaptea, se mergea la Înviere, la biserică; în satele în care era preot, slujba de Înviere avea loc la miezul nopții dar acolo unde un singur preot slujea în mai multe sate, Învierea se făcea între miezul nopții și dimineța primei zile de Paști.

În prima zi de Paști se mergea din nou la biserică, dar nu înaintea performării unor scenarii magico-rituale cu valoare augurală: tata aducea în casă un lighian cu apă curată și maica pune în el on ban de arjint, urzică și on ou roșu. Aducea apă din vale, de la capătul grădinii, să fie curată și în dimineța de Paști ne spălam tăți în apă curată în care era pus on ou roșu sfințit în beserică⁹.

Ne spălam cu apă proaspătă și cu ban și cu urzică, să fii aspră ca urzica, și cu ou, să fii sfințat, că oul era sfințit¹⁰.

La întoarcerea acasă, toți membrii familiei se așezau în jurul mesei și se împărțeau din paștile aduse de la biserică și din bucatele sfințite, iar apoi din mâncarea pregătită; înainte de toate, se saluta: Să zăcea: Cristos a înviat! până la Înălțare. De la Paști până la Înălțare. Să răspundea: Adevărat a înviat!¹¹.

Momentul împărțirii simbolice cu alimentele rituale era unul special; se mânca miel și pască: s-o tăiat miel de Paști, că o fost uai, da după ce o vinit colectivul nu să mai taie miel, să taie porc. Da atunci, o avut multe oi oamini că o fost două turme¹².

După ce gată slujba, la înviere, popa citește pântru mâncăruri, un fel de dezlegare după post. Învierea să făcea dimineța la șasă ceas la noi. Nu mâncam până nu să găta sclujba de-amnează, numa atuncea mâncam. Nu să mânca, să te duci sătul la beserică! Când vii, mînci¹³.

Ciocnitul ouălor era dublu dimensionat: se aducea în prim plan simbolul regenerator al oului, marcat de data aceasta și religios, prin vopseala roșie similară sângelui cristic, dar se accentua și acțiunea magico-rituală a ciocnitului:

Prima dată ciocneau ouăle atunci când veneau de la beserică, de la Înviere. Atunci tătă lumea ciocnea ouă din alea sfințite. Da fierbeam multe ouă, că deja înainte de Paști era primăvara și începeau a să oua galițele și aveam, mulțămăsc lui Dumnezeu. Vopseam multe ouă că așe era rându că dădeai ou la tăți care îți intrau în casă la Paști și zăceau: - Cristos a înviat!. Tu zăcai - Adevărat a înviat! și le dădeai on uou. No, după aceie, să dădeau pă cioacă

8 Ludovica Gui, Valcău de Jos - Sălaj.

9 Aurica Gui, Valcău de Jos - Sălaj.

10 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

11 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

12 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

13 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

pruncii, ciocăneau ouăle între ei, tare bine să distrau¹⁴.

Această secvență complexă, a adunării întregii familii în jurul mesei pascale, generează ample dimensiuni de socializare și comunicare, activate plenar cu ocazia sărbătorii.

Nu era uitată, cu ocazia sărbătorii pascale, nici comuniunea cu cei morți: *după ce o vinit de la beserică, se merea la cimitir, în prima zi de Paști și să ducea ou roșu la ciia morți și să puneă pă mormânt. Să lăsa acolo on ou roșu pântru morți. Te duceai să faci Paștele cu morții, și cu ei*¹⁵.

În prima zi de Paști poate oricine trage clopotele la biserică: în prima zi de Paști rămânea biserica deschisă și atunci putea trage clopotele oricine. Tată lumea putea trage clopotele, și fetele, oricine¹⁶.

De **Rusalii** se pregătea casa de sărbătoare, se sfințea apa și holdele:

*Dă Rusalii să mere la holdă, în țarină, cu popă, cu cruce, cu prapori și acolo să sfințește apa și să sfințesc holdele și să face cunună de grâu și să duce acasă și să pune în grindă și să țâne până anu următor. Oaminii să opresc la răstăniri și să roagă. Ieu apă sfințită și fiecare duce acasă și-și sfințește casa, fântâna și grădina și beu tăți dăn casă*¹⁷.

Sfântul Gheorghe, Sângeorzul, este o sărbătoare a fertilității, când *udatul fetelor* stătea în prim plan:

La Sângeorz meream dupămiază la danț și după danț așe ne u dau cu apă... Îmi aduc aminte că făceam danțu la școală, când să făcea școala și podu la școală încă nu era făcut. Și o mârș feciorii acolo sus, și o aruncat apă păstă noi acolo, la danț, dă sus... doamne, ce o fost atuncea... o zâs: - Sângiorzu, Sângiorzu! Amu nu mai face nimeni.

*Da, și altădată, te duceai undeva la Sângeorz și când ieșeau afară aiște tineri, că bătrânii nu mai făceau așe, odată arunca o găleată de apă păstă tine și așe zăcea: - Sângiorzu, Sângiorzu! Obiceiu aiesta o fost la noi. Numa feciorii stropeau, feciorii stropeau fetele*¹⁸.

Tot acum, de Sângeorz, toată casa era împodobită cu ramuri verzi, pentru a asigura prosperitatea și viața casei, dat fiind faptul că se credea că Sfântul Gheorghe este cel care aduce primăvara și verdețea; uneori, verdețea se pune la poartă, ca să aducă noroc întregii gospodării.

Sângeorzul marca însă și un timp al maleficului absolut și obligativitatea antidotului: păcălirea strigoilor, pentru că hotarele se transformau în adevărate ringuri de luptă pentru *strigoii de bucate*, care voiau să ia mana vacilor și a hotarelor. Aici se dădea o adevărată bătălie a strigoilor pentru împărțirea hotarelor în sfere de influență și pentru monopolul manei din acel an sau pentru luatul laptelui de la vitele din hotarul respectiv, știut fiind că *laptele nu se poate lua numa dă la vacile dăn hotarul satului tău; că după ce treci dă hotaru satului nu mai pot țâne laptele strâgoii, că n-au putere numa-n hotaru lor*¹⁹.

*Strigoii să întâlneau între hotarele dăn mai multe sate, în noaptea de Sânjorz, unde își împărtesc mana, își fac socotelile lor*²⁰.

*În noaptea de dinaintea Sânjorzului, strigoii călăresc pă limbile de la melițe și să bat între hotară și dacă ajung la vaci, le ieu mana, așe că trebuia să ascundem melițele, să nu le afle strigoaiele*²¹.

*Dă Sânjorz aduceam rug din pădure, da nu orice rug, numa din ala mirositor și să puneă pă poartă și la ușa căsii, să nu între strigoii*²².

14 Ludovica Gui, Valcău de Jos - Sălaj.

15 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

16 Maria Rablău, Surduc - Sălaj.

17 Teodor Pacalău, Sig - Sălaj.

18 Mărie Mureșan, Chilioara - Sălaj.

19 Anica Gordea, Hida - Sălaj.

20 Ioan Luca, Gârbou - Sălaj.

21 Ludovica Gui, Valcău de Jos - Sălaj.

22 Maria Gavriluț, Porț - Sălaj.

Sângeorzul marca începutul anului pastoral și acum se făcea *măsurișul laptelui*: de acum țarina satului era închisă, fiind interzisă pășunării animalelor, până în Vinerea Mare (14 octombrie) și tot acum se angajau păstorii și se măsoară laptele oilor din turmă²³. Concret, măsuriișul se organiza în ultimele zile ale lunii aprilie sau în primele zile din luna mai, adică dacă nu chiar de Sângiorz, cel puțin într-un segment temporal dominat de această sărbătoare. Era momentul când se reuneau în turmă oile fără miei, pentru pășunat, se măsoară laptele oilor fiecărui proprietar, pentru o corectă repartizare în cursul anului a cantității de lapte ce revenea fiecărui proprietar de oi.

Memoria colectivă amintește, tot în contextul Sângeorzului, de facerea *goțoilor*, măști fitomorfe apotropaice: mai mulți tineri îmbrăcați în ramuri înfrunzite de fag din cap până în picioare defilează pe ulițele satului, într-un grup compact format dintr-un număr impar de feciori dintre cei mai vajnici din comunitate. La îmbrăcatul goțoilor dau o mână de ajutor toți feciorii din sat. Goțoi merg pe toate ulițele satului și se feresc din calea sătenilor, care, atunci când trec pe lângă porțile caselor lor, încearcă să-i ude. Feciorii mascați în ramuri verzi răspund și ei cu aceleași intenții de udat, astfel încât scenariul prezintă o bătălie generală pe ulițe, cu apă proaspătă. În tot acest timp, turma reunită de Sângiorz traversează satul, până la curtea în care are loc măsuriișul. Alaiul are o structură bine definită: în frunte merg goțoi, după ei vin ceilalți participanți și, în spatele lor, turma; abia după încheierea udatului se trece la muls și la măsurarea laptelui, urmate de petrecerea finală, cu multă băutură, mâncare, muzică și dans. Când intră în curtea șefului de turmă la casa căruia urmează să se măsoare laptele, turma este din nou stropită cu apă sfințită, trecută peste lanț de fier și/ sau condusă peste o potcoavă, pentru ca scenariul magico-ritualic să fie desăvârșit.

Sânzienele conservă, în satele sălăjene, un scenariu central ce se finaliza cu împletirea, de fete, a unor cununi din flori de sânziene:

Făceam cununi și le aruncam pă casă, câți erau, atâtea nume să puneau. Și nu tăte să acătau, câte una mai pica și zăcea că ala a muri în anu ala. Zăcea că alea galbine is mai bune, da de multe ori nu erau florile chiar înflorite și atunci să mai făceau și dăn albe.

Și dacă erau și rotunde și galbine, gândea că-i ca soarile, așe, galbăn și rotund. Alea galbine sămănau mai bine cu soarile. Să făceau și pântru vii și pântru morți, da alea pântru vii le numea și care cădea zicea că moare mai nainte²⁴.

Erau multe sânziene pă la poartă și pă câmp, pă la cânepă, și făceam cununi și care pica zăcea că murea; sânziene galbene, zăcea că alea galbene is mai bune, da era și albe; când nu aveam din alea galbine, făceam și din albe; umblam după sânziene pân hotar și era plin de sânziene galbene, tăta lumea făcea și să uita după ele, și le țâpam tare, și nu pice după casă, le zvârleam așe, tare!²⁵

Fetele mărg după sânziene, nu bărbații. Iei la mână on bocor de sânziene și le aduci acasă și să fac cununi și le numești și le țâpi. Să fac pântru vii, da și pântru morți: asta-i pântru bunica, asta-i pântru maica cea bătrână, și care pică jos zăcea că a muri în anu ala. Așe zăceau, da știu io... da zăce că numa alea-s de leac, care-s culese în ziua de Sânziene²⁶.

Culejeau și aruncau pă casă, ia aci, pă casa asta. Și io am făcut oaricând din flori din alea galbine și le făceam așe, roată, cununi rotunde și le aruncam pă casă. Pântu morți și pântu ghii, da gândea că noi făceam mai mult pântru morți și picau ele dă la o vreme. Altu pântru morți, altu pântru viață. Bătrânii așe zăceau²⁷.

Vara se încheia cu o sărbătoare mare, cu roșu-n calendar, **Sfântă Mărie**, general marcată în memoria satului sălăjean de pelerinajul la Nicula (mai ales în cazul comunităților

23 Ioan Toșa, Simona Munteanu, *Calendarul țărânului român de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Ed. Mediamira, Cluj Napoca, 2003, pp. 118 - 119.

24 Augustin Câmpian, Solona - Sălaj.

25 Carolina Sălăjean, Solona - Sălaj.

26 Cristina Pop, Solona - Sălaj.

27 Veronica Berbecar, Șeredei - Sălaj.

de pe valea Crasnei și valea Barcăului), în vreme ce de pe valea Someșului sau Valea Sălajului pelerinii mergeau fie la Nicula, fie la Bixad:

Vorbeam unii cu alții în postu Sfintei Mării, că cam știam cine merge la Nicula, că erau femei bătrâne care mergeau în fiecare vară. Și cu trii zăle înainte de Sfântă Mărie ne adunam în curtea besericii d-aci, dăn sat. Și-apoi veneau dăn tăte satele: dăn Plopiș, dăn Iaz, dăn Vălcău cela Rumânesc, dăn Tusa și ne duceam tăți în ocol la beserică și acolo ne-nțelejam cum merjem, că unii care erau mai beteji ori mai bătrâni merjeau cu caru cu vacile, da tătă lumea, mai ales tânăretu, merjea pă jos. Ne făceam cipici dând lână, că te ardeau picioarele dă la păpuci, ori pășeam dăscuți.

Ne băgam în beserică, popa țânea slujba și dup-aceie încunjuram beserica dă trii uări și ieșeam cu preapori și crucea pă drum și merjeam trii zăle și trii nopți pă jos, da așe meream că și durmeam dă multe ori cum ne țâneam una dă alta. Și noaptea dormeam pân podurile caselor, ori a poieților, ori pân șuri, pă la cine ne lăsa, și mâncam pă la câte on creștin mai cumsecade, că ne puneau la masă. Da și ai mnei făceau întătdeauna masă în ocol când veneam, cu sarmale și poame, ne așteptau când ne întorceam.

Și cântam și ne rugam pă drum tăt timpul, niciodată nu tăceam, pântru sănătate și pântru ca să nu mai avem năcazuri, ne rugam și cântam la Maica Sfântă că ea poate tămădi orice năcaz. Și când ajungeam la Nicula, pă deal, încunjuram beserica dă trii uări și dup-aceie intram în beserică și ne rugam și sărutam icoana. Durmeam afară, lângă beserică, și dacă era soare și dacă era ploaie.

Și în noaptea de Sfântă Mărie atăta era dă frumos că nu s-o mai pomenit: ne rugam, cântam, iară ne rogam, iară cântam și încunjuram beserica pă coate și pă jerunți și-i ceream la Maica Sfântă să ne apere și se ne deie sănătate și putere²⁸.

Seceratul încununa vara:

Ne sculam până-n ziuă tare, pă la trii, pă la patru, și făceam legătorile la grâu. Le făceam legătorile și cu ele legam grâu în snopi. Să făcea clacă mare când să purtau snopii de grâu cu carăle. Atuncea să făceau cruci de grâu, cum seceram și după ce să găta de secerat, după ce să usca un pic grăul, să făcea clacă și merea unu la altu, că aveau mult grâu oamini. Făceau colac femeile, ba făceau câte o oală de piroște și să ajutau așe, unii pă alții, le ducea câte on canceu de vin. Și făceam căzal, stog de grâu, mare, lat, tare mare. După ce gătam, ne dădea dă mâncare gazda pântru care făceam claca.

Grâu ala să ghipălea cu ghipu. Aveam ghip aci în sat și io urcam deasupra cu un cuțât, cu un cosorău și tăieam legătoarea și on bărbat băga snopu în batoză. No, ala era treieratu. Pleava rămânea la o parte, grâu la o parte, paie la o parte. Grâu era de mai multe feluri: grâu de sămânță, grâu mărunt și goz. Așe să ciuruia la ghip. Grăul îl puneam în saci de pânză, țasuți în război, țeseam așe, să fie cât de faini sacii, dungăliți, saci frumoși, și puneam grâu în sac și-aduceam sacii acasă și puneam sacii să să uște, pă lângă casă, ori pă prismă, cine avea prismă mare, de-a lungu căsii, și apoi meream cu el la moară. Ieșea fărină și tărâte, două clase.

Grăul de sămânță îl lăsam pă toamnă, ala nu să ducea la moară, ce să întindea pă pod ori să puneam în hâmbar, cine avea, și ala nu să măcina, ci să lăsa pântru sămănat. Grâu normal îl duceam la moară, la piatră, ca fărina de mălai, și acolo, dăn ala făceam pită, o pită mai neagră, așe cum îi amu pita neagră. Da era așe de dulce și de bună... tuloi Doamne, ce bună era, mai ales atunci când o coceam și era încă caldă! Gozu îl dădeam la găini. Să alegea foarte frumos grăul. Ala care era clasa a doua merjea la piatră și ala mândru rămânea de sămănat. Cerneam fărina de la piatră cu sâtă deasă, da tare deasă și făceam pită, cum am ză²⁹.

Prin amploarea lui, seceratul holdelor însemna o cotitură importantă în calendarul țaranului român. Credințele populare spuneau că, cununa împletită din ultimele spice, cele mai bogate și cele în care se refugia *spiritul grăului*, avea puteri magice, protectoare. De aceea,

28 Ludovica Gui, Valcău de Jos - Sălaj.

29 Măria Mureșan, Chilioara - Sălaj.

cununa se ducea gazdei, care o așeza la loc de cinste, în credința nu numai că ea va ocroti holdele, dar și casa în care este găzduită, asigurându-i bunăstarea. Tocmai de aceea aducerea ei în casa gazdei era urmată de sărbătoare, petrecere, joc și ospăț³⁰.

Tradiția populară vorbește despre o calitate terapeutică excepțională a pâinii de grâu: „în satele de pe valea Barcăului, cu trei decenii în urmă, se făcea încă *colac de leac*, din primul grâu secerat și care se păstra în casă tot timpul anului, acreditat fiind cu calități curative. Aceleași funcții le avea uneori și aluatul frământat de Crăciun”³¹.

Într-o culegere de texte ce beneficiază de girul unor etnografi cu reputație³², se atestă că obiceiul împletirii cununii are o largă acoperire pentru satele din județul Sălaj, fiind regăsibil și cu ocazia seceratului familial, și în cazul celui cu clacă sau cu plată. Împletirea cununii este unul dintre momentele finale ale secerișului și se pune efectiv în act chiar la locul unde se încheie seceratul, în holdă, din spicele cele mai frumoase, special alese pentru cunună. „Împletirea este asemănată cu a cosițelor fetelor și este efectuată mai ales de fete tinere și frumoase, dar și de femei în vârstă, uneori, cu precizarea condiției purității rituale, de femei pricepute”³³.

Cununa de seceriș încununa apoteotic procesul seceratului:

*Când eram copil se mergea la seceriș și când terminau de seceriș făceau o cunună care era adusă de două fete și o aduceau în sat cu tot alaiul, la casa omului la care s-au dus la secerat. Și cântau niște cântece de seceriș și trebuia udat grâul și feciorii udau fetele care duceau cununa și cununa. Se făcea totdeauna cunună la seceriș, împetită, mare și fetele și tot alaiul erau udați cu găleți cu apă. Mai târziu se ducea cununa asta la sediul CAP-ului*³⁴.

Camelia Burghele

Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, RO
cameliaburghele@gmail.com

30 A se vedea întreaga prefață a lucrării *Cântecele cununii*, antologie, prefață și note alcătuite de Nicolae Bot, București, 1989.

31 Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, Oradea, 1995, p. 195.

32 *Cântecele cununii*. Antologie, prefață, note, indici de culegători, glosar și bibliografie de Nicolae Bot, București, 1989.

33 Nicolae Bot, *op. cit.*, p. 9.

34 Lucia Mureșan, Băsești – Sălajul istoric.

PARTICULARITĂȚILE RELIGIOZITĂȚII CA MARCHERI IDENTITARI ÎN COMUNITĂȚILE MOȚEȘTI DIN SĂTMAR

Răzvan ROȘU

Abstract: *Due to the Agrarian Reform from 1921, the Romanian authorities founded five new villages near the border between Romania and Hungary, on the northern part. The vast majority of the population was Romanian, more specifically, Moți people. This population came from Țara Moților, a particular ethnographic area situated in the northern part of the Apuseni Mountains in Transylvania. The Romanian authorities settled them in an area that was composed mainly of Swabians and Hungarians. As a result, the newly- come population had little contact with the surrounding villages.*

Thus, a unique phenomenon emerged: cultural enclavisation. By this term, I understand the isolation of this population on a language, culture and identity. Due to intricate social, economic and cultural factors, this phenomenon survived until the end of the 20th century. This study aims to explain this phenomenon by referring to a specific case study: religion. Through oral interview inquiries, the aim is to explain how elements related to religiosity shaped or helped keep a distinctive identity of these communities during the 20th century and until today.

Keywords: *identity, religiosity, Moți, colonisation, cultural enclavisation*

Prezentul articol își propune să trateze unele aspecte, mai puțin cunoscute, legate de religiozitatea și credința unor comunități de moți din jurul Careiului, formate ca urmare a Reformei agrare din 1921¹. Până în prezent, aceste sate moțești de la câmpie: Scărișoara Nouă, Ianculești, Marna Nouă, Horea și Gelu; - situate în actualul județ Satu Mare - reprezintă o pată albă pe harta cercetărilor etnografice și etnologice.

Studiul de față este primul care se apleacă asupra patrimoniului spiritual al celor cinci sate cu populație moțească din județul Satu Mare. Acesta, însă, poate să fie încadrat în mai multe subdomenii ale istoriei sau antropologiei. Așa ar fi studiul migrațiilor (migration studies)², studiul națiunii/regiunii (national/regional studies)³ sau studiul granițelor (border studies)⁴. O altă grilă de interpretare ce poate fi folosită în cazul de față este relevanța acestor aspecte de cultură imaterială în formarea/păstrarea identității unei anumite persoane/comunități⁵. În esență, prezenta cercetare poate fi unul dintre cele câteva studii de caz ce poate oferi răspuns unor întrebări care i-au preocupat pe mulți cercetători: De ce în cazul anumitor migrații elementele culturale și imateriale, aduse din spațiul original, se pierd în câteva decenii, iar în cazul altora ele persistă timp de secole? Care este motivația păstrării unor

1 Răzvan Roșu, *Multiculturalitate și enclavizare culturală în Transilvania*, Ed. Mega, Cluj Napoca, 2017, p. 29.

2 Klaus J. Bade, Pieter C. Emmer, Leo Lucassen, Jochen Oltmer, *The Encyclopedia of Migrations and Minorities in Europa. From the 17th Century to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, pp. XXV-XXXVII.

3 Vezi Anke John, *Lokal- und Regionalgeschichte*, Wochenschau Verlag, Frankfurt am Main, 2018.

4 Vezi Michael Gehler; Andreas Pudlat (Hrsg.), *Grenzen in Europa*, Olms Verlag, Hildesheim, 2009.

5 Vezi M. R. Leary, J. P. Tagne, *Handbook of self and identity*, Guilford Press, New York, 2003.

astfel de particularități care, uneori, dobândesc chiar un caracter asincronic?

Principala sursă pe care cercetarea de față se bazează este materialul adunat pe teren. În contextul în care nu există consemnări scrise referitoare la cultura imaterială a comunităților amintite, singura posibilitate a cercetătorului rămâne aceea de a apela la memoria orală. În acest sens, am realizat câteva zeci de interviuri în ultimii 15 ani, cu vârstnici din cele cinci sate moțești situate în județul Satu Mare. Materialul folosit în elaborarea prezentului studiu a fost transcris în graiul moțesc, aparținător (sub)dialectului crișean⁶. Nu am dorit redarea materialului în limba standard deoarece am considerat că, printr-o astfel de intervenție, s-ar pierde multe dintre sensurile sale⁷. Este vorba mai ales despre încărcătura simbolică, ce apare frecvent în interviurile realizate cu țărani.

1. „Scoborârea” moților la câmpie. Satele colonii ca păstrătoare ale arhaismelor.

În anii 1920, după crearea României Mari, autoritățile au hotărât să întreprindă acțiuni de colonizare pe noua graniță de vest. Scopul acestora a fost, în primul rând, de a întări prezența grupului etnic românesc în zonele de frontieră, unde minoritățile constituiau majoritatea⁸. De asemenea, se urmărea și rezolvarea anumitor probleme de ordin social și economic pe care coloniștii le aveau de înfruntat în locurile de origine⁹.

Una dintre principalele zone vizate pentru recrutarea coloniștilor a fost cea a Munților Apuseni, în special zona etnografică a Țării Moților¹⁰. În acest mod, sute de familii moțești au ajuns în localități situate în proximitatea graniței de vest, din Banat până în zona Sătmăruului. O particularitate a coloniilor moțești din actualul județ Satu Mare a fost aceea că ele au fost întemeiate pe teritoriul unor foste ferme, ce au aparținut unor grofi maghiari. Ele au devenit, însă, rezerve de stat, în urma Reformei agrare din 1921¹¹. Un alt lucru demn de menționat este acela că moții coloniști și-au manifestat dorința ca în satele pe care le întemeiază să nu existe alți locuitori în afară de ei¹².

Cele câteva sute de familii din zona etnografică a Țării Moților, care au „scoborît” spre Câmpia Careiului în anul 1924, proveneau din diverse așezări de tip crâng risipite în văi, dar și pe culmi sau platouri, situate la peste 1200 de metri altitudine¹³. În prezent, aceste comune aparțin de județele Cluj și Alba. Este aproape de la sine înțeles că adaptarea moților la viața de câmpie, nu a fost una deloc ușoară. Ei proveneau nu doar dintr-un mediu geografic diferit, care impunea un anumit tip de economie și de viață, dar și dintr-un spațiu mental ce avea particularități bine definite.

Noul mediu cultural în care aceste colonii moțești din jurul Careiului au fost întemeiate nu a fost unul propice schimbului cultural. Fenomenul enclavizării culturale - care a fost o constantă pe întreaga durată a secolului XX în aceste sate colonii - are mai multe explicații. În primul rând, zona Careiului era locuită preponderent de o populație maghiară

6 Valeriu Rusu, *Tratat de dialectologie românească*, Ed. Scrisul Academic, Craiova, 1984, p. 357.

7 Jan Vansina, *Oral tradition as history*, James Currey Ltd, Oxford, 1997, pp. 2-49.

8 Vezi Gheorghe Rasoviceanu, *Colonizarea și organizarea frontierelor României Mari*, București, Tipografia Ministerului de Război, 1925.

9 Lucian Cucuiet, *Realități social-agrar în județul Satu Mare (1918-1938)*, Cluj Napoca, 2006, pp. 62-63.

10 Răzvan Roșu, *op. cit.*, pp. 28-30.

11 Răzvan Roșu, *op. cit.*, p. 27.

12 Răzvan Roșu, *op. cit.*, p. 46.

13 Astfel, cei din Ianculești au venit din satele Albac și Horea (Arada), județul Alba. Cei din Scărișoara Nouă provin din Gârda de Sus, județul Alba. Locuitorii din Horea se trag din Horea (Arada), Albac, județul Alba, dar a existat și o minoritate venită din Mărișel și Bucea, județul Cluj. Sătenii din Marna Nouă își au obârșia în Mărișel, județul Cluj. În schimb, la Gelu grupul moțesc majoritar, venit preponderent din Lăpușești și Râșca, județul Cluj, a coexistat cu cel al coloniștilor proveniți din actualul județ Maramureș.

și de expresie maghiară (șvabi, români, țigani sau evrei)¹⁴. Tocmai de aceea, schimbul cultural a fost îngreunat nu doar de diferențele culturale, ci și de factorul lingvistic. Pe de altă parte și comunitățile moțești au venit determinate să își păstreze bagajul cultural adus din locurile de baștină¹⁵. Demn de luat în considerare este faptul că interacțiunea acestor sate colonii a fost una redusă nu doar cu satele înconjurătoare, ci și între ele. O atare situație s-a perpetuat și datorită puternicei endogamii care s-a manifestat în cadrul fiecărui sat colonie în parte.

În contextul dat, coloniile moțești din jurul Careiului au rămas până spre sfârșitul perioadei comuniste păstrătoare unei culturi tradiționale arhaice, transplantată de la munte la câmpie. Aceasta a prezentat diferențe considerabile de la un sat la alt sat, în funcție de locul de proveniență al coloniștilor moți. Dar și al dorinței fiecărei comunități în parte de a păstra aceste elemente culturale.

2. Particularități ale credinței în coloniile moțești: despre o religiozitate arhaică și mai puțin doctrinară

Întemeierea satelor colonii în Câmpia Careiului a adus cu sine și o schimbare în ceea ce privește structura confesională a populației de aici. Astfel, au (re)apărut comunități ortodoxe în zona Sătmărulei, unde românii erau, până în 1947, în totalitate greco-catolici. Însă, ortodoxia pe care acești coloniști au adus-o cu ei de la munte era una mai puțin doctrinară și păstra, în același timp, un strat mai arhaic al religiozității. Aceasta se caracteriza mai ales printr-un amestec de elemente creștine, precreștine și apocrife, care apăreau în credința moților într-o mai mare măsură decât în cazul altor zone din Transilvania¹⁶. Atare particularități ale credinței din Țara Moților se datorează în special situației economice precare din zonă, așezărilor de tip crâng și nu în ultimul rând, situației pe care clerul locului o avea în secolul trecut¹⁷. Unele paralele în ceea ce privește păstrarea acestor sărbători și elemente arhaice ale religiozității pot fi făcute cu alte zone etnografice mai conservatoare din Transilvania precum: Țara Oașului, Maramureșul Voievodal, Țara Lăpușului, Ținutul Pădurenilor, Țara Beiușului etc.

Caracterul diferit al satelor moțești din jurul Careiului, în raport cu cele locuite de populația românească autohtonă, poate fi observat, chiar și în prezent, în cadrul serviciului liturgic. În comparație cu satele din jur, diecii au un stil diferit de a cânta, mai puțin influențat de muzica semi-cultă. De asemenea, în coloniile moțești banii se strâng într-un „ciubaruș”, nu în perșă și se fac metanii în fața icoanelor, cu precădere în perioada posturilor.

„Matan'ile” apar și în rugăciunea particulară a femeilor mai în vârstă din Horea și Scărișoara Nouă: „Matan'i făc sara cînd t'e roj”¹⁸, „Ieram mn'ic și n'e pun'a tata tătă sara să facem matan'i”¹⁹. Această practică a rămas vie mai ales în cazul familiilor ce provin din arealul Albac, Horea (Arada) și Gârda, județul Alba²⁰. Interviuurile au relevat că, în trecut, exista și obiceiul de a se face „matan'i pî podu” în timpul serii sau al nopții, cu ocazia unor sărbători mari. În vechime numărul acestora era marcat prin așezarea unor boabe de grâu²¹.

Bineînțeles, în trecut, elementele prin care credința moților coloniști se individualiza

14 Răzvan Roșu, „Zur Identität der Sathmarer Schwaben” în *Zeitschrift für Balkanologie*, Harrassowitz, nr. 51/2016, pp. 245-247.

15 Răzvan Roșu, *Multiculturalitate și enclavizare culturală în Transilvania ...* pp. 45-46.

16 Răzvan Roșu, *Arhaismul ca particularitate a zonelor montane. Studiu de caz: Țara Moților*, teză de doctorat susținută la Friedrich Schiller Universität Jena, 2020, pp. 130-131.

17 *Ibidem*, p. 133.

18 Informator Samfira Mateș (Sanh'ira lî Ispas), născută în 1932, com. Scărișoara, jud. Alba, domiciliată în sat Horea com. Sanislău, jud. Satu Mare.

19 Informator Eleonora Dobra (a lui Avramu Petri Dobri), născută în 1948, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

20 Informator Samfira Mateș (Sanh'ira lî Ispas), născută în 1932, com. Scărișoara, jud. Alba, domiciliată în sat Horea com. Sanislău, jud. Satu Mare.

21 *Idem*.

în raport cu ceilalți erau mai numeroase, însă, unele dintre ele s-au pierdut. O parte considerabilă a acestor specificități erau legate de ritualul de înmormântare. Așa ar fi punerea unei „suliți”, un brad împodobit cu panglici, în loc de cruce, morților necăsătoriți²². Deși, obiceiul în cauză a fost cunoscut pe întreaga suprafață a zonei etnografice a Țării Moților, din informațiile adunate reiese că doar cei din Marna Nouă l-au mai păstrat până în anii 1950²³.

Priveghiul a prezentat și el anumite particularități în comunitățile moțești. Cu ocazia priveghierii mortului se practicau așa numitele jocuri de priveghi²⁴, dar și alte glume²⁵ menite să destindă atmosfera: „Făcă prosti. Luua pe un copt'il și ziăcă că-î d'ob d'î uloi. Ca d'irair'a, să trăga d'e mân', da în masă, în dulap, cît'î, cît'î"²⁶; „Îș pun'ę unu barbă d'î cîlt și zîcę că-î bătrân. Și muierile i da foc la barbă"²⁷; „Juca biza. Trebuia să țină mîna la ureke și tribuia să g'icască cîn'e o fost"²⁸. Unele dintre aceste jocuri aveau chiar o tentă sexuală²⁹. Pe lângă că se afișa o atitudine contrară solemnității specifice unui astfel de moment, participanții se „furingin'au”³⁰ sau se „carbun'au”³¹, adică să dădeau cu funingine pe față.

Această formă arhaică a priveghiului, ce își are originea în crângurile Țării Moților, a fost prezentă în toate comunitățile moțești din județul Satu Mare până la începutul perioadei comuniste. În Ianculești și Horea obiceiul s-a stins undeva în anii 1960³², la Gelu în anii 1970³³, pe când în Scărișoara Nouă el a dăinuit încă vreo două decenii³⁴. Singura comunitate care a reușit să păstreze integral acest obicei, până în primul deceniu al secolului XXI a fost Marna Nouă: „Atunc mai d'e mult să făcę bolunzi la preved'. Să furingin'ęu ũamen'i. Să juca d'-a palma-n cur. T'e aplecaî. Și să-l g'iceșt' cîn'e t'-o lovit. Și dacă nu-l g'iceî tăt primeî, pînă-l g'iceî care o fost. Obiceîu ăsta, cu prostile astę, d'î pă la munt'e l-o adus. Da nu iera frumos. Că d'estul iera omu năcăjit, mai altu rîd'e. Nę, da așę o fos la munt'î. Îei așę o șt'iut”³⁵.

În ceea ce privește înmormântarea, satele colonii au renunțat destul de repede și la „cîntatu după mort”, o formă a bocitului. La Marna Nouă obiceiul a existat în interbelic, după

22 Împodobirea „suliței” și așezarea acesteia la mormântul celui decedat presupunea un întreg ritual funebru ce ținea loc de nuntă tinerilor morți, devenit parte din slujba înmormântării. De menționat este că obiceiul a fost practicat doar în arealul central și periferic al Țării Moților, fără să fi fost cunoscut –cel puțin în ultimul secol- în zonele etnografice învecinate.

23 Informator Nicolae Ghic (N'iculaie a lî Dumn'itru), născut în 1929, sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

24 Asemenea jocuri de priveghi au existat și în alte părți ale Transilvaniei, însă sub presiunea preoților și a bisericii disoluția lor a început încă din perioada interbelică. Vezi Ioana Dăncuș, „Obiceiuri de înmormântare în Cuhea lui Bogdan I” în *Acta Musei Porolissensis*, XXVII, 2005, p.733-744.

25 „La bunica me la mormintare s-o întimplat asta. Și muierile tăieșu gâin' și Anuța Bubi și Picușę, bun'ică-ta, îele o isprăd'it. Parteniie iera fișcor și s-o gînd'it: -E să-i băgăm mațile la Parteniie în jeb. Unde iera țigărilę. Și cînd o bagat mîna în jeb după țigări, o prins d'e mațile al'ia. Ît dai sama... Striga: -*Le alfu io care o fo!* Și îele bolundele o fujit, în loc să steie. Că nu avia iel d'e unde să șt'ie că cîn'e o fo. Nę, tăt o cotat după îele da nu l'î-o mai prins. Că iera aspre d'e p'icșre. Și o ocărit-o pă bun'ică-ta și o zis: -*Lasă lele Ŭăn'îță că t'e prind io!* Apî îe i zîcę napoi, cum iera îe: -*Du-t'î mă și-ț vez d'î tr'iabă*.” Informator Victoria Rusu (Vitoriię d'e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

26 Informator Eleonora Dobra (a lui Avramu Petri Dobri), născută în 1948, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

27 Informator Ana Rus (Anuța Ioșki), născută în 1938, sat Răcătau, com. Măguri-Răcătau, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

28 Informator Elena Bătea (a lu İonu Roșęn'i), născută în 1950, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

29 Informator Ana Rus (Anuța Ioșki), născută în 1938, sat Răcătau, com. Măguri-Răcătau, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

30 Idem.

31 Informator Elena Șchiop (Lina a lu Mituïu), născută în 1952, crâng Bărăști, com. Albac, jud. Alba, domiciliată în sat Ianculești, oraș Carei, jud. Satu Mare.

32 Idem.

33 Informator Mariana Rițiu (a lî N'iculaie Căpraru), născută în 1967, sat Gelu, com. Mădăras, jud. Satu Mare.

34 Informator Elena Iancu (Lina Tuțuļi), născută în 1928, sat. Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

35 Informator Victoria Rusu (Vitoriię d'e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

care a dispărut³⁶. Însă, a fost reînviat de Anuța Rus din Răcățau, măritată la Marna Nouă în perioada comunistă, care „s-a mai cântat” după mort în câteva ocazii. În cazul satului colonie Scărișoara Nouă acest obicei mai exista încă în anii 1970. Femeile obișnuiau să se adune într-o căruță și să „se cânte după mort” în timp ce acesta era dus la groapă: „Mortu să duca cu boii. Și boii avia colac în cearșă și ștergur’i. Femeile cînta cîntar’ia mortului d’în căruță”³⁷. Tot cam în aceeași perioadă a dispărut acest obicei și în Gelu: „Mai d’e mult să cîntau după mort, cînd ieram mn’ică. Da apoi s-o lăsat”³⁸.

Un alt element cultural care se înscrie în aceeași notă neobișnuită a ritualului înmormântării a fost ducerea mortului la groapă cu muzică, chiar și în cazul celor căsătoriți. Din interviurile pe care le-am realizat reiese că acest obicei s-a păstrat până în perioada comunistă doar în Marna și în Scărișoara Nouă³⁹. Lelea Victoria Rusu de la Marna își amintea: „Pă Petr’ia lu Găvră d’i la munt’e, l-o îngropat Picu, moșu tău, pă ala. Nô, pă ala l-o dus cu muzică. Și șt’i cum o fost? O murit în Kid’u, acolo cum mer’ la Înculeșt’. Că iera o cărare d’în fundu leg’eleului pînă acolo la șose. Și pă ala l-o dus cu torogotu. Așa o avut iel dorința”⁴⁰. În timp, obiceiul a fost părăsit, deoarece părea unul straniu, în condițiile în care el nu era practicat în alte părți. O atare tendință putem observa și în cazul lui Mihai Rusu Bologhez, tatăl aceleiași Victoria Rusu din Marna: „Pă tata o vrut să-l ducă la groapă cu torogotu. Și pôt’e am păcat. O vrut să-î zică Țarina Abruduli. Că iel o fost fôr’t’e jucăuș. Î-o plăcut viața și muzica. Ș-o zis: - *Dragu tati cînd oi muri, să baj pă cumătru Goga să-mi zică țarina-n d’al*. Și sara la preved’ m-o-ntrebat Goga, cumătru. Ziçi: - *Îo am pă suflet că și mn’ie mn’-o spus*. Am zis: - *Cumătrule, mn’ie nu-mn’ ard’e amu d’i torogot*. Ș-o zis căta min’e: - *Cum vreî dragă, ieșt’ sîngura fată*. Și-mn’ pare rău că nu i-am făcut, să șt’i. Da ieram năcăjită după iel”⁴¹.

3. Sărbătorile de sorginte laică/precreștină în satele colonii moțești

Materialul adunat în comunitățile moțești din Sătmar conține și numeroase referiri la celebrarea unor anumite sărbători care nu țin neapărat de tradiția bisericii, ci sunt de sorginte laică, precreștină. Am observat că aceste sărbători, aduse de la munte, aveau o mare însemnătate pentru cei din generația mai în vârstă și mijlocie, mai puțin pentru cei mai tineri. De asemenea, nu se poate vorbi despre o tradiție unitară a acestora. Ci, mai degrabă, de mai multe tradiții particulare ce au avut la bază bagajul cultural diferit, adus de fiecare sat-colonie în parte.

Cele mai bine păstrate sunt aceste sărbători în Marna și Înculești: „Astăz cum ar ven’i îi Sfîrd’elu Rusalilor. Și îo am săpat aci. Ș-apăi îmi strigă vecinu: - *Vez că astăz i sarbatorî*”⁴². Moții din Marna au păstrat un adevărat calendar propriu, adus din comuna lor de origine, Mărișel, județul Cluj. Astfel, în 10 februarie era celebrat „Haralambiē”⁴³ care se „fîn’e pîntru iösag”. În „Prima lun’e”, adică în prima zi a Postului Mare, „nu să lucră d’eloc ca să nu îț rōdă șoreci ce ai: haîn’e, semințe. Îei un d’em d’e ață și t’e duć cu oki înkîș pînă în gred’ină și fac șept’i sau opt nodur’i și ziçi: *Leg șoreci să nu pōtă rōd’e*. Ziçi ce ai și mei înapoi tăt cu ot’i înkîș.”. La „Sîntōd’er”, celebrat în prima sîmbătă a Postului Mare,

36 Informator Elena Bătea (a lui Ionu Roșen’i), născută în 1950, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

37 Informator Elena Bătea (a lui Ionu Roșen’i), născută în 1950, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

38 Informator Mariana Rițiu (a li N’iculaie Căpraru), născută în 1967, sat Gelu, com. Mădăras, jud. Satu Mare.

39 Informator Elena Bătea (a lui Ionu Roșen’i), născută în 1950, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

40 Informator Victoria Rusu (Vitoriș de la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

41 Idem.

42 Informator Aurelia Toader (a lu D’ord’e a Čon’i), născută în 1938, sat Înculești, oraș Carei.

43 Sfântul Haralambie a fost un personaj real, episcop al cetății Magnezia din Asia Mică, Turcia de azi. Din cauza refuzului său de a se închina la zei a fost martirizat în anul 202 în timpul împăratului Septimiu Sever.

se obișnuia să se „sîntod'erîască”, adică „să taie d'e la vacă d'in coadă sau d'in frunt'e și d'e la fet'e d'in cod'ită. Și îl pun'e la un pom care creșt'e. Să le cr'iască păru”⁴⁴. La „Mese Părese”⁴⁵ în mijlocul Postului Mare nu se torcea⁴⁶. La fel, în „Mn'ercure după Pașt' ” nu se lucra deoarece se credea că în această zi se împarte gheața pe ogoare. Joile Legate⁴⁷, „să țin pîntru vreme, pîntru pagubă. Nu să lucrează pã hotar d'e la Pașt' pînã la Rusali. Ca să nu bată d'ața hotaru”⁴⁸. Vara se mai ținea Precup⁴⁹, în 8 iulie, pentru holde⁵⁰, iar „Iliie Păliie”⁵¹ în 21 iulie: „tăt anu ieșt' palid dacă lucrî în ziua asta.” Foca⁵², despre care se credea că este „rău d'i foc”⁵³, era serbat în 23 iulie. Tot ce se lucra în această zi era trăsmit sau se aprindea. „Adurn'irē An'eî în cân'epă” se celebrează în 25 iulie: „dacă lucrî tăt anu ieșt' adurn'it”⁵⁴. Iar „Pant'ilimon”⁵⁵ în 27 iulie, o zi în care „poț să pățășt' ceva rău dacă lucrî”⁵⁶. Primii coloniști din Marna Nouă sărbătoreau și Ziua Lupilor în noiembrie, când era bine să dai de pomană la săraci și la cine îți iese în drum. Însă, după refugiul din 1940-1945, generația mai tânără a renunțat la celebrarea acestei sărbători⁵⁷.

Ianculeștiul este încă unul dintre satele colonii în care se păstrează, până în prezent, „sarbatorilî aduși d'i la munt'î”⁵⁸. Există chiar o vorbă între ianculeșteni, apărută probabil sub influența alterității: „Cîn'e vr'ia sarbator'î, să viie la Ianculeșt' ”⁵⁹. Nici în acest sat nu se lucra în ziua de Haralambie cu scopul de a ocroti animalele și nici la „Capu Primaveri”⁶⁰. La fel ca și la Marna, era celebrată ziua din mijlocul postului, cunoscută aici sub numele de „Mijločirea Postulî”⁶¹. Altă sărbătoare importantă era Sfred'elu Rusaliilor: „Noî țin'em Sfred'elu Rusalelor. Tri săptămân' d'e la Pașt', i mijločir'ia vremi d'intre Pașt' și Rusale, la tri saptamîn'. Așa o ținut părinți noștri cînd o ven'it d'e la Munți Apusen'... Ziča părinți

44 Informator Victoria Rusu (Vitoriiē d'e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

45 Miese Părese este, de fapt, Miezul Păresimilor, provine de la “quadagesima” care înseamnă patruzeci în limba latină. Miezul Păresimilor cădea în mijlocului Postului Mare, într-o zi de miercuri.

46 Informator Victoria Rusu (Vitoriiē d'e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

47 Din Joia Mare până la Rusalii se crează un ciclu de nouă joi, denumit și Joile Verzi, în care muncile agricole erau interzise cu strictețe. Nerespectarea acestor zile de joi aducea cu sine distrugerea recoltelor și alte nenorociri.

48 Informator Victoria Rusu (Vitoriiē d'e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

49 Precup este o reprezentare mitică a Sfântului Mucenic Procopie, trăitor în vremea împăratului Dioclețian. În viziunea țărănească Precup are puterea de a compromite recolta dacă ziua lui nu este cinstită. Vezi și detaliile interesante despre celebrarea acestei sărbători în Țara Moților. Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Librăriile SOCEC, București, 1910, p.165.

50 holdă- lan, provine din maghiară „hold”.

51 Pălie este o reprezentare asemănătoare zeului Helios al grecilor antici, a cărui imagine se suprapune cu imaginea Sfântul Ilie Prooroc. Pălie pedepsește oamenii neascultători cu fulgere, trăsnete, hotărește cât și unde să ploaie. Vezi Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, Ed. Saeculum, București, 1997, p.135.

52 Foca este o reprezentare a unei ființe mitice, peste care s-a suprapus imaginea Sfântului Mucenic Foca trăitor în timpul lui Dioclețian, ce pedepsește pe cei care nu i cinstesc ziua cu foc. Vezi. David Farmer, *Oxford Dictionary of Saints*, Oxford University Press, Oxford, 2011, p. 361.

53 Informator Florica Roșu (Florica Liki Bubi), născută în 1941, crângul Rusești, com. Mărișel, jud. Cluj, domiciliată în Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

54 Idem.

55 Sfântul Pantelimon (284-303) a trăit în vremea împăratului Maximinea Galeriu în cetatea Nicomidiei, fiind adesea numit “doctorul fără de arginți”. Emil Preda, *Dicționar al sfinților ortodocși*, Ed. Lucman, București, 2000, pp. 227-228.

56 Informator Florica Roșu (Florica Liki Bubi), născută în 1941, crângul Rusești, com. Mărișel, jud. Cluj, domiciliată în Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

57 Informator Nicolae Vădan (N'iculaie a Petri Curtii), născut în 1921, crângul Curtești, com. Râșca, jud. Cluj.

58 Informator Maria Patița (Mariți a lî Pat'ită), născută în 1944, crâng Bărăști, com. Albac, jud. Alba, domiciliată în sat Ianculești, oraș Carei, jud. Satu Mare.

59 Informator Aurelia Toader (a lu D'ord'e a Čqñ'i), născută în 1938, sat Ianculești, oraș Carei.

60 Idem.

61 Informator Elena Șchiop (Lina a lu Mituiu), născută în 1952, crâng Bărăști, com. Albac, jud. Alba, domiciliată în sat Ianculești, oraș Carei, jud. Satu Mare.

noștri că ieși acolo la munt'î, nu lucra, că acolo la munt'î careva în ziuă asta o sfred'elit ceva, acolo. Și n-o avut trezn'etu cu n'imi n'imic, numa acolo und'e o lucrat. Ș-atuncea tăț d'-acolo d'e la munt'e o început să țîie. Și după c-o ven'it aici o ținut'⁶². De asemenea, se păstrează și interdicția de a se lucra pe hotar la sărbătorile Foca, Pălie și Pantelimon: „Iară la Foca, Pălie și Pant'elimon nu să lucră în pamînt'⁶³.

Însă, cea mai apreciată sărbătoare a ianculeștenilor, pe care o țin aproape cu sfințenie până în zilele noastre sunt Joile Legate: „Și țin'em joile d'e la Pașt' pînă la Rusaliie. Joile noi nu lucrăm. Ad'ică cum nu lucrăm? Nu săpăm în grăd'ină, nu lucrăm cu pîtră, nu bat'em cuie. Restu tăț'î lî facem. Astîa tri nu lî facîm, că i rău d'î vrēmî gr'ia... Joî Legat'î, șept'e joî d'î la Pașt' la Rusali. Și joia după Rusali, atuncea să d'ezl'îagă joile'⁶⁴. Importanța celebrării Joilor Legate pentru ianculeșteni reiese și din faptul că, în momentul când s-a înființat Colectivul în sat, ei au refuzat să lucreze pe hotar în timpul acestor zile. Însă, în cele din urmă, au trebuit să cedeze și să accepte noua situație. Există, de asemenea, o legătură specială a ianculeștenilor cu Joile Legate, una de natură identitară, menționată adesea și în interviuri: „Noi la ianculeșt'en', tare n'î plăci să țin'en joile astîa. Nu lucră n'imi în Joî Legat'î'⁶⁵, „Albăc'en'î aieșt'a d'î la Ianculeșt' tare țin Joile Legat'e. Și noi țin'em, da ieși mai tare'⁶⁶.

Interviurile pe care le-am realizat în Marna și în Ianculești conțin și numeroase relatări legate de motivul pentru care aceste sărbători trebuiesc celebrate. Dar și despre modul în care divinitatea îi pedepsește pe cei care le desconsideră. De exemplu, în memoria mărnenilor a rămas o femeie din Mărișel care a „d'epănat' în timpul unei sărbători: „La Mese Păreșe, iera numa bin'e h'iiert tortu. Și o muiere d'e la munt'e, o d'epănat jurebd'e în sărbătorîa aia. Și o zîs că ia a lucra. Că are mult d'e d'epănat. Și a pun'e rîzboi. Și tăț așe o făcut cu mînurile tăță viață ieși cum o d'epănat. Și d'e aia la noi nu să lucr'iază în sărbătorîa asta. Nu lucră niț unu d'in mărnen', în Mese Păreșe'⁶⁷.

Pedepsirea de către divinitate a celor ce încălcau respectarea acestor sărbători nu se petrecea doar la munte, într-un trecut îndepărtat, ci și în satele colonii. Un astfel de caz ar fi cel al lui Iosif Rus zis Ioșca Răuși din Marna Nouă: „În ziua d'e Pant'elimon, la noi nu lucră. I o sărbătoare prelejosă. Poț să păteșt' ūariče. Nō, Ioșca Răuși o prins boi și voia să margă, să lucreze la Homoki Tōg, acolo la hămogă. Și viiind pă drum cîn'eva i zice: *Ioșcă, dōră nu mei să lucrî astăz? Că-î Pant'elimon! - Ba m-oî duci, Dōmn'e iartă-mă. Și trecînd lin'îia ferată, un boi ș-o mușcat limba*. Nō, i-o sîngerat limba și s-o întors acasă cu boi. După o săptămînă o murit boi. I-o zîs ūamen'i: - *Vez Ioșcă dacă ai lucrat în Pant'elimon!*'⁶⁸

Într-un alt caz, nerespectarea aceleiași sărbători i-a fost fatală unui bărbat din Ianculești, care nu a ascultat sfatul părinților: „L-o trimăs d'e la Colectiv în Pant'elimon s-aducă lemn'e, că să făca grajdurile. Și un bărbat, nu șt'u dacă o avut douășopt d'e an', Tod'a Cornel. O avut o fatuță numa d'î doi an'. O cazut un lemn peste iel și l-o omorît, t'ar în ziuă d'e Pant'elimon. Ș-o zîs cătă iel părinți să nu margă, că-î sarbatōre, i Pant'elimon. – *Colectiv t'e trimet'e trebe să mei. Și l-o omorît. Dup-aia mai tare o ținut ūamen'i'*⁶⁹.

Dacă în cazul Ianculeștiului și al Marnei, aceste sărbători ocupă încă un loc important

62 Informator Aurelia Toader (a lu D'ord'e a Čon'i), născută în 1938, sat Ianculești, oraș Carei.

63 Idem

64 Informator Elena Șchiop (Lina a lu Mituîu), născută în 1952, crâng Bărăști, com. Albac, jud. Alba, domiciliată în sat Ianculești, oraș Carei, jud. Satu Mare.

65 Informator Maria Patița (Mariți a lî Pat'îța), născută în 1944, crâng Bărăști, com. Albac, jud. Alba, domiciliată în sat Ianculești, oraș Carei, jud. Satu Mare.

66 Informator Victoria Rusu (Vitoriîș d'e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

67 Informator Victoria Rusu (Vitoriîș d'e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

68 Informator Victoria Rusu (Vitoriîș d'e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

69 Informator Aurelia Toader (a lu D'ord'e a Čon'i), născută în 1938, sat Ianculești, oraș Carei.

în viața comunitară, în restul așezărilor cu populație moțească din județul Satu Mare, ele țin mai mult de trecut. La Scărișoara Nouă doar cei mai în vârstă declarau că nu lucrează în sărbătorile Foca, Ilie, Pantelimon: „Noi, care mai știm, țin'em. Io mai bag d'î samă. Da țin'eri nu pr'ia”⁷⁰. La Gelu se mai țin în prezent doar Foca, Pălie și Pantelimon, iar într-o oarecare măsură Vinerea Rusaliilor. Și aici interdicția de a lucra pe hotar în timpul celor trei sărbători din iulie a fost întărită în urma unei întâmplări din satul vecin Baba Novac: „Zîce că îs foarte periculoase. Nič la fin, nič pă cîmp să nu lucrî. În Baba Novac o fo pă cîmp, s-o dus la fin și o trăzn'it șasă ũamen', sub un copac. Bărbați o fos și o cosît, femeile la strîns și un copil. Tăț o murit”⁷¹. Interviuurile realizate ne arată că, în mod suprinzător, satul Horea ar fi cel care a renunțat cel mai repede la păstrarea acestor sărbători. Ele mai sunt ținute doar sporadic, de cei vârstnici: „Batrîn'i țin'aŭ și Foca și Paliă, da acuma țin'eri nu pr'ia”⁷². Faptul este oarecum neașteptat, datorită situației geografice a satului, pe graniță, departe de „drumu țării”.

Un alt detaliu interesant legat de credința moților este acela că o parte dintre cei proveniți din Albac, Horea (Arada), parțial și din Scărișoara, s-au opus, în 1924, îndreptării calendarului. Astfel, chiar și până în prezent, în anumite crânguri izolate din Țara Moților, sărbătorile sunt celebrate după calendarul neîndreptat. În coloniile moțești din județul Satu Mare, doar prima generație a coloniștilor din Ianculești, Scărișoara Nouă și Horea au mai ținut sărbătorile „pi vet'u”, după care practica s-a stins în perioada comunistă: „Batrîn'i mai țin'a sarbatorile vet'. Numa am auzit cum spun'a că i Cračunu vet' ”⁷³, „Șt'im că amu i Bobot'ază vet'e, Cračunu vet', da nu le mai țin'em”⁷⁴. Totuși, la Scărișoara Nouă, sărbătorile celebrate după calendarul neîndreptat au dispărut abia după ce au murit ultimii nonagenari ai primei generații de coloniști: „Sarbatorile vet' le țin'a, după două saptamîn'. Ziča Sîn Pt'etru vet'i. Cam d'î zece ai n-am mai auzit pi n'ime, aič la Scarișuara, să mai țină. O murit batrîn'i čeia care țin'a sarbatorile vet' ”⁷⁵.

4. Pomenirile morților – un element important al identității moților din Câmpia Careiului

Un alt element al credinței moților - care este considerat de purtătorii săi ca fiind definitoriu pentru satele-colonii- sunt pomenirile morților. Deoarece au venit dintr-o regiune majoritar ortodoxă, coloniștii moți nu își comemorau morții la 1 Noiembrie (Ziua tuturor sfinților) după obiceiul catolic, așa cum se obișnuiește de o vreme în multe regiuni din Ardeal. Până spre sfârșitul perioadei comuniste cei decedați erau pomeniți doar în Sâmbetele Morților. Pomenirea morților sau Luminația era atât de străină moților coloniști, până spre sfârșitul perioadei comuniste, încât Dumitru Pașca din Scărișoara Nouă, copil fiind, era mirat de existența acesteia: „Cînd am venit în Carei, avîam noŭă an'. Mă întrebam če fël d'e sărbătore îi asta?”⁷⁶

Pomenirea morților în așezările moțești din județul Satu Mare are anumite elemente comune. Se duceau întotdeauna parastas, vin și colivă: „Duča grăŭ h'iert, vin și prinosu. Običeu d'î la munt'e nu l-o lasat”⁷⁷. O mare importanță în ritualul pomenirii morților îl avea

70 Informator Eleonora Dobra (a lui Avramu Petri Dobri), născută în 1948, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

71 Informator Mariana Rițiu (a li N'iculaie Căpraru), născută în 1967, sat Gelu, com. Mădăras, jud. Satu Mare.

72 Informator Onița Mateș (On'îța lu İonu Pomn'ilor), născută în 1935, sat Horea, com. Sanislău.

73 Idem.

74 Informator Elena Șchiop (Lina a lu Mituïu), născută în 1952, crâng Bărăști, com. Albac, jud. Alba, domiciliată în sat Ianculești, oraș Carei, jud. Satu Mare.

75 Informator Eleonora Dobra (a lui Avramu Petri Dobri), născută în 1948, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

76 Informator Dumitru Pașca, născut în 1964, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare, domiciliat în orașul Carei, jud. Satu Mare.

77 Informator Onița Mateș (On'îța lu İonu Pomn'ilor), născută în 1935, sat Horea, com. Sanislău.

grâu fiert sau coliva, care era necunoscută în regiunea Sătmăruului: „Colivă să făca. Cu aia o vin’it ieî d’î la munt’î. Grîuu-l alejaû. Că-l vînturaû ieî, da trîbuia să-l alej. Îl h’erbiaû. Mai dacă avîa nucă, pun’a nucă, da mai încoc. Da-naint’î zahar, să h’îie dulce”⁷⁸. Singura așezare cu populație moșească unde s-a renunțat de tot la prepararea colivei încă din anii 1970 a fost Gelu: „Auzem pă bun’ica. Să făcē colivă și la noi ūarecînd. Da io n-am văzut”⁷⁹.

În ciuda elementelor comune, existau și numeroase nuanțe locale atunci când venea vorba de pomenirea morților. Acestea erau legate mai ales de locul în care se desfășurau pomenirile. La Horea, Scărișoara Nouă și la Ianculești, pomenirea morților avea loc doar în biserică, fără ca oamenii să meargă la morminte: „Daî acolo prinșe, prescuri și făce popa-n biserică. Da la cîmitir nu ies”⁸⁰. În schimb la Marna și la Gelu pomenirea avea loc doar la morminte, fără a se merge la biserică: „Să mēre la cîmitir, sîmbăta la Flori și popa pomen’ēșt’e morî. Copt’iî duc mîtoč la mormint’e și să daû dulcūr’î. Mai d’e mult să dăd’ēû numa cocuî”⁸¹.

De asemenea, data când aceste pomeniri aveau loc, diferă de la un sat la altul. La Ianculești, înainte ca Luminația să fie introdusă, morții erau pomeniți cu ocazia Înălțării Domnului: „La Ispas, la Ziua Eroilor să pomîn’aû morî. Da după ce am început să mēm la Carei cu serviciu, atunc o început și unu noiēmbrîie. Da mai d’e mult, mai d’e mult, după c-o ven’it parînti noștri d’in munț, ierîam mică, șt’iû că o fost la Ziua Eroilor”⁸². La fel, în Scărișoara Nouă morții se pomeneau în prima sîmbătă din Postul Mare, la Sîntoader, înainte de introducerea pomeniri de 1 Noiembrie⁸³. Dacă în cazul satului Scărișoara Nouă, ambele ocazii alternează pentru a comemora morții, la Horea, Luminația a intrat mai adînc în conștiința comunității. Astfel, cei intervievați nu își amintesc decât că pomenirea morților avea loc în primele sîmbete din Postul Mare: „Pomen’irîa o făcēm în sîmbet’ele morților, în Postu Pașt’eluî. Da mai mult la unu noiēmbrîie”⁸⁴.

În Marna Nouă și Gelu, pomenirea are loc aproape exclusiv în Sîmbăta lui Lazăr, când întreg satul „îșese la morimînt, la cîmitir”⁸⁵. De asemenea, ea are și o puternică însemnătate comunitară deoarece, cu această ocazie, se reîntorc în sat mulți dintre cei plecați în alte părți. Similitudinile dintre modul în care morții sunt pomeniți în cele două sate provin mai ales din faptul că strămoșii lor au venit din așezări învecinate, Mărișel și Lăpușești, județul Cluj. Atît în Marna, cît și în Gelu, copiii așează ramuri de salcie pe morminte, în schimbul cărora primesc în prezent dulciuri de pomană, iar în trecut doar coci, colivă și pancove. La Marna, însă, se obișnuiește să se presare „cucuși” (nimic altceva decât pop-corn) peste morminte, despre care se crede că sunt hrana celor morți⁸⁶. Tot la Marna Nouă, după întoarcerea de la cîmitir, tinerii aprind, chiar și în prezent, mai multe focuri: „Bobotaie în Sîmbăta morților la Flori, după ce vin d’e la cîmitir. Și sārēu fēt’e, fečorî pin foc ca să margă rețele d’î pă sat”⁸⁷.

În comparație cu celelalte sate colonii, pomenirea morților din Marna Nouă are un caracter mai arhaic și complex în același timp. Atunci când slujba de pomenire are loc în biserică se obișnuiește să se împartă vin dintr-un pahar celor prezenți, din sticla cu care „s-o

78 Idem.

79 Informator Mariana Rițiu (a lî N’iculaie Căpraru), născută în 1967, sat Gelu, com. Mădăras, jud. Satu Mare.

80 Informator Ile Maria (Măriuța lu Petr’ia Dod’i), născută în 1938, sat Horea, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

81 Informator Mariana Rițiu (a lî N’iculaie Căpraru), născută în 1967, sat Gelu, com. Mădăras, jud. Satu Mare.

82 Informator Aurelia Toader (a lu D’ord’e a Cōn’i), născută în 1938, sat Ianculești, oraș Carei, jud. Satu Mare.

83 Informator Elena Bătea (a lui Ionu Roșen’i), născută în 1950, sat Scărișoara Nouă, com. Pișcolt, jud. Satu Mare.

84 Informator Ile Maria (Măriuța lu Petr’ia Dod’i), născută în 1938, sat Horea, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

85 Informator Florica Roșu (Florica Liki Bubi), născută în 1941, crîngul Rusești, com. Mărișel, jud. Cluj, domiciliată în Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

86 Idem.

87 Informator Victoria Rusu (Vitoriē d’e la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

arid'icat părăstașu"⁸⁸. Vinul din pahar este împărțit celorlalți, în funcție de gradul de rudenie cu cel decedat, de către cel mai apropiat și mai în vârstă membru de sex masculin al familiei. Tot la Marna Nouă se obișnuiește să se pună cinci lumânări pe parastas: „Să pun cinci lumin', că puî pistorn'icu în cinci locur'î pă prescur'î"⁸⁹. Un alt detaliu interesant este că, până de curând, tinerii necăsătoriți nu puneau mâna atunci când se ridica parastasul, deoarece se credea că și-ar putea pierde sămânța⁹⁰.

Tot legat de pomenirea morților, ca o reminiscență a trecutului, tradiția orală reține cazul unei femei din Marna care prin anii '30 ar fi dorit să ridice parastasul cu vinars, nu cu vin. Oricât de stranie ar putea părea această situație, femeia în cauză nu făcea nimic altceva decât ceea ce știa de la munte. În multe dintre așezările din Țara Moților, în vechime, din cauză că vinul era foarte greu de procurat, preoții admiteau ca la slujba de pomenire acesta să fie înlocuit cu „o uiağă d'î d'inars"⁹¹. În cele din urmă femeia în cauză a fost sfătuită de preotul de atunci să aducă vin în loc de vinars, deoarece la câmpie el era ușor de găsit⁹².

5. Particularitățile legate de religiozitate în contextul identității

Păstrarea de către urmașii coloniștilor moți a unui număr considerabil de particularități ale culturii imateriale ridică mai multe probleme cercetătorului. Studiul migrațiilor a stabilit că, de regulă, în majoritatea cazurilor, cei emigrați își păstrează bagajul cultural original până la a doua generație⁹³. După care, aceste grupuri/persoane tind să se topească în marea masă, până ce devin una cu aceasta. Cazul moților coloniști este unul excepțional deoarece unele dintre aceste elemente culturale, aduse de la munte, sunt păstrate chiar și de către tinerii din cea de a patra generație. Astfel, pot fi puse următoarele întrebări: De ce au păstrat moții de-a lungul secolului XX numeroase particularități legate de religiozitate? Ce implicație au acestea în crearea/ păstrarea identității în aceste comunități? De ce unele sate colonii au renunțat mai repede la ele, iar altele au fost mai conservatoare?

În primul rând, păstrarea acestor elemente de religiozitate în comunitățile moțești din zona de câmpie a județului Satu Mare se datorează unui comportament de tip conservator. De regulă, în comunitățile tradiționale tocmai partea legată de credință este cea mai puțin dispusă schimbării. Aspectele legate de religiozitate reprezintă nu doar un mod prin care urmașii coloniștilor moți își arată devotamentul față de divinitate, ci și o legătură cu strămoșii, cu credința lor originală. Celebrarea sărbătorilor amintite se bazează, de asemenea, pe o logică de tipul: acesta este datul și așa trebuie să facem, iar dacă nu-l vom respecta o să fim pedepsiți de divinitate. Cu alte cuvinte păstrarea acestor elemente de credință nu este problematizată de purtătorii ei, ci este privită ca un ceva imuabil.

Materialul cules pe teren a demonstrat că aceste elemente de religiozitate au și o puternică legătură cu identitatea. În ciuda nuanțelor locale, aspectele legate de religiozitate, menționate pe parcursul prezentului articol, pot sau puteau să fie întâlnite - într-o măsură mai mică sau mai mare - și în alte regiuni locuite de români. Totuși, menționarea, în repetate rânduri, de către cei intervievați a faptului că acestea au fost aduse de la munte, ne arată că ele

88 Informator Florica Roșu (Florica Liki Bubi), născută în 1941, crângul Rusești, com. Mărișel, jud. Cluj, domiciliată în Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

89 Informator Victoria Rusu (Vitoriiș de la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

90 Idem.

91 Informator Nicolae Vădan (N'iculaie a Petri Curtii), născut în 1921, crângul Curtești, com. Râșca, jud. Cluj. Această practică a fost întâlnită și de Emil Petrovici în cercetările sale din interbelic în Gârda și Scărișoara: „Face slujbă atunci pintru mortu. Ș-atuncea-î răd'ică paosu. Duce o litră d' vinarsu și pure un colac mai mn'icu pi uiağa aceș ș-ap-atuncea-ăi răd'ică paosul preutul și n'amurile" Vezi Emil Petrovici, *Cercetări etnologice și dialectologice în Transilvania și Banat*, Ed. pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2012, p. 37.

92 Idem.

93 Klaus J. Bade, Pieter C. Emmer, Leo Lucassen, Jochen Oltmer, *op. cit.*, p. XXXIV.

reprezintă nu doar o legătură cu credința. Este vorba despre veritabili marcheri identitari ce au de a face cu perpetuarea unor cadre ce țin de un model existențial, de modul în care viața a fost trăită în spațiul originar.

De asemenea, în situația dată, alteritatea care nu cunoștea aceste forme de manifestare a religiozității, aduse din crângurile Țării Moților, a fost mereu un imbold pentru păstrarea lor. Însă, mai ales în cadrul primelor generații ale coloniștilor moți, este posibil ca păstrarea acestor elemente să nu se fi bazat exclusiv pe un comportament de tip defensiv. Ar putea fi vorba și despre existența unui excepționalism religios. Este de la sine înțeles că o comparație cu restul, cu alteritatea⁹⁴, implică automat și ideea de putere a exemplului. Aceasta era forțată și în jurul ideii unei superiorități în ceea ce privește credința, menționată uneori în interviuri: „Îo am fost și la beșerică în Cumeșt’, da nu i așe ca la noi. Îei o fost greco-catolic. Noi am fo ortodocș. Îei nu fac așe noi”⁹⁵.

O altă cauză care a influențat păstrarea acestor elemente de cultură spirituală în comunitățile studiate este cea legată de modul în care ele se autopercepeau. Informațiile adunate pe teren ne indică faptul că o parte considerabilă a coloniștilor moți conștientizau că sunt inferiori din mai multe puncte de vedere în raport cu populația autohtonă. Mai ales atunci când venea vorba de cultura materială, în special de cunoștințele legate de agricultură. Tocmai de aceea au încercat, probabil, să compenseze acest neajuns prin a demonstra că sunt superiori în ceea ce privește partea imaterială, spirituală.

Dintre localitățile investigate cele mai conservatoare, atunci când venea vorba elementele de religiozitate arhaice, s-au dovedit a fi Marna Nouă și Ianculești. Faptul este oarecum surprinzător în contextul în care multe dintre aceste sărbători impun interdicții de a se lucra pe hotar în timpul verii. Iar tocmai aceste două sate, așezate pe pământul cel mai fertil, desfășoară cea mai intensă activitate în ceea ce privește munca câmpului. În schimb, Scărișoara Nouă și Horea, care sunt situate pe un teren nisipos, înconjurate de păduri de salcâmi, într-un peisaj tipic zonei etnografice Nyírség, au renunțat mult mai ușor la aceste aspecte ale religiozității. Depopularea mai rapidă a acestor două sate, încă din anii 1970, care a dus la o destructurare mai rapidă a structurilor sociale și mentale de tip tradițional la generația mai tânără, ar putea fi una dintre cauze. În cazul satelor Horea și Gelu un rol ar putea să joace și caracterul eterogen al populației sale în ceea ce privește proveniența. Însă, dincolo de aceste predispoziții a stat bineînțeles dorința particulară și determinarea a unor persoane, grupuri sau comunități de a păstra, mai mult sau mai puțin, aceste elemente culturale. Un rol important l-a avut și intensitatea legăturilor cu crângurile din munte. Cel puțin în cazul Marnei, aceste legături cu spațiul originar din Mărișel s-au dovedit a fi definitorii pentru a păstra până în prezent, într-o formă nealterată, asemenea elemente arhaice de cultură imaterială.

Identitatea distinctă pe care urmașii coloniștilor moți din aceste localități și-au păstrat-o sau și-au construit-o în timp constituie încă o realitate chiar și în prezent. În cazul generației vârstnice și celei mijlocii ea este constituită mai ales în jurul unor elemente legate de cultura materială și imaterială, ce fac notă discordantă cu peisajul cultural înconjurător. În schimb, în cazul tinerilor se poate observa, în contextul lumii interconectate în care trăim, estomparea acestor specificități aduse de strămoșii lor, acum aproape un secol, din crângurile Țării Moților. Cu toate acestea primează încă conștiința unei apartenențe distincte, bazată de multe ori pe argumentul originilor.

94 Simona Nicoară, *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 158-161.

95 Informator Victoria Rusu (Vitoriș de la gară), născută în 1942, sat Luncani, jud. Cluj, domiciliată în sat Marna Nouă, com. Sanislău, jud. Satu Mare.

1. Viorica Tomai din Marna Nouă în timp ce pregătea
„grâu h'iert”

2. Copii care duc mățișori la morminte

3. Ridicarea parastasului

4. Morminte presărate cu mățișori și „cucoși”

Răzvan Roșu
Muzeul Județean Satu Mare, RO
razvan_motzu@yahoo.com

SEMNIIFICAȚIA CLOPOTULUI ÎN VIAȚA BISERICII ȘI A COMUNITĂȚILOR SĂTEȘTI (JUDEȚUL SĂLAJ)

Olimpia MUREȘAN

Abstract: *Bells have been used since ancient times, and today are considered extremely important ritual instruments used in the Christian Church without which the church could not „function”. In addition to the religious role, the bell also has a public or utilitarian role. The social and cohesive role of bells is fundamental. Although they were originally intended for the liturgical service, the bells also had various functions of public utility within the Christian community. To this day, according to an old custom, various public dangers (fires, the approach of water gusts, the attack in time of war, etc.) are announced by ringing the bells. In a village, the sound of the bell marks life so clearly that any change can turn the pace of life upside down. This paper brings to the attention of specialists some aspects related to the significance of bells in the life of the church and village communities (field research conducted in Sălaj villages), trying to identify all moments in the life of village communities that were announced by the bells.*

Keywords: *bell, church, dead, prayer, fire*

„Se aude clopotul bătând
Ne cheamă la altarul sfânt
E zi de rugă și de plâns
E ziua Domnului cel sfânt!... „ (Priceasnă)

Trasul clopotelor este o practică străveche a cultului creștin, prin aceasta urmărindu-se atât chemarea credincioșilor la slujbele dumnezeiești, cât și exprimarea bucuriei triumfătoare a Bisericii și a slujbelor sale dumnezeiești. Clopotele au fost folosite încă din cele mai vechi timpuri, atât pentru a anunța bucuria și rugăciunea, cât și necazul și primejdia.

Chiar dacă azi și-a mai pierdut din semnificație, clopotul, în toate satele unde sunt biserici ortodoxe și catolice, are un rol esențial, acela de a transmite un mesaj fie el de interes religios sau public. Astfel, pentru serviciul religios, clopotele transmit semnale pentru a-i avertiza sau informa pe credincioși.

Clopotul are 3 tonalități sau altfel spus, se poate trage în trei feluri (sau urechi), adică... aceste „urechi” reprezintă de câte ori bate limba clopotului. Trasul într-o ureche reprezintă un pericol, trasul în două urechi informează despre un deces: dacă se trage întâi clopotul mic în două urechi și apoi cel mare, înseamnă că a murit o femeie, dacă se începe cu cel mare și apoi cu cel mic a murit un bărbat. Trasul în trei urechi (adică limba clopotului bate de două ori într-o parte și apoi lovește în partea opusă) anunță comunitatea că începe slujba religioasă.

Pe lângă rolul religios, clopotul are și un rol public sau utilitar. Rolul social și de coeziune al clopotelor este fundamental. Deși au fost destinate inițial serviciului liturgic, clopotele au avut și în cadrul comunității creștine diferite funcții de utilitate publică. Până în vremea noastră, conform unui vechi obicei, diferite pericole publice (incendii, apropierea puhoaielor de apă,

atacul în timp de război etc.) se vestesc bătându-se clopotele. Într-un sat, glasul clopotului marchează viața atât de clar, încât orice schimbare poate da ritmul vieții peste cap.

Biserica asta din Brâglez, îi începută când m-am născut io, din 1929 și în 1935 o fost sfințită, știu că la sfințire am fost cu mama, avem 4 ani.

Aici la biserică îs două clopote: unu mare și unu mic. Înt-on an de Paști, cum o tras coptiții clopotele, l-o tras pe tare și s-o dat păstă cap și s-o crepat. Io am fost la Baia Mare la turnătorie și am adus alt clopot, știu că cu scripeți l-am suit acolo, așe o fost de mare. Clopotu să traje dumineca la slujbă, sâmbăta sara sau în altă zi păstă săptămână dacă urmează sărbătore, când îi mort în sat, când îi vreme gre sau când îi incendiu, iară la cununie, când începe cununia, să traje clopotu, ca să știe lumea, să să adune la beserică. Și, iară amu în Postu Mare, în fiecare sâmbătă îi sâmbăta morțâlor și demineața să trag clopotele¹.

Chiar dacă clopotele intraseră în practica religioasă, folosirea acestora în scopuri profane a continuat paralel cu uzul liturgic și bisericesc în general. Folosirea clopotelor la animale a rămas până azi înrădăcinat în cultura populară românească. Clopoței, tălângile și zurgălăii de la gâtul vitelor au păstrat până azi rosturi magice, de alungare a răului și protecție a animalului².

Scurt istoric al clopotului

La început, creștinii foloseau toaca pentru a-i chema pe oameni la biserică, sau diaconii anunțau din casă în casă pe creștini ce evenimente urmează la Biserică. După ce Constantin cel Mare a dat libertate creștinismului, în anul 313, lucrurile s-au schimbat, treptat-treptat, clopotele au început să fie folosite în mănăstiri pentru a chema obștea la rugăciune, iar apoi și în parohii.

Aceste clopote au fost de o utilitate deosebită pentru viața Bisericii, atât în mănăstiri, cât și în parohii și ele au început să fie ridicate în turnuri înalte care aveau și funcția de supraveghere, de observare a unor dușmani care vin să atace o cetate sau un oraș. Așa se face că unele clopotnițe supraetajate erau și turnuri de observare a ceea ce poate fi periculos pentru comunitatea, cetatea sau orașul respectiv. În Occident, clopotnițele au fost încadrate în clădirea bisericii, iar în Răsărit clopotnițele au fost în general independente, separate de biserică și au fost plasate la poarta intrării în incinta bisericilor sau mai ales a mănăstirilor și astfel se trecea pe sub clopotniță, iar clopotnița era și un turn de veghe pentru a observa din timp cine se apropie de mănăstire sau de satul respectiv³.

Din câte știu eu, referitor la apariția clopotelor, în Răsărit, clopotele au fost aduse din Occident în anul 857 când Dogele Veneției, a dăruit împăratului bizantin Manuel 12 clopote pe care le-a pus într-o clopotniță de lângă biserica Sfânta Sofia din Constantinopol. De ce se folosec și toaca și clopotele? În primele veacuri ale creștinismului nu erau clopote, erau mici diaconi care anunțau pe oameni ce evenimente urmează. Când s-a mai dat libertate creștinismului, se anunța prin bătăi cu un ciocan de lemn pe o scândura, sau prin ciocnirea în geamuri, să vină oamenii la slujbă. Înaintea clopotelor a fost toacă cu ciocan de fier. Prezența toacei e numai simbolică, o amintire în care s-a folosit în loc de clopote, toaca. Atât toaca, cât și clopotul este vocea, chemarea la rugăciune, e vocea lui Dumnezeu către creștini.” În tot pământul a ieșit vestirea lor și la marginile lumii, cuvintele lor”. Vestirea lor: clopotele, cuvintele lor: slujitorii⁴.

Toaca și clopotele sunt singurele instrumente muzicale acceptate de biserica ortodoxă și folosite și azi în toate bisericile și mănăstirile de la noi din țară.

1 Inf. Mureșan Gheorghe, n. 1929, Brâglez, Sălaj, 2021.

2 Ivan Evseev, *Enciclopedia simbolurilor religioase și a arhetipurilor culturale*, Timișoara, Ed. Învierea, 2007, p. 130.

3 Preot profesor dr. Daniel Benga, *Istoria și semnificația clopotului și a toacei în Biserica Ortodoxă*, Ed. Cuvântul vieții, București, 2016, p. 48.

4 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

Clopotele și întrebuințarea lor în viața Bisericilor

Toate bisericile românești au clopote. Există mai multe tipuri de clopote, care diferă în ceea ce privește mărimea și rostul lor:

- clopotele mari
- clopotele mici
- clopoței sau zurgălăi

Clopotele mari sunt atârinate pe un turn special numit **clopotniță**, care se construiește deasupra intrării în biserică sau în apropierea acesteia. Acestea au rolul de a chema pe credincioși la rugăciune și de a anunța începerea Sfintei Liturghii, sau momentul prefacerii Darurilor. Totodată, ele fac cunoscute comunităților anumite evenimente importante, precum moartea cuiva (printr-un sunet prelung), primejdii iminente precum incendii, inundații, grindină sau alte calamități, apropierea dușmanilor sau un atac pe timp de război, și altele asemenea. Clopotele împrăștie fulgerele, tunetele și furtunile, însă ele bat și în timpul secetei, pentru a „cere” ploaie de la Dumnezeu. În mănăstiri, aceste clopote îi înștiințează pe călugării aflați în diverse ascultări că începe slujba în Biserică.

Clopotele mai mici se folosesc în biserică și mai ales în mănăstiri, în timpul slujbelor, pentru a anunța momente liturgice importante, precum procesiunea cu Sfintele Daruri. Se spune că Sfântul Antonie cel Mare, ocrotitorul acestei Biserici, avea în vârful toiagului său, în formă de litera T, un clopoțel, și prin acest clopoțel, când suna se și ruga lui Dumnezeu ca duhurile rele să nu se apropie de locurile unde erau călugării. Deci, această unire a rugăciunii cu sunetul de clopoțel ne arată de ce în slujba de sfințire a clopotelor se spune că prin ele se alungă și duhurile rele.

Clopoțeii sau zurgălăii se găsesc de obicei cusuți pe veșmintele liturgice ale episcopilor, iar clopoțelul mai este folosit de către preot în timpul slujbei și la mănăstiri. În Sfânta Scriptură găsim menționat că: „Poalele tunicii marelui preot Aaron erau împodobite cu clopoței de aur.” Clopoțeii prinși pe veșmintele cu care arhieriei Vechiului Testament intrau în Sfânta Sfințelor simbolizau o atenționare a credincioșilor: „aducere aminte pentru împlinirea poruncilor și a legii”⁵.

Faptul că, clopotul este poziționat la înălțime are o relevanță practică deoarece cu cât este situat mai sus cu atât mai departe se aude sunetul său. Pentru acest motiv clopotul este așezat într-un foișor la cel mai înalt nivel posibil și care este deschis spre toate punctele cardinale. Astfel, este trezită și stimulată o rezonanță și o comuniune tot mai largă⁶.

Fiind socotit un obiect de cult foarte important, clopotul se sfințește ori se stropește cu apă sfințită, după o orânduială specială. Slujba este relativ simplă. Se tămăduiește în patru părți, apoi se zice rugăciunile pentru sfințire și ocrotire. Tămăduirea alungă demonii, tot răul și toată necurăția de la clopote, și de la toată făptura lui Dumnezeu, care se sfințește cu rugăciunea. În rugăciunile din „Canon pentru binecuvântarea clopotelor”, găsim scris: „Toți cei care pot auzi glasul lor în zi și în noapte, să se împărtășească de sfințenia sfinților.”

Nu oricum și nu oricine poate să tragă clopotul în biserică. Orice lucrare săvârșită în biserică are un rost bine definit și se face numai cu binecuvântare. Rugăciunea nu se desparte de nici o lucrare a bisericii. Există o rânduială bine definită a tragerii clopotelor, după cum există și una de bătut toaca. Totul începe cu facerea a trei metanii mici și cu trei închinăciuni. Clopotele se puteau trage și de către femei, dar nu în timpul slujbelor la biserică, ci pentru alte evenimente.

Oricine le pote trage clopotile care le știi. Clopotile să trag din pod, au funii: una îndoietă în care îți bați picioru și una cu mâna. O adus on vecin niște funii noi că alea de demult o fost sclăbite și s-o temut să nu să rumpă, să pice clopotu. Era o muiere aici care știe trage. Tăte trii odată să trag

5 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

6 Braniște Ene, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, București, 1993, E.I.B.M.B.O.R..

numa duminica în timpu slujbi⁷.

Io am tras tare mult clopotile că eram fata sfântului, la evenimente în sat, da în timpu liturghiei numa sfātu. Copilul mneu ala mare le traje pă tăte tri odată, la unu își lega funia de picior și celelalte două cu mâinile, nu-i ușor să le traji tăte odată numa sânșur. Mai era o femeie, Viorica Briscului care șede chiar lângă biserică și în fiecare zi la amiază ie trăje clopotile, la ora 12, clopotu mare. Care era pă câmp, știe că-i amiază⁸.

Clopotele se bat la diverse momente din timpul unei zile liturgice, fie în combinație cu toaca și de regulă după baterea acesteia, fie singure. Bătutul clopotelor se face, ca și toaca, la începutul slujbelor importante și la unele momente de seamă din cadrul acestora, la slujba de seara, la miezul nopții, de dimineață, la începutul Sfintei Liturghii, ca și la unele ierurgii.

Clopotele se mai folosec și atunci când moare cineva, atunci sună prelung și rar; în caz de incendii, războaie sau revoluții, ori alte evenimente deosebite, calamități, inundații, grindină, când ele bat precipitat și alarmant. Se crede că diavolul stârnește furtuni pe care clopotele le pot împrăștia. În vechime, creștinii trăgeau clopotele imediat cum auzeau tunete. De asemenea, îi orienta pe cei rătăciți pe vremea rea sau alunga animale și păsări de pradă. Clopotele au fost folosite în trecut pentru a anunța război, incendii, ciumă sau pentru a anunța victorii sau pagube.

Se pare că în bisericile de la noi, clopotele s-au răspândit abia din secolul al XIV-lea și aveau rolul de a ocroti comunitatea, anunțând primejdiile, furtunile cu grindină, atacurile otomanilor și ale tătarilor sau chiar apariția eclipselor sau cometelor.

Clopotele se fac, de regulă, din bronz, prin turnare în anumite tipare, având formă de pară sau a unui pocal așezat cu gura în jos, gol pe dinăuntru, în interiorul căruia e atârnată o limbă mobilă, care, lovindu-se de pereți, scoate sunete puternice. Aliajul din care se confecționau clopotele conținea cupru, aramă și cantități infime de argint sau alte elemente. Părțile lui componente sunt: jugul; coroana; capul; umărul; centura; inelul de sunet; buza clopotului; gura; limba; cordonul⁹. În primele secole ale expansiunii creștine, însă, clopotele nu erau turnate, ci se alcătuiau din una sau două bucăți plate de fier obținute prin forjare și apoi nituite împreună sub formă rectangulară. Din sec. VIII, în Europa apuseană clopotele din fier forjat încep să fie înlocuite treptat cu cele turnate din bronz, iar din sec. XI până în sec. XIV, profilul clopotului s-a modificat continuu: peretele convex a devenit drept și apoi concav, talia s-a alungit, iar marginea inferioară s-a îngroșat. Mărirea dimensiunilor a fost urmată de pendularea limbii (pivotului) acestuia. Ca urmare a creșterii mărimii clopotului, era necesară rigidizarea obadei prin adăugarea unui inel exterior pentru evitarea apariției crăpăturilor în zona în care lovea limba¹⁰.

Periodic, cam la 50 de ani, clopotele sunt răsucite de meșteri pentru ca limba să nu bată numa înt-on loc. Nu e bine să bată tot acolo, trebuie răsucite, să uzează, nu mai sună la fel¹¹.

Importanța clopotelor pentru comunitățile umane nu a fost determinată exclusiv de sunetul lor; amprente, mesajele inscripționate pe corpul metalic al clopotelor, de asemenea, a avut o semnificație specială pentru comunitate. Acestea sunt adesea decorate cu motive vegetale, geometrice, scene și diverse inscripții. Inscripțiile întâlnite pe vechile clopote creștine reamintesc rostul lor ocrotitor, de mântuire și vestire, adevărind cuvintele Scripturii, care zic: „În tot pământul a ieșit vestirea lor”. Misiunea acestora se rezumă în cuvintele întâlnite adeseori pe exteriorul lor, inscripții în latină: „Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango” adică „Pe vii îi chem, pe morți îi plâng, fulgerele frâng”. Pe ele se mai întâlnesc însă și alte inscripții precum: „Laudo deum verum, plebem voco, congrego clerum; defunctos plango, fulmina fugo, festa decoro” adică: „Laud pe Dumnezeu cel adevărat, chem mulțimea, adun clerul. Îi plâng pe morți, alung

7 Inf. Marușca Floare, n. 1939, Fizeș, Sălaj, 2021.

8 Inf. Gârbea Florica, n. 1925, Fizeș, Sălaj, 2021.

9 I. A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, Ed. Cartea Românească, București, 1931, p. 294.

10 Elena Chiaburu, *Despre clopotele și clopotarii din Țara Moldovei (până la 1859)*, în Tyragetia, Istorie Muzeologie, vol. IX (XXIV), nr. 2, Chișinău, 2015, p. 29-51.

11 Inf. Bonțe Avram, n. 1936, Mal, Sălaj, 2021.

fulgerele, înfrumusețez sărbătorile”¹².

Inscripțiile de pe clopotele din Transilvania au inclus, printre altele, numele persoanelor care au sprijinit achiziționarea unui astfel de obiect de cult, fie o personalitate religioasă sau laică, fie un om de rând. Alteori, clopotele menționau parohia căreia aparțineau ca obiect de cult, prin urmare, inscripția marca proprietatea. Clopotul a fost parte a comunității pe care a deservit-o, a fost menționată în registrul său de posesie, și înstrăinarea sa a fost improbabilă. Astăzi, pe clopote mai poate fi trecut anul, greutatea și firma care le-a făcut. Astfel, peste zeci sau sute de ani oricine poate afla cine l-a donat, sub care preot și cine l-a făcut, el rămânând un obiect de istorie și de patrimoniu pentru generațiile care vor veni.

*Pe clopote, în orice biserică, când se fac, e scris episcopul locului și preotul bisericii, mai poate fi scris un verset din biblie, dar mai rar*¹³.

În marea rugăciune de dinaintea sfințirii clopotului i se cere lui Dumnezeu să trimită harul făcut Său Duh asupra clopotului și să verse în acesta puterea darului Său, spre a-i chema pe credincioși la rugăciune, a le întări credința, a le spori evlavie, a le alunga lenea și a-i ajuta să se împotrivescă bărbătește puterii celui rău. Rânduiala binecuvântării și sfințirii clopotului este scrisă din Molitfelnic.

Rugăciunea rostită în taină la slujba sfințirii clopotului după cum este scrisă în Molitfelnic, spune: „...Sfințește clopotul acesta, care s-a făcut spre slujirea sfintei Tale Biserici, și spre slava încuviințatului și sfântului Tău nume, și varsă în el puterea harului Tău; ca, auzind credincioșii robii Tăi glasul sunetului lui, să se întărească în evlavie și în credință, și bărbătește să se împotrivescă tuturor uneltirilor diavolești, și prin rugăciuni neîncetate și slavă aducând Ție, adevăratului Dumnezeu, să le biruiască și la biserică spre rugăciunea și slava sfântului Tău nume, ziua și noaptea cu grăbire să alerge. Și prin glasul lui să se domolească-și să se aline, să înceteze pornitele furtuni cele vânturoase și grindinele și vijorele și tunetele cele înfricoșate și fulgerele și văzduhurile cele vătămătoare...Umple clopotul acesta de binecuvântarea Ta cea cerească, ca, glasul sunării lui auzindu-l puterile cele potrivnice ale văzduhului, să se depărteze de la curțile credincioșilor Tăi și toate săgețile lor cele aprinse, pornite asupra noastră, să se stingă; asemenea, trăsnetul fulgerelor, căderea grindinei și toată tulburarea cea vătămătoare a văzduhului fiind alungate și gonite de dreapta Ta cea atotputernică și tare, să se domolească, să se liniștească și să se depărteze”¹⁴.

*Când se sfințesc clopotele, se săvârșește o rugăciune specială ca acestea să fie de folos: cu scopul de a chema pe credincioși la rugăciune, de a vesti bucurii și necazuri, și de a opri grindina, rugăciunea apare în Molitfelnic*¹⁵.

Clopotele folosite în cultul creștin au așadar un rol important de vestire, de mântuire (prin invitația de a participa la rugăciune) și de apărare a comunității.

Tragerea clopotelor pentru Sfânta Slujbă

Trasul clopotelor a avut de la început un vădit caracter de înștiințare, de vestire. Adică, este semnul începutului unei slujbe, și un mod de chemare a credincioșilor. În vechime, după bătaia clopotelor, credinciosul putea să înțeleagă importanta fiecărei sărbători și ceasul începutului slujbei, mai ales în perioada în care calendarele și orologiile nu erau la îndemâna oricui, stabilind mersul la biserică. Acest tras al clopotelor are loc și astăzi.

La biserici, clopotele sunt trase înainte de începutul oricărei slujbe, ca să-i înștiințeze pe credincioși. Astfel, credincioșii sunt înștiințați despre începutul slujbei care urmează, și sunt chemați să vină la aceasta.

12 Preot profesor dr. Daniel Benga, *op. cit.*, p. 44-45.

13 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

14 Molitfelnic, *Rânduiala rugăciunii binecuvântării și sfințirii clopotelor*, p. 522-523.

15 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

Indiferent dacă Sfânta Slujbă se oficia sau se oficiază în zi de duminică, sau în zi de sărbătoare religioasă, modul concret de tragere a clopotelor era și este aproape același¹⁶. Tragerea clopotelor începea cu semnul Sfintei Cruci făcut de clopotari.

Ca timp, de fiecare dată, ziua de oficiere a Sfintei Liturghii începea, din punctul de vedere al chemării enoriașilor la Sfânta Slujbă, cu tragerea clopotelor cu o jumătate de oră înainte de a începe slujba. Aceasta este, de regulă prima tragere a clopotelor din acea zi, iar a doua tragere se realizează în momentul imediat dinainte de începerea slujbei.

Clopotele pentru Sfânta Liturghie se trag în funcție de tradiția locului, a satului. La noi, la Crișeni, clopotele se trag cu o jumătate de oră înainte de a începe Utrenia, la 8.30. În duminici și sărbători se săvârșesc două slujbe: Utrenia, dimineața, Sfânta Liturghie și Vecernie, după masă. De fiecare dată, cu o jumătate de oră înainte de a începe Utrenia sau Vecernia, se trag clopotele, respectiv la 8.30 dimineața și 16. 30 după masa iar apoi se trag din nou la 9, respectiv la 17 când încep slujbele. În timpul Utreniei se trag din nou când se cântă „Binecuvântările Învierii” și apoi se trag după Evanghelia Glasului de rând. Apoi se mai trag la sfârșitul Utreniei când îi cântarea mare: „Mărire întru cei de Sus...”, apoi îi Toparu Învierii și când începe Doxologia Mare, atunci se bate toaca și se trag clopotele că începe Liturghia. În timpul Liturghiei nu se mai trag până la Axion, când începe cântarea „Cuvine-se cu adevărat...”, atunci se trage numa un clopot, nu amândouă. Ca și tonalitate, diferă de la o biserică la alta, de exemplu, la noi la biserică e cu Do și Re, și în biserică nouă e cu Do, Mi. Era o tehnică specială, în care nu dau limbile deodată și nu mulți o știau¹⁷.

Când îi duminica sau sărbătoare: să trage clopotu ala mare, apoi să trage a doua oară atât ala mare și să trage a treia oară amândouă. Când să bagă popa în biserică să trag amândouă¹⁸.

Pântu slujbă să trage clopotu ala mare, să trăje singur. Prima dată să trage de mărș la biserică, apoi când să intra în biserică când începe Utrenia să trage clopotu ala mare, iar după ce să intră în liturghie să trag câte tri și iară la Prefacere să mai trag câte, de câte trei ori și a patra oară să trag numa ala mic, semn că să încheie liturghia¹⁹.

Un alt moment de tragerea clopotelor, tot în ziua de duminică este cel care „cheamă” credincioșii la slujba de vecernie. Atunci se trage doar clopotul mare, cu care se face o cruce, urmată de o tragere normală. Sâmbătă seara sau în serile ce precedau zile de sărbători religioase, se trage doar clopotul mare, în același mod în care se trage pentru vecernie pentru a vesti credincioșilor că a doua zi va fi zi de duminică sau sărbătoare, deci zi în care se va săvârși Sfânta Liturghie.

În fiecare pre-seară a unei duminici sau sărbători se trag clopotele, nu numai de a anunța credincioșii de a veni la slujbă, dar Vecernia de seară, este a zilei de mâine. În cărțile de slujbă a Vecerniei care se fac la Catedrale în fiecare zi, ziua liturgică începe cu apusul soarelui. Normal, o rămas să se tragă clopotele în pre-ziua sărbătorii sau a duminicii așa, pentru că Vecerniile se făceau mai demult, la țară în pre-ziua, duminica, faci vecernia de luni, când nu e sărbătoare. Așa că obiceiul trasului clopotelor o rămas de când se făcea și Vecernia în pre-ziua, când se trăgeau clopotele. Corect îi ca vecernia de duminică să se facă sâmbătă seara²⁰.

Existau două excepții de la tragerea clopotului mare în preziua săvârșirii Sfintei Liturghii, acestea fiind zilele de ajun a Crăciunului și a Paștelui. În ajun de aceste mari sărbători din viața creștinilor, se trăgeau amândouă clopotele, nu numai clopotul mare, tragere care respectă însă ritualul tragerii pentru vecernie.

Mai sunt încă două situații, una în care nu se trage deloc clopotul în timpul sau înaintea slujbei și se bate doar toaca, în Săptămâna Mare a Paștelui, și alta în care se bat și toaca și clopotele în același timp la toate serviciile religioase și anume în Săptămâna Luminată.

16 Ioan Ielciu – Sălicuț, Maria Pădurean Pop, *Doi la jug prin casa Voivodului sau Mărturie etno-folclorice din Voivodeni, Sălaj*, Vol. II, Ed. Silvania, Zalău, 2018, p. 207.

17 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

18 Inf. Pop Nicolae, n. 1938, Țăud, Sălaj, 2018.

19 Inf. Gârbea Ioan, n. 1926, Fizeș, Sălaj, 2021.

20 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

Din Vinerea Mare, până la Înviere nu se mai trag clopotele, numa toaca de lemn, să nu să facă zgomot, trebuia să fie o liniște desăvârșită. Ultima dată se trag clopotele la cele 12 Evanghelii, seara. Toaca să bate în locul clopotelor, de câte ori trebe, la Prohodul Domnului sau Ceasurile Împărătești dimineața, se bate toaca cu jumătate de ceas înainte de a începe. În timpul liturghiei de sâmbătă iară se bate toaca²¹.

Când auzem clopotu la Înviere îmi vine să plâng că nu le auzem din Joia Mare²².

Tragerea clopotelor pentru mort

Practica Sfintei Biserici a statornicit ca și moartea unui creștin din parohie să fie anunțată prin sunetul tânguitor al clopotului. Glasul clopotului simbolizează trâmbița cu care îngerul va vesti sfârșitul lumii și învierea morților pentru înfricoșătoarea Judecată de apoi.

Clopotu de înmormântare să trage înt-on fel, de liturghie o fost alt sunet, când o fost de vreme gre, alt sunet. Amu îs puse la curent, nu mai știi. Când îi pântu mort are tri pauze, să trage demineața și la amniază, sara nu²³.

Aici în Sâg îs tri clopote. După morți să trag două: ala mare și ceta mijlociu. Când intră în biseică trag ala mic prima dată și când trag a doua oară trag cu două. Când era vreme gre să trage clopotu, era on sfăt bătrân aici și că era zăuă sau nopte și era vreme gre numa auzei clopotu și atunci să împrăstie niori²⁴.

Imediat după moartea unui creștin se trag clopotele într-un ritm care transmite tristețe, pentru a marca plecarea aceluia din mijlocul Bisericii luptătoare spre Biserica biruitoare din ceruri. Așadar, când în sat a murit cineva, se solicită de cei din familie, tragerea clopotelor. Fătul este cel care preia solicitarea de tragere, conform normelor pe care le respecta întotdeauna, care sunt aproape la fel în toate satele sălăjene și anume: clopotele se trag de patru ori pe zi, adică: dimineața la ora 6 se trăgeau prima dată, după care se trag din 2 în 2 ore, adică la ora 8 și la ora 10, iar la 12 se trag de regulă, ultima dată din zi, excepția survenind în ziua înmormântării. Sunt și alte excepții de tragere a clopotelor la ora 12:

- dacă în ziua morții unui om, acest lucru era anunțat după ora 12, se mai pot trage totuși clopotele până la ora 13, dar mai târziu nu;

- în ziua a treia, dacă înmormântarea este fixată pentru ora 12, clopotele se trag, totuși, de patru ori, însă tragerea clopotelor pentru ora 12 se decalează și se trag la 11.30;

- dacă înmormântarea are loc după ora 12, clopotele se trag normal, respectiv la ora 6, la 8, la 10 și la 12.

Când moare cineva în sat se trage clopotu dimineața la 6, la 8 și la 12. Dacă cineva moare după 12, clopotul nu se trage până dimineața la 6. Se trage la fel, timp de trei zile, și în ziua înmormântării. În timpul slujbei de înmormântare nu se mai trage numai când se duce mortul la groapă²⁵.

Când more omu, să anunță la sfăt să tragă clopotu, să trage de două ori în zi: demineața pă la 6, la 8 și la amniază, pă la 12, tri zăle la rând. Când să trage clopotu, trebe să-i aprinzi lumnina²⁶.

Dacă more cineva după amniază, nu să trage clopotu numa demineața, on sânșur clopot, ala mare. Să trage on clopot on ptic, câteva minute, apoi să trag amândouă, înt-on răstimp, atunci știi că o murit cineva. Dacă o murit on coptil, să trage ala mnic²⁷.

La noi, după mort să trage demineața la 6, la 9 și la 12, tri zăle. După tăți morții să trage la fel, da să face on pic de deosebire la care îi mai gazdă să trage on ptic mai mult. Iară de Joi Mari nu

21 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

22 Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019.

23 Inf. Traica Iosif, n. 1929, Țăud, Sălaj, 2018.

24 Inf. Borz Viorica, n. 1943, Sâg, Sălaj, 2021.

25 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

26 Inf. Ștefan Maria, n. 1931, Țăud, Sălaj, 2018.

27 Inf. Pop Eugenia, n. 1945, Țăud, Sălaj, 2018.

să mai traje clopotu până în noptea de Înviere, să bate numa toca, dacă să întâmplă să moră cineva atunci, în perioada asta, nu să traje clopotu, să bate numa toca²⁸.

Aici la noi, dacă îi mort bărbat în sat, o murit dimineată, să traje clopotu, astăzi, mâni și poimâni dimineată, să traje clopotu ala mare. Dacă îi mort femeie să traje clopotu mnic prima dată. Vine din familia mortului aci la sfât și anunță că o murit și să traje clopotu de 3 uări: dimineata la 6 ceas, la 8 și la amniază, de tri uări pă zî să trag clopotile după mort, așe-i aici la noi în sat până în zâua când să înmormântază, atunci să trag demineata și la amniază. Apoi mai trag clopotile după ce l-o băgat în gropă și gata²⁹.

În casa unde era mortu trebuie aprinsă lumânarea de câte ori traje clopotu, dimineata până-n zâuă, la ora 6, la prânz, ora 9, și la amiază la 12. Și, dacă more bărbat traje prima dată clopotu cel mare și apoi amândouă, și dacă more femeie să traje prima dată clopotu mic și apoi trag amândouă. Prin asta să știe în sat dacă o murit bărbat sau femeie. În ziua înmormântării se trage clopotu „în tri răstimpuri”, apoi trag după mort³⁰.

În ziua înmormântării, după tragerea clopotelor la ora 12, se trag din nou clopotele, cam 10 minute fără întrerupere, pentru anunțarea obștii satești la locul unde urmează să se tina slujba înmormântării (la casa mortului sau mai nou la capela cimitirului din sat). Apoi, după predică, se trag clopotele din nou, urmând să se tragă la fiecare stare. Prima stare este după ieșirea cu mortul din ocol în drum. În mod normal, sunt 12 stări până la groapă, însă, mai nou nu se mai respectă și nu se mai fac toate cele 12 stări din mai multe motive: dacă distanța de la locul unde are loc înmormântarea și mormânt este foarte mică, dacă vremea este neprielnică, sau pot fi și alți factori care pot împiedica efectuarea lor.

Aici, când mure cineva sara, demineata mere sfātu și trăje clopotu, la 6, la 9 și la 12, tri zâle. Apoi, când iesă cu mortu din curtea casei, că la noi nu iese capelă, și până la cimitir, să traje clopotu. Sunt 12 stări, să opresc la răstigniri, pătre biserică, la casa părintească, depinde...³¹

Stările să făceau așe, popa știe, dacă erau departe de cimitir, le făce mai rare, dacă erau aproape, le făce mai des. Să opreu în dreptu uliței, la biserică, la răstigniri și mai ales la răscuri de drumuri să opreu. Când să mere cu mortu la gropă, la fiecare stare să traje clopotu³².

Ultima tragere a clopotelor pentru mort se realizează atunci când „se sloboade” sicriul în groapă, o tragere scurtă, cea mai scurtă dintre toate cele legate de înmormântare.

Dacă mortul este copil mic, sub 6 ani, nu se trag ambele clopote, ci se trage numai clopotul mic:

Dacă o murit on coptil, să traje ala mnic. Să traje on clopot on ptic, câteva minute, apoi să trag amândouă, înt-on răstimp, atunci știi că o murit cineva³³.

Când more coptil ptiar (chiar) dacă îi băiat sau fată să traje numa clopotu mnic³⁴.

Demult tare mulți prunci mureu. Noi am fost 16 frați, da 8 o murit de mnici. Numa auzei iară clopotu mnic, iară o murit on prunc. Cum îi făce, îi și boteza, să nu moră nebotezați, aceia is strigători la cer, nu văd fața lui Dumnezo. Le făce o binecuvântare înainte de botez. Care era beteag il boteza moșa, țapa on ptic de apă și zăce niște rugăciuni, ori gazda cășii dacă-l vede că more, apoi minten și auzei clopotu³⁵.

Atunci când cineva se sinucide, Biserica nu acordă slujba de înmormântare celui care și-a luat viața și nici nu se trage clopotul: Care s-o spânzurat, nu să traje clopotu după ei și is înmormântați înt-o lature a cimitirului³⁶.

28 Inf. Moș Eugenia, n. 1957, Solona, Sălaj, 2018.

29 Inf. Roșan Floare, n. 1946, Cosniciu de Sus, Sălaj, 2017.

30 Inf. Perșe Lucia, n. 1949, Motiș, Sălaj, 2014.

31 Inf. Țârle Tătiana, n. 1948, Sâg, Sălaj, 2021.

32 Inf. Sabou Valeria, n. 1949, Mal, Sălaj, 2021.

33 Inf. Pop Nicolae, n. 1938, Țăud, Sălaj, 2018.

34 Inf. Roșan Floare, n. 1946, Cosniciu de Sus, Sălaj, 2017.

35 Inf. Pușcaș Veturia, n. 1930, Șumal, Sălaj, 2011.

36 Inf. Pop Eugenia, n. 1945, Țăud, Sălaj, 2018.

În anul 1949, Sfântul Sinod prin Hotărârea nr. 506, privind înmormântarea sinucigașilor, a decis: "Slujba înmormântării sinucigașilor să fie făcută numai de către un singur preot, și nu în locașul sfintei biserici, ci pe marginea gropii, iar preotul să poarte numai epitrahilul, săvârșind slujba după ritual redus. Să nu se tragă clopotele și să nu se țină cuvântări. Celor care s-au sinucis cu bună-știință și în integritatea facultăților mintale nu li se săvârșește nici o slujbă și sunt îngropați la marginea cimitirului, într-un loc anume destinat. Pentru sinucigașii ieșiți din minți se săvârșește slujba înmormântării pe marginea gropii, după un ritual redus. Nu se trage clopotul și nu se țin cuvântări".³⁷

*Amu o lună s-o spânzurat unu aici la noi în sat și l-o îngropat de-o lature, numa cât i-o citit on ptic, niște rugăciuni scurte și nu s-o tras clopotu, nu-i sclobod*³⁸.

*Domne feri să hie trasă cineva clopotu după care s-o spânzurat că trăbuie să le sfințească-napoi, că nu să mai întorce vreme. Nu să face nici slujbă după care s-o omorât, numa ceva dezlegări forte scurte, nici nu să pomenesc la biserică 10 ani*³⁹.

Tragerea clopotului pentru omul bolnav

Dacă era un om bolnav și fără speranțe de scăpare, iar cei apropiați constatau că bolnavul nu poate să moară și se zbate între viață și moarte, se apela, ori se apelează, de asemenea la clopote. În astfel de situații, se trăgea numai unul din clopote, în așa fel încât limba clopotului abia să atingă clopotul. Astfel se degaja un dangăt ușor perceptibil, dar ușor auzit, de destinat, pentru că „Dumnezeu nu caută la fața omului” (Galateni 2,6), ci „Domnul se uită la inima lui” (I Regi 16,7). Prin urmare, în această situație, nu intensitatea acustică rezultată din tragerea clopotelor, nici arta mănuirii frânghiilor contează, ci „gestul”, adică cererea omului făcută din toată inima.

*Când cineva să chinuie pă pat și nu mai more, atunci te duci după preot, vine și îi zâce o rugăciune. Mulți iară să zâce că nu pot muri până nu țângălește on pic clopotu la beserică*⁴⁰.

*Când știu că ieste cineva care să chinuie și numa nu more, în sat, mere fātu să tragă clopotu on ptic*⁴¹.

*Sunt care nu pot muri până nu țângălește clopotu, până traje clopotu înt-o parte: ting, ting. Care era bolnav și nu pute muri să vorove că, la naștere, când l-o născut mă-sa pote nu l-o putut naște și ca să-l potă naște o trăbuit să tragă clopotu, o tinghilit clopotu înt-o ureche. Care să nășteu așe cu clopot și când mureu trăbuie să tragă clopotu că nu pute muri până auze clopotu*⁴².

*Mai era care nu pute muri până nu tinghilește clopotu. La tata mneu o tras clopotu înainte să moră, că n-o putut muri până n-o tinghilit clopotu de tri ori. Când o gătat de tinghilit, o murit. Trebe să tinghilească de tri ori. Așe să știe că la nașterea lui, când s-o născut, o tras clopotu și să zâce că și la morte trebe tăt așe. Că unele muieri nu puteu naște până tinghilește clopotu*⁴³.

*Demult, când eram coptil și după ace, să auze câteodată clopotu numa on dangăd și l-am întrebat pă tata ce înseamnă asta și o zâs: îi on om pă morte și nu pote muri, și atunci traje clopotaru dangățul ăsta, care îi numa pântu situații de astea și atunci, cine-l aude, știe că cineva nu pote muri și cere mila oamenilor, ajutorul lor, să să roje pântu el și numa doi, tri care aud zâc: „Domne, ajută-! Domne, scapă-! Domne, treci-!”. Dumnezo le ascultă ruga. Să împlinească*⁴⁴.

În unele locuri de pe Valea Almașului (Țăud), exista credința, că atunci când se trage clopotul după un mort și sunetul clopotelor este prelung și persistent, chiar după ce au încetat să fie trase, este semn că urmează să moară repede cineva:

37 Hotărârea Sfântului Sinod nr.506, din 1949, revista B.O.R., nr. 7-10, p.177-178.

38 Inf. Inf. Roșan Floare, n. 1946, Cosniciu de Sus, Sălaj, 2017.

39 Inf. Țărle Tătiana, n. 1948, Sâg, Sălaj, 2021.

40 Inf. Marușca Floare, n. 1939, Fizeș, Sălaj, 2021.

41 Inf. Ferghete Veronica, n. 1940, Sânpetru, Sălaj, 2020.

42 Inf. Sabou Flore, n. 1950, Mal, Sălaj, 2021.

43 Inf. Sabou Valeria, n. 1949, Mal, Sălaj, 2021.

44 Inf. Burian Ileana, n. 1950, Chechiș, Sălaj, 2020.

*Când să traja clopotu după mort și dacă țângălește, îi sămn că more iute cineva*⁴⁵.

Tragerea clopotelor pentru aducerea mortului în sat

Dacă un om dintr-un sat a murit în altă parte (în spital, într-o țară străină), iar pentru înmormântare trebuia adus în sat, în momentul când acesta „intra” în sat, trebuie trase clopotele. În această situație, cei din familie trebuiau să anunțe ziua și ora aproximativă a intrării în sat. Până când nu se aud clopotele trase de sfăt, carul mortual așteaptă în capătul satului și abia după ce se aud bătând, intră în sat.

*Cine își aduc morții din alte părți să-i îngroape în sat, atunci să trag clopotele*⁴⁶.

*Dacă cineva more în altă parte și-l aduce să-l îngroape în sat, când să bagă în sat, trag clopotele*⁴⁷.

Tragerea clopotelor pentru vreme gre

Atunci când era vreme grea se trăgea clopotu într-un anume fel, clopot care să împrăștie norii, asta dacă Dumnezeu nu hotăra pedepsirea necondiționată a fărădelegilor colective. Astfel, atunci când se arăta vreme grea, când se innegreau norii, și se pornea un vânt puternic, pentru a feri satul și întreaga zonă de gheață (grindină), fătul era cel care mergea la biserică să tragă clopotele pentru a împrăștia norii. Pentru a alunga norii, clopotele nu se trag oricum, există așa numitul „*tras al clopotelor într-o dungă*”.

Tragerea clopotelor se începea cu semnul sfintei cruci, apoi se trăgea, un timp scurt, în mod normal, se făcea o mică pauză, se relua tragerea cu sfânta cruce și apoi se trăgeau deodată, într-o ureche.

*Când era vreme gre să trăje clopotu. Era o zî, vinerea, aici la noi, o țâne de ploi, tătdeauna vinerea nu avei voie să te duci în hotar, o fost grindină și să trăje clopotu.*⁴⁸

Înainte, primul semnal, la orice era clopotu. Când vinea vara furtună cu fuljere și cu ploie, să nu vie gheață să străce culturile, mere repede sfātu să tragă clopotile și norii să împrăștieu, că clopotile împing norii⁴⁹.

*Când îi vreme gre să trag clopotile și mintenași să împrăștie norii. Marța dintre tunuri, prima marță din postu Paștelui o țânem pântu tunete și fuljere și gheață. Și Sfântu Petru și Pavel să țân tăt pântu gheață, știu când eram mnici și băte gheața ne luam una (gheață) și ne băgam în sân că să oprește și nu mai bate*⁵⁰.

*Când îi vreme gre, clopotile astea is tare bune clopote, tătă vremea gre o întors clopotile, când să innora și tuna să vie gheață, mere fātu sau cine mai știe traja clopotu și să opre. Și amu le traja când îi vreme gre. Când îi incendiu sau când îi vreme gre să traja numa înt-o parte, clopotu ala mare să traja, înt-o dungă, așe să zâce*⁵¹.

*Când erau vremuri grele, de tuna și fuljera, mere iute să tragă clopotile. Tăt pântu vreme gre să pune tei la portă la Rusalii și când vine vreme gre să aprinzi on pic de tier de ala și sânzâiene că imediat să întorce vreme*⁵².

Este un fapt dovedit și științific că sunetul puternic produs de clopote se propagă în cercuri concentrice în jurul satului și se formează un fel de clopot protector ce se ridică până la nori.

45 Inf. Pop Nicolae, n. 1938, Țăud, Sălaj, 2018.

46 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

47 Inf. Mureșan Gheorghe, n. 1929, Brâglez, Sălaj, 2021.

48 Inf. Groza Ioan, n. 1944, Gălpăia, Sălaj, 2020.

49 Inf. Sabou Flore, n. 1950, Mal, Sălaj, 2021.

50 Inf. Bura Salvina, n. 1939, Sântă Măria, Sălaj, 2019.

51 Inf. Mureșan Gheorghe, n. 1929, Brâglez, Sălaj, 2021.

52 Inf. Țârle Tătiana, n. 1948, Săg, Sălaj, 2021.

În privința timpului în care se trăgeau clopotele pentru vreme grea, nu exista o regulă, ci se trăgea un clopot, ori se trăgeau amândouă de când se înnegrea cerul și până când se considera că vremea grea a trecut și dangătul clopotelor și-a făcut „treaba”.

Cu toate acestea, în aproape toate satele din Sălaj a bătut gheața, lucru explicat fie prin faptul că nu s-au tras clopotele deloc, datorită vitezei cu care au apărut norii, ori s-au tras prea târziu și rezonanța lor nu și-a mai putut face efectul. În acest caz oamenii comunităților sătești, împreună cu preotul din sat au apelat la un alt mijloc de a se apăra, anume la **rugăciune**.

La noi o fost demult, când trăieui părinții mnei, povestui că o vinit o vreme tare gre, așe o vinit o ghiată că îți ajunje până la noda pticiorilor, așe de multă. Atunci on corator o zâs cătă popa că o bătut în mai multe locuri, o vinit așe fuior și i-o zâs că ar hi bine să facă rugăciuni. Popa, bătrânu Calota, o zâs că face dacă îi de acord lumea. Coratoru o mârș din casă în casă și o anunțat oamini și s-o propus să să facă, miercurea după Rusalii, nu a doua zi, că marța era considerată a treia zi după Rusalii și era considerată tât sărbătore oarecum și în sărbători nu să fac. Nu era voie să lucrui mnică în zâua ceie, o fost care n-o știut și o lucrat, da, îl scote afară. La noi așe îi și amu, în miercurea ceie nu să lucră. Să bagă tâtdeauna la biserică, nu să lucră nici în câmp, nici în casă. Să zâc acolo rugăciuni. Mama me zâce în veci: tu, să nu lucrui a tria zi de Rusalii că is tri sărbători ca tri surori. Azi îi a doua zi de Rusalii. Miercuri se fac rugăciuni pentru gheață. Înainte o fost tri sărbători de Rusalii, amu nu să țân numa două: duminica și luni. Și la Mirșid să țâne de ploie în joia după Rusalii⁵³.

La noi la Crișeni, miercurea, după Rusalii, se ține de gheață. Cu ani în urmă o bătut gheața foarte rău în ziua aceea, de aceie să țâne, îi o tradiție locală. În ziua aceea nu se merge la câmp, la lucru și cine pote ajună. Tât atunci să băga la biserică și să face Liturghie și se fac rugăciuni pentru binecuvântarea țarinei și ferirea de grindină. Iară când îi vreme gre afară, când să întunecă afară să trag clopotele la biserică, prin zgomotul lor, trasul lor îndelug, împrăstie norii⁵⁴.

În Stupini vinerea țân de gheață, nu lucră pă câmp, la sapă, la cosă să duc da' nu sapă. La noi în Fântânele, să țâne de gheață miercurea, nu tât anu. Începe din miercurea după Paști și țâne tâtă vara, până să gată de cules. Amu țân tri miercuri: una după Paști, una după Ispas și una după Rusalii. În astea zâle nu să mere la lucru pă câmp, mnică, înainte o fost tâte miercurile, da după ce s-o strâcat colectivul s-o hotărât să să țână numa tri miercuri da să țâne ca zâua de Paști, nu să lucră mnică. O fost care n-o respectat. O mârș unu la cosă și cine l-o văzut l-o întrebat di ce mere că-i sărbătore și o zâs că și asta-i o zi ca oricare. O cosât demineța și apoi și-o făcut clăi și o vinit dint-o dată o vreme gre și i le-o trăznit, și o ars tâte care o fost făcute în zâua ceie⁵⁵.

Demult, cum erau cășile acoperite cu paie, o fost o vreme când în fiecare an bătea gheața, vine on nor, numa on nor era și din noru ala vine niște gheață cât ouăle de găină, de te prinde pă câmp și nu avei unde te ascunde, te omore. Atunci oamini din sat o adunat 6 popi și 6 călugări și o făcut on legământ greu cu ei înaintea lui Dumnezeu să nu să sepe joi, să oprească gheața că ei n-or mai săpa joia până nu s-a face o cruce în hotar de grâu, după ce să secera, apoi să pute săpa. Nici amu nu să sapă. Da atunci, în fiecare joi mereu la biserică, făceui slujbă ca duminica și să rugau lui Dumnezeu pântu gheață și s-o oprit. De multe ori să începeu repide la secere, făceui prima cruce, că era de sapă, să potă începe. O zâs amu oamini cătă părintile aiestă să facă dezlegare să potă săpa oamini joia da o zâs părintile: știți ce draji mnei, nu pot să desfac ce o făcut călugării și poptii și bătrânile demult, că nu. O rămas tât așe, nu să sapă joia. O fost una care n-o respectat, Carolina, pă vremea Colectivului, ne dăde pomni di la Colectiv, aici pă deal, ie și-o ascuns sapa și s-o dus pă la beserică în sus și s-o dus pă deal și o săpat înt-o joie. Când o fost în ceie joie o vinit țucu-vă o furtună și o gheață, da numa pă unde o săpat ie și s-o dus încolo numa pă acolo și pă casa ei. O suduit tât satu, și o sfădit, și de atunci n-o mai mârș, s-o înfricat⁵⁶.

53 Inf. Șandor Maria, n. 1940, Crișeni, Sălaj, 2020.

54 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

55 Inf. Marian Rozalia, n. 1939, Fântânele, Sălaj, 2020.

56 Inf. Rusu Aurica, n. 1938, Răstoilțu Deșert, Sălaj, 2020.

La noi să țâne de gheață, tri mniercuri. Când o fost bătrânii, bunicii mi-o povestit că o bătut gheața înt-o mniercure, așe o bătut de n-o rămas mnică și de atunci, până n-o fost Colectivu, nu lucra nime mniercurea, nu mereu în hotar. Amu, de câțiva ani să țâne tri mniercuri; popa să bagă mniercurea la beserică, ca dumnineca, tri mniercuri: o miercuri după Paști, o miercuri la mnijloc și o mniercuri după Rusale⁵⁷.

În Sânpaul amu-s câțiva ani tare rău o bătut ghiața, o distrus tăt și o ținut oaminii zâua ceie, joia, și amu țin, joia nu mărg niciodată la câmp, nici la sapă, nici la cosă⁵⁸.

Până în prezent există o credință larg răspândită că o donație pentru un nou clopot poate ușura cel mai bine soarta unui suflet păcătos în viața de apoi.

Potrivit relatărilor vremurilor, în localitatea Zalnoc, județul Sălaj, dat fiind faptul că, clopotul vechi din biserică s-a recvirat pentru armată în 1917, a fost cumpărat altul de către un localnic care s-a „angajat” să cumpere un clopot special de vreme grea: „Clopotul cel mare la anul 1839 a căzut jos din turn și s-a crepat, când l-a tras după moarta Marchiș Floare. L-au trimis să-l toarne din nou dar tășnădanii l-ar fi schimbat pentru că avea resunăt frumos și așa cred că și azi se află în turnul bisericii reformate ori catolice din Tășnad. La anul 1841 au cumpărat clopotul cel mare pe care l-a tras în turn George Domocoș (Ghiurca Nuchi) un om sărac ce tocmea puște și pistoale. În 1907 când a lovit fulgerul sac biserica, la crepat puțin. Acest clopot s-a recvirat pentru armată în 1917; a avut greutatea de 50 de kilograme. Pe clopotul cel mic este gravat cu litere cirile: „acest clopot s'au vărsat spre lauda sf(in)tei Troițe în anul 1768 - clopotul cel mic l-a cumpărat un om ce a căzut în robie grea și a făgăduit că va cumpăra un clopot de «șugubjină» adeca de întoarcere de vreme grea, căci împrăștie norii”⁵⁹.

În satul tradițional erau, de asemenea ținute anumite sărbători religioase ca să nu bată grindina. Aceste sărbători erau respectate nu numai împotriva ploilor cu grindină, dar și împotriva furtunilor cu tunete, fulgere și trăsnete: Joia și Vinerea Mare, Izvorul Tămăduirii, Joile de după Paște, Rusaliile, Sfântul Gheorghe, Sfântul Petru, Sfântii Ilie, Pălie și Foca. Joile de după Paști sunt foarte importante. În funcție de zone se țin: una, două, trei, șapte sau nouă joi. La început se țineau cu strictețe nouă joi de după Paște, dar în timp obiceiul și-a diminuat semnificațiile⁶⁰.

Alte rugăciuni și ritualuri se făceau de către credincioși, uneori împreună cu preotul, împotriva secetei, pentru a aduce ploaia. În aceste situații, clopotul avea din nou un rol esențial:

Când nu era ploie mere și să scloboze clopotu în fântână și ploua, înt-o fântână mai aproape de beserică. Numa îl scloboze în fântână și-l scot- napoi că face rugă de ploie. Când era vreme gre să trăje clopotu și iară să face slujbă⁶¹.

Când eram coptii și era secetă mare, merem di câtă sară, merem cu bătrânile la beserică și udam clopotile și ne rugam în curtea bisericii pântu ploie. Femeile mai bătrâne să urcau sus și udau dint-o cofă clopotile, puneu și apă sfințată apoi stătem acolo în curtea bisericii, la ferestruici și ne rugam pântu ploie⁶².

Când trece mai multă vreme și nu ploua, face rugăciuni părintile. Lua niște fete, 7 fete tinere care erau curate și lua apă din fântână și o duce în hotar și face slujbă și pă când gata slujba, vine ploia sara. Și amu face tătdeauna când vede că nu plouă, face la biserică⁶³.

Demult, când eram mnică, să făceu rugăciuni pântu ploie, merem și înconjuram beserica cu o muiere gravidă și aceie zăce: Să ne dai ploie curată/ Să strângăm cu tăți odată./ Că copiii mor de foame..., nu mai știu exact cum zăcem în timp ce înconjuram biserică. Ne adunam la biserică muierei din sat și cu o femeie gravidă înconjuram beserica și aceie stropte beserica cu apă

57 Inf. Câmpean Elena, n. 1935, Voivodeni, Sălaj, 2019.

58 Inf. Sânpetrea Mărioara, n. 1928, Sâncraiu- Almașului, Sălaj, 2020.

59 Ioan Butean-Bereanu, *Din monografia satului Zalnoc*, Ziarul Plugarul, anul II, nr. 15, 1924, p. 4.

60 Vlad Manoliu, *Mic dicționar de astronomie și meteorologie țărănească*, Ed. Mentor, București, 1999, p. 91

61 Inf. Groza Ioan, n. 1944, Gălpăia, Sălaj, 2020.

62 Inf. Câmpean Elena, n. 1935, Voivodeni, Sălaj, 2019.

63 Inf. Pop Veronica, n. 1933, Bălan, Sălaj, 2020.

sfințită. Numa așa era primită rugăciunea dacă era zasă de o femeie gravidă. După rugăciunea ceie tătdeauna vine ploia. Înainte de a ne aduna la beserică, io merem la 9 căși și adunam 9 ulcele (căni) cu fărină și ducem fărina ceie la o muiere din sat și aceie făce din fărina ceie prescuri. Apoi ducem la beserică prescurile și ne adunam femeile cu popa și în beserică făcem ruga de ploie, apoi înconjuram beserica cu o femeie gravidă care stropes cu apă sfințită. Când o fost o dată, o zăs josenile: noi nu facem rugăciunea de ploie că n-o ploat la noi, o ploat în sus, să facă susanile. O zăs bătrânile: să nu cereți prunci și ploie, că acelea vin în știrea lui Dumnezeu⁶⁴.

Erau femei mai bătrâne cum era și bunica me, vreo 5 femei, ne lăsa la beserică și făcem rozaru: ori să oprească Dumnezău vremea gre, ori să deie Dumnezo ploie. După vecernie, femeile bătrâne mai rămăne și făceau rugăciuni. La noi în sat să țane luna pântu gheață. În zăua ceie să mânca mâncare de post, cine pute ajuna până la 12. Erau rugători bătrâni⁶⁵.

La noi să făcea rugăciuni de ploie pă grâu. Și amu să adună la Cerișa femei și zâc rugăciuni pă grâu, pă fiecare bob de grâu, zâc: Tată Nost și Născătorea. Femeile să ofereau să zâcă rugăciuni cu părintile, să adunau câte 5, 7 femei, câte puteu că nu era ușor, nu oricine pote face lucru aiestă, trebe să-ți steie capu acolo și dura mult. Să împărțe grâu și pă fiecare bob de grâu zâc Tată Nost și Născătorea, care cât pute zâce. După ce gătau rugăciunile pă grâu ala, în rășniță îl făce fărină și făce o prescuruță din ala așa cu tărăță cu tăt, aceie ieșe neagră când o coce și o altă prescură separat - una mare. Din aceie mnică să dăde la fiecare câte o bucată să mânânce la alea care participau la rugăciune. Aceie mare să dăde anafură la beserică. Rugăciunea asta să făce oricând, când aveu femeile vreme, pântu ploie, pântu hotar, erau multe și să împărțe grâu, zâceu: Hai să făcem rugăciune pă grâu!⁶⁶

Tragerea clopotului în caz de incendiu

Pentru incendiu, se trăgea numai clopotul mic, se trăgea într-o ureche, o tragere mai aparte, ca să iasă în evidență pentru săteni că este foc în sat și pentru ca lumea să se mobilizeze și să acționeze la stingerea lui.

În caz de incendiu să traje iară clopotu. La Meseșenii de Sus s-o tras de mai multe ori, și în Crișeni s-o tras de vreo tri ori în 40 de ani cât am fost preot. Atunci se trage clopotu „într-o dungă”, adică limba bate numai într-o parte, nu și în cealaltă parte: dang, dang, dang, nu dang-dang. Atunci, credincioșii din sat știu că este incendiu⁶⁷.

Când îi foc, atunci să traje clopotu înt-o ureche: dang, dang, dang⁶⁸.

Cu toate că în județul Sălaj a existat o preocupare permanentă privind paza contra incendiilor, s-au înregistrat (în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX) numeroase incendii, care au cauzat imense pagube materiale, consemnate în filele îngălbenite ale documentelor vremii.

Un fenomen natural care a afectat multe sate și în Sălaj, până la decoperirea paratrăznetului, a fost cel al „fulgerelor seci”, care afectau în special turlele bisericilor de lemn. Datorită arhitecturii caselor, respectiv acoperirea cu paie sau trestie, o calamitate naturală foarte des întâlnită este incendiul.

Unul dintre cele mai devastatoare incendii, despre care am reușit să găsim informații în teren, este cel din localitatea SantăMăria din 1946. Evenimentul s-a păstrat în memoria colectivă, nu numai la persoanele care l-au trăit, ci și la generațiile mai tinere. Din informațiile culese de la localnici rezultă că incendiul a avut loc în luna iulie 1946, pe când majoritatea țăranilor erau pe câmp, la secerat.

64 Inf. Sânpetrean Mărioara, n. 1928, Sâncraiu- Almașului, Sălaj, 2020.

65 Inf. Chira Ana, n. 1932, Tihău, Sălaj, 2020.

66 Inf. Blaga Mărioara, n. 1950, Cosnăciu de Sus, Sălaj, 2018.

67 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

68 Inf. Țârle Tătiana, n. 1948, Sâg, Sălaj, 2021.

*Satu aiesta o ars în 1946, era vara, erau oamini la secere, n-o apucat să scotă mnică din casă, tăte o ars, n-o murit nime, erau tăți la câmp. Tata o avut on frate lângă școlă, tăt i-o ars, di la școlă în jos o ars satu, o sărit focu di la o casă la alta*⁶⁹.

*Când o ars satu, în 1946, stătem în mnijlocu satului, s-o arăduit on vânt și duce șindilile di la o casă la alta, eram mnică, da țai minte. Zăceu că o femeie s-o dus în pod cu pozdări aprinsă să cote ceva și casa era cu paie și s-o aprins. Care o fost cu șindilă, zbură di pă iele până departe. A nostă nu o ars, ceie de lângă noi o ars, tata tăt pune lipideauă ude pă acoperiș. Țăpote lumea, este on loc gol în mnijlocu satului, acolo era plin de haine cum și le aruncau din case să nu ardă și ce aveu pân casă, ce apucau să scotă, numa țăpete și plânsete să auzeu*⁷⁰.

Un alt incendiu devastator a avut loc în 29 aprilie 1914 în satul Voivodeni, care a distrus 33 de gospodării și școala confesională. Iată ce scria preotul local Bazil Colceriu, la 4 octombrie 1914, într-o adresă trimisă ordinariatului episcopesc: „Înainte de necazurile grele a războaielor de care e copleșit întregul neam omenesc, în anul curent 29 Aprilie providenția Dumnezească ne-a certat prin un foc, frumoasă comuna curat românească așa încât 33 de familii a rămas fără nemica, și celi mai mult vor rămâne spre iarnă fără de cas îi din cauza și a multelor lipsă în care se află betul popor român, între celi arși se află și școala gr. cath. asigurată fiind la o sumă minimală”⁷¹.

Nu peste mult timp, în luna martie 1916, satul Voivodeni a fost afectat de o furtună puternică, însoțită de grindină, care a aruncat crucea din vârful turlei bisericii, „au nimicit acoperișul școlii” renovate cu mari sacrificii în urma incendiului din 1914: „totu ciripul l-a sfărâmat”, au dispărut băncile, ușile, soba și rechizitele, „toate s-au nimicitu”. De asemenea, au fost afectate de incendiu și de grindină casa parohială și casele locuitorilor. Pentru ca dezastrul să fie complet, autoritățile austro-ungare au „recvirat” (confiscat – n.n.) cele două clopote ale bisericii, cu scopul de a le topi pentru tunuri, estimate la suma de 1.000 cor⁷².

Până în secolul XX, clopotele erau considerate o pradă importantă de război acestea fiind topite și folosite pentru turnarea de tunuri de calitate. Așa se face că mii de clopote vechi au dispărut de-a lungul timpului din multe sate din România și din toată Europa.

În timpul războaielor și a năvălirilor străine ele au fost topite și transformate în tunuri. O masivă distrugere a avut loc în anii Primului Război Mondial în Transilvania, unde autoritățile austro-ungare au rechiziționat sistematic de la biserici și mănăstiri. Această operațiune a fost numită în limbajul epocii ca recvirare, operațiune precedată de o inventariere generală, în toate bisericile impusă încă din 1915. Dacă existau mai multe clopote la o biserică, trebuiau predate cele mai mari, rămânând pentru folosință doar cel mic. Erau totuși exceptate de la rechiziție clopotele mai vechi de anul 1700, și cele considerate valoroase din punct de vedere artistic sau istoric. Nicio parohie nu putea păstra mai mult de un clopot, existând însă cazuri în care nu s-a păstrat nici unicul existent, iar locul acestuia în serviciul religios a fost îndeplinit doar de toacă. În momentul predării, clopotele trebuiau cântărite, urmând a fi plătit un preț de 4 coroane pe kg, dar în multe cazuri rechiziția a fost abuzivă, fără documente de preluare și fără despăgubiri. Preoții din multe parohii s-au opus rechiziției înaintând numeroase petiții pentru păstrarea clopotelor în perioada 1916-1918, dar fără niciun rezultat⁷³.

Așa se face că după Război, multe comunități s-au trezit fără niciun clopot, oficierea slujbelor religioase fiind serios afectată. Majoritatea comunităților au încercat să găsească soluții, să-și cumpere pe banii proprii alte clopote. În ziarele vremii apăreau reclame proprii cu diferite ateliere de turnătorii de clopote, iar unele fabrici își trimiteau ofertele prin poștă, direct la parohii.

69 Inf. Tichișan Vasile, n. 1943, SântăMăria, Sălaj, 2020.

70 Inf. Bura Salvina, n. 1939, SântăMăria, Sălaj, 2020.

71 S.J.A.N. Sălaj, fond Parohia greco-catolică Voivodeni, dosar 9/1914-1934, f. 1.

72 Ibidem, f. 4.

73 Elena Chiaburu, *Recvirarea clopotelor transilvane în timpul Primului Război Mondial*, în în ACTA Musei Porolissensis, XXXIX, 2017, Ed. Porrolissum, Zalău, 2017, pp. 127-139.

SEMNIFICAȚIA CLOPOTULUI ÎN VIAȚA BISERICII ȘI A COMUNITĂȚILOR SĂTEȘTI ...

Foto 1

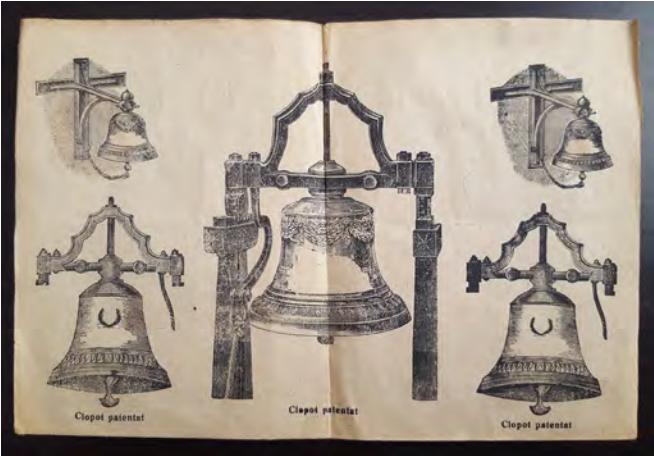

Foto 2

Foto 3

Achiziționarea unui clopot era destul de costisitoare, de aceea majoritatea erau procurate prin efortul comun al mai multor oameni. Cele mai multe clopote au fost cumpărate de credincioși pentru bisericile din localitatea în care își aveau domiciliul, acest lucru ilustrând relația dintre comunitate și mediul înconjurător, dintre comunitate și biserică. Dacă legătura dintre oameni nu era suficient de puternică, astfel încât să se poată vorbi de o comunitate, ea se putea construi în mod simbolic, printr-un efort colectiv. Probabil, pentru faptul că oamenii erau lăudați pentru gestul făcut și dați ca exemplu comunității din care făceau sau nu parte, sau pentru că sperau să nu fie uitați după trecerea la viața de dincolo sau din alte motive, această practică a donației sau cumpărării de clopote era una destul de răspândită și în trecut, dar și astăzi⁷⁴.

Clopotele di la biserica noastră din Fizeș le-o adus tata di la Malaxa din București că acolo o lucrat mulți oameni din sat. Le-o comandat acolo. Nevasta o avut 6 frați și tăți o lucrat la Malaxa. Biserica are 3 clopote. Clopotele o fost date de Malaxa în cinstea oamenilor de aici care o lucrat acolo, le-o donat. S-o adus cu trenu. Tata mne, o fost nănașu clopotelor o plătit nu știu câți bani ca să le tragă el primu. O trăbuit să fie cineva nașu clopotelor, așa era⁷⁵.

Trasul clopotelor la întoarcerea noroadelor de la mănăstiri

Pentru majoritatea oamenilor, credința era parte componentă a vieții lor. Rolul pelerinajelor era unul deosebit în viața spirituală a credincioșilor; era o manifestare vie a credinței. De-a lungul vremii foarte mulți credincioși din satele sălăjene, mergeau în preajma sărbătorii de Sfântă Marie la mănăstiri la Nicula sau Rohia, iar mai târziu și la cele din Sălaj: Strâmba, Bic, Bobota.

Pelerinajele închinare Fecioarei Maria sunt cea mai populară formă de devoțiune închinată Mariei, deoarece în credința populară ea nu e un personaj din trecut, ci o prezență vie, care ascultă rugăciunile celor aflați în nevoi și intervine activ în viața lor.

La dus și la întors, pelerinii se roagă și cântă. Bisericile întâlnite în drum sunt îndemnuri la rugăciune, iar toate troițele (răstignirile) pe lângă care trec sunt cinstite prin închinarea crucii de trei ori și rugăciunea scurtă: *Crucii tale ne închinăm, Cristoase/ Și sfântă învierea ta/ O lăudăm și o mărim!* Dacă pe drum se întâlneau două noroade, crucile se închină de trei ori, ca o cinstire a jertfei pelerinilor.

La întoarcere, se parcurge același traseu. Când norodul ajunge la intrarea în sat, se trag clopotele, iar procesiunea se încheie tot la biserica din sat unde pelerinii sunt așteptați de comunitatea de credincioși. Crucea, care pe tot parcursul călătoriei s-a aflat în fruntea norodului, este închinată Maicii Sfinte și se aduc rugăciuni de mulțumire.

Când trecea norodu prin sat, în drum spre mănăstire, se trag clopotele, dacă biserica era în calea lor, intrau în biserică și ziceau și o rugăciune și cântau. La întoarcerea de la mănăstire a norodului, la intrarea acestuia în sat, se trăgeau clopotele⁷⁶.

Merem la mănăstire la Nicula, pă jos, cu norod, mai mulți feciori și fete, și vine și on bătrân cu noi, eram mulți, câte 30-40 de tineri. Pă drum ne oprem și mâncam pome, prune copte, ne așteptau oamini cu apă pân tate satele și când merem și când vinem. Pornem înainte cu două zăle, pornem demineța la 5, sara eram acolo, durmem în podu mănăstirii. Sara nu mâncam mnică și demineța ne spovede și ne cumineca. În ceielaltă zî era slujba, luam noi iconă pântu sat din banii noști și vinem cu ie. Înapoi ajungem sara și ne aștepta tăt satu la intrare în sat, așe fain să auzeu clopotele cum intram în sat. Acolo o împănăm fain și intram fain, cântând în sat și ajungem la biserică și o punem acolo. Să face slujbă, ne mulțămne la tăți și apoi merem acasă fiecare⁷⁷.

74 Elena Crinela Holom, *Clopotele românești transilvănene și inscripțiile lor: funcții, semnificații, simbolistică*, Teologie ortodoxă, anul LV, 2/2010, pp. 119-127.

75 Inf. Gârbea Ioan, n. 1926, Fizeș, Sălaj, 2021.

76 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

77 Inf. Dumitraș Onița, n. 1933, Ugruțiu, Sălaj, 2020.

Trasul clopotelor în duminica de Paști

Un alt obicei care se mai păstrează și azi în multe sate din Sălaj, este acela de a trage clopotele de toți care vor din sat (copii, femei și bărbați) în duminica de Paști după amiază, dar și în primele două zile din Săptămâna Luminată. Astfel, toți copiii și adulți care vor, merg la biserică, în clopotniță și, supravegheați de clopotarul din sat, sunt lăsați „să tragă” clopotele, însă nu înainte de a fi instruiți de acesta cum să le mânuiască. Este singura dată din an când au voie să facă asta. De asemenea, se crede că, trăgând clopotele în Duminica Paștelui, oamenii vor fi feriți de foc, grindină, trăsnet, ruperi de nori și alte calamități naturale, iar varza nu va fi mâncată de omizi. Însă, semnificația acestui obicei era acela de a transmite bucuria Învierii.

*În tăte tri zălile de Paști să trăjeu clopotile de coptii. Să trăjeu de bucurie, de a da de veste că o înviat Iisus*⁷⁸.

*În duminica de Paști, după ce se ieșea de la biserică și mâncau în familie, copiii se adunau în curtea bisericii să tragă clopotele, este bucuria Învierii, nu se obișnuiește peste tot*⁷⁹.

*În după masa din duminica de Paști rămâne biserica deschisă și tăți coptiii mărg să tragă clopotu, și fete și băieți, tătă lumea, cine vroie*⁸⁰.

Așadar, clopotul este „o rugăciune sculptată în bronz” și chemarea lui se adresează zonelor spirituale ale preocupărilor omenești, încercând să-l strige pe om oriunde s-ar afla, să vină la biserică să se roage și, totodată, este cel mai important „vestitor” al celor mai importante evenimente ce au loc într-o comunitate. E ca o gură cerească ce trezește din adormire conștiința omului orizontalizat de grijile zilei obișnuite.

Olimpia Mureșan

Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, RO
piamuresan35@yahoo.com

78 Inf. Revnic Gavril, n. 1942, Șasa, Sălaj, 2017.

79 Preot Ardelean Ioan, n. 1950, Crișeni, Sălaj, 2021.

80 Inf. Rablău Maria, n. 1941, Surduc, Sălaj, 2016.

POARTA CODRENEASCĂ - OGLINDA SUFLETULUI ROMÂNESC

Laura Melinda TĂTĂRAN

Abstract: *The barn is a part of an ensemble within the household. The most spectacular decoration are made in a technique of cut out with a fretsaw in a piece of wood. The gate is made of oak or fir wood, and the geometrical motifs, the sun, phytomorphic symbol and avymorphic symbol are made of easy essence, willow or fir.*

The barn is the pride of the people of Codru, when you walk along the area of Codru, you will recognize the monumental buildings from far away, because the barn is destined for storage of cereals, hay, but also for agricultural machinery, but by the decoration of the gate will be remarked.

The barn is an ensemble that competes with the house within the household, for the social function it has, but the barn is the "family hand", as one of the village elders confessed to us.

Keywords: *The Codru area, barn, gate, technique of cut out with a fretsaw, phytomorphic symbol, avymorphic symbol, geometrical motifs.*

Dintru început dorim să precizăm că pentru arealul studiat preferăm termenul de „ținut” în defavoarea celui de „țară”, invocând și explicațiile geografului Pompei Cocean, care definește termenul de „ținut” în lucrarea sa: „Ținutul ca entitate spațială mentală reprezintă un teritoriu locuit de o populație cu o cultură materială și spirituală strâns ancorată în realitățile locului, un sistem spațial definit de o aderență profundă a omului la substratul natural prin adaptare și reziliență îndelungată, seculară, cu sublimarea realității geografice în spiritualitate (ținutul Pădurenilor, ținutul Codrului, ținutul Momârlanilor etc.)”¹

Dar, pentru că în vorbirea curentă este înrădăcinată sintagma „Țara Codrului” am convenit a supune acești termeni la o analiză comparativă pentru a explica de ce este mai potrivit termenul de „ținut” și nu cel de „țară”. Formațiunile de tip „țară” au un centru polarizator la care se raportează, în schimb în cele de tip „ținut” ar exista posibilitatea ca acest centru să nu existe pe teritoriul lor. În acest caz se află și Ținutul Codrului, în care, locuitorii zonei se raportează la trei centre care se află în afara teritoriului, locuitorii versantului sătmărean raportându-se la Satu Mare, locuitorii versantului maramureșean la Baia Mare, iar cei din regiunea sălăjeană la Cehu Silvaniei.

De asemenea, și în opinia istoricului clujean Ovidiu Pecican, termenul de „țară” este nepotrivit: „Sub raport fizico-geografic un «codru» putea deveni «țară» numai prin despăduriri masive și dacă era așezat la șes”², în timp ce Codrul nu a urmat acest parcurs, iar satele sunt suspendate pe coastele și văile masivului. „În acest sens este de observat că în zona etnografică

1 Pompei Cocean, „Ținutul” – un taxon regional tradițional specific României”, în *Geographia Napocensis*, anul IV, nr. 1, 2010, p. 7.; Simona Monica Chita, „Ținutul Codrului ca entitate spațială mentală”, în *Geographia Napocensis*, anul VIII, nr. 2, 2014, p. 80.

2 Ovidiu Pecican, *Regionalism românesc. Organizare prestatală la nordul Dunării în perioada medievală și modernă*, Ed. Curtea Veche Publishing, București, 2009, p. 131.

Codru din nord vestul României, nu se menționează niciodată că ar fi vorba despre o «țară» (cum este cazul Oașului sau Maramureșului). *Codrul* este așadar cu totul altceva decât țară.”³

De altfel, și etnografii specializați în acest subiect, precum Viorel Rogoz, Ivan Iurașciuc, Dumitru Pop, preferă utilizarea termenului de „ținut”, „zonă” sau „regiune” când vine vorba despre Codru.

Ținutul Codrului în istorie are un destin unic, îndeplinind de cele mai multe ori rolul de zonă de trecere. Primele atestări pe acest teritoriu aparțin neoliticului, descoperirile arheologice subliniază caracteristicile specifice perioadei: domesticirea animalelor, prelucrarea uneltelor de piatră și apariția sedentarismului, care duce la apariția așezărilor omenești în zona Codrului. Primele așezări atestate arheologic au fost la Homorodu de Jos, Homorodu de Mijloc, Homorodu de Sus, Supuru de Jos și Oarța de Sus.⁴

În perioada daco-romană ținutul este granița limesului roman, aici locuind dacii liberi, apoi acesta reprezintă extremitatea vestică a ducatului lui Menumorut, transformându-l astfel într-o țință pentru atacurile feudalilor unguri, trecând apoi când în posesia imperiului austriac, când Principatului Autonom al Transilvaniei, sau o graniță între acestea.

Anul 1712 reprezintă pentru zona Codrului unul dintre momentele cruciale în dezvoltarea zonei folclorice, când, sub cărmuirea contelui Alexandru Karolyi, care avea sub stăpânire satele de la poalele Codrului și câmpia Careiului, acesta aduce spre repopularea zonei coloniști șvabi, în special din regiunile Baden-Wurtemberg. Într-o primă etapă, cu anul 1712 începe colonizarea în zona Careilor, apoi din anul 1733 coloniștii sunt aduși și la poalele Codrului, în satul Homorodu de Jos și la Belciug.

După anul 1918, când România cunoaște bucuria întregirii ca națiune, regiunea cunoaște un exod al populației către Lumea Nouă, pentru a-și aduna un rost mai bun pe lângă casă. De altfel, această migrație temporară a avut un efect pozitiv asupra dezvoltării, deoarece codrenii plecați, la întoarcere nu au adus cu ei doar obiecte de uz, ci și mentalități occidentale.

Cel de-al Doilea Război Mondial nu ocolește zona Codrului, frontul cu Rusia aflându-se chiar la limita lui, astfel populația codrenească a cunoscut și perindarea trupelor germane, dar și pe cea a trupelor ruse, cu care mai târziu se va confrunța în încercarea de a opri colectivizarea impusă de statul comunist. Dar, după cum știm, aceasta tot se impune forțat, așa că oamenii, precum întreaga țară, se vor supune noului regim totalitar.

Datorită condițiilor istorice, geografice și economice, satele ținutului sunt de tip răsărit. Localitățile sunt plasate în general pe coline, deoarece văile, în cazul precipitațiilor abundente, prezintă risc de inundații. În cadrul satelor, casele sunt așezate pe verticală, fenomen cunoscut în ținuturile colinare și submontane.

Culmea Codrului este împădurită, dominată de păduri vechi, care au dat și numele ținutului. Pădurile sunt de foioase, în general: stejar, fag, gorun, cer. Natura, departe de a îngreua viața omului, i-a oferit întotdeauna resurse a-l ajuta, omul trebuia doar să îmblânzească și să stăpânească ceea ce a primit. Relieful ținutului este unul mixt, cunoaște și dealurile cu viță de vie, câmpiile pentru agricultură, dar și pășuni și fânețe pentru creșterea animalelor. Viile de aici sunt cunoscute din vechime. Acolo unde solul era mai puțin productiv, acestor îndeletniciri li s-au adăugat pe parcurs și altele, în care locuitorii satelor respective au ajuns să se specializeze, producând nu numai pentru nevoile lor, ci și pentru schimb. Astfel, ocupații ca dulgheritul, șindrilitul, rotăritul sau confecționarea mobilierului și a diferitelor obiecte necesare în gospodărie, erau întâlnite odinioară frecvent în satele Codrului. Se mai poate auzi și azi, e drept, mai rar, vorbindu-se în zonă despre lăzile de zestre sau cele pentru grâne produse în Băița de sub Codru sau Măriuş, ori despre carele confecționate cu măiestrie în Stremț sau Odești.

Specifică acestei zone, datorită abundenței lemnului, e arta prelucrării acestuia, artă ce se manifestă de la obiectele folosite în menaj până la porțile monumentale ale șurilor, bogat

³ *Ibidem*.

⁴ Vezi și Rareș Olosuteanu, *op.cit.*, p. 28.

sculptate cu elemente geometrice, floristice, antropomorfe și zoomorfe, vechi modele stilizate ce compuneau universul țăranului de odinioară. Casele au evoluat de la cele cu o singură încăpere în sec. al XVIII-lea, la cele cu două încăperi, la începutul secolului al XIX-lea și la cele cu trei încăperi și cu prispă (târnaț) la sfârșitul secolului al XIX-lea – până la casele noi de tip orășenesc, din ce în ce mai numeroase. Gospodăria codrenească are și o cămară de alimente, numită găbănaș, o construcție separată de casă. Uneori, locul acesteia, este luat de *gârlici* sau *pemniță*, un beci săpat în dealul din apropierea casei (element caracteristic mai ales la gospodăriile situate în pantă). Uneori gârliciul este amplasat chiar sub șură.

Alte construcții separate ce aparțin gospodăriei sunt șura, coșteiul (pătulul) pentru cereale, realizat din șipci de lemn, sau nuiile împletite, cotețul pentru păsări și cocina porcilor. Gospodăria tradițională codrenească este împrejmuită cu gard de stâlpi și bârne sau scânduri, ori împletit din nuiile. Partea cea mai importantă a gardului este reprezentată de poarta și porțița de la intrare. Există două feluri de porți: una care seamănă cu cea de la șură și alta, vranița cu boc, care constă dintr-un trunchi așezat orizontal pe un butuc. Poarta este ornamentată asemănător cu porțile de șură.

Datorită zonei împădurite cu stejar (gorun), fag, cer și pin, ce acopereau întinderile până la sfârșitul secolului al XIX-lea, când au avut loc defrișări masive, construcțiile caselor și anexelor codrenești se încadrează în domeniul arhitecturii în lemn și al tehnicii de construcție pe care acest material l-a dezvoltat.

Enunțând acestea am dori să facem mai cunoscut termenul și tehnica arhitecturii vernaculare, de aceea vom face o mică expunere în cele ce urmează.

O primă definiție a arhitecturii vernaculare o cunoaștem consultând *Ghidul de arhitectură pentru încadrarea în specificul local în mediul rural în Ținutul Codrului*, care definește termenul „vernacular” ca provenind din limba latină de la „*vernaculus*” ceea ce desemna incinta destinată sclavilor, unde își petreceau traiul zilnic și desfășurau activitățile necesare. „*Vernaculum*” desemna toate obiectele și produsele procurate la schimb, „astăzi este termenul folosit pentru a desemna construcțiile realizate de persoane a căror activitate principală nu este neapărat în domeniul construcțiilor. Se bazează pe o cunoaștere empirică a materialelor, câștigată în timp, prin încercări (și eșecuri) repetate- cunoștințe care sunt transmise din generație în generație”⁵. Așadar, putem defini arhitectura vernaculară a fi un stil arhitectonic bazat în mare măsură pe nevoile locale ale comunității, bazându-se pe materialele de construcție prezente în acea zonă, și mai ales, este arhitectura care reflectă cel mai bine tradiția locului.

Ronald Brunskill, academician și istoric al arhitecturii, definește natura arhitecturii vernaculare ca „o construcție concepută de un amator fără nici o pregătire în arhitectură, respectivul va fi fost călăuzit de o serie de convenții încetățenite în satul sau orașul lui, va fi acordat puțină atenție la ce ar putea fi la modă. Se vor folosi materiale locale, e de la sine înțeles, alte materiale fiind alese și importate în mod excepțional”⁶.

Mediul și materialele de construcție oferite de acest stil influențează aspecte ale arhitecturii vernaculare. Este de la sine înțeles că într-o zonă în care arborii sunt din abundență iese la iveală un stil arhitectural bazat pe construcții din lemn, în timp ce în zona unde lemnul este mai greu de procurat, se va apela la piatră, lut, paie.

John Ruskin afirma, „vernacular înseamnă prin excelență și sustenabil, este un stil care nu își va termina niciodată resursele locale. Dacă nu este sustenabil, nu este adecvat în contextul local și, prin urmare, nu poate fi vernacular”⁷.

5 Ordinul Arhitecților din România, „*Ghidul de arhitectură pentru încadrarea în specificul local în mediul rural în Ținutul Codrului*”, p. 69, <https://www.oar.archi/despre-oar/ghidurile-de-arhitectura-pentru-incadrarea-in-specificul-local-din-mediul-rural> descărcat în data de 23.10.2018, la ora 12:40.

6 <http://proiecte-online.com/blog/uncategorized/arhitectura-vernaculara-refuzul-originalitatii-cu-orice-pret/> accesat la data de 8 mai 2020, ora 14:14.

7 <http://proiecte-online.com/blog/uncategorized/arhitectura-vernaculara-refuzul-originalitatii-cu-orice-pret/> accesat la data de 8 mai 2020, ora 14:23.

În definitiv, arhitectura tradițională se mai poate defini ca arhitectura bunului simț și al măsurii, nu a exceselor, chiar dacă materialul folosit este lemnul. Nu tot ce este din lemn este neapărat „tradițional”.

Una dintre caracteristicile principale ale Ținutului Codrului este conviețuirea multiethnică. Din vechime alături de români au trăit maghiari, șvabi, într-o perioadă s-au aflat și evrei în zonă, iar astăzi nici un sat nu este lipsit de o comunitate de romei. Acest amalgam etnic a dus și la o varietate de forme și volume în ceea ce privește arhitectura tradițională din zonă.

Astfel, în zona Codru, în incinta curții, se detașează în general două unități care își dispută întâietatea – casa de locuit, mai mică în proporții, dar de mare importanță socială⁸, și șura voluminoasă, indispensabilă în activitatea economică a familiei. În planul curții, șurile se rânduiesc astfel încât porțile lor să fie pe același ax cu porțile de intrare în gospodărie. Casa de locuit este construită paralel cu acel ax, în dreapta sau stânga lui. În unele sate (precum în cele din comuna Bârsău) se obișnuiește dispunerea celor două clădiri – casa și șura – față în față.

În literatura de specialitate nu s-a găsit o denumire tipologică unanimă pentru acest tip de construcție, a cărui răspândire se întinde în partea nord-vestică a Transilvaniei, cuprinzând zonele etnografice ale Codrului, Câmpia Someșului, inclusiv Câmpia Careilor. Unii specialiști etnografi studiind arhitectura tradițională au menționat-o în studiile lor cu denumirea de „șură pă două laturi”, așa cum o numește Valer Butură, menționând că elementele de bază ale construcției ar semăna cu cele de la șura cu gârbe⁹. Ioan Toșa face descrierea șurii ca fiind o „șură cu strane”, având „o parte centrală care este spațiul delimitat de porțile de intrare și stâlpii din interior care erau plasați din loc în loc pentru susținerea podului și stranelor”¹⁰; o altă menționare a acestuia o face Romulus Vuia, apreciind că acest tip de construcție al șurii este prezent în județele Sălaj și Satu Mare, fiind „extrem de arhaică” și o numește „șură în furci”¹¹. Acest tip de furci, sunt de fapt stâlpii cu furcă, pe care la capătul superior se sprijină cununa.

Tancred Bănățeanu corelează modul de construcție al șurilor din regiunea Sătmăruului cu cele central-europene, iar Ivan Iurașciuc consideră că stilul arhitectural al acestor ansambluri este de origine germanică. În studiul de față avem în vedere cu preponderență șurile din zona Codrului sătmărean, oprindu-ne asupra celor din comuna Homorode, unde am realizat și cercetarea de teren.

Dintre toate clădirile aflate în gospodăriile țărănești din zona Codru, șura este construcția căreia i se acordă o deosebită importanță. Un călător ce s-ar apropia de un sat codrenesc ar constata cu surprindere că, din marea de pomi fructiferi ce indică vatra satului, ies în evidență niște construcții monumentale, care depășesc cu mult dimensiunile caselor. Acestea sunt șurile codrenești. Rolul economic și polifuncționalitatea lor – fânar, hambar pentru grâne, grajd pentru vite, adăpost al întregului inventar agricol, al uneltelor și mijloacelor de transport – le conferă în viața gospodăriei codrenești un rol dominant. Concentrând într-un singur volum aproape toate adăposturile gospodărești (au rămas în afara șurii doar cotețul de păsări, cocina porcilor și, în unele cazuri, coșteiul de porumb), construcția șurii dobândește proporții monumentale, fapt care-i conferă un loc central în ansamblul gospodăriei, determinând poziția tuturor celorlalte clădiri, inclusiv a casei de locuit.

Șura este construită pe un plan dreptunghiular din talpă (dispusă pe o fundație de piatră), stâlpi și grinzi, care formează un schelet solid.

Pereții sunt realizați din bârne de lemn, dispuse orizontal, cărămizi de lut uscate la soare („văioage”), mai nou din cărămidă. O caracteristică tipică șurilor șvabești din zona Codru o reprezintă amplasarea unor stâlpi interiori sub formă de furci, arhetip al acestor construcții

8 Viorel Rogoz, *op. cit.*, p. 19.

9 Valer Butură, *Etnografia poporului român, Cultura materială*, Cluj Napoca, Ed. Dacia, 1978, p. 117.

10 Ioan Toșa, *Contribuții la cunoașterea șurilor din Transilvania*, în *Satu Mare-Studii și Comunicări*, 1975, p. 207.

11 Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, București, Ed. Minerva, 1980, p. 89.

menționat chiar de Romulus Vuia¹². Rolul acestor stâlpi este dublu, pe de-o parte, preiau din greutatea șarpantei, pe de altă parte, practic vorbind, ei sunt cei care delimitează structura interioară a șurii.

Acoperișul, foarte înalt, pentru a facilita scurgerea apei, era lucrat din paie sau stuf, în patru ape, prezentând o ingenioasă legătură a snopilor, care formează o creastă pe toată lungimea muchiei superioare.

O caracteristică o reprezintă scurtarea apelor deasupra laturilor mici ale planului de bază (formând așa-numitele pinioane). Una din aceste laturi, orientată spre intrarea în gospodărie, vizibilă din stradă, cuprinde porțile mari ale șurii, străjuite pe una sau pe ambele părți de porțițe mici – intrările la grajduri, magazine.

Construcția unei șuri era o investiție importantă pentru o familie, de aceea era pregătită cu grijă. Lemnul se procura din pădurile din împrejurimi. Meșterii preferau lemnul de gorun sau stejar (cer), dar și de salcâm, în satele situate pe dealurile mai joase. Arborii erau tăiați cu cel puțin un an înainte de utilizarea lemnului. Lemnul nu se procura oricând pe parcursul anului, ci el era tăiat când seva era mai puțină, de regulă toamna târziu, sau înspre primăvară, înainte de a se desface mugurii.

Trunchiurile erau decojite și fasonate. Materialul lemnos era lăsat apoi să se usuce, pentru a se preveni deteriorarea sa în timpul prelucrării. De regulă, fiecare familie își procura singură materialul lemnos pentru șură sau alte construcții gospodărești, lemnul fiind prelucrat primar de bărbații casei.

Șura era ridicată practicându-se claca, la care participau rude, vecini și prieteni ai familiei. Nimeni nu accepta plată pentru munca prestată. De altfel, claca era reciprocă și era o formă de ajutor comunitar des întâlnită în lumea satului tradițional din Codru. Gazdele asigurau doar mâncarea și băutura pentru clăcași. Cei mai înstăriți angajau ceterași, ce cântau melodii vioaie, pentru ca munca să pară mai ușoară. De asemenea, tot familiile înstărite, angajau câte un meșter specializat în ridicarea șurilor și, mai cu seamă, în decorarea porților mari ale acestora.

În prealabil, locul viitoareii construcții era curățat și, pe cât posibil, nivelat (numeroase gospodării sunt situate în pantă). Era realizată o fundație din piatră, legată cu mortar. Temelia de piatră este utilizată tocmai pentru ca tălpile de lemn să nu putrezească. Piatra era adusă din numeroasele aflorimente deschise în Culmea Codrului. Peste pereții de piatră ai fundației erau dispuse orizontal „tălpile”. Acestea erau realizate din trunchiuri masive de arbori, fasonate și prelucrate în profil patruleter. În tălpi erau încastrați stâlpi verticali, uniți la partea superioară cu grinzi (prinse de stâlpi cu scoabe metalice). Scheletul acoperișului era făcut din grinzi de lemn. După această etapă erau ridicați pereții.

Începând cu deceniul șapte al secolului al XX-lea, încep să apară pereții din cărămidă legată cu mortar. După ce oamenii au început să intervină în construcția șurilor, și au dat jos pereții de lut înlocuindu-i cu pereții de ciment, au creat și pe aceștia diverse forme, imprimate cu ajutorul unui cofrag de lemn care avea forma sculptată în interior și care era presat pe perete când încă cimentul era umed. Din păcate nu am reușit să atestăm începuturile acestui obicei, cert este că este răspândit la mai toate construcțiile realizate din ciment, și de asemenea, aceste forme au căpătat și culoare, atunci când se vopseau porțile, acestea primeau același colorit. (vezi fig. 1)

Pe lângă pereții exteriori trebuie menționați și cei interiori, pentru care se utilizau aceleași tehnici de construcție. Aceștia delimitau diverse spații funcționale în cadrul șurii, despre care vom discuta mai încolo.

Șurile și casele din vechime erau acoperite cu stuf sau paie, mai preferate decât alte materiale vegetale deoarece sunt mai durabile: „Înainte atât șurile și cășile o fost învălît’ cu paie. Cu paie de săcară, că erau mai lunji. Nu trăbuia să hie băgate în batoză, ci îmblăt’ite cu îmblăcei. Aste` erau niște bot’e prinsă la capăt cu niște curele de p’tele. Le băteau și le scuturau până când

12 Romulus Vuia, *op. cit.*, p. 89.

*nu mai erau st'ice și rămâneau paiele lunji, întreji. Și așe le puné pă casă lunji, da' să aibă așe, o grosime, păstă tătă casa. Să legau între ieie, să lețuieu și pă deasupra erau niște rude mai subțări și le lega cu sârmă crestul.*¹³

În trecut, mai ales în partea de est a zonei Codru, pentru acoperișuri a fost utilizată șita. De altfel, la Băița de sub Codru, până recent au existat meșteri specializați în producerea acesteia. În a doua parte a secolului al XX-lea a apărut țigla, iar în ultimii ani se utilizează tot mai frecvent plăci ondulate de azbociment sau chiar plăci ondulate metalice. Pantele astfel formate se numesc „ape”, iar pe laturile înguste ale acoperișului apele sunt mai mici, dedesubtul lor formându-se pinionul. Pinioanele au formă trapezoidală numindu-se „șut”. Particularitatea acestor șuturi este că ele devin locul de iluminare și aerisire a podului unde se depozitează fânul.

În trecut nu se apela întotdeauna la preot pentru sfințirea șurii. Până recent a persistat un obicei care avea darul să protejeze construcția de trăznete, incendii etc. *„Când să găta de lucrat cu lemnu` să puné pă hăizaș un struț făcut dintr-o creangă dă brad, un buchet de flori, un ștergar foarte frumos și o sticlă de pălincă. Să strîga de tri ori: «Trăiască, trăiască, trăiască!» să să audă păstă tăt satu și băteu cu topoarele în lemn. Șura era apoi stropit'ă cu pălincă. Apoi să întindé o masă mare și să mânca, să bé și să horé.*¹⁴

Odată încheiat volumul arhitectonic al șurii, meșterul simte nevoia unei exprimări cât mai expresive a frumuseții formelor create, evidențiindu-le printr-un decor judicios raportat la proporțiile impresionant de mari ale acesteia.

Creatorii populari nu au avut întotdeauna intenții estetice expresive, adică la finalul procesului de prelucrare obiectul nu trebuia să fie pur decorativ. Ci, de multe ori, adaptarea artistică a urmărit structura morfologică a obiectului pentru că intenția primară a fost întotdeauna scopul său utilitar. Nu putem rezuma un obiect numai la ornament, funcția lui utilitară este cea care primează; dacă aceasta a fost atinsă, scopul obiectului a fost atins, și atunci acesta poate fi îmbogățit și cu ornamente, atât cât să fie obiectul funcțional la cotele lui maxime.

Devine inestetic, supărător la ochi, și chiar de prost gust dacă câmpul ornamental este încărcat excesiv cu podoabe, chiar dacă acestea au o valoare artistică mare. Priceperea și meșteșugul unui meșter se cunoaște nu atât prin încărcarea excesivă cu ornamente a obiectului, un meșter priceput va cunoaște dozajul necesar de ornamente, urmărindu-se întotdeauna păstrarea unui tipar specific, capabil să transmită mesaje întregii comunități, pentru că elementele aparțin unui cod comun de comunicare. Așadar, scopul fundamental este funcționalul, iar acesta implică și comunicarea, transmiterea unor mesaje.

Porțile principale, cu două canaturi, ce dau spre uliță, sunt lucrate în întregime din lemn și însumează compozițiile ornamentale cele mai dezvoltate. Pentru realizarea porților se folosește cu predilecție fagul și bradul.

Decorul principal îl constituie aplicațiile din scânduri care au numai rol estetic. Ele se sprijină pe un fond plan, realizat tot din scânduri, tăiate obișnuit, fixate de cadrele canaturilor.

Dorind să facem cunoscut stilul de prelucrare al șurilor, în cele ce urmează vom exemplifica discutând aplicat pe o șură din satul Chilia, județul Satu Mare, prezentând informațiile generale despre construcție și ornamentica porților.

Șura a fost construită în anul 1946 din bârne și voioagă, singura modificare adusă este la pereții din față care au fost tencuiți și au forme în relief, realizate cu un cofrag de lemn pe mortarul moale. Pereții laterali și cel din spate aflându-se într-o stare de degradare, pe alocuri se poate observa structura de rezistență a acesteia (vezi anexa nr. 2a și b), în mare parte a rămas intact peretele din lemn scândurite. Acoperișul inițial din paie de secară a fost înlocuit de cel din tablă de azbociment. Nu cunoaștem data la care au avut loc aceste intervenții, cel mai probabil prin anii '70.

Poarta a fost realizată din lemn de brad, pe doi stâlpi de stejar. Dimensiunea porții este

13 Inf. Ioan Ardelean, n. 1935, Solduba, Satu Mare, an 2019.

14 Inf. Floare Brândușan, n. 1928, Chilia, jud. Satu Mare, an 2019.

POARTA CODRENEASCĂ - OGLINDA SUFLETULUI ROMÂNESC

de 3,40 m × 3,12 m. Tehnica de realizare, mixtă: s-a utilizat cioplirea, traforarea și fasonarea. Pentru a prezenta motivele ornamentale de pe poartă vom discuta despre registre ornamentale.

←registru superior

←registru median superior

←registru median inferior

←registru inferior

În partea din față pinionul este realizat din lețuri prinse vertical, având un motiv practic, în acest mod se realiza și aerisirea fânului. În spatele șurii, pinionul este realizat din lețuri poziționate orizontal. Poarta este cea originală, realizată la ridicarea șurii și ornamentată de către proprietarul acesteia care a fost de meserie tâmplar.

Ornamentica porții este simetrică, același model de pe registrul superior se regăsește pe cel inferior, motivul fagurelui, fiind încadrat într-un romb; pe registrul de jos sunt reprezentate romburi cu sămânță, care amintesc de cultul solar. Pe porțița de intrare sunt reprezentări celeste, stelele, în jurul unei Crucii a Sfântului Andrei. Pe registrele inferioare de sus și jos sunt aplicații de romburi. Ele pot trimite și la ideea de mișcare în spirală, dar și spre unirea mai multor opturi.

Stilul ornamental se formează încet, se completează și se definește în creația mai multor

generații. Nu cunoaștem care este cea mai veche șură din regiune, presupunem că aceasta ar putea fi cea care aparține casei muzeu de la Chilia (vezi fig. 3). Chiar dacă nu este aceasta, fiind inclusă în patrimoniu național și considerată reprezentativă pentru istoria satului codrenesc, ne oferă destul de multe date care ne fac să credem că ornamentica simplă, de tip geometric, este începutul în decorarea porților de șură. Odată cu trecerea timpului, creatorii populari au simțit nevoia unei noi exprimări a ceea ce însemna poarta codrenească. Așa cum este atestat și în istoria ornamentelor, în timp și spațiu acestea evoluează, morfologia ornamentelor se schimbă, fără ca acestea să își piardă semantica primară, ori farmecul inițial, ci de multe ori bunul gust este cel care îi dă forme noi mai profunde împliniri estetice.¹⁵

Lumea întregă este așezată sub semnul sacrului, „în sat, lucrurile sunt vii, faptele au o stare și un rost propriu, într-un întreg organic”,¹⁶ spunea Ernest Bernea, „căci a trăi la sat înseamnă a trăi în zăriștea cosmică și în conștiința unui destin emanat din veșnicie”, mărturisirea și Lucian Blaga.¹⁷

Fiind un însemn al veșniciei, poarta este o invitație la o călătorie spre un alt tărâm. Trecerea printr-o poartă este considerată de cele mai multe ori, simbolic, o trecere de la profan la sacru, desigur, extrapolând, în contextul nostru, aceste porți de șură te trec de la profan la sacru prin ornamentica lor. Poarta de șură, ca toate celelalte porți, evocă și ideea de transcendență; pentru cel care are o finețe și o sensibilitate aparte pentru ceea ce înseamnă transcendentul, înțelege că ușa nu e doar o simplă deschizătură, ci este o trecere de la o stare la alta, o chemare ori o interdicție, nu trebuie să uităm că țărani codreni își petreceau în șură nu numai o bucată bună de vreme, fiind un refugiu la umbră, dar aici își celebrau unele din marile rituri de trecere.

Mircea Eliade spune că „poarta îndeplinește în viața poporului român rolul unei făpturi magice, care veghează la toate actele capitale din viața insului.”¹⁸ Astfel, după botezul care se făcea la biserică, masa pentru nou-născut se ținea în șură, tot astfel și la nuntă, petrecerea ce se organiza, se făcea în șură, iar după înmormântare, pomana pentru cel trecut în lumea de dincolo se făcea în șură. Dar, porțile rămân tot acolo după toate evenimentele, să străjuiască alte botezuri, nunți și înmormântări. Căpătând astfel și valențe sociale, de multe ori și danțul se organiza în șură.

Despre importanța pe care o are o șură în cadrul unei gospodării codrenești ne dă mărturie un bătrân al Codrului: „Păi, fără șură, îi aproape cum ai fi fără mânnuri, păi dacă n-ai șură, n-ai avut unde să adăpostești on animal, animalu respectiv, l-ai ținut, o vacă, sau două, și cu dițai. Dacă n-ai avut șură, unde, n-ai avut unde să le duci. O trăbuit să produci fân, pă iarnă, unde să-l depozitezi, afară cum să-l bată ploile, cum tăta iarna, să făce aproape gunoi. Nu mai puteai, tot în șură trebuie să-l acolo să-l acoperim, să-l pui, ba era problema că pune-i și înt-on fiog d-ala și lemnele pă iarnă, când n-ai avut lemnărie, afară dară ninje, îl pune-i înt-on fiog d-ala din șură, pune-i lemnele, acolo merjei și tăiei, și nu când era zăpadă și tăt.”¹⁹

Meșteșug început de aproape un secol, ornamentica șurii nu s-a schimbat prea mult, poate doar dozajul simbolurilor aplicate pe poartă este mai mare, și simbolurile mai perfecționate, în rest, poarta de șură codrenească este o marcă identitară a zonei Codrului, precum cele spuse de un alt bătrân: „Șura îi mândria codrenilor. Ala nu-i gospodar, ce nu are șură. Ala nu-i bărbat, dacă nu o făcut o șură la viața lui. Tăt avutu` nost` îi în șură și în casă. Patru prunci, două căsuri și două șuri, aste` rămân după mine pă lume aiasta.”²⁰

În final, trebuie să spunem că șura codrenească nu este pe cale de dispariție. A suferit transformări, mai ales din punctul de vedere al materialelor din care este realizată sau reparată, dar își păstrează rolul în cadrul gospodăriei codrenești, fiind în continuare fala acesteia.

15 Vezi Nicolae Dunăre, *Ornamentică tradițională comparată*, Ed. Meridiane, București, 1979, p. 141.

16 Ernest Bernea, *Civilizația română satească. Ipoteze și precizări*, București, Colecția Țară și Neam, 1944, p. 55.

17 Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc*, București, Ed. Monitorului Oficial, 1937, p. 5.

18 Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 343.

19 Inf. Lucian Groza, n. 1946, Chilia, jud. Satu Mare, 2020.

20 Inf. Ioan Toduș, n. 1932, Stâna, jud. Satu Mare, 2019.

Anexe:

Fig. 1. Pereții șurii sunt vopsiți în aceleași culori precum porțile.

Fig. 2a. Structură de rezistență

Fig. 2b. Structură de rezistență

Fig. 3. Șura codrenească din muzeul satului Chilia

Laura Melinda Tătăran
Muzeul Județean Satu Mare, RO
tataran_laura20@yahoo.com

UN MANUSCRIS AL LUI IONIȚĂ G. ANDRON DESPRE PORTUL OȘENESC

Adela DOBRESU

Abstract: *The interest for the folk culture, for the values of the rural universe takes shape around the middle of the 19th century when the scholars of the time include in their research process the phenomena of the Romanian village. As a result, descriptive studies were undertaken with a defining role in initiating ethnographic research. The archives are gradually filled with manuscripts, photographs of the rural realities of that period, turning them into an unprecedented database for Romanian ethnographic research.*

Țara Oașului becomes a point of interest and important professors of the time organize research campaigns, campaigns that also include intellectuals in the area. Ioniță G. Andron's father, the priest Ioan Andron from Racșa, was one of these passionate intellectuals dedicated to preserving traditions. The openness that the priest Ioan Andron had for the intellectuals of the time, the love for the village and the villagers he shepherded, the beauty of the places influenced the young Ioniță for life.

Undoubtedly, the art of photography made Ioniță G. Andron famous. But, his passion for Țara Oașului and especially for the Racșa village, goes beyond film and turns into manuscripts that give us a much broader and well-documented vision of all the things that were dear to him. From the multitude of manuscripts and photographs with which he documented Țara Oașului, and which today are in the collection of the Satu Mare County Museum, the traditional costume from Racșa village is a very interesting one, from many points of view. The manuscript, The traditional costume from Racșa village – Oaș County, typed on a typewriter machine, has 57 pages full of information about the Oaș area, Racșa village and the traditional costume.

The traditional costume described by Ioniță G. Andron in the manuscript we are referring to is much changed; that is why all the data kept by the author are of great use to us today. His work allows us to understand the evolution of the traditional costume not only in time but also in terms of terminology.

Keywords: *traditional costume, Racșa, Oaș County, manuscript, photography*

Interesul pentru cultura populară, pentru valorile universului rural prind contur pe la mijlocul secolului al XIX-lea când cărturarii vremii includ în procesul de cercetare fenomenele satului românesc. Aceștia întreprind campanii de cunoaștere, înregistrare și fotografierea acestor fenomene și încercă să sensibilizeze intelectualii de la sate să realizeze, la rândul lor, descrieri etnografice (de cele mai multe ori aceste descrieri sunt răspunsuri la diferite chestionare). Ca urmare au fost întreprinse studii descriptive, cu rol definitoriu în inițierea cercetărilor etnografice. Arhivele se umplu treptat de manuscrise, fotografii ale realităților rurale din perioada respectivă, ele transformându-se într-o bază de date fără precedent pentru cercetarea etnografică românească.

O astfel de arhivă este și *Arhiva de Folklor* în a cărui anuar, în 1932, Ion Mușlea scria: „Cercetările noastre în Țara Oașului au fost călăuzite de un singur țel: culegerea folklorului și

prezentarea lui¹”. Cu un an înainte, în primăvara anului 1931, Ioniță G. Andron lua admiterea în cursul superior la liceu. Deși nu par a se lega aceste două lucruri, drumurile celor doi, Ion Mușlea și Ioniță G. Andron, aveau să se întretaie; mai mult decât atât, cel din urmă avea să continue, într-un mod personal și să ducă la un alt nivel cercetările folclorice din Țara Oașului.

În primă fază, Ion Mușlea reușește să culeagă folclor și să publice un raport important pentru zona Oașului, ținând cont de faptul că această zonă nu a prezentat un interes foarte mare, din punct de vedere antropologic, pentru o lungă perioadă de timp. Mușlea reușește să își facă legături în zonă, trimite chestionare și leagă prietenii cu intelectuali care îl ajută în demersul său. Tatăl lui Ioniță G. Andron, preotul Ioan Andron din Racșa, a fost unul din acești intelectuali pasionați și dedicați păstrării tradițiilor. Din păcate corespondența aflată în Colecția Andron a Muzeului Județean Satu Mare numără puține scrisori, cu toate acestea ne oferă câteva informații importante despre colaborarea preotului cu Ion Mușlea. „În această perioadă preotul Andron a găzduit, cu ospitalitate și căldură, personalități marcante ale culturii românești, dintre care îi amintesc pe Ion Mușlea, care s-a documentat în vara anului 1928 pentru cartea *Cercetări folclorice în Țara Oașului ...*”²

Deschiderea pe care preotul Ioan Andron o avea pentru intelectualii vremii, iubirea fața de satul și sătenii pe care îi păstorea, frumusețea locurilor au influențat pentru totdeauna viața tânărului Ioniță. „Dacă pasiunea lui Mircea Andron au fost caii și agricultura (de aceea era nepotul preferat al bunicului Filip, cunoscut în sat ca „Baciu Popii”), Ioniță a fost pasionat de vânătoare și fotografie.”³

Fără îndoială că fotografia l-a făcut pe Ioniță G. Andron celebru. Dar, pasiunea lui pentru Țara Oașului și mai ales pentru satul Racșa, trece dincolo de peliculă și se transformă în manuscrise care ne oferă o viziune mult mai amplă și bine documentată asupra tuturor lucrurilor care i-au fost dragi.

Din multitudinea de manuscrise și fotografii cu care a documentat Țara Oașului, și care azi se găsesc în colecția Muzeului Județean Satu Mare, *Portul popular din satul Racșa* este unul foarte interesant din multe puncte de vedere. Manuscrisul, dactilografiat la mașina de scris, are 57 de pagini pline de informații cu privire la zona Oașului, satul Racșa și portul oșenesc. Acesta este structurat pe mai multe capitole și subcapitole, pe care autorul nu le-a numerotat și pe care le enumerăm:

Introducere

Istoric

Considerații generale etnografice

Structura generală a portului

Găteala capului

Descrierea portului popular din satul Racșa pe sexe și vârste

Generalități

Găteala capului

La copii

La fete

Portul femeiesc

Îmbrăcămintea părții superioare a corpului

Îmbrăcămintea părții inferioare a corpului

Portul bărbătesc

Îmbrăcămintea părții superioare a corpului

Îmbrăcămintea părții inferioare a corpului

1 Ion Mușlea, *Anuarul Arhivei de Folclor*, An I, Cluj, Cartea Românească, 1932, p. 117.

2 Ioan George Andron, *Despre Ioniță G. Andron și familia sa*, în *In memoriam Ioniță G. Andron*, Colecție îngrijită și editată de Remus Vârnav, Muzeul Țării Oașului, Negrești Oas, 2001, p. 44.

3 Idem, p. 46.

Încălțăminte
 Găteala capului la fete și la femei
 Împletitura părului și îmbrăcămintea miresei
     Îmbrăcămintea la mireasă
 Îmbrăcămintea groasă de lână
 Îmbrăcămintea de pănură
 Laibăru de lână la bărbați
 Uioșu de lână cu mâneci
 Laibăru de lână la femei
 Îmbrăcămintea împletită din lână
 Îmbrăcămintea din blană
 Podoabe
 Indicații referitoare la surse
 Titlurile fotografiilor
 Glosar
 Culori

Cum se poate vedea din acest cuprins, autorul a atins toate punctele importante ale descrierii portului popular; chiar mai mult manuscrisul este completat cu o listă substanțială de fotografii (64) și cu un glosar de termeni. Toate aceste informații strânse de Ioniță G. Andron în ani, dublate de fotografii și de explicația termenilor, fac din acest manuscris o sursă importantă și indispensabilă atunci când vine vorba de cercetarea costumului popular din zona Oaș.

Unele dintre aceste capitole par să se repete, altele sunt stufoase, pline de termeni locali, de regionalisme. Cert este ca autorul a depus un efort important care astăzi ne oferă viziunea unui costum, care din multe puncte de vedere îl putem considera „dispărut”. Această dispariție este de fapt o transformare spectaculoasă mai ales în ceea ce privesc materiale din care erau confecționate piesele de vestimentație. Din păcate, Ioniță G. Andron nu ne lasă multe informații cu privire la aceste materiale. Sporadic, el face câteva referiri: „La cele două subțiori se pune câte o bucată de pânză de forma unui pătrat ...”⁴, „În compoziția pindileului intră până la 8 lați de pânză pentru a avea lărgimea necesară (până la circa 5 m.).”⁵

Referindu-se la găteala capului, autorul este mai generos cu descrierea materialelor: „Oșencele se leagă în cap cu „chischineu” adică năframă, care în zilele de duminică se poartă din păr sau din mătase iar în zilele de lucru din stambă de obicei roșii, dar pot fi și galbene, verzi, etc.”⁶ Din păcate, la capitolul *Glosar* nu găsim explicația năframei de păr, care este un batic din cașmir.

Până la capitolul *Portul bărbătesc, Îmbrăcămintea părții superioare a corpului*, nu avem referiri notabile asupra materialelor din care se confecționau diferitele elemente ale costumului. În acest capitol autorul ne dezvăluie: „Peste mijloc, sub cămașe, unii feciori și bărbați chiar și unii bătrâni poartă chimirul de piele...”⁷ Următoarele referiri sunt tot în acest capitol și se referă la accesoriile pe care le poartă bărbații pe cap: „Bărbații în anotimpul calduros poartă pălărie de paie sau de păr de culoare neagră numite „clop de paie” sau „clop de păr”⁸. În anotimpul rece poartă căciulă din blană de miel, numită „cujmă rotită.”⁹ Următoarele referiri sunt cele la laibăru de lână, „din pănură bătută la piuă”¹⁰, la uioșul cu mâneci și gubă, purtate nu doar iarna ci de-a lungul întregului an.

4 Ioniță G. Andron, *Portul popular din satul Racșa – Țara Oașului*, manuscris, p. 17.

5 Idem, p. 20.

6 Idem, p. 24.

7 Idem, p. 27.

8 Idem, p. 31.

9 *Ibidem*.

10 Idem, p. 32.

Un capitol interesant este cel al podoabelor, unde autorul face referire la zgardă, care e confecționată din „mărgele de sticlă polichrome înșirate cu foarte mult bun gust ...”¹¹

Dar capitolul cel mai spectaculos este cel al fotografiilor, *Titlurile fotografiilor*, unde descrierile, explicațiile sunt pe măsura imaginii: „Cocon cu părul „rătundzat”, cu „chemeșucă lungă, de-a ore” observându-se pe ea: „pogmata” de la gât, „umerășele” și „străițuca”/ 1940/

Costumul popular oșenesc descris de Ioniță G. Andron în manuscrisul la care facem referire este mult schimbat, tocmai de aceea toate datele păstrate de autor ne sunt astăzi de mare folos. Munca lui ne permite să înțelegem evoluția costumului oșenesc nu doar în timp ci și în ceea ce privește terminologia. Nu putem uita de fotografii care completează fericit și nu de puține ori, explicit costumul oșenesc.

Vom reda în ceea ce urmează textul integral al manuscrisului, cu mențiunea că transcrierea s-a făcut respectându-se ortografia actuală.

Portul popular din satul Racșa Țara-Oașului

Ioniță G. Andron

Închin această lucrare din toată
inima și cu profundă recunoștință
generațiilor de femei din Racșa, care
au știu să creeze și să păstreze
peste veacuri, comoara neamului
nostru, portul popular.
Autorul

Introducere

Așezare – mediu geografic, ocupații

Satul Racșa aparține comunei Orașu Nou și face parte integrantă din raionul Oaș. Și înainte de reorganizarea administrativă a țării (raionarea) din anul 1950 aparținea tot de Țara Oașului propriu-zisă.

Facem această mențiune, deoarece cu ocazia evenimentului amintit mai sus, (raionarea) vechii plase a Țării Oașului i s-au adăugat toate așezările din fosta plasă Ugocea, ca: Tarna Mare, Batarci și Turț cu satele aparținătoare, precum și câteva localități din șesul Sătmărean, ca de exemplu comunele: Livada și Turulung cu satele aparținătoare.

Satul Racșa este situat în partea de miazăzi a Țării Oașului la circa 2 km sud-est de șoseaua națională Sighet -Satu Mare (între comunele Orașu Nou și Vama), mărgininându-se spre sud cu hotarul comunei Seini și a satului Racșa Vii localități dintre care prima nu aparține Oașului ci aparține de valea Someșului (la ieșirea acestuia în Câmpia Panonică) iar a doua deși aparține raionului Oaș nu este o așezare oșenească ca specific de port popular, limbă și datini.

La miazăzi-răsărit hotarul se întinde până la culmea dealurilor ce formează cumpăna apelor între hotarul Răcșii pe de o parte și hotarul satelor: Ilba și Ilba-Handal pe de altă parte.

La răsărit și miază-noapte-răsărit se învecinează cu hotarul comunei Vama, comună cu populație amestecată de români și maghiari, la miază-noapte și miază-noapte-apus cu hotarul comunei Prilog (singura așezare curat oșenească cu care se învecinează), iar înspre apus cu comuna Orașu-Nou.

Satu Racșa este așezat pe câteva coline care nu sunt altceva decât prelungiri ale

¹¹ Idem, p. 45.

picioarelor de dealuri ce se desprind din culmea ce leagă vârful Comja cu vârful Pleștii și Poiana Mesteacănului și care descresc domol, pe întins, până se pierd în șesul pe care-l brăzdează valea Talna.

Colinele sunt despărțite unele de altele prin câteva văi care izvorăsc de sub aceeași culme descrisă mai sus, văi care își deșartă apele în valea Talnei după ce străbat satul în lung de la miazăzi-răsărit la miază-noapte-apus.

Aceste văi și coline, împart satul în mai multe sectoare denumite: Durdileni, Duboieni, Ulița Lungă, Dob, iar mai nou a apărut încă un sector denumit semnificativ de răcșeni „Racșa Nouă”, cu case noi, construite toate după 23 august 1944. Văile ce despart aceste sectoare se numesc: Dada, Valea Satului, Valea de Mijloc, Țincușa și Valea Lupului care își aduc apele din izvoare ce își au obârșia sub înălțimile vârfului Comja, Vârful Pleștii, Paltinul, etc.

Văile acestea care brăzdează satul Racșa au importanță foarte mare atât pentru gospodăriile răcșenilor, deoarece au la îndemână apa pentru adăpatul vitelor cât și din punct de vedere igienico-sanitar, răcșencele având la îndemână apă de spălat.

O parte extrem de mică a satului este așezată pe șes – câteva sate în partea de apus a satului – încolo tot hotarul este deluros.

În urma reformei agrare din primăvara anului 1945 și răcșenii au fost împroprietăriți primind în urma acestui eveniment important din țara noastră teren fertil de șes lângă cursul inferior al râului Talna în hotarul comunei Livada, care a contribuit în mare măsură la ridicare nivelului de trai al răcșenilor, în ultimii 20 de ani.

Ocupația de bază a răcșenilor este agricultura, creșterea vitelor, pomicultura, viticultura și muncile de pădure. Este interesant de semnalat faptul că înainte cu 40 de ani doar 2-3 familii aveau câte o bucată de vie, în prezent numai câteva familii sunt în Racșa (maximum 10) care să nu aibă viță de vie plantată.

În anii din urmă foarte mulți răcșeni lucrează ca mineri în bazinul băimărean, mai ales la întreprinderile miniere vecine (cum ar fi Ilba Handal situat peste deal), la I.S.E.M. Șantierul Orașu Nou, chiar în hotarul satului Racșa la lucrări de explorări miniere, la GOSTAT Seini, etc. De asemenea în fiecare an primăvara câteva familii de răcșeni se angajează ca păstori de vite în satele de pe Valea Someșului (de la Ardușat până la Odoreu) unii revenind iarna la Racșa, alții rămânând în comunele respective, unde își găsesc rost de trai.

Tot aici este cazul să amintesc un fapt legat de ocupațiile răcșenilor și anume: de cca. 40-50 de ani, în fiecare an, păstori de vite mari din comuna Orașu Nou și chiar și Remetea Oașului au fost din Racșa. Înainte de anul 1940 în aceste comune a prins rădăcini și oieritul, ca urmare firească a avantajului care le-au văzut la răcșeni în urma acestei ocupații, iar păcurarii la stânele ce s-au format în aceste două localități, erau tot din Racșa.

În anii dintre cele două războaie mondiale dar mai ales între anii 1927-1938 foarte mulți răcșeni și-au căutat de lucru în București, unde au plecat câteva zeci de familii angajându-se mai ales la lucrări de construcții, o bună parte dintre ei întorcându-se în anul 1940, iar o parte din ei au rămas pentru totdeauna în capitală.

De asemenea o parte dintre răcșeni au plecat după reforma agrară din 1945 în Banat, însă o bună parte din ei s-au înapoiat din nou în Racșa, fără ca în portul popular să se poată observa o influență a înstrăinării vremelnice.

Istoric

Toți cercetătorii care au căutat să scrie ceva despre istoria Țării Oașului s-au plâns despre puținătatea extremă a datelor istorice în legături cu aceste meleaguri. Această constatare făcându-se despre întregul ținut desigur se referă și la localitatea Racșa despre care este vorba.

O parte dintre așezările din Țara Oașului sunt amintite în documente maghiare din secolul al XIII-lea¹² iar prin anii 1490-1520 apar primele mențiuni despre satul Racșa. Cu

12 În scrisoarea regelui Ștefan al Ungariei din 17 noiembrie 1276 sunt amintite moșiile Livada, Orașu Nou, vama, Prilog și Oaș. (Deci toate cele trei așezări cu care se mărginește și astăzi satul Racșa, Orașu Nou, Vama, Prilog n.n.).

toată sărăcia documentelor, iată unele date ce le-am găsit în legătură cu acesta localitate în unele documente din partea a II-a a veacului al XVIII-lea, începutul celui de al XIX-lea și începutul veacului nostru.

Astfel, am găsit în „Urbariul comunei Racșa” datat Careii Mari, 15 mai 1775 „că unele familii din Racșa aparțineau diferitor moșieri, grofi și baroni dintre care îi amintim pe: Wesselény, Vécsey, Kornis etc.

În lucrarea istoriografului maghiar Szirmay-Szirmay Antal¹³ ediția Buda 1810 se amintește despre Racșa că este: „un sat românesc împrăștiat pe culmi și pe văi constând din 171 case, are munți de fag, dealuri cu vii și livezi. Dintre munții aparținând satului e renumit Vârful Comja unde se întâlnesc hotarele de la Seini, Apa și Racșa. E renumit pentru locuința lui Pinteia ce apare ca un fel de boltitură săpată în stâncă. Moșieri erau: Teleky, Kornis, Wesselény, Szirmay și alți nobili ca Megessy, Moroz, etc. Aparținea cândva cetății Seini, fiind numită Rakos.”

Aceasta este cea mai amplă amintire despre Racșa la începutul veacului al XIX-lea și nu am mai găsit nimic despre ea până la cca. 100 de ani, când la începutul veacului nostru (prin anul 1905) într-o lucrare¹⁴ apărută în Budapesta se arată despre Racșa că este: „o comună românească în Oaș, cu 334 case și 1490 locuitori. Denumirea în secolul al XVI-lea era Racos și a aparținut domeniului Oaș. Mai întâi a fost a familiei Moroz din Medieș apoi a familiei Bathori. Din 1592 până în 1696 a fost a cetății Sătmăruului împreună cu domeniului Seiniului. În 1633 primește parte din dânsa Pasztori Matei, iar în 1696 stăpânul e Kemeny Ioan. În secolul al XVIII-lea a avut numeroși proprietari. La finele secolului îi sunt stăpâni familiile de grofi Teleky, grof Kornis, baron Vécsey, baron Wesselény etc.”

Atât am găsit în istoriografia maghiară despre această așezare.

Porecla pe care au dat-o oșenii din comunele din jur răcșenilor, este aceea de „tășcari”, deoarece mai de mult bărbații și bătrânii, ba chiar și feciorii în zilele de lucru purtau în loc de „straiță”, tașca de piele.

Într-o perioadă puțin mai îndepărtată și anume cam acum 50-60 de ani răcșenii au mai fost porecliți și: „husoși”, ceea ce s-ar traduce „poli” (adică douăzeci), povestindu-se în legătură cu aceasta, următoarea întâmplare: Înainte de primul război mondial răcșenii aprovizionau cu lemne de foc localitatea Seini (fost centru de plasă administrativă, pe acele timpuri și sediul jurisdicțional al Țării Oașului). Un răcșan, într-o zi de joi, zi în care avea loc târgul săptămânal, a transportat o căruță de lemne și în așteptarea cumpărătorilor la piața din Seini, a ațipit lângă căruță. La un moment dat s-a apropiat de căruță un cetățean care voind să cumpere lemnele și voind să intre în vorbă cu vânzătorul, (adică cu răcșanul) l-a întrebat:

- De unde ești?

Întrebare la care răcșanul oarecum trezit din somn a răspuns:

- Cu patru husoși (adică cu patru poli) crezând că îl întreabă prețul lemnului.

Răspândindu-se această întâmplare, o bună bucată de vreme răcșenii au fost porecliți „husoși”, însă astăzi numai cei mai bătrâni oameni își aduc unii aminte de această poreclă. Cea care a rămas până în zilele noastre este aceea de: „tășcari”.

Întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale a existat o singură școală cu o singură sală de clasă până prin anul 1938 de când au fost două săli de clasă, deoarece regimul burghezo-moșieresc nu a fost în stare să termine școala nouă începută prin anii 1024, iar numărul învățătorilor a fost unul, apoi 2. Această stare jalnică a lucrurilor este cauza neșcolarizării unei mari părți dintre copiii răcșenilor, care nu au putut urma o școală secundară, fără a vorbi de o calificare superioară.

Această realitate tristă de odinioară s-a schimbat în alta luminoasă și măreață. S-a construit o școală nouă, spațioasă și s-au adus noi săli de clasă la vechea școală, care s-a

13 Szirmay Szirmay Antal „Szatmár vármegye fekvése, története és polgari esmerete” vol. II. ediția Buda 1810.

14 Magyarorszag varmegyei es varosai, Budapesta/fără anul editării. cca. 1905.

renovat total. Astăzi la Racșa există și învățământ preșcolar. Sunt 15 cadre didactice, este Cămin Cultural cu cinematograf.

În regimul democrat popular s-au clădit 280 case noi iar satul are o populație de 2310 locuitori.

Cu originea numelui acestei localități nu se ocupă nici un autor. Socotesc că ar veni de la cuvântul „rac” în sensul de a fi „vale cu raci” de unde Racșa.

Când fac această afirmație mă bazez pe faptul că în toate văile care străbat localitatea se găsesc raci, iar în unele din ele, cum ar fi Valea Carpenilor și Pârâul Morii, văi în hotarul satului Racșa racii sunt cei mai numeroși și mai mari din toate văile Țării Oașului. De altfel această denumire o mai găsim și în hotarul comunei Vama, comună vecină cu Racșa, unde pentru același motiv, adică pentru abundența racilor o vale se cheamă „Racoșa”, iar o vale la Bixad care străbate partea de hotar „Bumbuleasca” la fel se numește „Racșa”.

xxx

Considerații generale etnografice

Dacă dăinuirea Oașului peste vremuri ca zonă etnografică oarecum unică o considerăm ca un lucru de mirare ținând cont că la nord se mărginește cu masa slavă, la apus cu maghiarimea iar la miazăzi cu Valea Someșului unde populația deși este românească nu are nimic din tradițiile Oașului, cu atât mai de mirare este dăinuirea Răcșii cu specificul ei pur oșenesc, ținând seama că în afară de vecinii lor din Prilog, singurii oșeni cu care se mărginesc, au ca vecini pe Vămeni care – așa cum mi-a destăinuit un răcșan bătrân¹⁵ nu ar fi oșeni curați, iar locuitorii comunei Orașu Nou sunt maghiari.

Tot ca factori care ar fi putut avea influențe negative asupra portului popular din Racșa arătăm și faptul că până în anul 1910 Țara Oașului aparținea din punct de vedere administrativ de Seini, iar de atunci și până în 1936 centru administrativ a fost în localitatea maghiară Orașu Nou. În anul 1936 centru administrativ s-a mutat la Negrești.

De asemenea, întreaga Țară a Oașului aparținea din punct de vedere jurisdicțional până în 1926 tot de SEINI, când s-a înființat judecătoria rurală la Bixad, iar după un an de zile (1927) și-a schimbat sediul al Negrești unde a rămas în continuare până în prezent, natural sub noua formă de Tribunal Popular al Raionului Oaș.

Structura generală a portului

Îmbrăcămintea propriu zisă se compune atât la bărbați cât și la femei din două piese importante și anume:

„chemeșă”, atât la bărbați cât și al femei, cu deosebirea broderiilor abundente la acestea din urmă,

„pindileul” adică fusta la femei și

„gacii” adică izmenele largi la bărbați.

La acestea se adaugă năframa, „chischineul” la femei și „clopul” (pălăria) la bărbați, aceștia mai având și nelipsita „straiță” (traista) care reprezintă în portul popular din Oaș o parte caracteristică.

Peste aceste piese de îmbrăcămintă se adaugă după anotimp, respectiv după timp, diferite piese de lână, de postav, de piele.

La copiii până la 5-7 ani, indiferent de sex, îmbrăcămintea e și mai simplă, am putea spune chiar simplisimă ca constând dintr-o singură piesă, „chemeșuca lungă”, care la fete e strânsă peste brâu cu un șnur, iar copiii poartă nedespărțita străițucă.

Diferențieri sociale sunt de pre<a> mică importanță. În trecut ele au constat eventual într-o calitate mai fină a țesăturilor ca de exemplu pânză bumbac în bumbac la cei mai înstăriți,

15 Bătrânul Leusca Ion din Racșa cunoscut sub numele de Ionu lui Pengye Toader sau „Pengyanu”, care în 1939 a avut 82 de ani, la întrebarea mea: „- ce fel de oameni is Vămanii?” mi-a răspuns: „- Apăi ungurii-s unguri șiți sângur, da rumânii din Vama is un feliu de oșeni”, deducând din vorbele bătrânului că nu-i consideră oșeni adevărați.

față de bumbac în tort sau tort în tort la cei mai săraci. Aceste diferențieri sociale mici aproape imperceptibile de un ochi laic, sunt de domeniul trecutului deoarece astăzi aproape nu-ți poți da seama că ar exista astfel de diferențieri.

Găteala capului

În țara noastră puține sunt locurile în care să se acorde o așa mare importanță gătelii capului ca și în Țara Oașului.

De multe ori, după felul pieptănăturii poți deduce cu certitudine anumite împrejurări, anumite stări de bucurie sau de supărare în viața oșenilor, în cazul nostru din viața răcșenilor, cum ar fi de exemplu, împrejurarea că o tânără este fată, că este mireasă, că este femeie, că este în doliu.

Copiii umblau cu părul pe frunte „rătundzat” iar mai nou copiii poartă mai rar părul „rătundzat” deoarece și-l pieptănă peste cap sau într-o parte cu cărare. (Fotografia 1- 4)

Fetele mici purtau părul tot în forma coconilor cu deosebirea că și-l tăiau în spate mai lung. (Fotografia 4 - 5 și 7)

Bărbații de ase-menea purtau părul „rătundzat”, obicei astăzi din ce în ce mai rar, iar bătrânii purtau părul destul de lung în plete lăsate pe spate, obicei care azi îl întâlnim foarte rar. (Fotografia 9, 42, 43, 45, 51)

DESCRIREA PORTULUI POPULAR DIN SATUL RACȘA PE SEXE ȘI VÂRSTE

Generalități

Copilul după ce se naște este înfășat într-o cămașa a tatălui său iar dacă este fetiță este înfășurată într-o cămașa a mamei sale.

De la vârsta de un an până la 5-7 ani, copiii de ambele sexe au o singură piesă de port de îmbrăcăminte și anume: „chemeșuca lungă”, cu distincțiile ce vor fi descrise mai jos, separat pentru fete și separat pentru copii.

În această vârstă fragedă apare și „străițuca” pe care o poartă „coconii” adică copiii. Un răcșan nu se consideră îmbrăcat fără straiță, de unde și zicala „Adă-mi mamă straiță să mă îmbrac”.

De la vârsta de 5-7 ani piesele de port pe sexe se dublează, adică în loc de cămașa apar două piese principale și anume: „chemeșă” și „gacii” la băieți, iar la fete pe lângă „chemeșă” apare „pindileul”.

Observăm deci că portul popular din acest sat se maturizează destul de repede în raport cu vârsta celor ce-l vor purta o viață întreagă. Aceste două piese de port pe sexe vor rămâne de-a lungul anilor până la adânci bătrânețe cu diferența doar a ornamentației care variază în abundență și cromatică după vârste.

Spre deosebire de alte sate din Țara Oașului, bărbații și bătrânii satului preferau tașca de piele în loc de straiță de unde și tăpuritura:

Ce poartă răcșenii-n tașcă

Cremene s-on bot de iască.

Io te joc mândră pe tine

Tășca gioacă p-ingă mine. (Fotografia 42, 46, 49)

Găteala copilului

Ceea ce caracterizează găteala copilului în Țara Oașului deci și în Racșa este simplitatea deoarece atât la copii cât și la fete până la vârsta de 5-7 ani îmbrăcăminte constă într-o singură piesă de port „chemeșuca lungă”.

Această cămașă este aproape identică și la copii și la fete diferind doar unele părți ornate și unele denumiri ale acestora.

La copiii

Ornamentația începe la gât cu „pogmata” care este lucrată din ață în mai multe culori cele de bază fiind cafeniul închis, roșu, negru și puțin galben. Ca lățime „pogmata” variază de la 5 mm până la circa 2 cm. Aceasta are la cele două capete care se adună în față cuprinzând astfel gâtul ca într-un cerc, doua „chetori” policrome, lungi până la circa 20 cm fiecare și care se termină cu câte un „ciucalău”.

Cu aceste „chetori” se încheie „pogmata”.

Exact deasupra celor două umere cămașa are o ornamentație simetrică bilaterală compuse din două modele absolut identice numite „umerase”, în componența cromatică a cărora intră mai ales culorile pe care le-am întâlnit și în componența „pogmatei”.

Mânele pot fi în partea dedesubt adică în extremitatea inferioară largi, terminându-se în cazul acesta cu „brăduț(i)” pot fi drepte, adică la fel de largi și la umăr ca și în partea inferioară când se termină cu „colțuri” și mai pot fi strâmte la încheietură, când se termină cu „pomnușori”.

Partea dedesubt a cămășii se termină cu un „roituț” adică pânză destrămată de bătătură, rămânând numai firele în lungime.

Fiind vorba de „coconi” natural că nu le lipsește nici „străițuca” aceasta variind ca dimensiuni de la câțiva centimetri pătrați în care de abia încapă un ou la copii de un an și până la mărimea de circa 25 cm/30 cm, la copii de 5-7 ani. (Fotografia 1,3,14)

Copiii nu umblă niciodată cu capul gol cum de altfel nici bărbaii (numai în caz de doliu după expresia lor „când jălesc”) ci și-l poartă vara acoperit cu „clopuț de paie” ornat jur împrejur cu lână colorată sau mai nou cu salbă de măgele numită „zgardă”.

În afară de pălărioara de paie mai umblă și cu pălărie de păr neagră sau cu pălărioare verzi tip vânătoarești.

Până înainte vreme adică înainte cu 30 ani toți copiii umblau de primăvara și până toamna târziu desculți acuma, în duminici și sărbători umblă cu sandale, pantofi sau ghetuțe vara și de obicei <cu> ciubote de cauciuc sau după expresia lor „cisme de gume”, în anotimpul rece și ploios.

La fetițe

Ca îmbrăcăminte la fetițe până la 5-7 ani găsim aceeași „chemeșucă lungă” a cărei ornamentație începe la gât prin „guleraș” care spre deosebire de „pogmata” de la cămașa copiilor nu este atât de bogată și nu este atât de minuțios lucrat deoarece în componența cămășii nu are rolul de ornament „propriu-zis” și acest fapt își are explicația logică, deoarece fetițele poartă și ele la gât podoabe care acoperă în întregime „gulerașul”, care nu se vede se sub „zgardă” și „măgele”.

„Chemeșuca” era ornată în partea deasupra a pieptului pe cele două umere cu o pereche de modele simetrice numite „umerase” dar acestea nu se mai fac.

Deoarece este vorba de fetițe, care de la natură sunt mai cochete, au în partea superioară a cămășii o placă dreptunghiulară care acoperă toată partea superioară a cămășii în față, trec peste cele două umere și continuă în spate exact cu același model ca și în față doar că aici la mijloc în partea de sus are o mică despicătură tivită, iar la baza „gulerașului” are două „chetori” care au același rol ca și cele de la „pogmata” copiilor.

Placa descrisă mai sus se numește „cheptăraș”.

Mânele sunt destul de bogate și sunt prinse la umere în „încrețele” iar la încheieturile mâinilor se termină în ornamente multicolore „pomnușori” care de multe ori se termină, în partea inferioară prin „fodriță”, un volănaș lat de circa 5 cm care este un evantai circular chiar la încheietura mâinii.

Pentru ca totuși să se deosebească de copii, fetițele sunt încinse la brâu cu un șnur de mătase sau de lână împletită, din fire în mai multe culori, care se numește „golonduț de încins” iar unele fetițe mai mărișoare, adică cele de 5-7 ani mai poartă și câte o „zădiuță” adică

un șorț din stambă sau chiar din mătase de culoare roșie sau galbenă cu imprimeuri colorate. Acesta are în partea deasupra două șnururi cu care se prinde peste mijloc încheindu-se în spate numite „frâmbghii”.

„Chemeșuca” se termină în partea inferioară pe la poale sau printr-un volănaș numit „fodriță” sau prin niște colțuri în formă de simți de fierăstrău numiți „colțuri”. (Fotografia 5-7)

Pentru o cămașă de copii până la 5 ani indiferent de sex trebuie de la 3-4 „lați” de pânză, iar pentru copii de la 5-7 ani trebuie 4 „lați”.

Fetițele umblă și cu capul gol dar și legate la cap cu „chischineu” de culoare roșie cu buline de diferite culori, sau cu culoare de fond galben, alb etc. Se încălță cu sandale sau ghetuțe iar în anotimpul rece cu ciubote de piele sau ciubote de cauciuc „cisme de gume”.

Portul femeiesc

Îmbrăcăminte la femei

Am arătat mai sus succint, structura portului popular din Racșa, urmează ca acum să trecem la descrierea amănunțită a fiecărei piesă de port și la ornamentele ce se găsesc pe acestea începând cu portul femeiesc.

Chiar de la începutul este cazul să amintim tot aici că în Racșa cel mai vechi tip de cămașă a fost acela care se încheia în față și nu în spate cum se încheie azi absolut toate cămășile femeiești. Acest tip de cămașă a dispărut total în preajma primului război mondial.

Vorbind despre cămașă la femei arătăm că tipul vechi de cămașă la femei era ornată pe cei doi umeri cu o pereche de modele identice, denumite după regiunea corpului pe care o acoperă „umere” a căror margini în părțile exterioare – dinspre brațe - se terminau tot prin „încrățele”.

„Umerele” nu se mai fac ele fiind înlocuite tot cu „chieptare” care la femeile mai în vârstă sunt lucrate ceva mai simple și uneori în culori mai închise. (Fotografia 12)

Făcând paranteza de mai sus arătăm că cele două piese de port principal la femei sunt:

1. „chemeșă” pentru partea superioară și
2. „Pindileul” pentru partea inferioară.

Părțile componente ale cămășii femeiești în croială sunt următoarele:

1. „stanu dinainte” cuprinzând întreaga jumătate din față a pieptului, începând de la jumătatea umerilor, coborând apoi până din jos de subsiori și de aici în jos până la marginea inferioară a cămășii.
2. „stanu dinapoi” cuprinzând în spate aceeași suprafață.
3. „mânecele”.

Cămașa femeiască are următoarele ornamente: în partea deasupra în jurul gâtului are o ornamentație îngustă denumită „gulerul la grumadz” care în partea de dinapoi are o tăietură de câțiva centimetri iar marginile acestei tăieturi sunt tivite de obicei cu ață colorată.

În partea de dinapoi a celor 2 extremități a „gulerului la grumadz” sunt prinse, în partea inferioară a acesteia, două „chetori” cu care se leagă „gulerul la grumadz” în jurul gâtului. Aceste „chetori” au în părțile finale câte un ciucure format din destrămarea ultimei părți inferioare a „chetorii”.

După ce a fost croită cămașa și după ce s-au fixat pe părțile laterale ale „cheptarului” mânecele și pe partea inferioară acestuia „stanii” prin „încrățele”, se aplică pe dosul „cheptarului” o bucată de pânză care să acopere și „încrățelele” pentru ca să nu jeneze corpul. Această bucată de pânză se numește: „speteală”.

La cele două subțiori se pune câte o bucată de pânză de forma uni pătrat numite: „puiuri”.

Tot aici trebuie să amintim că înainte cu circa 40-50 de ani, în locul „perți de brazi” la umerile unor cămăși se împleteau pe zece fire de ață printre cere se trecea cu acul ață de diferite culori, un model, care se aplica pe umăr, în locul „perți”.

Acest fel de a se face „parta” se numea „borzodaș”.

Înainte de a trece la descrierea ornamentației următoare, făcând o paranteză, arătăm că dintre toate ornamentele care împodobesc costumele populare ale oșencelor cel mai principal este: „cheptarul” situat în partea superioară a cămășii pe o suprafață care se întinde de la încheietura umerilor și coboară pe aici vertical până la circa 18-22 de cm. în față și în spate, extremitățile acestor laturi sunt unite între ele prin o linie dreaptă orizontală atât înainte cât și înapoi. Pe această platcă pătrată (sau uneori dreptunghiulară) se întinde podoaba cusăturilor populare la femei în Țara Oașului, podoabă cusută din mii și mii de împunsături migăloase cu variate și alese culori care se îmbină între ele și din combinarea cărora oșencele au știut să facă de-a lungul anilor ecoul sentimentelor pe care le nutreau în inimile lor.

Ca formă și dimensiuni la persoanele mature (înțelegând fete și neveste) aproape nu variază sau diferențele sunt atât de mici încât devin aproape imperceptibile.

Ca îmbinare de culori însă și compoziție nici nu-ți vine a crede că pe o suprafață relativ mică să fie fixate atâtea culori dispuse fie în forme geometrice în care predomină culorile roșu și negru, fie în forme florale și zoomorfe în care abundă aproape toate culorile curcubeului, pe care însă rășencele cu gustul lor artistic înăscut le știu îmbina în așa fel ca să apară chiar și ochilor pretențioși ca un tot unitar, ca o îmbinare subtilă de forme și culori.

Părțile componente ale „chieptarului” sunt următoarele, începând cu extremitățile laterale din dreptul încheieturilor la umere unde se îmbină cu mânecile cămășii. Din cauza acestei îmbinări mânecile care sunt foarte largi se încrețesc, adică li se fac cute mărunte aceste încrețituri numindu-se: „încrățele la mânecă”, acelea care fixează mâneca, „încrățele la chemeșă” acele care prind cămașa în partea dinainte și partea dinapoi.

Pentru ca aceste „încrățele” să stea fixate bine ele se prind cu o cusătură tare peste mijloc (la circa 1 cm. de jur împrejurul pieptarului) numită: „mărgeaună” căreia i se mai spune și „șesătură” la cămeșile bărbatești.

Înspre interiorul „cheptarului” urmează o serie întreagă de cusături și câmpi ornamentali care în Racșa au următoarele denumiri:

- „zbârcele”

- „colt(ă)”

- „trăsură”

- „brișor” după care urmează o nouă „trăsură” de o culoare oarecare.

„Parta mică” un câmp ornamental umplut cu „brazi” mai mici.

Urmează din nou o „trăsură”, un „brișor” și iarăși o „trăsură”.

„Parta mare” un câmp ornamental umplut cu „brazi” și mai mari.

„Puiuf” niște umpluturi destul de mărunte care se țin aproape unii de alții.

„Brazi mici” aceștia având ultimul chenar dinspre „gulerul la grumaz” tot dintr-un rând de „puiuf”.

După felul în care sunt cusute „cheptarele” în Racșa se disting cinci categorii și anume:

1. „peste hire”, împunsătură cu ață colorată peste un singur fir.

2. „peste 4 hire”,

3. „trasă” adică hirele se lasă „bulbucate”,

4. „tăietă” se fac ochiuri sub formă de ciur cu orificii de 2-4 mm.,

5. „laba găștii” care după explicația informatoarei „se fac din punsuri peste 3 hire apoi se împle pin ele”.

Explicațiile le-am dat așa exact cum le-am primit de la informatoare. (6)

Rășencele nu au lăsat fără broderii nici mânecile care făcând parte integrantă din cămașă au pe lini mediană care coboară de la extremitatea de sus a umerilor și până la mijlocul încheieturii de la mâini (în partea dosului mâinii) „cusătura pe mânecă”, lată de câțiva centimetri, apoi pe lângă ea sau la câțiva centimetri pe lângă cot: „brazii pe mânecă”.

Tot în partea dedesubt a mânecii deasupra încheieturii mâneca este strânsă din nou

ca și la umere în „încrățele” mai mărunte ca să primească o formă cât mai strânsă numai atât cât să intre mâna.

Dedesubt de aceste „încrățele” inferioare pe o lungime de circa 5-7 cm, se găsesc: „pomnușorii” iar la cei mai mulți „pomnușori” se mai adaugă și câte un volănaș care se numește: „fodă”.

Pentru o cămașă se folosesc 8 „lați” de pânză după cum urmează: doi „lăți” pentru „stani dinainte”, doi pentru „stani dinapoi” și patru pentru două mâneci (doi la o mânecă).

Stanii se prind între ei pe margine pe o linie verticală ce coboară exact din jos de subțiori. (vezi fotografiile nr. 35, 36, 37)

Îmbrăcămintea părții inferioare a corpului.

Să trecem acum la descrierea celeilalte părți principale a costumului femeiesc, „pindileul”.

Această piesă de port are două părți componente și anume:

1. „latu de-asupra”
2. „latu de dedesubt”, prinse între ele printr-o cusătură asupra căreia ne vom opri mai jos.

În partea superioară „pindileul” are regiunea cea mai ornată care cuprinde linia mediană a corpului la femei și cade exact pe talie dând o notă de eleganță și suplețe, de aceea Tancred Bănățeanu un foarte bun cunoscător al Oașului spune: „Portul femeiesc are în ansamblul său un aspect foarte tineresc, chiar dacă este vorba de femei mai în vârstă. Oșeanca a știut să valorifice prin linia costumului silueta ei ...” (7)

Această parte a „pindileului” care încinge mijlocul se numește: „guler la pindileu” și are lățimea de 5-10 cm. cu tendința în ultimul timp de a fi și mai lat.

În partea dinainte „gulerul pindileului” are doi-trei nasturi pentru a se putea încheia, precum și două șnururi confecționate din ața policromă numite „frâmbghii”.

De multe ori „pindileul” nu se strânge până se unesc cele două capete ale gulerului, între acestea rămânând o porțiune de câțiva centimetri care variază după talia persoanei.

În partea dedesubt a capetelor „gulerului”, „pindileul” are o tăietură lungă de circa 10-15 cm. tivită, care se numește „jăb”. (fotografia nr. 38)

Imediat sub „guler”, „pindileul” vine strâns în cute mărunte care sunt fixate printr-o cusătură numită „teșitura pindileului” de sub care pornește în jos „pindileul” la început în cute mai mici, apoi lățindu-se, având tendința de a se întinde.

Cele două părți componente ale „pindileului” și anume „latu deasupra” și „latu dedesubt” sunt unite între ele prin ornamentația destul de îngustă, cel mult 1,2 cm. numită „cusătura peste mnijloc”.

Sub această cusătură, ceva mai jos de linia care ar marca jumătatea distanței dintre aceasta și extremitatea inferioară a „pindileului” este plasat: „cercu peste mnijloc” lat de circa doi, cinci cm.

Urmează apoi penultimul ornament așezat imediat deasupra marginii inferioare a „pindileului” numit: „brazî dedesubt” lat de circa 2-6 cm.

„Pindileul” se termină prin „colții dedesubt” care, așa cum arată și denumirea – sunt niște colți tăiați din pânză având forma dinților de fierăstrău însă mai mari ca dimensiune și care în mod practic țin și locul tiviturii, însă tivitură bogată, frumoasă.

Pindileul se mai poate termina și cu o „cipcă” adică danteluță prinsă jur-împrejurul pindileului, dedesubt lată de circa 3-5 cm.

Aici este cazul să amintim că înainte circa 40-50 de ani „pindileele” se purtau „încrățate”, adică plisate lucru foarte migălos dar făcut cu multă răbdare.

Această modă a început a fi lăsată înainte cu 30 de ani pentru ca acum să fie o raritate, totuși se mai poate vedea câte o răcșeancă în zilele de mari sărbători cu pindileul „încrățat.” (vezi fotografia nr. 39)

În componența pindileului intră până la 8 „lați” de pânză pentru a avea lățimea

necesară (până la circa 5 m.). Latul deasupra se încheie în față, adică se coase împreună în continuare în despicătura de la „jăb” tot așa și latul dedesubt. În față pindileul se acoperă cu un șorț numit, „zadie” care este confecționată de obicei din mătase pentru zilele de sărbătoare și stambă pentru zilele de lucru. Acesta este prins în jurul mijlocului în partea inferioară a „gulerului de la pindileu” acoperind absolut în întregime „jăbul”.

În partea dedesubt „zadia” este ornată și cu „crețâșoare” și diferite panglici policrome în mai multe rânduri.

Până prin anii: 1925-1930 se purtau frecvent atât de către fete cât și de către femei, „zadia de pânză” lucrată mai ales din pânză albă bumbac în bumbac. Azi această zadie se întâlnește rar. Această zadie se compune din două părți: „LATU DEASUPRA” fără nici o ornamentație, are deci numai pânza albă, curată, și „Partea dedesubt” care avea două rânduri de ornamentație polichromă, late de câte 3-5 cm. care se terminau în partea inferioară prin „roituri”/ fotografia nr.15/

Sub roitul inferior zadia se termina fie prin „fodrá” adică niște volănașe, fie prin „colț(i)” noțiuni cu care ne-am mai întâlnit și le-am descris mai sus, mai putându-se termina și prin o îmbinare a acestora, adică prin „fodrá cu colțuri”.

Răcșencele se legau la cap cu „chischineu” adică năframă, care în zilele de duminică se purta din păr sau mătase iar în zilele de lucru din stambă de obicei roșii dar pot fi și galbene, verzi, etc. care se încheie în față sub bărbie, încadrând fața într-un chenar ovoidal, sau se leagă îndărăt, când apar foarte bine toate podoabele din jurul gâtului.

Femeile umblă absolut întotdeauna legat la cap doar fete când sunt împletite cu „pletean” sau au cunună nu poartă năframă.

Portul bărbătesc

Îmbrăcăminte a părții superioare a corpului

Partea superioară a corpului la bărbați este acoperită de „chemeșă”.

Cel mai vechi tip de cămașă bărbătească – azi dispărut, a existat în Rața până înainte cu cca. 40-50 de ani și se deosebea de cel actual prin scurtimea „stanilor”, care ajungeau numai până „cam la furca tyeptului, ca să se vadă cureaua”, după cum mi-a precizat informatorul (8) deoarece așa cum am fost informat, mai demult foarte puțini feciori, bărbați și chiar bătrâni îmblau fără curea.

„Speteala” era aproape așa de mare ca la „stanii” cămășii care numai cu câțiva cm. erau mai lungi (cca. 4-5 cm.). Mânecile erau largi și încrețite pe umere, unde avea de fapt și ornamentațiile „umere”.

Părțile principale ale cămășii bărbătești sunt identice cu cele ale cămășilor la femei și anume:

- „stanu dinainte”
- „stanu dinapoi” și
- „mânecile”.

La rândul lor mânecile sunt de trei feluri:

1. „chemeșoi” adică mâneci la fel de largi și la umere ca și în partea de jos
2. „mâneci largi” tipul 2 de cămașă în timp, încrețită la umere
3. „mâneci cu pomnușori”.

Pentru ca partea superioară a cămășii să fie mai rezistentă, deoarece această parte are contact permanent cu corpul, este dublată de o pânză dreptunghiulară care acoperă spațiul din dreptul pieptului până cu ceva mai jos de o linie imaginară care ar uni cele două subțiori și înapoi până sub cele doi omoplați. Această pânză aplicată se numește: „speteală”.

Pe cămașă au loc în diferite părți ornamente aranjate cu mult gust, care dau acestei principale piese de port la bărbați și nota de eleganță și cea de demnitate, după vârstă.

În jurul gâtului cămașă are un guler lat de cca. 2-3 cm. în care predomină culoarea cafeniu închisă îmbinată cu negru, puțin verde și galben, culoare aceasta din urmă mai ales

pentru mici umpluturi.

Această parte a cămășii este numită: „pogmată” și are – ca și la copii și femeile de altfel – două „chetori” împletite din ață colorată care se termină prin câte un „ciucalău”. Chetorile se leagă în față adică după expresia răcșenilor: „se închioatoră”.

Câmpii cuprinși deasupra umerilor și până în apropierea „pogmatei” sunt ocupați de două modele absolut identice numite „umere”.

Culoare de predilecție a materialului din care se fac aceste umere este cafeniu închis.

Umerii bărbătești se compun din următoarele cusături ornamentale:

- „încrețitura”
- „șesătura”/ acesta se numește la cămășile femeiești „mărgea”
- „brielu”
- „colți”
- „rupturița”
- „partă” după care iarăși urmează un rând de „rupturiță”, apoi iarăși „colți” și în fine
- „brazi” (vezi fotografia nr. 60).

În partea de jos a cămășii acesta se termină iar cu un ornament numit: „brazii pe la poalele cămășii”.

Am lăsat mai la urmă mânecile deoarece acestea după cum fac parte din una din cele trei categorii de mâneci descrise mai sus, deci în funcție de forma acestora, ca și ornamentația la extremitatea de jos. Așa:

1. La „chemeșoi” se termină în „colți pe la mânecă” fotografia nr. 42
2. La „mâneca largă” se termină fie cu „brazii” fie cu „cipcă” fotografia nr. 41
3. La mânecile înguste dedesubt, se termină prin „pomnușori” fotografia nr. 44.

Peste mijloc, sub cămașă, unii feciori și bărbați ca chiar și bătrâni poartă chimirul de piele numit aici „cure” acesta fiind purtat vara-iarna, având mai ales partea ei mai mult practică decât ornament deoarece ține partea superioară a abdomenului și partea inferioară a pieptului ca într-un corset care ajută foarte mult corpul la muncile grele, mai ales la ridicat, iar iarna ține și căldură.

Îmbrăcămintea părții inferioare a corpului

Partea inferioară a corpului la bărbați este acoperită cu o pereche de izmene foarte largi, până la 4 m. ba poate și mai bine, numite: „gaci” care au următoarele părți componente:

- „latu deasupra”
- „dărabu dedesubt” despărțite vizibil una de alta printr-o cusătură care îi unește, numită: „cusătura pe mijloc” vezi fotografia nr. 44.

În partea deasupra „gacii” au: „obadă” care nu este altceva decât locul prin care se introduce

„brăcinaru” cu ajutorul căruia se leagă, se fixează „gacii” pe corp.

„Gacii” mai au și „on miez de fund în patru cornurele” (după expresia informatoarei) pentru ca la șezut să prezinte o rezistență mai mare.

În partea inferioară a „dărabului dedesubt” pânza este îndoită în trei, pe o lățime de cca. 4-5 cm. apoi, jumătate din această porțiune adică cca. 4-5 cm. se destramă de bățatură și rămân numai firele în lung. Această parte destrămată se numește „roit” și reprezintă extremitatea de jos a gacilor.

Deasupra acestui „roit”, la câțiva cm. are loc un ornament lat de cca. 2-4 cm. numit simplu „brazii”.

Într-o pereche de gaci „de-a ore” intră până la _ „lați” de pânză pentru „latu deasupra” și tot atâția „jumătăți de lați” pentru „dărabii dedesubt”.

Ca un element nou pătruns în portul popular bărbătesc este: „zadia”, adică șorțul. (Fotografia nr. 17 și 18)

Pătrunderea acestei noi piese de port în portul popular din satul Racșa se datorește

pe de o parte influenței primite de la celelalte comune oșenești ca Gherța Mică, Cămărzana, Călinești etc. comune în care portul „zadie” la bărbați este mai vechi.

Pe de altă parte socotesc că poate fi o influență a portului din comuna Orașu Nou, unde locuitorii, tot plugari – maghiari, poartă în zilele de lucru șorțul pentru a-și proteja pantalonii.

Este de mirare că răcșeni deși sunt vecini cu locuitorii din Orașu Nou de sute de ani, nu au adoptat „zadia” numai după ce acest lucru l-au făcut înaintea lor alte comune oșenești, cum sunt cele arătate mai sus, dintre care Cămărzana – cea mai retrasă comună din Țara Oașului – este de mirare că a adoptat în portul ei această piesă de port.

Menționez ca astăzi o bună parte dintre răcșeni poartă în zilele de lucru zadie fie din doc fie din pânză, însă iarna nu o poartă.

Această întrebuintare destul de lungă în timpul anului a putut fi cauza introducerii ei și în costumele populare de sărbătoare.

Ca și „gacii” și „zadia” are:

- „latu deasupra”
- „dărăbu dedesubt” care are exact aceleași ornamente ca și partea aceasta a „gacilor” de aceea nu revin.

Așa cum am arătat mai sus când am vorbit în general despre portul bărbătesc, piesa de port cea mai caracteristică, aceea care te face să ghicești la prima vedere că este vorba de portul popular din Țara Oașului, este: „straița” pe care răcșenii o poartă în diagonală peste umărul drept sau peste umărul stâng. Are două părți componente și anume:

- „baieru” partea care atârână peste umăr și
- „straița” propriu zisă, care la copii și la feciori este ornată în întregime/ adică atât „baieru” cât și „straița”/ iar la bărbați acest ornament este ceva mai reținut, iar la bătrâni este cât mai simplu.

Cusătura exterioară a „baierului”, după cum se mărginește în partea exterioară prin niște colțuri sub forma dinților de fierăstrău sau sub forma unor figuri dreptunghiulare mici de cca. 2-5 cm. se numește în cazul 1. „chitușală cu colț(i) în lontru” iar în cazul 2. „chitușală cu colț(i) drept(i)”.

Imediat pe lângă acest ornament urmează o cusătură relativ îngustă, plasată bineînțeles spre interiorul „baierului”, numită „brișor”.

Atât „chitușala cu colț(i) în lontru” cât și „chitușala cu colț drept” precum și „brișorul” apar duble, la fiecare baier de straiță, pornind de la margini spre interior. Întregul câmp cuprins între cei doi „brișori” este utilizat de răcșence ca spațiu pentru desfășurarea părții principale a ornamentației „baierului”, care se numește simplu: „braz(i)”.

Aceste forme de cusături de pe „baier” apar exact în aceeași succesiune – dinafară înăuntru – și la „straița” propriu zisă, care de obicei are forma pătrată însă poate avea puțin și formă dreptunghiulară, având singura deosebire că „brazii” se așază pe lângă „brișor” înăuntru pe o lungime de câțiva cm. apoi în spațiul ce rămâne gol în mijlocul „străiții”, se face modelul principal numit „pana la mijloc”.

În satul Racșa culoare predominantă și la ornamentația „străiții” este cafeniu închis.

„Străițile” se cos după modelul „peste hire” sau „peste patru hire” pe care l-am întâlnit și l-am descris când am vorbit despre „cheptare” așa că nu mai revin.

În portul popular de acum 50-60 de ani feciorii și bărbații precum și bătrânii purtau în loc de straiță „tașcă” din piele, confecționată de ei, spunând bătrânii că avea un caracter mult mai practic și anume, nu se uda iasca și cremenea așa că în pădure, fie la lucru fie la stână la oi, puteau aprinde mai repede focul. Vezi fotografia nr. 42, 46-49.

Astăzi numai unii bătrâni chiar foarte puțini la număr mai poartă „tașcă” de piele, cei mai mulți poartă „straiță”.

Bărbații în anotimpul călduros poartă pălărie de paie sau de păr de culoare neagră

numite, „clop de paie” sau „clop de păr”. În anotimpul rece poartă căciulă din blană de miel, numita „cujmă rotlată”. Aceasta se confecționează chiar în satul Racșa de un om mai în vârstă (9) care are în acest scop mai multe trunchiuri de lemn de diferite mărimi, pe care întinde blana și o potrivește după dorința celor care o comandă.

Atât la pălării cât și la căciuli, în partea dreaptă poartă un „struț” ornament compus din „bumbuști de mărgelă”, verdeață, flori și ceva pene. În afară de pălăriile de păr, singurele pe care nu și le confecționează bărbații din Racșa în gospodăriile lor, mai este o piesă de port pe care la fel o cumpără din prăvălie: „laibăru de postav negru” o vestă neagră cu câțiva nasturi de metal de culoare deschisă. Această piesă de port care era frecvent purtată de feciori până înainte cu cca. 10 ani, începe să fie abandonată și să fie înlocuită cu „laibăru de lână” din pănură bătută în puiă, de culoare gri, gri-închisă după modelul care se poartă la Negrești și Certeze. Asupra acestei piese de port vom mai reveni de aceea nu redau amănunte aici. Vezi fotografiile nr. 16-18.

Încălțăminte obișnuită era „optynca” (fotografia nr.2) iar în zilele de sărbătoare și în zilele de duminică cei mai înstăriți aveau „cisme cu tocuri” adică ciubote de piele (fotografia nr.18).

Astăzi opinca bate în retragere deși mai ales pentru muncitorii de pădure a rămas să fie purtată deoarece – motivează ei – în anotimpul rece, cu obiele de lână, țin foarte cald la picioare. Opincile au următoarele părți componente:

- „gurgoiul” adică vârful propriu zis al opincii și
- „nojățele” de piele – cu care se înfășoară obielele – care uneori pot fi de păr de capră împletit de păcurari de obicei.

Încălțăminte din magazine, începând cu sandale, pantofi, ghete, bocanci, iau pe rând locul opincilor.

Ca o concluzie în ce privește portul „zadie” la bărbații din Racșa, deci a acelei piese de port care se poartă în unele din satele Țării Oașului, văd o tendință sănătoasă care ne face să tragem concluzia că răcșenii deși locuiesc în extremitatea acestei țărișoare, sunt mai dispuși la înnoiri oarecum „băștinașe” decât la înnoiri să zicem așa „extra muros”, adică din afara hotarelor oșenești.

În acest loc trebuie să amintesc că portul la bătrâni nu diferă întru nimic ca piese de port de cel al bărbaților ci diferă numai în ornamentație și anume: până când cămașa, straița și gacii la feciori și la unii bărbați mai tineri sunt brodate în culori pregnante la bătrâni aceste piese de port se caracterizează prin simplitatea lor în ornamentație, deoarece la cămașă numai „pogmata” prezintă oarecare interes ca broderie însă și aceasta mult mai simplă și în culori deschise: puțin galben și alb, la fel straița, iar gacii au pe dedesubt numai „roiturile” fără brazii.

Vedem deci că la răcșeni spre bătrânețe culorile din broderiile ce ornamează diferitele regiuni ale pieselor de port popular în loc să se închidă, să aibă culori mai mohorâte, înspre negru, cum ar fi oarecum natural, se deschid la culoare, devin senine, blânde, liniștite, ca și firea omului.

Găteala părului la fete și la femei

Cea mai simplă formă de purtat părul este acela al fetițelor mici dintre care unele îl poartă: „rătundzat” (fotografia nr. 5, 7) fără nici o împletitură, exact ca și copiii, care poartă părul tip breton.

Unele fetițe și chiar fete mari obișnuiesc să împletească în patru numai câteva șuvițe de păr foarte subțiri deasupra frunții de o parte și de alta de „cărarea de mijloc”.

Astfel de împletitură se numește „încreț(i)” și se face așa cum rezultă din descrierea de mai sus, din 4 șuvițe de păr care la rândul lor sunt „împletite în patru”. Dintre aceste șuvițe una rămâne la mijloc, iar celelalte trei se împletesc în jurul ei pe o porțiune de cca. 5-7 cm.

O altă formă de împletitură „în creț(i)” este următoarea: se face 20 de șuvițe subțiri de păr numite: „bgyțuț” care se împletesc în 10 „colțășori” tot doi lângă olaltă deci sunt 5

perechi de colțișori de o parte a frunții și 5 perechi de altă parte. Cei 10 colțișori propriu ziși sunt numai terminația din spre frunte a împletiturii, deoarece această împletitură se întinde pe o lățime de cca. 3-4 cm. îndărătul „colțășorilor”, prin împletirea în formă de „țesătură” a celor 10 șuvițe de păr.

În zilele de sărbătoare vara precum și iarna când este timp uscat, frumos, fetele poartă părul împletit în „coadă cu pletean” care se face în felul următor: se piaptană tot părul despărțindu-se în două părți egale prin „cărarea de mnijloc”. Din părul de pe o parte a capului se formează trei șuvițe destul de groase – după abundența părului – care se împletesc în trei, formând astfel de fiecare parte a capului câte o „coadă de pletean” care coboară deasupra tâmpelor fie peste vârful urechilor fie imediat deasupra lor, apropiindu-se către ceafă, apoi pornesc în jos, paralel, până se sfârșesc având legate de capăt doi „ciucalai” de lână sau de mătase. (Vezi fotografia nr. 17)

Vara deasupra fiecărei „cozi” se mai pun mai multe floricele una lângă alta, începând deasupra tâmpelor și până sub ceafă, iar iarna în locul florilor se pun bumbuși”.

Mai există încă un fel de a-și purta părul fetele o combinație între cele două feluri descrise mai sus și anume: „în creți și cu pletean.” (fotografia nr. 20-27)

Mai exista înainte vreme un mod de a-și purta părul fetele și nevestele tinere la Racșa și anume: pieptănătura era identică cu cea a „cozii cu pletean” descrisă mai sus cu deosebirea că cele două cozi de pletean după ce erau trecute deasupra urechilor și ajungând sub ceafă de aici nu mai coborau pe spate cu încăleându-se se făcea un ocol peste vârful capului unde iarăși se întretaiau și porneau mai departe de data aceasta pe deasupra cozilor, formând astfel un coc.

Peste ele se legau cu „chischineu” iar peste acesta, mai bine zis prin acesta erau înfipite și prinse în păr în formă de diademă peste vârful capului între cele două urechi, niște „bumbuși” care în felul acesta țineau chischineul fixat de păr. Acest obicei străvechi și foarte interesant nu se mai practică din preajma primului război mondial. Informatoarea a auzit de la maică-sa acest obicei, deoarece și dânsa (mama informatoarei) l-a practicat în tinerețe, prin anii 1900-1910.

Nevestele poartă părul împletit în două cozi din care se fac în dreptul cefei, „conciu” adică cocul și se leagă în cap cu chischineu.

Femeile, nici în cea mai mare arșiță, oricât de dogoritor ar fi soarele nu umblă cu capul dezlegat chiar dacă se găsesc la seceriș sau treierat, în luna lui cuptor, în cea mai mare căldură, în cel mai bun caz se dezleagă la cap fără să-și ia chischineul jos, ca să le mai „îmble aieru” și astfel să se mai răcorească.

În caz de doliu, fetițele, fetele, femeile și babele rude cu mortul umblă cu părul despletit, adică după expresia lor „jălesc” iar în tot acest timp, chischineul și zadia sunt de culoare neagră.

Împletitura părului și îmbrăcămintea miresei

Cea mai frumoasă și în același timp cea mai interesantă și complicată împletitură este aceea a fetelor mari care poartă cunună, împletitură identică cu a miresei.

Este de notat și de reținut faptul că în Racșa spre deosebire de alte localități din Țara Oașului cum ar fi spre exemplu Negrești, Certeze, Tur, Bixad, unde fetele se împletesc o singură dată în viață și anume când sunt mirese pentru prima oară (5) în Racșa când ajung deplin dezvoltate fizic, adică pot deveni mame și au „zestrea”, se împletesc cu ocazia unor sărbători mari, cam de 2-3 ori pe an și își pun cunună, ceea ce este semn pentru feciori că fata respectivă se poate „peți” adică i se poate cere mâna.

Împletitul părului ține cca. 12-14 ore dacă femeia care împletește se ține serios de lucru. În Racșa, ca și în celelalte sate oșenești, sunt câteva femei care se pricep la această artă adevărată, a împletirii părului.

Pentru femeia care împletește, începând de la pregătirea pentru acest lucru prin

spălarea mâinilor, unsul părului, pieptănatul acestuia, formare șuvițelor pentru împletit și până la formarea ultimului ochiul de împletitură, reprezintă un adevărat ritual.

Părul este pieptănat în două părți despărțite prin „cărarea de mijloc” în două părți egale, apoi este uns, pentru ca firele de păr alese în șuvițe „bghițuț” foarte subțiri să alunece mai bine în timpul operațiunii foarte migăloase de împletire, care se face în ochiuri foarte, foarte mici, după expresia informatoarei: „fata se împlete cum ai țasă pânza” de aceea această formă de împletitură se numește „țăsătură.”

Părul împletit astfel, are două părți:

- „fețele obrazului” cuprind părul împletit de o parte și de alta a capului până către ceafă, fiind deci două astfel de fețe: una de partea stângă și una de parte dreaptă „a obrazului” (fotografia nr.30)

- „coada de la spate” care se întinde de la cca. 5 cm. de sub vârful capului înspre ceafă de unde începe să se împletească (fotografia nr. 31) și până pe spate.

Partea finală a cozii se termină cu un „pletean” înțelegându-se prin aceasta, doi ciucuri de mătase sau din lână colorată, adăugând-se și câte „o bumbușcă de mărgele.” (fotografia nr. 32)

Puțin deasupra urechilor (care de altfel sunt cu totul acoperite de „fețele obrazului”) se puneau prin anul 1940 „bumbuști” (fotografia nr. 33) iar acum se pun „bumbuști de mărgele”. Asemenea ornamente se pun și în partea dinapoi adică pe coada la spate numărul bumbuștilor variind după gusturile fiecărei fete.

Podoaba principală natural este „cununa” confecționată din „bumbuști”, catifea roșie numită „barșon” oglinjoare minuscule, fundițe, mărgele, etc.

La marginea din jos a cununii sunt prinse câteva rânduri de monede vechi din timpul monarhiei austro-ungare numite „husoși”.

Am cunoștință personal și am fost informat că până în timpul celui de-al doilea război mondial aceste cununi se cumpărau în prăvăliile din Negrești, dar de când nu se mai găsesc (după expresia informatoarei „de când au perit în bold” adică de când au dispărut din magazine) au început a face cununi răcșencele.

„Fețele obrazului” se ornaș până cam tot în aceeași perioadă pe margini cu „brazi” din mătase de culoare galbenă și roșie, precum și marginile „cozii la spate”. Aceste ornamente se numesc „brazi de mătăsă” care acum se fac mult mai frumoși și mai bogați din mărgele, pe marginea „fețelor brașului” și pe „coada de la spate” (a se vedea comparativ fotografia nr. 33 din 1939 cu cea de la nr. 34 din anul 1963).

Îmbrăcămîntea de mireasă consta în afară de cele mai frumoase haine de sărbătoare pe care le are mireasa, și care se numesc cămeșă de-a ore” (adică acele pe care le îmbracă numai de câteva ori într-un an) la care se adaugă: „suflanul” o vestă din material de păr de culoare roșie înflorată, care se îmbracă peste „chemeșe”, iar peste pindileu se îmbracă din același material ca și „suflanul” și este o fustă de obicei mai scurtă cu 1-3 cm. decât pindileul ca să se vadă marginile dedesubt a acestuia. (fotografia nr. 33)

În față, pentru a avea o ținută oarecum mai fastuoasă, mireasa are două „zadii”, dintre care cea dedesubt este din mătase, peste care se leagă o a doua zadie „din pânză albă”, cu elemente geometrice sau florale, exact așa cum le-am descris mai sus când am vorbit despre „zadia de pânză”. Observăm în acest obicei spiritul conservator al răcșenilor care preferă să domine și în îmbrăcămîntea de mireasă piese de port popular rămase „din bătrâni” în locul „zadiei de târg.”

Ceea ce dă o ținută măreață miresei, este îmbrăcămîntea pe deasupra, și anume: „guba albă” ca spuma laptelui, cu niște șuvițe lungi care se îmbracă numai pe umere (nu și pe mâneci) și care cade bogată peste umere în jos făcând mai senin chipul miresei.

Încălțămîntea miresei în toate anotimpurile este „cismele cu toc” adică ciubotele de piele.

Îmbrăcămintea groasă de lână

Până prin anii 1945-1950, haina de iarnă era „sumanul” confecționat din lână de obicei sură în gospodăriile lor casnice sau mai rar la gubașii din Negrești (fotografia nr. 54-56). Unele fete sau neveste mai tinere confecționau și „sumane albe”. De cca. 15 ani încoace, sumanul este înlocuit treptat cu „guba.” (fotografia nr. 57) când era foarte frig sumanul se îmbrăca și pe mâneci dar de obicei el se purta numai pe umere, în față în partea deasupra avea două „cheutori” de lână cu doi „ciucălăi” în partea de jos, cu ajutorul cărora se încheia. Bătrânii purtau sumanul și vara pe călduri mari, după cum se vede și din fotografia nr. 50. Ei dădeau sfatul și la tineri că „între Sânpetru și Ziua Crucii să nu lase sumanul acasă niciodată, apoi de-a colo încolo treaba lor”, ceea ce va să zică să nu se despartă de suman niciodată.

De cca. 15 ani de zile este înlocuit treptat cu „guba” însă în măsură așa mare încât astăzi este o mare raritate să găsești suman în sat.

Pentru confecționarea unei „gube” răcșenii dau „9 font” (un „font” la răcșeni = $\frac{1}{2}$ kg.) de lână spălată la gubașii din Negrești care lucrează la secția de gubărie a Cooperativei de Producție Meșteșugărească „Prestarea” și mai plătesc o taxă anumită, primind guba gata. Cele mai multe gube se confecționează din lână albă dar se fac și din lână de culoare sură.

Îmbrăcămintea de pănură

În afară de „guba” tot ca haină de protecție în contra frigului și ploii este „laibărul de lână” fără mâneci, pe care de fapt l-am descris la capitolul „portul bărbătesc”.

Îmbrăcămintea de iarnă a părții inferioare a corpului bărbătesc o constituie „cioarecii” care sunt confecționați din pănură albă bătută la puiă. În partea de-asupra „cioarecii” au o „obadă” prin care se introduce cureaua, care este așa de lungă încât cuprinde mai bine de două ori mijlocul. Prima oară se introduce în „obadă”, iar la încercuirea a doua atârnă puțin peste cioareci partea aceasta având din loc în loc „țante” adică nasturi de metal galben care constituie o podoabă pentru feciori, apoi numai partea finală ce rămâne după a doua înconjurare se vâra în cataramă.

Pentru o pereche de cioareci se folosesc cca. 2-2,20 m pănură, lată de 70-75 cm.

Până cu cca. 10 ani în urmă, cioarecii aveau în față, la câțiva cm sub „obadă” (cam în locul buzunarelor de la pantalonii tip sport) două tăieturi de cca. 8-10 cm. lungime fiecare, acestea nu erau căptușite și care țineau oarecum locul buzunarelor nu pentru a păstra ceva în ele deoarece acest lucru era în mod practic imposibil dar mai mult pentru a se încălzi iarna pe frig mare la mâini. Aceste locuri de buzunare se numesc „jăburi” a căror margini sunt tivite cu postav negru.

În ultimii ani deja se fac buzunare căptușite deci obișnuite, exact așa ca și la orice pantalon, și chiar în locul obișnuit al acestora, iar „moda veche” a rămas doar la puțini oameni în sat, mult mai conservatori decât să își schimbe „datina din bătrâni”. (fotografia nr. 52-53)

În partea de-asupra cioarecilor pornind de la coapse în jos (chiar de sub „obadă”) pe fețele din afară a acestora sunt două cusături cu postav negru tăiat în șuviță foarte îngustă care merg până în capătul din jos și care se numesc: „fundu la cioareci” și care în partea de-asupra au încrengătură și anume chiar de sub „obadă” pornind de la un punct pe care l-am putea situa la jumătatea din dărăt a cioarecilor în dreptul coloanei vertebrale din care pleacă două cusături tot de postav negru și se unesc cu cusătura verticală la un punct situat la cca. 25-30 cm sub „obadă”. Aceste patru cusături în totalitatea lor se numesc „fundu la cioareci”.

Dedesubt cioarecii se termină în „roituri” prin destrămarea pănurii de lână care în partea dedesubt se dublează pe o distanță de cca. 4 cm. din care se destramă jumătate (adică 2 cm.).

De-asupra „roitului” cioarecii au cusături una cu ață „mnierăie” și alta cu ață verde, numite „călcături” apoi două cusături una cu ață roșie negrăie alta cu ață verde care se întretaie și se numesc „cârligauă”.

Laibărul de lână la bărbați are o întrebuințare largă, purtându-se peste cămașă și iarna

dar și vara de foarte multe ori, tocmai de aceea am revenit asupra lui pentru a-i arăta și părțile componente, care sunt: „aripa din brațe” care cuprinde cele două părți din față care se întind de la cusătura ce coboară de la subsiori în jos, până unde se încheie, în față. Sunt deci două „aripi de brață”, „spatele” și „jăburile” adică buzunarele, având două în fiecare parte de „aripă” două în partea inferioară și două în partea superioară, cele din urmă sunt numai „forme” deoarece nu sunt căptușite și deci nu se poate ține nimic în ele, având numai rol de simetrie și decor. Este o îmbrăcăminte fără mâneci.

Uioșul de lână cu mâneci

Se poartă iarna și vara pe timp de ploaie. Se confecționează din lână sură/gri bătută la puiă la Negrești. Această piesă de port o poartă mai ales bărbații și în afară de părțile componente arătate de la „laibărul de lână fără mâneci” mai are și mânecile. În partea dinăuntru i se pot face și buzunare de pânză. Nu are nici un decor pe margini. Fotografia nr. 53.

Laibărul de lână la femei

Se confecționează din pănură de lână bătută la puiă și se face fără mâneci, în formă de vestă, se întrebuințează și ca îmbrăcăminte de toate zilele și ca îmbrăcăminte de sărbători. pe margini e tivit cu catifea neagră în dungi mărunte pe lățime de cca. 2-3 cm. jur împrejur, numit „barșon”, apoi de-asupra acestei tivituri sunt cusute una lângă alta câteva linii decorative de diferite culori care la Racșa de obicei sunt următoarele: galben, roșu, verde, „rozalin” (adică roz), „rototoș” (adică galben închis). Vezi fotografia nr. 59.

Îmbrăcăminte împletită din lână

În ultimii 10 ani au început să se infiltreze – ca o influență venită din Vama – Negrești, jerseul din lână albă împletite cu guler ridicat și care se încheie de obicei pe umărul stâng cu nasturi. Acest jersu poartă denumirea de „sfeter” <de>numire cu care a fost împrumutat (Fotografia nr. 52). Se mai poate încheia și cu fermoar pe care răcsencile îl numesc „zibzar” sau cum mi-au explicat ele ca să înțeleg despre ce este vorba: „de ăla care îmblă”.

Îmbrăcăminte din blană

Numai de câțiva ani de zile (cca. 10 ani) a început să se poarte și în Racșa peste uioșul de lână o îmbrăcăminte de iarnă numită „cojoc”. Cojoacele sunt purtate mai ales de femei și fete, dar încă în proporție destul de mică, portul lor este departe de a fi generalizat.

Răcșenii predau blana de oi pentru prelucrarea acestor cojoace la cojocăriile din Negrești sau Seini, unde Cooperativele de producție meșteșugărești au asemenea ea secții. Pentru un cojoc trebuie sau o blană de oaie sau două de miel mai mărișor.

Ca formă cojoacele seamănă cu „laibărul de lână” dar sunt mai mari deoarece se îmbracă și peste „uioșul de lână cu mâneci.” (Fotografia nr. 57)

Cojocul nu are mâneci iar marginile sunt ornamentate cu diferite cusături și cu „crățișoare”. Înainte au nasturi cu care se pot încheia însă de obicei se poartă deschise căci se întrebuințează mai ales pe timp frumos, însorit, dar rece. Numai dacă se învechesc se utilizează și pe timp urât.

Infiltrarea în Racșa a acestei piese de port o consider ca o influență venita de la Negrești și Tur, în urma contactului răcșenilor cu locuitorii așezărilor de mai sus fie la târgul săptămânal din centrul de raion Negrești, fie la târgurile lunare (târguri de țară) de la Negrești, Orașu Nou și Călinești.

Podoabe

Podoaba principală a gâtului la fete, fete și femei este fără îndoială „zgarda” care se face din mărgelile de sticlă policrome înșirate cu foarte mult bun gust pe mai multe fire de ață care la fete sunt mai puține la număr, cam de la 4-6 „ață”, apoi la fete și femei mai tinere sunt mai late de la 8-12 „ață” bătrânele purtând zgarda mai îngustă, ca și fetele, cu deosebire că predomină culorile închise. (Fotografia nr. 36, 61)

Zgarda poate fi „țesută” adică mărgelile sunt înșirate pe fire de ață care se împletesc

pentru ca să se țină toate firele laolaltă, cu o ață care se pune în plus. Adică dacă se face o zgardă de 12 ață se mai pune și al 13-lea fir, care are rolul de a împleti între ele cele 12 fire de ață, tot după câte 2 buc. de mărgеле. Zgarda se mai face și „înnodată” la care ațele se înnoadă tot după câte două mărgеле care se trag pe ele.

Zgarda „înnodată” se face până înainte cu cca. 30 de ani, dar deoarece este mai greu de făcut astăzi se fac numai zgărzi „țesute”.

Zgarda cu țințălai

Nu este ceva cu totul aparte de zgarda obișnuită ci e o zgardă mai băgată deoarece în partea inferioară mai are niște colțuri care cad pe o lățime cel puțin așa de mare ca și zgarda, dar poate și mai mult. În formă de evantai. Nu are o întrebuințare mare, obișnuit o poartă mai ales miresele. (Fotografia nr. 40)

Mărgелеle

De la copile mici, până la femei, mărgелеle sunt purtate cu multă plăcere, având culori variate, care poate întrec și culorile curcubeului. (Fotografia nr. 36)

„Husoșii”

Până înainte cu cca. 15 ani se purtau în 2 rânduri la gât, sub zgardă, dar acest obicei a fost cu desăvârșire abandonat. Astăzi „husoșii” se poartă numai pe sub „cunună”. (Fotografia nr. 33, 35)

Indicații referitoare la surse

1. În scrisoarea regelui Ștefan al Ungariei din 17 noiembrie 1276 sunt amintite moșiile: Livada, Orașu Nou, Vama, Prilog și Oaș (Deci toate cele trei așezări cu care se mărginește și astăzi satul Racșa, Orașu Nou, Vama, Prilog n.n.)
2. Szirmay Szirmay Antal „Szatmár varmegye fekvése, története és polgari ismerete, vol. II. Ediția Buda 1810.
3. Magyarország vármegyei és városai, Budapest, fără anul editării, cca. anul 1905.
4. Bătrânul Leușca Ion din Racșa cunoscut sub numele de Ionu lui Pengye Toader sau „Pengyanu”, care în anul 1939 a avut 82 de ani, la întrebarea mea:
- „Ce fel de oameni îs Vămanii”? mi-a răspuns:
- „Apoi unguri-s unguri și și sânșur, da rumânii din Vama îs on feliu de oșeni”, deducând din vorbele bătrânului că nu-i consideră oșeni adevărați.
1. Am spus că fete se împletesc numai o singură dată în viață în câteva sate din Țara Oașului, și anume când sunt prima oară mirese, înțelegând prin aceasta prima căsătorie, căci în cazul căsătoriei a doua nu se mai împletesc de mirese.
2. Informatoarea Cozma Irinca din Racșa (zisă și Inrinca Diacului, 58 de ani)
3. Tancred Bănățeanu „Portul popular din Țara Oașului”, Caiet de artă populară, ESPLA 1956, București
4. Informatorul Pui Gheorghe zis „Gheorghicuț” își aduce bine aminte de astfel de cămașă, de care a purtat și el în tinerețe. De asemenea informatoarea Cozma Irinca și-a amintit despre această cămașă deoarece avea un vecin despre care îmi spunea că „l-am văzut când eram pruncă pe vecinu nost - Gyorgye Măricuții, care o fost văr întâi cu tata, cum umbla cu chemeșe scurtă și i să vede tăta cureau ce cu patru cataramе”
5. Balaj Gheorghe de 76 de ani, care confecționează „cujme” în Racșa.

Titlurile fotografiilor¹⁶

1. Cocon cu părul „rătundzat” cu „chemeșucă lungă, de-a ore” observându-se pe ea: „pogmata” de la gât, „umerașele” și „străițuca” (1940)

2. Cocon din Racșa (1940) îmbrăcat în „chemeșucă lungă purtareată” (adică de toate zilele) având în cap „cujmă”, în spate „straița” cu modele simple, pentru îmbrăcăminte de lucru. Este încălțat cu opinci.
3. Copil cu părul „rătundzat”, în „chemeșucă lungă” și „străițucă”. Mama sa e legată „înapoi”, are cămașa cu „cheptar”, la gât se văd măgelele și „zgarda” (1939)

¹⁶ NA. Din lipsă de spațiu sunt publicate doar o parte din fotografiile anexate manuscrisului.

4. Mame cu copii mici (1937), cu părul „rătundzat”, cu „chemeșucă lungă”, cu „străițucă” și cu „clop de paie”
5. Fetiță cu „chemeșucă lungă cu cheptar” (1938) are părul „rătundzat”, iar peste mijloc poartă „zădiuță”
6. Fetiță îmbrăcată în „chemeșucă lungă cu cheptar” lucrat cu motive geometrice „partea mică” și cu elemente florale „partea mare”. Peste mijloc este legată cu „golonduț”, la mâneci se observă „fodrițele” cămașa se termină dedesubt prin „colț(i)”
7. Odotiuca, fetiță de 6 ani în 1937 cu „chemeșucă lungă” legată peste mijloc cu „golonduț” (cheptar cu motive florale)
8. Aceeași, după 10 ani, 1947, împletită și cu cunună. Se pot observa podoabele pe „fața obrazului drept” a împletiturii, cu „bumbușca din mărgel” și „braz(i) din mărgel” pe marginea împletiturii părului
9. Două generații pe pragul casei vechi (1938)
10. „La cosele”. Răcșencele lucrând diferite broderii la costumele lor (1957)

11. Așa uscă răcșencele „chemeșâle” (1965)
12. Femeie îmbrăcată în „chemeșă cu umere” (1940)
13. Două femei tinere. Cea din stânga are „zadie de târg”, cea din dreapta are „zadie cu două perț(i)” având terminația în „fodră cu colțuri”. Ambele „pindileauă” se termină cu „cipcă”

14. Mamă cu copii, îmbrăcați în haine „de-a ore”. Femeia are „zadie de pânză” cu o „partă” lată, terminându-se cu colț(î). Copii au părul „rătundzat” și sunt îmbrăcați în „chemeșucă lungă”, cu straiță” (1936)
15. Neveste (1934). Cea din stânga are „zadie de pânză cu două perț(i)” dedesubt terminându-se cu „roituri”. Cea din dreapta are „zadie” ornată cu „crățășoară”.
16. Familie din Racșa (1934). Feciorii poartă „laibăr negru de postav” iar în față nu au „zadie”

17. Tineri din Racșa în 1957. „Laibăru de postav negru” persistă. Apare în portul bărbătesc „zadia”
18. „Laibăru de lână” începe să fie purtat mai des decât „laibăru negru de postav” (1963)
19. Fetiță torcând lână, în timp ce grijește de „pruncu” din leagăn. E împletită cu „pletean”
20. Împletitul în creți cu „pletean”. La început se aleg 20 de șuvițe de păr, numite „bghyțuț”
21. Cele 20 de șuvițe, adică „bghyțuții” se împletesc în 10
22. Împletitul „bghyțuților”
23. După ce s-au împletit 5 colți pe marginea dinspre față împletiturii, începe în continuare împletirea „pleteanului”
24. Se împletește „pleteanu”
25. Împletirea pleteanului se apropie de sfârșit
26. „Înstruțatul cu flori” a pleteanului
27. Înstruțatul cu flori este un lucru migălos și cere multă îndemânare
28. Față cu „pletean” (1938). Pe mânecă se vede „cusătura pe mânecă” și „brazii pe mânecă”, în partea dreaptă

29. Fată cu „pletean” înstruțată (1938)

30. Împletitul cozîi de mireasă (1938). Se observă „umerele” la chemeșă, care azi nu se mai fac
31. Împletitul miresei (1938). O bătrână împletind complicata „coadă de la spate”
32. Împletitul miresei (1957). Se vede „coada la spate” și puțin din împletitura „fețele obrazului”, „cununa de mireasă” sub care sunt două rânduri de monede numite „husoși”, sub care sunt patru „bumbuști de mărgеле”

33. Fete cu cunună (aprilie 1939). În stânga fată îmbrăcată cu „suflan” și „viganău”. Pe cele două părți a împletiturii adică „pe fețele obrazului” se văd „bumbuștile” la fel și pe „coada de la spată”, iar pe marginile împletiturilor se pot observa decorurile „brazî din mătasă”. „Cheptarele” sunt lucrate în forme geometrice
34. Fete cu cunună (aprilie 1963). Fotografie făcută în același loc ca și cea anterioară, după 24 de ani. Prima și a treia sunt ficele celor ce stau în aceeași poziție în fotografia anterioară. Pe „fețele obrazului” se văd podoabele lucrate din mărgelă și nu din mătasă ca și înainte cu 24 de ani. În locul „bumbuștilor” au apărut „bumbuști de mărgelă”
35. Fete cu cunună (1963)
36. Fată cu „cheptar” legată „înapoi” (1965). Pe „cheptar” se disting ornamentele acestuia iar la gât podoabele.
37. Neveste din Racșa (1965). Se observă bine „cusătura pe mânecă”, „brazî pe mânecă”, „gulerul la pindileu”. Pindileul se termină la persoana din stânga cu „cipcă”, la cea din dreapta cu „coșț(i)”
38. „Jăbu” la pindileu
39. Femeie cu „pindileu încrățat” (1957)
40. Fată cu „pletean” instruată. Se vede „zgarda”, „mărgelă” și „țurțalăii”. Peste umăr are „baierăle” cu care este prinsă „zadia”
41. Răcșan îmbrăcat în „cămăș(i) de-a ore” cu „mâneci largi” și cu „zadie încrățată” (1964)
42. Bărbat din Racșa în cămașă de toate zilele (1934) îmbrăcat în chemeșoi are părul „rătundzat pe frunte” și poartă tașcă
43. Bărbat cu „suman” (1938) cu „clop de păr” se distinge „pogmata” la grumaz și „chetorile” atât de la pogmată cât și de la „suman”
44. Tineri însurăței din Racșa (1939). Tânărul are cămașă care se termină cu „pomnușori”, la cămașă se pot distinge: „pogmata”, „umerele”, „straița”, „colții dedesubt”. La gaci se observă „cusătura de mijloc”, „brazii” și în partea inferioară „roitu”
45. Bărbații între 35-40 de ani cu părul „rătundzat” 1939
46. Trei generații pe prispa casei (1938)
47. Bătrânul Todica Leușca, cu „suman” și „tașcă” se observă că „pogmata” este lucrată cu ață de culoare albă (1938)
48. Bătrân din Racșa (1944) purtând „cujmă”, „gubă” și „tașcă”
49. Bătrânul Leușca Ion zis „Penghianu” (1938) avea 82 de ani. Părul îi cade în plete pe spate. Are „tașcă de piele”. Se „hodine pe grosu căsii”

50. Bătrânii satului Racșa în luna iulie 1939. Deși fotografia a fost făcută vara, îmbrăcămintea de-asupra era „sumanul”. Părul se purta pe frunte, „rătundzat” de-asupra arcadelor, iar în spate unii îl potriveau (adică îl scurtau din când în când) alții îl lăsau să cadă mai bogat pe spate

51. Bătrânii satului Racșa în august 1957. Unii poartă „tașcă” de piele, alții „straiță” cu decor simplu de culoare deschisă
52. La îmbrăcămintea de iarnă au apărut jerseurile de lână (1964)

- 53. Tineri din Racșa în iarna anului 1964
- 54. Îmbrăcăminte de iarnă de toate zilele 1933
- 55. Pe cărările satului, iarna 1938
- 56. Îmbrăcăminte de iarnă, 1944
- 57. Îmbrăcăminte de iarnă, 1964
- 58. Balaj Gheorghe din Racșa, coase o „cujmă rotילată” 1965

- 59. Ornamentație de pe „laibăru de lână” la femei
- 60. Umăr de pe „chemeșe” la bărbați, cu toate cusăturile
- 61. Se face „zgardă”

62. „Umăr de chemeșe” la femeie bătrână. Colectonat în anul 1925 de la o bătrână din Racșa. Poate data din jurul anului 1880
63. „Umăr tăiet” de la cămașă de femeie bătrână. Se pot observa orificiile păstrate din loc în loc, specifice cusăturii „tăiet”. Datează din a doua jumătate a veacului al XIX-lea
64. „Cheptar”. Se poate observa bine „partea mică” (ornamentația mai îngustă) și „partea mare” (ornamentația mai lată) precum și „guleru la grumaz”
- Toate fotografiile modelelor au fost făcute după originalele din colecția autorului. Fotografiile din colecția autorului

Glosar

Baier – partea de-asupra a „străiții” de care atârână aceasta peste umăr. Mai are și înțelesul de „bretele” care susțin „zadia”

Bgyț – șuviță de păr (diminutiv „bgyțuț”)

Brazi – se exprimă în așa fel încât vocala „i” abia se aude. Ornamente brodate sau țesute pe diferite piese de port

Briel – o cusătură obligă (peste 4-5 fire) în raport cu țesătura pânzei. De ex. se pornește de la un punct fix cusutul cu ață colorată, trecând peste 4-5 fire în jos, la dreapta, la stânga și în jos

Brișor – aceeași noțiune

Chemeșoi – cămașă la mâneci la fel de largi și la umere ca și în partea inferioară

Cipcă – dantelă

Chischineu – năframă

Cârligauă – ornamente la „cioareci” de-asupra de „roit” din ață bicoloră

Clop de păr – pălărie de pâslă

Colț – terminație în zig-zag a poalelor de la „pindileu” sau a marginilor de la cămașă

Conciu – coc

Cujmă rotilată – căciulă din piele de miel, întinsă pe un butuc

Cure – chimir

Fodra – volănaș la mâneci sau la „zadie”

Gaci - izmene foarte largi

Gubă – îmbrăcăminte de iarnă, din lână

Frâmbghii – două bucați de ață împletite, care servesc la legatul „pindileului” peste mijloc

Guler – ornament principal în partea superioară a „pindileului” cu care se încheie acesta peste mijloc

Hir – nu se aude la pronunțare consoana „h” ci un sunet între „h” și „a”. Fir

Husoș – ornament la gât, format din 2-3 rânduri de monede vechi austro-ungare

Încrățele – pliseurile foarte mărunte care se fixează de „cheptar”, la cămașa femeiască, de „umere” la cămașa bărbătească și „pomnușori” și la „guleru la pindileu”

Jăb – o porțiune de cca. 10-15 cm. în partea de sus a pindileului unde acesta nu este prins laolaltă

Jălesc – a jelii – a purta doliu

Laibăr – o vestă, fără mâneci, din postav negru sau din pănură de lână, purtat de bărbați

Lat de pânză – lățimea pânzei proiectată pe lungimea ei, obținându-se astfel un pătrat (având latura egală cu lățimea pânzei)

Margeaua – o cusătură situată cam la 5 mm. împrejurul „cheptarului” cu ajutorul căreia se fixează pliseurile mărunte ale „stanilor” și ale mâneclor

Obadă – locul prin care se trece cureaua la „cioareci” și „brăcinaru” la gaci

Partă – 1. fâșie ornamentală prin țesătură la „zadia de pânză”, 2. câmpii ornamentali

la „cheptar”

Pogmată – brăul pe care se desfășoară ornamentația principală a „pindileului”

Până la mijloc – ornamentul principal în partea de mijloc a traistei

Pindileu – fustă largă din pânză țesută, cu ornamente la brâu și în partea inferioară

Peți – a peți – a cere în căsătorie

Pletean – părul împletit în două cozi, din care fiecare coadă împletită în trei șuvițe, duse pe de-asupra urechilor la spate

Pomnușor – manșetă la unele cămăși care acoperă mâinile de la încheieturi în sus, pe o porțiune de cca. 5-7 cm.

Roit – franjuri care se obțin prin destrămarea în partea inferioară a „gacilor”, a „zadiei” și a „cioarecilor”,

Speteală – o bucată de pânză pătrată care se pune sub „cheptar”

Sfeter – jersey

Straiță – traistă cu ornamente brodate, de formă pătrată sau dreptunghiulară, purtată de la copii până la bătrâni

Suman – haină groasă de lână (de obicei de culoare sură) având două mâneci destul de largi, iar înainte se încheie cu două „chetori”

Teșitură – o cusătură din ață albă sau colorată (roșie) situată cam la 5 mm. noțiune identică cu mărgeaua

Trăsură – o cusătură în linie dreaptă, cu un singur fir de ață colorată

Uioș – o haină de lână țesută, o poartă bărbații pe timp rece

Viganău – rochie care se poartă totdeauna de mirese, precum și fete uneori

Zadie – șorț, având în partea de jos ornamente. Se poartă legată dinainte peste pindileu, acoperind jăbu

Zgardă – o salbă de mărgelă mici, colorate, care se poartă ca podoabă pentru gât de fete și femei precum și de bătrâne

Zibzar – fermoar

Culori

Cunoscute de răcșence și care se întrebuintează la ornarea costumelor populare.

- Aub (alb)
- Negru
- Roșu
- Rozalin (roz)
- Roșu negrii (roșu închis)
- Galbăn
- Rototoș (galben închis)
- Verde
- Cerii (albastru cerului)
- Brândușă (o nuanță de violet)
- Morosîv (bordo)
- Mnierîu (albastru închis)

Concluzii

Manuscrisul lui Ioniță G. Andron este o mărturie a pasiunii și dragostei sale față de Țara Oașului și în special față de satul Racșa. Scrierile sale, alături de fotografii sunt deosebit de importante pentru toți cei care cercetează această zonă etnografică. Manuscrisul aduce noutăți în zona denumirii unor piese de îmbrăcăminte sau a unor părți de îmbrăcăminte. Descrierile sale ne oferă o imagine impresionantă a costumului oșenesc și mai ales a importanței lui

UN MANUSCRIS AL LUI IONIȚĂ G. ANDRON DESPRE PORTUL OȘENESC

în viața de zi cu zi a oșenilor. Imaginile care însoțesc manuscrisul vin să sublinieze aceste aspecte, dar mai ales sunt făcute cu credința că ele rămân marturii nu doar ale costumului oșenesc dar mai ales ale oamenilor care au locuit în această zonă.

Adela Dobrescu
Muzeul Județean Satu Mare, RO
adeladobrescu@yahoo.com

„ALIMENTAȚIA TRADIȚIONALĂ ÎN ȚARA OĂȘULUI”, DIN COLECȚIA IONIȚĂ G. ANDRON- MANUSCRIS

Maria LOBONȚ-PUȘCAȘ

Abstract: *The Ioniță G. Andron collection, in the patrimony of the Satu Mare County Museum, means photographic clichés, photographs and manuscripts signed either by his parents, Eleonora and the priest Ioniță Andron, or by him. The ethnographic and historical research activity of the Andron family covers all aspects that constitute the tradition of Oaș Country, the manuscripts in the Collection bringing very valuable information about, customs, dress, language, way of life, nature, occupations, etc.*

The typed manuscript that we bring to our attention talks about Oaș and people, about the ritual behavior, about the daily behavior from the perspective of the traditional diet. The text was transcribed respecting the authors' handwriting and the illustrated material is the one selected by them, respecting the explanations of each photograph and the order in which they are found in the manuscript. For a better understanding of the text, which includes outdated or little known regional words, we considered it mandatory to make a glossary, designed as an appendix to the study.

Keywords: *manuscript; Oaș Country; traditional food; tradition; patrimony*

Cercetarea manuscriselor permite identificarea unor repere identitare locale, și aduce în discuție modul în care acestea au influențat tradiția locului și/sau au impus moduri de viață.

Redarea spre lume a informațiilor de arhivă, digitalizarea fondurilor, nu exclude publicarea lor, iar deținătorii unor arhive înțelegând importanța informațiilor arhivate se folosesc de oportunitățile ivite spre a valorifica patrimoniul informațional deținut. Lumea, memoria colectivă, poate fi un vector de verificare și confirmare a informațiilor arhivate.

Colecția Ioniță G. Andron, aflată în patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare, înseamnă clișee fotografice, fotografii și manuscrise semnate fie de părinții domniei sale, Eleonora și preotul Ioniță Andron, fie de dânsul. Activitatea de cercetare etnografică și istorică a familiei Andron acoperă toate aspectele ce constituie tradiția Țării Oașului, manuscrisele din Colecție aducând informații deosebit de prețioase despre, obiceiurile, portul, limba, mod de viață, natură, ocupații etc.

Manuscrisul dactilografiat pe care îl aducem în atenție vorbește despre Oaș și oșeni, despre comportamentul ritual, despre comportamentul cotidian din perspectiva alimentației tradiționale. Transcrierea textului s-a făcut respectând grafia autorilor, iar materialul ilustrat este cel selectat de aceștia, respectate fiind explicațiile fiecărei fotografii și ordinea în care se regăsesc în manuscris, sunt publicate doar fotografiile identificate în colecția de clișee (lista fotografiilor realizată de autori și fotografiile pregătite în manuscris nu sunt fidele, apar explicații pentru fotografii care nu au fost prelucrate, sau apar fotografii ce nu se regăsesc în listă, vom reda lista originală).¹ Pentru o mai bună înțelegere a textului, ce cuprinde cuvinte regionale învechite sau puțin cunoscute, am considerat obligatorie realizarea unui glosar, conceput ca anexă a studiului.

---

1 Manuscris transcris de dr. Maria Lobonț-Pușcaș în perioada iunie - iulie 2021.

Maria Lobonț-Pușcaș

Eleonora și Ioniță Andron

ALIMENTAȚIA TRADIȚIONALĂ
ÎN
ȚARA OAȘULUI

„Oșenie nu o lăs
De m-or ține cu ovăs”

Închinăm această lucrare din toată inima și
cu cea mai adâncă cinstire, generațiilor de oșeni,
care veacuri de-a rândul, din străfundul istoriei au
dus traiul greu legați de glia străbună, ajungând
numai în zilele noastre să se bucure de viață.
Negrești Țara Oașului 1 mărtișor 1968.

Autorii

ALIMENTAȚIA TRADIȚIONALĂ ÎN ȚARA - OAȘULUI

Una dintre cele mai fundamentale probleme în viața oamenilor este fără îndoială cea a alimentației. În comparație cu trecutul nu prea îndepărtat, industria alimentară - pe zi ce trece - pune la îndemîna cetățenilor bunuri alimentare de larg consum pe o gamă extrem de variată, iar gospodinele –referindu-mă la cele din centrele urbanistice mai ales, au o situație din ce în ce mai ușoară, însă chiar și în mediul sătesc prin cooperativele de consum, țărăncile noastre găsesc la îndemîna o bună parte din aceste produse.

Cu totul alta era situația în trecut, cînd existau cîteva feluri de mîncăruri tradiționale, care, toate, dar absolut toate trebuiau să fie preparate în gospodăria casnică, gospodinele neavînd la îndemîna nici un semipreparat, doar condimentele și acestea reduse la număr se puteau cumpăra din comerțul particular.

Toate aceste mi-au venit în minte cînd am început să mă ocup de subiectul axat pe tematica specială a simpozionului nostru și anume:

MÎNCĂRURI TRADIȚIONALE LA DIFERITE OCAZII ÎN ȚARA OAȘULUI, LA ÎNCEPUTUL VEACULUI AL XX-LEA.

Comunicarea are la bază informații recente luate de la persoane în vîrstă între 73 și 90 de ani, care în acea în perioadă majoritatea erau majore și capabile chiar după legile de atunci, știut fiind că în monarhia austro-ungară majoratul era la vîrstă de 21 de ani împliniți.

Introducere

Cea mai veche atestare scrisă despre traiul locuitorilor Țării Oașului o găsim la începutul veacului al XIX-lea, prin istoriograful [?] maghiar Szirmai / 1 / și anume prin cîteva însemnări destul de laconice mai ales despre terenul agricol slab pe care îl cultivau oșenii.

Un lucru semnificativ îl găsim în afirmarea pe care o face cînd vorbește despre satul Certeze, comună tipică pentru Țara Oașului, - deoarece cu excepția unei singure localități toate satele sunt așezate pe dealuri și anume: "Singurul xxxxx produs agricol pe care îl are este mălaiul" /porumbul/ de unde tragem concluzia că acest produs era baza hranei oșenilor.

La începutul veacului nostru prin anul 1904 apare lucrarea de proporții mai mari Monografia județului Satu Mare / 2 / în care la capitolul "poporul", în partea care se ocupă de oșeni se arată între altele: "Și astăzi trăiesc în mare întunecime și în mare sără – [cie]" chiar așa ca și cu 100 de ani înainte. Recoltează porumb, puțin grîu și secară, mai mult orzul, ovăzul, cartofii și floarea soarelui și alte cîteva produse agricole.

Uleiul și-l „bat” / adică îl presează în prese manuale de ulei numite „OLOIERNIȚE” n.n./ din semințe de dovleac și floarea soarelui care înlocuiește aproape în întregime untura.

Țin oi și capre, iar din lîna acestora pregătesc guba”.

În aceeași lucrare este citat aproape în întregime capitolul „despre viața oșenilor” din cartea lui Eugen Barbu, afirmînd istoriograful [?], că acesta / adică Barbu / „îi cunoaște foarte bine”.

Iată despre ce s-a convins Eugen Barbu cu ocazia cercetărilor sale prin Țara Oașului:

„Alimentația le constă în deosebi din porumb, fasole și lapte. Dacă oșanul are aceste trei alimente abia mai simte lipsa. Am observat că în cele mai multe case nu săptămînal, dar luni de zile în șir mîncă mămăligă pregătită din făină de porumb cu lapte sau brînză de oi, sau simplaminte fasole fiartă în apă sărată cu puțin răntaș de făină cu oțet. Carne mîncă extrem de rar și atunci numai fiartă. Mîncarea preferată le este papara cu cărnați, dar pe care o servesc numai în zile de mare sărbătoare.

Preferă băuturile alcoolice și în deosebi țuica /pălinca/. Dacă oșanul are bucurie sau supăr-are, dacă vinde sau cumpără, aldămașul care constă în cîtiva litri de țuică rea [?] era delipsit și în astfel de cazuri, bățiile, înjunghierile ba chiar și crimele de omor, nu sînt rare”. -

Aceasta a fost situația deplorabilă a oșenilor din punct de vedere al alimentației pînă acum cca. 65 de ani, urmînd apoi perioade și mai grele, cum a fost primul război mondial, apoi cel de al II-lea război mondial, putînd a spune că adevărata viață a lor începe numai după cotelitura din anul 1944.

În cele ce urmează ne vom ocupa despre diferitele feluri de mîncăruri care se serveau la nuntă, la înmormîntare, la sîmbră, cu ocazia sărbătorilor de primăvară / Paști / și cu ocazia sărbătorilor de iarnă / Crăciun /.-

La nuntă:

Căsătoria, un eveniment crucial în viața unui om, nu a rămas nici în țara Oașului cu obiceiuri mai puține decît în alte zone etnografice importante din țara noastră, ba putem afirma că aici nunta are o desfășurare dintre cele mai complexe cu ritualuri avînd adînci semnificații.

Dar nu despre datinele ce însoțesc desfășurarea nunții vom trata în cele ce urmează, acestea constituind obiectul unei alte comunicări mai ample, ci numai despre mîncărurile ce se servesc la nunți.

În ziua nunții propriu zise cînd „stegarul” și cu cîtiva feciori - însoțiți bineînțeles de „ceteraș” - vine după „nănași” la casa acestora sînt serviți cu „brîndză de oi” /Racșa/ și pălîncă.

Am putea spune că această gustare este prima înfruptare din gama mîncărurilor în întregul ciclu al nunții.

După cununie, în fața bisericii, mirii taie felii mici dintr-un colac, și împreună cu stegarul îl împart la copiii care așteaptă nerăbdători, precum și la rudeniile din jurul lor / Certeze/.

La o nunta obișnuită în acea perioadă lua parte cca. 100 de persoane /4/

Mîncarea de bază și atunci erau sarmalele cunoscute în Țara Oașului sub termenul generic de „BOACE”, însă spre deosebire de cele care se fac în zilele noastre, atunci se făceau/ după cum am aflat cu certitudine, mai prinzînd chiar eu în fragedă copilărie acest obicei [?] /, numai Boace cu păsă.

Modul de preparare al acestora:

Se ducea mălaiul / p[u?]orumbul boabe / la moara de apă, unde se măcina „pepăsat”, adică morarul în acest scop ridica puțin piatra deasupra - piatra mișcătoare.

Se cernea apoi făina printr-o „sîtă rară”, păsatul care rămîneau se spăla în mai multe ape, consecutiv, pînă cînd nu mai rămîneau tărîțe pe suprafața apei. Acesta era semnul că păsatul este curat.

Se puneau 2-3 kg. [adăugat cu stilou *ulei*] de floarea soarelui sau de dovleac / Oloi de „ruje” ori de „pepene” / să se frigă împreună cu o cantitate importantă de ceapă, tot cam 2-3 kg. de ceapă și așa erau lăsate se frigă laolaltă, adăugîndu-se sare, boia, /poprică roșie/ și piper după gust, amestecîndu-se apoi cu păsatul.

Varza acră /„curechiul”/ se lua din butoi iarna, iar vara se puneau căpățînele / „brozbele”/ 2-3 zile la murat / adică se opăreau și se adăuga puțin aluat de mălai ca să dospescă /

Socăcițele luau o frunză de varză, apoi din amestecul de mai sus luau câte o lingură sau două -după cum voiau să fie de mari sarmalele și puneau în mijlocul frunzei, apoi „o învîrtéxx” adeca o împachetau, punînd-o în oala de lut. Cînd terminau de umplut sarmalele care erau așezate în mai multe oale de lut toate, legate jur-împrejur într-o adevărată plasă de sîrmă /5/ Oalele erau făcute de către olarii din Vama direct în acest scop.

Pe vatra de sub „stiol” era pregătit focul cu jăratec bun, și oalele cu sarmale erau așezate în jurul focului, fiind întoarse din cînd în cînd de către socăcițe și cu cealaltă jumătate spre foc.

După ce erau terminate de fier[t], și înainte de a fi servite la masă, sarmalele erau luate din oale și așezate într-o albie sau chiar în mai multe /covată/.

De aici se lua bucată cu bucată și se așezau în „blide de lut” cam 4-5 bucăți pentru o persoană sau dacă era mai puține farfuriile și mîncau doi inși, se puneau 8-10 buc. sarmale și se duceau pe mese, punîndu-se deasupra felii de carne de oaie fiartă.

Dar înainte de aceasta, după ce veneau nuntașii de la xx biserică, erau poftiți ”după mese”, avînd prioritate rudeniile mirelui în loc de frunte, în loc de cinste, se puneau pe mese fețe de mese frumos ornate, apoi se așezau sticlele cu țuică, și se tăiau felii mici din colacul miresei, așa ca să ajungă la fiecare nuntaș. /6/

După ce servau cîteva pahare de pălincă, se serveau boacele, care se mîncă cu linguri de lemn și cu pîine de mălai.

Acesta era primul fel de mîncare și se servea - după pălincă și între pălincă.

Pentru celelalte feluri de mîncare se tăia o oaie - de obicei - care se împărțea în două, pe 1a șira spinării. Rari oameni, dintre cei mai avuți și care făceau nunta mai mare, tăiau două oi.

Jumătate din carnea de oaie o întrebuițau pentru a face din ea felul II de mîncare și anume:

- DZAMA CU LAPTE,

iar din cealaltă jumătate se făcea felul III și anume:

- RASTĂUȚĂ,

iar carnea fiartă din această jumătate se punea pe boace, căci așa cum se va vedea, felul III se servea fără carne.

Modul de preparare a „Dzamei cu lapte”

Se punea la fiert în cîldare o jumătate de oaie, tăiată în 4-5 bucăți mai mari. În apă se adăuga sare, pătrunjel și morcovi tăiați în patru, apoi cînd era fierbinte, se adăuga: „îngroșala”, care se compunea din făină de grîu, amestecată cu lapte acru și smîntînă /„groștior”/ dintr-o oală de lut cam de 1-1,5 ltr. apoi se adăuga lapte dulce, după ce în prealabil a dat un clocot.

După ce fierbea, se menținea pe cît posibilxxxxx, caldă și după ce terminau de mîncat boacele se servea felul II, „dzama cu lapte” tot în blide de lut, adăugîndu-se în fiecare farfurie și carne fiartă de oaie.

Cum se pregăteau „răstăuțele”?

Se fierbea în cîldare 1/2 de oaie taiată în 4-5 bucăți mai mari, tot așa ca și la pregătirea felului II de mai sus, cu diferența că nu i se adăuga „îngroșala”, ci se adăuga tăietei denușiți „răstăuțe”, care au fost pregătite dinainte în felul următor:

- Se amestecă făina de grîu cu ouă, se amestecă și se „răsucé” adeca se face pătură, fără a se pune sare în amestec.

După ce au fiert împreună supa cu răstăuțele, se menține caldă și se servește ca felul III, fără carne.

Mai demult, în acea perioadă cu peste 50 de ani înainte grîul era extrem de puțin în țara Oașului de aceea aceasta se cumpăra /7/.

Colacii miresei se făceau din făina de grîu, dospită, se adăuga sare și deasupra se făceau impistrituri apoi se punea la copt în cuptor.

De prăjituri, care toate se numesc în Țara Oașului cu termenul generic de „coptături”

nu se putea vorbi în acea perioadă. /8/

În zi de post era nunta cu „madzare rîjnită” cu „curechi” și cu „oloi”.

Toate felurile de mîncare se serveau numai și numai cu pîine de porumb.

LA ÎNMORMÎNTARE

Masa care se servește xxxxxxxx după mort se numește în Țara Oașului „comîndare” sau „pomană”

Cînd ziua înmormîntării cădea în „postu mare” se servea

- MADZARE RÎJNITĂ /fasole frecată/ care se prepara așa:

Se lua cantitatea de fasole boabe din care se intenționa a prepara mîncarea și în primul rînd „să alegé de gunoaie” adică se curăța de impurități apoi se spăla în mai multe ape și se pune la fiert în xxxx apă cu sare.

După ce s-a fiert xxxxxxxxxxxxxxxx fasolea, s-au luat boabele și s-au frecat /„le-am hrojit într-un blid pînă s-a spart”/ apoi s-a luat din ciorba în care s-au fiert și s-a amestecat cu fasolea frecată pînă cînd au văzut socăcițele că este potrivit de moale.

Se pune într-un „hîrbuț” ulei de floarea soarelui sau de dovleac la foc, adăugîndu-se mujdei de usturoi, apoi, xxxxx se turna peste fasole și se amesteca bine, după care se putea servi la masă, cu pîine de mălai, natural înainte de mîncare se serveau 1-2 pahare de țuică.

Prăjituri nu se făceau, în schimb se faceau „prescuri” care se dădeau la preot, la diac și la făt /crîsnic/.

Pe prapori erau legați „colaci” care se dădeau acelor care duceau praporul.

Cine scotea sicriu cu mortul din casă primea colac, împreună cu un ol și cu un „blid de lut” sau o ulcică de lut. De asemenea primeau farfurie de lut sau cîte o ulcică de lut, precum și colac toți cîntăreții, crîsnicii, diecii și preotul.

Famiile mai înstărite dădeau fiecărui om care stătea la masă cîte un „cocuț” după ce s-a terminat de servit masa „cînd a ieșit de după masă”.

„Cînd muré omu- peste an”, adică în afară de postu mare, se serveau după mort: țuică, boace, dzamă/ sau numai dzamă, să sorbască „Toate se mîncau cu pita de mălai”.

La paști.

Pregătirile pentru această sărbătoare care coincide întotdeauna cu prima parte a primăverii erau mari:

În acea perioadă se dădea acestei sărbători mai mare importanță decît astăzi, cînd în Țara Oașului fastul serbării cîmpenești a „sîmbrei oilor” întrece pe acela al acestei sărbători, exemplu clasic fiind așezările Negrești, Certeze, Huta și Moșeni.

Pregătirile de paște începeau în Vinerea mare cînd la fiecare casă, sau în cel mai rău caz la cîte un grup de case la care se adunau vecinele, „impistreau ouă”.

Se proceda în felu următor:

Se lua un betișor de lemn, se crepa la un capăt și în despicătura se introducea un tub scurt de cca. 2 cm. de aramă, cu un diametru mic, legîndu-se capătul bățului cu ață ca să țină acest tub în miniat[i?]ură cît mai bine fixat.

Betișonul astfel aranjat se numea „cîșcă” și era folosit de mai multe femei, după ce termina una începea alta, rămînînd de pe an pe an.

Intr-o cutiuță de metal se pune ceară topită /din fagure de albine/. Alături ardea o lumînare.

Femeia lua în mîna stîngă oul, iar în mîna dreaptă ținea „cîșcă”, al cărei tub îl încingea în ceara topită, apoi îl mai încălzea în conul de flacăra al luminei pe foarte scurt timp, pentru-ca ceara să fie cît mai fluidă și începea să deseneze pe ou - care era ținut pînă atunci la rece - diferite figuri geometrice sau florale foarte frumoase, ceara în contact cu oul se închea, rămînînd bine fixată pe coaja oului.

După ce termina ouăle de „împistrit”, le pune în într-un vas de lut numit „hîrgău” în care era zăr de lapte [adăugat cu stilou *cu piatră acră*]. Se spunea că ouăle stau în „șiclele” / Racșa/ unde rămîneau cca. 15-30 de minute, după care erau luate și puse în alt „hîrgău” cu apă fierbinte în care s-a fier[t] coaje de „arin”.

După cîteva minute se scoteau ouăle roșii, părțile acoperite inițial cu ceara rămînînd albe, deoarece ceara avînd grăsimi nu a permis colorantului să le prindă, rămînînd astfel figurile albe, restul oului fiind roșu.

În sîmbăta înainte de paști se frigea mielul, și tot atunci se făcea și pasca.

Pasca propriu-zisă se făcea din aluat de făină de grîu în care după ce se frămînta aluatul se pune un „bulz de brîndză de oaie” în mijloc, apoi se închidea aluatul acoperind brînză la mijloc.

Deasupra se făceau împistrituri tot din aluat, apoi se cocea în cuptor.

În ziua de paști, împreună cu pasca se duceau la biserică la sfințit: - ouăle împistrite, hrean, urzici, sare, cîrnaț /cine o avut /.

LA SÎMBRĂ

În ziua cînd oșenii ieșeau cu oile la deal, la sîmbăra, gazdele tăiau un miel sau doi și îl fierbeau în cîldare, mîncîndu-l toți care sîmbrau împreună, laolaltă, după ce au terminat de muls și după ce au măsurat laptele. [adăugat cu stilou *Mîncău și plăcinte cu brînză de oi*]. Laptele provenit de la mulsul acesta se dădea gratuit săracilor /„pomană”/.

Mielul se mîncea cu pita de mîlai /rar cu de grîu/.

La sărbătorile de iarnă. La Crăciun

În ajunul acestei sărbători care era așteptată cu nețărmurită emoție atunci de toți copiii din Țara Oașului, aceștia începau încă xxxxxx înainte de masă ba, unii mai nerăbdători chiar de dimineața, umblau „a colindă” pe la ferestrele caselor. Răsplata pentru fiecare colindător era un colac de grîu care se întindea pe fereastră fiecărui copil.

În ajunul crăciunului nu se mîncea „de fruct” adică nu se mîncea „de dulce”.

În ajunul sărbătorii, xxxxx, se puneau la fier[t] „hribe” /ciuperci/ care se consumau cu ulei de floarea soarelui, precum și cu mujdei de usturoi /9/.

În seara ajunului, pentru ca aceasta totuși să se deosebească de celelalte zile de peste an, oșencele desleg[eau ?] din fasole boabele cele mai frumoase și mari, pentru a face din ele o mîncare deosebită, după ele o specialitate.

Puneau la fiert aceste boabe în apă sărată, deci un procedeu cum nu se poate mai simplu, după ce se fierbeau storceau apa de pe boabe și le presărau cu zahăr cumpărat cu mare sacrificiu și mînceau. Aceasta era marea specialitatexxx!

După miezul nopții, după „litie”, după cum am fost informat „cine o avut o mîncat de fruct”, căutînd să îmi precizeze aproape toți informatorii că „atunci nu tare erau mulți porci.” Și chiar dacă erau, deoarece oșenii țineau și postul Crăciunului, nu tăiau porcii înaintea acestei sărbători numai între Crăciun și bobotează și foarte mulți în ziua de sîntion /7 I./

Cine nu avea porc, tăia cîte o găină sau cumpăra carne.

Mîncări de dulce la Crăciun:

- Boace cu carne
- Dзамă pe găină,
- Ratotă cu cîrnați
- Ratotă cu slănină.

Cam aceste erau mîncările răspîndite în Țara Oașului în perioada la care ne-am referit, xxxxx adică la începutul acestui veac.

În afară de acestea, respectiv împreună cu acestea mai erau răspândite în Țara Oașului, în perioada aceea și mai recentă, următoarele mâncăruri pe care le amintim numai cu denumirea, fără a trece la descrierea lor, socotind că aceasta ar depăși deja limita unei comunicări în cadrul unui simpozion.

MÎNCĂRURI DE DULCE:

- Tocană cu brîndză, cu cîrnați și [cuie?] de carne de porc
- Tocană cu brîndză /buldz/
- Tocană cu lapte dulce
- Tocană cu lapte acru
- Balmoș
- Plăcintă cu brîndză /de oi și de vacă/
- Piciouci cu urdă
- Piciouci gătate cu lapte
- Madzăre gătată cu lapte
- Madzăre cu afumături /„pe ciont de porc”/
- Ratotă cu cîrnați
- Ratotă cu slănină
- Boace cu păsat /cu Carne de oaie și slănină/
- Dzamă cu lapte sau dzamă lungă pe carne de oaie
- Boace cu hrișcas, cu carne de porc
- Dzamă de găină cu răstăuță
- Tocoș
- Tocoș de brîndză
- Demnicat
- Răstăuță-n lapte
- Guiaș cu carne de oaie
- Curastă
- Jîntiță sau jînuit
- Caș
- Urdă
- Brîndză
- Piciouci fripte în blodăr
- Cîrnați afumați
- Slănină friptă de frigare
- Dzamă de bghiliguț
- Bghiliguț fripti cu slănină
- Capra grasă afumată /pentru guiaș/
- Ouă serte
- Mniel fript
- Mniel împlut
- Găină împlută
- Pui fript
- Bureți fript, cu brîndză și slănină
- Bureț fript cu o ceapă și poprică și ouă

MÎNCĂRURI DE POST

- Madzăre acrită cu oțăt
- Madzăre acrită cu curechiu
- Păstăi aiți și oloiet /Vara/

- Păstăi uscați, sert, cu ai /Iarna/
- Madzăre rîjnită /hrojnită, frăcată/
- Hribe uscate cu răstăuță și rîntaș
- Madzăre cu mniere /la Crăciun/
- Hribe uscate cu răstăuță și rîntaș
- Piciouci săci
- Piciouci fripte, cu oloi
- Piciouci aite și oloiete
- Piciouci fripte în bloder
- Piciouci dărăluite, cu poprică
- Boace cu păsat și hribe
- Guiaș de post cu piciouci
- Lăști cu curechiu
- Lăști cu legvar
- Tocană cu mujdei de ai
- Tocană cu moare de curechi
- Tocană cu piciouci
- Tocană cu oloi
- Tocană cu legvar
- Plăcintă cu piciouci
- Plăcintă cu legvar
- Plăcintă cu curechiu
- Pchită de mălai
- Pogace în cenușe – coc în foc – coc în cenușe
- Pogace în trebse
- Scrijele de mălai, prăjite, aite și oloiete
- Dzamă de poame uscate - de prune, de mere, de pere /iarna/
- Compoturi:
  - de cireșe
  - de prune
  - de pere
  - de struguri
  - de pterzsăci
- Bghiliguț fript cu oloi.

MINCĂRURI LA ȘIMBRA OILOR

- Boace
- Cîrnaț afumaț
- șold sert
- carne de mniel, friptă,
- carne de mniel făcută cu ou
- mniel împlut
- găină împlută
- găină șeartă, apoi friptă
- slănină afumată
- tortă
- coptături, feluri și feluri, ca:
  - colac cu nucă

- coptături pe dosu trebșii
  - coptături cu formele
  - turtă bătută cu ou, lapte și oloi
  - colac cu legvar
  - colac cu brîndză de vacă
  - colac cu mac
  - coptături cu unsoare împlute cu nucă
  - cocuți copti în oloi
- țuică
- Vin.

Dăm în continuare modul de preparare al celei mai răspîndite mîncări de atunci în Țara Oașului și anume „Madzăre acrită cu oțat de mere pădurețe”, precum și modul de preparare al mămăligii, „pitei de mălai” și a „cocului în foc”, acestea constituind pîinea de toate zilele pentru oșeni.

Madzăre acrită cu oțat din mere și pere pădurețe.

Aducem merele ori perele pădurețe din pădure în desagi. După ce le spălăm, cele mari le tăiam în două sau în patru, iar cele mnici le punem întregi înt-on ton, și punem apă peste ele, da nu multă. Apoi punem scînduri deasupra -așe ca și pe curechiu – și pe ele punem pchietrii ca să le apese, să iasă dzama din ele. Curechi nu tare să afla pe atunci și trebuia să merem pe la Seini după el, toamna. După ce dosptye, tăt mere omu ie cu on păhăraș dzamă de ace acră ca oțatu și folose.

„Boabele de madzăre se deslegeu de gunoaie, să spălau cu apă rece. Să pune x într-o oală, xx apă pe foc, apa să săra. Cînd hierbe apa să pune madzăre la fiert, pînă să îmnieu boabele. După ce o hiert, s-a pus oțat, apoi s-o pus rîntaș.

Rîntașu s-a făcut în felul următor: Înt-on hîrb de hier s-o pus oloi de ruje, o de pepene. Cînd o fost încins oloi să pune fărina și uă subțiem cu apă, apoi să pune pe madzăre.

Să mînca mai de multe ori, pînă să găta, /isprăvea, termina/ cu tocană, o cu mălai.

Madzăre caldă s-a mîncat cu tocană rece, madzăre rece s-o mîncat cu tocană caldă, și așe.

Tocana

Baza alimentației în Țara Oașului.

„Fărina de mălai s-o cernut cu sîta rară. Era o căldare de badog /tinichea/ în care se pune apă și apoi să pune pe capră pe vatra stiolului. Cînd hierbe am pus on pumn de fărină o doi și cu tocăneru am tăiat odată, apoi o mai hiert așe cam o jumătate de ceas.

După aceea am luat gios și am frăcat între pchicioare pînă cînd s-o deslipchit de tocăneriu și stăte drept în ie.

După ce am gătat de frăcat, din nou să pune la încăldzît, numai apoi să deslipchie de căldărușe. Uam întors pe o lopată de lemn de paltin, o de fag, o pe ștergură/ lopată, nu să făce nici din lemn de goron nici din x arin, nu-s bune /din de ala fel de lemn/.

Pchita de mălai:

Fărina de mălai să cerne pîn sîta rară, în covată. Să pune apă la hiert, în care să adăuga sare, dacă nu s-o sărat fărina. Cînd hierbe apa, să turna peste fărină în covată și să amesteca cu tocăneriu, apoi, aluatu aiesta să lăsa să răcească.

xxx De la coptu dinainte s-o lăsat oleacă de aluat învîrtit în pănojii care să pune xx pe grindă /pe meșter grindă/. Aluatu aiesta să adăuga cu apă călduță și cu oleacă de fărină, încă de cu sară, apoi să pune în fărină și să frămînta. Pînă arde focu în cuptior să lăsa la dosptyt, cam o jumătate de ceas.

Luam pănojii și le punem în apă de-a moi, alegem pănăjiile cele mai late și le aședzam

pe lopată. Peste ele să pune aluatu din covată, cît vrem să hie pchita de mare, apoi băgam cu lopata în cuptior tâte pchitele una lingă alta, mîndru și frumos, 5, 6 cîte o fost. Dacă mai rămân aluat, mai facem cîte on cocuț la prunci că tare le-o fost dragi. Punem oleacă de aluat în pănoji să mai avem pe cînd om mai coace.

Pogace

Am pus fărina int-on blid și sare și apă, și am frămîntat să nu hie nici moale, nici vîrtoasă. Am uns trebșe cu oloi și uam pus în bloudăr să se coacă, așe facem cînd ne păziem.

Coc în foc /sau coc în cenușă/

Era pîinea de toate zilele a muncitorilor de pădure, a muncitorilor de la fin în deal precum și al ciobanilor cînd voiau să schimbe puțin permanenta mămăligă.

Fărina de mălai o ducem în deal de acasă în desagi, gata cernută. Să făce foc o pe pămînt o pe pchiatră, pînă cînd s-o înfocat vatra bghine. Dacă ai mărș astădz în pădure ai făcut foc bun pe pămînt, apoi cam pe mîni ai putut fa cocu.

Fărina s-o frămîntat cu apă și sare.

Ai pus frundză de paltin, o de fag pe o lopată mnică, anume făcută și ai pus frămîntătura pe lopată, ai dat în lături focul din mnijlocu vetrii împărțindu-l în două, făcînd loc pe vatră, ai pus lopata acolo și ai tras iute de su coc și ai tras jăratecu roată p-ingă iel. Cînd o prins oleacă de coajă și deasupra, am luat cenușă cu care am acoperit cocu și peste el am tras jăratecu. Așe o stat cam după socoteală, pînă cînd s-o copt.

De ai uitat de ie, o ai lăsat să steie pe mult, nu ai mai avut ce scoate nici on coc, apoi de n-ai mai avut fărină ai ghinit cîtă casă.

Să mînca cu ai, frăcat pe coajă, o cu slănină, o cu lapte, cu madzăre, cu piciciuci - care să frigeu tăt așe xxxxx su cenușă și su jăratec.

Chiuitoru / „țîpurituri” / în legătură cu alimentația:

Iacobu lui Mnihailă
Nu mîncă în veci slănină
Numa- lapte de oi gros
Diptace-i așe frumos

Păcurar la oi m-aș duce
Da- nu-mi place urda dulce
Numai cășucu sărat
Să șăd cu fetele-n sat

Mîndru de trii luni încoace
Nici mîncare nu-mi mai place
Batăn cine mi o face
Io mi-o fac cu mîna me
S-aceie îmi pare re

Ghicitoare:
Cemu ce-i ce-i
Bate moalen-trepchicioare
/Tocana/ Mamăliga

Bibliografie

1. / Szatmarvarmegyefekvese, története1 espolgariesmerete. Vol.11. de Szirmay Szirmay Antal Buda 1810.
  - la pag 334 paragraful 269 cînd este vorba despre Negrești
  - = 334 = 269 cînd este vorba despre Certeze
  - = 335 = 271 cînd este vorba despre Vama
  - = 326 = 257 cînd este vorba despre Prilog
  - = 327 = 259 cînd este vorba despre Călinești
  - = 328 = 260 cînd este vorba despre Lecînța
  - = 264 = 338 cînd este vorba despre Boinești
  - = 262 = 329 cînd este vorba despre Tîrșolti
2. / Magyarország varmegyeiesvarosai. Magyarország monografiája Szatmar Varmegye, Budapest Országos Monografia Társulat V. Arany Iános Utca 1.
3. / Ibidem pag 274 și urm.
4. / Informația Stîncaci Anastasia/ născută Roșca, fiică lui Tilica și Nastasia de 73 de ani, născută la data de 11 mai 1895 în Negrești/ cunoscută sub porecla de Titie Turcului a motivat această cifră 100 oameni la nuntă / cu aproximație cifra / cu aceea că:
„atunci nu era atîta gyermek de om ca astăzi. Și căsile era numa unde și unde”
5. / Pînă în anul 1918 satele din țara Oășului erau ctreerate de așa numiții „droutari” /meșteșugari în legatul cu sîrmă a oalelor de lut/ veniți din nord de dincolo de Tisa și Hust, fiind Tăuți, de unde și porecla lor în limba maghiară „drotostout”. În copilărie, prin anul 1921 am văzut unul în Racșa, care probabil s-a așezat prin părțile acestea.
6. / „Să agiungie cîte o bucată mnică cît o nucă din colacu ala la cîte on nuntaș”/ inf. Stîncaci Anastasia/
7. / Oamenii „să strîcau” adeca vindeu vite, o vacă, pentru a putea face o nuntă/ aceiași
8. / „Nu era nici on feliu de coptătură” /Aceiași/
9. / „Fără aiu aiesta nu faci nimică. Tare bun gust dă la mîncare” /aceiași/

Lista informatorilor

I./ Pentru mâncărurile de la începutul veacului XX.

Ciuta Ion a lui Ionu Fătului de 90 de ani Racșa

Sabo Gheorghe zis Gheorghicuț de 86 de ani Racșa

Mois Grigor Moișanu Bixad de 84 de ani

Hotca Gheorghe Hoceanu bătrînu 83 de ani Negrești

Stîncaci Tîtîie de 73 de ani Negrești

II. informatori din generația mai tînăra pentru mâncăruri mai noi.

- Mihoc Maria a lui Dumitru Simnioanchii de 29 ani Certeze
- Sas Floare a lui Vasii de 26 de ani Certeze
- Fedorca Nuța de 48 de ani Negrești
- Oșan Toma a Durdileanului de 43 de ani Racșa

Instrumente și diferite utilaje folosite la prepararea sau păstrarea alimentelor și mâncărurilor

- Ciurul, pentru ciuruitul grîului și secarei de impurități.
- Sîta rară, pentru cernutul făinei de porumb pentru pîine, pentru mămăligă, balmoș sau păsat
- Sîta deasă, pentru cernutul făinei de grîi la colacii miresei, colaci de crăciun, pască, prescuri, coci.
- Covata - albie
- Cățîn- albie mai mică
- Lopată - servește la introducerea pîinii în cuptor
- Lopată mnică - servește la coptul „cocului în foc”
- Cociorva - instrument cu formă perfectă triunghiulară care servește la împrăștierea jăratecului în cuptor și la scoaterea lui gura cuptorului
- Trebșe- tavă
- Lășcar- strecurătoare pentru tăieței /Lășcar de lut/
- Linguri de lemn
- Linguri păcurărești /o formă deosebită/
- Găvan - o lingură mare de lemn mai mare decît polonicul
- Tocăner - o bucată de lemn în patru colțuri, partea de sus aproape mar [?] mai mult ovoidală, pentru frecatul mămăligii.
- Ton - butoi
- Hîrbuț la carne - un ceaunaș de fier cu trei picioare vînd [?] și un mîner prelungit.
- Ptyuță la ai - piuliță pentru mujdei de usturoi
- Ptyuță la sare - idem pentru a sfărîma bulgării de sare
- Blid de lut
- Oală la boace - oală de lut, mare.
- Hîrgău - ulcică de lut
- Ulce- ulcică de lut avînd forma lunguiață

LISTA FOTOGARFIILOR

- 1./ Femei aducînd „măcinișul” de la moara de apă, Racșa 1939
- 2./ Bărbat ducînd „măcinișul” la moara de apă, Iarna, Racșa 1938
- 3./ Moara de apă pe „Vale Trîșoțului” 1940.-
- 4./ „Cuptior” a[p?]coperit. Deasupra se vede „Cociorva”, Cămărzana 1963
- 5./ Gură de „cupteor”, cu „vatr[a?]ă” și „mîță” Moîșeni 1966
- 6./ „Stiol” cu „sporiu de lut” Bixad 1962
- 7./ „Stiol”, alături „șporiu de hier, turnat”, pe „vatră” oala este așezată pe „mîță” Racșa 1965
- 8./ făcut de majun / Racșa 1938/
- 9./ Blide de lut. Ceramică de Vama.
- 10./ Olurix de lut,
- 11./ Cupă de lut
- 12./ „Piuță la sare” și „Piuță la ai” Racșa
- 13./ „Păhar de lemn” și „Piuță la typer” Cămărzana.-
- 14./ „Sălăriță” – Cămărzana.
- 15./ „Cățîn” și „Copîie” Cămărzana.-
- 16./ „Piuță la sare” Cămărzana, 1803.-
- 17./ „Piuă la sare” Cămărzana.-
- 18./ „Boace”, în două căldări, la nunta Bixad 1965
- 19./ Se pregătește „dzama cu[l]apte” Bixad 1965
- 20./ Pregătiri de nunta la Bixad 1964.
- 21./ Nănașa duce colacii într-o straiță „de-a mîină” Racșa 1967.
- 22./ Colacul miresei – Certeze 1967.
- 23./ Mirele și mireasa împart colacul – Certeze 1967.
- 24./ Mireasa aruncă o bucatăică de colac – Certeze 1967
- 25./ Colacu- miresei în fața mirilor Certeze 1967
- 26./ „Socăcițele” pun „boacele” în blide Certeze 1967.
- 27./ Din „covată”, „boacele” sunt puse în blide Certeze 1967
- 28./ „Boace”, în fața mirilor –Certeze xx.1967
- 29./ „Coci” pe sicriu Racșa 1938.
- 30./ „Împistrit” de ouă cu „cîșca” Racșa 1938.-
- 31./ „Pasca” așezată pe „lopata” se va introduce în „cupteor” Racșa 1937.
- 32./ „Paști” – Racșa 1938.
- 33./ [Z?]un grup de „sîmbrași”, mîncînd „de amniadzădz” Racșa 1938
- 34./ „Vătafu” mîncă în colibă Racșa,1938.
- 35./ Frecat de „balmoș” la stîină Racșa 1940.
- 36./ „Fărina” din căldare se „taie” cu „tăcăneru” Camărzana 1967.
- 37./ „Păcurariu [fracă?] tocana”, „Vătafu” ține căldarea cu xxxx [corectat cu stiloul MOCOȘALU ÎNGEMĂNAT]- Cămărzana 1967.
- 38./ Mîncă păcurarii și Vătafu' Racșa 1938.-
- 39./ Pruncă, mîncînd un „corn de mălai” Racșa 1938.-
- 40./ Hutarii duc bunătăți la sîmbră. 1964.-
- 41./ Mîncărurile sînt duse la sîmbră în „desagi” Moîșeni 1964
- 42./ Masă „pe două rînduri” la sîmbră Moîșeni 1964.
- 43./ Bunătăți la sîmbră. Moîșeni 1964.-
- 44./ Fript de slănină în pădure. Racșa 1935.-
- 45./ „Ratota cu cîrnați”, Mîncarea de zile mari Racșa 1939.
- 46./ „Lapte de oi, gros” în blid de lemn, Tîrșolți 1935.-
- 47./ „Roată p-ingă blid”, Racșa 1938 .-

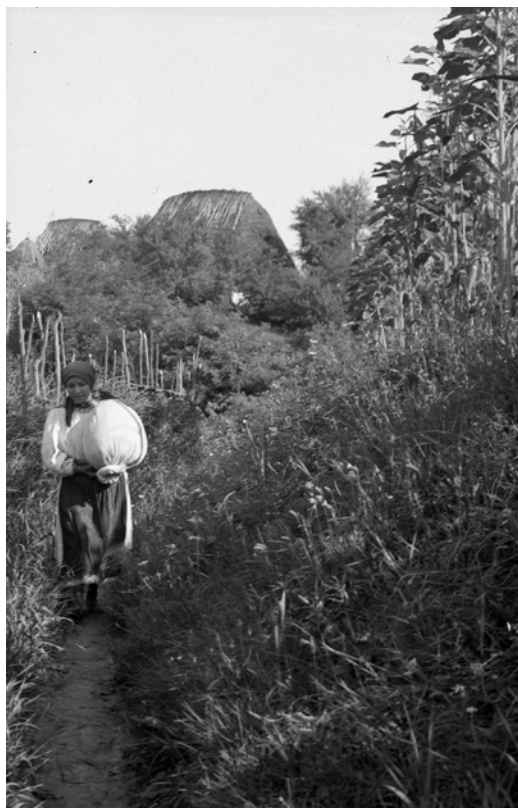
Prin publicarea acestui manuscris ne dorim să subliniem importanța manuscriselor etnografice, și recunoașterea valorii lor științifice. Cunoașterea și înțelegerea culturii populare, tradiționale se bazează în mare măsură și pe cercetările și observațiile etnografice realizate de oamenii locului, dascăli, preoți etc. Aceștia, cu mare finețe au reușit să documenteze realitățile socio-culturale ale perioadei date, și majoritatea acestor informații arhivate au reprezentat puncte de plecare în diverse cercetări etnografice, antropologice și istorice. Deci, fiecare în parte au perceput realitățile culturale descrise dintr-o perspectivă specifică viziunii lor asupra lumii, având defapt o „viziune socială stereoscopică, ei văzând lumea prin două sau mai multe lentile culturale în același timp”². În virtutea apartenenței lor sociale ei se puteau distanța de realitățile descrise, pentru a le observa mai bine, cu atât mai mult cu cât majoritatea erau out-sideri, iar cercetarea lor este participativă.

Informațiile descoperite în manuscrisul cercetat completează substanțial aspectele mai puțin cunoscute ale tradiției culinare până la mijlocul secolului XX din Țara Oașului, și vin să completeze imaginea de ansamblu a uneia din cele mai spectaculoase zone etnografice din Sătmar.

Obiceiurile culinare au suferit și ele modificări, sigur, în primul rând datorate evoluției economice a oșenilor. Omul contemporan caută să descopere și să își confirme creațiile, manifestările originale, care au marcat identitatea locală. Dovadă în acest sens este faptul că până azi preparatele de bază la nunți sunt dzama cu lapte, boacele și pâinea de mălai (servite la masa de prânz de la „nunta oșenească” – cununia civilă la care toți actanții se îmbracă „oșenește”), la înmormântări boacele și pâinea de mălai, și nelipsita pălincă.

---

2 Mihu, Achim, *Antropologie culturală*, Ed. Napoca Star, Cluj Napoca, 1999, p. 32

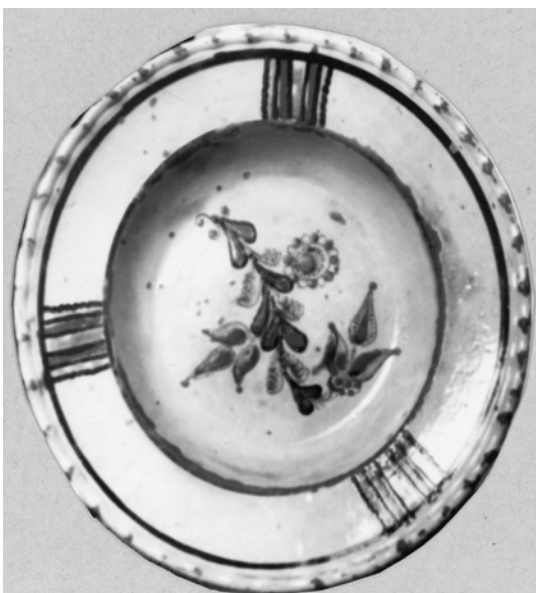
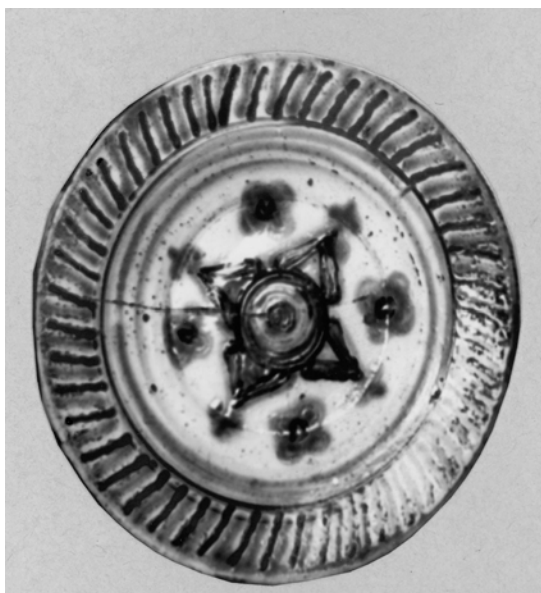

Femeie aducînd „măcinișul” de la moara de apă, Racșa, 1939

Bărbat ducînd „măcinișul ” la moara de apă, Iarna, Racșa, 1938

Blide de lut. Ceramică de Vama.

Oluri de lut

Păhar de lemn

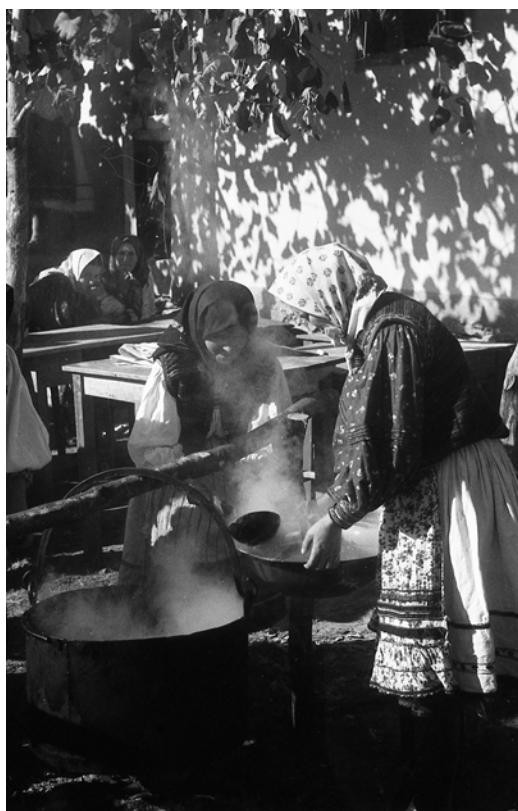
Piuță la typer” Cămărzana.-

„Piuță la sare” și „Piuță la ai”, Racșa

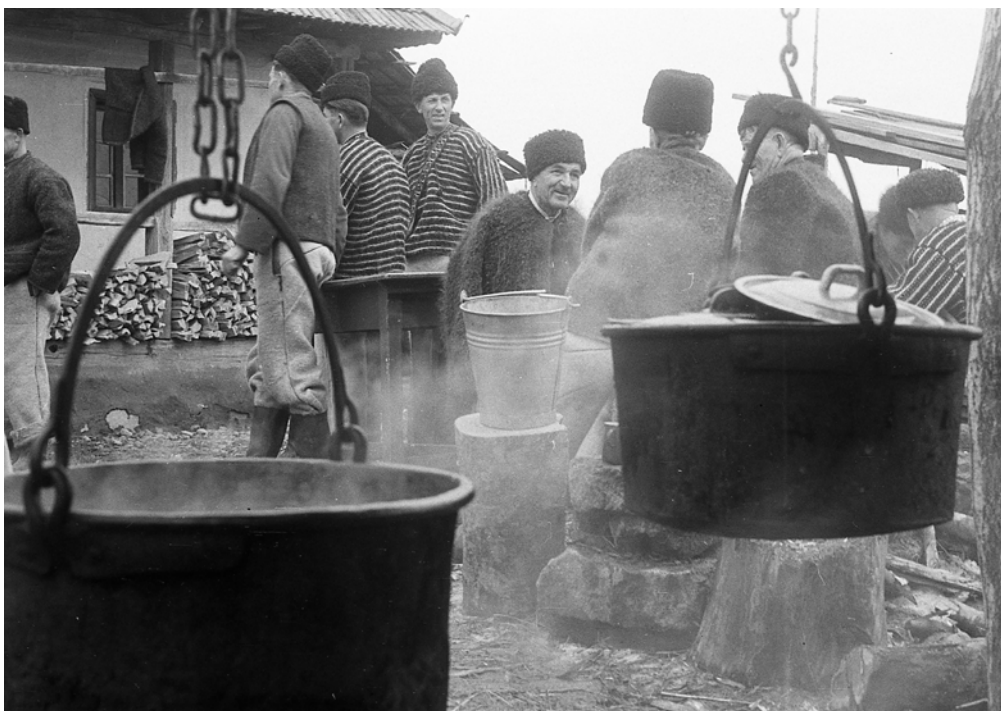

„Boace”, în două căldări, la nuntă, Bixad, 1965

Se pregătește „dzama cu[]lapte”, Bixad, 1965

Pregătiri de nuntă la Bixad, 1964.

Nănașa duce colacii într-o straiță „de-a mină”, Racșa, 1967.

Colacul miresei – Certeze, 1967.

Mirele și mireasa împart colacul – Certeze, 1967.

Mireasa aruncă o bucățică de colac – Certeze, 1967

Colacu- miresei în fața mirilor, Certeze, 1967

„Socăcițele” pun „boacele” în blide, Certeze, 1967

Din „covată”, „boacele” sunt puse în blide, Certeze, 1967

„Boace”, în fața mirilor – Certeze, 1967

„Coci” pe sicriu, Racșa, 1938.

„Împistrit” de ouă cu „cișca”, Racșa, 1938.-

„Pasca” așezată pe „lopata” se va introduce în „cuptor”, Racșa, 1937.

„Paști” – Racșa, 1938.

Un grup de „sîmbrași”, mîncînd „de amniadzădz”, Racșa, 1938

„Vătafu” mîncă în colibă, Racșa - 1938.

Frecat de „balmoș” la stîină, Racșa, 1940.-

„Fărina” din căldare se „taie” cu „tăcăneru”, Camărzana, 1967.-

„Păcurariu [fracă?] tocana”, „Vătafu” ține căldarea cu „vătrariu”- Cămărzana, 1967

Mîncă păcurarii și vătăfu', Racșa, 1938.

Pruncă, mîncînd un „corn de mălai”, Racșa, 1938.

Hutarii duc bunătăți la simbră, 1964.

Mîncărurile sînt duse la simbră în „desagi”, Moişeni, 1964

Masă „pe două rînduri” la sîmbră, Moișeni, 1964.

Bunătăți la sîmbră, Moișeni, 1964.

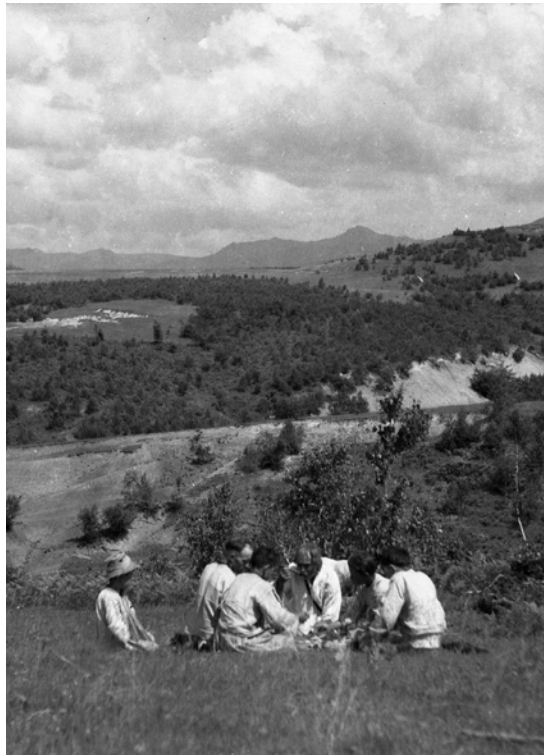
Fript de slănină în pădure, Racșa, 1935.

„Rătota cu cîrnați”, Mîncarea de zile mari, Racșa, 1939.

„Lapte de oi, gros” în blid de lemn, Tîrșolți, 1935.

„Roată p-îngă blid”, Racșa, 1938

Anexă

- Glosar
- Gubă = haină din lână de oi
- Boace = sarmale
- Păsat = porumb, mălai măcinat la moară
- Oloi de ruje = ulei de floarea soarelui
- Oloi de pepene = ulei de dovleac
- Curechi = varză
- Socăcițe = bucătărese
- Stiol = partea de sus a cuptorului țărănesc
- Albie = covată de lemn
- Dzamă cu lapte = ciorbă/supă pe carne de oaie dreasă cu un amestec de făină, smântână, lapte acru și lapte dulce
- Îngroșală = amestec de făină, smântână (lapte acru) și lapte dulce folosit la finalizarea supelor sau a ciorbelor
- Groștior = smântână
- Răstăuțe = tăiței, paste din aluat nedospit tăiat în șuvițe lungi și subțiri, care se fierb în supă sau se gătesc cu brânză, cu nuci etc.
- Madzăre rîjnită = fasole frecată
- Hrojnît = frecat, zdrobit
- Hârbut = vas mic de lut, bol de lut
- Făt / crîsnic = paraclisier, țârcovnic
- Prapor = steag bisericesc purtat la procesiuni sau la alte evenimente religioase
- Cocuț = colac de mici dimensiuni
- Împistri = a încondeia ouă,
- Cîșcă = instrument folosit la încondeierea ouălor
- Împistrituri = ornamente din aluat așezate înainte de coacere pe colaci sau pe păști
- Ratotă = omletă
- Dzamă = supă
- Tocană = mămăligă
- Piciouci = cartofi
- Hrișcaș = orez
- Tocoș = bucăți de pâine de mălai peste care se toarnă lapte acru sau smântână
- Tocoș cu brânză = pâine de mălai, aluatul de mălai este amestecat cu brânză
- Demnicat = bucăți de pâine se amestecă brânză de oaie și apă fiartă cu sare

- Blodăr = cuptor
- Bghiliguț = ciuperci, bureți de rouă
- Bureți = ciuperci
- Hribe = ciuperci
- Ai = usturoi
- Legvar = magiun
- Poprică = boia de ardei
- Dărăluit = tocat
- Pchită = pâine
- Pogace = pâine de mălai la care se folosea ca și ferment borcut din zonă
- Trebse = tavă
- Ton = vas mare din lemn
- Tocăner = făcăleț, bucată de lemn rotund sau dreptunghiular folosită la amestecarea mămăligii
- Pănoji = pănuși de porumb

Maria Lobonț-Pușcaș
Muzeul Județean Satu Mare, RO
lpusasmara@yahoo.ro

MUZEUL ȘVĂBESC DIN PETREȘTI

Adriana ACHIM

Abstract: *The museum house from Petrești is a typical household of Swabian architecture. Both the furniture painted with floral and vegetal motifs, as well as the decorative textiles, embroideries, wall hangings, holy icons, crucifixes, prayer books, household and decorative objects made in vivid colours served to beautify the house. The kitchen includes a variety of household items, bowls, ceramic pots, stove tops, irons, dishes for supplies. There are also objects used in the home textile industry.*

The cellar, the animal stable, the barn are important and indispensable constructions for the Swabian households.

Keywords: *architecture, furniture, textiles, ceramics, tradition, tools, Swabian.*

Așezat în nord-vestul României, la granița cu Ungaria și Ucraina, județul Satu Mare este o zonă deosebit de eterogenă etnic, fapt care a generat o cultură multiethnică ce merită promovată pentru valoarea sa. Aici conviețuiesc de mai multe secole români, maghiari, germani, evrei, ucraineni, rromi etc. cu obiceiurile, tradițiile și moștenirile lor culturale, păstrate de-a lungul timpului. Multiculturalitatea sătmăreană îmbogățește patrimoniul național, adăugându-i valori locale de o frumusețe aparte.

În județul Satu Mare se găsesc obiective culturale valoroase printre care amintim muzee, castele, cetăți, mănăstiri, biserici de lemn, case memoriale, toate acestea fiind mărturii ale istoriei locului. În cursul mai multor decenii au fost achiziționate și au intrat în patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare case și gospodării țărănești caracteristice diferitelor zone ale județului, aparținând diferitelor etnii, specifice fiecărei naționalități care își păstrează, își respectă și își promovează tradiția și identitatea, cum ar fi: Zona Codru, Țara Oașului și Zona Câmpiei Someșului.

Obiectivele aparținătoare Muzeului Județean Satu Mare sunt: Casa Memorială dr. Vasile Lucaciu Apa (Zona de câmpie), Complexul Memorial Ady Endre (Zona de Câmpie), Casa țărănească Călinești Oaș (Zona Oaș), Muzeul Local Turț (Zona Oaș, provine din Gherța Mare), Casa țărănească Certeze (Zona Oaș), Muzeul Ugocei Tarna Mare (Zona Oaș), Muzeul Local Orașu Nou (Zona de Câmpie), Casa muzeu Tășnad (Zona de Câmpie), Muzeul Șvăbesc Petrești (Zona de Câmpie), Muzeul Moșilor Scărișoara Nouă (Zona de Câmpie), Casa țărănească Andrid (Zona de Câmpie), Muzeul Maghiar „Sipos László” Bogdand (Zona de Câmpie).

ASPECTE PRIVITOARE LA COLONIZAREA ȘVABILOR SĂTMĂRENI

Încă de la începutul celui de-al doilea mileniu sunt cunoscute colonizări șvăbești în partea de nord-vest a Transilvaniei. Astfel, între 1002 și 1006 se stabilesc lângă cetatea

Sătmarului¹ locuitori germani aduși din Bavaria. Acolo era și depozitul de sare care era coborâtă pe Someș cu monoxile², de la mina din Ocna Dejului. Aceștia s-au ocupat cu comercializarea sării. Ei s-au bucurat de mai multe privilegii dintre care cel mai important a fost cel cunoscut după dăruitor, „Andreaneum“ din 1230³.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea populația germană începe să se rărească în zonă.

La începutul secolului al XVIII-lea documentele istorice atestă pe de o parte condițiile istorice vitrege de pe teritoriul vechiului ducat șvab precum și depopularea comitatului Satu Mare din cauza ciumei, a războaielor de independență ale lui Rákóczi Ferenc al II-lea, cât și a războaielor cu turcii și tătarii, cauze care determină hotărârea Curții de la Viena, la cererea contelui KárolyiSándor, de a coloniza acest teritoriu cu populație șvăbească de religie romano-catolică. Această religie s-a înrădăcinat pe aceste locuri într-o vreme când în sudul și estul Tisei aceasta dispărea. Având cele mai extinse moșii din comitat, contele avea nevoie în primul rând de agricultori și, datorită faptului că șvabii erau oameni harnici și buni gospodari, i-a colonizat pe moșiile lui. În al doilea rând, contele fiind de religie romano-catolică, voia întărirea religiei romano-catolice din această zonă care era în mare parte de religie reformată. Coloniștii au rămas fideli vechii lor religii, multe dintre grupuri sosind însoțite de un preot. Ei și-au adus din locurile de origine și dascăli care au predat învățătura la ei acasă, neexistând școli⁴. Limba pe care o vorbeau șvabii colonizați era un dialect folosit în regiunea cursului superior al Rinului. Stabiliți pe noile teritorii, șvabii din zonele Oberschwaben, Württemberg, Schwarzwald și-au păstrat obiceiurile și tradițiile. Astfel, pe lângă sărbătorile religioase și de familie: botez, nuntă, înmormântare, Anul Nou, Paștele, Sfântul Nicolae, ei au păstrat obiceiuri proprii ca: obiceiul păgân al focurilor aprinse de tineri în seara primei duminici din Postul Mare, strângerea ouălor după anumite reguli, respectiv un concurs între tineri, sărbătoarea hramului bisericii - kirbi⁵.

Primul val de colonizare a șvabilor dunăreni este consemnat în 1712⁶. Acest prim val a fost adus de contesa Károlyi la Carei, Urziceni, Căpleni și Ciumești. Locuirea s-a făcut la început în bordeiele iobagilor care muriseră în războaie, fugiseră sau fuseseră evacuați, și în colibe de lemn. Unii dintre venetici au lucrat pământul, iar meseriașii s-au organizat în bresle; relația dintre șvabi și conte fiind stabilită printr-un contract urbarial. Károlyi le-a promis multe avantaje, terenuri agricole, terenuri viticole, case, animale, care să fie scutite câțiva ani de impozite. Acest fapt nu a fost respectat datorită numărului mare de coloniști care au venit, mai exact 14.000 de șvabi. Ei s-au așezat în satele din zona Careiului și au început să își construiască casele lor, să-și întemeieze propriile gospodării. Viața lor nu a fost deloc ușoară. În mare parte erau agricultori, meșteșugari, viticultori, fiind caracterizați ca buni gospodari, harnici, veseli, prietenoși și extrem de religioși. Până în 1825 putem spune că li s-au creat condițiile să își mențină identitatea germană. Din 1825 a început în Ungaria așa numita „epocă a reformelor” care a avut drept consecință maghiarizarea acestui grup etnic.

1 *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul* 1918 –1928, Cultura Națională, București, 1929, p. 650. (În continuare: Studii, *Transilvania...*) Denumirea orașului are la origine cuvintele târg de sare din limba germană: Zoutmarkt, Satmarkt, Salmarkt.

2 Curtea secției de artă găzduiește o astfel de imbarcațiune, datată în secolele XV-XVI, descoperită în nisipul de pe malul râului Someș, conservată de specialiștii muzeului.

3 Idem.

4 Vónház Istvan, *Colonizarea germană în comitatul Satu Mare*, ed. a III-a, Baia Mare, 2019, (În continuare: Vónház, *Colonizarea...*), pp. 31- 122.

5 Studii, *Transilvania*, pp. 657-658.

6 Merli Rudolf, *Mezőpetri története*, Mezőpetri-Bubesheim 1999, (În continuare: Merli, , *Mezőpetri...*) Lăsând în urmă țara lor de origine (Germania), în căutarea unei vieți mai bune, șvabii au pornit la drum pe Dunăre, de la Ulm până la Pesta. Aceștia au călătorit cu bărci mai mult de o lună și încă două săptămâni cu căruțele – așa numitele kobere - Contelui Károlyi până la Carei. Această călătorie a fost una dezastruoasă, din cauza secetei și a lipsei de apă potabilă, mulți dintre ei murind pe drum, în special copiii, p. 651.

Un alt val de coloniști șvabi sosesc în zonă în 1720, în grupuri consecutive. Apoi în anii următori, respectiv, 1721, 1722, 1723 se înregistrează alte valuri. În 1726 are loc colonizarea cea mai mare din punct de vedere numeric, care este urmată în 1727, 1728, 1729, 1730 de venirea altor grupuri. Pe parcursul deceniului următor (în 1733, 1735, 1736, 1737, 1738) pe teritoriul comitatului Satu Mare s-au așezat alte familii de șvabi. Sosirea acestor populații, și încercarea de integrare în comunitățile autohtone, creează o serie de conflicte. Șvabii s-au adresat autorităților cu numeroase petiții, încercarea de soluționare a acestor conflicte determinând de multe ori mutarea lor dintr-o localitate în alta. Pe de altă parte, acolo unde aceste conflicte erau rezolvate, șvabii își puneau amprenta dibăciei și ordinii cu care erau obișnuiți, respectivele localități cunoscând o dezvoltare economică deosebită.

Comuna Petrești a fost ultima colonizată cu șvabi de către contele Károlyi Sándor. Defapt, în cazul comunei Petrești, nu vorbim despre o sosire dintr-un ducat șvab, ci de o mutare de populație șvăbească din alte localități. Primul fermier stabilit la Petrești a venit de la Foieni, urmat apoi de încă șase. În anii următori aici se stabilesc alți fermieri sosiți din satele dimprejur: Urziceni, Moftinu Mare, Ardud, Căpleni și Beltiug⁷.

O primă părere a preotului Brázay János, care a cercetat originea etnicilor șvabi, a fost că cei din Petrești ar fi venit din regiunea Breisgau. De asemenea, dintr-un document din 1399, pe care-l găsește în arhivele familiei Károlyi, află sursa denumirii localității din Evul Mediu, respectiv Mezeu-Zenth-Pétery, localitatea fiind sfințită în onoarea Sfântului Petru⁸. În 1886 s-a editat lucrarea *Pagini de memorie despre comunitatea din Petrești și istoria parohiei romano-catolice la Jubileul a 100 de ani*, în care se evidențiază mai ales evenimentele din perioada cât a funcționat ca preot.

Ulterior, cercetătorul Vónház István, născut în Petrești, scrie în 1931 monografia localității, în care surprinde elemente culturale aduse de coloniștii șvabi, acordând o atenție deosebită în lucrarea sa acelor elemente înnoitoare caracteristice culturii șvăbești, mai ales uneltelor și tehnicii de lucru cu care aceștia își câștigau traiul. În teoria sa referitoare la locul de origine al șvabilor sătmăreni arată că șvabii din Petrești au venit din Württemberg (Suabia Superioară)⁹ în mai multe valuri, de-a lungul secolul al XVIII-lea¹⁰.

SCURT ISTORIC AL MUZEULUI ȘVĂBESC DIN PETREȘTI

„Din dorința de a păstra valorile tradiționale specifice etnoculturii șvăbești, locuitorii comunei Petrești (prima atestare documentară: 1316, poss. Mezeupetri), dețin inițiativa organizării unui muzeu în care mărturii ale creației materiale și spirituale caracteristice civilizației șvăbești stau la loc de cinste, drept omagiu adus înaintașilor întemeietori”¹¹.

Localitatea Petrești se găsește în partea de NV a României, în județul Satu Mare și este situată pe DN 19, pe drumul ce leagă Satu Mare de Oradea, la 43 km de municipiul Satu Mare. Din punct de vedere etnic comuna Petrești este compusă din șvabi, români, maghiari, rromi, iar confesional, religia dominantă este cea romano-catolică, dar există și ortodocși, reformați, greco-catolici, aceștia din urmă fiind minoritari.

Fiind o localitate șvăbească cu oameni sânguincioși și muncitori, Petreștiul este un sat model și bine organizat, având mai multe obiective turistice: Biserica romano-catolică „Sfânta Elisabeta” - monument arhitectural, Muzeul Șvăbesc, gospodăria șvăbești, zonă de agrement cu spațiu verde, arbuști ornamentali, lac de pescuit, teatru în aer liber, teren de tenis, pistă pentru biciclete etc. Muzeul Șvăbesc este un muzeu etnografic, situat în localitatea Petrești la nr. 149, județul Satu Mare.

⁷ *Ibidem*, p. 123.

⁸ Merli, *Mezőpetri...*, p. 5.

⁹ Vónház, *Colonizarea...*, p. 9. Șvabii dunăreni; Schwarzwald - Pădurea Neagră.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Daniela Oltean, *Ghidul muzeului Șvăbesc Petrești*, Muzeul Județean Satu Mare, 1993, p. 3.

„În spațiul generos oferit de o gospodărie tipică arhitecturii populare șvăbești, a luat ființă în anul 1993 Muzeul Șvălesc din localitatea Petrești, în urma unei colaborări fructuoase dintre Primăria comunei și Muzeul Județean Satu Mare. La amenajarea muzeistică a acestei gospodării s-a încercat o redare cât mai autentică și completă a modului de viață caracteristic acestei etnii, fiind prezentate și câteva documente ce oglindesc istoria localității Petrești, precum și aspecte culturale și religioase din viața acestei comunități”¹².

Comunitatea locală se mândrește cu acest muzeu deoarece aici sunt prezentate aspecte din viața de zi cu zi, precum și obiceiurile șvabilor colonizați pe aceste meleaguri, fapt care atrage un număr mare de vizitatori atât din țară, cât și din străinătate. Aici se organizează diferite activități culturale, atât pentru elevi, cât și pentru adulți, acțiuni de pedagogie muzeală care fac referire la obiceiurile și tradițiile șvabilor, la istoria colonizării acestora pe meleagurile sătmărene.

COLECȚIA ETNOGRAFICĂ A MUZEULUI ȘVĂLESC DIN PETREȘTI

Micul muzeu cuprinde întreaga gospodărie a unei familii obișnuite șvăbești: casa de locuit (*Fig. 1*), precum și curtea (*Fig. 22*) cu anexele și acareturile ei.

Casa este construită pe o fundație de cărămidă arsă. Pe această fundație sunt clădiți pereții care sunt confecționați din vâioage alternate cu cărămidă arsă. În porțiunea din spatele casei, pentru sporirea rezistenței acesteia s-a folosit în construirea pereților pământ bătut, având o grosime de peste 50 cm. Aceasta este o casă șvăbească de tip alungit sau de tip vagon, construită perpendicular pe șosea, care are în componența sa mai multe camere. Arhitectura sa interioară permite circulația întregii familii în toate camerele și dependențele ei. Inițial a fost construită pentru locuirea concomitentă a două generații: familia tânără și familia bătrână, care obișnuiau să trăiască împreună.

„În structura gospodăriei, casa șvabilor se făcea remarcată prin tipologia originală, definită chiar prin denumirea de «casă lungă», ușor de recunoscut în comparație cu arhitectura specifică celorlalte etnii, căpătând valoare identitară. Inițial, casele aveau planul compus din trei încăperi: o tindă centrală, camera dinspre stradă și o cameră spre interiorul curții, în care se află scara și ușa spre pod. În continuarea acesteia se află grajdul, care împreună cu restul casei se află toate aliniate sub același acoperiș. De-a lungul timpului progresul arhitectural s-a remarcat atât în materialele de construcție utilizate, cât mai ales în planimetria spațiului locuibil, ce a evoluat de la cele trei încăperi inițiale, până la dimensiunile necesare satisfacerii confortului casnic al conviețuirii celor două unități familiale, structurate pe grupe de vârstă: bătrânii și tinerii”¹³.

Casa are în componența sa patru camere, două holuri, două bucătării, două pivnițe, iar în exterior se continuă cu grajdul pentru animale. Această continuitate și legare între camerele din interior s-a asigurat și pe exterior printr-un târnaț lung care acoperă toată lungimea casei.

Târnațul (*Fig. 2*) este construit din mai mulți stâlpi ciopliți din lemn de stejar sau brad, în partea superioară decorați cu motive florale și vegetale (*Fig. 3*), specifice locului. Ei erau fixați în tălpi de fontă, pentru a nu putrezi partea de la bază.

Pivnița casei are două intrări: una din partea de mijloc a casei, unde se cobora într-un spațiu pentru depozitarea butoaielor și a vinului, iar în partea din față era pivnița pentru zarzavaturi, aceasta având o cale de acces din bucătărie.

Ultima porțiune a clădirii este grajdul pentru animale. Din grajd, a rămas doar ieslea centrală (*Fig. 17*) unde erau prinși caii, jgheabul din care se hrăneau, în spatele căruia era un jgheab de igienizare pentru curățirea excrementelor.

În curtea gospodăriei șvăbești sunt construite și alte anexes, și anume goreul (*Fig. 18*),

¹² *Ibidem*.

¹³ Daniela Bălu, *O experiență Europeană – Moștenirea istorică și culturală a germanilor din România*, Ed. Muzeul Național de Istorie a României, București, 2019, p. 153.

o piesă specifică arhitecturii șvăbești, sau găbănașul, termen sub care este cunoscut și în alte zone etnografice, în care se depozita porumbul. Alături de goreu era grajdul pentru animale și cotețul pentru porci. Atât goreul, cât și grajdul erau confecționate pe picioare din stâlpi de stejar bine clădiți, iar restul construcțiilor din șipcii și scânduri. În spatele acestor anexe găsim o clădire impunătoare, șura. (Fig. 19) Ea era una dintre cele mai importante construcții ale gospodăriei, întrucât acolo șvabii își păstrau toate uneltele agricole și producția bunurilor de fiecare zi. În cazul de față, în această șură sunt expuse câteva obiecte de uz gospodăresc și anume: o presă de struguri (Fig. 20) care era specifică șvabilor, fiind folosită în fiecare gospodărie, o semănătoare, o toborișcă (tocător de furaje), furci, coase, greble și diferite alte obiecte folosite în gospodărie. Aici mai este expusă o piesă foarte interesantă, căruța cu kober (coviltir) (Fig. 21), adică o căruță acoperită pentru a o proteja de ploaie și de vânt. Această căruță este un simbol al comunităților șvăbești, fiind mijlocul de transport cu care au ajuns șvabii colonizați în zonele de pe teritoriul județului nostru.

Cele două porți ale șurii prezintă o ornamentație complexă (Fig. 25), cu figuri geometrice și solare sculptate din lemn. În sectorul simbolurilor solare se mai păstrează urme de datare (1882).

„Ocupațiile principale ale șvabilor erau agricultura, creșterea animalelor, precum și viticultura în sud-estul regiunii Sătmăruului. Coloniștii șvabi nu erau doar agricultori, erau *între ei* și numeroși meșteșugari: morari, fierari, armărari, dulgheri, zidari, argintari, sobari, dogari, etc.”¹⁴

Amenajarea muzeală s-a realizat în casa propriu-zisă, s-a încercat o redare cât mai autentică a modului de viață caracteristic șvabilor sătmăreni.

În holul de la intrare sunt expuse un crucifix de porțelan (Fig. 4), o lucrare de grafică reprezentând localitatea Petrești, și sosirea șvabilor dunăreni pe aceste meleaguri, o vitrină cu cărți religioase și un istoric al casei muzeu. De asemenea, aici mai este expusă o pictură cu portretul profesorului universitar Vónház István (Fig. 5) din Budapesta, cel care a scris despre istoria colonizării șvabilor sătmăreni.

În camera curată (Fig. 6) se află lada de zestre pictată (Fig. 11), paturile, masa și scaunele pictate și un pătuț (leagăn) de copil. Această încăpere era decorată și cu icoane, statuete cu sfinți, cărți de rugăciuni, rozarii, crucifixuri, aghiasmatar, fotografii de familie și un ceas de perete (Fig. 8). Atmosfera caldă, primitoare era menținută și prin intermediul unor piese textile cum ar fi: păretarele din spatele paturilor (Fig. 13), cuverturile de pat, respectiv pernele (Fig. 6 și 7) care erau așezate pe pat. Pernele, pe partea din față, au broderie tip ciur. Ca fundal, pentru a evidenția broderia, se pune sub aceasta o bucată de pânză colorată.

La ferestre sunt perdelețe din pânză cu broderie pe margini. Pătuțul de copil (Fig. 10) este acoperit și el cu o învelitoare albă, fără motive colorate, cu o broderie tip ciur.

La intrarea în camera curată, alături de pătuțul copilului, sunt expuse costumele populare șvăbești (Fig. 12).

Costumul șvăbesc de femeie se compune din: bluză, jupon, fustă, bonetă și șorț. Costumul este realizat în întregime din materiale obținute industrial, stoffe de bumbac sau de mătase. Costumul de zi cu zi este cusut din stofă de bumbac, de bună calitate. În zile de sărbătoare, șvăboaițele îmbrăcau costume realizate din pânză de bumbac sau damascuri fine. Croiul este același, fie că vorbim de costumul de zi cu zi fie că vorbim de cel de sărbătoare. Acest costum era purtat de femeile mai în vârstă, pe când tinerele purtau un costum mai simplu, format din bluziță, fustă și șorț.

Costumul bărbătesc este la fel de sobru ca și costumul de femeie. Bărbații poartă cămășă, pantaloni, vestă, veston, pălărie. Cămașa este de culoare albă și este realizată industrial. Pantalonii sunt cusuți de obicei pe comandă și sunt mai largi pe coapse și strâmți pe gambe, pentru a intra ușor în cizme. Vesta și vestonul sunt cusute și ele pe comandă și sunt realizate

¹⁴ <https://schwabusiness.eu/ro/originea-svabeasca>.

din stofe cumpărate. Modelele sunt clasice, vestoane cu revere și veste cu nasturi. La costumul de zi cu zi, bărbații purtau șorțuri realizate din pânză de cânepă sau bumbac cu cânepă, țesute în război. Acestea erau de obicei colorate în culori închise, din motive practice. Pe pereți, atât în camere, cât și în bucătărie sau holuri, sunt expuse cuiere de tip blidar pe care se puteau agăța diferite lucruri sau chiar vase ceramice, iar în porțiunea superioară blide decorative. Aceste vase decorative erau cumpărate atât pentru decorarea casei, cât și pentru uz casnic. Blidele decorative erau, de preferință, din faianță de tip Hollóháza¹⁵ sau Wilhemsburg. De asemenea, obiectele ceramice cumpărate din târguri puteau proveni din zonele ceramice învecinate, ca de exemplu din zona Tășnadului, a Careiului, a Seiniului, sau chiar ceramică de Vama.

În ceea ce privește mobilierul casei, piesele erau confecționate în atelierele meșteșugărești locale sau zonale, localitățile șvăbești fiind situate la întretăierea drumurilor comerciale unde existau multe ateliere meșteșugărești care satisfăceau necesitățile populației. Aceste piese erau făcute ori la comandă, ori vândute în târguri. La mobilierul șvălesc s-a extins pictarea cu motive florale și vegetale, pe un fond crem sau alb, iar ca motive se foloseau buchete, ciorchine și ornamente în formă de ghirlandă din flori și frunze decorative, executate în culorile roșu, albastru, galben, verde, combinate într-un mod armonios. Ornamentele care apar pe obiectele șvălești sunt diferite; între ele motivul spicului de grâu este unul important, el fiind simbol al roadelor pământului.

Piesele de mobilier, după necesitățile vieții cotidiene, sunt de diferite dimensiuni și forme. Camerele sunt mobilate cu piese confecționate din lemn de brad, de meșteri locali, ornamentate cu motive florale și vegetale stilizate, specifice culturii șvabilor.

În camera alăturată celei curate sunt prezentate obiectele utilizate în industria casnică textilă, începând de la meliță, pieptene de fuioare, durgălăuri, maiuri pentru rufe, furci de tors cu talpă, furci de tors cu roată, vârtelniță, perie de fuioare, până la războiul de țesut cu toate accesoriile acestuia. În acest spațiu găsim și o piesă deosebită, foarte rar întâlnită, folosită pentru împletirea funiilor din in și cânepă.

În bucătărie sunt etalate obiecte de uz casnic și gospodăresc: vase pentru dospit, coveți de diferite mărimi, obiecte din industria textilă, șterguri, fețe de masă, merindare, păretare. Sunt și vase folosite în bucătărie, confecționate din tablă sau ceramică, tigăi, farfurii, sobă de tuci, fier de călcat din fontă, lămpașe, vase pentru provizii (ulei și oțet) etc. (Fig. 14). În această încăpere, precum și în holuri sunt folosite așa numitele lădoaie sau lavițe cu un sertar, unde se puteau depozita și textile (rufe sau accesorii de-ale casei). Ele erau țesute la război, materia de bază fiind inul și cânepa. Acestea erau brodate cu fire din bumbac, ornamentele fiind simple, stilizate, de culoare roșie pe fond alb. La margini, fețele de masă și ștergurile aveau franjuri. Fețele de masă erau albe, eventual apăreau mici dungi cu țesături discrete de culoarea roșie, iar pe margine erau decorate cu broderii.

O altă piesă deosebită a mobilierului șvălesc, încastrată în peretele bucătăriei de vară, era un dulăpior de tip armareu (Fig. 15) sau dulăpior cu geam care are și o ramă pictată asemănător pieselor de mobilier.

În bucătăria de vară, pe lângă armareu, mai era cuptorul (Fig. 16). Acesta avea în partea inferioară locul de ardere și cenușarul, la nivelul următor, în partea din față, o porțiune de tip șpor (plită din fontă) pe care se gătea. În spate avea o zonă folosită pentru coacerea pâinii. O particularitate a locului de lângă cuptor o reprezintă ocavită din podea, care are scopul de a facilita lucrul lângă plită, astfel încât gospodina să nu fie nevoită să stea aplecată într-o poziție incomodă.

În această colecție etnografică sunt prezentate trei piese deosebite care sunt clasate în categoriile Tezaur și Fond: o laviță pictată (Fig. 23), un cuier pictat (Fig. 24) și o carte de rugăciuni (Christkatolische) (Fig. 9), ediție originală. Cartea este un exemplar autentic,

¹⁵ <https://hvg.hu/magyarmarka/20050329hollohazi>.

MUZEUL ȘVĂBESC DIN PETREȘTI

păstrând caracteristicile tipăriturilor realizate de Nicolaus Doll în atelierul din Ausburg, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Coperta este confecționată din carton și cotorul din piele. Cartea cuprinde: Approbatio (aprobare ecleziastică), calendar, fragmente din evanghelii și epistolele apostolilor, cuvinte de învățătură.

Celelalte două piese, cuierul de tip blidar și lavița pictată sunt piese de mobilier cu rol funcțional și decorativ, executate din lemn de brad, în mici ateliere meșteșugărești locale sau zonale. Cromatica acestora pe un fond bleumarin, este foarte vie și decorativă. Ornamentele florale și vegetale stilizate sunt șiruri repetate de flori de mac, trandafir și lalele. Atât la cuier, cât și la laviță, porțiunea din spate este ornamentată prin traforare cu linii ondulate.

Toată colecția pe care o deține această casă muzeu face dovada contribuției șvabilor sătmăreni la întreaga civilizație din această regiune, îmbogățind patrimoniul cultural național și cel local.

Casa muzeu găzduiește 220 de bunuri muzeale, majoritatea provenind din donațiile sătenilor, la inițiativa doamnei Mariei Nagy, fost primar al localității Petrești, completată de achiziții ale Muzeului Județean Satu Mare.

„Calitățile morale ale șvabilor (cinste, hărnicie, perseverență, rigurozitate) s-au imprimat și asupra populațiilor conlocuitoare, fiind adoptate ca un model de conduită socială, ca o logică la nivel obiectiv (este drept, nu întotdeauna pusă în practică!). În cadrul relațiilor sociale, raporturile intercomunitare se bazează în primul rând pe principii etice (cinste, omenie), etichetarea individului sau a grupului etnic făcându-se primordial conform acestui criteriu”¹⁶.

Muzeul Șvăbesc din Petrești întregeste oferta cultural-turistică a județului Satu Mare, colecția etnografică expusă făcând parte din patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare, reprezentativ pentru multiculturalitatea specifică regiunii.

IMAGINI - MUZEUL ȘVĂBESC DIN PETREȘTI

Fig.1- Muzeul Șvăbesc din Petreșt

Fig. 2 - Târnaț

16 Daniela Bălu, *Multiculturalitate și indentitate etnică*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2008, p. 16.

Fig.3 - Intrarea în casă

Fig. 4 - Crucifix

Fig.5 – Portret Vónház István

Fig. 6- Camera curată

MUZEUL ȘVĂBESC DIN PETREȘTI

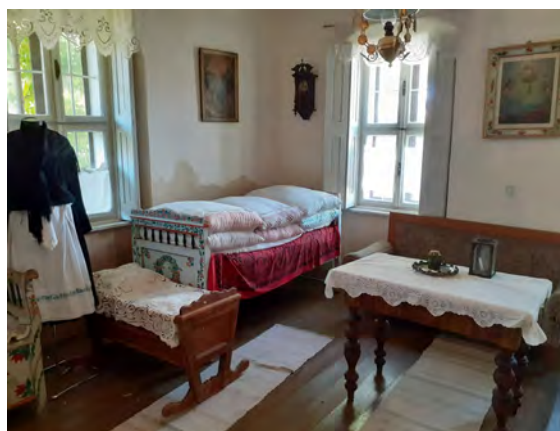

Fig. 7 – Interior

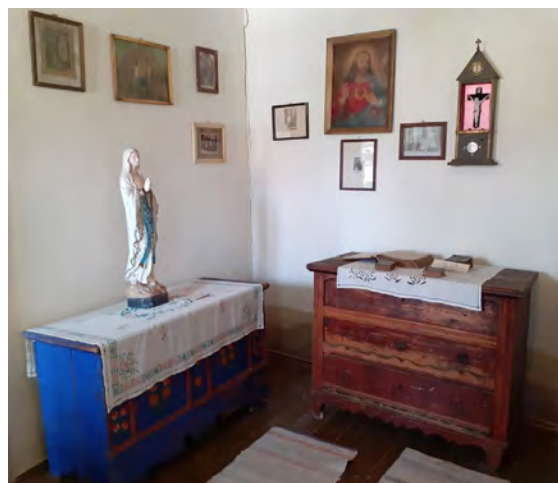

Fig. 8 – Obiecte de cult

Fig. 9 - Carte religioasă (Fond)

Fig. 10 – Pătuț de copil

Fig. 11- Laviță pictată

Fig.12. - Costume populare șvăbești

Fig.13- Peretar

Fig. 14 - Sobă de tuci

Fig.15 - Dulăpior pictat(armareu)

Fig.16 - Cuptor

Fig.17- Ieslă

Fig. 18 - Presă de struguri

MUZEUL ȘVĂBESC DIN PETREȘTI

Fig. 19 - Goreul

Fig. 20 - Șura

Fig. 21 - Căruța cu kóber

Fig. 22 - Vedere în curte

Fig. 23. Laviță pictată (Tezaur)

Fig. 24- Cuier pictat (Tezaur)

Fig. 25 – Poarta șurii

Adriana Achim
Muzeul Județean Satu Mare, RO
achimadriana226@gmail.com

FOTOGRAFIA DIGITALĂ. DESCHIDERI UTILE PENTRU PROMOVAREA UNUI MUZEU

Borco ILIN

Abstract: *It has become commonplace to say that the beginning of the third millenium is an era of digitalization. It was impossible, therefore, for photography to get rid of „digitization”. The process is primarily due to another major revolution in technology, namely automation, industrialization and large-scale production.*

The transition from photography with classic camera, to digital technology gives photograpy some definite advantages, which can be used successfully in the process of promoting a museum.

Keywords: *digitization, ethnographic photography, digital photography, museum, museum promotion.*

În societatea contemporană globalizată goana după identitate atinge cote tot mai înalte, iar fotografia, și mai ales colecțiile de fotografii și/sau albumele de fotografii, acționează ca o ancoră în trecutul nostru „real”, oferindu-ne detalii certe despre identitatea proprie: cine suntem, de unde venim, cărui grup îi aparținem.

În acest curent putem include, de exemplu, tot mai multe proiecte muzeografice, sub titulatura generală de „foto-etnografică”, dar și proiectele gen „album de familie”, în care sunt prezentate fotografiile mai multor generații ce aduc elemente de legitimare: costume populare ce țin de o anumită zonă, îmbrăcăminte ce trimite la o anumită epocă, portretele membrilor de familie cu câteva generații în urmă, clișee din interiorul caselor locuite de familie.

FOTO: MUZEUL SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

FOTO: MUZEUL SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

Pentru explicarea susținerii ideii de importanță a fotografiei în cultura contemporană, pe lângă argumentele antropologice și sociologice, am putea introduce în discuție și o perspectivă uman-comportamentală: pe lângă faptul că spiritualitatea este ceea ce caracterizează o colectivitate umană din punctul de vedere al trăirilor și emoțiilor, se referă și la specificul culturii sale. Mai departe, cultura înseamnă, în acest context, deprinderi comportamentale și obiceiuri înnăscute și dobândite, și, mai apoi, practicate cu regularitate. Aceste comportamente sunt deseori caracterizate de o conduită mecanică, adică se înrădăcinează prin simplul fapt că sunt practicate în masă.

General vorbind, comportamentele sunt, deopotrivă, cauzele și efectele unor nevoi. Vom aminti pe scurt, așadar, nevoile spirituale pentru a face fotografie, nevoia omului de a fotografia: pe lângă informarea mediatică și documentară, care conferă fotografiei rolul ei social, nevoia în sine a omului de a face fotografie deseori atinge nevoile umane clasificate în „piramida lui Maslow”, mai exact locul 5 din ierarhie, care e și ultimul: autorealizarea, dezvoltarea personală. Aici ne referim la nevoia de a crea frumosul, de a capta o imagine care trezește emoțiile celorlalți, prin estetica ei, adică prin vibrația ei. Apoi, nevoia de însușire a lumii, măcar la nivel microcosmic, nevoia de a immortaliza, de a captura un moment al universului, al timpului însuși. Această nevoie se extinde mai departe în nevoia de a face ceva special, de a captura o imagine inedită, neobișnuită, cu efect, cu poveste, indiferent de subiectul ales.

Pe aceeași direcție, în continuare, survine nevoia de a împărtăși gestul tău cu lumea, de a face publică fotografia. Și, la final - nevoia de a șoca, de a încânta, de a contraria, adică de a te defini cumva pe tine în această lume prin realizarea ta. Acest ultim act urcă de pe a patra treaptă a ierarhiei nevoilor – cea de recunoaștere socială. Recunoașterea socială satisface, desigur, până la un punct, și orgoliul personal, încadrat pe a cincea treaptă, de la care am și pornit. Complementaritatea și interdependența acestor două trepte în ierarhia nevoilor îl face pe om să apeleze la lume printr-o creativitate a cărei premisă obligatorie este estetica: am făcut sau am creat ceva, sunt capabil de așa ceva, am împărtășit actul meu cu lumea, lumea a reacționat – nu contează cum – dar, am fost observat și mi-am făcut un rost. Prin fotografie, și, implicit, prin estetica ei – fotografia își depășește atribuția de simplă mărturie. Estetica unei fotografii însumează apelul la simțurile și filtrele omului, îl îndeamnă la reflectare și simțire, adică îl îndepărtează de indiferență, inactivitate mentală și spirituală.

De exemplu, nevoia unui fotograf de peisaje denotă nevoia lui pentru frumos, pentru estetică, nevoia de împărtășire cu lumea și nevoia de autorealizare, de propria lui așezare în lume, nevoia de rol și rost. Similar acestui exemplu generic de fotograf, multitudinea celorlalte tipuri de fotografi, specializați pe alte domenii, are același propulsor spiritual. Estetica nu este îngădită doar la conceptul de frumos sau pozitiv, ci însumează întreaga îndeletnicire cu ceva ce are, în fundal, subiect și predicat, ceva creator de poveste, pentru oameni și lume.

Treptele trei și patru din „piramida lui Maslow”, a ierarhiei nevoilor, cele de apartenență și de recunoaștere socială, sunt satisfăcute în societatea contemporană de fotografiile postate pe rețelele sociale, de exemplu pe Facebook, și, mai ales, în rândul tinerilor, pe Instagram. De regulă vorbim de selfie-uri și de (vulgar spus) fotografii-document, adică imagini cu sinele în diverse locații de pe mapamond, al căror rol este să certifice statutul social, în fapt posibilitatea financiară de a călători sau de a face lucruri ce demonstrează ieșirea din tiparul cotidian. Estetica acestui tip de fotografii, care au rolul demonstrativ de autopromovare pe niște piedestaluri artificiale, este în mare parte și ea una artificială, fiind obținută tot artificial, cu ajutorul programelor de prelucrare foto, încorporate din fabricație în telefoanele smart sau camerele digitale.

De aici se ajunge și la nevoia omului contemporan pentru artificial și la raportarea lui firească la ceea ce este contrafăcut. Din moment ce există posibilitatea ca din nimic să se facă ceva, nevoia pentru original se diminuează și originalul trece printr-o metamorfoză conceptuală: artificialul devine original și este acceptat ca atare. Povestea creată artificial este la fel de bună ca cea originală, din moment ce ea certifică ceva ce se vede, din moment ce este dovada a ceva. Produsul artificial a reușit foarte ușor să se strecoare în spiritualitate și să devină o conotație a ei, fără a fi rejectat sau prea mult disputat de marile mase.

În fine, este un fapt demonstrat că spiritualitatea contemporană și fotografia merg mână în mână. Dacă prin anii șaptezeci se discuta mult despre capacitatea fotografiei de a reflecta realitatea, despre aspirația fotografului spre obiectivitate și fidelitate în redare, când s-a ajuns chiar să se discute despre faptul că fotografia, prin claritatea și fidelitatea sa poate elimina total subiectivitatea umană, din contră, prin anii nouăzeci, această teză s-a modificat radical și s-a vorbit tot mai mult despre felul în care fotografia poate modela realitatea, într-o pornire de subiectivitate care înseamnă, în cele din urmă, artă.

Trecerea între milenii aduce în centrul analizei fotografiei contemporane două voci distincte: Susan Sontag și Jean Baudrillard, analiști pentru care rolul imaginii în lumea modernă trimite la o plajă largă de interpretări, de la modelarea realului, până la chiar pierderea reperelor acestuia.

O carte care a făcut carieră în jurul anului 1980 este „On photography”, a lui Susan Sontag¹, care pune bazele filozofiei moderne a fotografiei, pornind de la ideea că imaginea realizată de un fotograf este mai mult decât o joacă, și mai mult decât o delectare: este o etică a vizualului, pentru că ne educă tendințele despre „ceea ce merită văzut” și poate face diferența între ceea ce e valoros și ce nu, adică ne modelează percepția: „Învățându-ne noul cod vizual, fotografiile ne modifică și ne largesc noțiunile legate de ce merită și ce nu merită văzut, și legate de ce aveam dreptul să observăm. Ele reprezintă gramatica și, mai important, etica văzului. În sfârșit, cel mai grandios rezultat al industriei fotografice este acela de a ne da senzația că ținem în mâinile noastre întregul glob – sub forma unei antologii de imagini”².

Concluzia lui Susan Sontag: „*today everything exists to end in a photograph*” dar fotografia ar trebui să fie „un act de non-intervenție”, pentru că astfel putem experimenta corect, realist, etic, realitatea: „Procesul fotografic este esențialmente un act de non-intervenție. Parte din oroarea oferită prin fragmentele memorabile de foto-jurnalism contemporan, precum fotografiile unui călugăr vietnamez care se întinde spre canistra de benzină, a unei

1 Susan Sontag, *On photography*, New York, 1977.

2 Susan Sontag, *Despre fotografie*, Ed. Vellant, București, 2014, p. 15.

trupe bengaleze de gherila care ucide cu baioneta un colaborator legat fedeleș, provine și din conștientizarea faptului că, în situații în care fotograful trebuie să aleagă între fotografie și viața sa, a devenit plauzibilă alegerea fotografiei. Persoana care intervine nu poate înregistra evenimentele, iar persoana care înregistrează nu poate interveni”³.

După zece ani, în 1990, Jean Baudrillard⁴ plasează fotografia într-un alt registru: el consideră că succesiunea de fotografii descompun lumea prin fragmentare și că fiecare imagine „dezbracă” obiectul de calitățile, trăsăturile și însușirile prin care acesta poate fi descris: volum, greutate, cantitate și chiar sens, iar această operație executată de fotograf nu face altceva decât să facă din fotografie o imagine care fascinează. Pentru Baudrillard, cele mai valoroase fotografii sunt instantaneele, adică fotografiile „luate prin surprindere”, în care subiectul nu este pregătit deloc, iar dacă acesta este un subiect uman, cel fotografiat nu are nici cea mai vagă idee că va fi subiectul unei fotografii și nu se pregătește pentru aceasta. Un exemplu de astfel de subiect perfect autentic este sălbaticul din triburile exotice, dar și orice este „special”.

FOTO: MUZEUL SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

Cu *Simulacre și simulare*⁵, Baudrillard ridică fotografia la rangul maxim, propriu doar contemporaneității, unde imaginea sau fotografia devine oarecum canibală, anihilându-și propriul model prin forța sa ucigătoare și creând o lume paralelă, ca un soi de *matrix* (de altfel, imaginile care stau la baza celebrului film au fost gândite chiar de Baudrillard). Într-o astfel de lume paralelă, a imaginației, fotografia și imaginea înlocuiesc realul și schimbă total sensul lumii. Finalul este că lumea întreagă devine un simulacru, începând cu omul și terminând cu Dumnezeu, moment în care lumea reală se prăbușește și în locul ei, individul obișnuit ajunge să trăiască doar într-o continuă simulare a vieții și a realului.

3 Susan Sontag, *op. cit.*

4 Jean Baudrillard, *The Transparency of Evil (Le Transparence du Mal, Essai sur les phénomènes extrêmes*, Paris, 1990), Londra, 1993.

5 Jean Baudrillard, *Simulacre și simulare*, Ed. Idea Design & Print, Cluj, 2008.

FOTO: MUZEUL SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

A devenit un loc comun să afirmăm că începutul mileniului III este o eră a digitalizării. Era imposibil, așadar, ca fotografia să scape de „digitalizare”. Procesul ține în primul rând de o altă mare revoluție a tehnicii, și anume automatizarea, industrializarea și producția la scară largă.

Trecerea de la fotografia cu aparatul foto clasic, la tehnologia digitală conferă fotografiei câteva avantaje certe, dintre care enumerăm aici doar câteva:

- unul este cel de a beneficia de un format tehnic universal, care poate fi facil utilizat și/ sau distribuit. Consecințele imediate sunt imense în multe domenii: pentru editorii de texte și redactori, acest lucru a însemnat că fotografia poate fi imediat inserată într-un procesor de text și integrată în corpul textului editat; pentru fotografi a însemnat posibilitatea arhivării și a constituirii unor baze de date imense, într-un timp foarte scurt, cu posibilitatea unei rapide organizări interne a acestei baze de date; pentru jurnaliști, influenceri, public relations sau bloggeri, fotografia digitală are avantajul rapidității prelucrării și punerii în circulație (prin mail, rețea de socializare etc); pentru agențiile de știri, avantajele țin de posibilitatea postării fotografiilor digitale pe o pagină web unde poate fi văzută și preluată de o întreagă planetă;
- prelucrarea infinită: o fotografie digitală poate fi imediat preluată într-un program special de editare a imaginilor (și există sute de astfel de programe la ora actuală), unde ea poate fi ajustată, colorată, prelucrată, formatată etc. până când se obține forma finală dorită, totul în doar câteva minute;
- costuri mici: cheltuielile țin, practic, de costul aparatului foto digital sau a telefonului mobil și cumpărarea programului de editare de imagini dorit/ preferat (nu mai trebuie să fie achiziționate filme și nici nu mai există costuri cu dezvoltarea);
- odată cu eliminarea procesului de dezvoltare, au fost eliminate și substanțele chimice necesare acestei operațiuni, substanțe chimice care s-au dovedit a fi toxice;
- nu doar rapiditatea executării fotografiei reprezintă un mare avantaj, ci și posibilitatea vizualizării sale imediate, fapt ce urgentează decizia de a lăsa imaginea intactă sau de a o prelucra înaintea difuzării;
- desigur, nu în ultimul rând, fotografia digitală aproape s-a banalizat și s-a universalizat datorită prețurilor accesibile ale device-urilor.

Desigur, va fi necesar să luăm în discuție la un moment dat și dezavantajele fotografiei digitale, pornind de la desacralizarea originalului cu asumarea rolului de creator al unei astfel

de lumi, fără a da socoteală cuiva și fără a fi obligat să îndeplinești anumite condiții pentru acest demers.

În mediul tehnic online, fotografia digitală este denumită de cele mai multe ori, convențional, *imagine*. Ea este compusă din mii de elemente – puncte, numite pixeli. În procesul prelucrării digitale, soft-urile calculatoarelor descompun imaginea în pixeli, fiecare având o anumită doză de culoare și luminozitate. Dacă rezoluția acestei imagini digitale este prea mică, ochiul va percepe compunerea ei din puncte alăturate; dacă rezoluția e prea mare, se va obține o imagine ambiguă, cu puncte contopite, adică o imagine „pixelată”. Rezoluția și, deci, calitatea imaginii, este principala dimensiune a imaginii care poate fi prelucrată printr-un soft digital, de aici decurgând, practic, toate celelalte modificări. Imaginea poate fi apoi printată prin legarea calculatorului la o imprimantă (oarecum echivalentul camerei obscure din fotografia clasică) sau poate fi stocată pe hard, stick, CD etc. Cu programe specializate (de exemplu, Photoshop de la Adobe) se pot face o serie de corecții și ajustări legate de culoare și contrast, tăieri, montaje etc.

De altfel, Susan Sontag avertizase încă din anii optzeci că „la fel ca și o mașină, un aparat de fotografiat este vândut ca o armă agresivă – una cât mai automatizată posibil, gata să pornească. Majoritatea își dorește o tehnologie ușoară, invizibilă. Producătorii își reasigură cumpărătorii că fotografierea nu necesită cunoștințe de specialitate, că aparatul este atotștiutor, că răspunde la cea mai fină apăsare. Este la fel de ușor de folosit ca o cheie în contact sau ca apăsarea trăgaciului”⁶.

Multă vreme s-a considerat că fotografiile digitale nu pot atinge un grad înalt de calitate decât dacă sunt realizate cu un aparat foto digital, dar evoluția device-urilor de tip smartphone a fost atât de spectaculoasă în ultima vreme încât, până și unii fotografi consideră că un smartphone performant este superior unui aparat foto digital modest, atunci când este vorba de făcut fotografii de calitate. Mediul online înregistrează o serie de mărturii ale unor fotografi profesioniști care vorbesc laudativ despre calitatea unei fotografii digitale realizată cu un smartphone performant⁷, adică atunci când acesta îndeplinește specificațiile tehnice necesare.

Prelucrarea fotografiei în regim digital oferă, însă, o șansă nebănuită altădată de privitor: dimensionarea oarecum magică a imaginii, prin adăugarea a ceea ce noi numim astăzi „efecte”, pe lângă sporirea clarității, luminozității sau contrastului, după caz, ceea ce aduce un categoric plus de reprezentare pentru imagine.

Într-un volum celebru pentru sfârșitul de secol XX, Gilbert Durand vorbește despre regimurile imaginarului și despre semantismul imaginii⁸, considerând că mecanismele de funcționare ale imaginarului se bazează, practic, pe interpretarea unui repertoriu de imagini esențiale, preluate din istoria omenirii, aparținând regimului diurn și regimului nocturn. Era firesc ca civilizația modernă, cea care a inventat fotografia și cinematograful, ca mijloace de reproducere iconografică, să caute explicația fascinației generate de o fotografie tocmai în arhetipologia lui Durand.

Antropologia culturală definește, de altfel, magia, în termeni de putere: cel care știe mâinii tehnicile magiei, deține puterea. Dovada că fotografia digitală se apropie de un soi

6 Susan Sontag, *op. cit.*

7 <https://blog.f64.ro/2018/01/29/fotografia-cu-telefonul-mobil-un-interviu-cu-baluta-dragos-nicutor/>. (fotograf: „Nu folosesc accesorii pentru smartphone, iar cel mai bun telefon pentru a face fotografie este cel pe care îl ai” sau „ca fotograf sunt foarte mulțimit de XXX – marca telefonului, de camera acestuia și de programele de procesare”; unui fotograf „imaginea obținută în mod nativ îi lasă loc să poată procesa imaginile minimal, non-invaziv și într-o manieră naturală. Poate extrage detalii din umbre, modul portret fiind și el neașteptat de curat ca rezultate direct din cameră”; alt fotograf apreciază și faptul că acum este scutit de a mai descărca imaginile și de a pierde nopți procesând. Acum declanșează, are control total oriunde s-ar afla, iar imediat apoi procesează și postează, câștigând eficiență și timp prețios.), accesat la 14.06.2020.

8 Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Ed. Univers, București, 1998, p. 381.

de tehnomagie este relaționarea pe care o face Susan Sontag între fotografie și putere: „A fotografia înseamnă a-ți apropria lucrul fotografiat. Înseamnă a te poziționa într-o anumită relație cu lumea, care echivalează cu știința – și, deci, cu puterea. Acum bine cunoscuta primă cădere în alienare, care a obișnuit oamenii să abstractizeze lumea în cuvinte tipărite se presupune a fi născut acel surplus de energie faustiană și avariere psihică necesară pentru a construi societăți moderne, anorganice”⁹.

În fine, analiștii fenomenului fotografiei digitale moderne prevăd că viitorul acesteia este tot mai mult legat de lumea soft-urilor computerelor și de procesarea imaginilor prin tehnici digitale avansate, astfel încât se vorbește tot mai mult de așa-numita *fotografie computațională*, ce activează un procedeu constând în colectarea unor imagini de la mai mulți senzori, iar aceste imagini suprapuse și prelucrate au ca produs finit o fotografie care niciodată nu s-ar fi putut realiza prin mijloace tradiționale fotografice. Se conturează astfel o nouă piață pentru fotografie, în care smartphone-urile reprezintă cea mai mare platformă pentru fotografie (s-a calculat că doar pe Instagram sunt încărcate, în fiecare zi, aproximativ 40 de milioane de fotografii). Urmează realitatea augmentată, realizarea fotografiilor 3D, și toate beneficiile unui mod de a fi și de a trăi într-o lume în care fotografia nu mai seamănă cu nimic din ceea ce a fost la începuturile ei.

Borco Ilin

Muzeul Satului Bănățean, Timișoara, RO
borko.ilin@gmail.com

---

⁹ Susan Sontag, *op. cit.*, p. 15 -16.

RESTAURARE

SZÜZ MÁRIA ÁBRÁZOLÁSOK ÉS RESTAURÁLÁSUK

REPREZENTĂRI ALE FECIOAREI MARIA ȘI RESTAURAREA LOR

PUSKÁS Éva – SULYOK László

Rezumat: Studiul de față reprezintă cercetările efectuate cu ocazia restaurării picturii de altar „Imaculata Concepție” aflată în incinta bisericii romano-catolice Sf. Iosif de Calasanz din orașul Carei. Cu această ocazie am dorit să prezentăm sumar și câteva tipuri iconografice ale reprezentării Fecioarei Maria.

Reprezentarea Mariei de-a lungul civilizației a trecut printr-o lungă transformare de istorie teologică. Toată venerarea Fecioarei Maria își are rădăcinile în preistoric și culturile matriarhale preistorice, astfel aceste reprezentări pot fi considerate într-un fel strămoșii Fecioarei Maria.

Cea mai veche imagine, datându-se în sec. al II-lea, reprezentând-o pe Fecioara Maria, s-a descoperit pe fresca catacombei Priscilla din Roma.

Potrivit tradiției, trei icoane sunt considerate a fi pictate de Sf. Apostol și Evanghelistul Luca, după Pogorârea Sfântului Duh. „Hodighitria” – îndrumătoarea, în care este reprezentată cu pruncul în brațe amândoi stând cu fața spre privitor. „Eleousa” – îndurătoarea, unde Maria se apleacă ușor spre prunc, sau este strâns lipit, pruncul petrecându-și brațul în jurul gâtului ei. A treia icoană „Oranta” - rugătoarea, o reprezintă pe Maica Domnului în picioare, cu mâinile ridicate în rugăciune spre cer, rugându-se pentru omenire.

După recunoașterea Fecioarei Maria ca Născătoare de Dumnezeu – „Theotokos”, în cadrul Sinodului al III-lea Ecumenic de la Efes în 431, apar multe alte tipuri iconografice noi.

Aceste tipuri bizantine au fost preluate și de biserica occidentală, dar acestea au suferit nenumărate modificări în decursul timpurilor sub influența idealurilor teologice și a libertății creației artistice.

În evul mediu apare și tipologia „Imaculata Concepție” Sf. Fecioară fiind reprezentată pe Globul Pământesc călcând în picioare simbolul ispitei și răului, șarpele.

Adorarea Mariei a inspirat mulți artiști prin temele redată în diferite capodopere ale artei vizuale. Nașterea Mariei, Copilăria, Buna Vestire, Vizita la Elisabeta, Nașterea lui Isus, Fuga în Egipt, Plângerea Mariei asupra corpului neînsuflit al lui Isus (Pieta), Maica îndurerată, Înălțarea la ceruri, Încoronarea ca Regina Cerurilor, sunt câteva din numeroasele teme reluate de artiști în secolele trecute.

Precum în toată lumea, așa și în dieceza sătmăreană bisericile romano-catolice adăpostesc nenumărate lucrări de artă plastică din ciclul reprezentărilor Fecioarei Maria, de unde am ales câteva din lucrările restaurate în ultimii ani.

Cuvinte cheie: creștinism, iconografie, restaurare, pictură, dieceza Satu Mare.

Representation of Virgin Mary and their restoration

Abstract: This work represents the research carried out on the occasion of the restoration of

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXVII/II, 2021, p. 345-351

the altar painting „Immaculate Conception” inside the Saint Josef of Calasanz Roman Catholic Church from city Carei. On this occasion I wanted summary to present some iconographic types of the Virgin Mary. The paintings in this work belong to the Roman Catholic Diocese of Satu Mare and have been restored in the last 15 years.

Keywords: *christianity, iconography, restoration, painting, diocese of Satu Mare.*

E tanulmány a nagykarolyi Kalazanci Szent József plébánia tulajdonánán lévő „Szeplőtelen fogantatás” képének a restaurálása kapcsán készült, melyet Ft. Ilyés Csaba Úr kérésére 2019. évében végeztünk el a szatmári Egyházmegyei Restaurátor Műhely keretén belül. A restaurálás folyamata és a kutatások mellett betekintést kíván nyújtani a Szűz Mária képi ábrázolásának rövid történetébe és ikonográfiai típusainak sokszínűségére is.

A Szűzanya ábrázolása szinte egyidős a kereszténységgel és ez a kép típus a keresztény művészet talán legkedvesebbje, valamint egyike a leggyakrabban ábrázolt témáknak. Szinte 2000 éves téma, amelyet az idők során minden ismert művész és több ismeretlen alkotó újra és újra megfestett és megfaragott, vagy megénekelt.

A zsidó származású első keresztények többsége még szigorúan ragaszkodott a faragott- és festett kép készítésének a tilalmához, ugyanakkor az ókori Róma katakombáinak falain már találkozhatunk az első keresztény szimbólumok ábráival, valamint egy Mária a gyermekkel típusú ábrázolással.

A Mária ábrázolások első prototípusai a keleti egyházak terén alakultak ki és hatottak a nyugati kultúrára. Az elmúlt századok során Mária és a gyermek Jézus minden műfajban (freskó, mozaik, szobor, táblakép) rengeteg változatban jelent meg.

A hagyomány szerint az első Szűzanya ábrázolásokat, Szent Lukács evangélista festette, aki kedvelte a festészetet és neki tulajdonítják a harmadik evangéliumot, valamint az Apostolok cselekedetei című írásokat. Evangéliumában gyönyörűen ábrázolja Máriát és a kis Jézust, valószínű ennek hatására alakul ki a 6. században a legenda, miszerint az első képi ábrázolások hozzá köthetőek¹. Lukács Antiochiában született orvos volt, erre utal Pál apostol kolosszeiekhez írt levelének egyik passzusa is, „köszönt titeket Lukács, a kedves orvos...” (Kol.4.14)² Szent Lukács képeit tekintették mintának a keleti egyházak, ugyancsak erre a hagyományra támaszkodtak a latinok is, a bizánci stíluson keresztül kialakuló nyugati ábrázolásmódban.

A következő sorokban bemutatunk néhány Mária ikonográfiai típust.

A klasszikus képtípusok közül a „Hodigitria” az útmutató, aki az életet mutatja meg. Ez a bizánci ikontípus az Istenanyát ábrázolja amint a gyermek Jézust a karján tartva a kezével rámutat, jelezvén hogy ő az út, az igazság, az élet. Itt az ábrázolás fenséges, merev, ünnepélyes. A kis Jézus egyik kezében törvénytekercset tart, a másikkal áldást oszt.

Az Istenszülő „Theotokosz” a trónon ülő Máriát ábrázolja gyermekével.

Az imádkozó „Maria orans” ikontípuson az Istenanyát szemből ábrázolják, karját égnék emeli, könyörgő mozdulatokkal tekintetét az imádkozó felé fordítva sugallja, hogy bízzanak Krisztusban, akinél ő is közbenjár az emberiségért.

Az „Eleusa” (meghatódott, könyöröletes) ikon típus az anyát és isteni fiát gyöngéd ölelésben ábrázolja. Míg a Hodigitria típus nagyon mereven bizánci, addig az Eleusa már sokkal emberibb. Ez az ikon típus az Istenanyaság ábrázolásában a megtestesülés emberi oldalát, az anya és gyermeke kapcsolatát hangsúlyozza, ahol a karján ülő gyermek arcával anyja arcához simul.

E klasszikus prototípusok után a 7. században megjelenik a „Regina Angelorum” – Mária a mennyek királynője kép típus. Szintén a középkorban találkozunk először a „Pieta”- Krisztus siratása, Mária ölében a halott Krisztus tipológiával, valamint a „Mater dolorosa” –

1 Jutta Seibert, *A keresztény művészet lexikona*, Corvina, 1986, p. 210.

2 <https://mek.oszk.hu/00100/00176/htm/kol.htm>.

SZÜZ MÁRIA ÁBRÁZOLÁSOK ÉS RESTAURÁLÁSUK

fájdalmas anya képpel. A trónoló Mária bizánci ikonok alapján alkotják meg az itáliai mesterek a „Maesta” – felség képeket, ahol Mária ölében a gyermek Jézus látható szentek társaságában.

A 14. században megjelenik a „Madonna dell’umilta” – alázatosság madonnája, és a „Madonna dell parto” – várandós madonna.

A Renaissance-al egy időben gyarapszik az új képábrázolási típusok száma, képek készülnek Mária születése, Mária látogatása Erzsébetnél, Mária megkoronázása, témával. A 18. században gyakran ábrázolják együtt Máriát szent Annával és Joachimmal.

A 19. és a 20. században új tipológiák nem jelennek meg, a Mária jelenésekhez köthető Lourdes-i és Fatimai Szűz Mária ábrázolásokban a Szeplőtelen Szűz típus variációit fedezhetjük fel³.

Bátran állíthatjuk, hogy Szűz Mária a keresztény művészet egyik leggyakrabban ábrázolt témája. Világszerte megtalálható kép vagy szobor formájában minden templomban, keresztény családok házában, múzeumokban. Nem kivétel ez alól a szatmári egyházmegye sem, ahol minden templomban találkozunk Szűz Mária ábrázolással kép vagy szobor

segítő Mária

1.kép Szatmárnémeti – Segítő Mária kép típus.

2.kép Szatmárnémeti – Segítő Mária kép típus.

3.kép Szatmárnémeti – Mária a gyermekkel, Ludovico Cardi da Cigoli után.

Az eredeti a budapesti Szépművészeti Múzeumban található.

Mária gyermekével

4.kép Szatmárnémeti – Mária gyermekével.

5.kép Szatmárnémeti – Püspöki Kápolna.

6.kép Szatmárnémeti – Nápolyi Madonna, 1723.

³ Jutta Seibert, op.cit. pp. 214-217.

7.kép Szatmári egyházmegye – Mária látogatása Erzsébetnél.

8.kép Szatmári egyházmegye – Kaplonyi Madonna.

9.kép Szatmárnémeti Székesegyház mellékoltárkép

Pieta, Pesky József 1831, részletfotó.

formájában. Az alábbiakban bemutatunk néhányat a restaurált festmények közül.(1-9 kép)

A továbbiakban rátérünk a nagykárolyi Kalazanci Szent József plébániatemplom

Szűz Mária oltár képének a bemutatására, valamint betekintést nyújtunk a restaurálás folyamatába . A kép címe a „Szeplőtelen Szűz”, szerzője az egyházmegyénkben már ismert Peschky festőművész, keltezési dátuma 1857. Eredetileg a festmény mérete kisebb volt és valószínűleg keretezett.

A jelenleg látható oltárépítményt melyben a kép látható, Schmidt Ferenc budapesti oltárépítő készítette 1912-ben, a szemközti egykori Szent Sir oltár mására. A festményt ekkor

nagyobbították meg jelen méreteire és helyezték el ide⁴. (10 kép)

A szeplőtelen fogantatás (Immaculata conceptio) egy katolikus hittétel, amely szerint Szűz Mária fogantatása percétől, már édesanyja Szent Anna méhében mentes volt az áteredő bűntől és egész életében az is maradt. Ünnepe december 8⁵.

A keleti egyházban már a VII. században ünnepelték, majd a IX. századtól dél

⁴ Dr. Bara Júlia művészettörténész kutatásai alapján.

⁵ [http://lexikon.katolikus.hu/sz/szeplőtelen fogantatas](http://lexikon.katolikus.hu/sz/szeplőtelen_fogantatas)

Olaszország területén is, ahonnan főleg a ferences rend hatására tova terjed egész Európa szerte. IV.Sixtus pápa 1477-ben fölvette a római naptárba, december 8-ára, Mária születésétől szeptember 8-tól visszaszámolt 9 hónap alapján. XII.Ince pápa 1693-ban a világegyház számára előírta mint ünnepet, XI.Kelemen pápa pedig 1708-ban kötelező ünnepé tette.

A Katolikus Egyház 1854. december 8-án mondja ki a végleges dogmát: A Boldogságos Szűz fogantatási pillanatától mentes volt az áteredő bűn minden szennytől. A lourdes-i kegyhely is, ahol 1858-ban a tizennégy éves Bernadette Soubirous-nak megjelent a Szűzanya ezt a dogmát népszerűsíti.

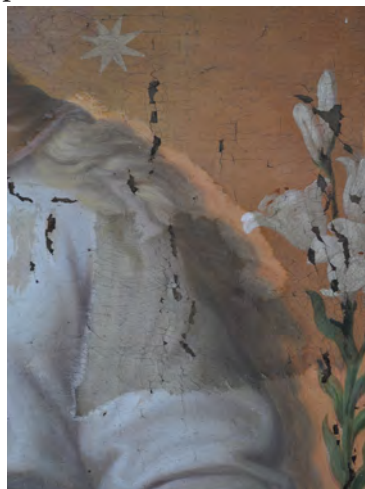
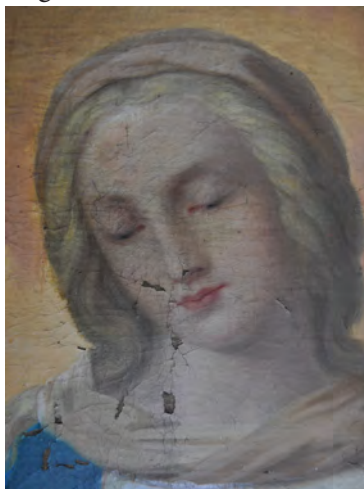
Az első a Szeplőtelen fogantatásra utaló ikonográfiai ábrázolások a középkorban, a különböző Szent Anna képek, mint Szent Anna és Joachim találkozása, Szent Anna harmadmagával. A XV. századtól egy újfajta ábrázolásban a Szeplőtelen Szűz dicsőségben lebeg az égi szférában, majd a XVII. században a Napbaöltözött Asszony képéből alakul ki a barokk kortól kezdődően oly gyakran ábrázolt képtípus, melyben Mária lába alatt holdsarló, csillagkoszorú övezi a fejét, alakját nap ragyogja be. Egy másik gyakori ábrázoláson, Mária lábai alatt levő földgolyót a kísértés kígyója övez, melyet lábbal tipor.

Ez a kép típus úgy Európa szerte, mint hazánkban is egy nagyon kedvelt és elterjedt ábrázolás, ezért több értékes vagy szerényebb műalkotásban találkozhatunk vele. Talán a legismertebb és legnagyobb hatású ebben a kategóriában a XVI. századbeli Napbaöltözött Asszony kegyszobor, mely a csiksomlyói ferences rendi kegytemplomban látható.

Az elmúlt idők során a Szeplőtelen Szűz ábrázolása nagyon sok híres festőt ihletett meg. Ezek a műalkotások a későbbiekben sok művész számára alapul szolgáltak az újabb képek, szobrok megalkotásához.

Egyházmegyénkben a szatmárnémeti Zárda templom, a színérváraljai plébániatemplom és az erdődi Zárdatemplom titulusa a Szeplőtelen fogantatás, ugyanakkor templomainkat régebbi és újabb korokból 18 festmény és 18 szobor díszíti.

A Kalazanci Szent József Mária oltárképe a már jól ismert Immaculata conceptio ikonográfiájának megfelelő ábrázolása. A kép középpontjában fejét kissé oldalra hajtva Máriát láthatjuk amint mezítláb a földgömbön áll és bal lábával a szájában almát tartó kígyó fejére tapos, lábainál holdsarló. Jobb kezét a szíve fölött tartja, bal kezében a tisztaság szimbóluma a lilium látható. Köntöse kék, ruhája fehér, fejét glóriaként tizenkét csillagból álló koszorú övezi, törekeny alakját a ragyogó nap sugarai veszik körül. (11-13 kép)

restaurálás előtti állapot

11.kép A festmény restaurálás előtt.

12.kép Részletfotó restaurálás előtt.

13.kép Részletfotó restaurálás közben.

A hordozó alapanyaga egyenletes szövésű, vékony lenvászon, melyet a kép méretének megnagyobbításakor megdupláztak. Mindkét vászon vékony, nagyon gyenge megtartású. A feszítősél előregedett, töredezett, a szegek körül oxidált, szakadt.

A festmény egy nagyon vékony fehér alapozásra készült. Az alapozás a mechanikai sérülések, valamint a magas páratartalom, nedvesség hatására sérült és hiányosságokat mutat. A hiányok a festmény egész felületén megtalálhatók.

A korábbi beavatkozások nyomai szabad szemmel is jól felismerhetők, nagyon sok helyen ráfestések formájában (főleg a felső és alsó rész sötét barna felhői, a kék palást).

A festett felület kagylósodását, kipergéseit, hiányait, kopásait, a mechanikai sérüléseknek, a korábbi tisztításoknak és a környezet nem megfelelő paramétereinek (hőingadozás és magas páratartalom) tudhatjuk be. A vászon hordozó által felvett nedvesség hatására, az alapozás és a festett felület egymáshoz való tapadása lecsökkent, helyenként idővel megszűnt, ennek következtében több helyen is ezek a felületek elváltak, leestek és elvesztek.

Az egész festmény felületén por, megsárgult előregedett egyenetlen, szennyezett lakkréteg található. A festett felület több helyen károsodott a kopások, kipergések, ráfestések következtében.

A restaurálás folyamatának a fázisai

- a festmény portalanítása
- a veszélyeztetett felületek levédése japán fátyol papírral
- a vászon hordozó levétele a feszítőkeretről

A pergő felületek és a háztetős felemelkedések stabilizálását, rögzítését, meleg halenyves beecseteléssel értük el, majd miután a kezelt pergő részecskék megpuhultak, szilikon papíron keresztül elektromos spatula segítségével visszanyomtuk a helyükre.

- a vászon hátának fertőtlenítése, portalanítása
- a vászon hátának mechanikus tisztítása, konzerválása

Mivel a vászonhordozó meggyengült állapota indokoltá tette a dublizozást, ezért megpróbáltuk a eltávolítani a régebben felragasztott vásznat a kép hátáról. Több puhítási és mechanikus módszer kipróbálása után azonban lemondtunk róla, mivel féltünk hogy nagyban károsíthatjuk az eredeti festett felületet, így hát az eredeti megduplázott vásznat konzolidáltuk, majd dublizoztuk.

- a vászon megduplázása (Beva 371 gyantával)
- a feszítőkeret konzolidálása, konzerválása: mechanikus tisztítása
- a kép festett felületének tisztítása
- a kipergett hiányzó részek pótlása, tömítése
- a festmény levédése retusfestés előtt
- esztétikai helyreállítás
- a vászon újrafestése
- védő lakkréteg applikálása

A kép bemutatása és a restaurálás teljes foto dokumentációja megtekinthető a plébánia honlapján⁶. (14-18 kép)

⁶ www.kalazanci.ro/immaculata.html.

SZŰZ MÁRIA ÁBRÁZOLÁSOK ÉS RESTAURÁLÁSUK

14.kép A festmény restaurálás előtt.

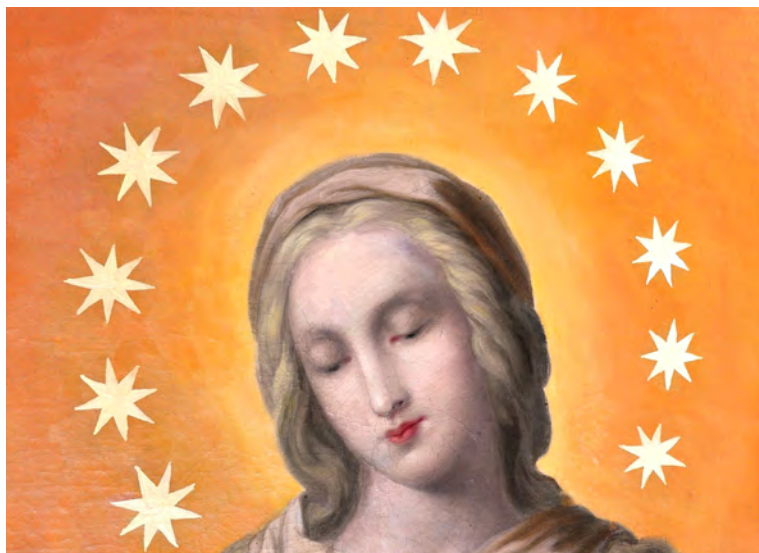
15.kép A festmény tisztítás közben.

16.kép A festmény tömítése.

17.kép A festmény restaurálás után.

18.kép Részletfotó restaurálás után.

Puskás Éva
Episcopia Romano-Catolică Satu Mare
Satu Mare, RO
evapuskas@yahoo.de

Sulyok László
Episcopia Romano-Catolică Satu Mare
Satu Mare, RO
sulyok46@yahoo.com

STAREA DE CONSERVARE ȘI INVESTIGAȚII REALIZATE LA ICONOSTASUL BISERICII GRECO-CATOLICE DIN CAREI, JUDEȚUL SATU MARE

Cristina BUSUIOC¹
Gheorghina OLARIU²

Abstract: *The church appears on the list of Historical Monuments, code SM-II-m-B-05285, dating 1737-1739. We have no data on the original iconostasis of the church. The current iconostasis, of an unusual shape, was built, according to an inscription on the back of the Last Supper, in 1857 Icon, at the request of Laszlo Brodi and his wife Maria Kihan. Although the inscription does not reveal the names of the painters and the sculptor, according to other sources the first was Janos Hippo, and the second Laszlo Czinka.*

All these analyzes and investigations contribute to the restoration process, and the cleaning tests, consolidation tests as well as the proposals for the restoration process to be performed on the iconostasis will be published in the future.

Keywords: *iconostasis, christianity, Bible, painting, image, icon, conservation, restorer, church,*

Biserica "Înălțarea Domnului" având adresa Strada Doina nr. 13, Carei, cod poștal 445100 este monument istoric, înscris pe Lista Monumentelor Istorice a județului Satu Mare, având codul SM-II-m-B-05285, iar datare – anul 1737-1739.³

Cea mai veche biserică din oraș, totodată una dintre cele mai vechi biserici greco-catolice din zonă, construită din cărămidă, iese în evidență prin mărimea și forma specifică.

În 1736 a început construcția bisericii de către administratorul plenipotențiar al familiei Károlyi, Demetriu Raț, născut în Muncaci.

În 1739 biserica a fost finalizată, având o formă specială din punct de vedere arhitectural: la fațada dinspre est se înalță două turnuri, deasupra naosului se înalță un turn în formă de cupolă. Absida este acoperită cu o cupolă cu lanternă, dar fără tambur.⁴

1 Restaurator pictură tempera pe lemn, Muzeul Județean Satu Mare

2 Chimist, investigator, Muzeul Județean Satu Mare

3 <https://www.parohiigreco-catolice.ro/2015/08/parohia-greco-catolica-carei-iv-parohia.html>

4 1900 - Șematismul Diecezei Greco-Catolice de Oradea-Mare (în limba latină), pagina 253

253							
	G.R.C.	L.R.C.	G.O.	A.C.	H.C.	Isr.	Dist. a State km.
Gönyei	10	—	—	—	—	—	—
Spicz	11	—	—	—	—	—	—
Rosz	16	—	—	—	—	—	—
Wagner	7	—	—	—	—	—	—
Weber	7	—	—	—	—	—	—
Serli	12	—	—	—	—	—	—
Debreceni	5	—	—	—	—	—	—
Nagy-László	9	—	—	—	—	—	—
Summa:	2482	4806	—	227	2451	2109	—

Lingua romana. — Posta, Statio electr. et viae ferreae in loco.

7. **NAGY-KÁROLY.** Pro parte Ruthenorum. Dist. a Sede Eppali 95.5 km. Parochia antiqua. Eccl. e sol. mat. ad Ascensionem D. N. J. Chr. Domus paroch. e sol. mat. *Patronus* nullus. Matriculae existunt ab anno 1746. Domus cantor. et scholaris e luto et sol. mat. Scholares 85. — *Parochus* A. R. D. IGNATIUS PAZUHANICS V. A. D. hon. *Cantor-Docens* Joannes Czimbolinecz.

G.R.C.
1033

In Matre:

Lingua ruthenica — Posta ult., Statio electr. et viae ferreae in loco.

8. **SZENT-MIKLÓS** (Sant-Nicolau). Dist. a Sede Eppali 95.4 km. Parochia antiqua. — Eccl. lign. ad SS. AA. Michaellem et Gabrielem *. Domus paroch. e luto. *Patronus* nullus. Matriculae existunt ab anno 1831. Domus cantor. et scholaris e luto. — Scholares 70. *Parochus* A. R. D. BASILIUS LESIANU, pag. 141. *Cantor* Theodorus Ternovanu. *Docens* vacat.

Fig. 1

Prezentarea monumentului

Biserica greco-catolică din Carei, deși se ridică pe un plan cu suprafață mică, are un aspect monumental care a atras atenția călătorilor străini încă din secolul al XVIII-lea. Deasupra navei cu acoperiș în două ape se înalță cele două turnuri de vest și o cupolă centrală mult ridicată pe tamburul masiv. Pe laturile de nord și sud se află câte o absidă laterală cu acoperiș arcuit (așa numitele *kliroi*). Altarul alipit spre răsărit este acoperit cu o cupolă fără tambur, prevăzut cu lanternă.

Fațadele sunt articulate printr-o decorație arhitecturală bogată, realizată în tencuială. Portalul de vest al bisericii, cu închidere semicirculară, este încadrat de o decorațiune ce transpune la scară mai mică ritmica fațadei principale și structura cornișei. La acest portal, locul timpanului este preluat de o fereastră cu închidere în segment de cerc sprijinită direct pe cornișă, prevăzută cu un chenar întins până la linia cornișei mari a fațadei, chenar ce evocă forma unei lăute.

Partea de vest a navei, fără fereastră, este prevăzută cu o boltă semicilindrică, care se întinde până la linia de est a turnurilor. Spațiul de sub turnuri este tăvănit, fără tribună, de aici pornind scările care conduc spre podul navei, precum și spre tribuna (cor).

Pereții navei și ai altarului, precum și bolțile acestora sunt acoperiți cu stucaturi. Dintre acestea se remarcă mai cu seamă stucaturile reprezentând figurile celor patru evangheliști, de dimensiunea ferestrelor, stucaturi încoronate cu arcuri - segment de cerc, dispuse vizavi de tribuna-cor pe partea răsăriteană a tamburului cupolei.

Cea mai amplă renovare a interiorului bisericii a fost începută în anul 1888, din subvenția de 1000 de forinți aprobată pentru refacerea bisericii la ședința din data de 1 iunie a Direcției Naționale a Monumentelor din Budapesta. Cu această ocazie au fost pictate cele patru scene ale cupolei de către pictorul Kornel Fenczik din Muncaci, pentru suma de 200

florini. Biserica, și mai cu seamă exteriorul a mai fost renovat și în anii 1928, 1960, 1970, lucrările din urmă fiind amintite pe placa de marmură amplasată pe fațada bisericii. În anii 2013-2014 a avut loc o renovare totală a exteriorului și renovarea parțială a interiorului.⁵

Descrierea componentelor artistice din biserică

Pe peretele de nord al navei se află **amvonul neoclasic**, cu linii simple, decorat cu imitație de marmură gri aparentă și cu motive vegetale aurite, realizat la mijlocul secolului al XIX-lea.

Fig. 2

De asemenea o **cruce de metal** având dimensiunile de 210x68 cm. prezintă în partea superioară un trafor metalic cu anul (probabil) confectionării ei. Există și posibilitatea ca fiind confectionată cândva mai târziu aceasta dorea să marcheze mișcările sociale iscate între comunitățile existente la vremea respectivă.

Fig. 3

5 Terdik Szilveszter – Bara Júlia, Válogatás a történeti Szabolcs és Szatmár vármegye görög – és római katolikus szakrális emlékeiből, Nyíregyháza, 2014, p. 161.

Baldachinul altarului – Mensa zidită nu are formă obișnuită dreptunghiulară, sau asemănătoare unui sicriu, ci are laturile concave, desenând în plan o cruce greacă. Baldachinul altarului este traforat, decorat cu ciucuri, fiind susținut de patru coloane cu capiteli compozite ce se înalță de pe colțurile mensei. Deasupra tabernacolului este amplasată **pictura altarului** de mari dimensiuni, reprezentând scena Înălțarea Domnului, pictată în stil clasic, baroc târziu provincial, încadrată într-o ramă decorativă cu închidere semicirculară. Autorul acesteia este necunoscut, compoziția în schimb seamănă mult cu pictura altarului principal al catedralei din Satu Mare, datată probabil spre mijlocul secolului al XIX-lea. În partea inferioară a compoziției este vizibilă o carte deschisă, în care apare fragmentul unui verset din Evanghelie referitor la Înălțarea Domnului, scris în slavonă.

Deasupra baldachinului există elemente decorative, vrejuri traforate ce împrejmuesc perimetrul cupolei. În partea superioară un glob sferic pe care stă o cruce aurită încheie baldachinul din altar.

Fig. 4

O altă componentă artistică care face parte din patrimoniul bisericii este **crucea de procesiuni** având dimensiunile de 145x82 cm, crucea este pictată pe ambele fețe.

Crucea mobilă, pe care este înfățișat Mântuitorul Iisus Hristos Răstignit a apărut cam prin secolul X și se cunoaște și o reprezentare complexă unde Iisus este reprezentat alături de îngeri, de Sfânta Născătoare de Dumnezeu și de Apostolul Ioan.

Crucea mobilă cunoaște și varianta cu reprezentări pe ambele fețe ale crucii, astfel că pe lângă reprezentarea lui Iisus Răstignit, pe verso apare reprezentarea Botezului lui Iisus.

Fig. 5

Crucea de procesiuni a bisericii din Carei are aceeași reprezentare cu scena crucificării lui Iisus pe ambele fețe, una dintre fețe prezentând mici intervenții târzii.

Un număr de 6 sfeșnice mai păstrează amprenta perioadei de proveniență a celorlalte componente, asemănătoare ca stil cu crucea de procesiuni.

Fig. 6

În partea dreaptă în zona centrală a naosului găsim un **altar secundar tip Baldachin** cu dimensiunile de 300 cm. x 125 cm. x 210 cm. El are o nișă în perete care adăpostește statuia Fecioarei Maria.

Baldachinul secundar se sprijină pe doi stâlpi fusiformi în partea anterioară iar în partea posterioară își sprijină cupola în perete. Cupola prezintă un decor încărcat cu suprafețe aurite și central o coroană fastuoasă.

Fig. 7

ICONOSTASUL

Descrierea generală a iconostasului

Iconostasul este o structură arhitecturală autoportantă din lemn, ce desparte absida altarului de naos. Structura construcției iconostasului formează un ansamblu alcătuit din **4 registre orizontale**, despărțite fiecare de un registru decorativ alcătuit din elemente de lemn policrom, cu motive florale, precum și din registre verticale, cuprinse într-un câmp cromatic uniform. Icoanele se delimitează între ele prin stâlpișori (coloane) cu capitel corintic. Structura iconostasului este una foarte neobișnuită, golul arcului de triumf fiind deschis.

Fig. 8

Fig. 9

Cele **trei uși traforate** sunt amplasate una lângă cealaltă fiind delimitate doar de câte o coloană. Deasupra ușilor se află alte ornamente traforate, încoronate cu o **cruce** și cu **tablele celor zece porunci**. Amplasarea celor **patru icoane împărătești** este împinsă către pereții laterali, deasupra lor fiind câte șase icoane ale apostolilor, grupate în trei registre. Șirul superior se îngustează, urmărind linia arcului de triumf, cele două laturi fiind legate de imaginea **Cinei celei de taină**, și încoronate de scena **Răstignirii**.⁶ Nu este clar de ce partea

⁶ Pavel Florenski, Iconostasul, București, 2009, p. 212.

centrală a rămas deschisă. Probabil se dorea ca altarul și baldachinul să fie vizibile astfel și din tribună. Coloanele ce încadrează ușile împărătești sunt înalte, singulare ca dimensiune, față de celelalte coloane din iconostas, acestea se sprijină direct pe podea și fac legătura printr-un vrej decorativ spre stânga și dreapta în formă de arc.

Icoanele Împărătești cuprind în succesiunea lor de la stânga la dreapta pe Sfântul Nicolae, Maica Domnului cu Pruncul pe partea stângă, Iisus Împărat, Arhanghelul Mihail pe partea dreaptă. În mijloc se situează ușa împărătească încadrată de două uși diaconești separate de stâlpi cu capiteli ce imită stilul corintic și încununate de câte un vas tip amforă, toate acestea din lemn.

Un arc triumfal constituit din ghirlande, vrejuri decorative, leagă cele trei uși iar pe mijloc decorativul se termină cu tablele lui Moise și o cruce de lemn.

În **registru** **numarul 2** avem o succesiune de apostoli (prezenți în picioare) care repetă atât dimensiunile cât și amplasarea icoanelor împărătești, toate acestea și în următorul registru adică **registru** **trei** iar începând cu cel de-**al patrulea registru** poziția icoanelor se retrage spre interior încadrează o scenă cu Cina cea de Taină și închide astfel arcul. Vom numi **registru** **5** ultimul registru acela care cuprinde Crucea Răstignirii și cele două molenii cu Fecioara Maria și Sfântul Ioan amplasate ca poziție între ultimele două icoane ale apostolilor.⁷ Elemente decorative traforate încadrează fiecare icoană și urmăresc curba superioară a acesteia.

Iconostasul prezintă pe verso un sistem de susținere format din bârne, care urmăresc structura acestuia și îl susțin, format dintr-o grindă orizontală cu rol de rigidizare și fixare, încastrată în perete, situat deasupra registrului împărătesc, peste care se ridică un cadru dreptunghiular format din două grinzi una verticală și una orizontală care susțin registrele superioare. Elementele de metal care urmăresc linia decorativă a vrejurilor centrale de deasupra ușilor împărătești au rolul de a susține traforul fin.

Fig. 10

Nu avem date referitoare la iconostasul original al bisericii. Actualul iconostas, de o formă neobișnuită, a fost construit, conform unei inscripții de pe spatele Cinei de taină, în anul 1857, la comanda lui László Bródi și a soției sale Mária Kihán. Deși inscripția nu dezvăluie numele pictorilor și al sculptorului, conform altor izvoare primul a fost János Hippo, iar cel de-al doilea László Czinka.

⁷ Paul Evdokimov, *Arta icoanei - O teologie a frumuseții*, București, 1993, p. 97.

Fig. 11

Ușile împărătești și cele diaconești conțin în mijlocul traforului sculptat, medalioane -litografii astfel 4 medalioane pe ușile împărătești și două pe ușile diaconești.

TEHNICA DE EXECUȚIE ȘI TIPOLOGIA ICONOSTASULUI

Iconostasul cu dimensiunile de 695 cm înălțime și 694 cm lățime are o structură confecționată din două tipuri de esență lemnoasă:

- lemn de molid** (*Picea abies*), pentru structura iconostasului. De asemenea capacele, blaturile care susțin icoanele și șasiurile sunt confecționate din același material, acestea fiind debitate cu unelte specifice unui atelier de confecționat obiecte din lemn, fiind îmbinate manual.

- elementele traforate sunt confecționate din **lemn de tei** (*Tilia*), de asemenea și ramele profilate ale icoanelor.

ICONOGRAFIA PICTURII ICONOSTASULUI

Panourile icoanelor au fost grunduite cu un grund de culoare albă pe bază de praf de cretă și clei animal, pensulat în strat subțire de 1mm. Pictura este realizată în tehnica ulei pe suport de lemn de brad, pelicula de culoare lisă a fost aplicată direct cu pensula și protejată cu un strat subțire de vernis. Nu se observă incizia desenului. Icoana pe suport de lemn (scândură de lemn de 2,5 cm grosime și 29 cm lățime) este prevăzută cu traverse profilate semiîngropate. Excepție fac cele patru medalioane cu imaginile celor patru evangheliști de pe ușa împărătească, litografii pe suport hârtie (carton) acestea fiind adaosuri târzii.

Stilul neoclasic prevalent în Transilvania în această perioadă se păstrează mai mult aici decât în celelalte zone ale țării unde treptat s-a făcut o revenire la stilul neobizantin. Aici stilul poartă amprenta picturii nazarinene, predominantă în pictura cu tematică religioasă a vremii, curentul urma exemplul artei renașterii italiene, mai cu seamă cele ale lui Raffaello și ale predecesorilor săi. Trei dintre icoanele împărătești sunt reprezentări în bust ale personajelor pe când cea de-a patra redă lupta Arhanghelului Mihail cu balaurul.

Vrejurile decorative ce încadrează icoanele prezintă un strat de preparare puțin mai gros (1,5 mm). Unele elemente decorative precum și ramele icoanelor sunt poleite cu foiță de aur. Foița de aur este aplicată pe un strat de bolus de nuanță roșu vermillon, ulterior sclivisită pentru a da strălucire suprafeței. Peste foiță, în zonele care conțin flori, în primul registru s-au

aplicat glasiuri de culoare roșie și verde.

Suportul Icoanelor

Suportul icoanelor este din lemn de brad realizat din două scânduri de 30 cm x 35 cm îmbinate prin încliere pe cant, așezate vertical față de compoziția pictată. Panourile au rama profilată atașată, rama fiind din lemn de tei cu lățimea profilului de 3 cm.

Fig. 12

Panourile prezintă pe verso 2 traverse cu profil trapezoidal montate orizontal, verso-ul nefiind vopsit.

INVENTARUL ELEMENTELOR COMPONENTE

Structura autoportantă :	H:695 cm, L:694 cm
Suprafață policromă plană, sculptată, traforată	12 mp
Suprafață suport verso	16 mp
Suprafață icoane iconostas	11,6 mp

Starea de conservare la nivelul structurii fixe

1. Depuneri aderente și neaderente

Iconostasul nefiind protejat, s-au depus în timp pe suprafața lui, atât pe verso cât și pe avers, particule de praf (aluminosilicați, funingine, fibre textile, vegetale sau fragmente de insecte, celule epidermice, fire de păr). O parte din particulele de praf au fost aduse din exterior, pe haine și încălțăminte, de către persoanele care au intrat în biserică, altele au fost generate în biserică, prin arderea de cărbune și tămâie. Particulele organice sunt o sursă de hrană pentru microorganisme, care produc, la rândul lor, un strat lipicios de exopolimeri în care se înglobează praful. Astfel, în timp, s-a format pe suprafața iconostasului o peliculă de

murdărie aderentă, pe suprafața căreia s-au depus noi particule de praf, ceea ce a condus la o alterare a percepției cromatice la nivelul policromiei, din cauza filmului de verni îmbătrânit și a depunerilor, în special la nivelul registrelor, de poală și împărătești.

Fig. 13

2. Fisuri și rupturi în stratul de lemn

Variațiile de temperatură și umiditate au dus la modificări ale conținutului de umiditate a lemnului și la modificări ale grosimii peretelui celular, iar în timp au determinat apariția de fisuri și fracturi în suport. Fragilizarea lemnului în urma activității insectelor xilofage este o altă cauză importantă a apariției acestei degradări. Introducerea în suport a unor elemente de fixare, a avut ca efect apariția de fracturi extinse.

Fig. 14

Distanțări și deplasări în stratul de lemn

Modificările dimensionale ale panourilor și grinzilor de lemn determinate de îmbătrânirea lemnului și de variațiile microclimatului au dus la deplasarea acestora din îmbinări și din locașurile în care au fost montate. Pierderea proprietăților adezive ale cleiului folosit la îmbinările suporturilor, unele modificări ale structurii fibrei lemnoase au avut același

efect.

Fig. 15

3. Degradări biologice cu pierderi fragmentare de suport și atac activ ale insectelor xilofage

Microclimatul a favorizat atacul insectelor xilofage, lemnul pierzându-și rezistența mecanică. Atacul insectelor xilofage se observă mai frecvent pe registrul icoanelor împărătești. Analizând aspectul orificiilor de zbor și a excrementelor prezente, s-a determinat un atac al insectelor din familia Anobiide (*Anobium punctatum*), lemnul prezentând orificii cu margini deschise la culoare, sugerând un atac xilofagactiv.

Fig. 16

4. Repictări cu vopsea industrială

Printre intervențiile necorespunzătoare realizate la nivelul stratului pictural policrom sunt și repictările cu vopsea, aplicate în timp, în straturi succesive, dorindu-se o diminuare a aspectului creat de atacul insectelor xilofage și o reîmprospătare de nuanță a suprafețelor plane ale iconostasului. Suprafețele panourilor policromiei plane, coloanele și zonele cadru ale ușilor împărătești și diaconești sunt acoperite cu straturi de vopsea gri.

În urma sondajelor efectuate în aceste locuri se observă zone de albastru în spatele coloanelor, în registrul inferior icoanelor împărătești și alb la coloane și balustradele despărțitoare pe orizontală dintre registre.

Fig. 17

5. Introducerea unui sistem de iluminare

O practică foarte des întâlnită în ultima jumătate de secol al XX-lea la mai toate bisericile a fost introducerea unui sistem electric de iluminare, chipurile pentru ca iconostasul să fie mai luminos. Această intervenție nu numai că este de prost gust din punct de vedere estetic, dar este dăunătoare pentru pictură, este periculoasă, existând pericolul de a se produce incendii.

Fig. 18

6. Intervenții grosolane prin introducerea unor cuie, piroane, etc.

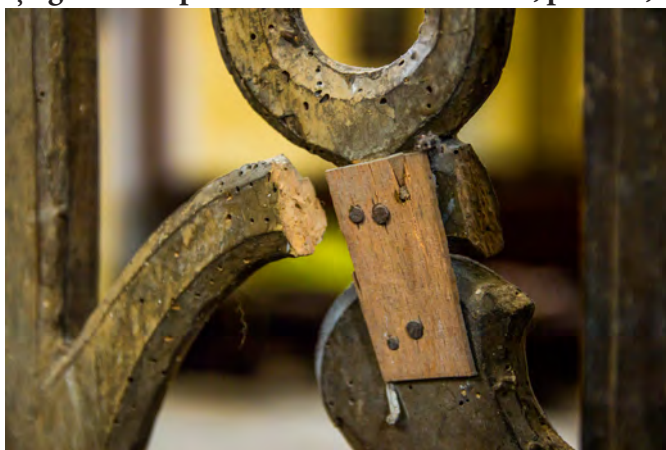

Fig. 19

Fixarea panourilor cu cuie, piroane a dus la modificarea aspectului estetic, la formarea de orificii, fracturi și fisuri în suport, la formarea de lacune.

7. Degradări cauzate de acțiuni necorespunzătoare - accidentale

Intervențiile care s-au făcut asupra pereților în anii anteriori au dat dovadă de neatenție și astfel vopseaua folosită la pereți a ajuns pe laturile extreme ale iconostasului și de asemenea stropiri din această vopsea pe alte elemente constitutive ale acestuia.

Fig. 20

Starea de conservare a elementelor din lemn sculptat policrom

1. Depuneri aderente și neaderente

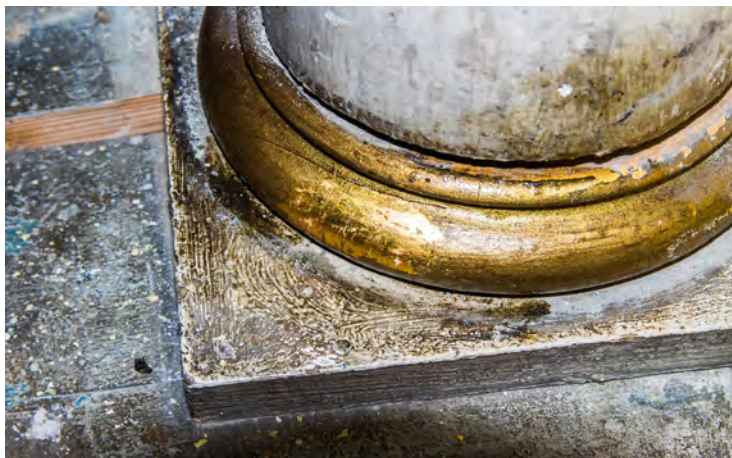

Fig. 21

Pe aceste elemente găsim depuneri de **murdărie - grasă**, de obicei în partea inferioară unde piesele sunt frecvent atinse, iar în partea superioară a iconostasului acolo unde accesul pentru desprăfuirile periodice nu a determinat îndepărtarea lor, găsim praf și păianjeni.

2. Fisuri, fracturi cu pierderea integrității elementelor

Fisurile sunt determinate fie de desprinderea blaturilor inițial lipite și mai apoi traforate, fie provocate de tensiuni fizico-mecanice și de uzură.

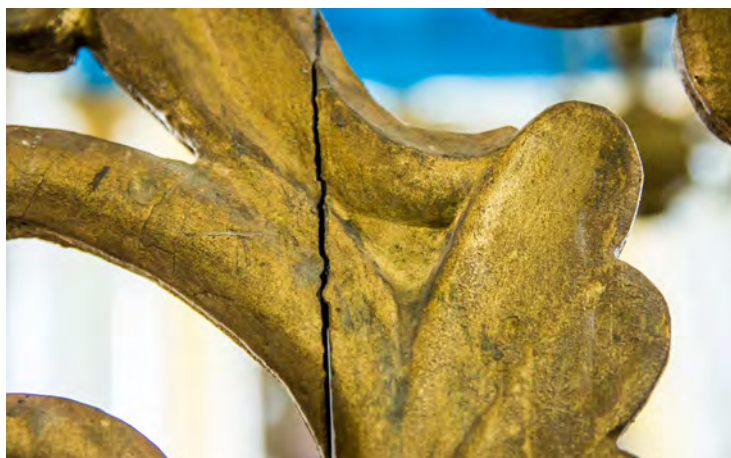

Fig. 22

3. Lacune provocate de pierderea parțială a stratului policrom

Fig. 23

Aceste lacune pot fi urmări ale unor acțiuni mecanice (lovituri) sau urmări ale pierderii calității liantului folosit în prepararea grundului ca prim strat. De regulă apar ca și consecință a microclimatului necorespunzător ce dă naștere la desprinderi active, care evoluează și care se soldează de cele mai multe ori cu pierderea de fragmente de dimensiuni diverse a stratului pictural.

4. Intervenții prin aplicarea unui strat de bronz - intervenții necorespunzătoare de cosmetizare a degradărilor stratului pictural, de estetizare a ansamblului.

În dorința de a reda aspectul uniform al foiței de aur sau de a îl împrăști, pe suprafața policromiei s-au făcut intervenții necorespunzătoare, aplicându-se prin pensulare o peliculă de bronz. Aplicarea nu s-a limitat la zona dorită, ci a atins și suprafețe din stratul pictural al icoanelor.

Astfel, capitelurile coloanelor, ramele icoanelor și elementele decorative (vrejuri traforate) au fost pensulate cu bronz industrial.

Fig. 24

5. Degradări biologice-atac activ al insectelor xilofage

Microclimatul a favorizat atacul insectelor xilofage, lemnul pierzându-și rezistența mecanică. Atacul insectelor xilofage se observă mai frecvent pe registrul icoanelor împărățești. Analizând aspectul orificiilor de zbor și a excrementelor prezente, s-a determinat un atac al insectelor din familia Anobiide (*Anobium punctatum*), lemnul prezentând orificii cu margini deschise la culoare, sugerând un atac xilofag activ.

Fig. 25

6. Pete de ceară și parafină

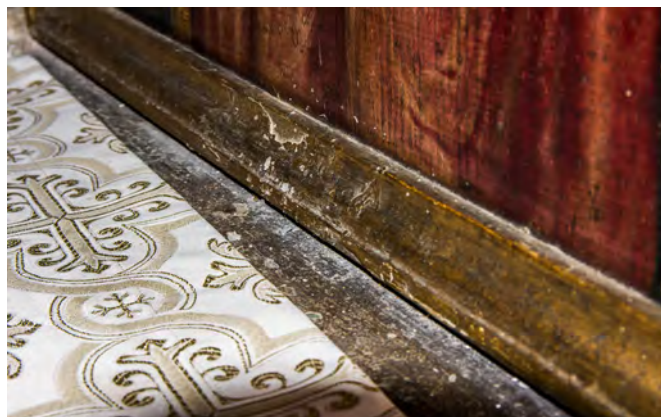

Fig. 26

Degradările indirecte pe care le produc aceste materiale aflate pe suprafața picturii, ca urmare a ritualului practicat în biserică de credincioși, de a aprinde lumânări de ceară și parafină, produc modificări fizico-chimice ale stratului pictural original, dar și estetice - brunisările acestor materiale afectează estetic ansamblul originalului.

7. Degradări cauzate de acțiuni necorespunzătoare - accidentale

În timpul unor intervenții asupra pereților bisericii și anume zugrăvirea lor, iconostasul nu a fost protejat, așadar stropi de vopsea lavabilă și praf au ajuns pe întreg iconostasul, inclusiv pe verso.

Fig. 27

Descrierea stării de conservare a stratului pictural-icoane (suprafețe pictate)

1. Descleieri în blaturile constitutive -suport pictural

Pierderea calității cleiului folosit la îmbinarea blaturilor constitutive, a stratului pictural precum și uscarea excesivă a lemnului a dus la desprinderea acestora și deplasarea lor.

Fig. 28

2. Abraziuni ale peliculei de culoare

Intervenții nepotrivite, neprofesionale, angajate probabil după accidente cu stropiri cu ceară, lovituri/șocuri mecanice duc la degradarea peliculei de culoare provocând o daună de multe ori mai mare decât însăși accidentul inițial.

Intervențiile de îndepărtare a murdăriei aderente și superficiale prin mijloace și cu materiale necorespunzătoare au produs degradări ireversibile: uzuri, slăbirea coeziunii și adeziunii stratului pictural cu pierderi de materie, în detrimentul aspectului estetic și al integrității picturii.

Fig. 29

3. Depuneri neaderente, aderente, ancrasate

S-au depus în timp, pe suprafața stratului pictural aderente de fum și praf. Particulele organice sunt o sursă de hrană pentru microorganisme, care produc, la rândul lor, un strat lipicios de exopolimeri în care se înglobează praful. Astfel, în timp, s-a format pe suprafața iconostasului o peliculă de murdărie aderentă, pe suprafața căreia s-au depus noi particule de praf, ceea ce a condus la o alterare a percepției cromatice la nivelul stratului pictural al icoanelor, din cauza filmului de verni îmbătrânit și a depunerilor, în special la nivelul registrelor superioare.

Fig. 30

4. Pete de ceară și parafină, vopsea (scursuri), zgârieturi

O altă consecință a lipsei de protecție a iconostasului este acumularea pe suprafața

stratului pictural policrom a picăturilor de ceară și parafină. Pe lângă modificarea aspectului estetic, aceste depozite de ceară și parafină afectează verniul, dar favorizează și atacul fungic.

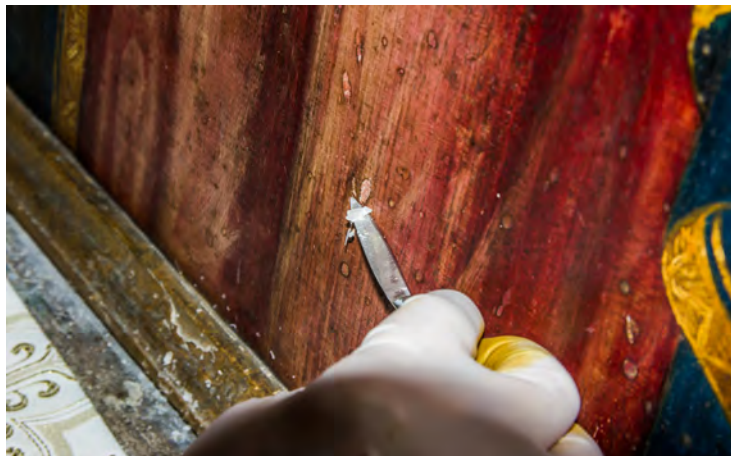

Fig. 31

5. Verni inegal, îmbătrânit, degradat, opacizat și îmbrunat

Oxidarea rășinii folosite la prepararea verniului a dus la îmbrunarea acestuia. Lipsa de uniformitate a verniului se datorează unor tentative nereușite de "curățare" sau a așezării lângă icoane (e vorba de cele împărătești) a vazelor cu flori (practică des întâlnită la mai toate bisericile). S-a produs astfel o reacție de "albire", reacție care are loc la contactul cu apa sau cu mediului umed a verni-ului icoanelor.

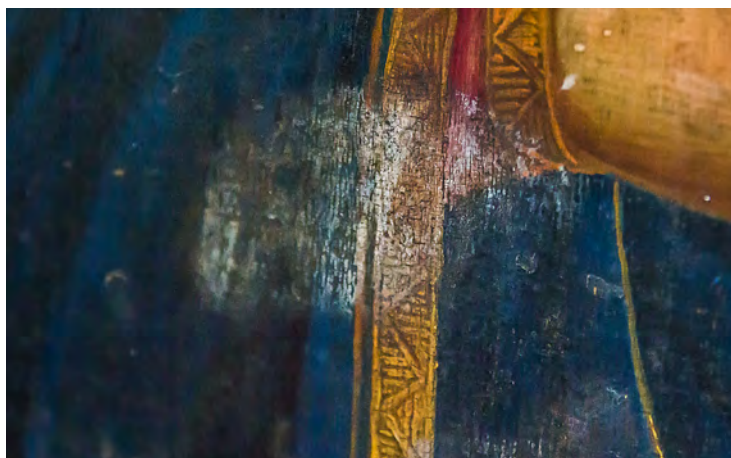

Fig. 32

INVESTIGAȚII FIZICE SI MICROSCOPICE

Analiza de fluorescență de raze X, cea mai frecvent utilizată tehnică analitică pentru a determina compoziția chimică a pigmentilor, este o analiza rapidă și nedistructivă. Analizele s-au efectuat utilizând spectrometrul portabil de fluorescență de raze X Brucker model S1 TITANSP , cu detector Si-PIN și anod de Rh. Caracteristicile tehnice la care s-au realizat analizele: tensiune de 40kv , intensitate 4.95μA, putere 45W.

Majoritatea analizelor au fost efectuate nedistructiv, utilizând metoda spectroscopiei de fluorescență de raze X, doar în situațiile în care am avut indicii că ar exista mai multe straturi, am prelevat probe pe care le-am analizat la stereomicroscopul Euromex Nexius model NZ.1903S la o marire de 60x.

STAREA DE CONSERVARE ȘI INVESTIGAȚII REALIZATE LA ICONOSTASUL BISERICII...

ANALIZE XRF

Rezultatele analizelor, prezentate în tabelul de mai jos reprezintă o sinteză a analizelor efectuate și evidențiază natura pigmentilor folosiți și a succesiunii straturilor. Analizând rezultatele obținute putem concluziona faptul că icoanele prezintă pictură originală, în schimb scheletul din lemn al iconostasului prezintă intervenții ulterioare de repictare.

Nr. Analizei	Culoarea	Locul de prelevare a analizei	Rezultat obținut
110	Roșu	Roșu - portocaliu, draperie deasupra Ușii Împărătești	Ocru roșu de Fe aplicat peste foiță de alamă (Cu/Zn)
111	Auriu	Auriu, bordura draperiei deasupra Ușii Împărătești	Pigment pe bază de Cu și Zn, aplicat peste o foiță de Au
112	Verde	Floare verde pe Ușa Împărătească	Pigment verde de pământ peste foiță de alamă
113	Gri	Stâlpul din stânga al Ușii Împărătești	Alb de Zn peste Alb de Pb cu sulfat de Ba ca filler, cu puțin pigment pe baza de Fe
114	Gri	Stâlpul din dreapta al Ușii Împărătești	Alb de Zn peste Alb de Pb cu sulfat de Ba, cu puțin pigment pe baza de Fe
115	Gri	Bază stâlp Ușa Împărătească	Alb de Zn este peste Alb de Pb cu sulfat de Ba și pigment pe baza de Fe și Co
116	Gri	Ramă profil bază stâlp Ușa Împărătească	Alb de Zn este peste Alb de Pb cu sulfat de Ba și pigment pe baza de Fe
117	Auriu	Baza stâlp Ușa Împărătească	Culoare aurie pe baza de Cu și Zn, posibil aplicat peste o foiță de alamă
119	Roșu	Culoarea roșie, haină Icoană Iisus	Pigment roșu cinabru în amestec cu un pigment pe bază de Pb
120	Verde	Culoarea verde- albastru îmbrăcăminte Icoana Iisus	Pigment albastru organic posibil ultramarin artificial în amestec cu alb de Pb

121	Carnație	Carnație gât Icoană Iisus	Pigment roșu ocru de Fe, alb de Pb și puțin cinabru
122	Galben	galben –mantie Icoană Iisus	Pigment ocru de Fe, puțin cinabru și alb de Pb
123	Auriu	Vrej component al Ușii Diaconești	Strat de culoare aurie aplicat peste foiță de alamă, Fe din bolus
124	Albastru	Albastru deschis haină Icoană Iisus	Pigment albastru de Co cu și alb de Pb
125	Alb	Alb cămașă Iisus	Alb de Pb
126	Roșu	Roșu haina Icoana Maicii Domnului	Posibil pigment organic roșu în amestec cu alb de Pb sau oxid roșu de Fe în amestec cu alb de Pb (stratul este foarte subțire și elementele sunt în cantități nereprezentative)
127	Albastru	Acoperământ albastru Icoana Maicii Domnului	Pigment albastru pe baza de Co, alb de Pb
128	Auriu	Bandă verticală mediană a coroanei deasupra Ușii Împărătești	Culoare aurie pe bază de Cu și Zn peste foiță de Au, Fe din bolus
129	Roșu Portocaliu	Bulb stânga coroană deasupra Ușii Împărătești	Foiță de Cu peste care s-a aplicat un strat de ocru roșu de Fe
270	Auriu	Ancadrament (boltă) auriu Ușă Diaconească	Foiță de alamă, Fe din bolus

271	Roșu	Floare roșie ancadrament (boltă) auriu Ușă Diaconescă	Culoarea roșie pigment ocru roșu de Fe peste foiță de alamă

Fig. 33

OBSERVAȚII SUB LUMINĂ UV

Investigațiile s-au făcut pe icoana Arhanghel Mihail, icoană de hram și după ce ea a fost studiată în lumină directă și în lumina laterală, s-a făcut o vizualizare în lumina ultravioletă; aceasta din urmă pătrunde mai în profunzime și evidențiază diversele materiale filmogene (repictări, verniuri, strat de culoare original) în funcție de fluorescența specifică fiecăruia.

În cazul nostru nu există intervenții ulterioare pe pictură, se pot observa doar inegalități de grosime în stratul de verni.

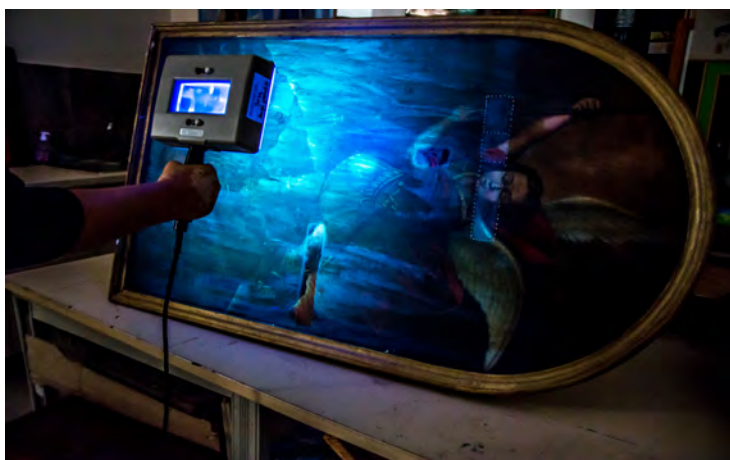

Fig. 34

EVALUAREA ACTIVITĂȚII INSECTELOR XILOFAGE

După analiza caracterelor macroscopice s-a stabilit că panoul icoanelor și structura portantă este confecționată dintr-un lemn rășinos, moale, ușor, de culoare brun-gălbui din specia *Abies alba*, deoarece nu au fost observate canale rezinifiere. Atacul biologic cu

insecte xilofage a afectat predominant lemnul din care este confecționată structura portantă observându-se zone de fragilizare avansată cu pierderi de material.

- Atacul biologic cu insecte xilofage din specia *Anobium punctatum* este activ, generalizat, cu următoarele densități și pe următoarele zone:

- cu o densitate de 6-7 orificii de zbor pe 10 cm² în registrul 0 și 1, cu intensitate mai ridicată pe structura portantă a registrului inferior;

- cu o densitate de 3-4 orificii de zbor pe 10 cm² în registrele superioare.

Fig. 35

Concluzii:

- În urma investigațiilor efectuate am constatat un proces evolutiv cu deteriorări multiple fizico-chimice și biologice, unele în stare avansată, cu pierdere de material. Deteriorările multiple pun în pericol fizic și mecanic stabilitatea suportului lemnos.

Se recomandă tratamentul urgent de dezinsecție cu Perxil 10 sau produse similare, prin injectări repetate.

Toate aceste analize și investigații contribuie la procesul de restaurare, urmând să publicăm în viitor testele de curățare, teste de consolidare precum și propunerile pentru procesul de restaurare ce urmează a fi efectuate asupra iconostasului.

Legenda:

Fig 1. Șematismul Diecezei Greco-Catolice de Oradea-Mare (în limba latină), pagina

253

Fig 2. Peretele de Nord – Amvonul

Fig 3. Crucea de metal cu datare

Fig 4. Baldachinul din altar

Fig 5. Crucea de procesiuni

Fig 6. Sfeșnic

Fig 7. Baldachinul secundar

Fig 8. Iconostas

Fig 9. Inscripția de pe spatele icoanei Cina cea de Taină

Fig 10. Traforul de deasupra ușilor împărătești

Fig 11. Ușile împărătești

Fig 12. Profil ramă

Fig 13. Depuneri aderente și neaderente

Fig 14. Fisuri și rupturi în stratul de lemn

Fig 15. Distanțări și deplasări în stratul de lemn

- Fig 16. Degradări biologice
- Fig 17. Repictări cu vopsea industrială
- Fig 18. Sistem de iluminare nepotrivit
- Fig 19. Intervenții grosolane
- Fig 20. Degradări accidentale
- Fig 21. Depuneri de murdărie
- Fig 22. Fisuri, fracturi
- Fig 23. Lacune cu pierderea stratului policrom
- Fig 24. Repictări de bronz industrial
- Fig 25. Degradări biologice – atac activ
- Fig 26. Pete de ceară și parafină
- Fig 27. Stropi de vopsea lavabilă
- Fig 28. Descleieri în blatul icoanei
- Fig 29. Abraziuni ale peliculei de culoare
- Fig 30. Depuneri cu zone mătuite
- Fig 31. Pete de ceară, zgârieturi
- Fig 32. Albire în contact cu mediul umed
- Fig 33. Microscopie
- Fig 34. Observații sub lumină UV
- Fig 35. Atac biologic

Cristina Busuioc

Muzeul Județean Satu Mare, RO
cristioana@yahoo.com

Gheorghina Olariu

Muzeul Județean Satu Mare, RO
gina.olariu@gmail.com

ARTĂ

**SCURTĂ PREZENTARE A COLECȚIEI SECȚIEI DE ARTĂ
A MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE
PARTEA A III-A**

**HORVAT Irina Liuba
SĂVEANU - CĂRĂIAN Denisa**

Abstract: *The paper represents a homage to the artists present in the collection, highlighting the richness and diversity of the heritage, where the art-loving public can know the high-profile creation of valuable artists, whose work means an important chapter in the history of modern and contemporary Romanian sculpture.*

Keywords: *sculpture, artists, Art Department, Satu Mare County Museum*

Dacă în prima și a doua parte a articolului a fost prezentat patrimoniul cultural al Secției de Artă a Muzeului Județean Satu Mare, în special a lucrărilor de pictură și o parte din lucrările de sculptură (Geza Vida, Ion (Nicu) Irimescu, Iulia Onița, Caragea Boris, Horia Flămându, Ion Jalea, Ovidiu Maitec, Iliescu Gheorghe Călinești, Ciobanu Radu, Domokos Lehel) și grafică, în a treia parte vor fi prezentate în mod aleatoriu lucrările de sculptură din cadrul acesteia.

Unul dintre cei mai valoroși artiști ai Transilvaniei și ai Sătmăruului, a cărui operă a stat la baza formării colecției Secției de Artă este **Aurel Popp** (1879-1960)¹, cunoscut și apreciat în special pentru realizările din domeniul picturii și graficii. El a fost și autorul unor lucrări deosebite de sculptură, care au demonstrat vocația sa și ca sculptor.

Cusătoreasa, Copii artistului, Cap de femeie și Cap de bărbat sunt lucrări unde se poate observa adecvarea modalităților stilistice la specificul genului al artistului. După terminarea războiului va crea ample compoziții, atât în pictură și grafică, cât și în sculptură (*Adevăratul învingător*). O altă lucrare a artistului este o sculptură realizată în ghips, dedicată revizorului școlar Darius Pop, în care este pusă în valoare psihologia acestuia.

Portret de femeie demonstrează capacitatea artistului de a individualiza personajele, de a arăta intensitatea trăirilor personajelor alese de artist.

---

1 Dumitru Păcuraru, Aurel Popp, *Între două culturi*, Ed. RAO, București, 2017, p. 9.

Aurel Pop/*Cusătoreasa*/Gips/49x46x3cm

Aurel Popp/*Copiii mei*/Gips/55x28x36 cm

Aurel Popp are în patrimoniul Secției de Artă 18 lucrări de sculptură - din bronz sau ghips, unele reprezentând portrete ale familiei, altele fiind inspirate din Primul Război Mondial.

Un loc special în sculptura secolului al XX-lea este deținut de **Corneliu Medrea** (1888-1964). Artistul și-a înscris numele în pleiada sculptorilor ce s-au afirmat după cel de-al doilea război mondial.

Corneliu Medrea/*Vasile Lucaciu*/Bronz/115x45x17 cm

În primul rând ceea ce caracterizează opera artistului este bogăția și varietatea ei, nu numai din punct de vedere al tematicii, ci și din punct de vedere al genurilor, al viziunii, al formei și manierei de a modela volumele. Astfel, artistul și-a cristalizat un stil propriu, acela al volumelor geometrice închise, al formelor fără viduri². Într-adevăr, el ne oferă unele din cele mai pregnante portrete din sculptura românească (ne gândim la busturile lui Delavrancea, Michelangelo, Tolstoi etc³, precum și o lucrare de excepție, statuia dr. Vasile Lucaciu, lucrare care aparține colecției Secției de Artă a MJSM și care poate fi văzută în Parcul din Centrul Vechi al orașului Satu Mare (P-ța Libertății). Statuia lui Vasile Lucaciu, inaugurată în 1936, răspunde dublei exigențe căreia trebuie să-i dea ascultare orice monument: să propună o

² Vasile Florea, *Artă românească modernă și contemporană*, Ed. Meridiane, Vol. II, p. 251.

³ Idem.

imagine verosimilă a celui omagiat, dar și una care să exalte virtuțile personajului public fără să altereze valorile intrinseci ale sculpturii⁴.

În arta din Transilvania va trebui integrat, alături de Romul Ladea și sculptorul **Ion Vlasiu** (1908-1997), artistul care definea monumentalitatea ca relație necesară a formelor cu spațiul⁵. Opera sa este marcată fundamental de contactul cu realitățile culturii populare fiind autor al unui ansamblu foarte divers de sculpturi, de la portrete realiste și scene de gen la lucrări abstracte în spiritul lui Brâncuși. S-a impus și prin diversitatea subiectelor abordate. În sculptura sa, nu contează atât forma, cât sugestia și senzația, în sensul că lasă liberă interpretarea, sinceritatea, subiectivitatea, spontaneitatea și arbitrajul intelectului său⁶.

Vlasiu Ion/Actriță/Lemn /68x39x15 cm

În sculptura de lemn păstrează o anumită prospețime a cioplitului, tăieturile largi animând prin efecte luminoase suprafața volumelor, unde uneori îi adaugă șlefuirea atentă, îndelungată, subliniind robustețea formelor⁷, un astfel de exemplu fiind lucrarea *Actrița*, aflată în patrimoniul Secției alături de *Bustul lui George Coșbuc*, care astăzi se află în curtea Liceului Economic „Gheorghe Dragoș”, Satu Mare.

În afara artiștilor amintiți îi prezentăm și pe cei care au reușit să se afirme până spre sfârșitul anilor 1940. Un astfel de exemplu este artistul **Mac Constantinescu** (1900-1979) care a preferat rigoarea geometrică a figurilor izolate sau plasate în compoziții conturate cu forme și elemente decorative⁸. Fiind un artist cu o imaginație prodigioasă, cu o cultură plastică rafinată, cu un simț al ritmului și armoniei însoțite de bun gust, el a realizat lucrări deosebite punând accent pe latura decorativă a sculpturii⁹, înțelegând să sacrifice alte virtuți ale acesteia. Colecția Secției de Artă are două lucrări de-ale sale: *Cap de femeie* (piatră) și *Cap de femeie* (lut ars și lemn băițuit).

4 Ioana Vlasiu (coord.), *Dicționarul sculptorilor din România Secolele XIX-XX*, Lit. H-Z, Ioana Vlasiu (coord.), Vol. II, Ed. Academiei Române, 2012, p. 130.

5 Ion Vlasiu, *Funcția de monument*, *Arta*, Anul XX, nr. 4-5, 1973, p.17.

6 *Ibidem*, Mircea Deac, p. 23.

7 *Ibidem*, p.470.

8 *Ibidem*, Mircea Deac, p. 25.

9 Vasile Florea, *Artă românească modernă și contemporană*, Ed. Meridiane, Vol., p. 259

Mac Constantinescu/*Cap de femeie I*/Piatră/23x19x60 cm

Sculptor maghiar din România, figură marcantă a sculpturii românești din al doilea și al treilea pătrar al secolului al XX-lea¹⁰, care în 1977 a executat *Bustul lui Ady Endre* din satul Ady Endre (bronz), **Iosif Fekete**, cunoscut și ca **Iosif Fekete Negrulea** (1903-1979), a știut să cuprindă atât elementele generale, cât și cele de amănunt având viziunea întregului sculptural¹¹. A abordat aproape toate materialele sculpturale posibile: lut, ceramică, teracotă, piatră, marmură, lemn de diferite esențe, bronz și fier forjat. Inegalitatea sa stilistică, de la o etapă de creație la alta, se explică prin permanentul experiment. A căutat și a găsit limbajul cel mai potrivit materialului - suport în care a creat. Evantaiul său tematic a fost și el extrem de larg. Sculptează busturile unor reprezentanți ai culturii și ai artei naționale și universale, precum: Al. Sahia, M. Twein, I. Vulcan, C. Brâncuși, Ady Endre¹², George Enescu, Nicolae Bălcescu. În colecția Secției de Artă are o singură lucrare, *Bustul lui Ady Endre*.

Sculptorul **Victor Gaga** (1930-2003) preferă cioplitul în piatră, tinde spre monumentalizarea volumelor. Sculptura sa manifestă sensibilitate emoțională. Portretele sunt stilizate, în unele lucrări simțindu-se baza artei populare. Lucrează și în lemn¹³. Lucrările artistului sunt: *Pasăre* și *Totem*.

Gaga Victor/*Pasăre*/Lemn/71.5x18x12 cm

10 "39-Biharea-2012-XXXIX-studii-etnografie-arta_274".pdf, p. 276.

11 Constantin Suter, *Expoziția regională ORADEA*, în "Revista Artă plastică", nr. 2; anul 3, 1956, p.40.

12 Constantin Prut, *Dicționar de artă modernă*, Ed. Albatros, București, 1982, p. 146.

13 Mircea Deac, *Ibidem*, p. 79.

În anii 1964-1970 apariția unor tendințe moderne în sculptură aduce un gând de libertate. Multe dintre ele vor fi preluate de la Brâncuși sau de la artiștii avangardei. Aici pot fi citați: Ovidiu Maitec, Ioana Cassargian, Péter Balog, Petru Jecza (Péter Jecza), Mihai Buculei, Gheorghe Patrichi-Smulți, Silvia Radu, Nicolae Pașcu și alții.

Temele asupra cărora **Ioana Kassargian** (1936-1985) se oprește frecvent sunt cele care îi permit să dezvolte un discurs plastic marcat de ritmuri fluide, melodice, pe care le regăsim și în sculptura lui Irimescu: basmul, visul, zborul, personajele fantastice etc¹⁴. Lucrările artistei sunt caracterizate de un dinamism interior ce se traduce printr-un frează de forme curbe unduioase, iar materialele sunt cizelate de artistă cu voluptatea unui artizan¹⁵. Are în colecția Secției lucrarea: *Cântec de glorie* (marmură).

Opera sculpturală a lui **Balogh Péter** (1920-1994) după ce depășește faza unui figurativ de tip convențional, își găsește un drum propriu și sub influența lui Henry Moore. Lucrările artistului din anii 1960 probează această nouă orientare axată în principal pe problematica încorporării golului în ecuația formală a plasticii sale. În anii 1970, păstrând aceeași gândire, el elaborează compoziții mai echilibrate și mai masive, mizând pe o viziune centrată pe gracilitate¹⁶. Are în patrimoniul Secției două lucrări: *Geneza 1* (bronz) și *Împreună* (lemn).

Kassargian Ioana/*Cântec de glorie*/
Marmură albă/135x65x30 cm

Balogh Péter/*Împreună*/
Sculptură, lemn/128x22x20 cm

Jecza Petru (Péter Jecza) (1939-2009), fie că-și realizează lucrările prin cioplirea în lemn sau prin modelare și turnare în bronz, acordă o importanță deosebită concepției spațiale a volumului. În lucrările sale se recunoaște o clară intuire a bunelor proporții, o tendință spre muzicalitate, care nu afectează expresivitatea gravă, profundă, a creației sale¹⁷. Lucrarea artistului care se regăsește în colecția noastră este: *Flacăra răscoalei* (bronz).

14 <http://www.sculpture.ro/fisa.php?id=313>

15 Vasile Florea, *Artă românească modernă și contemporană*, Ed. Meridiane, Vol. II, p.765.

16 http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_a_g.pdf, pp. 46 -47.

17 *Ibidem*, *Artă românească*, p. 216.

Jecza Petru/*Flacăra răscoalei*/Bronz/38x34x33 cm

Mihai Buculei (1940-), s-a impus prin încărcătura lirică și simbolică cu care-și investește lucrările în aparență banale în realismul lor. Are predilecție spre metafore sculpturale, volumele masive, închise, dar expresive prin simbolistica lor. Este prezent în patrimoniul nostru cu lucrarea din bronz *Aurel Baranga* (poet și dramaturg).

Mihai Buculei/*Aurel Barangă*/Bronz/18x22x43 cm

Grigore Patrichi - Smulți (1937-2012) este considerat unul dintre cei mai importanți sculptori români contemporani. A avut o lungă carieră didactică, dublată de o activitate expozițională prolifică. Abordarea cu precădere a pietrei și lemnului și tendința spre

simplificare, spre eliminare a detaliilor, de căutare a esențialului, l-au apropiat mai mult de arta primitivă, arhaică, dar și de cea bizantină și chiar de folclorul românesc.

Grigore Patrichi -Smulți /Tors/Piatră/31x26x17 cm

Frumusețea și rotunjimea formelor corpului feminin a căpătat materializare în nudurile cioplite din lemn și piatră. În creația sa nu s-a îndepărtat în general de figurativ, dar uneori plâsmuirile sale au luat și forme mai abstracte, fără a fi private, însă, de conținutul ideatic. Sculpturile sale reușesc întotdeauna să comunice un mesaj, să emoționeze și să convingă privitorul. Deși de dimensiuni mici sau medii, multor lucrări nu le lipsește monumentalitatea și valențele decorative¹⁸, exemplu sunt cele două lucrări aflate în patrimoniul Secției de Artă: *Femeie șezând* și *Tors* (piatră cioplită).

Radu Silvia/Adam și Eva/Bronz/29x42.5x10 cm

Artista care declara despre sine „Visez ca lucrările mele să fie firești și calde. Să atragă nu prin extravaganta de formă sau compoziție, ci prin ceea ce spun, dincolo de latura lor exterioară”¹⁹, **Silvia Radu** (1935-) este o personalitate de prim rang a artei plastice românești. Lucrările acesteia au o expresie figurativă care suportă un permanent suport de adecvare a

¹⁸ <https://muzeulportilordefier.patrimoniu.ro/2020/05/22/expozitie-temporara-de-sculptura-in-piatra-si-lemn-grigore-patrichi-smulti/>

¹⁹ Silvia Radu, *Arta plastică*, nr.8-0, anul 1965, p. 402.

forme la o declarată funcționalitate spirituală, care duce la un moment dat spre predominanța problemelor spațiale, când ansamblul sculptural se compune din elemente geometrice, concretizări ale proceselor raționale. Are în colecția noastră o singură lucrare: *Adam și Eva* (bronz). Artista folosește culoarea pentru a spori expresivitatea volumelor și uneori ca resursă a unui demers pictural²⁰.

După 1970, influența tutelară a lui Brâncuși stimulează o explorare ferventă a formelor universului autohton: organiciste (Grigore Minea) sau folclorice (Horia Flămându, Petre Nică) etc. Majoritatea sculptorilor vor prefera însă cadrele unui figuratism **îmbogățit**, stilizat sau abstractizant: Anton Eberwein, Iulia Oniță etc.

Minea Grigore /*Icar*/Bronz/55x15x68 cm

Minea Grigore (1939-) s-a remarcat prin sculptura figurativă: portrete și sculptură animalieră, modelate expresiv. Preferă bronzul, dar lucrează și în piatră²¹. Lucrarea aflată în patrimoniul Secției este *Icar* (bronz).

Petre Nică (Bălănică) (1936-2008) evoluează cu egală ușurință în sculptura realistă ca și în cea abstractă, păstrând, nu odată, o minimă referință la real. Este mai ales cioplitor, încercând să pună în valoare materialul ales, de preferință, structuri ordonate, simetrice²². Este un artist al simbolurilor moderne, cu sculpturi masive, spațiale, cubiste sau abstracte²³. Are o lucrare în colecție: *Femeie șezând* (piatră).

Nică Petre (Bălănică)/*Femeie șezând*/Piatră/38x19x20 cm

²⁰ *Ibidem*, Constantin Prut, p. 409.

²¹ <http://www.sculpture.ro/fisa.php?id=254>

²² http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_h_z.pdf

²³ *Ibidem*, Mircea Deac, p. 141.

Anton Eberwein (1936-), în perioada de început, se face remarcant printr-o sculptură figurativă (portrete) cu valențe arhaic-descriptive. În timp discursul său plastic se orientează către sinteza formală. Meditând asupra temei arborelui vieții realizează o serie de piese ce evocă axialitatea simbolică a reperului²⁴. Lucrarea aflată în patrimoniul nostru este *Cap de copil* (bronz).

Eberwein Anton/*Cap de copil*/Bronz/21x23x36 cm

Benczédi (Bencsedi, Benczedy) Sándor (Alexandru) (1912-1998) a fost preocupat de satiră și grotesc. Artistul a lucrat mai ales plastică mică în piatră, lemn, ceramică teracotă. Expresia sa plastică este îmbibată de umor și tocmai de aceea slujește atât de perfect conținutul. La baza acestei arte este o observare atentă a vieții și o neîndoieală capacitate de memorizare a unor accidente de fizionomie și a unor gesturi elocvente²⁵. În colecția Secției de Artă are o lucrare de acest gen: *Țăran* (teracotă). A realizat și decorațiuni murale în diferite tehnici: mozaic și ceramică.

Benczédi Sándor/*Țăran*/Teracotă/22x19x14.5 cm

Boștină Valentina Elena/*Tors*/Piatră/140x45x25 cm

Valentina-Elena Boștină (1940-1994) s-a remarcat prin plastică figurativă în piatră și bronz.

²⁴ <http://www.sculpture.ro/fisa.php?id=261>

²⁵ Eugen Schileru, *Expozițiile regionale de artă plastică Cluj și Târgu Mureș*, în "Revista Arta plastică", nr. 2, anul 3, 1956, p.14.

Ea a pus accent pe forme care ignoră proporțiile clasice, prezentând trăsături primitive, în care sunt rememorate afectiv primele stadii ale sculpturii antropomorfe neolitice.²⁶ Construcția viguroasă a formelor sculptate folosită de artistă se regăsește în lucrarea aflată în colecția Secției noastre: *Tors* (piatră).

Kocsis Előd (1942-) lucrează cu precădere în bronz atât ronde-bosse, cât și relief. La începutul carierei preferă personaje precum Prometeu sau Icar al căror dramatism îl traduce printr-o retorică gestuală emfatică și o prelucrare fragmentată a suprafeței. Este interesat și de abstracție în lucrările de simpozion și în unele piese de sculptură mică. Începând cu anii 1990 se profilează pe sculptură publică și execută numeroase busturi și plăci comemorative în Ungaria²⁷. Lucrarea aflată în patrimoniul Secției noastre este *Eroica* (bronz).

Kocsis Előd/*Eroica*/Bronz/34.6x60.8 cm

Dimofte Constantin (1934-1999) a fost sculptor, pictor și grafician. Lucrările sale se disting prin formule simplificate, purificate, apelând adeseori la surse din lumea folclorului, a naturii, la imagini simbolice.

Dimofte Constantin /*Spicul*/Lemn/54x14.5x135 cm

Investighează materiale precum bronzul sau marmura, cărora de multe ori le conferă variate forme geometrice. Fie în piatră sau lemn, în bronz sau marmură, în ceramică sau fier,

²⁶ Vasile Florea, op cit., p.396.

²⁷ Ioana Vlasiu (coord.), *Dicționarul sculptorilor din România Secolele XIX-XX*, Vol. II, Ed. Academiei Române, 2012, p. 76.

el a realizat o suită de lucrări de interior în care a dovedit o bună înțelegere a materialelor, investindu-le cu sensuri majore, conferindu-le atributele artei autentice²⁸. Este prezent în colecția Secției cu lucrarea *Spicul* (lemn).

Grecu Corneliu/*Tors*/Marmură albă/210x150x42cm

Gorduz Vasile/*Conversând cu o oaie*/Piatră/44x55x10 cm

Grecu Corneliu (1938-) este interesat de sculptura monumental-decorativă și de raporturile pe care le întreține cu arhitectura. Activează în domeniul sculpturii monumentale, decorative și de forme mici, utilizând în calitate de element dominant stilizarea și abstractizarea volumelor²⁹. A lucrat decorații parietale de interior și exterior, de structură modulară, utilizând o mare varietate de materiale: piatră, sticlă, metal, materiale plastice, neon. Este și autorul unor sculpturi cioplite în marmură - portrete (Eminescu) sau nuduri decorative³⁰. Are în colecția Secției două lucrări de marmură: *Tors* și *Nud*.

Vasile Gorduz (1931-2008), elevul lui Boris Caragea³¹, se face remarcat ca unul dintre cei mai de seamă portrețiști din ultima vreme. Iată ce afirma artistul despre el: „Interesul meu pentru portret este asemănător cu interesul altor colegi pentru alte forme. Unora li se pare câteodată că portretul ar fi un prag depășit, că alte forme le-ar înlesni o mai amplă înțelegere a fenomenelor lumii; mie mi se pare că, în ultimă instanță, problemele sunt aceleași. Raportul de volume apare în portret atât de complex încât te incită să te lupți cu această problemă dificilă, cu această structură, care ți s-a oferit de către natură: ești pus în fața ei cu obligația de a o descifra”³². Observația atentă este urmată de o progresivă eliminare de material - corespunzător detaliilor neesențiale - până la obținerea unei maxime austerități, proprie instalării atributelor spirituale ale personajului. Modelajul accidentat creează o suprafață care angajează lumina și pune în valoare calitățile plastice ale lucrărilor. Lucrarea artistului aflată în patrimoniul Secției este *Conversând cu o oaie* (piatră).

Iliopoulos Iorgos (1939 -) preferă să lucreze sculptură de dimensiuni mici în materiale variate, teracotă, bronz sau piatră. Reprezentarea corpului feminin stă în centrul preocupărilor sale și se adaptează mai multor tematici și genuri: alegorii, maternități, portrete, zeițe. Lucrările destinate spațiului public, în piatră, sunt, de asemenea, figuri feminine cu un

28 <http://artindex.ro/2018/02/24/dimofte-constantin/>

29 *Dicționarul sculptorilor din România Secolele XIX-XX*, Ioana Vlasiu (coord.), Vol. II, Ed. Academiei Române, 2011, p. 247

30 http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_a_g.pdf

31 Constantin Prut, *Dicționar de artă modernă și contemporană. Ediția a III-a revăzută și adăugită*, Ed. Policrom, Iași, p.170- 171.

32 Theodor Redlow, *Laborator*, în „Arta”, Anul XXX, nr. 10, 1963, p. 18.

aspect arhaizant, iar cele de simpozion explorează limbajul nonfigurativ³³. Sculptura lui Iorgos Iliopoulos respiră neîndoienic aerul și lumina Eladei. Străvechiul fond cultural al spațiului natal și-a pus amprenta asupra compozițiilor sale antropomorfe în care chipul femeii, în ipostaza maternității, ori al fetei, în ipostaza anticei chore, se impune privirii cu o deosebită forță de atracție³⁴. Lucrarea: *Muscelence* (marmură).

Iliopoulos Iorgos/*Muscelence*/Marmură albă/55x22x13.5 cm

Eugen Lungu (1928-1989) a fost elev al profesorului Cornel Medrea, lucrările lui abordează cu precădere teme legate de muncă (agricultură și industrie). După o primă perioadă realist-socialistă, rămâne ancorat în zona tematicii oficiale³⁵. Lucrarea artistului: *Avram Iancu și moșii* (lemn).

Lungu Eugen/*Avram Iancu și moșii*/Lemn/225x110x32 cm

Ion Constantin Mândrescu (1954-) s-a remarcat prin sculptură figurativă expresiv

33 *Dicționarul sculpturilor din România Secolele XIX-XX*, Lit. H-Z, Ioana Vlasiu (coord.), Vol. II, Ed. Academiei Române, 2012, p. 46

34 <http://www.sculpture.ro/fisa.php?id=345>

35 http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_h_z.pdf

modelată, având înclinație pentru teme cu încărcătură filosofică³⁶. O primă limpezire a bagajului stilistic se va formula în urma cutremurului din 1977, care va reprezenta un important pas evolutiv. Mândrescu își va reconsidera opinia despre figurativ care de atunci va fi mereu încărcat de concretețe, înțeles și forță. Are în colecția noastră o singură lucrare: *Crucifix (bronz)*.

Mândrescu Ion Constantin/*Crucifix*/Bronz/43.8x35.5 cm

Aurel Olteanu (Stâncă) (1937-) este unul dintre artiștii reprezentativi pentru direcția modernă primită de sculptura românească din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Format la clasa lui Boris Caragea, Aurel Stâncă Olteanu se remarcă prin folosirea tuturor materialelor destinate sculpturii: piatră, lemn, metal, bronz, printr-o îndelungată exersare a tehnicilor clasice (cioplirea și modelarea), prin serii de lucrări de atelier care nu rămân prizoniere ale unei maniere de lucru, ci trec treptat de la un figurativ stilizat spre non-figurativ. Experiența

Olteanu Stâncă Aurel/*Tors de fată*/Lemn/84.5x21x15 cm

³⁶ Ioana Vlasiu (coord.), *Dicționarul sculptorilor din România . Secolele XIX-XX*, Lit. H-Z, Vol. II, Ed. Academiei Române, 2012, p. 128.

sa de restaurator contribuie la tratarea atentă a materialelor utilizate, dar și la **însușirea** unui bogat registru de teme. El abordează cu delicatețe personaje feminine pe care le stilizează până la obținerea unei sugestive gracilități și le polizează **până la** obținerea unor suprafețe apte să capteze lumina³⁷.

Lucrarea aflată în patrimoniul Secției: *Tors de fată (lemn)*.

Serth David (1934-1998) realizează portrete și compoziții viguros și limpede construite, mergând pe linia unui realism sintetic al formei. Evoluează către forma abstractă dinamizată, cu sugestive jocuri volumetrice³⁸. Exemplu este lucrarea din patrimoniul Secției: *Fluture (marmură)*.

Serth David/Fluture/Marmură albă/67x48.5x13 cm

Nicolae Enea (1926-2008) - sculptura sa în piatră manifestă un gen de expresionism-primitivism, în forme masive, brutale³⁹. Sculptorul a preferat dintre materialele obișnuite ale sculpturii să lucreze îndeosebi în piatră. Avea sentimentul că dialogul cu materia dură creează un dialog dintre materie și spiritul viu al unui artist. Multe compoziții sculpturale sunt tratate în așa fel încât să pară forme brute întâlnite în natură. S-a vorbit în cazul său despre expresionismul în dimensiunea sa primitivă, apropiată cioplitorilor de altădată⁴⁰. O singură lucrare se întâlnește în colecția Secției de Artă: *Melc. (marmură)*.

Enea Nicola/Melc/Marmură albă/21x41x55 cm

Emilia Celine (Sevastos Marcovici-Gem) (1898-1983) s-a distins ca portretistă în maniera lui Antoine Bourdelle (care i-a fost profesor la Académie de la Grande Chaumière),

37 <http://www.sculpture.ro/fisa.php?id=639>

38 http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_h_z.pdf

39 Mircea Deac, *Sculptura în România, secolele. XIX-XX*, Ed. Medro, București, 2005, p. 76.

40 <http://wikimapia.org/34551141/ro/Monument-Municipal-1961>

*Antoine Bourdelle, născut Émile Antoine Bordes, a fost un influent și prolific sculptor și profesor francez.

un gen de expresionism sculptural pe care l-a aplicat în statui și grupuri sculpturale feminine⁴¹. Lucrarea aflată în colecția Secției de Artă: *Siluetă* (bronz).

Celine Emilia/*Siluetă*/Bronz/27x15.5x13 cm

Gavril Covalschi (1925-2012) a avut o carieră artistică aflată, de la începuturile sale, sub semnul realismului socialist, producând atât pentru expoziții, cât și pentru spațiul public lucrări cu o tematică prescrisă, extrasă din imaginarul comunist al muncitorului sau din istoria autohtonă. După renunțarea la realismul socialist, rămâne ancorat în sistemul comenzilor de stat și se profilează pe busturi comemorative și sculpturi decorative reprezentând figuri feminine⁴². Lucrarea aflată în patrimoniul Secției: *Bust Ioan Slavici* (bronz).

În prima parte a traseului său de creație (anii 60)⁴³, **Szobotka Andrei (1916-1992)** (sau **Endre sau Andras Szobotka**) a fost unul dintre exponenții majori ai realismului socialist, cu o sculptură elaborată în cele mai mici detalii, conform unei estetici academice adaptată tematicii noi, impusă de politica culturală⁴⁴. Este prezent în colecția Secției cu două lucrări de bronz: *Relief II*, *Relief III*.

Szobotka Andrei /*Relief I*/Bron/52x22 cm

41 Mircea Deac, *Sculptura în România, secolele XIX-XX*, Ed. Medro, București, 2005, p. 76.

42 http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_a_g.pdf

43 <https://www.observatorcultural.ro/articol/o-privire-asupra-liberalizarii-culturale-vi/>

44 http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_h_z.pdf

Törös Gábor (1934 -2021) este în primul rând un excelent bronzier, unul dintre puținii care mai practică procedeul „ceară pierdută”, tehnologie din care reușește să extragă virtuți expresive, prin păstrarea caracterului magmatic al bronzului, potențându-se astfel dinamica artefactelor. Artist cultivat, sculptura lui se constituie într-o adevărată meditație asupra condiției umane, căreia i se accentuează dimensiunile existențiale și dramatice. Sculptorul are realizări însemnate în domeniul artei monumentale și de for public, fiind și un revigorator al artei plachetei și reliefului⁴⁵. Lucrarea din patrimoniul Secției: *Ady Endre (basorelief)*.

Törös Gábor/Ady Endre/Basorelief/10x17.5x2.5 cm

Marcel Voinea/Rod/Metal turnat/40x41x63 cm

Marcel Voinea (1951-) a ales să exploreze efectele vizuale ale amestecului între pictură și sculptură, remarcându-se îndeosebi printr-o inovație plastică, numită chiar de el „pictură-relief”. Artistul cioplește și modelează cu egală pasiune și înzestrare, dar nu se limitează niciodată la folosirea unui singur limbaj. Lucrările cele mai recente, acele picturi-relief, reținute din punct de vedere cromatic, sunt expresia unei viziuni exuberante, dinamice, capabile să creeze universuri de personaje aflate în perpetuă transformare. Marcel Voinea este un artist complex, cu o imaginație mereu fecundă⁴⁶. Are o lucrare în patrimoniul nostru: *Lucrarea Rod (metal turnat)*.

Mira Nicolae/Motiv/Piatră/57x48x20 cm

Morar Dorel David/Madona/Aluminiu/30x14x13 cm

Nicolae Mira (1938-), în sculptura cioplită, este atras de geometriile severe și de

⁴⁵ Ioana VlasIU (coord.), *Dicționarul sculptorilor din România Secolele XIX-XX*, Lit. H-Z, Vol. II, Ed. Academiei Române, 2012, p. 352.

⁴⁶ <http://www.sculpture.ro/fisa.php?id=718>

simetrie. Este autorul mai multor portrete în care, pe lângă respectul pentru datele fizionomice, este urmărită evidențierea unui caracter. Alte lucrări încearcă să găsească echivalențe vizuale ale unor idei⁴⁷. Se regăsește în colecția Secției de Artă cu lucrarea *Motiv (piatră)*.

Dorel David Morar (1961-) practică colajul din deșeuri și materiale eteroclite uzate de timp pe care le supune unor metamorfoze radicale, deturnându-le de la funcțiile lor inițiale și atribuindu-le alte semnificații, uzând de umor și inventivitate. Nu întâmplător este interesat și de abordări teoretice ale artei.⁴⁸ Este prezent în colecția Secției cu o lucrare: *Madona (aluminiiu)*.

Un artist de referință în arta plastică românească este și **Anton Rațiu** (1955-) preocupat de proporții și mișcarea personajului. Lucrarea *Bust de copil (aluminiiu)* se află în patrimoniul colecției Secției de Artă.

Nicolae Daicu (1952-) a descoperit încă de pe vremea studenției tehnica cerii pierdute. Este o metodă prin care materialul păstrează mai vie amprenta creatorului, spre deosebire de modurile tradiționale de sculptură. Prin „ceară pierdută” poți obține o piesă cu fidelitate mare față de suprafață. ”Dacă reușești să găsești calea, atunci rămâi cineva, dacă nu, societatea te lasă uitării”, declara acum ceva vreme Nicolae Daicu. El a reușit. Lucrările semnate de el au fost căutate încă din prima parte a carierei artistului⁴⁹. Colecția Secției de Artă cuprinde și lucrarea sa intitulată *Fanel (teracotă)*.

Anton Rațiu/*Bust de copil*/Aluminiiu/49x25x15 cm

Daicu Nicolae/*Fanel*/Teracotă/24.5x21x20 cm

György Albert (1949-) este sculptorul despre care criticul de artă Vasile Drăguț spunea că „serios ca preocupări, temeinic, ca artizan, profund și sensibil în căutările sale György Albert, se anunță ca una din cele mai robuste și originale „voci” ale sculpturii tinere din țara noastră”⁵⁰.

47 http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_h_z.pdf

48 http://www.arhiva-brezianu.ro/resources/files/dictionar_h_z.pdf

49 <http://www.brasovultau.ro/articol/stiri/nicolae-daicu-arta-trebuie-sa-educe.html>

50 György Albert, *Sculptură*, în ”Căminul artei”, iulie, 1984, p. 19

György Albert/*Imnul recoltei*/Bronz/30x20x25 cm

Are lucrări care demonstrează cu ușurință siguranța cu care artistul ne prezintă diversitatea limbajului său sculptural și încărcătura densă a ideilor și stărilor sensibile. Are în patrimoniul Secției următoarele lucrări: *Bartok Bela*, lucrare în piatră și *Pasăre, Sudor, Oțelar, Imnul Recoltei, Bust Vasile Lucaciu, Bust Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu*, lucrări în bronz.

În urma unor tabere naționale și internaționale, colecția s-a **îmbogățit** cu lucrări de artă contemporană ale artiștilor: Tomoniki Takahashi (Japonia), Eva Mazzukko, Silvia Reisse, Fernando Varredo, Georgia Gregiaden, Giuseppe Strano Spitu, Tewahua, Seriff Gunter etc.

HORVAT Irina Liuba
Muzeul Județean Satu Mare, RO
hrtvira@mail.ru

SĂVEANU - CĂRĂIAN Denisa
Muzeul Județean Satu Mare, RO
caraianmonicadenisa@gmail.com

RECENZII

ISTORIA BIHORULUI. CIVILIZAȚIE, SOCIETATE, ECONOMIE, MENTALITĂȚI.

Coordonatori: Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Romînașu,
Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2019

Ioan CIORBA

Abstract. *Coordinated by a number of four university professors from Oradea, the book "History of Bihor. Civilization, Society, Economy, Mentalities" aims to present to the public passionate about the past (and especially that of the Bihor world) a quality product that will capitalize on the results of several generations of historians. The result was a consistent book both in terms of pagination (over 1100 pages) and the modern way in which it was conceived and written. The desire of the authors to present a more complete frame of the millennial history of this area imposed the use of an interdisciplinary approach to things. Along with history, fields such as geography, demography, statistics, ethnography, etc. have also contributed. Written in a pleasant, cursive and accessible style, the volume will stand out through its qualities in the contemporary historiographical landscape, becoming a useful working tool for all those interested in the history of Bihor.*

Keywords: *history, monograph, Bihor, county, interdisciplinary, civilization, society, economy, mentalities*

La peste două decenii de la publicarea unei monografii dedicată istoriei orașului Oradea (ajunsă între timp la ediția a doua) de sub lumina tiparului a ieșit și o lucrare consacrată trecutului Bihorului. Însușind peste 1100 de pagini aceasta a apărut într-un an plin de semnificație pentru românii din toate vechile provincii istorice, fiind coordonată de Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac și Radu Romînașu. Prefața este semnată de academicianul Ioan Aurel Pop.

Îmbogățirea producției istorice consacrată lumii bihorene din ultima perioadă și abordarea unor multitudini de domenii prin recurgerea la metode și instrumente de lucru moderne (de multă vreme aplicate în alte istoriografii) solicita de mult această sinteză. Ea este prima apărută după anul 1989. Prin modul în care a fost concepută aceasta se adresează tuturor celor pasionați de destinul istoric al lumii bihorene, de la elevi și studenți la cercetători și universitari.

Rod al unui efort colectiv lucrarea se remarcă prin caracterul interdisciplinar în care a fost concepută și întocmită, fapt care face ca toate capitolele mari ale acesteia să fie consistente și, fapt care trebuie iarăși subliniat, unitare. Și-au adus contribuția aici pe lângă istorici (majoritatea bihoreni sau activând în instituții științifice și de cultură din județ) și geografi sau demografi.

Maniera în care a fost structurată monografia este cea tradițională, autorii declarându-se tributari acestei soluții din motive rezonabile, ce țin în primul rând de ușurința oferită cititorilor de a urmări procesele istorice în curgerea timpului, prin urcarea pe firul cronologic a evenimentelor. Un aspect de apreciat în opinia noastră este acela că, spre deosebire de alte

producții asemănătoare, cadrului natural i s-a acordat un spațiu generos, cunoașterea de către cititor a principalelor elemente ce țin de relief (prezent în arealul supus cercetării în toate formele sale majore - câmpie, deal, munte), climă, rețeaua hidrografică, sol, vegetație sau faună dovedindu-se folositoare în înțelegerea desfășurării activităților umane în decursul perioadelor istorice și în interacțiunea dintre om și mediul natural.

Prezența reliefului carstic, de pildă, capabil să ofere protecție împotriva variațiilor de temperatură și adăpost față de animalele mari carnivore explică atestarea unor colectivități umane în acest spațiu încă din vremuri foarte îndepărtate, inclusiv prin raportarea la scara întregului continent european. Neinclus în Dacia romană teritoriul județului a fost locuit de dacii liberi; populația lui nu a scăpat nici ea de procesul de romanizare, fenomenul fiind mult ușurat de strânsele legături dintre aceasta și locuitorii din Dacia încorporată în Imperiul Roman. Perioada marilor migrații și impactul acesteia asupra autohtonilor este reconstituit cu mare atenție, remarcându-se, de pildă, rolul de accelerator pe care unii migratori (cazul slavilor) l-au avut în constituirea celor dintâi formațiuni statale din arealul Crișanei.

Istoria evului mediu este fericit susținută în cazul spațiului nord-vestic al României deopotrivă de izvoare istorice (Cronica lui Anonymus, Carmen Miserabile, Registrul de la Oradea, Statutele capitlului orădean etc.) și de decoperiri arheologice. Părțile dedicate aspectelor de istorie politică (ducatul lui Menumorut, încorporarea teritoriului bihorean în cadrul regatului maghiar, perioada de constituire a principatului transilvănean, administrația otomană și cea habsburgică) sunt fericit întregite de discuții consacrate habitatului, vieții economice, celei spirituale. Covârșitor rurală, lumea bihoreană a evului de mijloc este propusă atenției celor interesați inclusiv printr-un studiu de caz (cel al localității Rădvani); la aceeași metodă de lucru, prin recursul la instrumentele operaționale specifice domeniului istoriei alterității, se recurge atunci când este urmărită maniera în care „ceilalți” (străinii) au văzut și perceput lumea bihoreană în întregimea ei.

Istoria modernă pentru spațiul crișan debutează odată cu instaurarea stăpânirii habsburgice. Acesta va fi din ce în ce mai supus unui efort de modernizare forțată, forurile diriguitoare de la Viena fiind conștiente că în competiția cu celelalte mari puteri ale continentului e nevoie de o sporire în egală măsură a veniturilor statului și a numărului de supuși. Ajuns să aparțină din punct de vedere administrativ de Ungaria, Bihorul va avea șansa de a beneficia, spre pildă, de o reglementare urbană mai timpurie în comparație cu comitatele intracarpătice, fapt care se va traduce prin accesul iobagilor bihoreni la o situație mai bună. Abordarea acestui segment temporar este întregită de pagini lămuritoare cu privire la evoluția celor două confesiuni la care aderau românii (ortodocși și greco-catolici) și a sistemului de învățământ. De semnalat ar fi și aici discuția asupra unor aspecte legate de istoria cotidiană și cea a petrecerii timpului liber, niciuna dintre acestea nebeneficiind până în prezent de o atenție deosebită în rândul istoricilor, din considerente ce țin de puținătatea surselor documentare și (cel puțin în primul caz) de lipsa de spectaculozitate. Ambele au însă în cazul de față marele merit de a vivifica discursul.

Abordarea perioadei contemporane debutează cu tratarea istoriei acestor locuri în imediata posterioritate a momentului 1 decembrie 1918 și cu perioada grea pentru elementul etnic majoritar (românii) ce se va întinde până în a doua jumătate a lunii aprilie a anului 1919. Foarte bine sunt surprinse principalele etape ale integrării Bihorului în fruntariile României Mari, precum și aplicarea noilor legi menite a asigura o cât mai deplină și rapidă integrare.

Dictatul de la Viena va avea consecințe grave asupra teritoriului bihorean, o parte a acestuia (inclusiv orașul Oradea) fiind cedat Ungariei hortic. Tragismul acestei perioade și cel al anilor suprapuși conflagrației mondiale sunt bine susținute documentar, prețul uriaș fiind plătit deopotrivă de români, eei, maghiari etc.

Un spațiu generos este consacrat perioadei postbelice, marcată în primul rând de instaurarea regimului comunist. Interzicerea legăturilor cu lumea exterioară a fost dublată

de colectivizarea agriculturii, înrăutățirea condițiilor de viață a populației etc. care vor duce la o creștere generală a nemulțumirii. Aceasta va îmbrăca numeroase forme, de la acțiuni mici, individuale, la răscoale țărănești (1949) și organizarea unor grupuri de rezistență care au activat în regiunea muntoasă a regiunii și în ținuturile limitrofe ale județelor vecine (precum cel condus de Adrian Mihuț, Organizația România Independentă, Organizația Vlad Țepeș II). Edificatoare pentru înțelegerea istoriei Bihorului în acest răstimp sunt și paginile consacrate realităților administrativ-politice ale județului, componentei demografice (surprinzându-se efectele Decretului nr. 770 din 1966 privitor la interzicerea întreruperii sarcinii), industrializării (masivă în anii 1960-1970, stagnantă după 1980, fapt explicat de autori prin grija regimului de a aloca resursele financiare ale țării înspre plata datoriei externe contractată în decursul timpului) etc.

Un element de noutate în comparație cu alte monografii asemănătoare îl constituie capitolul intitulat „Proiecția internațională a Bihorului”. În cuprinsul lui este urmărit impactul asocierii și mai apoi a aderării României la Uniunea Europeană și rolul administrației publice locale și județene, a mediului de afaceri, instituțiilor de învățământ preuniversitar și superior ori a instituțiilor culturale în creionarea unui set de acțiuni menite a așeza lumea bihoreană pe traiectoria principalelor tendințe și linii dinamice întâlnite la nivel european și mondial.

Lucrarea se încheie cu două capitole dedicate structurii etnice și confesionale (subliniindu-se, pe baza unor date statistice, multietnicitatea acestui spațiu, precum și caracterul pluriconfesional), artei și societății pe parcursul mileniului secund al erei creștine (surprinzându-se simbioza dintre influența bizantină și cea occidentală).

Apărută în condiții grafice deosebite, scrisă într-o manieră cursivă, fericit completată de numeroase fotografii și hărți lucrarea supusă atenției noastre răspunde unei necesități pe care multe alte decenii au reclamat-o, dar niciunul nu a împlinit-o: aceea de a prezenta iubitorilor de istorie un produs istoriografic de sinteză, coerent, care să valorifice rezultatele valabile ale travaliului mai multor generații de istorici. A rezultat o carte consistentă care va rezista criticii colegilor de breaslă. Suntem convinși că ea va servi ca un instrument de lucru util și ca o lucrare model. Totodată, va susține într-o manieră considerabilă efortul tuturor acelor cercetători care vor lucra la monografia unor localități din județul Bihor. Scrisă preponderent de aurori români opul de față nu este (și nici nu și-a propus să fie) un punct de vedere unghiular, venit dinspre istoriografia românească, cu referire la un spațiu în care au conviețuit mai multe etnii. Alături de români se vor găsi amintiți în paginile ei și maghiarii, evreii, romii, germanii, slovacii etc.

Ioan Ciorba
ciorbaionut@yahoo.com
Muzeul Municipiului Oradea

ISSN 2067-6948
editura muzeului sătmărean